

T.C

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

MEMLÜK-HAÇLI İLİŞKİLERİ

(1250-1291)

Doktora Tezi

Musa DEMİR

Çorum-2023

MEMLÜK-HAÇLI İLİŞKİLERİ

(1250-1291)

Musa DEMİR

ORCID: 0000-0001-8404-5422

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

Çorum-2023

Musa DEMİR tarafından hazırlanan “Memlük-Haçlı İlişkileri (1250-1291)” adlı tez çalışması 12/05/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ

Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ

Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ

Dr. Hatice ULUIŞIK

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 12/05/2023 tarih ve sayılı kararı ile Musa DEMİR'in İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Doktora derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Musa DEMİR

MEMLÜK-HAÇLI İLİŞKİLERİ (1250-1291)

Musa DEMİR

ORCID: 0000-0001-8404-5422

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Doktora Tezi

2023

ÖZET

Asker olarak yetiştirilmek üzere Mısır topraklarına getirilen Memlükler; kabiliyet, liyakat, disiplin, cesaret ve savaşçılık gibi üstün vasıflarıyla ön plana çıkmıştır. Tıbak denilen özel okullarda eğitim gören Memlükler, ilk önce hâkim askeri sınıf, daha sonra ise yönetici elit kesimi oluşturmuştur. Memlükler, Haçlı şövalyelerini Mansûra'da bozguna uğratarak Eyyûbî Devleti'nin de otorite boşluğunu değerlendirip kendi isimleriyle adlandırılan Memlük Devleti'ni Mısır'da 648/1250 yılında kurmuşlardır. Müslümanların sıkıntılı bir dönem geçirdiği zaman diliminde kurulan Memlük Devleti, Moğol ve Haçlılarla yapmış olduğu mücadeleyle Müslümanların hamiliğini üstlenmiş ve İslam tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Şecerüddür ve Aybek dönemi, devletin kuruluş yılları olduğu için Haçlılarla mücadele edilmeyip anlaşmalar yapılmıştır. Sultan Kutuz, 657/1258 yılında Bağdat'ı yerle bir eden, Abbasi halifeliğini ortadan kaldıran, Müslümanlar için büyük bir felaketin habercisi olan Moğolları, 1260 yılında tarihte ilk kez Aynicâlût savaşında yenerek Müslümanları büyük bir felaketten kurtarmıştır.

Sultan Baybars, yeni kurulan Memlük Devleti'ni kısa zamanda teşkilatlandırarak, disiplinli bir ordu kurup Moğolların Müslümanlar üzerindeki baskısını kaldırmıştır. Haçlılarla mücadeleye Kaysâriyye'yi alarak başlayan Baybars, Haçlıların en önemli şehri olan Antakya'yı ele geçirmiştir. Daha sonra sahildeki ve diğer kalelerini almıştır. Antakya alındıktan sonra Suriye topraklarındaki Haçlılar giderek zayıflamıştır.

Baybars, yaptıkları suikast ve cinayetlerle devlet adamlarına ve toplumun her kesimine korku salan İsmailiyye'leri (Haşhaşi) de ortadan kaldırarak topluma rahat bir nefes aldirmiştir.

Ayrıca Moğol ve Haçlılara her türlü desteği sağlayan, Anadolu-Mısır ticaretine engel olan Ermenilere de büyük bir darbe vurarak Memlûk Devleti'ni ekonomik yönden de rahatlatmıştır.

Sultan Kalavun, Memlûk tahtına geçtikten sonra siyasi iç karışıklıklarla mücadele etmiştir. Kalavun, siyasi birliği sağladıktan sonra Müslümanlar için bir tehdit unsuru olan Moğolları, Humus savaşında yenmiştir. Daha sonra ise Suriye sahil bölgesindeki Haçlılarla mücadele ederek onlara ait stratejik öneme sahip Markab, Merrakiye, Lazkiye ve Trablus gibi önemli şehirleri ele geçirmiştir. Ermenistan üzerine yaptığı seferle de Müslüman tüccarların güvenliğini sağlamıştır. Sultan Kalavun, Akkâ kuşatması için hazırlık yaparken vefat etmiştir.

Eşref Halil, Memlûk tahtına geçince babası Kalavun'a söz verdiği Akkâ kuşatması için gerekli olan hazırlıkları yapmıştır. Daha sonra bütün Müslümanların desteğiyle Akkâ kuşatılmış ve diğer Haçlı kalelerini alarak Haçlıları Suriye topraklarından tamamen çıkarmıştır. Yine Memlûk Devleti için tehlike arz eden, Moğol ve Haçlılarla iş birliği yapıp Müslüman tüccarlara saldıran Ermeniler üzerine de sefer düzenleyerek Ermeni tehlikesini ortadan kaldırmıştır.

Anahtar Kavramlar: Memlûk, Haçlı, Baybars, Kalavun, Eşref Halil.

Bilim Kodu: 60303

MAMLUK-CRUSADER RELATIONS

Musa DEMİR

ORCID: 0000-0001-8404-5422

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Doctor of Philosophy Thesis

2023

ABSTRACT

The Mamluks, who were brought to Egypt to be trained as soldiers, came to the forefront with their superior qualities such as talent, merit, discipline, courage and warrior skills. Educated in special schools called Tıbak, the Mamluks first formed the dominant military class and later the ruling elite. The Mamluks defeated the Crusader knights in Mansûra and took advantage of the vacuum of authority in the Ayyûbid State and established the Mamluk State in Egypt in 648/1250. The Mamluk State, which was established at a time when Muslims were going through a troubled period, undertook the patronage of Muslims with its struggle against the Mongols and Crusaders and had an important place in Islamic history.

Since the period of Şecerüddür and Aybek were the foundation years of the state, the Crusaders were not fought. Sultan Qutuz saved the Muslims from a great disaster by defeating the Mongols, who destroyed Baghdad in 657/1258, abolished the Abbasid caliphate, which was the harbinger of a great disaster for Muslims, for the first time in history in 1260 in the battle of Aynicâlût.

Having organized the new state in a short time, Sultan Baybars established a disciplined army, and eased off the pressure exerted by the Mongols on the Muslims. Baybars started his struggle against the Crusaders by conquering Qaisariya and captured Antioch, the most significant city of the Crusaders. Then he took their coastal castles one by one, along with some others. After losing Antioch, the Crusaders in Syria gradually got weakened. Moreover, Sultan Baybars gave Muslims a sigh of relief by eliminating the Ismā'îlî Order (the Order of Assassins), who terrorized people and statesmen through assassinations and murders. In addition, he gave a great blow to the Armenians, who not only strongly supported the Mongols and the Crusaders but also prevented the Anatolian-Egyptian trade. Thus, he financially relieved the Mamluk State.

After Sultan Qalāwūn succeeded to the Mamluk throne, he struggled against internal political turmoil. After establishing the political unity, Sultan Qalāwūn defeated the Mongols, who were a threat to Muslims, in the Battle of Homs. Afterwards, he fought the Crusaders in the Syrian coastal region and captured their strategically important cities, such as Marqab, Marraqia, Latakia and Tripoli. With his military expedition against Armenia, he ensured the security of Muslim merchants. However, Sultan Qalāwūn died while he was preparing for the Siege of Aqqa.

When al-Ashraf Khalīl ascended the Mamluk throne, he made the necessary preparations for the Siege of Aqqa, due to his promise to his father, Qalāwūn. Later, with the support of the Muslims, Aqqa was besieged, and other enemy castles fell one by one. Al-Ashraf Khalīl conquered Aqqa and completely drove the Crusaders out of the Syrian lands. Similarly, he undertook a military expedition against the Armenians, who were a menace to the Mamluk state as they cooperated with the Mongols and the Crusaders and attacked Muslim merchants. Thus, he eliminated the danger of Armenians.

Key Terms: Mamluk, Crusaders, Sultan Baybars, Sultan Qalāwūn, al-Ashraf Khalīl

Science Code: 60303

TEŞEKKÜR

Memlük Devleti, kurulduktan kısa bir zaman sonra bütün gücünü yaklaşık 200 yıldır Müslümanların topraklarında bulunan Haçlılarla mücadele için harcamıştır. Memlük Devleti'nin kudretli sultanları Baybars, Kalavun, Eşref Halil, Filistin ile Suriye bölgesindeki Haçlıların ele geçirdiği bütün şehir ve kaleleri alarak, Haçlıları, İslam topraklarına bir daha dönmecek bir şekilde çıkartmışlardır.

Memlük döneminde Haçlılarla yapılan mücadele akademik anlamda ciddi bir çalışmanın olmadığını fark eden, Haçlıların almış oldukları kalelerin birçoğunu ziyaret eden, tezimin seçiminde, yazılmasında ve okunulmasında bizleri destekleyen, rehberlik ve desteğini gördüğüm; iş disiplini, akademik yönü ve fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ'ye çok teşekkür ederim. Ayrıca Tez İzleme Komitesinde bulunan ve bizlere yol gösteren Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ hocama, yapmış oldukları eleştirileriyle yol gösteren Memlük-Haçlı tarihçisi Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ hocama, Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ hocama, Dr. Hatice ULUIŞIK hocama, Arapça tercümelerde yardımcı olan Öğr. Gör. Muhammed Maliki DİKER'e, gerekli öneri ve katkılarda bulunan ve son okuma da yardımcı olan doktora arkadaşım Dr. Nurullah FIRAT'a ve Ömer Faruk NAKIŞLI'ya, tahsil hayatımda bana yardımcı olup yol gösteren bütün hocalarıma, üzerimde büyük emekleri olan maddi-manevi katkılarını ve sevgilerini esirgemeyen çok kıymetli anne-babama ve ailemin diğer fertlerine; eşim Zeliha DEMİR'e; çalışma azmimle örnek olmaya çalıştığım ve bu eseri de miras olarak bıraktığım, bu aşamada zamanını çalmak zorunda kaldığım oğlum Yusuf Erdem'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	v
HARİTALAR DİZİNİ.....	ix
RESİMLER DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
KAYNAKLAR	3

I. BÖLÜM

HAÇLI VE MEMLÜKLER

1. Haçlılar	10
1.1. Haçlı Seferleri.....	14
1.2. Memlükler.....	31

II. BÖLÜM

MEMLÜKLERİN KURULUŞ SÜRECİ

2.1. VII. Haçlı Seferi ve Memlük Devleti'nin Kuruluş Süreci	45
2.1.2. IX. Louis ve VII. Haçlı Seferi	45
2.2. IX. Louis ve Moğollarla İlişkisi	49
2.3. Turanşah.....	58
2.3.1. Haçlılarla İlişkiler.....	59
2.3.2. Turanşah'ın Öldürülmesi.....	63
2.4. Şecerüddür.....	65
2.4.1. Haçlılarla İlişkiler.....	67
2.5. Aybek	67
2.5.1. Haçlılarla İlişkiler.....	69
2.5.2. Aybek'in Öldürülmesi.....	70
2.6. Şecerüddür'ün Öldürülmesi	71
2.7. Kutuz	71
2.7.1. Moğollar ile İlişkiler	73
2.7.2. Aynicâlût Savaşı.....	74
2.8. Haçlılarla İlişkiler.....	76

2.9. Kutuz'un Öldürülmesi	77

III. BÖLÜM

BAYBARS DÖNEMİ

3.1. Baybars'ın Hayatı	78
3.2. Haçlılarla Mücadelede Din Adamları	82
3.3. Baybars Döneminde İsyanlar	83
3.4. Ermenilerle İlişkiler	84
3.5. Moğollarla İlişkiler	88
3.6. Baybars ve Memlük Devleti	89
3.7. Haçlılarla İlişkiler	90
3.8. Hospitalier Şövalyeleri	91
3.9. Templier Şövalyeleri	92
3.10. Akkâ Taarruzu	94
3.11. Kaysâriyye'nin Fethi	94
3.12. Mellûha ve Hayfâ Kalesi'nin Fethi	97
3.13. Arsûf'un Fethi	97
3.14. Safed'in Fethi	100
3.15. Hospitalier ile Anlaşmalar	109
3.16. Yafa'nın Fethi	110
3.17. Şakif'in (Beaufort) Fethi	112
3.18. Memlük-Ermeni Anlaşması	115
3.19. Trablus Taarruzu	116
3.20. Antakya'nın Fethi	117
3.21. Kusayr ve Bağrâs Kalesi'nin Fethi	124
3.22. Cebele'nin Fethi	124
3.23. Akkâ Anlaşması	126
3.24. İkinci Akkâ Taarruzu	128
3.25. VIII. Haçlı Seferleri (1270)	129
3.26. Sâfisâ/Sâfitâ'nın (Castlel Blanc) Fethi	130
3.27. Hısnü'l-Ekrâd (Kak des Chevaliers) Kuşatması	131
3.28. Akkâr'ın Fethi	133
3.29. Kureyn (Montfort, Starkenberg) Fethi	135
3.30. Kusayr'ın Fethi	136
3.31. Sur Kuşatması	137

3.32. Sarmûşâk'ın Fethi ve Haçlıların Şağur ve Ba'ne'ye Saldırısı.....	137
3.33. Kıbrıs Seferi	137
3.34. İkinci Sis Seferi	141
3.35. Haçlılarla Yapılan Anlaşmalar	144
3.35.1. Hospitalier ile 1271'de Antartûs ve Markab Anlaşması.....	144
3.35.2. Akkâ Kralıyla Yapılan Anlaşma.....	145
3.35.3. Trablus Kontuyla Yapılan Anlaşma.....	145
3.36. İsmaililerle (Haşhaşilerle) İlişkiler	146
3.37. Haçlılarla Mücadelede Ordu.....	150
3.37.1. Kullanılan Silahlar	153
3.37.2. Mancınık.....	154
3.38. Donanma.....	160
3.39. Memlûkler'in Savaş Stratejisi	161
3.40. Berîd	162
3.41. Haçlılarla Ticaret	166
3.41.1. Cenevizlilerle Ticari İlişkiler.....	169
3.41.2. Venediklilerle Ticari İlişkiler	169
3.41.3. Pisa/Pizalılarla Ticari İlişkiler	171
3.42. Ölümü.....	172

IV. BÖLÜM

KALAVUN DÖNEMİ

4.1. Melikü's-Salih Muhammed Berke (Bereke) Han.....	174
4.1.1. Hayatı.....	174
4.2. Sülemiş Han'ın Tahta Geçişi ve Azli.....	176
4.3. Kalavun'un Hayatı.....	176
4.4. Kalavun Döneminde İç İsyanlar	178
4.5. Moğollarla İlişkiler	183
4.6. Moğol/İlhanlı-Haçlı İlişkileri.....	184
4.7. Haçlılarla İlişkiler.....	184
4.7.1. Haçlılarla Anlaşma.....	184
4.7.2. Akkâ Kralı ile Anlaşma.....	185
4.7.3. Hospitalier ile Anlaşma	188
4.7.4. Markab'ın Fethi.....	189
4.7.5. Marakiyye (Maraclea)'nin Fethi.....	193

	Sayfa
4.7.6. Lazkiye (La Riche, Latakia, Laodikeia)'nin Fethi	195
4.7.7. Trablus'un Fethi ve Akkâ Kuşatmasına Hazırlık.....	197
4.8. Ermenilerle İlişkiler	203
4.9. Kalavun Döneminde Haçlılara Karşı Kullanılan Silahlar	204
4.10. Berîd	206
4.11. Haçlılarla Ticaret	207
4.12. Akkâ Kuşatma Hazırlığı ve Ölümü.....	209

V. BÖLÜM

EŞREF HALİL DÖNEMİ

5.1. Eşref Halil'in Hayatı	211
5.2. Haçlılarla İlişkiler.....	213
5.2.1. Akkâ'nın Fethi	213
5.2.2. Sur'un Fethi	225
5.2.3. Sayda'nın Fethi.....	226
5.2.4. Beyrut'un Fethi	227
5.2.5. Hayfa Fethi.....	228
5.2.6. Antartus (Tartûs)ve Aslîs'in Fethi	229
5.3. Ermenilerle İlişkiler	230
5.3.1. Sis Seferi.....	231
5.4. Moğollarla İlişkiler	231
5.5. Eşref Halil Döneminde Haçlılara Karşı Kullanılan Silahlar.....	232
5.6. Berîd	233
5.7. Ölümü.....	234
SONUÇ	236
KAYNAKÇA	240
EKLER	271

HARİTALAR DİZİNİ

	Sayfa
HARİTA EK-1.....	271
HARİTA EK-2.....	272
HARİTA EK-3.....	273
HARİTA EK-4.....	274
HARİTA EK-5.....	275
HARİTA EK- 6.....	276
HARİTA EK-7.....	277
HARİTA EK- 8.....	278
HARİTA EK- 9.....	279

RESİMLER DİZİNİ

	Sayfa
RESİM EK-1.....	280
RESİM EK-2.....	281
RESİM EK-3.....	282
RESİM EK-4.....	283
RESİM EK-5.....	284
RESİM EK-6.....	285
RESİM EK-7.....	286
RESİM EK-8.....	287
RESİM EK-9.....	288
RESİM EK-10.....	289
RESİM EK-11.....	289
RESİM EK-12.....	290

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

a.g.e	Adı geçen eser
a. mlf	Aynı müellif
b.	Bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviri
Ed.	Edition (Baskı)
Eİ	The Encyclopaedia of Islam
h.	Hicri
H.z.	Hazreti
Haz.	Hazırlayan
İA	İslâm Ansiklopedisi
m.	Miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	Neşreden
öl.	Ölüm tarihi
sy.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK.	Türk Tarih Kurumu
thk.	Tahkik

trc.	Tercüme
ty.	Tarih yok
y.y.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Haçlı Seferleri, Hristiyanların Tanrı adına, Tanrı'nın amaçlarını gerçekleştirmek için 1096 yılında Papa II. Urbanus'un çağırısıyla Avrupa devletlerinin desteklediği, kutsal şehir Kudüs ile çevresini Müslümanlardan alıp korumak, Türkleri Anadolu'dan atıp Yakındoğu'yu ele geçirmek maksadıyla Haçlı yemini edip Haçlı ayrıcalıklarından faydalanan kadın ve erkeklerin oluşturduğu siyasi ve askeri harekete denir.

Haçlılar, Anadolu, Suriye ve Filistin bölgelerindeki Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus gibi stratejik öneme sahip şehir ve birçok kaleyi ele geçirdiler. Haçlıların ele geçirdiği bu şehir ve kalelerin bir kısmı İmâdüddîn Zengî (1127-1146) ve birçoğu ise Haçlıları İslam coğrafyasında tamamen atma düşüncesini taşıyan Selâhaddîn Eyyûbî (1171-1193) döneminde özellikle ordudaki memlûk askerlerinin de gayretleriyle Haçlılardan alınmıştır. Fakat Selâhaddîn Eyyûbî'den sonraki dönemlerde, Haçlılar buralara gerek anlaşma yoluyla gerekse savaşla tekrar sahip olmuştur.

Selâhaddîn Eyyûbî'nin Haçlılarla mücadele düşüncesini Türk-İslam tarihinin en büyük ve en önemli devletlerinden biri olan Memlûk Devleti, (648-923/1250-1517) yarım asır gibi kısa bir zaman diliminde gerçekleştirmiştir. Memlûkler, kurulduğu dönemden itibaren İslam dünyası için tehlike arz eden Haçlılara karşı yaptıkları mücadele ve elde ettikleri zaferlerden dolayı İslam dünyasında hatırı sayılır bir konuma gelmişler, tüm Müslümanların güvenini ve desteğini kazanmışlardır. Memlûkler, kazanmış oldukları bu zaferlerle İslam coğrafyasında varlıklarını kabul ettirmiş, Türk-İslam kültür ve medeniyetinin yok olmasının önüne geçmişlerdir.

Çalışmamızın amacı, 1096 yılından itibaren Avrupalı devletlerin desteklediği Haçlı birliklerinin İslam coğrafyasına hangi sebeplerle yöneldiği, Anadolu, Suriye ve Filistin bölgelerindeki almış oldukları şehir ve kaleleri, Hospitalier ve Templier şövalyelerinin faaliyetlerini, ekonomisini, siyasi, dini ve askeri ilişkilerini, bu ilişkilerin Memlûk Devleti'ne yansımalarını, Memlûklerin savaş stratejisi ve tarih sahnesine çıkışlarını incelemektir. Bunların yanı sıra Memlûklerin İslam coğrafyasındaki gayrimüslim devletlere karşı uyguladıkları siyaset, geliştirmiş oldukları strateji ve ilişkilerdeki kazanımlarının da incelenmesi bu çalışma kapsamında gerçekleştirilmiştir. İslam tarihinde bu denli önemli olan Memlûk-Haçlı ilişkileri Türkiye'de makale ve yüksek lisans düzeyinde ele alınmıştır. Yapılan bu çalışmaların yüzeysel olduğu düşünülmüş ve bahsi geçen eksikliği giderme amacıyla da bu çalışma yapılmıştır.

Yapılan bu çalışma, Haçlı Seferleri hakkında özet bilgi, Memlûklerin VII. Haçlı Seferinde göstermiş oldukları kahramanlıkları, Memlûklerin menşei ve Memlûk Devleti'nin kuruluşu, Şecerüddür, Aybek, Kutuz, Baybars, Kalavun ve Eşref Halil döneminde Haçlılarla mücadele ve diğer ilişkileri kapsamaktadır.

Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Bu çalışma konusu ile ilgili araştırmalar yapılırken mümkün olduğu kadar nesnel bir bakış açısıyla veriler toplanmış ve iç dış etkenler ortaya çıkarılmıştır. Konularla ilgili olaylar anlatılarak çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle güncel çalışmalar taranmış, elde edilen veriler ışığında temel kaynaklara inilmek suretiyle konunun detaylı incelenmesi sağlanarak ve yorumlanarak açıklanması amaçlanmıştır. Araştırma konusunda Memlûk tarihi, ana ve ikincil kaynaklarda nasıl anlatıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ilgili yerlerde verilerin toplanması, verilerin sınıflandırılması, kavramsal ve mantıksal çözümlerinin yapılması, karşılaştırılması, yorumlanması ve değerlendirilmesi gibi yöntemler kullanılmıştır. Bununla birlikte günümüz yazarların görüş ve yorumlarına da yer verilerek, günümüz ve yakın tarih açısından nasıl değerlendirildiği ortaya konularak çıkarımlarda bulunulmuştur. Mümkün olduğu kadar yabancı kaynaklardan da istifade edilerek konu, çok yönlü ve farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Bu çalışma, bir giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Ele alınan her olay objektif bir şekilde tümevarım yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Tezin giriş kısmında tezin amacı, kapsamı, konusu, yöntemi, konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalar, faydalanılan kaynaklar ve tez hakkında teknik hususlarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde Haçlı Seferleri'ni ortaya koyan irade, o dönemde Batı'nın içinde bulunmuş olduğu siyasi, dini ve ekonomik durum ele alınmıştır. Haçlı Seferleri'nden önce yapılan propaganda, Avrupa toplumunun Haçlı Seferlerine bakış açısı, verdiği destek ile Haçlı Seferleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Haçlı Seferlerine kısaca değinmemizin sebebi Haçlı ruhunu anlamak ve konumuzun bir bütün olarak anlaşılmasını sağlamaktır. Daha sonra ise Memlûk tarihi serüveni, Memlûk eğitim sistemi hakkında bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde ise IX. Louis'in VII. Haçlı Seferi, Turanşah'ın Eyyûbî tahtına geçmesi, Haçlılarla mücadelesi, Şecerüddür'ün ilk kadın sultan olarak Memlûk tahtına oturması, Haçlılarla ilişkileri, Aybek'in tahta geçmesi, iç isyanlarla mücadelesi, Kutuz'un tahta oturması, Aynicâlût savaşı ve sonuçları ile Haçlılarla ilişkileri anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Baybars'ın hayatı, tahta geçişi, Moğollarla mücadelesi, halifeliği Kahire'den tekrardan ihya etmesi, Hospitalier ve Templier şövalyeleriyle ilişkisi, bunlardan almış olduğu kaleler, Antakya'nın fethi, Haçlılarla yapılan anlaşmalar, Ermeni ve İsmaililer (Haşhaşiler) ile ilişkiler, Haçlılarla mücadelede ordu, silah, donanma, savaş stratejisi, berîd ve ticaret ile ilgili konular olmuştur.

Dördüncü bölümde ise Sultan Berke Han ve Sülemiş'in Memlûk tahtına geçişi ile başlayıp Sultan Kalavun'un hayatı, tahta geçişi, iç isyanlarla mücadelesi, Moğollarla ilişkileri, Haçlılarla yaptığı anlaşmalar, Haçlıların elinden almış olduğu şehir ve kaleler, Haçlılarla mücadelede ordu ve silahlar, ticaret ve son olarak da Ermenilerle ilişkiler de ele alınmıştır.

Beşinci bölümde Eşref Halil'in hayatı, tahta geçiş süreci, Haçlılarla ilişkisi, Akkâ ve diğer kalelerin fethi, Ermenilerle ilişkiler hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın devamında takip edilen bazı teknik hususlar ise şu şekildedir: İsim ve yer adlarının yazımında TDV İslam Ansiklopedisi kullanımları dikkate alınmıştır. İlgili harita ve fotoğraflar ekte gösterilmiştir.

KAYNAKLAR

Yâkût el-Hamevî'nin (öl. 626/1229) *Mu'cemü'l-büldân*¹ adlı eserinden şehir ve yer isimleriyle ilgili konularda istifade edilmiştir.²

Mekîn b. 'Amîd'in (öl. 672/1273) *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*,³ adlı ilk dönem Memlük tarihi açısından önemli olan bu eserde, Memlük Devleti'nin kuruluşu, Eyyûbî melikleri ve Moğollara ilgili mücadeleyi anlatan önemli bilgiler vardır. Bu eserden Memlük Devleti'nin kuruluşuyla ilgili istifade ettik.⁴

İbn Vâsıl'ın (öl. 697/1298) *Müferricü'l-kürûb fî ahbâri Benî Eyyûb*⁵ isimli eseri, Memlük Devleti'nin kuruluş dönemiyle en çok faydalandığımız eserdir. Özellikle Şecerüddür, Aybek ve Kutuz (Aynicâlût) dönemiyle ilgili kıymetli bilgiler mevcuttur.⁶

İzzeddin İbn Şeddâd'ın⁷ (öl. 684/1285), *Târihu'l-Meliki'z-Zahir*⁸ adlı eseri, Baybars'ın 658-676/1271-1277 yılları arasında yaptığı savaş, anlaşma ve fetihlerinden kronolojik olarak bahsetmektedir. Bu eserde Baybars'ın hayatı ve Haçlılarla ilişkilerinden faydalanılmıştır. Bahsi

¹ Şehâbuddîn Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamevî el-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Beyrut, Dâru Sadr, 1977).

² Casim Avcı, "Yâkût el-Hamevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/288-291.

³ 'Amîd, el-Mekîn Ebû'l-Mekârim Circis, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.

⁴ Eser ve müellifi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Mekîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/553-554.

⁵ İbn Vâsıl Cemâleddin Muhammed b. Salim, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl Hasaneyn Muhammed Rebi' I-V, (Kahire, 1953-1977); a.g.e. nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî, VI, (Kahire, 2004).

⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, *Memlükler'de Tarih ve Tarihçiler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 71-73.

⁷ Hayatı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Casim Avcı. "İbn Şeddâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/374-376.

⁸ İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim İbn Şeddâd, *Târihu'l-Melik'z-Zâhir*, nşr. Ahmed Hutayt (Beyrut: 1983).

geçen bu eserin sadece ikinci cildi günümüze kadar gelmiştir. Eser, M. Şerefüddin Yaltkaya tarafından Türkçeye *Baybars Tarihi*⁹ adıyla tercüme edilmiştir.¹⁰

İbn Abdüzzâhir'in (öl. 692/1293) *er-Ravzü'z-Zâhir fi sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*¹¹ adlı biyografik eseri, müellifin Memlûk Devleti'nde Divânü'l-İnşâ'da görev yapmış ve devletler arası mektup ve anlaşma gibi yazıları bizzat kaleme almış olması dolayısıyla önemlidir. Memlûk sultanlarıyla iyi ilişkiler kurduğu için ya dönemin siyasi, askeri, birçok olayına bizzat şahitlik etmiş ya da olayları sultanların dilinden aktarmıştır. Yazarın bu eseri, Baybars'ın Haçlılarla ilişkilerini anlatan en kapsamlı eserdir. Bu çalışmada da Baybars'ın Haçlılarla ilişkilerinden en çok istifade ettiğimiz kaynak olmuştur.¹² Müellif'in eseri, Aydın Usta tarafında Türkçeye *Katibinin Gözünden Sultan Baybars* adıyla tercüme edilmiştir.¹³

Müellif'in ikinci önemli eseri ise Sultan Kalavun'un biyografisini anlatan *Teşrifü'l-eyyâm ve'l-'usûr sîreti'l-Meliki'l-Mansûr*¹⁴ adlı eseridir. Müellif, 680/1281 yılı itibariyle olayları anlatmaya başlamıştır. Bu eserinde de görevi gereği, anlaşma, mektup ve yemin gibi döneme ait birçok belgeleri kayıt altına almıştır.¹⁵ Kalavun dönemindeki Haçlılarla ilişkilerde en çok faydalanılan eserdir.

Baybars el-Mansûri'nin (öl. 725/1325) *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*¹⁶ adlı ilk dönem Memlûk tarihi açısından önemli olan bu esere, çalışmanın tamamında sıkça başvurulmuştur. Sultan Kalavun'un memlûkü olan müellif, devletin ileri gelen adamlarından olup askeri sınıfa mensuptur. Memlûk Devleti'nin kuruluş yıllarında birçok olaya şahit olmuştur veya olaylar kendisine aktarılmıştır. Bu yönüyle eserine almış olduğu bilgiler kıymetlidir. Eseri umumi tarih olmasına rağmen günümüze 650-709/1252-1309 yılları arasındaki olayları kapsayan kısmı ulaşmıştır. Müellif, siyasi olaylardan genişçe bahsedip tarafsız olmaya özen göstermiştir.

⁹ Şerefüddin M. Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Maarif Matbaası, 1941).

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, (İstanbul: 1998), 152-153; Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 64-65; Fatih Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, (İstanbul: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2018), 80-81.

¹¹ Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah b. Abdüzzâhir, *er-Ravdü'z-Zâhir fi sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*, nşr. Abdülaziz Huveytûr (Riyad: 1976).

¹² Daha fazla bilgi için bkz. Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 156-157; Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 66-67; Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, 82-83; Asri Çubukçu, "İbn Abdüzzâhir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/289-290.

¹³ Aydın Usta, *Katibinin Gözünden Sultan Baybars*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2021).

¹⁴ Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-eyyâm ve'l-'usûr fi Sîreti'l-Meliki'l-Mansûr*, nşr. Murad Kâmil-Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: 1961).

¹⁵ Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 69-70.

¹⁶ Rükneddin Baybars el-Mansûri en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâî, *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*, nşr. Donald S. Richards (Beirut: 1998).

Müellif, Eşref Halil döneminde Akkâ seferine katıldığı için konuyla ilgili vermiş olduğu bilgiler de önemlidir.¹⁷

Baybars el-Mansûri'nin yazmış olduğu *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye* adlı eseri de *Zübdetü'l-Fikre'de* olmayan bazı bilgileri verdiği için önemlidir. Bu eser Hüseyin Polat tarafında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹⁸

Yûnînî'nin (öl.726/1326) *Zeylü Mir'âti'z-zaman*¹⁹ adlı eseri, 654-711/1256-1312 yılları arasındaki Memlûk tarihini anlatmaktadır. Yûnînî, Memlûk Devleti'nde herhangi bir resmi görev almadığı için olaylara dışarıdan bakarak objektif birtakım bilgiler vermektedir. Bu eserde Baybars'ın Haçlılarla mücadelesi konularından faydalanılmıştır.²⁰

Şafi b. Ali el-Askalânî'nin (öl. 730/1330) *Kitabu'l-Fazli'l-me'sur min sireti's-Sultan el-Meliki'l-Mansur*²¹ isimli eseri, Kalavun dönemiyle ilgili faydalandığımız kaynaklardandır. İbn Abdüzzâhir'in torunu olan yazar, küçük yaşlarda Dîvânü'l-İnşâ'da çalışmıştır. Kalavun'un biyografisi olan bu eser Memlûk Devleti'yle ilgili yazılan pek çok belgede (bir kısmını kendisi yazmıştır) mevcuttur.²²

Ebü'l-Fidâ'nın (öl. 732/1331) *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-beşer*²³ adlı eseri, umumi tarih kaynağıdır. Ebü'l-Fidâ, Eyyübî Hama meliklerinden olup o dönemdeki siyasi ve askeri olaylara şahit olmuştur. Kalavun döneminde Haçlılarla mücadelede savaflara katılmış ve gözlemlerini eserine aktarmıştır.²⁴ Eşref Halil döneminde ise Akkâ kuşatmasına iştirak ederek mancınık taşınmasına yardım etmiş ve konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir.²⁵ Bu çalışmaya Kalavun ve Eşref Halil dönemiyle ilgili önemli katkıları olmuştur.

Nüveyrî'nin (öl. 733/1333) *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*²⁶ adlı otuz üç ciltlik ansiklopedik eserinde, Memlûk Devleti'nin kuruluşundan 730/1330 yılları arasındaki olaylar anlatılır. 29 ile

¹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 19-24; Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, 86-87.

¹⁸ Baybars el-Mansûri, *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye*, çev. Hüseyin Polat (Ankara: TTK Yayınları, 2016).

¹⁹ Ebü'l-Feth Kutbüddîn Musa b. Muhammed el-Yûnînî, *Zeylü Mir'âti'z-zamân*, nşr. Hamza Abbâs (Haydarâbât: 1954-1961, a.g.e. I-III, Abudabi, 2007).

²⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 24-27.

²¹ Nâsirüddîn Şâfi b. Ali Askalânî, *Kitâbü'l-Fazli'l-Me'sûr min Sireti's-Sultân el-Meliki'l-Mansûr*. nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî, (Beyrut:1998).

²² Daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 74-75.

²³ İmâdüddîn İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-beşer*, nşr. Muhammed Azb vd. I-IV, (Kahire: 1998-1999).

²⁴ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/30.

²⁵ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/34; Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 28-29; Abdülkerim Özeydin, "Ebü'l-Fidâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/320-321.

²⁶ Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, nşr. M. Ebü'l-Fazl-Ali M. El-Bicâvî Hüseyin Nassâr vd. (Kahire: 1975-1985), 29; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, nşr. Mi Ziyâeddin er-Reyyis-M. Mustafa

33 ciltleri arası Memlûk tarihinden bahseder. 30-31 ciltlerinde Baybars'ın dönemini kronolojik olarak anlatır. 31 cilt ise Kalavun ve Eşref Halil döneminden bahseder. Bu dönemlere ait olaylar, anlaşmalar, atamalar, mektuplar ve Memlûkler'in Haçlılarla olan ilişkisini yoğun bir şekilde anlatılmıştır.²⁷ Bu eser çalışmanın her bölümünde en çok başvurulan kaynaklardandır.

İbnü'd-Devâdârî'nin (öl. 736/1336) *Kenzü'd-dürer ve camî'u'l-gurer*²⁸ adlı eseri, dokuz cilt olup umumi tarih kaynaklarındandır. Memlûk Devleti'yle ilgili bilgiler yedi, sekiz ve dokuzuncu cildinde yer alır.²⁹ Çalışmamızın genelinde faydalandığımız eserlerdendir.

İbn Haldûn'un (öl. 808/1406) *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevî's-sultânî'l-ekber*³⁰ isimli eseri, umumi tarih kaynaklarındandır. İbn Haldûn, ilmi şahsiyetinin yanı sıra siyaset ve devlet adamlığıyla da tanınmış biridir. Çalışmanın birçok yerinde bu eserin katkısı olmuştur.³¹

Mısır tarih ekolünün kurucusu ve Ortaçağ İslam dünyasının en önemli tarihçilerinden olan Makrîzî'nin (öl. 845/1442) *Kitabü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*³² isimli eseri, çalışmamızın ana kaynağıdır. Müellif, eserinde olayları günlük olarak anlatır ve kronolojiye dikkat eder. Makrîzî bu eserde siyasi tarihle birlikte sosyal ve iktisadi tarihe de yer verir. Eser, Memlûk tarihi çalışanlar için başucu kitabıdır. Memlûk Devleti'ndeki atama ve görevden alma işlemlerini tam tarihiyle birlikte verir.³³ Çalışmamızda müellifin *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-İtibâr bi-zikri el-Hıtat ve'l-Âsâr*³⁴ adlı esrinden de faydalanılmıştır.

'Aynî'nin (öl. 855/1451) *İkdü'l-cümân fî Târîhi eh-li'z-zamân*³⁵ adlı eseri, umumi tarih kaynakları arasındadır. Antep doğumlu olan müellif, müderrislik, başkadılık, muhtesiblik,

Ziyâde (Kahire: 1992), 30; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, nşr. Muhammed A. Şaîre-M. Mustafa Ziyâde (Kahire: 1990), 31; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, nşr. el-Bâz el-Arîni-Abdülaziz el-Ehvânî (Kahire: 1992), 32; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, nşr. Fehim M. Şeltût-Abdülaziz el-Ehvânî-Saîd A. Aşûr (Kahire: 1998), 33; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, nşr. Mustafa Hicâzî-M. Mustafa Ziyâde (Kahire: 1997).

²⁷ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 135-138.

²⁸ Seyfeddin Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'l-Dürer ve Câmî'u'l-Gurer*, I-IX (nşr. Bernd Ratke-Edward Badeen-Ulrich Haarmann-Hans R. Roemer-Saîd A. Aşûr vd. (Kahire-Beyrut: 1960-1994; a.g.e. VIII, nşr. Ulrich Haarmann, Kahire: 1971, nşr. Hans R. Roemer, Kahire 1960).

²⁹ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 29-32.

³⁰ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtede-i ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem-i ve'l-Berber ve men Âsarahüm men Zevî's-Sultânî'l-Ekber*, nşr. Halil Şehhâde, I-VIII, (Beyrut, 2001).

³¹ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 52-53.

³² Takîyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I-VIII, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997).

³³ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 80-89; Erkoçoğlu, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, 106-108; Eymen Fuat Seyyid, "Makrîzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 22/449.

³⁴ Takîyyüddîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-İtibâr bi-Zikri el-Hıtat ve'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zeynuhum-Mediha eş-Şerkavi (Mektebetü Medbûlâ, 1998).

³⁵ Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-'Aynî, *İkdü'l-Cümân fî Târîhi Ehli'z-Zamân* nşr. Muhammed M. Emin, I-IV, (Kahire, 1987-1992).

evkaf nazırlığı ve elçilik gibi çeşitli görevlerde bulunmuştur. Türk olması, sarayın dili olan Türkçeyi bilmesi eserine orijinallik katmıştır. Özellikle Kalavun ve Eşref Halil dönemiyle ilgili konularda istifade edilmiştir.³⁶

İbn Tağrıberdî'nin (öl. 874/1470) *en-Nücümü'z-Zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*³⁷ isimli eseri; siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel alanlardaki olaylardan bahseder. İbn Tağrıberdî, sultan ve emirlerle iyi ilişkiler kurduğu için eserinde vermiş olduğu bilgiler ilk eldendir. Ayrıca Nil Nehri'nin yıl içindeki debisiyle ilgili çokça bilgiler verdiği için kendisine *Nil Tarihçisi* denilmiştir.³⁸ Yine bu eser de çalışmanın her bölümünde en çok başvurulan kaynaklardandır.

Yabancı Kaynaklar ve Diğerleri

Jean de Joinville, (öl. 1317) IX. Louis'in liderlik ettiği VII. Haçlı Seferi'ne katılmış ve bu seferle ilgili çok kıymetli bilgiler vermiştir. Eyyûbî Devleti'nin yıkılıp Memlûk Devleti'nin kurulduğu dönemle ilgili verdiği bilgiler de önemlidir. Türkçe'ye Cüneyt Kanat tarafından *Bir Haçlı'nın Hatıraları*³⁹ şeklinde tercüme edilmiştir. Bu eser, VII. Haçlı Seferi'yle ilgili en çok başvurduğumuz kaynaklardandır.

Steven Runciman'ın (öl. 2000) *A History of The Crusades: The Kingdom of Acre and The Later Crusades* adlı eseri, Prof. Dr. Fikret Işıltan tarafından *Türkçeye Haçlı Seferleri Tarihi* adıyla tercüme edilmiştir. Yazar İngiliz olmasına rağmen bilimsel ve objektif bir şekilde olayları en ince ayrıntısına kadar ele almıştır. Haçlı Seferleri konusunda ana kaynaklardan biridir. Özellikle yer ve şahıs isimlerinde ve çalışmamızın her bölümünde sıkça başvurulan bir eserdir.

Thomas Asbridge, *The Crusades: The War for the Holy Land* isimli eseri Ekin Duru tarafından Türkçe'ye *Haçlı Seferleri*⁴⁰ adıyla tercüme edilmiştir. Thomas Asbridge, Londra Queen Mary Üniversitesinde Ortaçağ tarihi dalında okutman olarak görev yapmakta olup Haçlı Seferleri tarihinde dünyaca ünlü bir bilim adamıdır. Eserinde objektif olmaya çalışmıştır. Bu kitapla ilgili belgesel çekmek için Haçlı Seferleri'nin olduğu yerleri ziyaret etmiştir. Bu eserinde Haçlı ve Müslümanların savaşlarda birçok kişiyi öldürdüğünü soğukkanlılıkla anlatmıştır. Eserinde haritalar vererek eserin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Çalışmanın her bölümünde sıkça başvurulan kaynaklardandır.

³⁶ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 53-60.

³⁷ İbn Tağrıberdî Ebü'l-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, *en-Nücümü'z-Zahire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire* (Kahire: 1956), 13; Cemâleddin Yusuf, *en-Nücümü'z-Zahire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. Fehim M. Şeltut (Kahire: 1970), 14; Cemâleddin Yusuf, *en-Nücümü'z-Zahire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. Cemal M. Muhriz Fehim M, Şeltut (Kahire: 1971), 15; Cemâleddin Yusuf, *en-Nücümü'z-Zahire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. İbrahim Ali Tarhan (Kahire: 1972), 16; Cemâleddin Yusuf, *en-Nücümü'z-Zahire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*, nşr. Cemal M. Muhriz Fehim M, Şeltut (Kahire: 1972).

³⁸ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, 110-118.

³⁹ Joinville de Jean, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, (Ankara: Yeditepe Yayınevi, 3. Baskı, 2020).

⁴⁰ Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, (İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2014).

Işın Demirkent'in *Haçlı Seferleri*⁴¹ adlı eseri, ülkemizde alanında yazılan ilk ve tek eserdir. Haçlı Seferleri tarihiyle ilgili en çok faydalandığımız temel eserlerdendir.

İsmail Yiğit'in, *Memlûkler 648-923/1250-1517*⁴² isimli eseri, ülkemizde Memlûk tarihini anlatan ilk eserdir. Ana kaynaklara ulaşmada en çok kullanılan eserdir.

Ülkemizde Memlûk tarihiyle ilgili önemli çalışmalara imza atan Fatih Yahya Ayaz'ın *Memlûkler (1250-1517)*⁴³ adlı modern çalışması, ana ve modern kaynakları birlikte kullanıp titiz bir araştırma sonucunda ortaya koymuş olduğu bu eser, klasik ve modern kaynaklara ulaşmamız da yol gösterici olmuştur. Ayrıca Memlûk tarihiyle ilgili kaleme almış olduğu diğer çalışmalarından da fazlaca istifade edilmiştir.

Memlûk dönemiyle ilgili istifade ettiğimiz diğer modern çalışmalar ise; Ali Aktan'ın *Memlûk-Haçlı Münasebetleri, Bahrî Memlûkler'den Sultan Kalavun ve Hânedanı*⁴⁴ *Sultan Kalavun Döneminde (M. 1279-1290) Memlûk-Haçlı Münasebetleri*,⁴⁵ Hillenbrand Carole'nin *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*⁴⁶ Peter Malcolm Holt'un *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*,⁴⁷ Jean Richard'ın *Haçlı Seferleri Tarihi*,⁴⁸ David Ayalon'un *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar, I-II-III*,⁴⁹ Bahattin, Keleş'in, *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*⁵⁰ ile *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*.⁵¹ Yaşar, Kazım Kopraman'ın "Memlûkler" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*.⁵² Amin Maalouf'un *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*⁵³ Ramazan Şeşen'in *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*,⁵⁴ *Sultan*

⁴¹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 4. Baskı, Mart, 2013).

⁴² İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, Nisan, 2015).

⁴³ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)*, (İSAM Yayınları, 1. Baskı, Haziran, 2015).

⁴⁴ Ali Aktan, (1986). "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Bellekten* 63/237, (1999).

⁴⁵ Ali Aktan, *Sultan "Kalavun Döneminde (M. 1279-1290) Memlûk-Haçlı Münasebetleri"*, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Beşinci Uluslara Arası Ortadoğu Semineri*. ed. Mustafa Öztürk-Enver Çakar. 59-75. (Elâzığ: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Şam 2-4 Kasım 2010).

⁴⁶ Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin Elhüseyni. (İstanbul: Alfa Tarih Yayınları, 2015).

⁴⁷ Peter Malcolm Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, çev. Özden Arıkan. (İzmir: Işık Yayınları, 2020).

⁴⁸ Jean Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Özge Özdemir, (İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Baskı, Şubat, 2022).

⁴⁹ David Ayalon, *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, çev. Abdullah Mesut Ağır, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015).

⁵⁰ Bahattin Keleş, *Bahrî Memlûkler İktisadi ve Ticari Hayat (1250-1382)*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Baskı Eylül, 2018).

⁵¹ Bahattin Keleş, *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, Ekim, 2018).

⁵² Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktaş, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2021).

⁵³ Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016).

⁵⁴ Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, *el-'Asrû'l-Memâlik fî Mısır ve's-Şâm*, (Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-'Arabiyyeti, 2. Baskı, 1976).

Kalavun ve Oğlu,⁵⁵ Saîd Abdülfettâh Âşûr'un *Abdülfettah, el-'Asrû'l-memâlîk, fî Mısr ve's-Şâm*⁵⁶ Sultan Gülay Çalık'ın *Baybars ve Haçlılarla Mücadelesi*⁵⁷ Songül Dumlupınar'ın *Kalavun Dönemine Kadar Memlûk-Haçlı İlişkileri*⁵⁸ Hamide Hale Erdem'in *XIII. Asırda Suriye Bölgesinde Memlûk-Haçlı Münasebetleri*⁵⁹ adlı çalışmalardan da konuyu ilgilendiren bölümlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca burada belirtmeyip kaynakça kısmında zikredilen pek çok kaynaktan da istifade edilmiştir.

⁵⁵ Ramazan Şeşen, *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melikü'l-Eşref Devri (1279-1293)*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1. Baskı Ocak, 2018).

⁵⁶ Sultan, Gülay. Çalık, *Baybars ve Haçlılarla Mücadelesi*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008).

⁵⁷ Songül Dumlupınar, *Kalavun Dönemine Kadar Memlûk-Haçlı İlişkileri*, (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009).

⁵⁸ Hamide Hale Erdem, *XIII. Asırda Suriye Bölgesinde Memlûk-Haçlı Münasebetleri*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017).

I. BÖLÜM

HAÇLI VE MEMLÜKLER

1. Haçlılar

Haçlı Seferleri Düşüncesinin Arka Planı

Siyasi Sebepler

Avrupa kronik yazarların bildirdiğine göre; Avrupalı Hristiyan toplumunun dini duyguları zayıflamış, toplumun her kesiminde zulüm hâkim olmuştu. Özellikle de prensler kendi aralarındaki siyasi rekabetten dolayı her yeri yakıp yıkıp mazlum halkın elindeki mallarına da zorla el koymaya başlamıştı. Halk, hakkını arayamıyor, hak aramak isteyenler de zindanlara atılarak çeşitli işkencelere maruz kalıyordu. Bu sebeple toplumda mal ve can güvenliği kalmamıştı. Hristiyanlık adına kutsal olan her şey değersizleştirilmişti. Bozulma aynı zamanda Hristiyan din adamlarında da görülmüş halk nasılsa, aksine rahipler de öyle olmuştu. Bu ahlaki çöküntünün sebebi Hristiyanlar arasında Tanrı'nın bir gazabı olarak görülüyordu.⁶⁰

Kilisenin amacı ise tüm bu olumsuzluklardan kurtulmak, Hristiyanlığı yeni bir reforma tabi tutmak ve bunu kalıcı hale getirmektir. Ayrıca Roma Kilisesi, Ortodoks ve diğer Hristiyanlar üzerinde otorite kurup onları bir çatı altında toplayıp Yakın Doğu'da kendi imparatorluğunu kurmak istiyordu.⁶¹ Kilise, bu düşüncesini gerçekleştirmek için hareket alanı olarak Haçlı Seferleri'ni seçmişti. Haçlı Seferleri'nin öne sürülen en önemli siyasi sebebi ise Anadolu'daki Türk ilerleyişini durdurmak ve Bizans'ı Türk tehdidinden kurtarmaktı.⁶² Fakat Bizans, Batılılardan Kudüs ve etrafını Müslümanlardan kurtarmak için herhangi bir çağrıda bulunmamış, sadece Anadolu'da giderek hakimiyetini güçlendiren Selçuklu Devleti'ne karşı askeri yardım talebinde bulunmuştu.⁶³ Haçlı Seferleri, Doğu'daki Hristiyanlara yardım

⁶⁰ Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*, çev. İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 45-46; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zabtına Kadar*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016), 1/ 38-39; Harold Lamp, *Haçlı Seferleri Demir Adamlar ve Azizler*, çev. Gaye Yavuzcan, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2. Baskı 2016), 26-29; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 26-30; Salim Koca, *Haçlı Seferleri ve Sebepler ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir? Gazi Akademik Bakış*, Cilt, 10, Sayı: 20, Yaz, (2017), 18.

⁶¹ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri, Tarih Dergisi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Yıldız Hatıra Sayısı, Sayı: 35, cilt, 0, 1994, 67-76.

⁶² Tyrensis, *Haçlı Kroniği* 1/40-41; Cecile Morrison, *Haçlılar*, çev. Nermin Acar, (Ankara: Dost Kitapevi, 2. Baskı, 2021), 21; Abdurrahman Onur Çalışır, *Denizsızı Ülke'den Havâdisler: Haçlıların Mektupları (1097-1252)*, (İstanbul: Kutlu Yayınevi, Baskı, Ekim, 2018), 14.

⁶³ Morrison, *Haçlılar*, 22.

maksatlı başlamış olsa da daha sonraki dönemlerde Doğu'daki Hristiyanlara karşı olumsuz davranışları onları yok etme noktasına getirmiştir.⁶⁴

Ekonomik Sebepler

Avrupa'daki feodal yapıda asillere ait toprakların ailenin tüm bireyleri yerine ailenin en büyük erkek çocuğuna verilmesi, toplumda çok sayıda topraksız asilzadenin oluşmasına sebep olmuştu. Bu asilzadeler, Müslüman ülkelerden toprak elde etmek için Haçlı Seferleri'ne katıldılar.⁶⁵ Anna Komnena "Onlar Kutsal Mezarı kurtarmak ve Türklerle savaşmak için gidiyormuş gibi yaparak arazilerini satmışlardı. Aslında onlar kılıç zoruyla yeni arazi ve mülkler edinmek derdindeydiler."⁶⁶ demektedir.

I. Haçlı Seferi'ne katılan toplulukların arasında Avrupa'nın profesyonel askerleri olan şövalyenin oranının az olmasına rağmen köylü, şehirli, suçlu, haydut ve ayak takımı denilen kişilerin çok olması bu seferlerin ekonomik kaygılardan dolayı yapıldığını gösterir. 1094 yılında sel ve salgın hastalıklar, 1095 yılında ise kuraklık ve açlık kalabalık bir nüfusa sahip olan Avrupa toplumunu perişan etmiştir.⁶⁷ II. Urbanus, Clermont Konsili'nde "Bu memleket artık halkı doyurmuyor; halk onun için mülkü tahrip ediyor ve bitmez tükenmez bir şekilde birbiriyle savaşıyor" demiştir. Bu felaketten kurtulmak için Kutsal kitabı da referans göstererek bal ve süt ırmaklarının aktığını düşündükleri Doğu'ya gidip orada mal-mülk sahibi olunacağına inanılıyordu.⁶⁸

W. Heyd, "Haçlı Seferleri'nin Avrupa'daki birçok kesimin dikkatini çektiğini, dini ve mistik duyguların halkı sefere teşvik ettiğini; bununla birlikte herkesin daha çok maddiyatı arzuladığını" ifade etmektedir.⁶⁹ Ayrıca İtalya, Ceneviz, Venedik ve Pisa gibi şehir devletleri, muhkem kalelere sahip olan Müslümanları sadece karada yenebilecek güce ve tecrübeye sahip olmadıklarını, maddi çıkar karşısında bu şehir devletleri Haçlılara yardım ettiğini, alınan şehirlerde hemen ticaret kolonilerini kurduğunu daha sonraki dönemlerde ise maddi çıkar için kendi aralarında savaştığını belirtmektedir.⁷⁰ Daha sonraki dönemlerde zamanla güçlenen

⁶⁴ Hitti Philip K, *Haçlı Seferlerinin Doğu Hristiyanlığı Üzerindeki Etkileri*, (CIU CYYPRUS International University, Folklor/Edebiyat, Cilt: 16, Sayı: 61, 2010/1), 228.

⁶⁵ Kanat-Burçak, *Sorularla Haçlı Seferleri*, 29-30.

⁶⁶ Anna Komnena, *Alexiad Malazgirt Sonrası*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1996), 308.

⁶⁷ Morrisson, *Haçlılar*, 26; Edward Gibbon, "Bu sefere katılan Avrupa'nın hırsızları, katilleri, kundakçıları, papazların vermiş olduğu vaazlardan etkilenerek daha önce kendi dindaşlarına yapmış oldukları işkence ve katliamı Müslümanlara yapmak için yola çıkmışlardır". demektedir. "Motives of the Crusades", *The Crusades, Motives and Achievements*, ed. James A. Brundage, USA, (1964), 4.

⁶⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 8; Demirkent, *Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri*, 75; Şaban Ali Düzgün, "İki Dünyanın Karşılaşması: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı:3-4, (2001), 350.

⁶⁹ William Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 143.

⁷⁰ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 143-144-145; Çalışır, *Haçlıların Mektupları*, 14.

Hospitalier ve Templier şövalyeleri ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurarak Müslümanlarla işbirliği yapmıştır.

Dini Sebepler

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Roma, Kudüs'e yapılan hac ziyaretlerini hoş karşılamadığı için hac çok az yapılıyordu. Çünkü Hristiyan aleminde Hz. İsa'nın insani yönünden ziyade, tanrılığı ön planda idi. Kudüs, Roma İmparatoru Titus (79/81) tarafından tahrip edildikten sonra haleflerinden biri olan Roma İmparatoru Hadrianus (117/138) tarafından (Aelia adıyla) Roma'nın bir şehri olarak tekrardan inşa edildi. Kudüs, bu inşadan sonra Hristiyanların askeri başarılarıyla birlikte hac için ziyaret edilmeye başlandı.⁷¹

Filistin ve Suriye bölgeleri Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafında fethedilmiştir. Hz. Ömer Kudüs'teki Hristiyanlara can ve mal güvenliği verip onların haklarını koruyan bir anlaşma dahi imzalamıştır.⁷² Abbasiler döneminde ise Harun Reşid (786-809) ve Büyük Kral Charlemagne arasında kurulan dostluk sayesinde Charlemagne Kudüs'te Hristiyanların kalacağı bir yer ve bir de kütüphane yaptırmıştır.⁷³ Fâtımîler 358-463/969-1071 yılları arasında Kudüs'e sahip oldukları dönemde Batı'dan gelen hacılara vergi karşılığında her türlü kolaylık sağlamıştı.⁷⁴ Sadece Halife Hâkim-Biemrillâh (996/1021) dengesiz politikaları yüzünden Hristiyanların Kiyâme Kilisesi'ni 400/1009 tarihinde yağmalatıp yıktırmıştı.⁷⁵ Kudüs'e hac için gelen Hristiyan halka Suriye limanlarında engel olmuştur.⁷⁶ Daha sonraki yıllarda Fâtımî Devleti ile Bizans arasında yapılan anlaşma sonucunda Kiyâme Kilisesi tekrardan yapılmıştı.⁷⁷

Frank krallığındaki Amiens bölgesinde görev yapan Peter l'Eremit, belagata hâkim bir keşiştir. Bir yolunu bularak Hristiyan hacılarıyla birlikte Kudüs'te bulunan kiliseye gitti. Kilisenin patriğinden Kudüs'teki Hristiyanlar hakkında bilgi aldı. Patriğin ve Hristiyan halkın vermiş olduğu bilgilere göre: Müslümanlar, Kudüs'teki Hristiyanlara her türlü zulmü, baskı ve işkenceyi reva görüyorlar, Hristiyanlar ağır vergiler altında inliyorlar; birçok Hristiyan suçsuz yere öldürülüyor veya zindana atılıyordu. Kudüs'teki Hristiyanlar bu şartlar altında hac görevini yapamamaktaydı. Peter l'Eremit, Kudüs'te Kutsal Diriliş Kilisesi'ne ibadet maksatlı girer. Orada uzunca dualar edip ibadette bulunur. Burada yorgun düşünce uykuya dalar. Rüyasında Mesih'i görür. Mesih ona "Peter acele et sana verilen görevi yılmadan yerine getir. Çünkü ben seninle olacağım. Zira kutsal mekanın temizlenmesi ve bizimkilerine yardım

⁷¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/30.

⁷² Casim Avcı, "Kudüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/328.

⁷³ Daha fazla bilgi için bkz. Nadir Karakuş, "Abbasî Halifesi ve Frenk Hükümdarı Büyük Kral İlişkisi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/32 (2017) 2.

⁷⁴ Morrisson, *Haçlılar*, 13.

⁷⁵ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/27-31; Mustafa Öz, "Hâkim Biemrillâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 15/199.

⁷⁶ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 50,

⁷⁷ Morrisson, *Haçlılar*, 13; J. F. Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, çev. Güray Kırpık, (Ankara: Lotus Yayınevi, Nisan 2011), 43-46.

edilmesi zamanı gelmiştir” der. Peter l’Eremit, bu rüyanın etkisiyle uyanınca Patrik’ten izin alarak Kudüs’ten Roma’ya gitmek için yola çıkar. 1088/1099 yılları arasında Kutsal Roma İmparatoru’nun papası olan II. Urbanus’ü bulur. O dönemde (XI. yüzyılda) Kutsal Roma İmparatoru IV. Heinrich (1084/1105) ile Papa VII. Gregorius (1073/1085) arasında piskoposların tayini ve kilise atamaları konusunda büyük bir çatışma vardır. Bu, Orta Çağ Avrupa dünyasında imparator ile papa arasındaki en büyük çatışma olmuştur.⁷⁸

Peter l’Eremit, o sıkıntılı dönemde Kudüs Patriği’nin ve Hristiyan halkın yazmış olduğu mektubu vererek Papa II. Urbanus’u oradaki halk hakkında detaylı bir şekilde bilgilendirir. Bu mektup ve bilgilerden sonra Papa II. Urbanus, Kudüs’te Hristiyanlara her türlü işkence ve zulüm yapıldığına ikna olur.⁷⁹ II. Urbanus, o dönemdeki sıkıntılara rağmen zamanı geldiğinde Peter’e yardım edeceği sözünü verir. II. Urbanus, halkı Haçlı Seferi’ne ikna etmek için vaazlar vermeye başlar. II. Urbanus, Türklerin Doğu’daki Hristiyan kardeşlerine işkence ettiğini, kutsal yerlere hakaret ettiklerini, hacıların hac yolunda çekmiş olduğu sıkıntılardan bahsederek halkı bu savaşa ikna etmeye çalışır. Şayet halk, birbiriyle savaşmayı bırakarak Müslümanlara karşı savaşırsa Tanrı’nın istediği bir iş yapmış olacaklar ve yolda Tanrı kendilerine her zaman yardım edeceğini söyler. II. Urbanus’un yapmış olduğu bu konuşma sonucunda *Deus le volt* “Tanrı böyle istiyor” sesleri yankılandı. II. Urbanus, konuşmasını tamamladıktan sonra Le Puy piskoposu taht koltuğunun önünde diz çökerek sefer için izin istedi. Kardinal Gregorius, diz üstü oturarak *confiteor* “günah çıkarma duasını” okudu. Halk bu duaya eşlik etti. II. Urbanus, ayağa kalkarak halkı takdis etti ve herkesin evine gitmesini istedi. Halkın bu duruma katılımı ve heyecanı beklenilenden büyük oldu. Yaş, cinsiyet ve rütbe farkı olmaksızın bu sefere Hristiyan aleminden büyük bir destek geldi. Bu sefer, aynı zamanda eski günahlardan kurtulma gelecekte olabilecek günahlardan da sakınmaya sebep olabilecekti. Kutsal savaşa katılacak olanların malları piskoposların gözetiminde kilisenin himayesinde olacaktı. Sefere katılacak olan herkes kırmızı bezden yapılan haç işaretinin sembolünü üniformalarında taşıyacaktı. İslam dünyasında bu seferler Haçlı Seferleri denilmesinin sebebi omuzlarında taşımış olduğu haç işaretinden dolayıdır. Haçı kabul ettiği halde geri dönen aforoz edilecekti. Herkes bağlı bulunduğu papazdan izin alarak sefere katılacaktı.⁸⁰ Böylece Haçlı Seferi için halkın dini duyguları galeyana gelmiş ve halk, çok büyük bir destek vermiştir. Hristiyanlar, Kudüs’te görmüş oldukları kötü muamele sonucunda Hz. İsa’nın tekrar gelmesini kolaylaştırmak ve

⁷⁸ Carnotensis, *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 50 -52; Sayime Yılmaz, “Yüksek Orta Çağ’da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ’nın Savaşı”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, (2002), 93.

⁷⁹ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/ 42-46.

⁸⁰ Carnotensis, *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*, 51; Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/54-55; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/84-85; Morrisson, *Haçlılar*, 23-24; Christopher Tyerman, *Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır? Yüksek Orta Çağ’da Akıl ve Dinî Savaş*, çev. Murat Çaylı, (İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2021).

çabuklaştırmak için Kudüs'ü Müslümanların elinden tekrar almak için haça sarılmanın dinsel bir yükümlülük oldukları inancına varmışlardır.⁸¹

Sonuç olarak, Haçlı Seferleri'nin en önemli sebebinin siyasi ve ekonomik açıdan zor durumda olan Avrupa devletlerini bu durumdan kurtarmaktır. Kilise, dini duyguları bir perde olarak kullanmış ve dini itici bir güç olarak öne sürmüştür.⁸² Her Haçlı Seferinin kendine has bir sebebi olmakla birlikte, yukarıda öne sürülen sebepler, Haçlı Seferi düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Avrupa ulusları yaklaşık 200 yıllık bir zaman diliminde Orta Doğu'ya sekiz büyük Haçlı Seferi düzenlemiştir. Düzenlenen bu seferler neticesinde Haçlılar istediği sonucu elde edememişlerdir.

1.1. Haçlı Seferleri

I. Haçlı Seferi (1096-1099)

Avrupa'da (Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya) kış bittikten sonra ilkbaharda Haçlı Seferleri için hazırlıklar başladı. Daha önceden kararlaştırıldığı üzere yiyecek sıkıntısı ve çok sayıda orduyu disipline etme sıkıntısı yaşanmaması için farklı ticaret yolları kullanarak Haçlı birlikleri, Konstantinapolis'te birleşeceklerdi.⁸³ Özellikle askeri ve ticari öneme sahip olan Via Ratisbonne ve Via Egnatia yolları tercih edilecekti. 1096-1097 yılları arasında gerçekleşen I. Haçlı Seferi dört farklı grup halinde yola çıktı.⁸⁴

Papa Urbanus'un etkili vaazlarından sonra 8 Mart 1096 tarihinde ilk Haçlı ordusu, Köln şehrinden yanına birkaç bin kişi alarak Paskalya yortusu biter bitmez Gautier Sans-Avoir⁸⁵ önderliğinde Macaristan'a doğru yola çıktı. Gautier'in ordusunda çok az profesyonel asker bulunmasına rağmen savaştan anlamayan katil, hırsız, çok sayıda ayak takımı⁸⁶ kişilerden oluşan piyadeyle Alman Krallığı üzerinden Macaristan'a geçti. Macaristan kralı Kaloman, Gautier ve ordusunu iyi bir şekilde karşılayıp ülkesinde alış-veriş yapmasına izin verdi. Macaristan'ın doğu sınırında bulunan Save Nehri'ni geçmeyip Bulgaristan'ın Belgrad şehrine ulaştı. Ordunun bir kısmı Belgrad'a gelmeden önce Save Nehri'ni geçmeyip, Gautier'den habersiz Mallevilla şehrinde halka saldırıp, halktan zorla yiyecek almaya kalkıştı. Onlara karşı direnen halkın bir kısmını öldürdüler bir kısmını ise dövüp çıplak bıraktı. Gautier, bu olaydan sonra Belgrad Dükü'nden alış-veriş için müsaade istedi. Dük Haçlılara izin vermedi.

⁸¹ Hugh Goddard, *Ortaçağdan Günümüze Hristiyan Müslüman İlişkileri Tarihi*, çev. Şükrü Alpagut, (İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2018), 139).

⁸² Demirkent, *Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri*, 65-78; Râşid Erer, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*, haz. Ahmed Yüksel Özemre, (İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2002), 31; İhsan Süreyya Sırma, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul, Beyan Yayınları, 2014), 27.

⁸³ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/56.

⁸⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Güray Kırpık, "Haçlıların Balkanlardaki Faaliyetleri ve Tesirleri", *EKEV Akademi Dergi* 39 (2009), 352.

⁸⁵ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 61.

⁸⁶ Lamb, *Haçlı Seferleri Demir Adamlar ve Azizler*, 80.

Haçlı askerleri açlıklarını gidermek için çevrede bulunan hayvan sürülerini ele geçirip ordugâha getirdi. Bu haberi duyan Bulgarlar silahlanarak Haçlıların üzerine yürüdü. Bulgarlar, Haçlı askerlerinin bir kısmını öldürdü. Bu olaylardan habersiz manastıra sığınan yüz kırk tane Haçlı askeri yakılarak öldürüldü. Gautier, başına buyruk hareket eden askerleri geri bırakarak Bulgaristan'ın başkenti olan Stralizia'ya (Sofya) doğru hareket etti.⁸⁷

Keşiş Peter l'Hermite, erkek ve kadından oluşan yaklaşık 20.000 kişilik⁸⁸ bir orduyla 20 Nisan 1096'da Köln'den yola çıkarak Rhein ve Neckar üzerinden Tuna'ya doğru ilerledi. Alman Haçlı kuvvetleri Ödenburg sınırlarında Macaristan'a girdi. Ordu birlikleri 20 Haziran 1096'da Semlin'e ulaştı. Kral Koloman, Peter l'Hermite ve Gautier'e her türlü yağmanın karşılıksız kalmayacağı uyarısında bulundu. Haçlı birliklerinin büyüklüğünü gören ve aslen Oğuz Türkü olan Semlin Valisi şehri sıkı bir şekilde korudu. Bu durumdan şüphelenen Peter l'Hermite, kendilerine karşı bir oyun içinde oldukları duygusuna kapıldı. Ayrıca Semlin'de pazar yerinde Haçlı askerleriyle halk arasında bir ayakkabı alışverişinde tartışmanın çıkması, Gautier'in komutasındaki askerlerin silah ve zırhlarını zafer nişanesi olarak şehrin surlarında asılı tutması, Haçlı askerlerini öfkelenendirip savaşın patlak vermesine neden oldu. Peter l'Hermite'nin itirazlarına rağmen ordu, Godefroi Burel'in korumasındaki şehre saldırdı ve iç kaleyi kuşattı. Burada dört bine yakın Macar katledildi ve büyük bir erzak deposu da ele geçirildi. Haçlı birlikleri, kral Koloman intikam alır endişesiyle sal yapmak için evlerdeki kereste olabilecek bütün tahta ve odunları topladı. Peter l'Hermite'nin ordusu 26 Haziran 1096'da Save'den sadece bir yerde geçmeye zorlanınca salların çoğu devrildi, askerlerin bir kısmı öldürüldü, bir kısmı ise esir edildi. Haçlı ordusu buna rağmen Belgrad'a girdi ve şehri yağmalayıp yakıp yıktı. Daha sonra ordu, ormanlık alandan bir hafta yürüyerek 3 Temmuz 1096'da Niş'e ulaştı. Ertesi gün Konstantinapolis (İstanbul)'e doğru yola çıkan Haçlılar, Sofya güzergahını takip ederek yola devam etti. Ancak Haçlılar burada da rahat durmayarak halkla kavga edip değirmenleri ve şehrin surları dışındaki bazı evleri da yaktı. Bu durumdan haberdar olan Niş Valisi Niketas, Haçlıların ardıllarına baskın yaptı, suçlu-suçsuz ayrımı yapmadan birçoğunu öldürdü. Yaşlı, hasta, kadın, çocuk, demeden yakaladıkları kişileri de esir aldı. Bu olayı duyan Peter l'Hermite, olayın iç yüzünü anlamak ve bu gibi olaylara fırsat vermemek amacıyla Niketas ile anlaşmak için geri döndü. Niketas'a gönderilen elçiler olayı öğrendiklerinde, Haçlı askerlerinin suçlu olduğunu Petere l'Hermite'ye bildirdiler. Bu durumu kabul etmeyen bir grup asker şehre saldırı düzenledi. Niketas, ordunun tamamını Haçlıların üzerine gönderdi. Haçlılar burada hezimete uğradı. Birçoğu öldürüldü veya esir alındı. Ordu komutanı Peter l'Hermite, fakir Haçlı askerleri için bağışlanan para sandığı başta olmak üzere birçok ganimet Niketas'ın eline geçti. Bu savaşta yaklaşık 10.000 Haçlı askeri öldürüldü.⁸⁹ Ordunun kalan kısmı Konstantinapolis'e doğru yola çıkıp 1 Ağustos 1096'da

⁸⁷ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/58; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/96.

⁸⁸ Anna, bu sayının 100.000 kişi olduğunu söylemektedir. *Alexiad*, 305-306.

⁸⁹ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/64; Lamb, *Haçlı Seferleri*, 1/83.

Konstantinapolis'e geldi.⁹⁰ Gauiter'in birliği de Konstantinapolis'e gelmişti. İmparator Aleksios, Haçlı birliğini dostane bir şekilde karşılıyıp ihtiyaçlarını giderdi. Buna rağmen Haçlı birlikleri Konstantinapolis'e geldikten sonra da taşkınlıklarına devam ettiler. Yol güzergâhındaki evlere girip ne var ne yok alıp bahçeleri talan ettiler. Öyle ki kilisenin çatısındaki kurşunlara kadar söküp aldılar.⁹¹

6 Ağustos 1096'da Peter l'Hermite komutanlığında Haçlı orduları İstanbul boğazını geçtiler. Aleksios tarafından İngiliz paralı askerleri için Yalova civarında yaptırılmış olan Bizans tarafından Kibotos, Haçlılar tarafından Civetot denilen bir ordugâha yerleştirildiler. Haçlılar, Kibotos'a yerleşerek Bizans ile Selçuklu Devleti arasında tampon bir bölge oluşturdular.⁹² Askeri konularda tecrübeli olan Aleksios, Haçlıların tamamı gelmeden Müslümanlar üzerine askerî harekatta bulunmamaları konusunda Peter l'Hermite'yi sıkıca tembihledi. Çünkü savaş konusunda tecrübeli olan Türkler, savaş tecrübesi olmayan bu grubu kolayca imha ederdi.⁹³ Haçlılar buraya yerleştikten sonra Peter l'Hermite'nin otoritesi zayıfladı. Almanlar ve İtalyanlar Rinaldo önderliğinde, Fransızlar ise Godefroi Burel önderliğinde toplanıp civardaki yerleşim yerlerini yağmalamaya başladılar. Bu yağma sadece Müslümanların yerleşim yerleri üzerine yapılmadı. Grek-Hristiyan yerleşim yerlerini de yağmalyorlardı. Yağmadan elde ettiklerini Bizanslı gemi tüccarlarına sattılar ve bu ticaretten iyi bir gelir elde ettiler. Ayrıca yöre halkına da çok büyük zulmettiler. Suçsuz, günahsız ve savunmasız insanları öldürdüler.⁹⁴

Bu durumu kıskanan Almanlar, Eylül ayının sonlarına doğru, Rinaldo komutasında İznik ve çevresini yağmalayarak Kserigordon Kalesi'nin önüne kadar geldiler. Erzak ile dolu olan kaleyi ele geçirdiler. Burayı civardaki şehirlere saldırmak için bir üs olarak kullandılar.⁹⁵

Sultan I. Kılıçarslan Haçlı Seferleri'nden haberdar olduğu için çok sayıda paralı askerle ordusunu güçlendirmişti.⁹⁶ Sultan I. Kılıçarslan, Kserigordon Kalesi'nin Haçlılar tarafından ele geçirildiğini duyunca ok ve yay kullanmada mahir 15.000 askerini, Haçlıların üzerine gönderdi. Kserigordon Kalesi yüksek bir tepelik yerde olduğu için su kuyuları kalenin surları dışındaki kuyu ve kaynaklardan sağlanmaktaydı. Selçuklu ordusu kaleyi kuşattı ve Haçlıların su ile irtibatını kesti. Susuz kalan Haçlılar teslim olmak istemediler. Fakat susuzluk öyle bir hale geldi ki nemli toprağı kazıp içine girdiler. Bazıları binek hayvanları olan eşek ve atları kesip kanını içti. Bir kısım asker ise lağımlara elbiselerini sarkıtıp lağım suyunu ve avuçlarıyla birbirlerinin

⁹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/97-99.

⁹¹ Lamb, *Haçlı Seferleri*, 1/83.

⁹² Birsal Küçüksipahioğlu, "Haçlılar Karşısında İlk Türk Lider: Sultan I. Kılıçarslan", *Geçmişten Günümüze Türkistan Tarihinin Bilinmeyenleri, Tarih Bilincine Adanan Bir Ömür Prof. Dr. Abdulkadir Donuk Armağanı*, ed. Muallâ Uydu Yücel-Aysel Dıngıl Ilgın (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017), 194; Not: Bu makale aynı zamanda *şarkiyat Mecmuası* 26 (2015-1), 63-83 yayımlanan makalenin Türkçesidir.

⁹³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 16.

⁹⁴ Komnena, *Alexiad*, 306; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/101.

⁹⁵ Peter Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi: Kudüs'e Yolculuk*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 62.

⁹⁶ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/ 67.

idrarlarını içmeye başladılar.⁹⁷ Haçlı ordusunda bulunan papazlar askerlere moral vermeye çalışmış olsa da bu faydalı olmadı. Sekiz gün sonra teslim olmaya karar verdiler. İslamiyet'i kabul eden Haçlı askerleri kurtuldu. Bir kısmı öldürüldü. Bazıları ise esir edildi.⁹⁸ I. Kılıç Aslan, savaştan anlamayan ve çapulculardan oluşan *Halkın Seferi* olarak adlandırılan bu orduya bakarak Haçlı ordularını yanlış değerlendirerek onların gücünü hafife aldı. Bunun diyetini ise daha sonra ödedi.⁹⁹

Hristiyan vaiz ve Haçlı Seferleri'nin kışkırtıcısı Peter l'Ermite,¹⁰⁰ sefere gerekli olan silah ve erzak hazırlıklarını yapmadan çıktı. Ayrıca maiyetindeki kişilerin çoğunluğunun asker olmaması, Macaristan'a saldırı sonucunda pek çok kayıplar vermesi, olumsuz hava koşulları ve sarp arazi yapısı da eklenince askerlerin bir kısmını kaybederek ağır bir bedel ödedi. Fakat savaş konusunda tecrübeli olan asiller, acele etmeden papanın zamanlamasına uyup sefere çıkacak askerlerin iâşesini temin ettikten sonra yola koyuldu. Avrupa da asillerden yola ilk çıkan Fransız Hugh de Vermandios oldu.¹⁰¹ Fransa Kralı abisi Philippe'nin¹⁰² vasalı¹⁰³ olarak küçük bir şövalye birliğiyle 1096 yılının ağustos ayının sonuna doğru Fransa'dan İtalya'ya doğru yola çıktı. Hugh Adriyatik'ten geçerken fırtınaya yakalandı ve birkaç gemisi adamlarıyla birlikte battı. Bunun haricinde ciddi bir kayıp vermeden 1096 kasım ayında Konstantinapolis'e gelip I. Aleksios'a vasallık yemini etti.¹⁰⁴

Godefroi de Bouillon, Cluny tarikatına mensup Lorraine düküdür. Haçlı Seferlerine katılmak için arazilerini satıp şatosunu da rehin bıraktı. Şantaj yoluyla da Yahudilerden yüklü miktarda para aldı. Böylece büyük bir orduyu teçhiz edecek bir güce kavuştu.¹⁰⁵ Godefroi, 1096 yılının Ağustos sonlarına doğru Lorraine ve Macaristan'dan geçerek Konstantinapolis'e doğru hareket etti. Macaristan'a girmeden önce Kral Kolaman'dan ülkesine girmek için elçiler gönderip izin istedi. Haçlı askerlerinden muzdarip olan Kolaman sekiz gün Godefroi ve askerlerini sınırda bekletti. Bunun üzerine Godefroi, Kral Kolaman'a bir elçi heyeti gönderdi. Kolaman elçilere daha önceki Haçlı ordularını en güzel bir şekilde karşıladıklarını, buna rağmen Haçlıların ülkesini yağmaladığını, bazen ücretsiz bazen de ucuz fiyatta yiyecek temin etmelerine rağmen birçok suçsuz insanı katlettiklerini söyledi. Eğer kendileri de bu davranışta bulunacaklarsa geçişlerinin kabul edilmeyeceğini belirtti. Daha sonra Godefroi ile özel görüşmek üzere

⁹⁷ Lamb, *Haçlı Seferleri*, 84.

⁹⁸ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 62-63; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/ 101; Lamb, *Haçlı Seferleri*, 85.

⁹⁹ Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 59.

¹⁰⁰ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 60.

¹⁰¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 21.

¹⁰² Malcom Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2021), 31.

¹⁰³ Vasal: Kendinden daha güçlü bir devletin koruması altına girmek ve ona bağlı olmaya denir. Vasallık, devletler arasında olduğu gibi guruplar arasında da olabilir. Daha fazla bilgi için bkz. Sandor Papp, "Vasal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 2012), 42/531-534.

¹⁰⁴ Kommena, *Alexiad*, 308-309; Lamb, *Haçlı Seferleri*, 100-104; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/110-113.

¹⁰⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/112.

Ödenburg'a davet etti. Buradaki görüşmeden sonra olabilecek olumsuz birtakım problemlerin önüne geçmek için Godefroi'nin kardeşi Baldwin, eşi ve çocukları Koloman'a esir olarak bırakılacaktı. Geçiş sorunsuz olduğu için esirlerde Godefroi'ye iade edildi. 12 Aralık 1096'da Godefroi'nin ordusu problemsiz bir şekilde Silivri'ye geldi.¹⁰⁶ Godefroi'nin ordusunu iyi bir şekilde teçhiz edilmiş ve sayıca kalabalık olması, Godefroi'nun vasallık yemini etmemesi, I. Aleksios'u tedirgin ettiği için sekiz gün Silivri'de kaldı. Haçlılar burada birtakım yağma yapmaya başladılar. 23 Aralık 1096'da Konstantinapolis'e gelip, Haliç'in yukarı kısmına ordugâh kurdu. I. Aleksios, Hugh'yi Godefroi'nin yanına vasallık yemini etmesi için elçi olarak gönderdi.¹⁰⁷ Fakat Godefroi, vasallık yemini etmeyi kabul etmedi. Bunun üzerine I. Aleksios Haçlı ordularına yapmış olduğu yiyecek yardımını kesti ve Godefroi'nin ordusu açlıkla karşı karşıya kaldı. Durumun giderek kötü bir hal alması sonucunda Godefroi vasallık yemini etmek zorunda kaldı. Bu yeminden sonra Godefroi'nin ordusu Pelekanon ordugâhına nakledildi.¹⁰⁸

Bohemund Fransa'dan kitleler halinde İtalya üzerinden Doğu'ya Haçlı Seferlerine katılanları görünce ülkesinde tutunamayacağını anladı. Doğu'da krallık aramak kendisi için daha isabetli olacağını düşünüyordu.¹⁰⁹ Kendisine ait arazileri kardeşinin himayesine bırakarak hazırlık yapmaya başladı. Yol hazırlığı ve askerlerin ihtiyaçları için gerekli olan parayı temin etti. İyi bir kılıç ustası olan yeğeni Tankred başta olmak üzere birçok piskopos, şövalye ve halktan kişilerle birlikte 1096 yılının ekim ayında hazırlıklarını tamamlayarak Bari'den deniz yolculuğuna başladı. Bohemund, Adriyatik'i geçerek Avlon'dan karaya çıktı. Askerlerini yağma yapmamaları konusunda sıkıca tembihledi. Bohemund'un ordusu Batı Makedonya'da Kastoria'ya vardı. Ordu burada yiyecek sıkıntısı çekti. Ancak buranın halkı Haçlılara yiyecek satmak istemedi. Bunun üzerine Haçlılar, sığır, at, eşek neye ihtiyaçları varsa yağmalayıp bölge halkına da zarar verdi. Daha sonra Haçlı birlikleri Via Egnatia üzerinden Vardar Nehri'ne ulaştı.¹¹⁰ Bohemund'un ordusu 1 Nisan'da Trakya'da Keşan şehrine vardı ve burada kamp kurdu. Bohemund yeğeni Tankred'i ordunun başına bırakarak I. Aleksios'un daveti üzerine Konstantinapolis'te onunla görüşmeye gitti. Bohemund, I. Aleksios'un zenginliğini görünce "Eğer bu zenginlik bende olsaydı şimdiye dek birçok ülke fethetmiştim" dedi.¹¹¹

Bohemund, I. Aleksios'a olan düşmanlığını gizlemişti. Asıl niyeti ise kralın güvenini kazanıp Haçlı ordularının başkomutanı olmaktı. I. Aleksios, diğer komutanlara olduğu Bohemund'a da birçok değerli hediyeler verdi. Bohemund, I. Aleksios'a vasallık yemini etmeye yanaşmadı.

¹⁰⁶ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 21-23.

¹⁰⁷ Lamb, *Haçlı Seferleri*, 107; Daha fazla bilgi için bkz. Lütfi Şeyban, *Kudüs'ün Haçlılar Tarafından Alınması ve İlk Kralları Godefroi ile Halefi I. Baudouin* (17 Temmuz 1099-18 Temmuz 1100), (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı, 2000), 328-330.

¹⁰⁸ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/77-93; Komnena, *Aleixad*, 317; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/112-117; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 65; Lamb, *Haçlı Seferleri*, 108; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*: 67-68.

¹⁰⁹ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 64-65; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 23.

¹¹⁰ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/94-95.

¹¹¹ Lamb, *Haçlı Seferleri*, 115.

Godefroi'nin araya girmesiyle bu sorun çözüldü.¹¹² Kral onun kaldığı odaya hediyeleri gönderdi. Bohemund'un ordusu 26 Nisan 1097 tarihinde Anadolu yakasına geçiş yaptı. ¹¹³

Kuzey Fransa Normandiya dükü Robert, Blois kontu Etienne (eniştesi), Flandre Kontu II. Robert (kuzeni)'in ortak liderliğinde yola çıktı. Bu ordu Raymond ve Godefroi'nin ordusundan sayı bakımından az olmasına rağmen onların ordularına göre daha kabiliyetliydi. Ordu, Pontarlier'in güneyinden, Alpler üzerinde İtalya'ya doğru yola çıktı. Birleşik ordu Robert de Normandiya ve Eteinne de Blois kışı Kalabriya'da geçirmek için ayrıldı. Robert de Flandre yola devam ederek sorunsuz bir şekilde Konstantinapolis'e geldi.¹¹⁴ I. Aleksios, Robert de Flandre'yi huzuruna davet ederek vasallık yemini aldı. Diğer iki komutanın ordusu biraz fire vererek 5 Nisan 1096'da gemiye bindi ve dört gün sonra Draç'a vardı. Oradan da Konstantinapolis'e gelerek I. Aleksios'a vasallık yemini etti.¹¹⁵ Bu son ordunun gelmesiyle birlikte I. Haçlı ordularının Avrupa'dan Anadolu'ya gelişi tamamlanmış oldu.

I. Aleksios, Haçlı birliklerinin tamamını güvenlik gerekçesiyle Anadolu yakasında ordugâhlara yerleştirdi. Haçlı ordularının sayıları hakkında farklı rakamlar verilmekle birlikte altmış bin ile yüz bin arasında oldukları tahmin edilmektedir. I. Aleksios Raymond'un şartlı yemini hariç diğer Haçlı komutanlarında vasallık yemini aldı.¹¹⁶ Bu yemin haç ve İncil üzerine yapıldı.¹¹⁷

Nikaia (İznik) Savaşı

Konstantinapolis'e gelen Haçlı birliklerinin ilk hedefi Haçlı ve Bizans'ın güvenliğini tehdit eden ve Kudüs'e giden yolda en büyük engel olan Anadolu'daki Selçuklu Devleti'ni ortadan kaldırmaktı. Ayrıca Selçuklu Devleti'nin ortadan kaldırılması Müslümanların gücünün büyük oranda kırılması demektir. I. Aleksios, Haçlı birliklerine yol kılavuzluğu yapması ve Haçlı komutanlarının yapmış olduğu hareketleri bildirmesi için Tatikios adında bir rehber gönderdi.¹¹⁸ Haçlı birlikleri bu rehber eşliğinde Nikaia'ya doğru yola çıktı.¹¹⁹ Sultan I. Kılıçaslan, Peter l'Ermite komutasındaki ordunun tamamına yakınına Dragon Vadisi yakınlarında imha edince,¹²⁰ Haçlıların gücünü küçümsedi. Bu arada şövalyelerden oluşan asıl Haçlı birlikleri

¹¹² Komnena, *Alexiad*, 322; Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/98-99.

¹¹³ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/94-97; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi*, 68-72; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/119-122;

¹¹⁴ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/100.

¹¹⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 27.

¹¹⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/127-136; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 66.

¹¹⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, 2019), 189.

¹¹⁸ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/112.

¹¹⁹ Mateos, *Vekayi-N'ame*, 190.

¹²⁰ Mateos, *Vekayi-N'ame*, 216.

Konstantinapolis'e gelmişlerdi. Haçlılar, savaşmak ve ganimet elde etmek için sabırsızlanıyorlardı.¹²¹

Haçlıların ilk kuşatmak istediği yer, Selçuklu Devleti'nin başkenti ve stratejik bir konuma sahip İslam ülkelerinin kilidi ve ileri karakolu¹²² olan ayrıca Bizans Devleti'nin güvenliğini tehdit eden Nikaia'dır.¹²³ Haçlılar, Nikaia'yı kuşatması için en uygun zamanı tercih ettiler. Çünkü bu tarihte (14 Mayıs)¹²⁴ I. Kılıçarslan Malatya kuşatmasındaydı. Muhtemelen I. Kılıçarslan, Batı'dan gelen bu yeni orduyu tehdit olarak görmüyordu. I. Kılıçarslan'ın Konstantinapolis'teki casusların Haçlı komutanlarının arasındaki ihtilafı, ordunun sayısı ve niteliği hakkında yanlış bilgi verince I. Kılıçarslan Haçlıların Nikaia'ya kadar ilerleyemeyeceğini düşündü. Bu sebeple I. Kılıçarslan, Malatya seferine çıkarken eşini çocuklarını ve devletin hazinesini Nikaia'da bıraktı. Haçlıların Pelekanon'da bir araya gelip Nikaia'ya saldırmak için toplandıkları istihbaratını aldığıında çok geç olmuştu.¹²⁵ I. Kılıçarslan, 21 Mayıs 1097'de Malatya kuşatmasını kaldırıp Nikaia'ya ulaştı. Nikaia'ya girmek için saldırıda bulunmuş olsa da Haçlı kuvvetleri Selçuklu ordusunu geri püskürttü. Sayı bakımından çok olan Haçlı ordusuna büyük bir zayıat vermiş olsa da Nikaia'yı kendi kaderine bırakmak zorunda kaldı.¹²⁶ İç kalede bulunan Selçuklular Bizans komutanı Manuel Butumites ile temas kurarak teslim olmayı istedi. Nikaia, 20 Haziran 1097'de Bizans İmparatorluğu'na teslim edildi.¹²⁷ Maddi ve manevi açıdan motive olan Haçlılar, Anadolu'da ilk zaferini kazandı. Elde ettikleri ganimeti paylaşarak Anadolu'nun iç kesimlerine doğru yola koyuldular.

Dorylaion (Eskişehir) Savaşı

I. Kılıçarslan, Nikaia alındıktan sonra savaş halinde olduğu Danişmentliler'le Haçlılara karşı ittifak kurdu. Kayseri bölgesindeki Hasan Bey'in birlikleriyle birlikte 30 Haziran'da Eskişehir'e yakın bir mevkiye Haçlılara pusuya düşürdü.¹²⁸ Türk savaş taktiği olan vur-kaç ile Haçlı ordusuna büyük zayıat vermesine rağmen sayı bakımından çok olan Haçlılara 1 Temmuz 1097 yılında yenilmekten kurtulamadı. Sultanın ve beylerin çadırlarıyla birlikte altın, gümüş sırmalı giysiler, silahlar ve pek çok şey ganimet olarak Haçlıların eline geçti.¹²⁹

¹²¹ Işın Demirkent, "I. Kılıçarslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1990), 25/396.

¹²² Lamb, *Haçlı Seferleri*, 131.

¹²³ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 72.

¹²⁴ Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi: Kudüs'e Yolculuk*, 78.

¹²⁵ Komnena, *Alexiad*, 325; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 29.

¹²⁶ Raimundus Aguilers, *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev. Süleyman Genç, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 58-63; Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/119.

¹²⁷ Komnena, *Alexiad*, 328-329; Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/ 128; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 78.

¹²⁸ Willermus, *Haçlı Kroniği*, 1/ 130.

¹²⁹ Lamb, *Haçlı Seferleri*, 143.

Böylece Anadolu'nun kalbine giden yol Haçlılar tarafından açılmış oldu.¹³⁰ I. Kılıçaslan Haçlıları ilk yenen ve aynı zamanda Haçlılara da ilk yenilen Müslüman padişah'tır.¹³¹

Haçlı ordusu Eskişehir'de üç gün kadar dinlendikten sonra kitleler halinde Konya'ya doğru yola çıktı. I. Kılıçaslan yol güzergâhında bulunan kuyuları kullanılmaz hale getirdi. Bağ ve bahçeleri de talan etti.¹³² Haçlı ordusu, ağustos ayının ortalarına doğru Konya'ya geldiklerinde halk şehri tahrip ederek, taşınabilir mallarını da yanına alarak şehri terk etti. Sadece Meram bağ ve bahçelerine zarar vermemişti. Haçlılar, burada ihtiyaçlarını karşılayıp birkaç gün dinlendi. Haçlılar Ereğli'de Emir Hasan ve Danişmend emirinin birlikleriyle karşılaştı. Sayı bakımından üstün olan Haçlılarla mücadele etmekten çekinen emirler, şehri Haçlılara terk ederek kuzeye doğru dağlara çekildi. Bu sırada gökyüzünde bir kuyruklu yıldız görüldü. Haçlılar, bu durumu zafere işaret olarak yorumladı.¹³³

Ereğli'de birkaç gün dinlenen Haçlı birlikleri aynı zamanda yol güzergâhları için istişarede bulundular. Antakya'ya gitmek için, Toros Dağları'nda bulunan Gülek Geçidi'nde gidilmesi gerekiyordu. Fakat bu yol, kısa olmasına rağmen güvenlik açısından çok tehlikeliydi. Tankred ve Baldwin birliklerini alarak ana ordudan ayrılp bu yolu tercih ettiler.¹³⁴ Baldwin Türklerin baskısından bunalan Ermenilerin daveti üzerine maiyetindeki orduyla birlikte Urfa'ya gidip 10 Mart 1098 yılında ilk Haçlı Kontluğu'nu kurmuş oldu.¹³⁵

Ana ordu ise Kayseri üzerinden Göksun'a geldi. Göksun'da birkaç gün dinlendikten sonra halkın çoğunluğunun Hristiyan olduğu Maraş'a geldiler.¹³⁶ Daha sonra ise Hristiyanlar için kutsal değeri olan, Kudüs'e giden yolun güvenliğini sağlayan Antakya önlerinde 20 Ekim 1097 tarihinde karargâh kurup şehri kuşattılar.¹³⁷ Daha sonraki yıllarda Akdeniz sahilindeki şehirler ve Kudüs'ü alıp Suriye ve Filistin bölgesindeki birçok yere sahip oldular.¹³⁸

II. Haçlı Seferi (1147-1148)

Urfa Haçlı Kontluğu, (1098-1146) 10 Mart 1098 tarihinde Baldwin de Bouogne tarafından İslam topraklarında kurulan ilk devlettir. Aynı zamanda İmadüddin Zengi (1127-1146)

¹³⁰ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 79.

¹³¹ Maalouf, *Arapların gözünden Haçlı Seferleri*, 19.

¹³² Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferi: Kudüs'e Yolculuk*, 85.

¹³³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/145.

¹³⁴ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/136; Tudebodus, *Birinci Haçlı Seferleri*, 86;

¹³⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı 2013).

¹³⁶ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/161.

¹³⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Komnena, *Alexiad*, 333, vd.; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018).

¹³⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-II-III; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*.

tarafından Haçlılardan alınan ilk Haçlı Kontluğu'dur.¹³⁹ Haçlılar, Urfa Haçlı Kontluğu'nu bir üs gibi kullanarak Cezire ve Suriye'deki Müslüman halka saldırıyor ve onlara her türlü işkenceyi yapıyorlardı. Urfa Haçlı Kontluğu'nun İmadüddin Zengi tarafından alınması Kudüs ve Antakya Prinkepsliği'ni güvenliğini tehlikeye soktu ve Müslümanların açık hedefi haline geldi. Urfa'nın Haçlılardan alınmasına fazlasıyla üzülen, Kudüs Haçlı Kraliçesi Melisende (1131-1152) ve Antakya Prinkepsi Raymond de Poitiers (1136-1149) acilen Kudüs'te toplanarak yeni bir Haçlı Seferi'nin yapılması için Roma İmparatorluğu'na bir elçi heyeti gönderdi.¹⁴⁰

Urfa'nın alınması Haçlı birliklerini zor duruma sokup, korku ve endişeye sevk edince Haçlılar, bu durumdan kurtulmak için Avrupa devletlerinden yardım istediler. Bu isteğe Papa III. Eugenius (öl. 1153) ve Papaz Saint Bernard cevap verdi. Bu ikilinin yapmış olduğu çağrı karşılık buldu. I. Haçlı Seferi'nde olduğu gibi bu sefere katılacak olanların da günahlarının affedileceğini, aile ve mallarının kilisenin denetiminde olacağı bildirildi.¹⁴¹ Papaz Bernard'ın yaptığı etkili vaazlar Hristiyan halk tarafından karşılık buldu. Papaz bu durumu şu cümleleriyle anlatır: "Ağzımı açtım konuştum Haçlıların sayısı arttı. Kasaba ve köyler boşaldı. Her yedi kadına bir erkek düşüyordu. Her yerde kocaları sağ olan dul kadınlar görülüyordu."¹⁴²

Papaz Bernard'ın Haçlı Seferi çağrısına ilk olarak Alman kralı III. Konrad, II. Haçlı Seferi'ne 1147 yılının mayıs ayında kalabalık ve güçlü ordusuyla destek verdi. Macaristan güzergahını kullanarak, Niş, Sofya Filibe ve Edirne'den sonra 10 Eylül 1147 tarihinde Konstantinapolis'e ulaştı.¹⁴³ Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Alman Haçlı birliğinin Konstantinapolis'e girmesini tehlikeli gördü ve Konstantinapolis'e girmeden gemilerle Anadolu yakasında Kadıköy'de karargâh kurmalarına izin verdi. İmparator Manuel, Alman Haçlı birliklerinin erzak ihtiyacını karşılamış ve Türk akınlarına maruz kalmamaları için Anadolu'yu çapraz olarak değil de Akdeniz sahil kıyısında Antalya'ya giden yolu tercih etmelerini, böylece Bizans topraklarından çıkmamış olacaklarını tembihlemişse de ordusunun büyüklüğüne ve gücüne güvenen Alman kralı III. Konrad, bu tavsiyeye uymadı.¹⁴⁴

Alman Haçlı birliği sekiz gün sonra Konya'ya ulaşacakları düşüncesiyle Stephanos rehberliğinde Nikaia'ya doğru yola çıktılar.¹⁴⁵ Fakat öyle olmadı ve Haçlılar, 25-26 Ekim 1147 tarihinde Dorylaion yakınındaki Bathys (Sarisu) Irmağı'na ulaştılar. Aç, susuz ve bitkin olan Haçlılar rehavete kapılarak burada dinlenmek ve kamp kurmak için mola verdiler. Bu esnada

¹³⁹ Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* (1098-1118), 1/1.

¹⁴⁰ Mike Paine, *Haçlı Seferleri*, çev. Cumhur Atay, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 1. Baskı, 2011), 47; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/205.

¹⁴¹ Devilli Odo, *II. Haçlı Seferi VII. Louis'in Doğu'ya Seferi*, çev. Caner Togaç, (İstanbul: Kronik Yayınları, 1. Baskı, 2021), 25; George W Cox M. A, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. İhsan Duru, (İstanbul: Ark Yayınları, 2018), 119.

¹⁴² Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* (1098-1118), 101-103.

¹⁴³ Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferleri (1147-1148)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 29-35.

¹⁴⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/222.

¹⁴⁵ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 101.

silah ve güç bakımından Türklerden çok üstün olan Haçlılar Türklerin ani taarruz ve yağmur gibi yağın ok saldırılarına maruz kaldılar ve kendilerini savunmaya çalışsalar da başarılı olamadılar. Bir kısmı Türklerin saldırısından bir kısmı ise açlıktan olmak üzere 30.000'den fazla kişi öldü. III. Konrad, geriye kalan az bir askeriyle birlikte 2-3 Kasım 1148 tarihinde Nikaia'ya geldi.¹⁴⁶ Bu savaşta III. Konrad ordusunun büyük bir kısmını ve ağır askeri teçhizatı kaybetti. Süryani Mikhaıl bu savaşı "Türk memleketleri Frankların esvapları ve parasıyla o kadar doldu ki Malatya'da gümüş, kurşun kıymetine düştü. Frankların esvapları İran pazarlarına kadar götürüldü".¹⁴⁷ diye anlatmıştır. Alman kralı III. Konrad bu yenilginin sebebi olarak Tanrı'nın buyruğuna tam olarak inanmaması, ordusunun çokluğuna güvenip böbürlenmesi ve günahlarının cezası olarak görmüştür.¹⁴⁸

Fransa Kralı VII. Louis'in Haçlı Seferi

Fransa kralı VII. Louis, Alman kralı III. Konrad'ın ordusunun kullandığı yol güzergahını kullanarak 4 Ekim 1147 tarihinde Macaristan üzerinden Konstantinapolis'e geldi.¹⁴⁹ VII. Louis, Bizans İmparatorluğu'na vasallık yemini ettikten sonra ekim aylarının başında Nikaia'ya ulaştı. Alman ve Fransa orduları burada birleşti. Ardından bu iki ordu Balıkesir, Bergama ve İzmir üzerinden Efes'e¹⁵⁰ vardı. Burada Bizans kralı Manuel, VII. Louis'e bir mektup gönderdi. Mektubunda "Türklerin kendilerine savaş açma hazırlığı içerisinde olduğunu ve kesinlikle Türklerle savaşmaması gerektiğini söyledi." VII. Louis bu mektuba karşılık vermediği gibi bu öneriyi dikkate de almadı.¹⁵¹ Haçlı birliği 1 Ocak 1148 tarihinde Antalya yakınındaki nehri geçerken Türklerin saldırısına maruz kaldı. Fakat Haçlılar sayıca üstünlüklerini kullanarak nehri geçti.¹⁵² Haçlı birlikleri Denizli'ye geldiğinde şehir halkı, erzakları alarak şehri terk edip dağlara sığındı. Yol güzergahında dik ve sarp kayalıkların oluşu, açlık ve susuzluk, Türklerin ani ve sürekli saldırıları Haçlı birliklerini yıldırıldı.¹⁵³

Kral VII. Louis'in dayısı Amadeus de Savoyen ve vasalı olan Geoffroi de Rancon'a ilerideki düzlük arazide kamp kurmaları emrini verdi. Fakat burayı savunmasız bulan komutanlar, bu düzlükten daha ileride su ve otlak olan bir yerde kamp kurmayı uygun buldular. Bu durumu Kral VII. Louis'e bildirmediler. VII. Louis, her şeyden habersiz bir şekilde geride kalan ordu birliklerini toparlamaya çalıştı. Düzlüğe çıkınca öncü birliği göremedi. Dört bir koldan saldıran

¹⁴⁶ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 105-107.

¹⁴⁷ Suryani Mihail, *Suryani Patrik Mihail'in Vakainamesi*, çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, T/0044-2), No: 44'te yayınlanmamış Nüsha, 140.

¹⁴⁸ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 111.

¹⁴⁹ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 45.

¹⁵⁰ Hasta olan Konrad İstanbul'a döndü ve askerleri ise VII. Louis'in ordusuyla birlikte yola devam etti. Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 107.

¹⁵¹ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 119-121.

¹⁵² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/223.

¹⁵³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 107.

Türklerin çemberi arasında kaldı. Birçok kont, şövalye, asker ve bunlara ait atlar öldürüldü. Haçlı birlikleri darmadağın oldu. VII. Louis bir ağaca tırmanıp saklanarak canını zor kurtardı.¹⁵⁴ Bu baskından sonra çok büyük yara alan VII. Louis eşini, saraylıları ve şövalyelerini alıp gemiyle birlikte Antalya'ya doğru yola çıktı. Geride ise fakir askerleri kaldı. Bunların birçoğu Türkler tarafından öldürüldü. Geriye kalan askerler ise Akdeniz kıyı şeridini kullanarak Antakya'ya ulaştı.¹⁵⁵ Bu durumu, II. Haçlı Seferi'ne VII. Louis'n katibi ve rahibi olarak katılan Deuilli Odo, "Fransa'nın çiçekleri Dımaşk'ta meyve vermeden burada soldu" diyerek ifade etmiştir.¹⁵⁶

Dımaşk Kuşatması

24 Temmuz 1148 yılında birleşik Kudüs Haçlı birlikleri II. Haçlı Seferi'ni oluşturan Fransa ve Almanya'nın desteği ile stratejik bir bölgede olan Dımaşk'ı kuşatmaya karar verdi. Bu durumdan haberdar olan Dımaşk emiri Mu'ineddîn Üner, Nureddin Zengî'den yardım istedi. Bu arada Haçlılar, Dımaşk kuşatılınca kimin burayı yöneteceği konusunda anlaşamadı. Dört gün kadar süren kuşatma sonucunda Haçlılar, Dımaşk'ı alamayacaklarını düşünerek 28 Temmuz 1148 tarihinde geri çekildi.¹⁵⁷ Geri çekiliş esnasında hafif teçhizatlı Türkmen birlikleri Haçlıların birçok Haçlı askerini öldürdü. Yollar asker ve hayvanların cesetleriyle doldu. Böylesine devasa ve zırlı bir ordunun dört gün içinde pes etmesi Hristiyanların ve yenilmez kabul edilen şövalyelerin itibarını yerle bir etti. İslam aleminin ise bu savaştan sonra Haçlıları yeneceğine dair cesareti ve ümidi arttı.¹⁵⁸

Hittin Savaşı ve Kudüs'ün Fethi

15 Mayıs 1174'te Nüreddîn Mahmud b. Zengî ölünce Selâhaddîn Eyyûbî Müslümanların yeni lideri oldu ve Müslümanların çoğunluğunu bir çatı altında topladı.¹⁵⁹ Hittin Savaşı'ndan önce Selâhaddîn Eyyûbî Haçlılara karşı Müslüman ülkelerden destek istedi. Halep, Musul, Mardin ve Mısır gibi yerlerden destek geldi. 10 Mayıs Gökbörü komutasında 7.000 Memlük askerini Akkâ ve çevresinin keşif için yolladı. Bu birlik yolda Templier şövalyelerinin saldırısına uğradı. Fakat bu saldırıda şövalyelerin çoğu öldürüldü.¹⁶⁰

Selâhaddîn Eyyûbî 12.000 atlı ve yayalardan oluşan birliğiyle 3 Temmuz'da Hittin mevkiine yerleşti. Bir gün sonra savaş başladı. Bir kedinin dahi geçemeyeceği kadar iyi bir savunma

¹⁵⁴ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 127-129-131.

¹⁵⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 109-110.

¹⁵⁶ Odo, *II. Haçlı Seferi*, 131.

¹⁵⁷ Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybâni el-Cezeri, (İbnü'l-Esîr) el-*Kâmil fi't-târîh*, nşr. Muhammed Ali, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 9/353-354; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 187-188; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 112.

¹⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/236.

¹⁵⁹ Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 5. Baskı, 2012), 45, vd.

¹⁶⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 93.

kuran Müslüman ordusu Haçlı karargâhını kuşattı. Bu kuşatmayı geçmek isteyen Haçlı askerleri ya öldürüldü ya da tutsak edildi. Neticede Haçlı birliği büyük bir bozguna uğradı. Templier ve Hospitalier şövalyeleri başta olmak üzere birçok Haçlı askeri öldürüldü. Esir edilen askerlerin çoğu serbest bırakıldı. Kutsal haç Selâhaddîn Eyyûbî 'nin eline geçti. Kudüs Krallığı'nın askeri gücü bir günde büyük bir darbe aldı. Müslümanlar, Akkâ, Nablus, Yafa, Sayda, Beyrut Cebaly, Askalan ve Gazze gibi yerleri aldı.¹⁶¹

Selâhaddîn Eyyûbî kan dökmeden Kudüs'ü almak istiyordu. 20 Eylül 1187 tarihinde ordusuyla birlikte Kudüs önünde karargâh kurdu. 30 Eylül'de Kudüs kontu, Balian d'Ibelin bu ordunun önünde duramayacağını anlayınca teslim şartlarını konuşmak için Selâhaddîn Eyyûbî 'nin çadırına geldi. Selâhaddîn Eyyûbî, Haçlılara çok merhametli davrandı. Bir kısmını fidyesiz bir kısmını da çok cüzi miktar karşılığında fidye ödemek şartıyla serbest bıraktı. Selâhaddîn Eyyûbî 2 Ekim 1187 tarihinde Kudüs'e girdi ve Kudüs 88 yıl sonra Müslümanların eline geçti. Kimseye zulmedilmedi. Hiçbir bina yıkılmadı. Kudüs'te kalmak isteyen Yahudi ve Hristiyan halka izin verildi. Müslümanlar büyük bir sevinç yaşadı.¹⁶² Kudüs'ün fethi Hristiyan dünyasını harekete geçirdi. Üçüncü Haçlı Seferi için hazırlıklar başladı.¹⁶³

III. Haçlı Seferi (1189-1192)

Hittin yenilgisi ve Kudüs'ün Müslümanlar tarafından fethi Avrupa devletlerine büyük bir üzüntü yaşattı. III. Urbanus bu üzüntüye daha fazla dayanamayarak öldü. Onun yerine geçen VIII. Gregorius, Hristiyan dünyasının yeni papazı oldu ve Haçlı Seferi için vaazlarda bulundu. Fakat iki ay sonra VIII. Gregorius da vefat etti.¹⁶⁴ Onun yerine geçen III. Clemens, Alman imparatoru Friedrich Barbarossa ile temasa geçip onu Haçlı Seferi için ikna etti. Fransa ve İngiltere kralları da bu seferi destekledi. Bu arada Suriye bölgesinde zor durumda kalan Haçlılara, Avrupalılar gemiler vasıtasıyla erzak yardımı yapıyordu.¹⁶⁵

Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi

Alman imparatoru Friedrich Barbarossa, 27 Mart 1188 tarihinde haçı kabul etti. Yaklaşık bir yıl Haçlı Seferi için hazırlık yaptıktan sonra 11 Mayıs 1189 tarihinde Kudüs'e gitmek için disiplinli ve iyi organize edilmiş ordusuyla Macaristan üzerinden Çanakkale Boğazı'nı kullanarak Anadolu'ya giriş yaptı. 27 Nisan'da Balıkesir Aleşehir güzergahından Denizli'ye geldi. Barbarossa, Anadolu'ya gelmeden önce II. Kılıçarslan'a geleceği haberini vermiş olsa da II. Kılıçarslan ordusuyla Barbarossa'yı takip ederek Haçlı birliğinin artçılara zayıf verdi.

¹⁶¹ Daha fazla bilgi için bk. Bahâuddîn İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî bi'l-Kahire 1994), 126-131.

¹⁶² Daha fazla bilgi için bkz. İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 134-136.

¹⁶³ Daha fazla bilgi için bkz. Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddîn Eyyûbî*, 94-102; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 135-142.

¹⁶⁴ Cox M.A, *Haçlı Savaşları Tarihi*, 153. Kudüs'ün Müslümanlar tarafından alınmadan önce bu haberi duymadan birkaç gün önce öldüğünü söyler.

¹⁶⁵ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 234-235.

Haçlı birlikleri 17 Mayıs 1189 tarihinde Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya'ya geldi. Şehir halkı bütün erzaklarını ve hayvanları alarak şehir dışına çıkıp şehri boşalttı. Haçlılar, Konya'da yiyecek herhangi bir şey bulamadı. Altı gün kadar Meram bahçelerinden dinlenip Karaman üzerinden Silifke'ye doğru ilerledi. 10 Haziran 1190 tarihinde Haçlı birliği, Silifke ovasına indi. Ordu şehre doğru ilerlerken öncü birlikle hareket eden Kral Friedrich Barbarossa, 10 Haziran 1190 tarihinde Göksun Nehri'nde boğuldu.¹⁶⁶ Bu olay ordunun üzerinde müthiş bir moral bozukluğuna sebep oldu. Bunu gören askerlerin bir kısmı haçlı yemini bozup buldukları ilk gemi ile ülkelerine döndüler. Geri kalan kısmı ise Barbarossa'nın oğlu Friedrich ile Çukurova üzerinden Antakya'ya ulaştı. Ordu Antakya'da bir süre dinlendikten sonra 4 Ekim 1190'da Akkâ önüne geldi.¹⁶⁷ Svabia Dükü Friedrich, 20 Ocak 1191 tarihinde Akkâ'da öldü.¹⁶⁸

Fransa ve İngiltere Krallarının Haçlı Seferi

Fransa kralı II. Henri ve İngiltere kralı Philippe'nin arasında savaş vardı. Bu savaştan dolayı Haçlı Seferi'ne geç çıkan iki kral saldırmazlık anlaşması yaparak yola çıktı. 6 Temmuz 1189'da II. Henri ölünce yerine oğlu I. Richard geçti. Bu iki kral da Haçlı Seferi için deniz yolunu kullandı.¹⁶⁹ 20 Nisan 1191 tarihinde Philippe ordusuyla birlikte Akkâ'ya geldi ve kuşatmaya katıldı. Richard ise 8 Haziran 1191 tarihinde Akkâ'daki kuşatmaya katıldı. Haçlı birlikleri Akkâ'yı tamamen kuşatma altına aldı. Kalenin iç kısmına giriş-çıkış yapılamıyordu. 12 Temmuz 1191 tarihinde şehir garnizonu, şehri Haçlı birliklerine teslim etti. Bununla birlikte Kudüs fethinde Haçlılardan alınan gerçek haç, Haçlılara geri verildi. Akkâ, böylece Haçlıların ikinci krallığı oldu. Esirler arasın mübadele yapıldı. Fakat Haçlılarla yapılan anlaşmaya rağmen 20 Ağustos 1191 tarihinde elindeki 2.700 esir ile bu esirlerin eş ve çocuklarından oluşan 3.000 Müslüman, Selâhaddîn Eyyûbî'nin askerlerinin gözü önünde hunharca öldürüldü.¹⁷⁰

Fransa kralı I. Richard, Akkâ'yı aldıktan sonra Kudüs'ü almak için hamlede bulunmuş olsa da bir varlık gösteremedi. 21 Şaban 588/2 Eylül 1192 tarihinde Selâhaddîn Eyyûbî ile Richard arasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Askalan Müslümanlara, Yafa'nın kuzey kıyı şeridi de Haçlılara kalacak, Haçlılar kutsal kabir ve hac ziyareti yapabilecek, Müslüman ve Haçlılar kendi şehirlerini serbestçe gezebileceklerdi.¹⁷¹

¹⁶⁶ Nehirden geçerken veya nehirden yıkanırken boğularak öldü. George, *Haçlı Savaşları Tarihi*, 162; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 238.

¹⁶⁷ H.A. Nomiku, *Haçlı Seferleri*, çev. Kriton Dinçmen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997), 1/51; Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 149-153.

¹⁶⁸ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 238.

¹⁶⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 154.

¹⁷⁰ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 262-263; Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş (İstanbul: Kronik Kitap, 2. Baskı, 2019), 208; Anlaşma gereği Selâhaddîn Eyyûbî Haçlı esirlerini vermesi gerekiyordu. Fakat o esir takasını sürekli erteledi. Bu durumdan şüphelenen Richard aldatıldığını düşünerek 2700 Müslüman asker ve ailelerinin başının vurdurdu.

¹⁷¹ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 344-349; George, *Haçlı Savaşları Tarihi*, 171-172; Paine, *Haçlı Seferleri*, 66; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 247; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 161.

IV. Haçlı Seferi (1203-1204)

IV. Haçlı Seferi, Kudüs'ü Selâhaddîn Eyyûbî 'nin elinden almak için 1198 yılının ağustos ayında Papa III. Innocentius'un çağrısıyla başlamıştır.¹⁷² III. Innocentius, Avrupa ülkelerine bir yıl boyunca bu orduya yardım eden herkesin bütün günahlarının affolunacağı gibi çeşitli vaatlerde bulunarak Haçlı Seferi için destek istedi. Avrupa devletlerinin içinde bulunmuş olduğu siyasi ve ekonomik kriz ile kralların Haçlı Seferlerine karşı isteksizliği olumsuz yanıt vermesine sebep oldu. Almanya, Macaristan, Fransa olmak üzere bazı şövalye grupları destekledi.¹⁷³

28 Kasım 1199 tarihinde Fransa'da düzenlenen bir turnuvada gezgin ünlü papaz ve vaiz Foulques de Neuilly'in Haçlı Seferi teklifini kabul etti. Champagne Kontu Thibaut de Champagne IV. Haçlı Seferi'nin lideri oldu. Bu seferi kuzey İtalya'daki büyük arazi sahipleri de destekledi. O dönemde, Bizans İmparatorluğu'nun Haçlı Seferleri'ni desteklememesi ile kara yolunun uzunluğu, erzak temini konusundaki sıkıntı ve Anadolu'daki Türk tehlikesi seferin deniz yoluyla yapılmasını zorunlu kıldı. Fakat askerleri ve savaş araç-gereçlerini taşıyacak donanma Avrupa devletlerinin elinde yoktu. Bu durumda donanması güçlü olan Venedik'e ihtiyaç vardı. Aslan Yürekli Richard'ın planı doğrultusunda Venedik filosu Haçlı askerlerini önce Mısır'a götürecek, Mısır alınacak daha sonra savunmasız kalan Kudüs alınacaktı.¹⁷⁴ Venediklerle anlaşma yapmak üzere bir heyet gönderildi. Bu anlaşmaya göre Venedik Cumhuriyet Doçesi (Dükü) Doç Enrico Dandolo (öl. 1205), 4.500 şövalye (atlarıyla beraber), 9.000 yaver, 20.000 piyadeyi dokuz ay taşımak ve onların erzakını karşılamak için 50 kadirga, at başına 5, adam başına 2 gümüş mark ve toplamda 85.000 mark vermesi üzerine "*tanrı aşkına*" anlaşma yapıldı.¹⁷⁵

1202 yılının haziran ayında Venedik, istenilen gemi yapımını bitirdi ve Venedik'te 15.000 Haçlı askeri toplandı. Fakat ordu, istenilen rakama ulaşamadı. Doç Dandolo, anlaşma gereği 85.000 markın ödenmesini istedi. Haçlılar, elinde ne var ne yok her şey verdiyse de 34.000 mark eksik kaldı. Dandolo, bu durumu fırsata çevirerek Haçlıları istediği her şeyi yapacak duruma getirdi. Bu Haçlı Seferi'ni Venedikliler, siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladı. İlk olarak Dalmaçya kıyılarına gitmeyi ve Zara'yı ele geçirmeyi teklif etti. Haçlılar buna karşı çıkmış olsa da yapacak başka çareleri yoktu. Akabinde Zara alındı ve yağmalandı. Papa, Zara'nın alınmasına kızıp herkesi aforoz etmiş olsa da Dandolo bunu umursamadı.¹⁷⁶

¹⁷² David Nicole, *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-1204*, çev. Gürkan Engin, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı 2011), 7.

¹⁷³ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 258.

¹⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/97-98.

¹⁷⁵ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 259.

¹⁷⁶ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 262.

Konstantinapolis'in Kuşatılması ve Yağmalanması

Haçlıların Konstantinapolis'e ilk saldırısı 6 Nisan 1204 tarihinde oldu. Fakat bu saldırıda istenilen sonuç alınmadı. Bu arada Bizans imparatoru III. Aleksios, yanına en sevdiği kızı Eirene ve güvendiği adamlarıyla birlikte yaklaşık 450 kilo altın, değerli taşlar, yarı saydam incilerden yapılmış imparatorluk ziynetlerini de alarak Burgaz Körfezi'ndeki Develtos şehrine kaçtı.¹⁷⁷ En önemli günde başsız kalan koca şehir, 13 Nisan 1204 tarihinde yapılan saldırı sonucunda Haçlılara teslim oldu. Enrico Dandolo ve Haçlı kontlarının izniyle 900 yıllık şehrin mirası üç günde yağmalanıp tahrip edildi. Şehirdeki kiliseler, manastırlar, saraylar, kütüphaneler, başta olmak üzere şehrin sanatı, ihtişamı, zenginliği her şeyi bir daha geri gelmeyecek şekilde yakılıp yıkıldı. Kutsal emanetler, ikonlar, değerli eşyalar üzerindeki altın, gümüş, kıymetli taşlar sökülüp alındı. Gözü dönmüş Haçlı askerleri sadece şehri yağmalamakla kalmadı, masum ve savunmasız insanlara da her türlü işkenceyi yaptılar. Yaşlı, kadın, çocuk demeden önüne gelen herkesi öldürdüler. Genç kadınlara ve rahibelere tecavüz ettiler.¹⁷⁸ IV. Haçlı Seferi, Venedikliler'in siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda gerçekleşmişti. Bu seferde Ortodoks Hristiyanları büyük bir kayıp yaşadı. Böylece Haçlı Seferleri ilk kez Hristiyanlara yönelik yapılmış oldu.

V. Haçlı Seferi (1218-1221)

IV. Haçlı Seferi, asıl hedefinden sapınca III. Innocentius, yeni bir Haçlı Seferi düzenlemek için gayretli bir şekilde çaba sarf etti. Halk arasında gökyüzünde haçların görüldüğü gibi mucizevi birtakım hayallerden bahsediliyordu. Bu Haçlı Seferi'nde de haç kabul eden fakir halk olmuştu.¹⁷⁹ Diğer Haçlı Seferleri'nde olduğu gibi bu sefere de katılanların günahları affedilecekti. Bu arada 1212 yılında Fransa ve Almanya başta olmak üzere yaklaşık otuz bin çocuktan oluşan bir birlik Kudüs'ü kurtarmak için yollara döküldü. Bunlar Marsilya, Cenova ve Brindisi limanlarına kadar yürüdüler. Birçoğu yolda kayboldu veya gemileri battı. Bir kısmı ise köle olarak satıldı.¹⁸⁰

16 Temmuz 1216 tarihinde ölen Papa III. Innocentius'dan sonra III. Honorius papa olarak seçildi. Hemen Haçlı Seferi için çalışmalara başladı. İlk Haçlı birliği, Avusturya dükü V. Leopold ve Macar kralı II. Andreas 1217 yılının Eylül ayında deniz yoluyla Akkâ'ya ulaştı. 3 Kasım 1217 tarihinde Haçlılar, Kudüs yolu üzerinde bulunan Beysan'ı alıp yağmaladılar. Daha sonra

¹⁷⁷ Niketas Khoniates'in *Historia'sı* (1195-1206) *İstanbul'un Haçlılar Tarafından Yağmalanması ve Zaptı*, çev. Işın Demirkent, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004), 116.

¹⁷⁸ Paine, *Haçlı Seferleri*, 72; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 265; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 176-179; Nicolle, *Dördüncü Haçlı Seferi*, 62.

¹⁷⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/128.

¹⁸⁰ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 185.

tekrardan Akkâ'ya döndüler. Haçlılar, Akkâ'da toplanıp Mısır üzerine yürümeye karar verdiler. Son olarak Kıbrıs kralı I. Hugh'nun birliği de Akkâ'ya ulaştı.¹⁸¹

Doğu'daki Frankların yeni bir Haçlı Seferi beklentileri yoktu. Yirmi yıldan beri Müslümanlarla birlikte barış içinde yaşıyorlardı. Sağlanan bu barış ortamı ticaretin de gelişmesine olumlu yönde etki etmişti. Mısır'da yaklaşık otuz bin tüccarın olması bu olumlu etkinin bir örneğidir. Ancak bu barış içindeki birlikteliğe rağmen Kudüs kralı Jean de Brienne Müslümanlara yapılacak bir saldırının doğru olacağını düşünüyordu. 3 Kasım 1217 tarihinde Kudüs'ü kuşatmak için Haçlı birlikleri yol üzerindeki Beysan'ı kuşattı ve yağmaladılar. Haçlılar bu kuşatmadan sonra tekrar Akkâ'ya döndü.¹⁸² 1218 yılında Haçlılar, Akkâ'da Mısır'ı kuşatmak için toplandılar. Bu haberi duyan Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Âdil Suriye'de güçlü bir ordu topladı. 24 Ağustos 1218 tarihinde Haçlılar Dimyat¹⁸³ Limanı'nı kuşattılar. Bu duruma çok üzülen el-Melikü'l-Âdil 31 Ağustos 1218 tarihinde vefat etti. Yerine Suriye'de küçük oğlu el-Melikü'l-Muazzam, Mısır'da ise büyük oğlu el-Melikü'l-Kâmil geçti.¹⁸⁴

Dimyat Kuşatması

21 Zilkade 615/8 Şubat 1219 tarihinde Haçlı birlikleri Adiliyye'deki askerlerin yokluğu ve el-Melikü'l-Kâmil'in emiri olan İmadüddin Ahmet b. Maştab'ın el-Melikü'l-Kâmil'e bir suikast düzenleyeceği haberi alması üzerine hükümdar Adiliyye'yi terk etti. Bu durumu fırsat bilen Haçlılar burayı aldı.¹⁸⁵ Haçlılar Uşmûm Tennâh'tan¹⁸⁶ gelip Mansûra köyünde karargâh kurdu. Dimyat'ı karadan ve denizden kuşattılar. Böylece Dimyat'a yardım gelmedi. Dimyat halkı bir müddet direndikten sonra emanla Dimyat'ı Haçlılara verdi.¹⁸⁷

Haçlıların Yenilmesi ve Mısır'dan Atılmaları

Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil 1120 yılında donanmayı teçhiz etmek için Kıbrıs'a gönderdi. Bu donanma birliği Limasol Limanı'nda demirleyen Haçlı donanmasını görünce ani bir saldırı düzenleyip gemilerin bir kısmını batırdı ve bir kısmını ise ele geçirdi. Pek çok Haçlı askerini de esir aldı.¹⁸⁸

¹⁸¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 186-187.

¹⁸² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/133.

¹⁸³ Dimyat: Kahire'nin 250 km kadar uzağında, Akdeniz sahiline kurulan, ticaretin canlı olduğu bir yerleşim yeridir. Daha fazla bilgi için bkz. Yâkût, *Mü'cemü'l-Büldân*, 2/472-475; Atilla Çetin, "Dimyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/309-310.

¹⁸⁴ Makrîzî, *Sülûk*, 1/310; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/138; Daha fazla bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, "Melikü'l-Âdil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/59-60.

¹⁸⁵ Makrîzî, *Sülûk*, 1/314-315; Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 300;

¹⁸⁶ Uşmûm Tennâh veya Uşmûn Tenâh, Mısır'da eski bir köy olup, Dimyat'a yakın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Yâkût, *Mü'cemü'l-Büldân* 4/228; Es'ad b Mühezzeb b. Memmâti, *Kitâbu Kavânînü'd-Devâvîn*, thk. Aziz Süryal Atiyye, (Kahire: 1943), 89.

¹⁸⁷ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 6/231-232.

¹⁸⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 192.

1221’de Haçlılar Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde askeri takviye alıyordu. Haçlı birliği 630 gemi, 5.000 şövalye, 4.000 okçu ve 40.000 yaya askerden oluşuyordu. el-Melikü'l-Kâmil bu takviye birliklerini görünce Haçlılara Kudüs ve Filistin’i vermek şartıyla otuz yıllık bir anlaşma teklifinde bulundu. Fakat ordu komutanı Santa Lucia kardinali Pelagius, bu teklifi kabul etmedi.¹⁸⁹ Haçlılar 20 Temmuz 1221’de Şarımşah’ı işgal etti. 24 Temmuz’da Bahresağır’e gelip Müslüman ordusunun karşısına dizildiler. Nil Nehri’nin taşma zamanıydı. Haçlı birliklerinin arkasında sığ bir kanal bulunuyordu. Haçlılar burada herhangi bir nöbetçi bırakmadı. Bu kanal su ile dolmaya başlamadan önce Müslüman kuvvetleri Menzalah gölü yakınında bu kanalı geçti. Müslüman ordusu Haçlı birliklerinin geri dönüş yolunu kesmiş oldu. Eyyûbî ordusu Haçlı birliklerinin her taraftan kuşattı ve Haçlıların çok az miktarda yiyecekleri kalmıştı.¹⁹⁰ Haçlılar 26 Ağustos’ta geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat askerlerin çoğu şarap tulumlarını bırakmaktansa içmeyi tercih etti. Askerlerin çoğu sarhoştur. Alman şövalyeleri ise geride herhangi bir şey bırakmamak için her şeyi ateşe verdi. Müslüman kuvvetleri bunun bir geri çekiliş olduğunu anladı. Müslüman Türk atlıları ve Zenci birlikleri Haçlıların üzerine hücum etti. Birçok Haçlı askeri öldürüldü. Kocaman ordu darmadağın oldu. Pelagius Müslüman filosunu delip kaçmayı başardı. Fakat ordunun erzakı ve ilaçlar bu gemide olduğu için onun kurtulması, geri de kalan askerin mahvolmasına sebep oldu. 28 Ağustos’ta Haçlılar yenildiğini anladı ve sekiz yıllık barış teklifinde bulundular.¹⁹¹ Bu anlaşmaya göre Haçlılar Dimyat’ı terk edecek, esir mübadelesinde bulunulacak ve gerçek haç Hristiyanlara verilecekti. Bu anlaşmayla birlikte V. Haçlı Seferi de başarısızlığa uğramış oldu. Kocaman ordu yanlış strateji ile yok olup gitti.¹⁹²

VI. Haçlı Seferi (1228-1229)

V. Haçlı Seferi hüsrarla sonuçlandıktan bir yıl sonra 1222 yılında Akkâ kralı Jean de Brienne Avrupa’ya gitti. Brienne’nin kızı Jolande ile Alman imparatoru II. Friedrich evlendi. Böylece Friedrich Akkâ varisi oldu.¹⁹³ II. Friedrich daha önce ertelediği Haçlı Seferi’ne 1227 yılının ağustos ayında çıktı. Fakat yolda 8 Ağustos’ta hastalandı ve İtalya’ya dönmek zorunda kaldı. Papaz IX. Gregorius bu hastalığa inanmadı ve onu aforoz etti. Fakat laik olan II. Friedrich bu aforozu hiç önemsemedi.¹⁹⁴ 28 Haziran 1228 tarihinde hastalığı iyileşince yarıda bıraktığı Haçlı Seferi’ni tamamlamak üzere yola çıktı. İlk kez laik olan ve papanın emrine uymayan bir kral, Haçlı Seferi’ne çıktı.¹⁹⁵ II. Friedrich, Akkâ’da patrik ve şövalyelerin sert muhalefetiyle karşılaştı.

¹⁸⁹ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 313; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 314.

¹⁹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/147.

¹⁹¹ Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 166; Daha fazla bilgi için bkz. M. Serdar Bekar, “el-Melikü'l-Kâmil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/68-70.

¹⁹² Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 192-194.

¹⁹³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 195-196.

¹⁹⁴ Hastalandığından bahsetmez. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/156.

¹⁹⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/157.

II. Friedrich, Müslüman ordusunun karşısında güçlü bir orduyla çıkması mümkün değildi. Onun yürüteceği diplomasi strateji yoluyla olması gerekiyordu. 18 Şubat 1229 tarihinde II. Friedrich, Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya göre Yafa, Bethlehem ve Nazareth şehirleri Montfort ve Tolan kaleleri Celile, Sayda civarı Kudüs Haçlılara verildi. Fakat Kudüs'te Kubbetüssahra, el-Aksa Camisi ve Haramüşşerif Müslümanların elinde kalacaktı. Haçlılar Kudüs'ün yıkılan surlarını yeniden onarabilecekti. Ayrıca esirler karşılıklı serbest bırakılacaktı.¹⁹⁶ Bu anlaşma hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından tepkiyle karşılandı. II. Friedrich, Kutsal Mezar Kilisesi'nde krallık tacını kendi elleriyle başına koydu.¹⁹⁷ Bu törene kimse katılmadı. II. Friedrich,'in bu başarısı Haçlılar tarafından ilgi görmedi. 1 Mayıs 1229 tarihinde Akkâ'da ülkesine gizlice dönmek istedi. Fakat Akkâ halkı bundan haberdar oldu. II. Friedrich, limana doğru giderken halk üzerine pislik ve bağırsak atarak Kralı protesto etti.¹⁹⁸ Böylece VI. Haçlı Seferi'nde Kudüs ve çevresi diplomasi yoluyla alınmış oldu.

1.2. Memlûkler

Kelime ve İstılah Olarak Memlûk

Memlûk kelimesi *bir şeye sahip olma* manasına gelen ملك fiilinden türetilmiş ism-i mef'ûldür.¹⁹⁹ Memlûk sözcüğünün basit manası, “edinilen mülk,” terim manası, “özel bir birliğin askeri, kurumsal manası ise “askeri okul” olarak tanımlayabiliriz.²⁰⁰ İlk dönemlerde memlûk kelimesi bütün köleler için kullanılırken daha sonraları savaşta esir alınan veya hediye ve vergi olarak yöneticilere verilen ya da tüccarlar vasıtasıyla satılan sonra da asker olarak yetiştirilen kimseler için kullanılmıştır. Memlûk, kelimesini tanımlayacak olursak “Halife, sultan veya emirlerin asker olarak yetiştirilmek üzere özel bir eğitimle yetiştirdiği, genelde muhafız birliklerinin oluşturduğu, kendilerine; özel askeri ve dini eğitim verilen, hukuki ve içtimai bir statüye sahip olan ücretli askerlere” denilir.²⁰¹

Memlûk ile Köle Arasındaki Farklar

Memlûkler, köle gibi satın alınmalarına rağmen kölelerden bazı farklılıklar arz etmektedir: Mesela, kendilerine özel dini ve askeri eğitimleri vardı. Bu eğitimi aldıktan sonra hür statüsünde değerlendirilirlerdi. Memlûkler, iyi bir asker olmaları için en iyi şekilde askeri eğitime tabi tutulurdu. Hor ve hakir görülmeyip toplumda hür kişilerle eşitti. Ağır ve kötü

¹⁹⁶ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 327.

¹⁹⁷ Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 328.

¹⁹⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 195-202.

¹⁹⁹ Ebü'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. Ahmed el-Ensâri er-Rüveyfi (İbn Manzûr), *Lisânü'l-Arab*, (Beirut: Dârü Sadr, 1414), 10/124.

²⁰⁰ Ahmet Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, Nisan 2013), 13.

²⁰¹ Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Mektep Yayınları, 2014), 1127; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, 9; Şahabeddin Tekindağ, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi* 25, (1971), 2; Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, (İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 2019), 124-125; Fatih Yahya Ayaz, “Müslüman Türk Devletleri II”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 9/444; Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, 15.

işlerde çalıştırılmazlardı. Memlûklerin çocukları da hür kabul edilirdi. Kendi hür iradeleriyle istedikleri kişilerle evlenebilirlerdi. Fakat genelde kendi ırklarından olan memlûk bayan kişilerle evlenirlerdi. Memlûkler, mal-mülk edinebilirler. Sultan, vali, emir, komutan, devlet memuru vb. rütbelere sahip olabilirlerdi. Bu konumdan herhangi birine sahip olduklarında memlûk sahibi olabilirlerdi. Memlûk hür bir ana-babadan doğarken, köle ise köle bir ana-babadan doğan kimsedir. Memlûk bu yönleriyle kölelerden ayrılırdı.²⁰²

Memlûkler ilk dönemlerde savaşçı birer asker olarak Müslümanların topraklarını koruyorlardı. Daha sonra da bu sistemde güçlenerek tahta çıkıp Müslümanların topraklarını koruyan sultan olmuşlardır.

Memlûk Sistemi

Hz. Peygamber ve dört halife döneminde ordunun askeri kaynağı Müslüman Arapların oluşturuyordu. Hz. Ömer zamanında az sayıda Kıpti ve İranlı askerler gönüllü veya para karşılığında orduya katılmışlardı.²⁰³ Daha sonraki dönemlerde ülke sınırlarının genişlemesi ile ihtiyaca binaen orduya farklı milletlerden asker alımı yapılmıştır. Konun daha iyi anlaşılması ve tarihi bağlamının ortaya konulması açısından kısaca Müslüman devletlerindeki memlûklerden bahsedilmiştir.

Emeviler Döneminde Memlûk

İran ve Türk asıllı askerlerin Müslüman ordularına katılmaları Emevilerle birlikte başlamıştır. Ubeydullah b. Ziyâd, Horosan'da (54/674) ordusuyla birlikte iki yıl kadar kaldı. Muharebe esnasında Türklerin ok atmadaki maharetlerini görünce pek çok ganimetle birlikte 2000 Türk'ü Buhâra'dan Basra'ya getirdi. Burada onları Sikkatü'l-Buhâriyye (Buharalılar Caddesi)'de bir mahalleye yerleştirdi. Muhtemelen Ubeydullah b. Ziyâd bu okçu Türkleri, Haricilerin ve Hz. Ali taraftarlarının olası bir isyanını bastırmak için getirdi.²⁰⁴ Kuteybe b. Müslîm, 86/705 yılında Horasan valiliği yaparken 47.000 Arap asker, 7.000 mevali (Arap olmayan) askeri vardı. Çünkü Kuteybe fethettiği gayri müslim şehirlerde belirli sayıda asker alırdı.²⁰⁵ Halife ve sultanlar otoritelerini güçlendirmek, askerî caydırıcı güce kavuşmak, iç ve dış tehlikelere karşı ülkelerini korumak için düzenli bir şekilde memlûk aldı.

²⁰² Ayaz, "Müslüman Türk Devletleri II", 9/444-445; Ramazan Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memluklar (1193-1260)*, (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2007), 299.

²⁰³ Yiğit, *Memlûkler*, 10.

²⁰⁴ Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, (Mısır: Dârü'l-Meâri bi-Mısır, 1971), 5/298; Ahmet Turan Yüksel, "Ubeydullah b. Ziyad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/29-30; Hakkı Dursun Yıldız, "Emeviler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 2/304; Ali Delice, "Ubeydullah b. Ziyad'ın Siyasi Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, (1999), 323.

²⁰⁵ Taberî, *Tarihü't-Taberi*, 6/512; Mehmet Dalkılıç, *Sâmâniler Devleti (M. 875-1005)*, (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 1. Baskı, Aralık, 2022), 144-146; Osman Aydın, *Fethinden Sâmânilerin Yıkılışına Kadar 39-389/711-999 Semerkan Tarihi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001), 195; Yiğit, İsmail. "Kuteybe b. Müslim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/ 490-491.

Abbâsiler Dönemi

Düzenli bir şekilde memlûk alımı iç karışıklıkların ve siyasi bölünmelerin yoğun olduğu Abbâsi Devleti halifeleri Me'mûn (198-218/ 813-833) ve Mu'tasım (218-227/833-842) ile başlamıştır. Bu iki halife azalan askeri gücü, kaybedilen toprakları ve siyasi birliği sağlamak için memlûk alımını devlet politikası haline getirmiştir.²⁰⁶

Me'mûn Döneminde Memlûk

Me'mûn döneminde siyasi ve askeri birtakım olumsuzluklar ortaya çıktı.²⁰⁷ Bu durum askeri gücün bölünmesine, askerlerin ölmesine ve askeri teçhizatın kaybına sebep oldu. Me'mûn, annesinin İran asıllı olması ve kardeşi Emin ile taht kavgasında İranlılardan aldığı destekten dolayı onlara karşı bir yakınlık duymuştu.²⁰⁸ Fakat iç isyanları çıkarıcıların Arap ve İran menşeli olması, Me'mûn'un Arap ve İranlı unsura karşı bakış açısını değiştirdi. Me'mûn, saltanatı kalmak ve bu iki grubun saltanat üzerindeki nüfuzunu kırmak için denge unsuru olarak Türkleri kullanmıştı.²⁰⁹

Me'mûn halifeliği döneminde Türkleri orduya dahil etme görevini kardeşi Mu'tasım'a verdi. Tarihçi Ya'kûbî; Mu'tasım, Me'mûn döneminde Mısır valisi iken 3000 memlûk aldığını belirtir.²¹⁰ Ayrıca Me'mûn, Horasan haracı yerine Vali Abdullah b. Tahir'den 2000 esir memlûk aldı. Bu esirler arasında Tolunoğulları Devleti'nin kurucusu Ahmed'in babası Tolun da vardı. Me'mûn döneminde halifeye nüfuz bakımından hatırı sayılır bir yere ve sayıya ulaştı.²¹¹ Daha sonraki dönemlerde Afşin, Aşnas ve Boğa el-Kebir gibi Türk komutanlar, Abbâsi ordusunda ön plana çıkmış ve isyanları bastırmada önemli rol oynadı.²¹² Me'mûn, Türklerin askeri kabiliyetini ve kendisine olan bağlılıklarından dolayı Türk memlûk almayı devlet politikası haline getirdi.²¹³ Böylece isyanlarda ve savaşlarda ölen askerlerinin yerini Türk memlûkleriyle doldurup asker açığını kapattı. Me'mûn döneminde Memlûkler, Abbâsi Devleti'ni Fars asıllı askerlerin baskısından da kurtardı.

Mu'tasım Döneminde Memlûk

²⁰⁶ Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, 109.

²⁰⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Nahide Bozkurt, *Halife Me'mun Dönemi ve İslam-Kültür Tarihindeki Yeri*, (Ankara: Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991), 34-93.

²⁰⁸ Ahmed b. Ebi Yakûb b. el-Cafer (el-Ya'kûbî), *Târihü'l-Yakubî*, thk. Abdülemîr Muhanna, (Beyrut-Lübnan: Şirketü'l-İlmiyyetü'l-Metbûâti), 2/394; Bozkurt, Nahide. "Me'mun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/101.

²⁰⁹ Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, 107-108.

²¹⁰ Ahmed b. Ebî Yakûb b. el-Cafer (el-Ya'kûbî), *Mu'cemü'l-Buldân*, (Beyrut: Şirketü'l-İlmiyyetü'l-Metbûâti), 23.

²¹¹ Ebü'l-Kasım Ubeydullah b. Abdillâh b. Hurdâzbih, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*, (Beyrut: Dârü Sadr), 39; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 3/348.

²¹² Daha Fazla bilgi için bkz. Mehmet Azimli, "Abbâsiler Dönemi Türklerden Oluşturulan Özel Ordu ve Aile İlişkileri," *Marife*, 10/1 (Bahar 2010), 157-163.

²¹³ Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, 109.

Emevilerin yıkılıp Abbâsi Devleti'nin kurulmasında İran (Fars) asıllı askerlerin büyük bir desteği olmuştur. İranlılar zamanla Abbâsi Devleti'nde nüfuz sahibi olunca savaşları bırakıp lüks ve zevk içinde hayatlarını sürdürmeye başlamıştır. Farmlar, bu durumu kabullenemeyen Araplarla bir takım iç çekişmelere girmiştir. Bu durum Mu'tasım, tahta geçtiğinde de devam etmiştir.²¹⁴ Mu'tasım da abisi Me'mûn gibi Arap ve İran kökenli askerlere güvenmediği için denge unsuru olarak onlardan daha güvenilir, savaşlarda cesur, itaatkâr, ata binme ve ok atmada mahir Türkler'den oluşan askeri birlik kurmuştur.²¹⁵ Mu'tasım'ın annesi Marida, Türk asıllı bir cariye olduğu için de kölelerini, hizmetçilerini ve askerlerini güvendiği kendi ırkından olan Türk memlûklerinden oluşturmuştur.²¹⁶

Mu'tasım; Horasan, Fergana, Uşrûşene, Soğd ve Şas gibi yerlerde çok sayıda memlûk alıp büyük bir ordu kurdu.²¹⁷ Memlûk askerlerine çok önem verdi. Onlar için özel ders hocaları tutup Fıkıh, Kur'an, Hadis vb. İslam dininin temel bilgilerini öğretti. İpekli elbiseler giydirip sırmalı kemerler taktırdı. Türk memlûklerine diğer askerlerden farklı askeri üniformaları giydirtti. Asimile olmamaları için Orta Asya'dan kız getirtip onlarla evlendirtti.²¹⁸

Türk memlûkleri, Bağdat sokaklarında at sürerken çocuk, kadın, yaşlı demeden önlerine gelene çarpıp yaralanmalarına veya ölmelerine sebep oluyorlardı. Bu konuda halkın şikâyeti artınca²¹⁹ Halife Mu'tasım, Türk memlûklerin rahat edip, askeri eğitim yapabileceği, kontrolü ve ulaşımı kolay, memlûkler tarafından olası bir başkaldırıda hemen müdahale edebileceği uygun bir yerleşim yeri aradı.²²⁰ Yapılan araştırmalar sonucunda Bağdat'a yakın, nehir yoluyla da ulaşımı olan, iklimi uygun, herhangi bir ayaklanma olduğunda güvenli bir konumdaki

²¹⁴ Bu isyanlarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Kapanşahin, Muhittin. "Mu'tasım Dönemi İsyanları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, (2007), 341-367.

²¹⁵ Cahız, *Fezâilü'l-Etrâk* adlı eserinde Türklerin kahramanlıkları şu şekilde açıklar: Türk vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe hatta insana yere yatmış hayvanlara dahi ok atabilir. Sanki Türk'ün ikisi önde ikisi arkasında olmak üzere dört gözü vardır. Türkler (savaş meydanında) kolay kolay geri çekilmezler. O, öldürücü zehir gibidir. Türk arkasındaki kişiye sanki önündeymiş gibi ok atıp isabet ettirir. Türk'ün ömrü hesap edilse at sırtında geçirdiği zaman daha fazladır. Bizde bir süvarinin önünde iken gördüğünü o arkasında görür. Yemin olsun ki, Türk'ün elini kolunu bağlayıp bir kuyuya atsan o, bir yolunu bulup oradan çıkıp kurtulur. Ebu Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Cahız el-Kinâni, *Fezâilü'l-Etrâk (Rasâ'ilü'l-Câhız)*, thk. A. M. Harun (Kahire: 1964), 45-48-58; Yusuf el-İşş, *Târîhü 'Asri'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyye*, (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1982), 87.

²¹⁶ Yusuf İşş, *Târîhü 'Asri'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyye*, 87.

²¹⁷ Mutahhar b. Tahir el-Makdisî, *el-Bed ve't-Târîh*, (Kahire: Mektebü's-Sekâfeti'd-Diniyye), 6/38.

²¹⁸ Celîl Ebi'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *Murûcü'z-Zeheb*, 2. Cilt. (Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye), 7/118; Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, 127.

²¹⁹ Bağdat halkından bazı kimseler Mu'tasım'ın yanına giderek "ya bizden uzaklaşırsın veya seninle savaşırız" dediler. Mu'tasım, "Benim 70.000 (İbn Tağriberdî, *Nücûm* II, 233, 80.000 olduğunu belirtir.) zırhlı askerim var benimle nasıl savaşırınız" dedi. Onlarda "Biz seninle seher vaktinin dualarıyla savaşırız" dediler. Bunun üzerine Mu'tasım "Bu orduya karşı koyacak bir gücüm yok" dedi. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/174; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 2/ 233; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/22.

²²⁰ Mu'tasım bayram günü sabahı evinde çıkıp giderken bir adam halifenin yanına gelip *Ey Ebu İshak* diye seslendi. Askerler bu adama engel olmak istese de Mu'tasım buna mani oldu. "Ey İhtiyar neyin var ne istiyorsun" dedi. Yaşlı adam ise "Allah seni komşuluğundan dolayı mükafatlandırmasın. Bize komşu oldun fakat beraberinde bu yaramaz huylu Türk gulamlarını getirip yerleştirdin. Böylece çocuklarımız yetim, kadınlarımızı dul bıraktın ve erkeklerimizin ölümüne sebep oldun." diye cevap verdi. İbn Esir, *Kâmil* 6/ 22; Taberî, *Târîh*, 9/18.

Sâmerrâ'nın bulunduğu yeri uygun gördü. Sâmerrâ'nın inşasına 221/836 yılında Türk komutan Eşnas'ın gözetiminde başladı.²²¹

Sâmerrâ'nın havasını beğenen Mu'tasım, buraya el-Cevsâkü'l-Hâkâni isimli bir saray yaptırdı.²²² Bu sarayın etrafına önemli devlet adamlarının ve komutanlarının da oturması için evler yaptırdı. Sâmerrâ'nın etrafındaki verimli arazileri de memlûk komutanlarına iktâ olarak verdi.²²³ İktâ olarak verilen yerler ve yapılan evler, Sâmerrâ'yı da tampon bölge olarak korumuş oldu.

İbn Tağriberdî, Mu'tasım'ın 220/835 yılında Semerkant, Fergana ve civarında 8.000 ile 18.000 civarında memlûk aldığını söylemiştir.²²⁴ İbn Havkal ise Mu'tasım'ın Maverâünnahir bölgesinden Türkleri getirttiğini söyler. Türkler askeri alanda güçlü kuvvetli ve amirlerine karşı itaatkâr idiler. Türkler, Abbasi ordusunun en seçkin sınıfını oluşturuyordu. Mu'tasım döneminde ön plana çıkan Türk komutanlar Aşnas, Vasif ve İnak gibi komutanlardır.²²⁵ Bu dönemde memlûk sayısı konusunda tarihçiler farkı rakamlar vermişlerdir. Kindi, 4.000,²²⁶ Ya'kûbî ise 70.000,²²⁷ bin civarında olduğunu söyler.

Mu'tasım döneminde Türk memlûkleri halifenin merkez ordusunun temelini oluşturuyordu.²²⁸ Mu'tasım, Memlûk askerleriyle Abbâsi Devleti'ni iç ve dış tehlikelere karşı korumuş devletin daha uzun süre yaşamasına katkı sağlamıştır. Türk komutanlar zamanla giderek güçlenmiş devlet yönetiminde söz sahibi olmuş, halifelerin seçilmesinde belirleyici bir unsur olmuşlardır.²²⁹

Mu'tasım Sonrası Memlûkler

Mu'tasım döneminde Sâmerrâ kurulduktan sonra Memlûkler, askeri alanda olduğu gibi siyasi alanda da güçlendiler. Halife Vasık, 24 Zilhicce 232/12 Ağustos 847 tarihinde öldüğünde yerine

²²¹ Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/174-175. Sâmerrâ'nın Bağdat'a olan uzaklığı yaklaşık 140 km idi. İşş, *Târîhü 'Asri'l-Hilâfeti'l-Abbâsiyye*, 88; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/21; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 3/321-322. Ayrıca bkz. Nurullah Fırat, *Şii Büveyhi İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*, (Samsun: Üniversite Yayınları, 2023), 20-21.

²²² Ya'kûbî, *el-Buldân*, 25.

²²³ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 2/ 234; Ya'kûbî, *Buldân*, 26.

²²⁴ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 2/233.

²²⁵ Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Medenî el-Belevî, *Sîratü Ahmed b. Tûlûn*, thk. Muhammed Kürdî Ali (el-Mektebetü'l-Arabiyyetü fi'd-Dimaşk), 33.

²²⁶ Ebu Ömer Muhammed b. Yusuf el-Kindî el Mısırî, *Kitâbü'l-Vulât ve Kitâbü'l-Kudât*, thk. Rhuvon Guest (Beyrut: 1908), 188.

²²⁷ Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, 3/74.

²²⁸ Ebülfez Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, haz. Hazırlayan Fazil Gezenferoğlu, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997), 40.

²²⁹ Kopruman, Kazım Yaşar. "Mısır Memlûkleri", *DGBİT* (İstanbul: 1992), 5/434; Süleyman Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", *Türkler* (Ankara: 2002), 5/322-323.

veliaht tayin etmedi.²³⁰ Abbâsi Devleti'nin önde gelen isimleri Vasık'ın oğlu Muhammed'i halife seçmek isteseler de yaşının küçük olmasını bahane eden memlûk komutanları karşı çıktı. Daha sonra yapılan müzakereler sonucunda Vasık'ın kardeşi Cafer b. Mu'tasım, Mütevekkil ünvanıyla halifelik makamına oturdu.²³¹

Mütevekkil, Türk komutanların desteğiyle hilafet makamına geçmiş olsa da onlara güvenmiyordu.²³² Mütevekkil, Saâlik²³³ ve Araplardan 12.000 kişilik bir ordu kurarak memlûklerin baskısından kurtulmak istiyordu.²³⁴ Fakat bu konuda başarılı olamadı. Veliaht tayin ettiği oğlu Muntasır ile iş birliği yapan memlûkler, Mütevekkil'i 4 Şevval 247/11 Aralık 861 tarihinde öldürdü.²³⁵

Muntasır, memlûklerle iş birliği yaparak babasını öldürmüş olsa da babası gibi o da memlûklere güvenmiyordu. Halife Muntasır, "Şayet Türkleri ortadan kaldırıp birliklerini dağıtmazsam onlardan babamın öcünü almazsam Allah beni kahretsin" demiştir. Bu sözü duyan memlûkler Muntasır'dan önce davranarak Doktor İbn Tayfur ile anlaşıp Muntasır kan aldırırken zehirli bir neşterle zehirleyerek onu öldürmüşlerdir.²³⁶

Muntasır öldükten sonra halife seçimi için bir araya gelen Abbâsilerin ileri gelenleri ve memlûk komutanları 6 Rabîulâhîr 248/9 Haziran 862 tarihinde Ahmed b. Muhammed b. Mu'tasım'a halife seçerek *Mustaîn* ünvanı verdiler ve ona biat etti.²³⁷ Sâmer râ'da Mu'tezz'in halife olmasını isteyenler buna itiraz etti ve iç karışıklık çıktı.²³⁸ Mustain, 5 Muharrem 251/6 Şubat 865 tarihinde bazı devlet adamları ve komutanlarla Bağdat'a gitti. Sâmer râ'nın hilafet merkezi olmaktan çıkacağı endişesi duyan memlûkler hapiste olan Mu'tezz'i çıkarıp halife tayin etti.²³⁹ Böylece Abbâsi Devleti'nde Bağdat ve Sâmer râ'da olmak üzere iki halife oldu. Bu durum iç isyanlara sebep oldu. Bu isyanlar neticesinde Müstain kendi isteğiyle 4 Muharrem 252/25 Ocak 866'da halifelik makamını terk etti.²⁴⁰

²³⁰ İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/94; Kadir Kan, "Vâsık-Billâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/548-549.

²³¹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/94.

²³² Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, thk. Abdullah İsmail es-Sâvî (el-Mektebetü't-Târîhiyye), 312.

²³³ Saâlik: İşlediği cinayetler yüzünden kendi aile, kabilesinden ayrılmış veya dışlanmış, öldürmeyi, yol kesmeyi, talan, çapulculuk yapmayı meslek edinen haydut ve eşkıyalara denir. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "Su'lûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, ek-2. Basım, 2019), 528-530.

²³⁴ Mes'ûdî, *Tenbîh*, 312.

²³⁵ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/601; Mes'ûdî, *Murûc*, 7/273; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/137-139; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 3/350.

²³⁶ Mes'ûdî, *Murûc*, 7/300; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/148.

²³⁷ Mes'ûdî, *Murûc*, 7/324; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/149-150.

²³⁸ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/604; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 3/350.

²³⁹ Mes'ûdî, *Murûc*, 7/365; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 7/141; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 3/359.

²⁴⁰ Mes'ûdî, *Murûc*, 7/365; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 6/182; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 2/332.

Müstâîn bu dönemde Türk komutanların sözünden dışarı çıkamıyordu. Bu durumu bir şair şu sözlerle dile getirip eleştirmiştir:

Halife (Müstâîn) Vasıf ve Boğa arasında bir kafestedir.

*Vasıf ve Boğa ona ne söylerse o, papağan gibi onu tekrar ediyor.*²⁴¹

Mu'tezz'in halifelik makamına gelmesi memlûklerin yardımıyla olmuştur. Fakat Mu'tezz de memlûkleri bir tehlike olarak görüyordu. Memlûk komutanlar Vasıf ve Boğa'dan memlûklerin yardımı olmadan kurtulması imkansızdı. 27 Şevval 253/30 Ekim 867 tarihinde Sâmerrâ'da memlûklerin ayaklanmasında Vasıf, memlûkler tarafından öldürüldü.²⁴² Mu'tezz, Bayık Beg'i kullanarak Boğa'yı da idam ettirip kellesini Sâmerrâ ve Bağdat sokaklarında gezdirtti.²⁴³ Vasıf ve Boğa'nın öldürülmesine memlûkler içten içe kızdı. Türk komutanlar Salih b. Vasıf, Bayık Beg ve Ebu Nasr Muhammed b. Boga, el-Kebir'in idaresindeki askerlerin maaşlarının verilmediği sebebiyle Mu'tezz'in sarayını kuşatıp halifeyle görüşmek istedi. Mu'tezz bunu kabul etmeyince isyancılar onu dışarı çıkartıp işkence yaptıktan sonra hapse attı. Mu'tezz hapse girince 27 Recep 255/11 Temmuz 869 tarihinde halifelik makamından çekildi. 2 Şaban 255/16 Temmuz 869'da hapishanede vefat etti.²⁴⁴

Mu'tezz halife olunca yakınları Mu'tezz'in ne kadar yaşayıp ne kadar halifelik makamında kalacağını öğrenmek için bir tane müneccim getirdiler. Müneccime, Mu'tezz'in ne kadar yaşayacağını ve ne kadar halifelik makamında kalacağını sorunca orada bulunanlardan biri "Bunu müneccimden daha iyi ben bilirim" diyerek şu cevabı verdi. "Türkler ne kadar isterse" sözü üzerine mecliste bulunan herkes güldü.²⁴⁵ Bu durum memlûklerin halifeler üzerinde ne kadar etkili olduğunu, onların saltanatta kalma ve saltanata seçilmede en önemli merci olduklarını gösterdi.²⁴⁶

Halife Mu'tezz, halifelik makamından çekilince Memlûk komutanları bir araya gelerek Muhammed b. Vasık'ı *Mühtedi* ünvanıyla 29 Recep 255/3 Temmuz 869 tarihinde halifelik makamına geçirdiler.²⁴⁷ Mühtedi, halifelerin üzerinde nüfuz sahibi olan memlûk komutanları, Salih b. Vasıf ve Bayık Beg'den kurtulmak istiyordu.²⁴⁸ Mühtedi, memlûk komutan Musa b. Boğa'nın askeri desteğini alarak 23 Safer 256/30 Ocak 870 tarihinde Salih b. Vasıf'ı, Musa b.

²⁴¹ Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik eş-Şafî' el-Âsimî' el-Mekkî, *Sumtû-n-Nücûmü'l-'Avâli fi Enbâi'l-Evâli ve't-Tevâli*, (Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut), 3/473.

²⁴² Ya'kûbî, *Târîh*, 2/614; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/183.

²⁴³ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/615; Mes'ûdî, *Murûc*, 7/396; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/189; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, 3/366.

²⁴⁴ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/616; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/199-200; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, 3/370-371.

²⁴⁵ Muhammed b. Tabâtaba (İbnü't-Tiktakâ), *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultâniyyeti ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Dârü Sadr), 243.

²⁴⁶ Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, 175.

²⁴⁷ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/617; Mes'ûdî, *Murûc*, 7/397; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/201.

²⁴⁸ Mes'ûdî, *Murûc*, 8/6.

Boga ile iş birliği yaparak öldürttü.²⁴⁹ Mühtedi, daha sonra Bayık Beg'i hacibi Ahmed b. Hakan'ı kullanarak öldürttü ve başını askerlerinin önüne attırdı. Bu olaydan sonra halifenin askerleriyle memlûkler arasında kanlı bir iç savaş başladı. Halifenin tarafında olan memlûkler, kendi ırktaşlarının tarafına geçince halifenin ordusu yenildi. Mühtedi tutuklanarak hapse atıldı ve daha sonra da 14 Recep 256/17 Haziran 870 tarihinde idam edildi.²⁵⁰

Mühtedi öldürüldükten sonra Ebü'l-Abbâs b. Mütevekkil, *Mu'temid* unvanıyla 16 Recep 256/19 Haziran 870 tarihinde halifelik makamına geçti.²⁵¹ Mu'temid hilafet merkezini Sâmerâ'dan 276/889-890 yılında Bağdat'a taşıdı.²⁵² Böylece memlûklerin hilafet üzerinde nüfuzu azalmaya başladı. Ayrıca bu dönemde iç isyanların başlamasıyla birlikte Abbasi ordusunun ana kuvveti olan memlûklerin sayısı azalmaya başladı. Mütevekkil'den itibaren sürekli halifeler ve memlûkler arasındaki mücadeleden dolayı her iki tarafta büyük kayıplar verdi. Memlûk komutanların birçoğu bu mücadelede öldürüldü.²⁵³

Mu'tasım döneminde Sâmerâ şehrinin kurulmasıyla Türk memlûkleri burada almış oldukları eğitimle birlikte diğer unsurların ordudan atılmasıyla hatırı sayılır bir güç elde ettiler. Özellikle memlûk komutanlarının vali olarak atanmasıyla birlikte güçleri zirve noktasına ulaşmış Abbâsi Devleti'nin birçok şehrine yayılınca memlûk komutanlar merkezi otoritenin sözünü dinlemez oldu. Zamanla memlûk askerlerinin siyasi baskısı halifeler tarafından engellenemedi. Öyle ki bazen halifeyi öldürüp yerine oğlunu veya kardeşini geçirebiliyorlardı. Abbasi Devleti'nde son sözü onlar söyler oldu. Bunun en büyük sebebi orduda alternatifi olmayan birlik olmalarıdır. Bu durumu İbn Tabataba şöyle yorumlamıştır: "Halifeler Memlûk komutanlarının elindeki esir gibiydi istediklerini tutup, istediklerini serbest bırakıyor ve istediklerini de öldürüyorlardı."²⁵⁴ Memlûkler, Abbasi ordusunda denge unsuru olmayınca tek güç haline geldiler. İlk dönemlerde Abbasi Devleti'nin yıkılmasını önlemiş olsalar da son dönemlerde zayıflamasına yol açtılar.

Mısır'da Memlûkler

Mısır'da memlûk askerlerini düzenli bir şekilde getiren ve onlara askeri ve dini eğitim almaları için özel el-Katai şehrini kuran ilk kişi Tolunoğlu Ahmed'dir.²⁵⁵ Mısır'a Memlûk askerlerinin yoğun bir şekilde gelmesi ve burada bağımsız bir devlet kurmalarının en önemli sebebi Mu'tasım ile Mısır'a vali olarak atananların (Anbese b. İshak hariç) hepsinin Türk asıllı olmasıdır. Ayrıca buraya atanan Türk asıllı valiler kendileri gitmeyip yerine vekillerini

²⁴⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, 2/616; İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/212-216.

²⁵⁰ Mes'ûdî, *Murûc*, 8/9; Özaydın, "Mühtedi-Billah", 31/526.

²⁵¹ İbnü'l-Esîr, *Kâmil* 6/224.

²⁵² Ali Aktan, "Mu'temid-Alellah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/388.

²⁵³ Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, 180.

²⁵⁴ İbnü't-Tiktakâ, *Fahrî*, 243.

²⁵⁵ Yıldız, Hakkı Dursun. "Ahmed b. Tolun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/141-143.

gönderiyorlardı. Vekaleten valilik yapan kişiler ise merkezden habersiz kendi varlıklarını güçlendirmek için sürekli memlûk alıyorlardı. Zamanla otoriteye başkaldıran ve güçlenen memlûk valileri Mısır'da bağımsız devletler kurdular.²⁵⁶ Bu devletler hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Tolunoğlu Devleti ve Memlûkler

Tolunoğlu ailesi, Me'mûn döneminde 200/815-816 tarihinde Bağdat'a geldi. Tolunoğlu Ahmed 835 yılında Bağdat'ta doğdu.²⁵⁷ Mu'tasım döneminde Sâmerrâ şehri kurulunca babasıyla birlikte oraya gitti.²⁵⁸ Yirmili yaşlarında iken babası 854 yılında vefat etti. Daha sonra Tolunoğlu Ahmed, Memlûk komutanlarının desteğini de alarak dini ve askeri eğitimi alıp halifenin özel muhafız birliğine girdi.²⁵⁹

Halife Mu'tezz, devlet üzerinde otorite kuran Türk komutan Bayık Beg'in nüfuzunu kırmak için onu Mısır'a vali olarak atadı. Fakat Bayık Beg, kendinden önceki valiler gibi Mısır'a gitmek yerine 15 Eylül 868 tarihinde Ahmed'i, vekili olarak gönderdi.²⁶⁰ Ahmed Tolunoğlu, Mısır'a geldikten sonra kısa zamanda 24.000 Türk memlûk, 40.000 Sudanlı Nübeli ve Güney Afrikalı 7.000 diğer milletlerden oluşan güçlü bir ordu kurdu.²⁶¹ Orduyu kara ve deniz olmak üzere ikiye ayırdı. Ordunun merkezini Türk memlûkleri oluşturuyordu.²⁶² Ahmed Tolunoğlu tıpkı Sâmerrâ'da olduğu gibi Mısır'da da memlûk askerlerinin yerleşebilecekleri ve eğitim alabilecekleri el-Katai şehrini kurdu. Şehrin etrafındaki arazileri de komutan ve devlet adamlarına iktâ olarak verdi.²⁶³ Mu'tasım'ın Bağdat'ta kurduğu sistemin benzerini Mısır'da kurmuş oldu.

Ahmed Tolunoğlu, bu başarıyı kendisi gibi memlûk olan çoğunluğu Türk asıllı askerlerin desteğiyle sağladı. Ahmed Tolunoğlu 270/884 yılında vefat etti.²⁶⁴ Daha sonraki yıllarda Tolunoğlu Devleti, Abbasi Devleti tarafından 292/905 yılında yıkıldı.²⁶⁵

İhşidiler Devleti ve Memlûkler

²⁵⁶ Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, 200-202.

²⁵⁷ Belevî, *Sıratü Ahmed bin Tûlûn*, 33; Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, 51.

²⁵⁸ İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 3/1.

²⁵⁹ İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 3/3; Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, 52.

²⁶⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil* 6/195; Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, 57.

²⁶¹ Makrîzî Ahmed Tolunoğlunun ordusunda 24.000 Memlûk Türk'ü, 40.000 zenci ve 7.000 paralı askerinin olduğunu söyler. Makrîzî *el-Hıtât*, 1/271; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 3/14; Fâйд Hammâd Âşûr, *el-'Alâketü's-Siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Muğûl fi'd-Devleti'l-Memlûkiyeti'l-ûla*. Kahire: Dârü'l-Maarifi bi-Mısır, 1974, 11.

²⁶² Nadir Özkuyumcu, *Tolunoğulları, İslam Tarihi ve Medeniyeti, Müslüman Türk Devletleri-I*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Baskı, 2018), 8/178.

²⁶³ İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 3/14-15; Makrîzî *Hıtât*, 1/869-870; Elçibey, *Tolunoğulları Devleti*, 79.

²⁶⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil* 6/337; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 3/46-47.

²⁶⁵ Kindî, *Kitâbü'l-Vulât*, 246-247; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 3/139.

Muhammed b. Tuğç'un dedesi Cuff, Mu'tasım döneminde (833/842) memlûk olarak getirildi. Mu'tasım, savaşlardaki cesaret ve ustalıklarıyla ön plana çıkan Cuff'a, Sâmerâ kurulduktan sonra sarayda görev verdi. Tuğç, babası öldükten sonra Ahmed Tolunoğlu'nun hizmetine girip 276-889 yılında Dımaşk ve Taberiye valisi oldu.²⁶⁶

Muhammed Tuğç, Kâhir-Biemrillâh tarafından 323/935 yılında Mısır'ın tamamına tam yetkili vali olarak atandı. Mısır valisi olduktan sonra yaklaşık 8000 memlûk askeri alarak ordusunu güçlendirdi.²⁶⁷ Muhammed Tuğç, Mısır'da patlak veren aynı zamanda Fâtımîlerin desteklediği el-Habeşi isyanını 324/936 yılında bastırdı.²⁶⁸ Mısır'a saldıran Fâtımîler'i ise 327/939 tarihinde memlûklerin de desteğiyle geri püskürttü. Bu başarılarından dolayı Halife Razi-Billah tarafından, kendisine Fergana'da kullanılan İhşid²⁶⁹ ünvanı verildi.²⁷⁰ İhşidiler Devleti, 323-358/935-969 yılları arasında Mısır'da hüküm sürmüşlerdi. İhşidi Devleti'nin kurulmasında ordudaki memlûkler etkili olmuştur. İhşidi Devleti, 969 yılında Fâtımî Devleti tarafından yıkıldı.²⁷¹ Tolunoğulları Devleti'nde olduğu gibi İhşidilerde de devletin kurucusu memlûk asıllıdır. Bu durum, zaman içinde memlûk Türklerinin İslam dünyasındaki varlığının giderek güçlendiğini göstermektedir.

Fâtımîler Döneminde Memlûkler

Fâtımî Devleti, kurulduğu ilk dönemlerde ordu birliklerini ağırlıklı olarak Berberi ve Zencilerden (Mağrib) oluşturmuştu. Fakat Mısır'ı ele geçirdikten sonra Tolunoğulları ve İhşidiler'in askeri birliklerini oluşturan memlûkleri orduya aldı. Muntasır-Billâh (487/1094) döneminde Türk memlûkleri, Sudanlıları yenince Kahire'de en güçlü askeri birlik oldu.²⁷² Türk ve Deylemlî memlûklerin 10.000 kişi olduğu belirtilir.²⁷³ Fakat Memlûk askerleri diğer devletlerde olduğu gibi Fâtımîler'de de ilk dönemlerde Mısır ve Suriye bölgelerinde devletin bekasını muhafaza etmiş olsalar da daha sonraları hem kendi içlerinde hem de Berberi ve Zencilerle iç mücadeleye girişmeleri sonucunda Fâtımî Devleti'nin yıkılmasına sebep olmuşlardı.

²⁶⁶ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 3/237.

²⁶⁷ Makrîzî Muhammed b. Toğç'un askerlerinin Mısır ve Şam'da 400.000 kişi olduğunu belirtir. *Hitat*, 1/271

²⁶⁸ Kindî, *Kitâbü'l-Vulât*, 285-288.

²⁶⁹ Kindî, *Kitâbü'l-Vulât*, 288; Melikler meliki manasına gelir. Huruzdabi, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, 40; Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Ağırakça, "İhşid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/550-551.

²⁷⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 3/237.

²⁷¹ Ağırakça, "İhşidiler", 21/551-552.

²⁷² Muhammed Hamdi Münâvî, *Vizâretü ve'l-Vüzerâu fi 'Ahdî'l-Fâtımî*, (Kahire: Dârü'l-Maârif bi-Mısır, 1970), 175.

²⁷³ Stanley Lane Poole, *Sîretü'l-Kahire*, çev. İbrahim Hasan-Ali İbrahim Hasan (Kahire: 1997), 139. Müstansır-Billah (487-1094) döneminde Mısır ordusu hakkında şu bilgileri verir: 10.000'lerce süvari vardı. Berberî asıllı Kutâmelilerden 20.000 Mağribilerden 15.000 Mesmudilerden 20.000 Türkler ve Deylemlilerden 10.000 Sudanlıların ise 30.000 olduğunu söyler. Makrîzî ise Fâtımî Devleti'nin askerlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu belirtmiştir. *Hitat*, 1/271.

Eyyûbî Devleti'nde Memlûkler

Selâhaddîn Eyyûbî, 1171 yılında Fâtımî Devleti'ni ortadan kaldırdıncı Haçlılarla ve iç çekişmelerde mücadele gücünü arttırmak için çok sayıda memlûk satın almıştır. Bu memlûklerin çoğunluğunu, Türk asıllı olan Kırım yarımadası, Kafkas, Kıpçak ülkeleri, Anadolu, Fars, Türkistan ve Maveraünnehir topluluklarından bazen de Avrupa'daki satın alınan esirler oluşturmaktaydı. Memlûkler, bazen savaşta alınan esirlerden oluşurken bazen de pazarlarda satılan kişilerden oluşurdu.²⁷⁴ Selâhaddîn Eyyûbî 'den sonra tahta geçen Eyyûbî sultanları da memlûk alımına önem vermiştir. Gerek iç mücadelede ve gerekse Haçlı saldırılarına karşı en önemli dayanakları memlûk birlikleri olmuştur.²⁷⁵

Mısır'da memlûklerin önemli derecede güç ve otorite sahibi olmaları, el-Melikü's-Salih dönemiyle başlamıştır. el-Melikü's-Salih, kardeşi II. Adil ile yaşamış olduğu taht kavgasında ordusunda bulunan Kürt asıllı askerler onu terk edip II. Adil tarafına geçti. Bu durum karşısında el-Melikü's-Salih kendisine bağlılıklarını devam ettiren Türk memlûklerini ordusuna almaya başladı.²⁷⁶

Kerek sahibi el-Melikü'l-Nâsır Davud, el-Melikü's-Salih'i, tahta kavgası yaşadığı kardeşi II. Adil'den korumak için hapse atmıştı.²⁷⁷ Böylece el-Melikü's-Salih'in memlûkleri de el-Melikü'l-Nâsır Davud'un eline geçti. el-Melikü'l-Nâsır Davud, Kudüs'ü Haçlılardan alınca hapse attığı el-Melikü's-Salih'i hapisten çıkardı. el-Melikü's-Salih, hapisten çıkıp adına Nablus'ta hutbe okutulunca efendilerine sadakatle bağlı olan memlûklerin hepsi tekrardan efendilerinin etrafında toplandı. el-Melikü's-Salih, bunlardan memlûk birliğini oluşturdu. Bu memlûklerin çoğunluğu Moğolların topraklarını istila ettiği Kıpçak Türklerinden oluşuyordu.²⁷⁸

el-Melikü's-Salih, Emir Aybek el-Esmer liderliğinde ve Memlûk askerlerinin de desteğiyle II. Adil'i Eyyûbî tahtından indirdi. el-Melikü's-Salih, Eyyûbî tahtına geçmeden önce ve geçtikten sonra da Memlûklerin desteğini almıştır. Memlûk askerleri en fazla el-Melikü's-Salih döneminde sistemli bir şekilde çoğalmıştır. Kaynaklarda Eyyûbî sultanlarından hiçbiri el-Melikü's-Salih kadar fazla memlûk edinmedi denilse de sayısı belirtilmemiştir.²⁷⁹ Makrîzî, bu konu hakkında Ravda Kalesi'nin etrafından 1000'den az 800 ile 750 kişi kadar memlûk

²⁷⁴ Hammâd Âşûr, *'Alâketü's-Siyâsiyye*, 12.

²⁷⁵ Şeşen, "Eyyûbiler", 12/25-26.

²⁷⁶ Makrîzî, *Sülûk* 1/ 402; Hammâd Âşûr, *'Alâketü's-Siyâsiyye*, 11-12.

²⁷⁷ el-Melikü's-Salih hapse atıldığında yanında cariyesi Şecereddür ve Rukneddin Baybars Salih'i de vardı. bkz. Makrîzî, *Sülûk* 1/397.

²⁷⁸ İbn Vâsıl, Cemâleddin Muhammed b. Salim, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, nşr Hüseyin Muhammed Rabi'-Saîd Abdülfettâh 'Âşûr, 1975, 5/274-277.

²⁷⁹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 82; Yiğit, *Memlûkler*, 15.

olduğunu söyler.²⁸⁰ el-Melikü's-Salih, bir sefere çıktığında Türk memlüklerini yakınlarında tutup çadırın etrafına onları yerleştirirdi ve onlar sultanın otağını korurdu.²⁸¹

Mısır'da kurulan devletler ordularını güçlendirmek için çok sayıda memlük asker almışlardır. Bu askerler bağlı oldukları devletleri iç ve dış tehlikelere karşı koruyup devletin bekası için önemli görevler üstlenmişlerdir. Fakat daha sonraki dönemlerde Memlük komutanları (Tolunoğulları ve İhşidiler) giderek güçlenip hilafetten bağımsız devlet kurmuşlardır. Fâtımî ve Eyyübî devletlerinin de yıkılmasında etkin rol oynamışlardır. Memlükler, savaşlarda Moğol ve Haçlılara karşı göstermiş oldukları kahramanlıklardan dolayı Mısır'da kendi bağımsız devletlerini kurmuşlardır.

Memlüklerin Mısır'a Gelişi

Moğollar'ın Harizmşahlar Devleti'ni yıkması ve Dest-i Kıpçak'ı²⁸² işgal etmesiyle birlikte Orta Asya'da dengeler değişti. Memlükler, Moğollar'ın Doğu Avrupa'yı ele geçirmeden önce Cuci'nin oğlu Berke Han tarafından babasının sürdürdüğü seferlere parasal kaynak elde etmek için yakalanan ve Mısır sultanlarına satılan Kıpçak Türkleridir.²⁸³ Aynı zamanda Huttel ve Horasan tarafında yaşayan Müslüman Türkler, Mecûsi olan ırktaşlarıyla savaş halindeydiler. Moğollar, bu savaşlarda esir aldıkları Mecûsi Türkleri, Horasan, Hint ve Irak gibi ülkelere köle olarak sattılar. Memlüklerin çoğunluğu Türk, Çerkez, Roman, Rus, Kürt ve az da olsa Avrupalılardan oluşmaktaydı. Fakat bunların büyük bir bölümü Kafkas ırkındandı.²⁸⁴

Memlüklerin isimlendirilmesi konusunda iki farklı görüş vardır. Bunlardan ilki; Karadeniz üzerinden Konstantinapolis'e oradan Akdeniz'e, oradan da Mısır'a getirildikleri ve bu yolculuğun deniz üzerinden yapılması dolayısıyla Bahri Memlükler denilmiştir.²⁸⁵ İkinci ve tercih edilen görüşe göre ise; el-Melikü's-Salih almış olduğu memlükleri Nil Nehri üzerinde kurulu olan Ravza Kalesi'ne götürüp burada gerekli olan dini ve askeri eğitimi vermiştir.²⁸⁶ Bu

²⁸⁰ Makrîzî, *Hıtat*, 3/122.

²⁸¹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 82; Şeyh Ebü'l-Abbas el-Kalkaşandî, *Subhü'l-'Aşâ* (Kahire: Dâru'l-Kitabî's-Sultâniyye, 1919), 4/16.

²⁸² Kafkas Dağları'nın kuzeyinde Dinyester ile İrtiş Irmakları arasındaki bölgeye verilen isimdir. Daha fazla bilgi için bkz. Richard Karuts, *Mangışlak'taki Türkmen ve Kırgızlar*, çev. Hüseyin Polat (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016); Hasan Ata Abeşi, *Türk Kavimleri Tarihi*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2021), 140-143; Cihan Yalvar, "Dest-i Kıpçak'ta Moğol Hakimiyeti ve Kuman-Kıpçakları", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 2/1 (2018).

²⁸³ Robert Marshall, *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*, çev. Füsün Doruker, (İstanbul: Sabah Kitapları Yayınları, 1996), 1/94; Abeşi, *Türk Kavimleri Tarihi*, 143; İlyas Gökhan, "Memlûk Devleti'nde Askerî Kölelik Hukuku", *Nevşehir Barosu Dergisi*, 1/1 (2014), 140.

²⁸⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Baskı, 2021), 242; Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, 18-19.

²⁸⁵ İmam Şemseddin b. Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyerü'l-'A'lemi'n-Nübelâ, el-Müessesetü'r-Risâle*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: 1975), 23/192; Bernard Lewis, *Orta Doğu'da Irk Kavram ve Kölelik*, çev. Özgür Balkılıç, (Ankara: Akılçelen Kitapları, 2. Baskı, 2018), 107

²⁸⁶ Makrîzî, *Sülûk* 1/443.

sebeple memlûklere Ravza Adası'nın Nil Nehri sularıyla çevrili olmasından dolayı Nil'e nisbet ederek *el-Memâlikü'l-Bahriyye* adı verilmiştir.²⁸⁷

Memlûk Eğitim Sistemi

Ülkeyi iç ve dış tehlikelerden korumak için genelde orduda istihdam edilmek üzere satın alınan memlûklerin eğitilmesi vazgeçilmez bir durumdur. Bu sebeple memlûk edinen Müslüman devletler, memlûklerin dini ve askeri eğitim-öğretimine çok büyük önem vermiş ve onlara has özel şehirler kurmuşlardır. Memlûklerin eğitim aldıkları okullara "Tıbak" denilirdi. Eğitim esnasında emir veya herhangi bir komutan asla onların yanına giremez ve onlarla konuşamazdı.²⁸⁸ Tıbak'ta varsa kendi ırktaşının olduğu tabakaya kaydedilirdi. Burada bulunan hadımlar onların eğitimleriyle ilgilenirlerdi. Tıbak'ta almış oldukları eğitimle ilgili kaynaklarda çok fazla bilgiye rastlanılmamaktadır. Fakat Tıbaklar'da memlûklere ilk olarak dini eğitim verilirdi. Daha sonra ise askeri eğitime geçilirdi.²⁸⁹

Dini Eğitim

Tıbaklar'a küçük yaşta alınıp getirilen memlûklere öncelikle İslami temel eğitim verilirdi. Bu dersler arasında; Kur'ân'ı güzel okuma, güzel yazı yazma, hadis, fıkıh, namaz kılma ve zikir çekme; alçak gönüllü olma, sevgi, saygı, İslam hukukuna tabi olup onu hayatının her alanında lazım olan bilgiler ve adab'ı-muaşeret bulunuyordu.²⁹⁰ Dini eğitim sünni inanç esaslarına göre verilirdi.²⁹¹ Dönemin meşhur ulemasından Şeyh Yusuf ed-Dibâğ, el-Mısriyyi'de eğitim veren alimlerdenidir.²⁹² Memlûklere dini eğitim ve öğretim verilmesi, sorumluluklarının farkına varıp devleti iç ve dış tehlikelere karşı savunma duygusunun yerleşmesi içindi. Çünkü bu eğitim onların ruhlarını güçlendirip savaşlarda dayanma ve cesaret bilinci yükliyordu.²⁹³ Aynı zamanda onlara şehitlik ya da zafer olmak üzere iki tercih sunuluyordu.

Askeri Eğitim

Memlûklerin askeri eğitimi düzenli bir şekilde Mu'tasım döneminde Sâmerâ inşa edilerek başlamıştır. Burada savaş talimi yapıp savaşa her an hazır hale geliyorlardı. Daha sonraki dönemlerde ise Ahmed Tolunoğlu, memlûkler için Mısır'da Katai şehrini kurmuştur. Bu iki

²⁸⁷ İbn Vâsıl, *Müfrric*, (Tedmurî), 82; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 7/376

²⁸⁸ David Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4/1 (1989), 226.

²⁸⁹ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 221.

²⁹⁰ Makrîzî, *Hitat*, 2/213.

²⁹¹ Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", 19.

²⁹² Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî, *ed-Davü'l-Lâmi li-Ehli Karni't-Tâsi'*, (Beyrut: Dârü'l-Ceyl), 10/340.

²⁹³ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 226.

şehirde de her türlü savaş talimi yapılırdı. Eyyûbî Devleti ise Kal'atü'l-Cebel'de²⁹⁴ askerlerin savaş talimi yapabilecekleri yerler inşa etmişlerdi. Memlûk askerleri burada yaşıyor ve savaşla ilgili her türlü eğitimi burada alıyordu. Sultan tarafından satın alınan memlûk, ilk olarak "Tıbak" denilen yerde eğitime tabi tutuluyordu. Tıbaklar bir mahalle büyüklüğünde idi. Her tıbakta yaklaşık 12.000 memlûk eğitim alırdı. Tıbaklarda sıkı bir disiplin hâkimdi. Derse geç katılan veya mazeretsiz gelmeyen kimselere en ağır cezalar verilirdi.²⁹⁵ Burada savaş için gerekli olan bütün eğitim en ince ayrıntısına kadar anlatılırdı. Bu eğitimin içeriğinde ata binme (Furûsiyye), ok atma, kalkan kullanma, kardı, mızrak, çevgan, kabak oyunu, kılıç eğitimi, gürz, güreş ve avcılık gibi bir askerın bilmesi gereken bütün savaş talimi profesyonel bir şekilde öğretilirdi.²⁹⁶ Batılı yazar Robert Irwin, Memlûklerin askeri yeteneklerini "Yunanlar felsefede ne ise bunlarda savaşçılıkta öyle oldular" diyerek övmektedir.²⁹⁷

Memlûkler burayı başarıyla bitirdikleri zaman *İtâka* adlı bir diploma alırlardı. Böylece maaş, nafaka, askeri teçhizat, at ve iktâ almaya hak kazanmış olurlardı. Buradan mezun olmayan biri bu hakların hiçbirini alamazdı.²⁹⁸ Askeri eğitimlerini başarıyla tamamlayan bir memlûk, ordunun itibarlı askerleri arasına girerdi. Bundan sonra devlet yönetiminde üst kademelere bile gelebilirdi. Memlûk sultanlarının burada yetişmesi bu kuruma saygınlık kazandırmıştır. Tabi ki bunun için sadece bu eğitimi alması yeterli değildi. Aynı zamanda Müslüman olmaması, küçük yaşta memlûk olarak alınmış olması, Kıpçak veya farklı bölgelerde doğmuş olması gerekiyordu. Tüm bunlarla birlikte, güzelliği, ailevi ilişkileri, kabiliyeti, eğitimi ve torpilinin olması gerekmektedir.²⁹⁹

²⁹⁴ Kal'atü'l-Cebel'in inşası Selâhaddîn Eyyûbî'nin saray emiri Karakuş gözetiminde 572/1176 yılında Fâtımiler Kahire'sinin doğusunda bulunan bir tepeliğe yapılmaya başlanılmıştır. Bu kale aynı zamanda Selahaddin Kalesi olarak da bilinir. Memlûk ve Osmanlı Devletleri döneminde çeşitli ilaveler yapılarak günümüze kadar gelmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Ali Bayhan, "Eyyûbîler Devrinde Günümüze Kahire Kalesi'nin Mimari Gelişimi ve Önemi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (2017), 122.

²⁹⁵ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 221-223-226; Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", 19-20.

²⁹⁶ Kızıltoprak, "Memlûk Sistemi", 21.

²⁹⁷ Robert Irwin, *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanate*, (London: 1986), 6.

²⁹⁸ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 229-230.

²⁹⁹ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 235-237; Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, 16.

II. BÖLÜM

MEMLÜKLERİN KURULUŞ SÜRECİ

2.1. VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devleti'nin Kuruluş Süreci

2.1.2. IX. Louis ve VII. Haçlı Seferi

Fransa Kralı IX. Louis, 25 Nisan 1214 tarihinde Paris'in batısında bulunan Seine'ya bağlı Possy kasabasında doğdu.³⁰⁰ Babası VIII. Louis, annesi Blanche'dir. Babası VIII. Louis öldükten sonra 29 Kasım 1226'da 12 yaşında Fransa krallık tacını Soissos Piskoposunun elinden taktı.³⁰¹ IX. Louis, küçük yaşta krallık tacını taktıktan³⁰² sonra Fransız baronlarının baskısına maruz kaldı. Baronlar Louis'in yaşını fırsat bilerek amcası Boulogne kontu Philippe Hurupel'i kral seçti. Bu anlaşmazlık Fransa'da beş yıl süren bir iç karışıklığa sebep oldu ve taht mücadelesini IX. Louis kazandı.³⁰³

VII. Haçlı Seferi'nin Sebepleri

Kutsal Cermen İmparatoru II. Frederick ile Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil arasında 18 Şubat 1229 tarihinde Yafa Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Kudüs Haçlılara bırakıldı. Ama Müslümanlar da Kudüs'ü özgürce ziyaret edip burada ibadet edebileceklerdi.³⁰⁴ Böylece Kudüs'te iki dinin de ortak olduğu bir yönetim hakim oldu. Fakat bu anlaşmaya Müslümanlar Kudüs Haçlılara verildi diye; Hristiyanlar da Kudüs Müslümanlara verildi diye karşı çıktı. Bu sebeple Patrik Gerold, Kutsal şehir Kudüs'te her türlü dini faaliyeti yasakladı. Ayrıca II. Frederick, aforoz edildi ve krallık tacını giyme merasimine hiçbir papaz katılmadığı için tacı tek başına giyme zorunda kaldı.³⁰⁵ II. Frederick, bir müddet Akkâ'da kaldıktan sonra ülkesine döndü.³⁰⁶

Kudüs'ün hakimiyetinin Hristiyanlarda olmasına daha fazla dayanamayan Mısır Eyyûbî Devleti'nin son hükümdarlarından el-Melikü's-Salih'in isteğiyle 642/1244 yılında Hüsâmeddin Berkehan liderliğinde Hârizmliler Kudüs'ü Haçlılardan tekrar aldı. Bu fetihle Kudüs'te Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan yerde bulunan Kutsal Kıyame Kilisesi tahrip edildi. Ayrıca

³⁰⁰ Marius Sepet, *Saint Louis* (London: Duckworth Publisher, 1899), 1.

³⁰¹ Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, 77.

³⁰² O günkü anlayışa göre; Taç giyme merasiminde sağ elinde tuttuğu asa halkını koruma ve halka hükmetmeyi, sol elindeki asa merhameti, başına taktığı tacı ise adaleti temsil ediyordu. Frederick Peryy, *Saint Louis (Louis IX. of France): The Most Christian King* (New York: The Knickerbocker Press, 1901), 26.

³⁰³ Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, 78; Henry Binsse, *A History of France*, (London: Universty Paperback Methuen&Co Ltd., 1941), 60.

³⁰⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/163.

³⁰⁵ Nomiku, *Haçlı Seferleri*, 62; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/164-165.

³⁰⁶ Nomiku, *Haçlı Seferleri*, 63.

Kiyâme Kilisesi'ndeki Hz. İsa'nın ve Haçlı kralların mezarları yıkılıp talan edilerek mezarlardan çıkan kemikler de yakıldı. Kudüs'teki Haçlı askeri ve halktan 30.000'e yakın kişi öldürüldü.³⁰⁷ Bu yenilgiden sonra Haçlılar, Gazze civarında Harbiye (La Forbie) denilen yerde 13 Cemâziyelevvel 642/17 Ekim 1244 tarihinde Rükneddin Baybars komutasındaki Mısır ve Harzemşahlara karşı oluşturduğu 1500 kişilik özel kuvvetlerine yenildi.³⁰⁸ Bu savaşta ağır bir yenilgi alan Haçlılar 16.000 askerini kaybetti. Bu hezimetin haberi Avrupa ülkelerinde büyük yankı buldu. Haçlılar, bu savaştan sonra Orta Doğu'da çökmeye başladı ve sahip olunan yerlerin tamamen ellerinden gideceği endişesiyle yeni bir Haçlı Seferi yapılmasına karar verdi.³⁰⁹ Bu zaferin akabinde Mısır birlikleri, Haçlıların lojistik destek aldıkları 10 Safer 645/16 Haziran 1247'de Taberiye'yi;³¹⁰ 22 Cemâziyelâhir 645/24 Ekim 1247 tarihinde Askalan'ı da aldı.³¹¹

Tüm bu gelişmelerle birlikte IX. Louis, 29 Kasım 1226 tarihinde Fransa Krallık tacını giydikten sonra İngilizlerle yapmış olduğu savaş sırasında orduda yayılan salgın hastalığa yakalandı. Yüksek ateş ile dizanteri³¹² sıtma³¹³ (malaria) olduğu söylenen bu hastalık sebebiyle bilincini kaybetti. Hatta kralın hizmetinde bulunan kadınlar onun öldüğünü zannetti.³¹⁴ Ağır hasta olarak yatağında yatan kralın üzerine kutsal emanetler konuldu. Bu süreçten sonra hastalığı hafifleyen ve kendini toparlamaya başlayan³¹⁵ Kral "Yükseklerden gelen Tanrı'nın nuru beni ziyaret etti. Tanrı beni ölümden geri döndürdü" diyerek³¹⁶ VII. Haçlı Seferi'ni başlatmak için Paris piskoposunu yanına çağırdı yemin edip haç ve rozetini omuzuna taktı.³¹⁷ IX. Louis'in annesi Blanche ve karısı Margaret onu niyetinden vazgeçirmek için çabalamış olsalar da o

³⁰⁷ Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türki el-'Avnî el-Bağdâdî, (Sıbt İbnü'l-Cevzi), *Mir'âtü'z-Zamân fî Tavârihi'l-'A'yân*, thk. İbrahim Zeybek, (Dimaşk: Dârü-Risâleti'l-İlmiyye, 2013, 22/378; Makrîzî, *Sülûk* 1/419; İbnü'l-'Amîd, *Ahbârü'l-Eyyübiyyîn* (Port Said: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye), 32-33; Jacob I. Mombert, *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Çağrı Yüksel, (İstanbul: 3. Baskı Ekim, 2022), 238.

³⁰⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/196.

³⁰⁹ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 340; Daha fazla bilgi için bkz. Basuğuy, "Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh Saint Louis ve Mansûra Savaşı", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/10 (2017) 2, 171.

³¹⁰ Sıbt, *Mir'ât*, 22/401.

³¹¹ Zehebî, *Târîh*, 47/33-34.

³¹² Dizanteri, bir bağırsak enfeksiyonu olup bu hastalığına bakteri, amip ve virüsler sebep olur. Dizanteri, bulaşıcı bir hastalık olup yayılma sebebi ise hijyen eksikliğidir. Genelde su ve besinlerin dışkıyla kirlenmesi sonucunda oluşur. Daha fazla bilgi için bkz. Tolgahan Karaimamoğlu, *Ortaçağ Avrupa'sında Salgın Hastalıklar*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, 68.

³¹³ İnsanlık tarihinde en çok can alan hastalıklardan biri olan Sıtma, Plasmodium cinsi parazitlerin neden olduğu enfekte dişi anofel sivrisineklerin ısırmasıyla insanlara bulaşan ölümcül enfeksiyona sahip olan bulaşıcı bir hastalıktır. Doğum esnasında nadiren anneden bebeğe de geçebilir. Bu hastalık genelde tropikal bölgelerde yaygındır. Daha fazla bilgi için bkz. Karaimamoğlu, *Ortaçağ Avrupa'sında Salgın Hastalıklar*, 23; Fehmi Tabak, *Enfeksiyon Hastalıkları el Kitabı*, İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul, 2005, 231; Güliden Tamer Sönmez, "Kocaeli'de Sıtma Epidemiyolojisi", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 34 (4) (2008), 313.

³¹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/218; Thomas Andrew Archer, *The Crusades; The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*, (New York: Publisher, 2015), 392.

³¹⁵ Peryy, *Saint Louis*, 132.

³¹⁶ Jean Richar, *Saint Louis: Crusader King of France*, (New York: Cambridge University Press, 1992), 1.

³¹⁷ Hakkı Dursun, "Memlükler," *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 6/388.

yeminini bozmadı. Hatta sefere çıkana kadar yemeyip içmeyeceğini söyledi.³¹⁸ Bu arada hastalığından yeni kurtulan IX. Louis Kudüs'ün alındığını biliyor ama Harbiye hezimetinden haberi yoktu.³¹⁹

VII. Haçlı Seferi Hazırlığı ve Yolculuğu

Kudüs'ün alınmasından sonra altı ay; Harbiye'nin alınmasından da üç ay sonra Lyon Konsili toplanmış ve yeni bir Haçlı Seferi yapılması kararı verdi.³²⁰ IX. Louis haçı kabul ederek sefer hazırlıklarına başladı. IX. Louis zorlu ve masraflı olacak bu sefer için Papa'dan yardım istedi.³²¹ IX. Louis'in yardım çağrısına olumlu cevap veren Papa IV. Innocent Hristiyan dünyasının pek çok yerinde hatırı sayılır yardımlar topladı.³²² Kilisenin gelirlerinin onda birini üç yıllığına bu sefer için hibe etti. Kutsal Roma Cermen İmparatoru II. Friedrich, Sicilya limanlarını IX. Louis'in hizmetine açtı.³²³ Erzak, gemi, silah almasına yardımcı oldu. II. Friedrich, IX. Louis'e birçok konuda yardımda bulundu ve sefere çıktığında İngiltere'nin Fransa'ya saldırmaması için bütün siyasi gücünü kullanacağına dair de söz verdi.³²⁴

Kutsal Roma Cermen İmparatoru II. Friedrich, bir taraftan IX. Louis'e her türlü desteği verirken diğer taraftan Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Salih'e, Berto isimli bir casusunu tüccar kılığına sokarak IX. Louis'in savaş planını ve el-Melikü's-Salih'in ülkesini koruması için hazırlık yapmasını bildiren bir mektup gönderdi.³²⁵ Dahası Fransa kralına yeni bir Haçlı Seferi düzenlememesi için mektup göndermiş olsa da IX. Louis, "Tanrı'dan ve inancımın doğruluğundan başka hiçbir şey beni Dimyat, Mısır ve Kudüs'e saldırmaktan alıkoyamaz. Hiçbir şey beni yolumdan çeviremez", diyerek sefer hakkında kararlılığını ortaya koydu.³²⁶ Claude Cahen, "IX. Louis'in dindar bir kral olduğunu tıpkı, I. Haçlı Seferi'ndeki samimi dindarlık gibi bu seferde de dini duyarlılığın ağır bastığını", söyler.³²⁷

IX. Louis, VII. Haçlı Seferi için Kutsal Topraklardaki baronların da tavsiyesiyle Limasol Limanı'nda Kıbrıs'a gelmeden iki yıl önce şarap, erzak, savaş için gerekli olan teçhizat ve tahıl ambarlarının oluşturduğu büyük bir depo kurdurdu. Böylece tüccarların spekülasyonlarını

³¹⁸ Mathew Paris, *Chronicles of Matthew Paris: Monastic life in the Thirteenth Century*, (London: 1872), 131.

³¹⁹ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 348-349.

³²⁰ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 348.

³²¹ İsmet Ğanım, *ed-Devletü'l-Eyyûbiyye ve's-Salibiyyûn*, (İskenderiye: Dârü'l-Ma'rifeti'l-Câmi', 1190), 102; Muhy ed-Dîn İbn Abdüzzâhir, *Baybars the First of Egypt*, çev. Syedah Fatima Sadekue (Dacca: Geoffrey Cumbelege, Oxford University Press, 1956), 33.

³²² Peter Jackson, *The Seventh Crusade 1244-1254: Sources and Documents*, (London: Taylor&Francis Ltd., 2009), 22-37.

³²³ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 351.

³²⁴ Richard Girard de Bury, *Histoire de St. Louis, Roi de France*, (Qontro Classic Books, 2010), 70.

³²⁵ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 350.

³²⁶ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 4. Baskı, 2018), 378-379.

³²⁷ Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 265-266.

engellemiş oldu. Cenovalılardan on büyük yelkenli ve dört küçük tekne; Marsilya’da yirmi yelkenli ve atlar için yapılmış özel bir gemi aldı.³²⁸

IX. Louis, azim, kararlılık ve dini duygularla harekete geçerek, sefere eşi, kardeşleri ve çok sayıda Fransız asilzadeler, şövalyeler, madenciler, mühendisler, marangozlar ve işçiler de katıldı. 25 Ağustos 1248 tarihinde Aigues Mortes’ten³²⁹ deniz yoluyla Kıbrıs’a doğru açıldı.³³⁰

IX. Louis’in ordusunda 2500 veya 2800 arasında şövalye, 5000’e yakın piyade, 5000 okçu, 10.000’den fazla asker vardı. Toplamda yaklaşık 25.000 kişilik bir orduya sahipti.³³¹ VII. Haçlı Seferi insani ve maddi güç bakımından en iyi organize edilen seferdir. Bu orduya liderlik eden IX. Louis, Haçlı ruhuna derinden bağlı dindar bir Hristiyan idi. Bu sebeple bu sefer Müslümanlar için en tehlikeli ve Haçlılar için ise en umut verici sefer olarak bilinir.³³² IX. Louis ve ordusu 17 Eylül 1248 tarihinde Kıbrıs adasına vardı. Onun adaya geldiğini duyan Suriye baronları, Hospitalier, Templier şövalyelerinin ileri gelenleri ve Akkâ’daki Haçlı Krallığı Kıbrıs’a gelerek memnuniyetlerini bildirdiler.³³³

IX. Louis, büyük bir umut ve heyecanla daha fazla zaman kaybetmeden Müslümanlara saldırmak istese de Kıbrıs’ta toplanan bu heyet onu, mevsimin sert kış olması, sığ delta ve çok az limana sahip olan Nil Nehri’nde ilerlemenin tehlikeli olacağını bildirerek sefer için acele etmemesi gerektiğini söyledi. Ayrıca bu heyetin asıl düşüncesi, Müslümanlarla savaş yapmak değil, barış yoluyla Mısır’a hâkim olmaktı. Ancak IX. Louis, kendisine ve ordusuna çok güvendiği için barışı aklının ucuna bile getirmiyordu. Bu düşünce kendisine iletildiğinde “Ben, buraya siyaset yapmaya değil savaşmaya geldim” diyerek Müslümanlarla anlaşma teklifine şiddetle karşı çıkıp Eyyûbî hükümdarıyla yapılan müzakerelerin derhal kesilmesini emretti.³³⁴

IX. Louis, mevsim şartları sebebiyle geciken seferini fırsata çevirdi ve bölgeyi iyi bilen diğer Haçlılarla savaş stratejisi üzerine görüş alışverişinde bulundu. Bu görüşmeler sonucunda ortaya çıkan düşünce, ilk olarak stratejik bir öneme sahip olan savunmasız ve zengin olan Mısır’ın alınmasıydı. Öncelikle Mısır’ın kalbi ve anahtarı olarak bilinen Dimyat’a³³⁵ daha sonra Kahire’ye saldırmaya karar verdi. Çünkü Mısır’ın ele geçirilmesiyle birlikte Kudüs’ü almak daha kolay olacaktı.³³⁶

³²⁸ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 97; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 351-352.

³²⁹ Fransa’da Okisanta bölgesine bağlı bir yerleşim yeridir.

³³⁰ Peter Lock, *The Routledge Companion to the Crusades*, (New York: Taylor&Francis Group, 2006), 177; Bradbury, Jim. *The Medieval Siege* (Suffolk: Boydell & Brewer, 1992), 200.

³³¹ Murray Alan, *The Crusades: an Encyclopedia*, (California: Library of Congress Cataloging in Publication Data, 2006), 333.

³³² Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 265-266.

³³³ Peryy, *Saint Louis*, 2/492-493.

³³⁴ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 192; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/221.

³³⁵ Alan, *The Crusades*, 343.

³³⁶ Ferid Vâhid Saydâm, *Cihâdü’s-Sultân’s-Sâlih Necmeddîn Eyyûb ve Cuhûduhu fi Tevhîd-i Mısır ve’s-Şâm*, (el-Câmiatü’l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 109.

Ancak IX. Louis'i Doğu topraklarında bekleyen ilk olumsuz gelişme; Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Salih (1240-1249)'in Eyyûbîler'de siyasi birliği sağlaması ve Müslümanların çoğunluğunu bir çatı altında toplamasıydı. Ayrıca el-Melikü's-Salih, Avrupa'nın yeni bir Haçlı Seferi için hazırlığa başladığı haberini alır almaz savaş için gerekli olan tüm hazırlığı yapmıştı. Hasta olan el-Melikü's-Salih, Haçlıların ilk saldırıyı Dimyat'a saldıracığı bilgisini alınca Emir Fahreddin'i oraya gönderip şehri silahlandırdı ve bol miktarda cephane gönderip savaş için gerekli diğer hazırlıkları da yaptırdı.³³⁷

2.2. IX. Louis ve Moğollarla İlişkisi

Moğollar ile Haçlılar arasındaki Orta Doğu'daki ilk iletişim IX. Louis VII. Haçlı Seferi için 1248 yılında Kıbrıs'a geldiğinde olmuştur. Moğolların Kuzey İran askeri valisi Elçigidey, Kıbrıs'a gelen IX. Louis'e bir mektupla birlikte David ve Mark adında iki elçi gönderdi. Elçilerin, Moğol Hakanı Güyük Han'ın (1246-1248) ve annesinin Hristiyan olduğunu, Batı Asya'daki Hristiyanları koruyacaklarını, yıkılan kiliselerinin yeniden yapılacağını, IX. Louis'in yapacağı Haçlı Seferi'ni kazanması için dua ettiklerini, Kudüs'ü ve kutsal toprakları Müslümanların elinden birlikte alma teklifini içeren bir mektup götürdü. Elçigidey'in amacı Bağdat'ta saldırıp Abbasi halifeliğine saldırmak ve aynı anda Haçlılarında Mısır'a saldırarak iki Müslüman ordunun birleşmesine engel olmaktı. Fakat Güyük Han vefat ettikten sonra başa geçen Mengü Han (1251-1259) bu mektuba karşı çıktı ev Elçigidey ile naibi öldürttü.³³⁸ XIII. yüzyılın sonlarına doğru Orta Doğu'da siyasi dengeler değişti. Memlük Devleti, Suriye bölgesindeki Haçlı ve Moğolları yenerek hâkim konuma geldi. Ayrıca Moğolların taht kavgaları onları zayıflattı. Bu sebeple olası Moğol-Haçlı ittifakı sonuçsuz kaldı.³³⁹

Dimyat Savaşı

el-Melikü's-Salih, IX. Louis'in Akdeniz'in kıyısında bulunan önemli liman kenti Dimyat'a saldıracığı haberini alınca³⁴⁰ Humus³⁴¹ kuşatmasına son verip geri dönerek Uşmûm Tennâh'a ordugâh kurdu. Kendisi hasta olduğu için ordu komutan olarak Emir Fahreddin'i görevlendirdi. Aynı zamanda cesaretiyle bilinen Benû Kinâne kabilesinin bir kısmını şehri korumaları için

³³⁷ Hassân Hallâk-Abbâs Sabbâğ, *el-Mu'cemü'l-Câmi' fi'l-Müstalahati'l-Eyyûbiyye ve'l-Memlûkiyye ve'l-Osmaniyye*, (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, 1999), 106-107.

³³⁸ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 97-98; Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1. Baskı, Aralık, 2021), 310-311; Marsahall, Robert. *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*, (çev. Füsün Doruker), (İstanbul: Sabah Kitapları Yayınevi, 1. Baskı, Ağustos, 1996), 92-93.

³³⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Özgür Türker, S. Serkan Ükten, "Haçlılar, Moğollar ve Ortadoğu'da Haçlı-Moğol İttifakı", *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 1, 2014, 319-344.

³⁴⁰ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 72.

³⁴¹ Humus: Günümüz Suriye Cumhuriyeti topraklarında bulunan, Lübnan Dağı ile Ensâriye Dağının arasında kurulu bir yerleşim yeridir. Robert Mantran, "Humus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 14/327-328.

Dimyat'ta bıraktı.³⁴² Bu arada Mısır naibi Hüsâmeddin Hezbâni'den Kahire'deki savaş gemilerini Dimyat'a göndermesini istedi. el-Melikü's-Salih, Dimyat'ta savaş için bütün tedbirleri aldırıp Emir Fahreddin komutasındaki Eyyübî ordusu, IX. Louis ve ordusunu beklemeye başladı.³⁴³

IX. Louis, 21 Safer 647/5 Haziran 1249 Cuma günü Haçlı askerlerinin tamamına yakınıyla birlikte Dimyat önlerine gelip orada kırmızı renkli çadırını kurdu. 22 Safer 647/6 Haziran 1249 Cumartesi günü Haçlı birlikleri Müslüman askerlerinin üzerine hücum etti. Güçlü Haçlı birlikleri karşısında direnemeyen Müslüman ordusu kısa zamanda bozguna uğradı. el-Melikü's-Salih'in önemli emirlerinden olan Necmeddin b. Şeyhü'l-İslam ile Sârimeddin Özbek Vezîri başta olmak üzere Müslümanlardan pek çok asker şehit düştü.³⁴⁴ Fahreddin, aniden kimsenin beklemediği bir anda orduyu Nil Nehri'nin doğusuna Dimyat'tan Uşmûm Tennâh'a doğru geri çekti.³⁴⁵ Zehebî bu durumu şu cümlelerle açıklamaktadır: "Emir Fahreddin, el-Melikü's-Salih'e savaşın durumunu bildirmiş ve ne yapması gerektiğini öğrenmek için güvercin ile birkaç defa mektup göndermişti. Fakat sultandan haber alamayınca onun öldüğünü zannederek savaş meydanını terk etmiştir. Ancak el-Melikü's-Salih'in hastalığı ilerleyip, ağrıları artınca doktoru tarafından ağrılarınin dinmesi için uyutulmuş ve uyandırılması yasaklanmıştı."³⁴⁶ Bu sebeple el-Melikü's-Salih yazılan mektuplara cevap veremedi. Emir Fahreddin ise daha fazla kayıp vermemek için orduyu savaş alanından çekti. Dimyat kısa bir zaman sonra Haçlıların eline geçti.

Dimyat halkı, ordunun geri çekildiğini görünce yalınayak ve aç bir şekilde yanlarına alabildikleri eşyalarıyla birlikte Uşmûm Tennâh'a doğru kaçarak Dimyat'ı bir günde terk ettiler. Halktan bazıları, Haçlılar faydalanmasın diye cephaneliği ve çarşuyu yakarak şehirden ayrıldılar. Haçlılar, şehri bomboş görünce bunun bir hile olduğunu düşünerek ihtiyatlı davrandılar. Fakat daha sonra Müslümanların şehri bırakıp gittiklerini öğrenince çok büyük sevinç yaşadılar. Böylece, Haçlılar, 23 Safer 647/7 Haziran 1249 Pazar günü Dimyat'ı sıkıntısız, zahmetsiz bir şekilde ele geçirmiş oldular.³⁴⁷

el-Melikü's-Salih'in Dimyat'ı savunabilecek çok sayıda gemi ve cephane gönderip bolca yiyecek stoklamasına rağmen, savunma yapılmaksızın şehrin bir gün içinde boşaltılıp terk edilmesine ve Dimyat'ın Haçlıların eline geçmesi Müslümanlar arasında büyük bir üzüntüye sebep oldu.

³⁴² Sabbâğ, *Mu'cemü'l-Câmi'*, 106-107.

³⁴³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 72-73.

³⁴⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/217.

³⁴⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 74.

³⁴⁶ Zehebî, *Târîh*, 47/42.

³⁴⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 28/216-217; Makrîzî, *Sülûk* 1/438; Zehebî, *Târîh*, 47/41-42.

Konuyla ilgili olarak dönemin tarihçi yazarı İbn Vâsıl: “Dimyat halkının Haçlılara karşı savunmaları için bir yıldan fazla yetecek erzak ve silah stoku vardı. Fakat ordunun savaştan çekilmesi, el-Melikü’s-Salih’in hasta olduğu haberinin yayılması ve V. Haçlı Seferi’nde olduğu gibi uzun kuşatma sebebiyle oluşan açlık endişesi halkı korkutmuştur.”³⁴⁸ demektedir. Bu sebeple halk, Haçlılara karşısı savaştan şehri terk edip gitmiştir.

el-Melikü’s-Salih Dimyat’ın bu şekilde kaybedilmesine çok üzöldü ve kızdı. Dimyat’ı savunmaları için bırakmış olduğu Benû Kinâne kabilesinden ileri gelen 50 kişiyi din adamlarından fetva aldıktan sonra idam ettirdi. Bunlar, “Bizim günahımız yok hükümdarın askerleri ve emirleri mühimmat deposunu yakıp kaçtı. Biz, bu durumda şehri nasıl koruyabilirdik” deseler de el-Melikü’s-Salih kararından vazgeçmedi.³⁴⁹

el-Melikü’s-Salih, Emir Fahreddin ve ordunun ileri gelenlerini toplayarak “Haçlılara karşı bir saat direnemediniz mi? Orduda sadece şehit olan Necmeddin b. Şeyhü’l-İslâm mı vardı” diyerek azarladı. Emirler el-Melikü’s-Salih’in Fahreddin’e kızdığını görünce kendilerinin de cezalandırılacağını düşünerek onu öldürmeyi düşündüler. Fakat Emir Fahreddin onlara sabırlı davranmaları gerektiğini, el-Melikü’s-Salih’in ağır hasta olduğunu yakında zaten öleceğini söyleyerek onlara engel oldu.³⁵⁰

el-Melikü’s-Salih, hasta olmasına rağmen Dimyat Haçlılar tarafından alındıktan sonra 25 Safer 647/9 Haziran 1247 tarihinde babası el-Melikü’l-Kâmil tarafından Mansûra’da yaptırılan saraya gitti.³⁵¹ Haçlıların ileri hedefi Kahire’yi almak olduğunu bildiği için burada ordusunu savaşa hazırladı. İlk olarak askerlerin alış-veriş yapmaları için çarşılar, kalabilmeleri için ise evler yaptırdı. Mansûra’nın surlarını güçlendirdi. Tüm İslam aleminde Haçlılara karşı topyekûn savaş ilan edildi. Bu ilan kısa zamanda karşılık buldu ve Müslüman halkın büyük bir kısmı bu savaşa katıldı.³⁵² Savaşa katılan halkında desteğini alan Eyyûbî ordusu, Mansûra’da muhtelif zamanlarda Haçlıları saldırarak pek çok askerini esir aldı veya öldürdü.³⁵³

³⁴⁸ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürf), 74.

³⁴⁹ Muhammed el-Arûsî el-Muttavî, *el-Hurûbu’s-Salibiyye fi’l-Meşriki ve’l-Mağribi*, (Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1982), 119.

³⁵⁰ Sıbt, *Mir’ât*, 22/408.

³⁵¹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürf), 76.

³⁵² Makrîzî, *Sülûk* 1/439.

³⁵³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürf), 76-77.

Melikü's-Salih'in Ölümü ve Şecerüddür'ün Aldığı Önlemler

el-Melikü's-Salih'in bu arada hastalığı sebebiyle aniden 14 Şaban 647/22 Kasım 1249 tarihinde Mansûra'da 44 yaşında vefat etti.³⁵⁴ Hastalığının uzun sürmeyeceğini ve iyileşeceğini düşündüğü için kendisinden sonra tahta kimin geçeceğini tayin etmemişti. el-Melikü's-Salih'in ani ölümü ve Haçlıların Kahire'yi kuşatma düşüncesi el-Melikü's-Salih'in devlet yönetmede tecrübesi olan eşi Şecerüddür'ü tedbir almaya sevk etti. Şecerüddür, Müslümanlar arasında çıkabilecek muhtemel kargaşayı önlemek, Haçlılara karşı askerinin direnmesini sağlamak ve Haçlı saldırılarını püskürtmek için Bahri Memlûkler'in lideri Cemâleddin Muhsin ve komuta kademesiyle bir araya geldi. Görüşmeler neticesinde Emir Fahreddin'i orduyu yönetmesi için komutan tayin etti.³⁵⁵

Şecerüddür, sultanın yakın akrabalarını ve adamlarını toplayarak, halk ve asker arasında çıkabilecek kargaşanın önüne geçmek için hükümdarın ölümünün gizlenmesi gerektiğini sıkıca tembihledi.³⁵⁶ el-Melikü's-Salih ile görüşmek isteyenlere onun hasta olduğu, kimseyle görüşmek istemediği söylendi. Bütün emirler el-Melikü's-Salih'ten çıkıyormuş gibi onun yazısı ve imzası taklit edildi. Melikü's-Salih'in öldüğünü kimse anlamasın diye adet olduğu üzere saltanat çadırında günlük yemek servisine devam edildi. Bu arada Şecerüddür, el-Melikü's-Salih'in oğlu Turanşah'a babasının vefat ettiği haberini vermek ve tahta geçmesi için Farisüddün Aktay'ı, Hısn-ı Keyfa'ya³⁵⁷ gönderdi. Şecerüddür, el-Melikü's-Salih'in ölüm haberini olabildiği kadar gizli tuttu. el-Melikü's-Salih'in doktoru olan Fethüddîn İbn Ebü'l-Havâfir gece çağrıldı. Sultanın naaşı yıkanıp kefenlendi cenaze namazı kılındıktan sonra gizlice Cezire Kalesi'ne defnedildi.³⁵⁸ Daha sonra saltanat çadırına emirler ve askerler davet edildi. el-Melikü's-Salih'e varis olarak Turanşah'ı seçildi. Oradaki Cemadâri ve Bahri Memlûklerin liderleri başta olmak üzere herkes Turanşah'a sadakat yemini etti. Mısır ordusunu yönetmesi içinde Emir Fahreddin'i görevlendirildi. Turanşah gelene kadar el-Melikü's-Salih'in ölümü gizlenerek devlet işleri yürütülmeye devam edildi.³⁵⁹

Şecerüddür, Mısır naibi Hüsâmeddin Hezbânî'ye Sultanın ölümü haberini iletmemiştir. Fakat ona el-Melikü's-Salih ve oğlu Turanşah'a bağlılık yemini içeren bir mektup göndermiştir. Ayrıca mektup ve hutbelerde el-Melikü's-Salih'in adından sonra Turanşah'ın da isminin

³⁵⁴ İbn Vâsıl, *Müferric*, 81; Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 3/139-140.

³⁵⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 100-101; Ğanîm, *Devletü'l-Eyyûbiyye ve's-Salîbiyyûn*, 116.

³⁵⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 28/218; İsmet Ğanîm, *Devletü'l-Eyyûbiyye ve's-Salîbiyyûn*, 117; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 220.

³⁵⁷ Yukarı Mezopotamya'dan Anadolu'ya geçiş güzergahında bulunan Hısnıkeyfa, Dicle Nehri kenarında Stratejik bir konuma sahiptir. Günümüz Batman ilçesine bağlı Hasankeyf diye bilinen ilçedir. Daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Oğuzoğlu, "Hasankeyf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/364-368.

³⁵⁸ Makrîzî, *Hitat*, 2/799. Bu kale Ravda, Mikyas, Sâlihiyye gibi isimlerle de bilinir.

³⁵⁹ 'Amîd el-Mekîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 37; İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 101-102.

zikredilmesini söylemiştir. Bu mektubu, sanki el-Melikü's-Salih yazmış gibi onun hattına benzeyen Suheyli tarafından yazılmış ve Melikü's-Salih'in imzası atılmıştır. Naib Hüsâmeddin, el-Melikü's-Salih'in karargahının bulunduğu bu mektupları kabul etmiştir. Ancak Naib Hüsâmeddin'in yakın arkadaşı olan tarihçi İbn Vâsıl'ın uyarması ile mektupları yazan kişinin el-Melikü's-Salih olmadığını farkına varmış ve onun öldüğünü anlamıştır. Bu arada Emir Fahreddin, devlet işlerini büyük ölçüde kontrolü altına aldı ve yapmış olduğu bazı icraatlardan dolayı³⁶⁰ halk el-Melikü's-Salih'in öldüğünü anlamıştır. Fakat Haçlı saldırıları devam ettiği için kimse bunu dile getirememiştir.³⁶¹

Mansûra'da el-Melikü's-Salih'in öldüğü gizlenmiş olsa da Dimyat'taki Haçlı birlikleri onun öldüğünü Eyyûbî ordusundaki casusları aracılığıyla öğrendi. Haçlılar olabilecek siyasi kargaşadan faydalanmak istedilerse de³⁶² Haçlıların bu düşüncesi boşa çıktı. Çünkü Şecerüddür ve Fahreddin alınabilececek birçok tedbiri almış böylece çıkması olası bir kargaşanın önüne geçmişlerdi.

Dimyat'ta bulunan Haçlı birlikleri daha fazla zaman kaybetmeden savaş gemileriyle harekete geçtiler. Bunlara süvari ve piyade birlikleri de eşlik etti. 24 Şaban 647/2 Aralık 1249'da Dimyat ve Mansûra'nın arasındaki Fâriskûr'a geldiler.³⁶³ Haçlı birlikleri Fâriskûr'a gelince Emir Fahreddin Kahire'deki tüm Müslümanları Haçlılara karşı savaşa davet eden el-Melikü's-Salih imzalı bir mektup gönderdi. Bu mektuba besmele ile başlayıp "Gerek yaya olarak gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır."³⁶⁴ ayetiyle devam etti. Mektubu her Müslümanın Haçlılara (Kafirlere) karşı savaşmasının farz olduğunu, savaşa teşvik edici ve Müslümanları galeyana getiren etkili bir içeriğe sahip cümlelerle bitirdi. Bu mektup Mısır'da Cuma hutbelerinde okundu. Mektubun etkisiyle tüm Müslümanlar Haçlılarla savaşmak için toplandılar. Çünkü Haçlıların Dimyat'ı alması halk arasında tedirginliğe yol açtı. Müslümanlar eğer Mansûra da alınırsa sıranın Mısır'a geleceği endişesini taşıyordu. Bu durum göz önünde bulundurularak tüm güçleriyle savaşa katılmaları gerekiyordu. Sonuç itibariyle Kahire, Şam ve diğer şehirlerdeki halk, Haçlılarla savaşmak için orduya katılıp her türlü desteği verdi.³⁶⁵

1 Ramazan 647/7 Aralık 1249 tarihinde Mansûra'ya doğru ilerleyen Haçlılarla Müslüman askerler arasında savaş yapıldı. Savaşın ilk anında Müslüman askerlerden bir grup şehit düştü.

³⁶⁰ el-Melikü's-Salih'in hapse attıkları kimseleri serbest bırakması, hazineden bol miktarda bağış yapması tüccarların Şam'a şeker ve keten satmasına serbest bırakması gibi olaylar. Makrîzî, *Sülûk* 1/444.

³⁶¹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 103-104; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/421.

³⁶² Ramazan Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memluklar*, 235.

³⁶³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 107; Makrîzî, *Sülûk* 1/445-446.

³⁶⁴ Tevbe Süresi, 41. ayet.

³⁶⁵ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 7/375; Makrîzî, *Sülûk* 1/446.

Bu savaşta Haçlılar da kayıplar vererek Şâremsâh'a doğru ilerledi. Haçlı birlikleri 7 Ramazan 647/ 14 Aralık 1249 tarihinde Mansûra'ya yakın Baramûn'da kamp kurdu. Haçlıların buraya kadar gelip kamp kurmaları Müslüman askerler arasında korku ve endişeye sebep oldu.³⁶⁶

Haçlı orduları 13 Ramazan 647/20 Aralık 1249 tarihinde Dimyat yarımadasının sonlarına doğru ilerlerken, Eyyûbî ana ordusu ise Nil Nehri'nin doğu tarafında bulunan Mansûra'da karargâh kurdu. Böylece aralarında Nil Nehri olan iki ordu karşı karşıya geldi. Haçlılar kamp kurdukları yerin etrafını hendek ve surlarla kapattılar. Kampa yerleştirilen mancınıklarla Müslümanları vurmaya başladılar. Bu noktadan itibaren Müslüman ordusuyla Haçlılar arasında kara ve deniz savaşı başladı. 16 Ramazan 647/23 Aralık 1249 tarihinde Haçlılardan Müslümanlar tarafına geçen 6 süvari Haçlıların zayıf yönlerini Müslümanlara bildirdi. 1 Şevval 647/7 Ocak 1250'de IX. Louis'in kontlarından biri esir alındı. 7 Şevval 647/13 Ocak 1250 senesinde Eyyûbî ordusu, içinde bir kont ile 200 Haçlı askerinin bulunduğu bir Haçlı gemisini ele geçirdi. Yine 15 Şevval 647/22 Ocak 1250 tarihinde 40 şövalye atlarıyla birlikte öldürüldü. Bir hafta sonra ise Tapınak şövalyelerinden 67 kişi esir alındı. 22 Şevval 647/22 Ocak 1250 Perşembe günü ise Haçlılara ait büyük bir gemi yakıldı.³⁶⁷

Mansûra Savaşı

Eyyûbî birliklerinin saldırıları karşısında çaresiz kalan Haçlılar, toplu halde hücumla geçemeyip Nil Nehri ile Uşmûm Tennâh gölü üçgeninde sıkışınca Haçlıların bazı askerleri ana ordudan uzakta kaldı. Ayrıca Haçlılar, Müslümanlarla girdikleri çatışmalarda da sürekli kayıp veriyor veya esir düşüyordu. Haçlı birliklerinin sıkıntılarından biri de Nil Nehri üzerinden malzeme getiren gemilerin Müslüman askerler tarafından saldırıya uğramasıydı. Lojistik destek alamayan Haçlı ordusu zayıflayıp savaşamaz hale geldiğini gören IX. Louis, orduya savunma emrini verdi. Fakat askerler IX. Louis'in emrini dinlemedi. Haçlılar, bu baskılardan kurtulmak için Uşmûm Tennâh gölü üzerinden bir geçit yapmak için davranmış olsalar da Müslüman askerler oraya su üzerinde yanabilen Rum ateşi³⁶⁸ attıkları için Haçlıların yapmaya çalıştığı bu hamle de sonuçsuz kaldı.³⁶⁹

Eyyûbî ordusunun saldırıları sonucunda sıkışan Haçlı birliklerinin imdadına Salomonlu bir kıpti yetişti. Zilkade 647/Şubat 1250 tarihinde, 500 altın karşılığında Uşmûm Tennâh'tan

³⁶⁶ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 107; Makrîzî, *Sülûk* 1/446.

³⁶⁷ Makrîzî, *Sülûk* 1/447; Savaş tüm hızıyla devam ederken her gün haçlı askerleri esir alınıyor veya öldürülüyordu. Bu arada Müslüman askerler ilginç bir yöntemle haçlı askerlerini esir alıyorlardı. Müslüman askerlerden yüzmede mahir olanlar karpuzun içini boşaltıp kafalarına geçirip Haçlıların kampına doğru yüzüyorlardı. Haçlı askerleri de bunları karpuz zannedip bunları almak için suya atıyorlardı. Müslüman askerler de bunları esir alıyordu.

³⁶⁸ İçeriğinde Petrol (Neft) bulunan, savaş silahı olarak kullanılan, yanıcı, yakıcı ve patlayıcı maddeye denir. Daha fazla bilgi için bkz. Ali Doruk Kahraman, *Tarihte Rum Ateşi: Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, İzmir, 2019; Abdülkadir Özcan, "Âteş'i-Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1991), 4/57.

³⁶⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/226-228.

geçebilecekleri sığ bir yeri gösterince birkaç hafta bekleyen Haçlıların eline iyi bir fırsat geçmiş oldu.³⁷⁰ 5 Zilkade 647/ 8 Şubat 1250 Salı günü sabah vakti kıptinin göstermiş olduğu geçitten IX. Louis'in kardeşi Artios Kontu Robert komutasındaki ordu ve William öncülüğündeki İngiliz birliği, seçkin 1500 şövalye, öncü birlik olarak nehrin sığ yerinden geçerek ana orduyu beklemeye başladı. IX. Louis ordunun güvenliğini sağladıktan sonra şövalyelerle birlikte hareket edecekti.³⁷¹

IX. Louis, kardeşi Robert'e kendisi gelmeden Müslümanların üzerine saldırmamasını sıkıca tembihledi. Buna rağmen Robert, IX. Louis'in komutasındaki ana orduyu beklemeden üç veya dört kilometre uzakta bulunan Müslümanların ordugahına saldırdı. Müslüman askerler, fazlaca yıprattıkları Haçlı birliklerinden böyle bir saldırı beklemedikleri için günlük işleriyle meşgul iken Haçlıların ani saldırısı karşısında hazırlıksız yakalandı. Bu saldırıda birçok Müslüman asker kılıcını dahi eline alamadan şehit düştü. Bu arada Fahreddin, banyo yapıyorken Haçlıların saldırı haberini aldı. Hemen silahını alıp zırhını kuşanmadan savaş meydanına koştu. Burada Haçlı askerleri tarafından şehit edildi. Robert, bu saldırıdan sonra Müslümanların karargâhını ele geçirdi.³⁷² Müslüman askerlerinin bulunduğu karargâhta nöbetçi askerlerin olmaması bu felakete sebebiyet vermiştir. Emir Fahreddin'i tedbirsiz davranması sonucu kendisi ve birçok Müslüman asker Mansûra'da şehit olmuştur.

Robert, Müslüman askerlerin Mansûra'ya sığındığını görünce onları tamamen yok etmek için IX. Louis'i beklemeden yeni bir saldırı düzenledi. Haçlı birliklerinde bulunan Tapınak şövalyelerinin büyük üstadı Peder Giles ve İngiliz William of Salisbury'in ısrarlı şekilde ana orduyu beklemesi gerektiğini uyarılarına rağmen hırsına yenik düşen Robert, onları korkaklıkla suçladı ve Müslüman askerlerin peşinden gitti. Fakat Robert'in hesaba katmadığı bir şey vardı. Emir Fahreddin'in şehit olmasına rağmen Müslümanlar, Rükneddin Baybars komutanlığında tekrar toplanıp Mansûra'nın iç kısımlarına doğru çekildi.³⁷³

Rükneddin Baybars, bir plan kurarak Mansûra'nın ana kapısını açık bıraktı ve Haçlıların şehre girmesini kolaylaştırdı. Askerlerin şehrin dar sokaklarına gizlenip pusu kurmalarını ve Haçlıların bu dar sokaklara girene kadar onlara saldırmamalarını tembihledi. Haçlı şövalyeleri, bu tuzaktan habersiz bir şekilde Mansûra'nın dar sokaklarına dağıldı ve iç kaleye kadar ilerledi. Rükneddin Baybars komutasındaki Memlük birlikleri çatılardan, surlardan ve saklandıkları yerlerden aniden çıkıp Haçlıların üzerine hücum etti. Baskına uğrayan Haçlılar, neye

³⁷⁰ Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, 123-124.

³⁷¹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 111; Makrîzî, *Sülûk* 1/447.

³⁷² 'Amîd el-Mekkîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 37; İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî) 111; Nüveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, 29/219; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/ 227.

³⁷³ Makrîzî, *Sülûk* 1/448; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/227; Roger Crowley, *Lanetli Kule Akka Kuşatması ve Haçlı Çağının Sonu*, çev. Süleyman Genç, (İstanbul: Kronik Yayınları, 1. Baskı, Eylül, 2020), 51.

uğradıklarını şaşırarak sağa sola kaçışmaya başladı ve birbirleriyle olan irtibatı kaybetti. Haçlı atları da dar sokaklarda kolayca dönemedikleri için büyük bir kargaşaya neden oldu. Memlükler'in yapmış olduğu bu ani baskından Haçlıların komutanı Robert başta olmak üzere 1500³⁷⁴ kişi olan bu grupta sadece beş kişi kaçarak kurtulabildi. Bir kısmı ise Nil Nehri'nden geçmek isterken boğuldu.³⁷⁵ Robert ve arkadaşları, Eyyûbî ordusunu ortadan kaldırmak için saldırıda buldukları Mansûra, onlara mezar oldu.³⁷⁶

IX. Louis, kardeşi Robert ve şövalyelerinin hezimete uğradığından habersiz bir şekilde onların karşı tarafta kendilerini beklediğini düşünerek, Uşmûm Tennâh üzerindeki kanalı kullanarak karşı tarafa geçmeye çalışıyordu. Müslüman okçular, Haçlıların karşı tarafa geçmelerini engellemek için yoğun bir şekilde ok atıyorlardı. IX. Louis, geri çekildiklerinde Müslümanların saldırısına uğrayacağını bildiği için tek çaresi ilerlemektir. Fakat Haçlılar, Memlüklerin yoğun ok atışına maruz kaldıkları için ilerleyemeyip savunma yapmak zorunda kaldı. IX. Louis, savunmaya geçip Memlüklerin cephanesinin bitmesini bekledi. Memlük askerlerinin cephanesi azalınca ok atışından vazgeçti. IX. Louis, daha sonra Cedile bölgesinde orduyu tekrar savaş düzenine soksa da kardeşinin Mansûra'da Memlük askerleri tarafından sıkıştırıldığı haberini aldı.³⁷⁷

Bu haber üzerine IX. Louis ordusunun karşı tarafa rahat bir şekilde geçmesi için istihkam birliğine bir köprü yapılmasını emretti. Müslüman okçular, buna engel olmak isteseler de başaramadı. Akşama doğru Haçlılar, bu köprüyü kullanarak Dimyat tarafına geçtiler. Hatta, IX. Louis, köprüden geçerken düşme tehlikesi yaşadı. Müslüman askerler Mansûra'da kamp kurdu. IX. Louis, akşam üzeri Hospitalier şövalyesi Henry de Ronnay'da Mansûra'da kardeşinin ve şövalyelerinin öldürüldüğü haberini aldı. Bu haberi alan Haçlı şövalyelerinin morali bozuldu.³⁷⁸ Mansûra'daki savaşın kazanılmasında Rükneddin Baybars ve Fârisüddîn Ebü'l-Heyca gibi Bahri Memlük komutanlarının stratejik hamleleri çok önemli rol oynamıştır.³⁷⁹ İbn Vâsıl bu zaferin kazanılmasında baş aktör olan Bahri ve Cemadâri Memlüklerin başarısını şu cümlelerle açıklamıştır:

³⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* 3/228. Bu sayının 290 kişi olduğunu söyler.

³⁷⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzeteyn (Terâcümü Ricâli'l-Karneyni's-Sâdis ve's-Sâbî)*, thk. İbrahim Şemseddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 283; Makrîzî, *Sülûk* 1/448; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/227.

³⁷⁶ Süheyl Takkûş, *Târîhü'l-Eyyûbiyyîn fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm ve İklimi'l-Cezîre*, (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1999) 386.

³⁷⁷ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 112.

³⁷⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/228; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 357; Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memluklar*, 223.

³⁷⁹ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 112-113.

“Haçlılar, Mansûra'nın dar sokaklarına dağılarak pusuya düştüler. el-Melikü's-Salih'in savaş aslanları ve kılıç ustaları olan Türkler, Bahri ve Cemâdâri Memlûkleri Haçlıların üzerine saldırdılar. Haçlıların temellerini sarsıp binalarını parçaladılar. Haçlılarını yıktılar. Türklerin kılıç ve gürzleri Haçlılara yaralayıcı ve ölümcül darbe vurdu. Onları Mansûra'nın dar sokaklarına serdiler. Bu savaş, Türk aslanlarının müşrik köpeklerine karşı kazandığı ilk savaştı.”³⁸⁰

İbnü'd-Devâdâri ise Mansûra Savaşı'na katılan birinden rivayetle şu bilgileri paylaşır:

“Vallahi, Türklerin gök gürültüsü gibi şiddetli seslerini duydum. Kılıçlarının parlaklığını gördüm, parıltıları şimşek çakması gibiydi. Allah onları öyle çoğaltıp güçlü kıldı ki, onlar o gün İslami yeniden diriltti. Türklerin o gün her birinin yüreği demirden daha kuvvetli birer aslan gibiydi. Bir saat geçmeden Haçlılar hezimete uğrayıp kaçmaya başladı.”³⁸¹

Mansûra yenilgisini Runciman şu şekilde açıklamıştır: “Zafer, çok pahalıya mal olsa da Haçlılarındı. Eğer Robert bu şiddetli baskını yapmamış olsaydı. Haçlılar daha sonra Mansûra'ya çok daha güçlü bir şekilde taarruz edebilirlerdi.”³⁸² Strayer ise; Haçlı birliklerinin elde ettiği bu zaferi, şövalye çılgınlığıyla kaybettiğini³⁸³ söylemiştir.

Robert, Mansûra baskınıyla ilk etapta Müslümanlara büyük bir zarar verdiğini ve Mısır'ın yolunun açıldığını düşünerek, abisi IX. Louis ve Haçlı şövalyelerini sözünü dinlemeden Mansûra'nın iç kısmına saldırıda bulundu. Burada Memlûk birliklerinin tuzağına düştü ve bunu canıyla ödedi. Halbuki ana orduyu beklemiş olsaydı Haçlılar daha iyi sonuçlar alabilirdi. Bu zaferle birlikte Haçlılar güç kaybetmiş ve Eyyübî ordusu savunma pozisyonundan saldırıya pozisyonuna geçmiştir.³⁸⁴ Bu savaşın en önemli özelliği Memlûk askerlerinin kahramanlığı ön plana çıkmış ve Mısır'da yeni bir siyasi yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³⁸⁵

³⁸⁰ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 111-115; Bedrettin Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübiler* (İstanbul: Sıyer Yayınları, 2017), 171.

³⁸¹ İbnü'd-Devâdâri, *Kenzü'd-Dürrer*, 7/376-377.

³⁸² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/229:

³⁸³ Strayer, J. R. *The Crusades of Louis IX*, Wolff, R. L. Hazard, H. W. (ed.) *A History of The Crusades*. II.487-518. (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1969), 501.

³⁸⁴ Basuğuy, *Eyyübiler*, 171; Bedrettin Basuğuy, “Yedinci Haçlı Seferi: e-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh Saint Louis ve Mansûra Savaşı”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: V, Sayı: 10, Yıl: 2017, 188-189.

³⁸⁵ Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, 24.

2.3. Turanşah

Şecerüddür, el-Melikü's-Salih'in oğlu Turanşah'a Eyyûbî tahtına geçmesi için Fârisuddîn Aktay komutasındaki birlikle bir mektup gönderdi. Fakat, Mısır Naibi Husâmeddîn Hezbâni, bu birliğin Turanşah'ı getirebileceğine inanmıyordu. Bu sebeple kendisi Zeynüddîn Âşık ile ayrı bir mektup gönderdi. Bu mektupta Turanşah'ın acele bir şekilde gelip tahta oturmasını şayet gecikecek olursa tahtı Fahreddin Şeyhu's-Şuyûh'un ele geçireceğini söyledi. Hezbâni aynı zamanda Fahreddin'in tahta geçmesine engel olmak için 22 Şaban 647/30 Kasım 1249 tarihinde hutbelerde el-Melik es-Salih'in adından sonra Turanşah'ın adını da okuttu, paraların üzerine Turanşah'ın ismini yazdırttı.³⁸⁶

Fahreddin'in Mısır tahtına geçeceği düşüncesini Eyyûbî ordusundaki bazı askerler de taşıyordu. Bunun önüne geçmek için Fahreddin'in evi kuşatılmış ve onu öldürmeye teşebbüs etmişlerdi. Emir Fahreddin, emir ve askerleri çağırarak böyle bir düşüncesinin olmadığını, amacının veliaht Turanşah gelene kadar el-Melikü's-Salih'in otağını korumak olduğunu söyleyince askerler kuşatmayı kaldırıp ondan özür dileyerek oradan ayrıldı.³⁸⁷

Fahreddin Şeyhu's-Şuyûh'un, Mısır saltanatını ele geçirmeye yönelik herhangi bir düşünce ve hareketine dair kaynaklarda bir bulguya rastlanılmamıştır. Mısır naibi Hezbâni ve diğer kişiler, Fahreddin Şeyhu's-Şuyûh'un karizmasını, yapmış olduğu önemli şeyleri kıskandıkları için bu tür düşüncelere sahip oldu.³⁸⁸ Halbuki Fahreddin, Mısır tahtına geçmek gibi bir düşüncesi olsaydı Hısn-ı Keyfa'daki Turanşah'ı Mısır'a davet etmezdi. Turanşah gelene kadar da kendi siyasi otoritesini kullanarak tahta geçer ve onun gelmesine engel olurdu. Fahreddin Şeyhu's-Şuyûh, zaten Turanşah gelmeden önce şehit olmuştur.³⁸⁹

Turanşah, zorlu bir yolculuğun ardından 20 Ramazan 647/18 Aralık 1249'da Dımaşk'a geldi. Dımaşk'ta kendisini Cemâleddin b. Yağmur karşıladı. Burada Eyyûbî tahtına geçtiğini ilan etti. Emirlere hilat giydirip Dımaşk hazinesinden emir ve askerlere de bolca para dağıttı. Daha sonra Mısır'a gitmek için yola koyuldu.³⁹⁰

Turanşah'ın Mısır'a yaklaştığı haberi geldiğinde Mısır naibi Hezbâni Salihyye'de, Kahire kadısı Bedreddin Yusuf ise Gazze'de onu karşıladı. Turanşah babasının yaptırmış olduğu Kahire'deki Salihyye sarayına gitti. Biat için memlûkler ve emirler geldi. Turanşah, el-Melikü's-Salih'in vefatından üç ay sonra Eyyûbî Devleti tahtına oturdu. 21 Zilkade 647/25 Şubat 1250'de Mansûra'ya gitti.³⁹¹ Burada kendisini Bahri ve Camedâri Memlûk emirleri karşıladı. Daha sonra

³⁸⁶ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 104-105; Makrîzî, *Sülûk* 1/445.

³⁸⁷ Sibt, *Mir'ât*, 22/410.

³⁸⁸ Basuğuy, *Eyyübiler*, 172.

³⁸⁹ Sibt, *Mir'ât*, 22/410.

³⁹⁰ Sibt, *Mir'ât*, 22/408.

³⁹¹ Ebü'l-Fidâ *Muhtasar*, 3/218.

babasının sarayına yerleşti. Şehit edilen Fahreddin Şeyhü's-Şuyûh'u, devletin malını israf etmekle suçlayarak memlûklerine ve 25.000 dinar değerindeki malına el koydu.³⁹²

2.3.1. Haçlılarla İlişkiler

Turanşah, 21 Zilkade 647/25 Şubat 1250 tarihinde Mansûra'ya geldi. Turanşah, zaman kaybetmeden Haçlılarla mücadele etmek için hazırlıklara başladı. İlk olarak Haçlıların erzak ve cephane temini için Nil Nehri üzerinde kullandıkları gemilere engel olmak amacıyla develerle taşınabilecek hafif gemiler yaptırdı. Bu gemileri, Haçlıların geçiş güzergahı olan Mahalle kanalına içinde askerlerle birlikte yerleştirdi.³⁹³

Müslüman askerler, Haçlıları Mansûra'dan gelen yardım gemileriyle görünce saldırıya geçip Haçlıların 52³⁹⁴ adet gemisine el koydu. 1000'e yakın Haçlı askeri öldürülüp bir kısmı ise esir etti.³⁹⁵ Esirler ile gemilerdeki ele geçirilen erzak ve mühimmat karargâha getirildi. Yapılan bu çıkarma harekâtından sonra Dimyat'tan Haçlılara gelen yardım engellenmiş oldu. İbn Vâsıl bu olayı şu ifadelerle dile getirmektedir: "O gün, Allah'ın İslam'ı güçlendirdiği müşrikleri zayıflattığı görülmeye değerdi. O günden sonra Haçlılar arasında kıtlık başladı. Kuvvetleri tükendi buldukları yerde mahsur kaldılar. Ne oraya yerleşebildiler ne de oradan çıkabildiler."³⁹⁶

1 Zilhicce/16 Mart 1250'de Haçlılar, Mahalle Kanalı'nda bulunan Müslümanlara ait 7 adet gemiyi yakaladılar. Gemilerdeki Müslüman askerler kaçarak esir edilmekten kurtuldu. 9 Zilhicce/16 Mart günü ise Müslümanların gemileri Mescidü'n-Nasr yakınlarında Haçlılara erzak taşıyan 9'u büyük 32 küçük gemiyi ele geçirdi. Bu olaydan sonra Haçlıların erzak sıkıntısı çoğaldı ve Haçlılar Müslümanlarla anlaşma yapmak zorunda kaldı.³⁹⁷

IX. Louis'in Anlaşma Teklifi

Turanşah, Haçlılarla kapsamlı bir şekilde mücadele etmek ve onlara son darbeyi vurmak için aralarında bedevilerin ve gönüllülerin de bulunduğu pek çok kişiyi orduya alıp onlara silah ve para dağıttı. Bu kapsamlı hazırlıklardan haberdar olan IX. Louis, Mansûra'da çok sayıda askerini kaybetmesi, orduda salgın hastalığın yayılması ve erzak temini konusunda çektiği

³⁹² Makrîzî, *Sülûk* 1/450; İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 5/ 416.

³⁹³ Makrîzî, *Sülûk* 1/450; Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 150. Jean de Joinville, bu gemilerin kendilerini açlığa mahkûm ettiğini söylemiştir. Bununla birlikte salgın hastalığın başladığını ve birçok şövalyenin öldüğünü belirtir. Ayrıca haçlı ordugahından pahalılık baş göstermiş Paskalya yortusunda bir öküzün 80 livreye, koyun ve domuzun fiyatı 30 livreye, bir ölçek şarap 10 livreye, bir yumurta 12 deniers'e satıldığını anlatmaktadır.

³⁹⁴ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 150. Bu sayının 80 olduğunu söyler.

³⁹⁵ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 149. Nehirde cesetlerin çokluğunu şu ifadelerle açıklar: Nehir bir kıydan diğer kıyıya ve uzunlamasına tamamen bu cesetlerle kaplanmıştı. Hatta küçük bir taş atacak kadar dahi yer yoktu.

³⁹⁶ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 121.

³⁹⁷ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 121-122; Makrîzî, *Sülûk* 1/ 451.

sıkıntıları göz önünde bulundurarak Müslümanların karşısında tutunamayacağını anlayınca anlaşma yapmak için Turanşah'a bir elçi heyeti gönderdi.³⁹⁸ Halbuki Kral, daha önceleri Müslümanlarla anlaşma masasına asla oturmayacağını ve buraya sadece savaşmak için geldiğini iddia etmişti. Fakat içinde bulunduğu zor durum onu bu fikirden vazgeçirmek zorunda bıraktı.

Turanşah, IX. Louis'in erzak ve askeri güç bakımından zor durumda olduğunu bildiği halde anlaşma teklifini kabul etti. Turanşah, Haçlılarla barış görüşmesine Eyyûbî Devleti adına Emîr-i Candâr Zeynüddîn ile Kâdî'l-Kudât Bedreddin Şincâr'ı gönderdi. Görüşmeler başladı. Haçlılar zor durumda olmalarına rağmen Dimyat'ı gerekli tadilatı yaparak Müslümanlara geri vermeyi, karşılığında ise Kudüs'ü ve sahildeki bazı yerlerin kendilerine verilmesini, Müslümanların domuz eti yemediği için tuzlanmış domuz etlerini imha etmeyip vermelerini, hasta ve yaralı olan Haçlıların öldürülmemesini, Haçlılara ait silahlara el konulmamasını teklif etti.³⁹⁹ Jean de Joinville anlaşmayla ilgili olarak; "Dimyat'ı Müslümanlara teslim edinceye kadar güvence olarak Anjou kontu veya Poitiers kontunun rehin olarak verileceğini, fakat Müslümanların rehin olarak IX. Louis'in verilmesini ısrar edince anlaşma sağlanamadığını ifade eder." Haçlı şövalyelerinden Lord Geoffry, IX. Louis'in rehin olarak bırakılması teklifine "Bu yüzkarası durumu üzerimizde taşımaktansa onlar (Müslümanlar) tarafından ya ölmeye ya da esir edilmeye razıyız" diyerek karşı çıkmıştır.⁴⁰⁰

Haçlıların Mansûra'da yenildikleri, erzak sıkıntısı çektikleri ve salgın hastalığa yakalandıkları halde galip tarafmış gibi üst perdeden teklif sunmalarının kabul edilebilir bir tarafı yoktu. Haçlıların zor durumda olduğunu bilen Müslüman elçiler, yapılan teklifi kabul etmeden masadan kalkıp gitti.⁴⁰¹

Kral IX. Louis'in Tutuklanması

XI. Louis'in ordusu kara ve deniz savaşında almış olduğu büyük bir darbeyle açlık ve salgın hastalık (dizanteri, tifüs) tehdidiyle karşı karşıya kaldı. IX. Louis, erzak tedarik etmek, salgın hastalıklarla mücadele etmek ve orduya çekidüzen vermek için birliği (Kahire'yi almak gibi büyük bir hedefle geldikleri) Mansûra'dan 3 Muharrem 648/7 Nisan 1250 tarihinde Dimyat'a çekmek zorunda kaldı. IX. Louis, orduyu hızlandırmak ve toparlamak için artçılarla birlikte hareket ediyordu. Ordudaki yaralı ve hasta olan askerlerin Nil Nehri üzerinden gemilerle taşınmasını, diğerlerinin ise köprüyü kullanarak karşı tarafa geçmelerini emretti. IX. Louis, ordu köprüden tamamen geçtikten sonra istihkâm bölüğüne köprüyü yıkmasını emretti.⁴⁰²

³⁹⁸ Sıbt, *Mir'ât*, 22/412.

³⁹⁹ Sıbt, *Mir'ât*, 22/412; İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 121-122; Ebü'l Fidâ, *Muhtasar*, 3/218; Makrîzî, *Sülûk* 1/451;

⁴⁰⁰ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 153.

⁴⁰¹ Basuğuy, *Eyyübiler*, 177.

⁴⁰² Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 154.

Haçlı ordusundaki hareketliliği gören Turanşah, orduya Haçlıları takip edip saldırmalarını emretti. Müslüman askerler Nil Nehri'nin doğu-batı kısmında Haçlıları takip ederek saldırdı. Haçlılar birlikleri Uşmûm Tennâh Kanalı'nı geçtikten sonra istihkâm bölüğü köprüyü yıkmayı unuttunca Müslüman askerler bu köprüyü kullanarak gizlice Haçlıları takip etti. Haçlılar, bir gün sonra Fâriskûr'daki karargâhlarının etrafının Müslüman askerler tarafından sarıldığını gördüklerinde neye uğradıklarını şaşırды.⁴⁰³ Bir zamanlar kurtulmalarına sağlayan köprü, şimdide yok olmalarına sebep olacaktı. Burada yapılan savaşta Müslüman askerlerin saldırısı sonucunda Haçlı ordusu çok ağır bir yenilgiye uğradı. Fakat Fransız şövalyeleri Müslümanlar tarafından yenilgilerini bir türlü kabullenemiyor ve onlara karşılık veriyorlardı. Bu savaşta esir ve suda boğulanlar hariç 30.000 Haçlı askeri öldürüldü. Müslümanların şehit sayısı ise 100 kadardı.⁴⁰⁴

Bu arada dizanteri hastalığına yakalanan IX. Louis, atının üzerinde durmakta bile zorlanıyordu. Buna rağmen ordusunu bırakıp kaçmayı reddetmiş ve ordusunun yanında kalmıştır. Yakın adamlarından Geoffroy de Sargines ise sürekli baygınlık geçiren ve atının üzerinde dahi duramayan IX. Louis'i Şarımşah'ın kuzeyinde bulunan Münyetü Abdullah köyünde bir kulübeye yerleştirdi.⁴⁰⁵

IX. Louis, ordunun çok fazla kaybı olduğunu bildiği için daha fazla direnmenin fayda sağlamayacağını anlayınca ordunun önde gelen komutanlarıyla istişare ettikten sonra Turanşah'tan eman dileyip teslim olmaya karar verdi. Tenvâşi Cemâleddin Muhsin, IX. Louis ve komutanlarına eman vererek ayaklarını zincirle bağlı bir şekilde Mansûra'ya getirdi. Buradan da inşa kâtibi olan Fahrüddîn b. Lokman'ın evine getirildi. Turanşah, IX. Louis ve yanındaki esirlere hilat gönderdi. IX. Louis hariç diğer Haçlılar hilatleri kabul ettiler. IX. Louis ise "Benim ülkem Mısır hükümdarının ülkesi gibidir. Onun gönderdiği elbiseyi giyemem." diyerek hilatı giymeyi reddetti. Yine Turanşah, büyük bir yemek ziyafet düzenledi. Bu ziyafete IX. Louis'i de davet etti. Fakat IX. Louis, "Onun yemek davetine gitmeyeceğim. Sultan beni yemeğe davet ederek askerlerine karşı küçük düşürmek istiyor," diyerek kabul etmedi.

IX. Louis, hasta ve bitkin bir haldeydi. Ordunun yönetimini ele alan Doğulu baronlar Müslümanlarla anlaşma yapması için Montfort Kontu Philippe'yi görevlendirdi. Philippe, bu anlaşmada Müslümanlara Dimyat'ın verilmesi halinde Haçlıların geri çekilmesine müsaade edilmesini teklif etti. Bu teklif karara bağlanmak üzere iken Marcel adında biri IX. Louis'in haberi olmadığı halde "Şövalyeler! Kralın emri gereği kayıtsız şartsız teslim olun. Kralın

⁴⁰³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 122; Ebü'l Fidâ, *Muhtasar*, 3/219; Zehebî, *Târîh*, 47/49-50; Makrîzî, *Sülûk* 1/455; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/230; Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, 154. IX. Louis Cornaut'lu Josselin ile kardeşi ve diğerlerine köprüyü yıkması için talimat verdiğini fakat onların bir şey yapamadıklarını belirtir. Muhtemelen Müslüman okçuların oklarından kaçmak için köprüyü yıkamamışlardır.

⁴⁰⁴ Zehebî, *Târîh*, 47/51.

⁴⁰⁵ Sibt, *Mir'ât*, 22/412.

ölümüne sebep olmayın” dedi. Haçlı şövalyeleri bunu kralın bir emri zannederek bütün silahlarını Müslümanlara verip teslim oldular.⁴⁰⁶

O saatlerde Dimyat’a hasta ve yaralıları taşıyan Haçlı gemileri de ele geçirildi. Böylece Haçlı ordusu tamamen esir alındı. Müslümanlar, esirlerin sayısı çok olunca hasta ve yürümekte zorluk çekenleri oracıkta öldürdü.⁴⁰⁷ Haçlıların önemli komutanları da büyük bir yerde esir olarak tutuluyordu. Haçlı esirlerden iyi bir kurtuluş akçesi bekleyen Müslümanlar bunları öldürmeyi düşünmüyordu. Müslümanlar tarafından, IX. Louis’e, Haçlıların Suriye topraklarından tamamen çekilmesi durumunda kendilerinin bağışlanacağı teklifi yapıldı. Fakat IX. Louis, Suriye’nin sahibinin kendisi olmadığını, kral Konrad olduğunu bu kararı kendisinin değil kralın vereceğini söyleyip bu teklifi reddetti.⁴⁰⁸

Zehebî, *Tarih* adlı eserinde savaşın tanığı olan Saduddın b. Hammuye’den naklen şöyle anlatır: “IX. Louis, gemi veya ata binip Müslümanlara esir düşmekten kurtulabilirdi. Fakat O, ordusunun başında kalmayı tercih edip onları korumaya çalıştı. O gün esir alınan Haçlı sayısı 20.000’den fazlaydı. Nil Nehri’nde boğularak ölen asker sayısı ise 7.000 kişiydi. Yerin üzerini kaplayacak şekilde cesetler vardı. O gün Müslümanlar açısından ne görülmüş ne de duyulmuş bir zafer günüydü.”⁴⁰⁹

VII. Haçlı Seferi’nin Başarısızlığının Sebepleri

IX. Louis’in bir ordu komutanında olması gereken niteliklerden yoksun olması, bu sefer için hiçbir askeri planının olmaması, sağlının uzun ve yorucu bir sefer için elverişsiz olması, Haçlı birliklerinin sefahat içinde yaşayıp savaşı önemsememesi başarısızlığın en önemli sebebidir.⁴¹⁰ Haçlı birlikleri Dimyat’ı rahat bir şekilde alınca rehavete kapılıp Mansûra’nın da rahatça alınacağını düşünüp savaşa gereken önemi vermedi. Şövalyeler askeri düzeni bozup tek başına çarpışmanın bir yiğitlik olduğunu düşünerek hareket etti. Ayrıca IX. Louis’in kardeşi Artios kontu Robert’in ana orduyu beklemeden Mansûra’ya saldırıp orada büyük bir bozguna uğraması da bu seferin başarısız olmasının diğer önemli sebebidir.⁴¹¹

Richard’a göre VII. Haçlı Seferi’nin amacı Kudüs’ü almaktı. Fakat IX. Louis bu karardan vazgeçerek önce Mısır’ın alınması gerektiğini düşündü Kutsal olanı maddi olanla değiştirdi. Bu günah sonucunda ise Müslümanlara yenildi.⁴¹² Joinville’ye göre ise; bu seferin yenilme sebebi ordudaki bazı baronların işlemiş olduğu günahlardan dolayıdır. Haçlı birliklerinin kötü ahlakı,

⁴⁰⁶ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 156; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/230.

⁴⁰⁷ Sibte, *Mir’ât*, 22/412; Zehebî, *Târîh*, 47/50-51.

⁴⁰⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/231.

⁴⁰⁹ Zehebî, *Târîh*, 47/50-51.

⁴¹⁰ George, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 257-259.

⁴¹¹ Crowley, *Lanetli Kule*, 44-45.

⁴¹² Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 355.

aç gözlü olması, gereğinden fazla israf etmeleridir.⁴¹³ VII. Haçlı Seferi'nin hezimetle sonuçlanmasından sonra Batı'da Haçlı Seferlerine karşı büyük kuşku ve umutsuzluk hakim oldu. Bir kısım Hristiyan İslamiyet'e geçmeyi dahi düşündü. Doğu Akdeniz'de yenilmez yeni düşmanlar (Memlükler) ortaya çıkmaya başladı.⁴¹⁴ Bunlarla birlikte Eyyûbî ordusunda bulunan memlüklerin kahramanca savaşı, orduda yayılan salgın hastalıklar ve erzak yetersizliği de bu yenilgide etkili oldu.⁴¹⁵

2.3.2. Turanşah'ın Öldürülmesi

Turanşah, Haçlıları yendikten sonra Mansûra'dan ayrılıp Fâriskûr'a geldi. Burada hoş vakit geçirmek ve dinlenmek için saltanat çadırı ve Nil Nehri'ne yakın bir yerde ahşaptan bir kule yaptırdı.⁴¹⁶ Turanşah, ordu kademesinde ve devlet yönetiminde köklü değişiklikler yaparak kendi etrafına ve devlet yönetiminin önemli kademelerine Hısn-ı Keyfa'dan getirdiği adamlarını atadı. Babası el-Melikü's-Salih'in özel birliği olan Bahri ve Camedâri Memlüklerine gereken önemi vermedi. Halbuki bu birlikler, Turanşah Mısır'a geldiğinde ona korumalık yapmış, babası el-Melikü's-Salih döneminde Dimaşk, Taberiye ve Askalan'ın fethinde çok büyük gayret sarf etmişlerdi. Ayrıca Dimyat ve Mansûra'yı alan, Mansûra'da Haçlıları tuzağa düşüren onların tamamına yakını öldüren yine Memlük askerleriydi. Turanşah, Memlük birliğinin yapmış olduğu bu kadar fedakarlığı görmezden geldi. Hak ettikleri değeri vermediği gibi onların elindeki mallarını da müsadere etti. Halbuki hükümdardan beklenen şey kahramanlık gösterip devleti için savaşan askerine iktâ ve hediyeler vermektir.⁴¹⁷

Turanşah, ayrıca Hüsâmeddin Hezbâni, Seyfeddin Kaymeri ve İzzeddin Kaymeri gibi önde gelen Memlük emirleriyle beraber Kürt emirlerine de değer vermedi.⁴¹⁸ Babasının en sadık Mısır Naibi Hüsâmeddin Hezbâni'yi görevinden alarak onun yerine Emir Cemâleddin Akkuş Necibi Salih'i tayin etti.⁴¹⁹ Kahire kadısı Bedreddin Yusuf ve Mısır kadısı İmâdeddin b. Kutb'u azlederek bunların yerine Şemseddin Kütübî'yi Mısır ve Kahire'nin de baş kadısı olarak atadı.⁴²⁰

Turanşah, dedesi el-Melik el-Kâmil'in türbesi dışında herhangi bir yerde yemin etmiyordu. Burada abdestsiz bir şekilde namaz kılardı. Yine burada su gibi içki içer, sebepsiz yere güler ve elbisesini yırtardı. Turanşah'ın bu durumunu kendi aralarında istişare eden Memlük

⁴¹³ Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, 109; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 356.

⁴¹⁴ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 608.

⁴¹⁵ Salgın hastalıklarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Tıp*, (İstanbul: Hiper Yayın, 2020).

⁴¹⁶ Makrîzî, *Sülûk*, 1/455.

⁴¹⁷ 'Amîd el-Mekîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 38; İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 48-49.

⁴¹⁸ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürf) 127.

⁴¹⁹ Sibî, *Mir'ât*, 22/416-417; Makrîzî, *Sülûk*, 1/457.

⁴²⁰ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürf) 124-125.

birliklerinin ortak kanaati, onun saltanatı devam ettiremeyeceği, emirleri ve Memlük askerlerini hapislerde çürüteceği şeklindeydi. Çünkü Turanşah, Memlük askerlerini tehdit ediyor onların hepsini öldüreceğini söylüyordu.⁴²¹

Turanşah, tüm bunların üstüne bir de Kudüs'ten Kahire'ye yolculuk eden Şecerüddür'e bir mektup göndererek babasının bütün hazinesi ile topraklarını istedi ve onu tahkir ederek tehdit etti. Şecerüddür, bu isteği yerine getirmedi. Kendisi gibi Turanşah'ın tutum ve davranışlarından rahatsız olan ırktaşları Memlükler'den, 7 Muharrem 648/11 Nisan 1250'de yardım istedi. Bunun üzerine Memlükler Turanşah'ın öldürülmesi konusunda plan kurdu.⁴²²

Turanşah, 29 Muharrem 648/3 Mayıs 1250 tarihinde saltanat çadırında yemek yerken Bahri Memlüklerin'den oluşan bir grubun saldırısına uğradı. Buradan kaçarak daha önce yaptırdığı ahşap kuleye sığındı. Memlükler kuleyi yakınca Turanşah, Nil Nehri'ne atladı. Peşi sıra Nil Nehri'ne atlayan Rükneddin Baybars ve arkadaşlarına "Beni bırakın ben tekrar Hısn-ı Keyfa'ya döneceğim" demiş olsa da bu ona fayda sağlamadı ve Nil Nehri'nde Rükneddin Baybars tarafından öldürüldü. Memlükler'in korkusundan kimse Turanşah'ın naaşına dokunamadı. Daha sonra fakirlerden oluşan bir grup tarafından Nil Nehri'nin kıyısına gömüldü. Öldürüldüğünde 30 yaşında olan Turanşah, Mısır tahtında yaklaşık üç ay kadar oturdu. Turanşah'ın öldürülmesine halktan büyük bir tepki gelmedi. Çünkü halk onun yapmış olduğu icraatlarını ve davranışlarını onaylamıyordu.⁴²³

İbn Vâsıl, bu durumu şöyle anlatır; "Turanşah Memlük askerlerine ilgi göstermemiş, koruyup kollamamıştır. Halbuki babası gibi koruyup kollasaydı Memlük askerleri de onu koruyup kollardı. Fakat o bunun yerine onlara eziyet edip onlarla çekişmeyi tercih etti. Sonucunda da memlükler tarafından öldürüldü."⁴²⁴

Turanşah, saltanata oturduktan sonra Haçlıları yenerek çok iyi bir intiba bırakmış ve çok önemli bir başarı elde etmiştir. Fakat ordunun ana damarını oluşturan ve babası ile kendi döneminde Haçlılarla mücadelede önemli rol oynayan Bahri ve Camedâri Memlüklerine gereken değeri vermeyince sonunu hazırlamış oldu.⁴²⁵ İbn Vâsıl: "Turanşah, Memlük emirlerine karşı eğer babasının yaptığı gibi lütufta bulunup iyilik yapsaydı, onlara yakınlaşsaydı, onlar da Turanşah'a yardım eder takipçisi ve destekçisi olurlardı."

⁴²¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 50.

⁴²² İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 6/329.

⁴²³ Makdisî, *Terâcimü Ricâli'l Karneny, Esâdisi ve's-Sâbiu' biz'z-Zeyli alâ er-Ravzeteyn*, thk. İbrahim Şemseddin (Dârü'l-Kitâbü'l-İlmiyye), 5/284-285; 'Amîd el-Mekkîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 38; Baybars el-Mansuri, *Muhtârü'l-Ahbâr*, thk. Abdülhamid Salih Hamdan (ed-Dârü'l-Mısriyyetü'l-Benâniyye), 8; Makrîzî, *Sülûk* 1/458; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 6/373; Muhammed el-'Arûsi el-Mutavvî, *el-Hurûbü's-Salibiyye fi'l-Meşriki ve'l-Mağribi*, (Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmi, 1982), 123; Daha fazla bilgi için bkz. Bahriye Üçok, *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*, (Ankara: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020), 69-72; Basuğuy, *Haçlılar karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübiler*, 184-187.

⁴²⁴ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 118-119.

⁴²⁵ Uzun, Kâzım. "VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devleti'nin Kuruluşu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV (2020), 727-751.

demektedir.⁴²⁶ Devlet yönetiminde tecrübeli olmayan Turanşah, memlûkleri tasfiye ederek saltanat üzerindeki ağırlıklarını kırmak istemiştir. Fakat tam olarak otoritesini sağlamadan yaptığı bu girişim sonuçsuz kalmış ve ölümüne sebep olmuştur.

2.4. Şecerüddür

Mısır Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü's-Salih'in Türk asıllı cariyesi (Ermeni olduğu da söylenir) (Memlûk) olan Şecerüddür'ün babasının adı Abdullah'tır.⁴²⁷ Turanşah öldürüldükten sonra emir ve Bahri Memlûkleri ile devletin ileri gelenleri toplanıp Şecerüddür'ün sultan olmasına karar verdi. Böylece Şecerüddür, Memlûk Devleti'nin ilk sultanı oldu.⁴²⁸ Tahta geçen Şecerüddür, ordu komutanlığı için ilk olarak Hüsâmedin Hezbânî'ye teklif etti. O, bu teklifi kabul etmeyince Şihâbeddin Reşid Kebir'e teklif etti. İkisi de bu görevi kabul etmeyince Emir İzzeddin Aybek'in atabekü'l-asâkîr,⁴²⁹ ve Şecerüddür'ün naibi olmasına oy birliğiyle karar verildi.⁴³⁰

Şecerüddür, Memlûk tahtına oturduktan sonra İzzeddin Rumi Salih'i sultanlığını ilan etmesi için Kahire'ye gönderdi. Şecerüddür kendi adına *el-Musta'simetü's-Salihîyye, Meleketü'l-Müslimin, Vâlidetü'l-Melikü'l-Mansûr Halil ve Emirü'l-Müminin* yazalı para bastırdı. Mısır'da hutbelerde halifenin adından sonra kendi adını okuttu. Fermanları, *Vâlidetü'l-Halil* nisbesiyle onayladı.⁴³¹

Şecerüddür'ün tahta geçişini kabullenemeyen Eyyûbî hanedan mensupları birtakım siyasi ayaklanmalar çıkarttı. İlk ayaklanma Turanşah'ın Eyyûbî tahtına oturduğunda olası taht kavgasını önlemek için Şevbek'e sürgün ettiği amcası Adil'in oğlu Melikü'l-Muğis Ömer'den geldi.⁴³² Bu durumdan faydalanmak isteyen el-Melikü's-Salih'in Kerek naibi Bedreddin Savâbi, el-Melikü'l-Muğis'i hapisten çıkartıp 13 Rabiulahir 648/15 Haziran 1250 tarihinde Kerek sahibi ilan etti kendisi de naibi oldu.⁴³³

Şecerüddür Kahire'ye geldikten sonra el-Melikü's-Salih'in Dımaşk imamı olan Asîlüddin İ'sirdi'yi, Dımaşk naibi Cemâleddin b. Yağmur'a sadakat yemini alması için gönderdi. Ancak o sadakat yemini etmekten kaçındı. Dımaşk'taki Emir Nasirüddin Kaymeri ve Emir Ziyâeddin

⁴²⁶ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî) 118-119.

⁴²⁷ Abdullah Mesut Ağır, "Memlûklarda Bir Kadın Sultan: Şecere d-Durr İsmet ed-Din Umm-i Halil (1250)", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 3/13, (2010), 10.

⁴²⁸ 'Amîd el-Mekkîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 38-39; Makrîzî, *Sülûk* 1/459.

⁴²⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Çoşkun Alptekin, "Atabeg," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/38-40.

⁴³⁰ İbn Vâsıl, *Müferric*, (ü), 132; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/234-235.

⁴³¹ Âşur, *'Asrû'l-Memâlik*, 183.

⁴³² Makrîzî, *Sülûk* 1/457.

⁴³³ Makrîzî, *Sülûk* 1/462.

Kaymeri de Şecerüddür'ün sultanlığını kabul etmedi. Ayrıca Halep sahibi el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a haber göndererek Dımaşk'ı kendisine teslim edeceklerini haber verdi.⁴³⁴

el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, 8 Rabûlâhir 648/10 Temmuz 1250 Cumartesi günü ordusuyla Halep'ten çıkarak Dımaşk surlarının önüne geldi. Nasirüddin Kaymeri, 10 Rabûlâhir 648/12 Temmuz 1250 Pazartesi günü Babü's-Sağır'ın kapılarını el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a açtı. Cemâleddin b. Yağmur iç kaleye sığınarak ilk önceleri kaleyi teslim etmek istemeyip ondan eman istedi. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, ilk olarak olası bir isyana engel olmak için el-Melikü's-Salih'in Memlûk askerlerinin lider kadrosunu tutuklatıp bunlara ait iktâları Kaymeri emirlerine verdi.⁴³⁵

el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Dımaşk'ı ele geçirdiği haberi Kahire'ye ulaştığında Memlûk emir ve askerleri tekrardan Şecerüddür'e bağlılık yemini etti. Şecerüddür, 12 Rabûlevvel/14 Temmuz'da Hüsâmeddin Hezbânî'yi Dımaşk'a yardım için bir askeri birliğin başında göndermeye karar verdi. Daha sonra el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Dımaşk'ı aldığı duyulunca Hezbânî ve ordu bekletildi.⁴³⁶

Şecerüddür ve ekibi Kahire'den de olası başkaldırıların önüne geçmek için Kaymeri emirlerinin yakınlarını, emirlerini, devlet ricâlini ve şüphelendikleri kimseleri tutuklattı.⁴³⁷ Dımaşk'ın el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a geçmesiyle birlikte Hama, Humus, Kerek Eyyûbîleri Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yusuf liderliğinde birleşti.⁴³⁸ Böylece el-Melikü's-Salih'in zorlukla kurduğu siyasi birlik dağılmış oldu.

Şecerüddür'ün sultanlığına her taraftan muhalefet ediliyordu. Son halife Musta'sım Billah bu konularla hiç ilgilenmediği halde Mısır sultanının kendi hareminden bir cariye olmasını kabullenememiştir⁴³⁹ ve "Eğer içinizde bir erkek yoksa bize bildirin size bir erkek yollayayım" diyerek erkek bir sultan seçilmesini istemiştir.⁴⁴⁰

Yapılan bu muhalefetin karşısında daha fazla dayanamayan Memlûk emirleri herkesin kabullenebileceği birini tahta oturtmak için toplandılar. Yapılan toplantıdan sonra

⁴³⁴ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 135-136.

⁴³⁵ Sıbt, *Mir'ât*, 22/413.

⁴³⁶ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 138.

⁴³⁷ Makrîzî, *Sülûk* 1/463.

⁴³⁸ Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memlûklar*, 12-23.

⁴³⁹ Bernard Lewis, *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 16. Baskı, 2021), 134. Bernard Lewis'in aktardığına göre Şecerüddür halifenin haremde cariye idi. Halife, Şecerüddür'ü, el-Melikü's-Salih'e hediye etmiştir. Halife Musta'sım Billah haremde cariye olan birinin sultan olmasını kiskanmıştır. Bu sebeple bu tepkiyi vermiştir.

⁴⁴⁰ Makrîzî, *Sülûk* 1/463-464.

Şecerüddür'ün İzzeddin Aybek Türkmâni ile evlenmesi ve tahta Aybek'in geçmesini kararlaştırdılar. Bu teklifi kabul eden Şecerüddür, üç ay kadar Memlûk tahtında kaldı.⁴⁴¹

2.4.1. Haçlılarla İlişkiler

Şecerüddür'ün üç aylık sultanlığı döneminde Haçlılarla önemli bir mücadelesi olmamıştır. Turanşah'ın ölümü üzerine tahta geçen Şecerüddür, Haçlılarla görüşmelerde devlet tecrübesine ve sadakatine güvendiği Mısır Naibi Hüsâmeddin Hezbâni'yi görevlendirmiştir. Görüşme sonucunda IX. Louis ile 800.000 Bizans altını fidye karşılığında anlaşma sağlandı. Bu fidenin yarısı 400.000 Bizans altını IX. Louis Mısır'dan çıkmadan önce verecekti. Ayrıca anlaşmaya göre el-Melikü'l-Âdil döneminden sonra esir olan bütün Haçlılar bırakılacaktı. Buna karşılık Müslüman esirler de serbest bırakılacaktı. Haçlıların Dimyat'atki savaş aletlerine, diğer malzemelerine ve domuz etlerine karışılmayacaktı.⁴⁴² IX. Louis fidenin yarısını ödedikten sonra eşi, kardeşi ve diğer esirlerle birlikte 3 Safer 648/7 Mayıs 1250'de Dimyat'ı Müslümanlara teslim ederek Mısır'dan ayrıldı.⁴⁴³ Dimyat 11 ay 9 gün Haçlıların elinde kaldı.⁴⁴⁴ Şecerüddür, sultan olmadan önce el-Melikü's-Salih vefat ettiğinden devlet yönetimini ele almış ve Turanşah gelene kadar başarılı bir şekilde devleti ve orduyu yönetmiştir.

2.5. Aybek

Aybek, 29 Rabûlevvel 648/31 Temmuz 1250'de Kal'atü'l-Cebel'de *el-Melikü'l-Mü'izz* unvanıyla Memlûk tahtına oturdu. Kahire sokakları süslenerek görkemli bir saltanat alayı yapıldı.⁴⁴⁵ Aybek, el-Melikü's-Salih döneminde Çaşniğîr⁴⁴⁶ idi. İyi huylu, cömert, dürüst, adil, kötülüklerden sakınan, ileri görüşlü, namazına dikkat eden, dindar, alkol kullanmayan hoşdaşlarına karşı sıcak kanlı, orta halli bir emirdi.⁴⁴⁷ Şecerüddür, Aybek et-Türkmani ile evlendikten sonra tahttan kocası adına feragat etti. Kahire'deki emirlerin böyle bir karar almalarının sebebi devletin dağılmasını önlemek içindi.⁴⁴⁸ Ülkenin çeşitli yerlerinden gelen

⁴⁴¹ 'Amîd el-Mekîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 39; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/235; Stanley Lane-Poole, *İslam Devletleri Tarihi Başlangıçta 1927 Yılına Kadar*, çev. Samet Aliç, (İstanbul: 1. Baskı, Ekim, 2020), 113.

⁴⁴² İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 128-133; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 28/235; Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 172.

⁴⁴³ Joinville, Müslümanların bu anlaşmaya uymadıklarını, savaş araç-gereçlerini, domuz etlerini ve insan cesetlerini bir araya getirip yaktıklarını ve bu ateşin üç gün boyunca yandığını belirtmektedir. *Bir Haçlının Hatıraları*, 174.

⁴⁴⁴ Makrîzî, *Sülûk* 1/460.

⁴⁴⁵ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 3/145; Baybars Rukneddin İbnü'd-Devâdârî el-Mansûri, *Muhtârü'l-Ahbâr: Târîhü'd-Devleti'l-Eyyûbiyye ve Devleti'l-Memâliki'l-Bahriyye*, thk. Abdülhamid Said Hamdan (Kahire: ed-Dârü'l-Mısriyyeti'l-Lübnâniyye, 1993), 9; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/270; Sârimüddîn İbrahim b. Muhammed b. Aydemir İbn Dokmak, *Nüzhâtü'l-En'âm fî Târîhi'l-İslâm*, nşr. Semir Tabbâre, Mekke 1982), 212; Hatice Güler, *Memlûkler 1250-1517*, (İstanbul: Selenge Yayınları, Ocak,2021), 10.

⁴⁴⁶ Sultan veya emirlerin yemeklerini kontrol eden onları zehirleme vb. şeylerden koruyan kimseye denir. bkz. Yunûni, *Mir'etü'z-Zamân*, 1/54; Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşâ*, 5/460; Makrîzî, *Sülûk* 1/463; Aydın Taneri, Çaşniğîr, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/232.

⁴⁴⁷ Yunûni, *Mir'âti'z-Zamân*, 1/55-59; Makrîzî, *Sülûk* 1/463; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/4.

⁴⁴⁸ Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, 235.

bağımsızlık ilanlarının önüne geçmek ve Şecerüddür'ün tahta oturmasına muhalif olanların tepkilerini dindirmek için böyle bir yola başvurdu.⁴⁴⁹

Aybek, Memlûk tahtına oturduğunda el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Mısır'a bir sefer düzenleyeceğine bilgisini aldı. 1 Ağustos 1250 Pazar günü Kerek-Şevbek emirliğinin el-Melikü'l-Muğis, Ömer b. Adil'e, Subeybe Kalesi'nin de Melik Said Hasan'a verildiği haberleri geldi. Bu durum karşısında tekrardan toplanan Mısır'daki Emir Fârisuddîn Aktay Cemadâri, Emir Rukneddin Baybars Bundukdâri, Emir Şemseddin Sungur Rûmi bir durum değerlendirmesi yaparak "Herkesin itaat edip kabulleneceği Eyyûbî ailesinden birini başa getirelim" demişlerdir. Böylece Eyyûbî soyundan birinin tahta geçmesini kararlaştırdılar. Aslında bu emirlerin niyeti onu istedikleri gibi yönetmek ve dünya nimetlerinden faydalanmaktı.⁴⁵⁰ Emirler, Aybek, sultan seçildikten beş gün sonra 5 Cemâziyelevvel 648/4 Ağustos 1250 tarihinde yaklaşık 6 yaşındaki⁴⁵¹ Eyyûbî soyundan olan el-Melik el-Eşref Musa b. Selâhaddîn Yusuf b. Melikü'l-Mesud'u tahta geçirdiler.⁴⁵²

İbn Vâsıl'a göre Bahri ve Cemâdâri Memlûkleri'nin bir çocuğu tahta oturtmalarının sebebi İzzeddin Aybek'in tahta geçmesini kabullenemeyip onu kıskanmaları ve devletin işleyişine müdahale edip, her türlü imkanlarından faydalanmak istemeleridir.⁴⁵³ Fakat Aybek çocuk yaştaki sultanın atabeyi olduğu için bu düşüncelerini gerçekleştiremediler.⁴⁵⁴ Aybek, devlet yönetimini tamamen eline aldı. Eşref Musa'nın sadece ismi vardı. Yazılan ferman ve menşurlar *el-Eşref ve el-Müizz* adıyla çıkıyor ve hutbelerde ikisinin adı birlikte okunuyordu.⁴⁵⁵

Aybek, tahta geçtikten sonra Suriye Eyyûbîleri, Mısır tahtında kendi soylarından biri olmadığı için ve tekrardan Mısır'ı alabilmek umuduyla muhalefet ettiler. Halep ve Dımaşk hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Mısır üzerine bir sefer düzenledi. Aybek, kolayca teslim olmayacağını gösterip Mısır'daki Eyyûbî'yi destekleyen ümerayı tutuklattı. İç ve dış muhalefeti susturmak için "Ülke halifenindir ben onun sadece bir naibiyim" dedi. Daha sonra el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Akkâ'da Haçlılarla anlaşma yapabileceği ihtimalini göz önüne alarak IX. Louis'in de Mansûra'daki yenilginin rövanşını alabileceğini düşünerek Haçlı esirlerin tamamını serbest bıraktı.⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ Basuğuy, *Eyyübiler*, 191.

⁴⁵⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/5.

⁴⁵¹ İbn Vâsıl ve 10 yaşında olduğunu söyler. bkz. *Müferric*, (Tedmürî), 141; Yûnûnî, *Mir'âti'z-Zamân*, 1/55. Makrîzî'nin *Sülûk* adlı eserini kaynak göstererek yaklaşık 10 yaşındaydı demiştir. Fakat kaynak gösterdiği esere baktığımızda yaklaşık 6 yaşındaydı ifadesi geçmektedir. İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/5.

⁴⁵² İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 141-142; Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, 235.

⁴⁵³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 141.

⁴⁵⁴ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/4.

⁴⁵⁵ Makrîzî, *Sülûk* 1/464.

⁴⁵⁶ Makrîzî, *Sülûk* 1/464.

2.5.1. Haçlılarla İlişkiler

1250 yılında Mısır ordusu ile Dımaşk ordusu arasında yapılan Abbâse Savaşı'nı Mısır ordusu kazanınca el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Akkâ'daki IX. Louis'e bir elçi gönderdi. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, IX. Louis'ten Mısır'a karşı yardım etmesi halinde Kudüs'ü kendilerine vermeyi teklif etti. Bu durumdan faydalanmak isteyen IX. Louis hemen Mısır'daki Aybek'e elçi olarak Jean de Valenciennes'i gönderdi. Jean de Valenciennes, Aybek'e Mısır'daki esirlerin durumuna bir çözüm bulunulması aksi takdirde el-Melikü'n-Nâsır Yusuf ile anlaşma yapacağını bildirdi. Aybek, 1244 yılında Haçlılarla yapılan Gazze'de savaşta esir düşen 3000 kişiyi, Haçlılar da esir olan 300 Müslüman esiri karşılıklı olarak serbest bıraktı.⁴⁵⁷ Aybek, IX. Louis'in el-Melikü'n-Nâsır Yusuf ile anlaşma yapmasını önlemek için ikinci grup esirle birlikte bir zebra ve bir fil hediye olarak gönderdi. Bu durumdan daha fazla faydalanmak isteyen IX. Louis geri kalan esirlerin fidesiz serbest bırakılmasını istedi. Aybek bu sırada IX. Louis'in elçisi Yves le Breton'un Dımaşk sarayında olduğu haberini aldı. Aybek, el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a karşı askeri bir ittifak karşılığında IX. Louis'in isteğini kabul etti. Aybek, Filistin ve Dımaşk'ı alırlarsa, IX. Louis'e Kudüs ve doğuda Ürdün'e kadar olan yerleri Haçlılara teslim edeceği sözünü verdi. IX. Louis bu şartları kabul etti. Aybek, 1252 yılında bütün Haçlı esirleri serbest bıraktı.⁴⁵⁸

Aybek ile IX. Louis'in anlaşmasını Templier şövalyeleri ile el-Melikü'n-Nâsır Yusuf arasındaki iyi ilişkileri koparmama adına bozulacaktı. IX. Louis onları azarlayarak bu anlaşmaya itaat etmelerini söyledi. Aybek ve IX. Louis arasında yapılan bu anlaşmadan herhangi bir sonuç çıkmadı. Çünkü el-Melikü'n-Nâsır Yusuf ile Aybek, Bağdat halifesi Musta'sım Billah'ın gönderdiği elçi vasıtasıyla anlaşmaya vardı. Bu anlaşmadan sonra Aybek ve IX. Louis'in yaptığı anlaşmanın bir önemi kalmadı, anlaşma zamanla unutuldu. Halife, Moğol tehlikesine karşı birleşmelerini tavsiye etti. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un ordusu Gazze'den Dımaşk'a doğru giderken Sayda şehrine saldırıp iç kaleyi ele geçirdi. Şehri yakıp yıktı ve çok sayıda ganimet elde etti. IX. Louis Banyas'a Haçlı birliklerini gönderip intikam almak istediye de başarılı olamadı.⁴⁵⁹

IX. Louis, Akkâ'ya gittikten sonra vasallarıyla bir toplantı düzenleyip gelecek ile ilgili görüş alış-verişinde bulundu. IX. Louis'in annesi Blache acilen Fransa'ya dönmesini istediye de IX. Louis Filistin'de kendisine ihtiyaç olduğu zannıyla gitmeyi kabul etmedi. IX. Louis'in Mısır'da yenilmesi Fransa ordusuna büyük bir darbe vurup Haçlıların savunma gücünü kırdı. Aybek, el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un, Akkâ'daki IX. Louis ile anlaşma yapabileceğini göz önünde

⁴⁵⁷ Richard, IX. Louis, esir sayısının 200 kişi olduğunu ve Müslüman yapılmak üzere çalıştırılan esir Hristiyan çocuklarını da aldığını belirtir. *Haçlı Seferleri Tarihi*, 361.

⁴⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/235; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 361-362.

⁴⁵⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/236.

bulundurarak Mısır'daki esir Haçlı askerlerini serbest bıraktı. Çünkü IX. Louis, Mansûra'nın intikamını almak için uygun zaman ve zemini bekliyordu.⁴⁶⁰

Aybek döneminde Haçlılarla savaş yapılmayıp siyasi ilişkiler anlaşmalar ile sürdürüldü. Çünkü hem Bahri Memlûkler'den bir kısmı ve Mısır'ın güney kesiminde Arapların bazıları Aybek'in tahta geçişini kabullenememişti, hem de Dımaşk'ta Aybek'in tahta geçmesini kabullenmeyen el-Melikü'n-Nâsır Yusuf bulunuyordu.

Şecerüddür'ün tahta geçmesi birçok kişi tarafından eleştirilince Aybek ile 31 Temmuz 1250 yılında evlenmişlerdi. Şecerüddür'ün bu evlilikteki düşüncesi yapılan tenkitlerin önüne geçip perde arkasından devleti yönetmekti. Çetin ceviz olarak adlandırılan Şecerüddür ile Aybek'in zamanla arası açıldı. Aybek'e bir müneccim, ölümünün bir kadının elinden olacağını söyledi. O kadın Şecerüddür idi. Aybek 653/1255 yılında Musul sahibi Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla nişanlanmış ve evlenmeyi düşünüyordu. Bari'de buldukları sırada bu düşüncesinden dolayı Bahri Memlûkler onu eleştirince onları Kahire'ye hapse gönderdi. Hapse atılanlar arasında Aydekin es-Salihi de vardı. Kal'atü'l-Cebel'de Şecerüddür ile karşılaşınca "Ya Hond! (Efendim) Biz hapse atılacak herhangi bir suç işlemedik. Aybek'in Musul sahibinin kızıyla nişanlanması zorumuza gitti. Bizler senin ve şehit eşinin (el-Melikü's-Salih) yetiştirdiği kimseleriz. Aybek bizi hapse attı biz de onu öldüreceğiz," dediler. Şecerüddür onları onaylamak ve sözünüzü işittim manasında elindeki mendili onlara verdi.⁴⁶¹

Şecerüddür, Aybek'e karşı ittifak arayışında olduğu için Dımaşk hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a haber gönderip kendisiyle evlenme teklifinde bulundu. Böylece Mısır'ı kolayca alabileceğini söyledi. Fakat el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, bunun bir tuzak olabileceğini düşündüğü için buna cevap dahi vermedi. Bu arada Musul sahibi Bedreddin Lü'lü (Aybek'in müstakbel kayınpederi) Şecerüddür'e karşı temkinli olmasını, Şecerüddür'ün el-Melikü'n-Nâsır Yusuf ile görüştüğünü söyledi. Bu durum karşısında Aybek, O'nu Kahire'de bir eve hapsedmek istedi. Fakat Bahri Memlûkler Şecerüddür'e sadakatle bağlıydı. Aybek bunlardan çekindiği için bunu yapamadı.⁴⁶²

2.5.2. Aybek'in Öldürülmesi

Aybek, el-Melikü'n-Nâsır Yusuf ile anlaştıktan sonra 654/1256 yılında Kahire'de Manâzır-ı el-Lûk sarayında kalıyordu. Kal'atü'l-Cebel'de bulunan Şecerüddür'ün yanına gitmiyordu. Şecerüddür, burada kendisine çok güvendiği Muhsin Cevceri liderliğinde Aybek'e tuzak kurdu. Aybek, 23 Rabülevvel 655/10 Mart 1257 Salı günü akşam üzeri polo oynadı. Daha sonra Vezir Şerâfeddin Fâizi ve Kâdı'l-Kudât Bedreddin Sincâri ve bazı kimselerle Kal'atü'l-Cebel'e gitti.

⁴⁶⁰ Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 6/445.

⁴⁶¹ Makrîzî, *Sülûk* 1/ 493.

⁴⁶² Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *fî Târîhi'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*. (Beyrut, 1995), 123; Cüneyt Kanat, "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlen Bazı Suikastlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 3, (2000), 28.

Şecerüddür ona banyo yapması için hamamı hazırlattı. Hamama girip elbiselerini çıkartırken Muhsin Cevceri ve yanındaki arkadaşlarıyla Aybek'i boğup öldürdü. Şecerüddür bir an yaptığına pişman olup onlara engel olmak istemiş olsa da bunda başarılı olamadı. Cevceri, Şecerüddür'e "Bizi ne zaman terk ettin bize ve sana zaman kalmadı" diyerek tepki gösterdi.⁴⁶³ Öldürüldüğünde yaklaşık 60 yaşında olan Aybek, 7 yıldan 33 gün eksik Memlük tahtında kaldı.⁴⁶⁴

2.6. Şecerüddür'ün Öldürülmesi

24 Rabîülevvel 655/11 Mart 1257 tarihinde devlet erkanı Sultan Aybek'i ziyarete gelince Şecerüddür ne yapacağını şaşırıldı. Aybek'in Şecerüddür tarafından öldürüldüğü öğlene doğru duyulunca askerler kaleyi kuşattı. Şecerüddür ve destekçileri kalede birkaç gün direndi. Şecerüddür, yakalanacağını anlayınca bütün mücevherlerini Mansur Ali'nin annesinin eline geçmesin diye kırıp ufaladı. Şecerüddür ve cariyelerinin bazıları yakalanıp Burc-u Ahmar'a getirildi. Şecerüddür burada yeni sultan el-Melikü'l-Mansûr'un annesine teslim edildi. el-Melikü'l-Mansûr'un annesinin emriyle cariyeleri tarafından burada takunyalarla dövülerek öldürüldü. Cesedi ise kalenin surlarındaki hendeğe atıldı. Şecerüddür, öldüğünde üzerinde bir gömlek ve şalvarı vardı. Birkaç gün hendekte kaldıktan sonra bir küfeye (sepet) konulup daha önceden yaptırdığı türbesine defnedildi.⁴⁶⁵ Şecerüddür, mahir bir yönetici, dinine düşkün hayır sever bir kimseydi. Hacca ilk kez sürre alayı ve Kâbe'ye ilk defa örtü Şecerüddür tarafından gönderilmiştir.⁴⁶⁶

2.7. Kutuz

Aybek öldürüldükten sonra Memlük emirlerinin önderleri toplanarak tahta Aybek'in oğlu el-Melik el-Mansur Nureddin Ali b. Aybek'i 16 Rabîülevvel 655/12 Nisan 1257 tarihinde 15 yaşında *el-Mansur* unvanıyla tahta geçirdi. el-Melikü'l-Mansûr'un yaşı küçük olduğundan zamanının çoğunu horoz dövüştürüp, güvercinlerle oynayarak geçiriyordu. Bu dönemde Moğollar 20 Muharrem 656/28 Ocak 1258 tarihinde Bağdat'ı yerle bir etmiş ardından Cezire ve Şam'a doğru ilerliyordu.⁴⁶⁷ Bu arada tehlikenin farkında olan Mısır'ın ileri gelen devlet adamları ve umerâ toplantı yapıp Mısır'ın siyasi ve ekonomik durumuyla ilgili görüş alış-verişinde bulundular. Mısır'ın baş hatibi olan İzzeddin b. Abdüsselam:

"Gelen giden bir şeyler alarak beytülmalde altın ve ziynet eşyasının kalmadığını ve hazinenin boşaltıldığını, askerlerin at ve silahlarından başka savaş için kullanacak bir şeylerinin olmadığını, bu durumda halktan düşmanı kovana kadar vergi

⁴⁶³ 'Amîd el-Mekîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 43; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 24; Makrîzî, *Sülûk* 1/494.

⁴⁶⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/292; Makrîzî, *Sülûk* 1/494; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/12.

⁴⁶⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/293; Makrîzî, *Sülûk* 1/494;

⁴⁶⁶ Tomar, Cengiz. "Şecerüddür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/405.

⁴⁶⁷ Makrîzî, *Sülûk* 1/499; Melik el-Mansur'un yaklaşık 10 yaşında olduğunu söyler. Baybars el-Mansuri, *Zübdetü'l-Fikre*, 25.

alınmasının caiz olduğunu söyledi. Bununla birlikte düşman karşımıza çıktığı zaman halkın can ve mallarıyla karşı koymalarının gerektiğini, şayet askerlerin elinde malları değerli silah ve aletleri varsa halktan vergi almanın caiz olmadığını” belirtti.⁴⁶⁸

Kutuz, bu toplantıda sultanın çocuk olduğunu ve zamanını oyun ve eğlenceyle geçirdiğini devlet işleriyle ilgilenmediğini hatırlatarak böyle kritik bir dönemde tahta herkesin boyun eğeceği, güçlü, iradeli, sözü dinlenen birinin olması gerektiğini ifade etti. Kutuz, Alameddin Sencer Ğatmi ve Seyfeddin Bahadır ve diğer emirlerin avda olduğu bir sırada 24 Zilkade 657/8 Kasım 1259 Cumartesi günü sultan el-Melikü'l-Mansûr, annesi ve yakın akrabalarından bazılarını Kahire Kalesi'ndeki bir burca hapsedti.⁴⁶⁹ Bu haber Kahire'de duyulunca bazı emirler karşı çıktı. Kutuz, Moğol tehlikesini hatırlatıp bu değişikliğin gerekli olduğunu söyleyince emirler Kutuz'un sultanlığını kabul etti. Kutuz, daha sonraları el-Melikü'l-Mansûr ve annesini önce Dimyat'a daha sonra da Konstantinapolis'e gönderdi. Kutuz kendine muhalefet eden emir Alameddin Sencer Ğatmi, Seyfeddin Bahadır ve İzzeddin Aydemir'i tutuklattı. Kal'atü'l-Cebel'de 24 Zilkade⁴⁷⁰ 1259 Cumartesi günü *el-Melikü'l-Muzaffer* unvanıyla Memlük tahtına oturdu. Kutuz tahta oturduktan hemen sonra devlet erkanını toplayıp yaklaşan Moğol tehlikesine karşı tedbirler aldı. Dimaşk sahibi el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a bir mektup gönderip Moğollara karşı yardım talebinde bulundu. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a karşı olmayacağını, isterse naibi olarak Mısır'ı yöneteceğini, Mısır'a gelirse ona sultan olarak biat edeceğini söyledi. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a bu mektubu alınca çok sevindi ve Kutuz'un ittifak talebini kabul etti.⁴⁷¹

el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Şam'da Moğol saldırısına karşı gerekli tedbirleri almış Halep ve Dimaşk'a çok sayıda asker konuşlandırmıştı. Bu arada Moğol ordusunun Harran'ı kuşatıp Şam bölgesine doğru geleceği kanaati oluşunca el-Melikü'n-Nâsır Yusuf alınması gereken tedbirler konusunda emirlerle birlikte bir toplantı gerçekleştirdi. Komutanlarından Necmeddin Emir Hacib ve Zeyneddin Hâfizi Moğollara karşı durmalarının mümkün olmadığını teslim olmanın en mantıklı yol olduğu görüşünü açıkladılar. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a sığınan Baybars ve diğer Bahri Memlük emirleri ordunun yeterli olduğunu, Moğollara karşı konulması gerektiğini düşünüyorlardı. Baybars ve Bahri emirleri, el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Moğollara karşı koymayacağını anladıklarında elçi olarak Alaaddin Taybars Veziri'yi Kutuz'a hizmetine girmek istediklerini bildirmek için elçi olarak gönderdiler. Kutuz, kendilerine zarar vermeyeceğine dair söz verince Baybars ve arkadaşları 22 Rabîülevvel 658/8 Mart 1260 tarihinde Kahire'ye

⁴⁶⁸ Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehabüddîn) Muhammed b. Şehabüddîn Ahmed b. 'İyas, *Bedâi'z-Zuhûr fi Vekâi'd-Duhûr*, thk. Muhammed Mustafa, (Bayrut: Müessesetü'r-Reyyân, el-Ma'hedü'l-Almâni li'l-Ebhâsi's-Şarkıyye, 2010), 302.

⁴⁶⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/299.

⁴⁷⁰ Makrîzî, *Sülûk* 1/ 507.

⁴⁷¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/300; Makrîzî, *Sülûk* 1/508.

gitti. Kutuz Baybars'a Kalyûb'u iktâ olarak verdi. Kutuz, Baybars ve arkadaşlarının gelmesiyle birlikte Moğollara karşı koymak için savaş hazırlıklarına başladı.⁴⁷²

2.7.1. Moğollar ile İlişkiler

Moğolların Halep İstilasası

Moğol hükümdarı Hülâgû ordusuyla birlikte 658/1259 yılı aralık ayı sonlarına doğru Halep'in yakınlarında bulunan köyleri yakıp yıkarak Halep önlerinde karargâh kurdu.⁴⁷³ Hülâgû, Halep naibi Turanşah'a⁴⁷⁴ bir elçi gönderip şehri teslim etmelerini, teslim edildiğinde halkın can ve mal güvenliğinin korunacağı haberini verdi. Ayrıca şehre naib olarak da tekrardan kendisini atayacağını ekledi. Turanşah ise şehri asla teslim etmeyeceklerini tek amaçlarının kendileriyle savaşmak olduğunu bildirdi. Turanşah şehri savaşa hazırlamış Halep Kalesi'ni müstahkem hale getirmiş gerekli olan cephane ve erzağı depolamıştı.⁴⁷⁵ Moğollar 2 Safer 658/18 Ocak 1260 tarihinde Halep'i kuşattılar. Şehrin etrafına 20 adet mancınık konuşlandırıp altı gün boyunca gece gündüz kalenin duvarlarını taşlarla dövdüler. Halktan pek çok kimseyi öldürüp şehri yağmaladılar. Öyle ki sokaklar insanların cesetleriyle doluydu.⁴⁷⁶ Bu arada Turanşah ve bazı askerler iç kaleye sığındılar. İç kalede fazla direnemeyen Turanşah, 11 Rabîülevvel 658/25 Şubat 1260 tarihinde Halep Kalesi'ni emanla Moğollar'a teslim etti. Hülâgû, yaşının büyük olmasından dolayı Turanşah'ı affetti. Turanşah birkaç gün sonra kendisi öldü.⁴⁷⁷

Moğolların Dımaşk İstilasası

Moğollar, Halep'i aldıktan sonra Ketboğa/Kitboğa komutasında Dımaşk'a doğru yola çıktı. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf Moğolların geldiği haberini alınca ailesi ve önemli komutanlarıyla birlikte şehri terk ederek Gazze'ye doğru gitti. Bu durum karşısında halk şehri bırakıp nereye gidiyorsun diye tepki gösterdi. 17 Safer 658/2 Şubat 1260 tarihinde Dımaşk uleması ve el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Naibi Zeyneddin Hâfız Moğollar karşısında duramayacaklarını anlayınca şehri emanla Hülâgû'nün elçilerine teslim etti. Hülâgû, yayınladığı fermanla halka iyi davranılmasını, Müslümanların, Hristiyan halka koymuş olduğu kısıtlamaların da kaldırılmasını emretti. Hristiyanların dini ibadet ve geleneklerini serbestçe yaşamalarını istedi. Bu durum karşısında Hristiyanlar, İslamiyet'i kötülemez ve Müslümanlar üzerinde baskı kurmaya başladı. Müslümanlar üzerine şarap dökerek camileri de tahrip etti. Fakat Müslümanlardan büyük tepki gelince Zeyneddin Hâfizi, Ketboğa ve Baydara'ya rüşvet vererek bu durumu değiştirdi. Dımaşk emanla verilmesine rağmen kale komutanı ve bazı askerler iç

⁴⁷² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/301; Makrîzî, *Sülûk* 1/508-509; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/75

⁴⁷³ Baybars el-Mansûrî *Zübdetü'l-Fikre*, 48; Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 338.

⁴⁷⁴ Selâhaddin Eyyûbî'nin oğludur. 'Amîd el-Mekîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 49.

⁴⁷⁵ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/74.

⁴⁷⁶ 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 1/218.

⁴⁷⁷ Makrîzî, *Sülûk* 1/511; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/75-76.

kaleye kaçarak kaleyi teslim etmek istemedi. Moğollar, 6 Rabiulahir 658/21 Mart 1260'ta Dımaşk Kalesi'ni mancınıklarla taş yağmuruna tuttu. Bu sırada Dımaşk'ta hava çok soğuk ve yağmurluydu. Ayrıca deprem oldu ve kalenin bazı surları yıkıldı. Kaledeki askerlere karşı koyamayacaklarını anlayınca Dımaşk Kalesi 22 Cemâziyelevvel 658/5 1260'ta emanla Moğollara verildi. Kale komutanı Kızıl ve İbnü's-Sayrâfi Moğollar tarafından idam edildi.⁴⁷⁸

2.7.2. Aynicâlût Savaşı

Hülâgû, 21 Ocak 1260 tarihinde içeriğinde tehdit ve kendisine itaati bildiren, itaat edilmediği takdirde halkının başına neler gelebileceği bir mektubu dört elçiyle birlikte Kutuz'a gönderdi. Kutuz, bu mektubu ulemanın ve emirlerin olduğu bir mecliste okudu. Moğollara karşı neler yapmaları gerektiği istişare edildi.⁴⁷⁹ Buradaki ulema ve emirlerin bir kısmı Moğollara karşı durulamayacağını anlaşma yapılması gerektiğini belirtti. Bahri Memlûkler'in desteğini alan Kutuz ise savaşılması gerektiğini savundu. Kutuz ve Baybars, savaşmayalım görüşünde olan ulema ve emirleri savaşa ikna etti. Kutuz, emirlerin Moğollarla savaşmaktan vazgeçmelerinin önüne geçmek için Hülâgû'nün gönderdiği dört elçiyi ikiye bölüp kellelerini Züveyle kapısına astırdı.⁴⁸⁰

Moğolların Bağdat, Halep ve Dımaşk bölgesinde yaptığı zulüm, Mısır halkının psikolojisini bozmuştu. Bu savaş aslında Müslümanlar için ölüm kalım savaşı olduğu için Kutuz, halkı psikolojik olarak savaşa hazır hale getirdi. Kutuz savaş kararı aldıktan sonra 600.000 dinar para topladı.⁴⁸¹ Bu parayla asker için gerekli olan teçhizat ve erzak ihtiyacı giderilmiş oldu. Kutuz, Moğollarla savaş kararı aldıktan sonra Müslümanlar arasında dağılmış olan siyasi birlik tekrardan toplandı. Böylece Kutuz, Moğolların karşısına güçlü bir orduyla çıktı. Kutuz, Akkâ civarındayken Moğolların Ürdün'den geçerek Celile'ye ulaştığı haberi geldi. Kutuz orduyu hemen Nazareth'ten geçirerek 2 Eylül 1260 yılında Aynicâlût'a ulaştı. Bir gün sonra ise Moğol ordusu, Gürcü ve Ermeni birliklerini de orduya katarak Aynicâlût'a geldi. Fakat Ketboğa savaştan önce Aynicâlût ve çevresine öncü birliklerini göndermemişti. Bunun için Müslümanların nerede karargâh kurduğunu ve asker sayısını bilmiyordu.⁴⁸²

Kutuz, asker sayısının Moğollardan fazla olduğunu biliyordu. Stratejik bir hamle yaparak ordunun ana birliğini civardaki tepelik alanlarda sakladı. Sadece öncü birlik olarak Baybars komutasındaki birliği Moğollar üzerine gönderdi. Moğol ordusunun sayı bakımından az oluşu ve teçhizatının eksikliği Memlûk askerlerinin cesaretini artırdı. Usta bir savaşçı olan Baybars, vur-kaç taktiği ile Moğol ordusunu tuzağa düşürdü. Dağlık alanda pusuda bekleyen ana ordu Moğolları çembere aldı. İyi bir mücadele vermesine rağmen Ketboğa ve askerleri kısa bir

⁴⁷⁸ Makrîzî, *Sülûk* 1/512.

⁴⁷⁹ Makrîzî, *Sülûk* 1/515.

⁴⁸⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 50-51.

⁴⁸¹ İbn İyâs, *Bedâi'z-Zuhûr*, 306.

⁴⁸² Makrîzî, *Sülûk* 1/515.

zaman sonra kılıçtan geçirildi. Az sayıda Moğol askeri çemberi yarıp kaçtı. Ketboğa esir edildi. Onun esaretiyle savaş sona erdi. Elleri ayakları bağlı bir şekilde Kutuz'un huzuruna getirilirken atından yere düştü. Kendisiyle alay eden memluk askerlerini tehdit etti. Memlük askerlerle alay ederek kendisinin her zaman efendisine sadık biri olduğunu söyledi. Sonra da boynu vurularak öldürüldü.⁴⁸³

Hülâgû, 1260 Aralık ayında Suriye'de kaybettiği yerleri ve Ketboğa'nın intikamını almak için bir askeri birlik gönderdi. Moğollar bu saldırıda birçok Müslümanı öldürmesine rağmen Müslümanlar karşısında daha fazla tutunamayarak geri çekildi.⁴⁸⁴

Aynicâlût Savaşı'nın Sonuçları

Nureddin Mahmud Zengi, Selâhaddîn Eyyûbî ve el-Melikü's-Salih'in oluşturduğu Suriye-Mısır siyasi birliği Memlük Devleti çatısı altında tekrar sağlandı. Eyyûbîler Moğollarla beklenen mücadeleyi gösteremedikleri için halkın nezdinde itibar kaybına uğradı. Aynicâlût savaşından sonra Eyyûbî-Memlük çatışması sona erdi.⁴⁸⁵ Memlük idaresi herkes tarafından kabul edildi.⁴⁸⁶

Aynicâlût, Moğolların İslam dünyasına yapmış olduğu istilanın son noktası oldu. İslam dünyasının ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ın Moğollar tarafından yakılıp yıkılması sonucunda buradaki ilim adamları Kahire'ye göç etti. Mısır, tüm Müslümanların sığınağı oldu.⁴⁸⁷ Nicola Ziyade, "Eğer Moğollar, Aynicâlût'ta durdurulmasaydı Arap dilinin çok gerileyeceğini ve Arap medeniyetinin büyük darbe alacağını" söyler. Aynicâlût savaşının kazanılması Haçlı-Moğol ittifakının önüne geçti ve Memlük Devleti'nin temelleri sağlamlaştı. Dünyaya hâkim olma düşüncesindeki Moğolların da yenilebileceği fikri ortaya çıktı. Mısır, Suriye ve Avrupa'yı olası Moğol işgalinden kurtardı. Memlükler İslam'ın hamisi olup Müslümanların sevgisini kazandı. Memlük birlikleri arasında siyasi birlik sağlandı. Asya'daki Hristiyanlar zayıflarken, Müslümanlar güçlendi. Müslümanlar, Aynicâlût zaferi ile tarihlerinde karşılaşmış oldukları en tehlikeli düşmandan kurtulmuş oldu. Moğollar, Suriye topraklarından

⁴⁸³ 'Amîd el-Mekîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 53-54; İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 64; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/303; Makrîzî, *Sülûk* 1/517; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/264-266;

⁴⁸⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/267.

⁴⁸⁵ Kazım Yaşar Koprıman, "Doğuşta Günümüze Büyük İslam Tarihi", *İlk Müslüman Türk Devletleri*, (Ankara: Çağ Yayınları), 6/455.

⁴⁸⁶ Baybars el-Mansûrî. *Zübdetü'l-Fikre*, 50-51; Makrîzî, *Sülûk* 1/516; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 7/79-80; Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memluklar (1193-1260)*, 269.

⁴⁸⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Adnan Kara, "Memlüklü Eğitim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies* 13/1 (2018), 187-212; Şahabeddin Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi* 25, (1971), 15-9.

çekilmeye başladı.⁴⁸⁸ Moğollara destek veren Küçük Ermenistan'ın konumu ile Haçlıların konumu tehlikeye girdi. Bu iki devlet Memlûklerin açık hedefi haline geldi.⁴⁸⁹

Eğer Hristiyan olan Ketboğa bu savaşı kazanmış olsaydı Hristiyanlık Asya kıtasına hâkim olurdu. Haçlılar emellerini rahat bir şekilde Asya kıtasında gerçekleştirirdi. Memlûk Devleti bu zaferiyle Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemine kadar Doğu'nun en güçlü devleti ve Müslümanların hamisi oldu.⁴⁹⁰

2.8. Haçlılarla İlişkiler

Kutuz, Ketboğa'nın geçiş güzergahını tehdit altına almak için Filistin sahil yolundan yukarı doğru ilerleyerek kuzeyden Filistin'e girmek istedi. Kutuz, bu sebeple Haçlılardan geçiş izni, erzak ve askeri destek talebinde bulundu. Haçlı baronları Kutuz'un bu teklifi değerlendirmek için Akkâ'da toplandı.⁴⁹¹ Yapılan bu görüşmenin neticesinde Alman şövalye tarikatının üstadı Hanno von Sangershausen bu savaşta Müslümanları desteklemenin bir hata olacağını, Müslümanlar savaşı kazanırsa Haçlılar üzerinde baskı kuracağını öne sürünce Kutuz'un asker destek talebi kabul edilmedi.⁴⁹² Fakat Memlûk ordusuna erzak ve geçiş izni verilmesi kararlaştırıldı.⁴⁹³ Aslında Haçlılar, Moğollar Sayda'yı yağmaladığı için onlara karşı idiler. Fakat bu zalim ve zorba devletin şerrinden korkuyorlardı. 1260 yılının ağustos ayı boyunca Kutuz, birliğini sahil yolu boyunca kuzeye doğru sevk etti. Birkaç gün Akkâ civarındaki meyve bahçelerinde orduyu dinlendirdi. Bu dinlenme esnasında Haçlılar Kutuz'u ve ordudaki bazı emirleri şeref misafiri olarak yemeğe davet etti. Bunların arasında Baybars'ta bulunmaktaydı. Baybars, yemek dönüşünde şehri ani bir baskınla alabileceklerini söylemiş olsa da Kutuz bu teklifi Moğollar bertaraf edilmedikçe Haçlılarla savaşmanın doğru olmayacağını söyleyerek kabul etmedi. Haçlılar yemeğe gelen Memlûk emirlerinin çok oluşundan ve tavırlarından şüphelenmiş olsalar da onlara Moğollar yenildiği takdirde atları ucuz olarak kendilerine satılacağı sözü verilince bu şüpheyi ortadan kardırılmış oldu.⁴⁹⁴ Kutuz döneminde Moğol

⁴⁸⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Nicola Ziyade, *Ayn-ı Calud'ta Moğolların Yenilgisi Arap Medeniyetini Kurtardı*, çev. Hüseyin Ethem Polat, *Nüsha* 11, (2003), 153-156; Özyaydın, Abdülkerim. "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1991), 4/275-276; Yiğit, İsmail. *Memlûkler*, 38-39; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/266 İsmail Yiğit, "Kutuz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 26/500-501.

⁴⁸⁹ Holt, *Haçlılar*, 252.

⁴⁹⁰ Süleyman Özbek, *Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı Ayn Calud*, ed. Hasan Celal Güzel ve ark., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 129-132; Süleyman Özbek, "Geçmişten Günümüze Göç I: Bahri Memlûkler Zamanında Suriye ve Mısır'a Moğol Göçü ve Sonuçları", 7. *Canik Sempozyumu 17-19 Şubat 2017*, ed. Osman Köse, (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 95.

⁴⁹¹ Makrîzî, *Sülûk* 1/516; Holt, *Haçlılar*, 150; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 419.

⁴⁹² Paul M. Cobb, Akkâ'daki Haçlılar Moğol-Memlûk savaşı için askeri destek vermek istediklerini fakat Kutuz'un bu teklifi kabul etmediğini söylemektedir. *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2018), 323; Holt, *Haçlılar*, 150.

⁴⁹³ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 619.

⁴⁹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/265.

tehlikesi olduğu için iki cephede savaşmanın orduya büyük yük olacağı düşüncesiyle Haçlılarla herhangi bir savaşa girişilmemiş ilişkiler sulh üzerine devam etmiştir.

2.9. Kutuz'un Öldürülmesi

Kutuz İslam tarihinde dönüm noktası olan Aynicâlût zaferinden sonra Dımaşk'ta görkemli bir şekilde karşılandı. Bu arada Moğollardan alınan şehirlere yöneticiler atadı. 26 Şevval 658/5 Eylül 1260 tarihinde Dımaşk'tan ayrılarak Kahire'ye gitmek üzere yola koyuldu.⁴⁹⁵ Kutuz, Aynicâlût savaşından önce Baybars'a Halep naipliğini söz vermişti. Fakat burayı Musul hâkimi Ali b. Bedreddin Lü'lü'ye verdi.⁴⁹⁶ Kutuz'un sözünde durmaması Baybars ile arasının açılmasına sebep oldu. Baybars Memlük emirleriyle birlikte Kutuz'u öldürmek için bir plan hazırladı. Kutuz ve adamları Kahire'ye doğru giderken Sahiliyye civarında bulunan Kusayr mevkinde mola verdi. Kutuz ve arkadaşları burada tavşan avına çıkınca Baybars bunu fırsat bilerek peşine düştü. Baybars uygun zamanı bulunca arkadaşlarıyla planlamış olduğu şekilde 15 Zilkade 658/22 Ekim 1260 tarihinde Kutuz'u öldürdü.⁴⁹⁷ Kutuz'un Baybars'a Halep naipliğini söz verdiği halde vermemesi, muhtemelen onun bağımsız hareket etmesinden ve kendisine karşı bir güç oluşturabileceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

⁴⁹⁵ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 6/82-83.

⁴⁹⁶ Makrîzî, *Sülûk* 1/518.

⁴⁹⁷ 'Amîd el-Mekîn, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 54-55; İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 297-298; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/304; Yiğit, "Kutuz", 26/ 501. Ayrıca Kutuz, Aybek zamanında Baybars'ın arkadaşı olan Aktay'ın suikastla öldürülenlerin başında geldiği için Baybars, Aktay'ın intikamını aldığı söylenir.

III. BÖLÜM

BAYBARS DÖNEMİ

3.1. Baybars'ın Hayatı

Kıpçak Türkmenlerinin Borlu/Borli ya da Borçoğlu/Burçoğlu aşiretinden olan el-Melikü'z-Zâhir Rüküddin Ebu'l-Feth Baybars b. Abdullah es-Salih en-Necmi, 620/1223 veya 624/1227 yılları arasında Kıpçak bozkırında dünyaya geldi. 1241 yıllarında Ulak hükümdarı Anar Kaan tarafından esir alınarak esir tüccarlarına satıldı. Esir alındıktan sonra Sivas'a oradan da Halep ve Dımaşk'a gitti. Burada kendini satın alan Emir Alâeddin el-Aytekin Bundukdâri ile Kahire'ye geldi. Bundukdâri, Baybars'ı yetiştirmek üzere Bahriyye Memlûk askerlerinin arasına dahil etti.⁴⁹⁸

Bundukdâri'nin mallarına Eyyûbî hükümdarı el-Meliku's-Salih tarafından el konulunca Baybars, el-Melikü's-Salih'in himayesine girmiş oldu. Bu sebeple Baybars, *Salihî* nisbesiyle anıldı.⁴⁹⁹ Bu dönemde küçük yaşlarda satın alınan memlûkler yukarıda da belirtildiği gibi efendilerinin de desteğini alarak Kur'ân, hadis, fıkıh bilgilerinin yanı sıra gerekli askeri eğitim de aldılar. Bu eğitimde başarılı olan memlûkler, kabiliyetlerine göre sınıflara ayrılırdı. Tıbâk adı verilen eğitim sürecinde pek çok alanda âlim, edip, komutan ve sultan yetişmişti. Baybars da burada yetişen en önemli sultanlardandır. Baybars, uzuna yakın boyu, kara yağız, mavi gözlü, gür sesli, heybetli, büyük emelleri olan, atılgan, girişken, zekâsı, savaşçılığı, kabiliyeti, gözü pekliği, mücadele yönü yüksek, yöneticilik ve önderlik vasıflarıyla ön plana çıkan biriydi. Efendisi el-Melikü's-Salih tarafından memlûklerin yetenekli olanlarının dâhil olduğu Camedâriye sınıfına katılıp burada bir bölüğün komutanı olarak göreve başladı.⁵⁰⁰

Tahta Geçişi

Baybars ve arkadaşları Kutuz'u öldüğü yere defnettikten sonra Kusayr'a doğru yola çıktı. Kusayr'a gelen Baybars, sultanın minderine oturdu. Saltanat için tartışma çıkmış olsa da sonraları Atabek'in şu konuşması ortalığı sakinleştirdi: "Hoşdaşlarım! Allah'a yemin ederim ki, el-Melikü'l-Muzaffer (Kutuz) yaşasaydı veya onun bir çocuğu olsaydı ona biat etmek zorundaydık ve kılıcımın onun için savaşan ilk ben olurum. Şüphesiz ki el-Melikü'l-Muzaffer

⁴⁹⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zahir*, 242; İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 262; Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, 13; Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/221; Nadir Karakuş, *Baybars*, Ensar Yayınları, 1. Basım, Nisan, İstanbul, 2022, 16-17; Abdullah Mesut Ağır, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti*, (İstanbul, Selenge Yayınları, 1. Bası, Eylül, 2021), 71.

⁴⁹⁹ İbn Tağrıberdi, *Nücûm*, 9/94; Şerafeddin Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, 12; Songül Dumlupınar, *Kalavun Dönemine Kadar Memlûk-Haçlı İlişkileri*, 64-65.

⁵⁰⁰ İbrahim Ethem Polat, "Kıpçak Türklerinin Arap Medeniyetine Katkıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/7 (2009), 208; Yasemin Kaçar, *Bahri Memlûk Devleti'nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382)*, (Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006), 7-10; Gülay Çalık, *Sultan Baybars ve Haçlılarla Mücadelesi*, 8-10.

öldürüldü. İçimizden biri kendi canını tehlikeye atıp başkasının yapamayacağını yaptı. Kim ki el-Melikü'l-Muzaffer'i öldürdüyse, onun yerine geçecek en layık kişi de odur dedi." Baybars, "el-Melikü'l-Muzaffer'i ben öldürdüm" dedi.⁵⁰¹ Bunun üzerine Atabek; "Buradaki insanların birçoğunun işi yok ve çok büyük zorluklar içerisindedirler. Şayet sultan bunlara yardım ederse onlar da sultana biat ederler" dedi. Baybars bu konuşmanın akabinde onlara yardım edeceğine dair yemin etti. Orada bulunanlar da Baybars'a biat etti. Halkın ve emirlerin biati ikindiye kadar sürdü. Baybars, emirlerin tamamının biat etmesini beklemek istediye de Atabek bu beklemenin doğru olmayacağını, bir an önce Kal'atü'l-Cebel'e gitmesi gerektiğini, aksi takdirde orada huzursuzluğun çıkabileceğini söyledi.⁵⁰²

Baybars, hoşdaşlarıyla birlikte yola koyuldu. Baybars, Kal'atü'l-Cebel'e gelmeden önce İzzeddin Aydemir Hilli, buradaki emirlere, el-Melikü'l-Muzaffer'in öldüğünü ve tahta Baybars'ın geçtiğini ona biat etmelerini istedi. Oradaki emirler de Baybars'a biat etti. Baybars, 19 Zilhicce 658/25 Kasım 1260 Pazartesi günü Kal'atü'l-Cebel'de Memlük Devleti'nin sultanı olarak tahta oturdu. Halkın ve emirlerin geri kalan kısmı da herhangi bir taşkınlık olmadan Baybars'a biat etti. Baybars halkın gönlünü kazanmak için onlara bol miktarda para dağıttı. Görevden alma ve atama üzere bazı tayinler gerçekleştirdi. Baybars, efendisi el-Melikü's-Salih dönemindeki devlet adamlarını tekrardan göreve getirdi. Yine o döneme ait kanun, vergi ve adetleri uygulamaya koydu. Sayıları binlere ulaşan vergileri kaldırdı. Halk rahat bir nefes aldı. Şer'i kanunların yürürlüğe girmesi için azami hassasiyet gösterdi. Bu zaman zarfında önceliği devlet işlerini düzene sokmak olduğu için savaflara ara verdi.⁵⁰³ Baybars, siyasi ileri görüşlülüğü, askeri ustalığı ve cesareti sayesinde tahta geçmeyi başardı.

Hoşdaşlarıyla Olan İlişkisi

Memlük Devleti'nde aynı efendinin hizmetinde yetişen kölelerin azad olduklarında kendi aralarında birbirlerine hitap ediş şekline Hoşdaş denir. Türkçe'de *Kocadaş* olarak telaffuz edilen kelime zamanla Arapça'da *Huşdâş* olarak kullanıldı.⁵⁰⁴ Hoşdaşlar arasında çok sıkı bir bağ bulunurdu. Aralarında biri sultan, emir veya komutan olduğunda onları canları pahasına

⁵⁰¹ Daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Ötenkaya, "El-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın Sultanlığı Meselesi: Sultan Öldüren Sultan Olur mu?" *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, XX 1-11, (2023).

⁵⁰² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zahir*, 68-69.

⁵⁰³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 69-72; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/267; Holt, *Haçlılar*, 153.

⁵⁰⁴ Ahmed Abdürrazık, *el-Alâkâtü'l-Üseriyye fi'l-Mustalahi'l-Memlûki*, el-Mecelletü't-Târîhiyyetü'l-Mısriyye, 1976.13/155; Fatih Yahya Ayaz, "Hoşdaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/562.

korurlardı.⁵⁰⁵ Hoşdaşa hainlik etmek veya zarar vermek ona karşı savaşmak ya da onu öldürmek alçaklık kabul edilirdi.⁵⁰⁶

Baybars kendisiyle aynı kaderi paylaşan hoşdaşlarına karşı çok müşfik davrandı. Daha önce ellerinden alınan mal ve değerli eşyalarını iade etti. Hak edene makam ve mevki verdi. Çeşitli sebeplerden dolayı ülkeyi terk eden hoşdaşlarının ülkeye tekrar dönmelerini sağladı. Onlar için özel bir divan oluşturdu. Hoşdaşlardan oluşan özel muhafız birliği kurdu.⁵⁰⁷

Cesareti

Baybars kendi döneminin en iyi ve en cesur süvarisiydi. Deliciler, bir kalede gedik açtıklarında ilk önce o gedikten kendisi girerdi. Herhangi bir kale veya şehre saldırı olacağı zaman askerleri saldırı düzenine kendisi sokardı. Aynicâlût ve Mansûra savaşında göstermiş olduğu cesaret bunun en güzel kanıtıdır. Savaşlarda stratejik yerleri çok iyi bilirdi. Memlûk Devleti'nin başına geçmesi de cesareti sayesinde oldu.⁵⁰⁸ Baybars'ın hayatına baktığımızda doğudan gelen Moğolların ve batıdan gelen Haçlıların üzerine korkusuzca gitmesi cesaretli olmasındandır.

Hoşgörü ve Sabrı

Baybars, siyasi kargaşa çıkmaması için bazı olaylara karşı hoşgörülü ve sabırlı davranmıştır. Mesela Halep naibi Emir Alameddin Halebi isyan etmişti. İsyan bastırıldıktan sonra Baybars onu affetmiş ve tekrar Halep'e naib olarak atamıştı. İkinci kez yine isyan eden Halebi'yi tekrar affetmiş ona ihsanda bulunmuş ve altmış süvarilik iktâ vermişti. Baybars' kendine karşı isyan eden, ihtiyaç halinde ortadan kaybolan hoşdaşlarına karşı da hoşgörülü davranmıştı. Nasiriyye'den ve Kal'atü'l-Cebel'den hapse gönderilen bir grubun mallarını müsadere etmemiş, onlar cezalarını çekene kadar mallarına sahip çıkmıştı. Bu grup hapisten çıkınca mallarını iade etmişti.⁵⁰⁹

el-Melikü'n-Nâsir Yusuf (658-1260) zamanında emir Alaaddin Aydoğdu Rükni ile Baybars arasında bir köleden dolayı anlaşmazlık çıkmıştı. Baybars, tahta geçtikten sonra Alaaddin Aydoğdu'yu yanına çağırıldı. Alaaddin Aydoğdu öldürüleceğini düşünerek Baybars'ın yanına gitti. Fakat Baybars onu ayağa kalkarak kucaklamış ve Alaaddin Aydoğdu'ya iktâlar vermişti.

⁵⁰⁵ Ayalon, *Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi*, 241; Memlûk askerlerinin arkadaşlarını kendi canlarını tehlikeye atarak korumak istemişlerdir. Nitekim Aybek Aktay'ı öldürdüğünde canlarını tehlikeye atarak Baybars ve hoşdaşları onu kurtarmak için ona yardıma gitmişlerdir. Fakat onlardan önce davranan Aybek, Aktay'ı öldürmüş ve kellesini onların önüne atmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 13; Makrîzî, *Sülûk* 1/483-484; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/279-280.

⁵⁰⁶ Ayalon, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", 242.

⁵⁰⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 74.

⁵⁰⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 75; Yaltkaya, *Baybars*, 149.

⁵⁰⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 75-76

Yine kendisine isyan eden Emir Şemseddin Berluva'yı ve bu emiri destekleyen komutan ve askerleri affedip bunlara iktâlar bağışladı.⁵¹⁰

Cömertliği

Baybars hizmetinde bulunan herkese cömert davranmış, bolca ihsanda bulunmuştur. Ayrıca halifenin de birçok ihtiyacını karşılamıştır. Halife ve eşrafına 1.060.000 altın dirhem harcamıştır.⁵¹¹ Baybars Şam'a sultan olarak ilk kez geldiğinde komutanlara beş bin dinardan beş dinara kadar rütbelere göre para dağıtmıştır. Komutanlar arasında herhangi bir dedikodu çıkmaması içinde birine verdiği parayı diğerine duyurmamıştır. Kendisine sadakatle bağlı olan komutanlara her yıl kürkler, kıymetli eşyalar, kılıçlar, altın kuşak, altın işlemeli şallar ve atlar vermiştir. Baybars, kıymetli içtiği gün (Genelde haftada iki defa içerdi) daha cömert olurdu. O günlerde yüz bin ile iki yüz bin arasında dirhem dağıtırdı. Borçlu olan Emir Bedreddin Biseri ile Kalavun'un komutanlarının borçlarını dahi ödemiştir. Kölelere de yılda bir veya iki defa ihsanda bulunurdu.⁵¹²

Adaleti

Baybars, Memlûk tahtına geçince daha önceleri var olan Dâru'l-Adl'ı güçlü ve nüfuzlu kimselere karşı, zayıf olan kimselerin hakkını alabilmesi için tekrardan faal hale getirdi. Buranın başına el-Emir Fârisiddin Atabek'i getirdi. Ayrıca Baybars, zaman zaman Dâru'l-Adl'de ile oturur ve bazı hükümlerin verilmiş şekline şahit olurdu.⁵¹³

Baybars, Ebu Su'ûd'un türbesinin yakınında bulunan fakir halkın su ihtiyacını karşılamak için bir kuyu kazdırmak istedi. Bu işi yapması için orduda görevli Cemaleddin Mahmud'u görevlendirdi. Kuyu, çamura kadar kazıldığı sırada Şam'da bulunan Emir Fârisuddîn'in öldürüldüğü haberi geldi. Bu haber üzerine Baybars, Şam'a gitti. Cemâlüddîn Mahmud, kuyuyu tamamlamış, orada bulunan fakir halkın onurunu kıracak birtakım sözler sarf etmişti. Bu durumu öğrenen Baybars, Cemâlüddîn Mahmud'u yanına çağırdı. Bu arada kuyuda kendisinin de hakkının olduğunu iddia eden Cemâlüddîn Mahmud, Dâru'l-Adl'e başvurup, yapmış olduğu masrafi geri istedi. 9 Recep/30 Mayıs 1262'de⁵¹⁴ Kal'atü'l-Cebel'de kurulan Dâru'l-Adl'e Sultan Baybars ve Cemâlüddîn Mahmud çağırıldı. Burada dört mezhep fakihleri de hazır bulundu.⁵¹⁵ Atabek, Sultan Baybars'ın ve Cemaleddin Mahmud'un ayağa kalkmasını istedi. Sultan Baybars ve Cemâlüddîn Mahmud aynı hizaya durdu. Her ikisi de savunmalarını yaptıktan sonra kuyunun Sultan Baybars'a, kuyu yapımında kullanılan malzemenin de Cemâlüddîn Mahmud'a

510 Yaltkaya, *Baybars*, 139.

511 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 76.

512 Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, 142.

513 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 77.

514 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 86.

515 Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. İlyas Gökhan, Ömer Faruk Çakır, "Sultan ve Başkadı: Baybars'ın Hukuk Reformu", *Tarihçi*, 1, no, 1, Ocak, 2021).

ait olduğu kararı çıktı. Sultan kuyunun malzeme masrafını ödeyerek kuyuya sahip oldu. Sultanın bu davranışı halk tarafından duyuldu ve takdirle karşılandı. Halkın sultana olan güveni arttı ve sultan bile mahkemeye gelip hâkim karşısına çıkıyorsa adaletten kaçmanın mümkün olunmayacağı anlayışı hâkim oldu.⁵¹⁶ Aslında Baybars, sultan olması hasebiyle tek bir emirle bile bu kuyunun malzemelerine sahip olabilirdi. Ama halk arasında adaletin tatbik edildiği bilinsin ve herkes adil davransın diye bizzat kendisi mahkemeye başvurdu. Baybars döneminde Yahudi veya Hristiyan olsun hiç kimseye haksızlık yapılmadı. Bunlarla ilgili herhangi bir dava olduğunda adalet tecelli ederdi.⁵¹⁷

Yönetim Anlayışı

Baybars, Memlûk tahtına geçince başta hoşdaşları olmak üzere insanların kalplerini, kazanmak için bol miktarda bağışta bulundu. Bu da halkın Baybars'a olan güvenini, desteğini ve sevgisini artırdı.⁵¹⁸ Baybars, kendine karşı gelenleri bazen bol miktarda iktâ ve nakit para vererek bağlılıklarını kazanıyor⁵¹⁹ bazen de onları cezalandırarak olabilecek iç karışıklığı önlüyordu. Saltanatının uzun süreli oluşu, onun yapmış olduğu yerinde siyasi hamleleri ve kusursuz işleyen berîd teşkilatından dolayıdır. Baybars, savaş için karar aldığı zaman nereye gidileceğini kimseye bildirmezdi. Böylece ordu içinde olabilecek istihbaratın önüne geçmiş olurdu. Baybars eğlenceden ve alem yapmaktan uzak bir hayat yaşardı.⁵²⁰

3.2. Haçlılarla Mücadelede Din Adamları

Halife

Müsta'sım Billâh, 27 Ocak 1258'de Moğollar tarafında öldürülünce İslam dünyası yaklaşık üç buçuk yıl kadar halifesiz kaldı.⁵²¹ Sultan Baybars, Memlûk tahtına geçtikten sonra 13 Haziran 1261 tarihinde Müstansır Billâh'ın soy kütüğü çıkarıldı. Daha sonra toplanan kalabalığın önünde ve başkadı huzurunda okunarak Abbasi halifeliği, Mısır eşrafının da katıldığı görkemli bir törende Kahire'de yeniden ihya edildi.⁵²²

Sultan Baybars, Halife Müstansır Billâh'a Allah'ın kitabı, Resulullah'ın sünneti, iyiliği emredip kötülüğe engel olmak, Allah yolunda cihat etmek, Allah'ın verdiği malları doğru yolda

516 Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, 133; İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 87; "Baybars sultan olmadan önce beyliği döneminde bir kuyu kazdırmıştır" ifadesi bulunmaktadır.

517 Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, 135.

518 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 87.

519 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 93

520 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 200.

521 Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 35-36.

522 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 99-100; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 60-61; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/13-14; Daha fazla bilgi için bkz. Hasan Yılmaz, *Memlûkler ve Memlûk Halifeleri*, (Ankara: 1. Baskı, Ekim, 2019),122-124.

kullanmak üzere biat etti.⁵²³ Halife Müstansır Billâh, Sultan Baybars'a Mısır'a ait bütün şehirleri düşmandan koruması, iyilik, adalet, İslam dinine hizmet gibi konuları içeren bir Taklid-i Şerif verdi.⁵²⁴ Daha sonra Baybars, 4 Şaban 569/4 Temmuz 1261'de halifenin vermiş olduğu hil'atı giydi⁵²⁵ ve Halifeye bağlılığını gösterdi.⁵²⁶ Baybars böylece sultanlığını dini bir zemine oturtmuş oldu.

Mezhep İmamları

Din adamlarının kuşatmalara katılması, bu esnada yapmış oldukları motive edici manevi konuşmalar, Memlük askerlerine Haçlılara karşı mücadelede önemli bir moral kaynağı olmuştur. Mesela, Şakif kuşatmasına ordunun yanında olan imamlardan; Şeyh Şemseddin Hanbelî, Şam Kâdî'l-Kudât'ı Şeyh Takîyeddin b. Vâsıtî, meşâyih, âlim ve salihlerden birçok kimse destek verdi.⁵²⁷ Yine Arsûf kuşatmasına da pek çok din adamı katıldı. Ayrıca "tıbak" denilen askeri okullarda din adamları, dini eğitim veriyordu. Burada vatan millet sevgisi, şehitliğin önemi ve küffarlarla savaşmanın öneminden bahsediliyordu. Memlük askerleri, dinleri için canlarını seve seve verecek bir duygu taşıyorlardı. Ayrıca Baybars döneminde dört mezhebin de fıkıhçısının olması diğer mezheplere mensup kişilerin de Haçlılarla mücadelede desteğini almış ve olası mezhep kavgalarının da önüne geçmiştir. Baybars'ın, din adamlarına sık sık bağışlarda bulunması onları devlete bağlamıştır.⁵²⁸

3.3. Baybars Döneminde İsyanlar

Alameddin Sencer Halebi İsyanı

Sultan Baybars Memlük tahtına geçince, Dımaşk'ta bulunan emir ve naiblere sultan olduğunu bildirdi ve kendine bağlılıklarını arz etmelerini istedi. Bu naiblerden Alameddin Sencer Halebi, itaatini bildirmedigi gibi el-Melikü'l-Mücahid ünvanıyla 12 Kasım 1260 tarihinde Dımaşk'ta sultanlığını ilan etti. Baybars'ın düşüncesi bu isyanın siyasi bir iç karışıklığa ve savaş sebep olmadan bastırmaktı. Bundan dolayı Cemaleddin Muhammed'i 120.000 gümüş dirhem, 2.000 dinar, hilat ve elbiselerle birlikte Alameddin Sencer'e gönderdi ve onu bu fikrinden vazgeçirmesini istedi.⁵²⁹ Alameddin Sencer sultanlık fikrinden vazgeçmeyip yine halkın da katıldığı bir toplantıda sultanlığını ilan etti ve halktan kendisine biat edilmesini istedi. Fakat halktan kimse ona biat etmedi. Bu durum karşısında Alameddin Sencer, sultanlık fikrinden vazgeçse de daha sonraları tekrar sultanlık alametlerini kullanmaya başladı. Bu arada Emir

⁵²³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 100.

⁵²⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 104-105-106.

⁵²⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 101.

⁵²⁶ Hatice Güler, *Memlük Sultanlığı*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 3.

⁵²⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 296.

⁵²⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 238.

⁵²⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31-20.

Alameddin Aydegin ve Dimaşk halkı Sultan Baybars'a itaatlerini bildirdi. Bunu gören Alameddin Sencer, onların üzerine adamlarını gönderdi. Fakat adamları yenilince Alameddin Sencer, Ba'lebek'a kaçmak zorunda kaldı. Alameddin Sencer, Ba'lebek'ten yakalanıp Mısır'a getirildi. Sultan Baybars onu hapse attırdı. Daha sonraları ise hapisten çıkartıp hilat giydirdi.⁵³⁰ Böylece bu isyan büyümeden bastırılmış oldu.

Melikü'l-Muğis İsyanı

Kerek sahibi Melikü'l-Muğis, Baybars'a itaat etmediği gibi Filistinli Şehrazurilerden bazılarını kendisini desteklemesi için ikna etti. Şehrazuriler, Melikü'l-Muğis'ten aldıkları destekle Şevbek'i yağmalamaya başladı. Bu durumdan haberdar olan Sultan Baybars, Emir Şüceaddin Tuğrul'u bir grup askerle birlikte Şevbek üzerine gönderdi. Buradaki yağma yapanları Emir Şüceaddin engellemesine rağmen Şehrazuriler yağma hareketini devam ettirdi. Daha sonra Sultan Baybars, Melikü'l-Muğis'in büyük bir tehlike olarak gördüğü için Emir Cemaleddin Muhammed'i bir grup askerle birlikte Kerek üzerine gönderdi. Melikü'l-Muğis, Baybars'ın gönderdiği birliğe yenileceğini anlayınca Halife'yi de aracı kılıp Baybars ile anlaşma teklifinde bulundu. Baybars bu teklifi kabul etmesine rağmen Melikü'l-Muğis ve adamları saldırgan tutumunu devam ettirdi.⁵³¹

Melikü'l-Muğis, Baybars'ı tek başına yenemeyeceğini anlayınca oğlu Melikü'l-Aziz'i Moğollarla Baybars'a karşı ittifak yapması için gönderdi. Melikü'l-Muğis'in oğlu dönüş yolunda Dimaşk'a girince Sincar hâkimi Emir Melik Muzaffer tarafından tutuklanıp Mısır'a götürüldü. Sultan Baybars onu hapse attırdı. Bu durum karşısında planının bozulduğunu anlayan Melikü'l-Muğis tekrardan Sultan Baybars'a anlaşma teklifinde bulundu. Sultan Baybars, bu teklifi kabul edip oğlu Melikü'l-Aziz'i serbest bıraktı ve ona Menşûr-i Şerîf ile Dibyan'ı verdi. Babası Melikü'l-Muğis'e ise sancak ile saltanat alameti gönderdi.⁵³² Böylece Melikü'l-Muğis isyanı da sükûnetle bastırılmış oldu.

Sultan Baybars kendisine karşı isyanda bulunup itaat etmeyen emirlere karşı iyi niyetin gütmüştür. Onlara hilat gönderip bolca iktâ vermiş ve onlarla mümkün olduğu kadar askeri bir çatışmaya girmemeye özen göstermiştir. Bu stratejik hamleyle isyanları en az kayıpla bastırmıştır.

3.4. Ermenilerle İlişkiler

Kilikya ve çevresinde bulunan Ermeniler, Haçlılara vermiş olduğu destekten dolayı Haçlı kontları tarafından onlara önce "Baron" sonra "Kont" unvanı verilmişti.⁵³³ 6 Ocak 1198

530 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zahir*, 95-96.

531 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zahir*, 122.

532 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zahir*, 123.

533 Urfalı Vahram, *Kilikya Ermeni Kralları Vafram Vakayinâmesi*, çev. H. D. Andreasyan (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Basılmamış Tercüme), 5; Süryani Keşiş Mikhail, *Vekâyinâme (1042-1195)*, çev. H. D. Andreasyan

tarihinde Haçlıların desteğiyle II. Leon, krallık tacı takarak Kilikya'da (Çukurova) Ermeni Devleti'ni kurdu ve Ermenilerin ilk kralı olmuştu.⁵³⁴

Günümüz Suriye, Filistin, Ürdün, İsrail, Lübnan ve Türkiye'nin bir kısmını kapsayan ve Bilâdü's-Şam olarak adlandırılan bu bölgelerde Memlükler, Ermeniler, Haçlılar ve Moğollar hâkimdi. Kilikya gibi stratejik bir bölgeye hâkim olan Ermeniler, bu durumu kullanarak Memlük Devleti'ne karşı, Haçlı ve Moğollara iş birliği yaparak onlara her türlü yardımı sağladı ve Memlük-Anadolu ticaretine de engel oldu.⁵³⁵ Ermenilerin bu iki devlete vermiş olduğu destek sebebiyle Memlük Devleti'nin de doğal düşmanı haline geldi.

Ermenilerle İlk Münasebetler

Ermeni kralı I. Hetum, Moğol Hükümdarı Hülâgû'nün 659/1260 yılında Halep ve Şam'a yaptığı seferi, asker, erzak vb. şeylerle desteklemişti. Hülâgû bu destekten dolayı I. Hetum'a, Behisni, Derbsak, Merziban, Ra'ban Şeyh Hadid ve Maraş kaleleriyle birlikte pek çok ganimet ve esir vermişti. Ermeniler bu kalelere sahip olarak bölgenin egemenliğinde söz sahibi olmuştu. Yine Ermeniler 1260 yılında, Aynicâlût savaşında Moğolları desteklemişti. Bu savaşta Moğollar Memlüklere yenilince Ermeniler, Memlük Devleti'nin baskısına maruz kaldı ve böylece Memlük-Ermeni münasebeti başlamıştır.⁵³⁶

1262 yılında Ermeni kral I. Hetum, Memlük Devleti'ne ait Fû'â⁵³⁷ ve Sermin'e saldırı düzenlemişti. Halep naibi Alaeddin Şihabi, Sultan Baybars'ın emriyle Ermenilere karşılık verdi ve onları bozguna uğratmıştı.⁵³⁸ Aynı yıl içerisinde Sultan Baybars'a Ermenilerin Halep üzerine yürüdüğü haberi gelmişti. Bu haber üzerine Şemseddin Sungur Rumi komutasında Hama sahibi Melik Mansur ve Humus sahibi Melik Eşref Musa'nın desteğiyle Antakya ve şehirlerine saldırıda bulunmuştu.⁵³⁹ Memlük birlikleri, Sevüdiye Limanı'nı ele geçirip limanda bulunan gemileri ateşe vermişti. Emir Şemseddin Rumi, 29 Ramazan 660/27 Ağustos 1262 tarihinde 250 kadar esirle birlikte Kahire'ye dönmüştü.⁵⁴⁰

I. Hetum, Memlük Devleti'nin bu baskılarına daha fazla dayanamayacağını anladığında 1264 yılında Hülâgû'den yardım istemek için Tebriz'e gitti. Hülâgû, I. Hetum'a, Berke Han ile savaş

(İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Basılmamış Tercüme, 1944), 2/293; Osman Turan, *Selçuklu Zamanında Türkiye Tarihi* (İstanbul: 1984), 249.

534 Simbat, *Vekâyinâme (951-1334)*, çev. H. D. Andreasyan (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Basılmamış Tercüme, 1946), 68; Turan, *Selçuklu Zamanında Türkiye Tarihi*, 249.

535 Fatma Akkuş Yiğit, "Memlük-Ermeni Münasebetleri", *Akademik Bakış*, 8/16 (2015), 172; Çukurova hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fatma Akkuş Yiğit, "XIV-XV. Yüzyılda Çukurova'nın Stratejik Önemi", *Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu-III, Mersin ve Doğu Akdeniz Bildirileri Kitabı*, Mersin, 2011, 115-122.

536 Daha fazla bilgi için bkz. Yiğit, "Memlük-Ermeni Münasebetleri", 172-173.

⁵³⁷ Halep civarlarında İdlib'e yakın büyük bir köydür. Yâkût, *Mü'cemül-Büldân*, 4/280.

538 İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/90.

539 Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 2/325.

540 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 133; Ebü'l-Fidâ bu sayının 300 olduğunu söyler. bkz. *Muhtasar*, 2/325.

halinde olduğu için kendisi gidemeyip belirli miktarda asker verebileceğini söyledi.⁵⁴¹ Aynı zamanda I. Hetum, Memlûk Devleti'ne karşı Selçuklu Sultanı IV. Kılıçarslan ile de ittifak kurdu ve damadı olan Antakya Haçlı Prensi Bohemond ile de sürekli temas halindeydi.⁵⁴²

I. Hetum aldığı bu destekle birlikte Suriye'nin kuzeyinde bulunan Maarr, Sermin ve Fû'â'ya doğru saldırdı. Fû'â'da bulunan 380 Müslümanı esir alıp Sermin şehrini de kuşattı. Daha sonraları Hama ve Humus'tan Memlûk birliklerine destek gelince Ermeni birlikleri Harim yakınlarına yöneldi. Burada yapılan savaşta Ermeniler bozguna uğradı. Memlûk birlikleri esir alınan 380 Müslümanı kurtardı. Moğollar, Ermeni birliklerine destek için Moğolların gönderdiği 700 atlı asker, mevsimin kış olması dolayısıyla havaların aşırı soğuk olması nedeniyle büyük engellerle karşılaştı. Moğol askerlerinin birçoğu yağın aşırı kardan dolayı ölmüş, kalan kısmı ise geri dönmek zorunda kalmıştı.⁵⁴³

I. Hetum bu yenilgiden sonra aynı yıl içinde askerlerine Moğol askeri süsü vererek ve Memlûk askerlerini de korkutmak için 1000 adet Moğolların giymiş olduğu börk (askeri başlık) giydirerek Antep bölgesindeki Emir Hüsamettin Ayntâbi komutasındaki Memlûk birliklerinin üzerine saldırı düzenlenmesi emrini verdi. Fakat karşı saldırıya geçen Memlûk birlikleri Ermenilerin her tarafa saldırı düzenleyerek onları kısa bir zaman sonra yenilgiye uğrattı. I. Hetum'un yapmış olduğu bu hile hiçbir işe yaramadı. Memlûk birlikleri Ermenilerden pek çok ganimet ve esir aldıktan sonra Antakya'ya saldırıp burayı yağmaladı. Burada elde ettikleri ganimet ve esirleri de alıp Dımaşk'a gitti.⁵⁴⁴

Kilikya, önemli ticaret yollarının üzerinde olduğu için Memlûk Devleti'ne ticari yönden birtakım engeller koymuştur. Ayrıca Memlûk Devleti'yle yapılan anlaşmalara sadık kalmayıp zaman zaman da Memlûk birliklerine saldırılar düzenlemiştir. Ermenilerin bu davranışları Memlûk Devleti'nin kendilerine saldırmalarına yol açmıştır.⁵⁴⁵

Ermeni kral I. Hetum bu yenilgiden sonra Moğol Hükmdarı Hülâgû'yu Suriye'ye sefer yapması için ikna etmeye çalıştı. I. Hetum Moğolların vermiş olduğu kaleleri kullanarak Mısır ile ticareti kesip Anadolu-Suriye kervan yolunu da sürekli tacize devam etti.⁵⁴⁶

Sultan Baybars, iyi niyet göstergesi olarak Sis seferinden önce Ermeni kralı I. Hetum'a bir mektup göndererek Moğolların vermiş olduğu kaleleri geri vermesini, kendisine vergi verip

541

542 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/165-166; Daha fazla bilgi için bkz. Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni Münasebetleri", *Akademik Bakış*, 8/16 (2015), 174.

543 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 196; Makrîzî, *Sülûk*, 2/7.

544 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/166; Makrîzî, *Sülûk*, 2/8.

545 Fatma Akkuş Yiğit, "Memlûk-Ermeni Münasebetleri", *Akademik Bakış*, 8/16 (2015), 171.

546 Cüneyt Kanat, *Memluklar ve Çukurova, Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana; Köprübaşı*, haz. Doç. Dr. Erman Artur- M. Sabri Koz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 94; Süleyman Özbek, "el-Melikü'z-Zahir Ruknü'd-Din Baybars Zamani Memlûk Devleti Dini Siyaseti", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi* 9 (1994), 304.

itaat etmesini, at, katır, arpa, buğday ve demir ticaretinin önündeki engelleri kaldırmasını ve ticaretin serbest bırakılmasını bildiren bir mektup gönderdi. Fakat I. Hetum bu istekleri yerine getirmeyip, Moğolların yapacağı askeri desteğe güvenerek, Sultan Baybars'a *köle* diyerek hakarete bulunan bir cevap verdi.⁵⁴⁷

Sultan Baybars, I. Hetum'a gönderdiği mektubun cevabı olumsuz gelince 664/1266 yılında Dimaşk'a doğru hareket edip Cesûra'da ordugâh kurdu. Bu arada Temmuz 663/1265 yılında ölen Hülâgû'nün yerine geçen oğlu Abaka Han, Altın Orda Devleti ile mücadele halindeydi. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Sultan Baybars, Hama hâkimi Melik Mansur komutasında Emir İzzeddin Kalavun ve Emir İzzeddin Ogan'ın katıldığı güçlü bir orduyu 8 Ağustos 664/1266 tarihinde Ermenilerin başkenti olan Sis üzerine gönderdi.⁵⁴⁸ Memlük birlikleri 5 Zilkade 664/8 Ağustos 1266 tarihinde Derbisak'a ulaştı. Daha sonra Derbend'e girdi. Memlük birlikleri Ermeni Prens Leon'u yakalamak istedi. Fakat kral, Memlüklerin yetişemeyeceğini düşündüğü dağların başına yapılan burçlardaki askerlerin arasındaydı. Memlük askerleri bu burçlara çıkarak dişe diş bir mücadele sergileyip Prens Leon'u esir aldı.⁵⁴⁹ Öte yandan I. Hetum Memlük birliklerinin ülkesine doğru hareket ettiği haberini alınca ordusunun başına oğlu Leon ve Toros'u bıraktı. Kendisi ise Göksun ve Elbistan mıntıkasında bulunan Moğol Noyanı Nefci'den Memlüklere karşı yardım talebinde bulundu. Fakat Moğol Noyanı Nefci, Han'ın izni olmadan yardım edemeyeceğini söyledi. I. Hetum burada birkaç gün kalıp Moğol Noyan Nefci'yi yardım konusunda ikna etti. Moğol birliklerinden önce ülkesine gelen I. Hetum, ülkesinin Memlük birlikleri tarafından yakılıp yıkıldığını gördü. Leon'un idare ettiği Ermeni ordusu, Memlükler tarafından 24 Ağustos 1266 tarihinde bozguna uğradı. Toros, amcası ve önemli Ermeni komutanlardan 12 tanesi öldürüldü. Prens Leon ve amcasının oğlu ise esir edildi.⁵⁵⁰ Daha sonra Memlük birlikleri Ceyhan'da Tapınak şövalyelerine ait Amudeyn Kalesi'nin civarında konakladı. Bu kale muhkem olup burçları bir hayli yüksekti. Burada Moğol askerlerinden başka 2.200 kişi vardı. Kalede bulunan erkekler öldürüldü, kadınlar ise askerlere dağıtıldı. Buradaki Tapınak şövalyeleri öldürüldü ve kale içindeki zahire ambarlarıyla birlikte yakıldı. Daha sonra Hama Meliki Melik Mansur 25 Ağustos 1266 yılında Ermenilerin başkenti Sis'e girip buranın altını üstüne getirip, yakıp yıktı.⁵⁵¹

Emir Kalavun, Adana, Misis, Tarsus ve Ayas'a yönelerek buradaki kaleleri ele geçirip birçok esir ve ganimet elde edip Sis'e geldi. Yaklaşık 20 gün süren bu savaşın sonunda Memlük ordusu pek

547 Abdulaziz Khowaiter, *Baibars The First: His Endeavours and Achievements* (London: 1978), 59; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler* (Ankara: 2007), 201.

548 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/98; İlyas Gökhan, "Memlük Devletinin Kilikya Ermeni Devletiyle Siyasi İlişkileri", *Türk Dünya Araştırmaları*, 165 (2006), 137.

549 Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 105.

550 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/185-186; Aknerli Grigor, *Okçu Milleti Tarihi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007), 34; Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 83.

551 İbn Abduzzahir, *Ravdü'z-Zâhir*, 270; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/185; Vardan Vartabet, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1262)", çev. H. D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi* 1/2 (1937), 243-244.

çok esir ve ganimet elde etti.⁵⁵² Ganimetler o kadar çoktu ki; bir sığır, iki dirheme satıldığı halde alan olmadı.⁵⁵³ Ayrıca Ermenilerin yer altında sakladıkları kral hazinesi de ele geçirildi ve Ermenilerden 40.000 kişi esir edildi.⁵⁵⁴ Hama hâkimi Melik Mansur komutasındaki Memlûk birlikleri Ermenileri büyük bir hezimetle⁵⁵⁵ uğrattıktan sonra elde ettikleri bolca ganimet ve Prens Leon'un da aralarında bulunduğu esirlerle beraber döndü. Ermenilere karşı kazanılan zaferin haberi geldiğinde Sultan Baybars, Cerûd'da avlanıyordu. Haberi getiren elçiyi tablhane⁵⁵⁶ emiri yapıp 1000 dinar da bahşış verdi. Sultan Baybars, muzaffer ordusunu Afâmiye'de karşılayıp ordunun ele geçirdiği ganimetin devlete ait kısmını aldıktan sonra geriye kalan kısmını kahraman askerlerine dağıttı.⁵⁵⁷ Esir alınan Prens Leon'a, Sultan Baybars: "Baban bana köle deyip benimle sulh yapmıyordu. Şimdi köle kim ben miyim sen misin?" diye sordu. Buna rağmen Sultan Baybars, Prens Leon'a iyi bir şekilde davrandı ve rahat etmesi için de babasına iade edeceğini söyledi.⁵⁵⁸ Memlûkler, Ermenilere çok büyük bir darbe vurmuş, Antakya'yı alarak da Haçlı-Ermeni ve Moğollardan müteşekkil olası siyasi birliğinin önüne geçmiş ve Anadolu ticaret yolunun güvenliğini sağladı.⁵⁵⁹

Sultan Baybars'ın Prens Leon'a iyi davranması ve onu iade etmesi, Anadolu-Suriye ticaret yolunun selameti açısından önemli etken olmuştur. Şayet Prens Leon cezalandırılmış olsaydı, Ermeni kralı I. Hetum Anadolu ticaret yolunu tamamen kapatabilirdi. Bu durum Memlûk Devleti'ni zor durumda bırakır ve Haçlılarla mücadelesine sekte vurabilirdi.

3.5. Moğollarla İlişkiler

Moğollar/İlhanlılar ve Haçlılarla İlişkisi

Moğol Hükümdarı Hülâgû, Memlûk Devleti'ne karşı askeri bir sefer düzenleme düşüncesindeydi. Ama Altın Orda Devletiyle mücadele içinde olduğu için bu niyetini gerçekleştirilemedi. Hülâgû, iki cephede savaşmanın zorluğunu bildiği için o dönemde Suriye

552 İbn Abdüzzahir, *Ravdü'z-Zâhir*, 270.

553 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/186.

554 Vartabet, "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1262)", 244.

555 Urfalı Vahram Ermenilerin, Memlûk Devleti'ne karşı yenilginin sebebini şöyle açıklar: "Onlar (Ermeniler) ne aç insana yemek verdiler ne de çıplak insanları giydirdiler ne de garip insanlara misafirperverlik gösterdiler ne de bedbahtlara merhamet ettiler. Onlarda vücut ruha hâkim oldu. Bundan dolayı Mısır'da gururla hüküm süren, Dimaşk'ı hükmü altına almış, Halep Sultanını kendine tabi kılmış, köle oğulları ile Arapları kendi etrafında toplamış bulunan köle hükümdar, deniz kumu kadar çok sayıda asker toplayıp onları silahlandırdı ve harp sanatına alıştırdı." Urfalı Vahram, *Kilikya Ermeni Kralları Vahram Vakayinâmesi*, 23-24.

556 Müslüman Devletlerinde Askeri musiki takımına denir. Daha fazla bilgi için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, "Tablhâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/333-334.

557 İbn Abdüzzahir, *Ravdü'z-Zâhir*, 270; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/189; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/120; Simbat, *Vekâyinâme (951-1334)*, 88.

558 Grigor, *Okçu Milletin Tarihi*, 39-40.

559 Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri*, 123.

bölgesindeki Haçlılarla Baybars'a karşı iş birliği yapmayı düşündü. Fakat Hülâgû bu düşüncesini gerçekleştiremeden 663/1265 yılında öldü.⁵⁶⁰

Hülâgû öldükten sonra Moğol tahtına geçen Abaka Han, babasının siyasetini devam ettirerek Papa ve Avrupalı devletlerle diyalog kanallarını açık tuttu.⁵⁶¹ Abaka Han, 1265 yılında Papa IV. Clement'in babası Hülâgû'ya gönderdiği mektuba cevap vermek ve Papalığın Sicilya kralı Manfred'e karşı kazandığı zaferi tebrik etmek için 1267 yılında bir elçi heyeti gönderdi. Fakat elçilerin götürdüğü mektup Moğolca olduğu için mektubu tercüme edecek kimse yoktu. Papa ise 1268 yılında teşekkür mahiyetinde bir mektupla Abaka Han'a bir elçi heyeti gönderdi. Lakin Moğol Hanedanlığı'nda da mektubu okuyacak bir tercüman bulunamadı.⁵⁶² Böylece gönderilen iki mektupta okunmadığı için iki devlet arasında da irtibat sağlanamadı. Haçlılarla iş birliği konusunda kararlı olan Abaka Han, Antakya Kontluğu'na da bir elçi gönderdi. Bu elçi Antakya'ya gittiğinde Sultan Baybars Antakya'yı kuşatıyordu. Bu sırada Moğol elçisi, Memlük askerleri tarafında yakalanıp tutuklandı.⁵⁶³ Abaka Han Avrupalı devletlere göndermiş olduğu mektupta Hristiyanlara olan sevgisi ve kiliseleri korumasından bahsederek gerekli olan askeri desteği sağlamak istemiş ama bu destek bir türlü sağlanamadı.⁵⁶⁴ Antakya, Baybars tarafından alındıktan sonra Abaka Han, Batı Avrupa devletlerine ortak düşman Memlük Devleti'ne karşı ittifak yapmak için elçiler gönderdi. Avrupalı devletler muhtemelen Moğollara güvenemedikleri için onları askeri olarak desteklemedi ve Hristiyanlığa davetle yetindi.

Daha sonraki yıllarda Papalık ve Abaka Han tarafında karşılıklı olarak elçiler gidip geldi. Fakat istenilen ittifak bir türlü kurulamadı. Aslında Avrupa devletlerinin çekindiği konu, Moğollarla iş birliği yapıp Memlükleri ortadan kaldırdıktan sonra sıranın kendilerine geleceği korkusuydu.⁵⁶⁵ Abaka Han bunun üzerine Memlük Devletiyle tek başına mücadele etmek istedi. 676/1277 yılında Baybars'ın ölümünü fırsat bilen Abaka Han, Memlük Devleti'ne savaş açtı.⁵⁶⁶

3.6. Baybars ve Memlük Devleti

Baybars'ın Memlük tahtına geçtiği ilk yıllarda tek problem Haçlılar değildi. Bununla birlikte en önemli düşmanlardan biri de doğudan gelen Moğollar idi. Baybars'ın bu tehlikeyi bertaraf etmesi için Memlük Devleti'ni Müslümanlara kabul ettirmesi ve siyasi birliği sağlaması

560 Marshall, *Moğollar*, 117.

561 Marshall, *Moğollar*, 117-118.

562 Claude Cahen, *The Mongols and the Neareast*, (London: The History of Crusades, 1969), 3/722.

563 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 308.

564 Adil Hilal, *Moğol-Batı Avrupa İlişkileri ve İslam Dünyasına Etkileri*, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), 124.

565 Marshall, *Moğollar*, 118.

566 İbrahim Güneş, *Abâkâ Hân Devrinde İlhanlı Devleti (663-680/1265-1282)* (Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021), 195.

gerekiyordu. Baybars, Moğol ve Haçlıların ittifak kurmaları halinde zor bir duruma düşecekti. Bu iki grubun ittifak kurmasını engelledi ve Haçlılarla anlaşma yaptı.⁵⁶⁷

Baybars'ın, Memlûk Devleti'nin oluşumu döneminde tahta geçmesi ve Turanşah ile Kutuz'u öldürmesi, her an iç isyanın patlak vermesine sebep olabilirdi. Bu durumu göz önünde bulunduran Baybars göreve geçtiği ilk günlerde emirlere cömertçe bağışta bulundu ve onlara yetki verdi. En önemli avantajı ise Aynicâlût savaşındaki kahramanlığı, Suriye ve Filistin bölgelerinde bulunan Eyyûbî hanedanına mensup olan kişilerin siyasi iç çekişme içerisinde olması ve dağılan Müslümanların bir lidere ihtiyaç duymasıydı. Baybars, Kutuz tarafından halktan alınan ağır savaş vergilerini kaldırdı ve yine Kutuz zamanında el konulan tüccarların mallarını iade etti. Böylece devlet halk bütünleşmesini sağladı ve halkın büyük bir desteğini aldı. Baybars, Memlûk tahtında kaldığı süre zarfında Mısır'a bağlı birçok şehre gitti ve atamış olduğu devlet adamlarını yerinde denetledi.

Baybars'ın yapmış olduğu en önemli siyasi hamlelerden biri de Moğolların 1258 yılında ortadan kaldırmış olduğu Sünni Abbasi Halifeliğini Mısır'da tekrar ihya etmesidir. Baybars, Halife el-Müstansır'a, İslam dininin emirlerine riayet edeceğine, Sünni İslam anlayışını koruyup kollayacağına, adil olacağına ve İslam yasalarına uyacağına, İslam düşmanlarına karşı cihat edeceğine dair bağlılık yemini etmişti.⁵⁶⁸ Memlûk Devleti böylece bütün Müslümanları temsil eden İslami bir kimlik kazanmış ve İslam aleminde siyasi varlığını pekiştirmiş oldu.⁵⁶⁹ Baybars'ın asıl hedefi Moğol ve Haçlı birliklerini ortadan kaldırmaktı. Bütün hamlelerini bu iki düşman üzerine yoğunlaştırdı.

3.7. Haçlılarla İlişkiler

Memlûk Devleti, Haçlılara karşı selefi Eyyûbî Devleti gibi ılımlı davranmamıştır. Onların anlayacağı dilden sert bir şekilde karşılık vermiştir. Gerektiğinde onlarla sulh yapmaktan da kaçınmamıştır. Sultan Baybars, Moğolların İslam ülkelerinde ilerlemesini durdurduktan sonra orduyu toplayarak yönünü Müslümanlar için tehlike olan Haçlılarla mücadeleye çevirdi. Selâhaddîn Eyyûbî'den sonra Baybars ile Haçlılarla yeni bir mücadele başladı. Baybars'ın Moğol ve Haçlılara karşı başarılı fetihlerden dolayı tarihçiler kendisine "Mısır Aslanı", "Ebû'l-Futûhât" (Fetihlerin Babası) ve "Cihad sancağının taşıyıcısı" gibi lakaplar takmıştır.⁵⁷⁰

Baybars'ın Haçlılarla mücadelesini değerlendirdiğimizde onlarla anlaşma yaparak aynı coğrafyayı paylaşmak istemedi. Özellikle Moğol tehlikesi bertaraf edilince kendi aralarında

567 İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 118-119.

568 Daha fazla bilgi için bkz. İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 100-110.

569 Ayaz, *Memlûkler*, 35.

570 Azmi Abd Muhammed Ebû 'Ulyân, *Mesîratü'l-Cihâdi'l-İslâmî did Salîbiyyine fi Ahdî'l-Memâlik*, (Ammân: Dâru'n-Nefâis, 1990), 27; Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, 80.

ittifak olmayan Haçlılarla kararlı bir şekilde mücadeleye başlandı. Baybars'ın Antakya'yı fethiyle birlikte Haçlılar'ın Suriye'deki nüfuzları giderek azaldı ve Haçlılar büyük bir çöküntüye girdi.

3.8. Hospitalier Şövalyeleri

XI. yüzyıl Batı Akdeniz'in önemli ticaret şehri olan Amilfili tüccarları, İslam beldelerinde serbestçe ticaret yapıp emniyetli bir şekilde seyahat edip kutsal yerleri ziyaret ediyordu. Fakat bu tüccarların Kudüs'te dinlenip barınabilecekleri bir yerleri yoktu. Amilfili tüccarlar, dönemin Fâtîmî halifesi Müntasır-Billâh'a (1036/1094) kalabalık bir grupta gidip bu ihtiyaçlarının giderilmesi talepte bulundu. Halife, Hristiyan tüccarların bu isteğini kabul etti.⁵⁷¹ Müntasır-Billâh, 1070 yılında Kudüs valisine Hristiyanların yaşadığı mahalleye istedikleri şekilde bir bina inşa etmelerini onaylayan bir emir gönderdi. Hristiyanlar yapmış olduğu bu binanın bitişiğine de bir misafirhane inşa etti.⁵⁷² Daha sonraki dönemlerde Hristiyan kadınların da barınabileceği küçük bir rahibe manastırı yapıldı. Bu manastırla birlikte Kudüs'e hac için yoğun bir şekilde gelenler oldu. Kudüs'te aç susuz kalan hacılara yardım maksatlı bir hastane kuruldu. Bu şövalyeler, ismini buradaki kurulan hastaneden aldı. Burada hasta olsun veya olmasın yardıma muhtaç olan herkes kalabildi. Ayrıca bu kuruma Avrupa ülkelerinden de yüklü miktarda bağış yapıldı. Bu bağışların çoğu fakir hacılara dağıtıldı.⁵⁷³ Böylece Haçlılarla Latin Batı arasındaki bağ güçlendi.

15 Temmuz 1099 tarihinde Kudüs, Haçlılar tarafından alınması sonrasında Hospitalier bağımsız bir tarikat oldu. Kudüs kralı II. Baldwin (1118/1131) döneminde Remle'de yapılan savaşta Fâtîmî Devleti yenilince Hospitalier tarikatına ganimet ve yağmadan 1/10'luk pay verdi. 1110 ve 1112 yılları arasında kral, Patrik ve Kaysâriyye Başpiskoposu; Kudüs, Nablus, Yafa ve Akkâ'daki hastanelerde buraya yardımda bulundu ve tarikat daha da gelişti.⁵⁷⁴ Raymond de Puy ise (1120/1160) bu tarikatın hayır işlerinin yanı sıra hac yolunun güvenliğini sağlama ve gerektiğinde savaşa hazır olmalarını istedi. Hospitalier şövalyelerine 1136 yılında Beyt-Cibrin (Bethgibelin)'de yapılan bir kale verilince tarikat, askeri hüviyet kazandı.⁵⁷⁵ Burası Hospitalier şövalyelerine verildikten sonra Müslümanların Haçlılara yapmış oldukları saldırılar azaldı.⁵⁷⁶ Bu başarıyla birlikte Hospitalier, şövalye tarikatına dönüştü ve savaşmak zamanla bu tarikatın en önemli görevi oldu. Avrupa'nın soylu ve kültürlü gençlerinden

⁵⁷¹ Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Bellekten* 66/245 (2002), 88.

⁵⁷² Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 163; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/129-130.

⁵⁷³ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 164; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/261.

⁵⁷⁴ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 164; Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", 89.

⁵⁷⁵ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 241.

⁵⁷⁶ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 2/188-189.

oluşan⁵⁷⁷ Hospitalier şövalyelerinin zırhlarının üzerine giydikleri uzun mantolarına işlenmiş beyaz bir haç işareti vardı.⁵⁷⁸

Haçlıların Suriye topraklarında kalıcı olmaları için gerekli olan en önemli şey donanımlı askeri birlik ve insan gücüydü. Çünkü yerli Hristiyan halkın azlığı, Avrupa'dan savaşmaya gelen şövalyelerin birkaç seferden sonra tekrar ülkelerine dönmeleri, açlık, sefalet, salgın hastalıklar ve savaşlardaki kayıplar gün geçtikçe Haçlıların sayılarını azaltıyordu.⁵⁷⁹ Bu durumun farkında olan Kudüs Kralı Amaury, şövalyelerin askeri gücünden faydalanmak istedi. Bu sebeple 1167 yılından itibaren Amaury, Hospitalier şövalyelerine başta Hısnü'l-Ekrâd olmak üzere Arsûf, Arka, Merkab, Sahyun Kaleleri ile Bukayye Ovası'nın muhafazası ve Müslümanların elinde olan güneydeki arazileri, Ürdün geçidine hâkim konumda bulunan Belvoir Kalesi'ni verdi.⁵⁸⁰ Amaury, Müslümanların elinde olan yeri vererek Hospitalier şövalyelerini Müslümanlara karşı tampon bölge olarak kullandı. Ayrıca Müslümanlarla da mücadele etmelerinin önünü açtı.

3.9. Templier Şövalyeleri

1119 yılında Kudüs Krallığı'na bağlı şövalyeler⁵⁸¹ arasında dokuz kişiyle kurulan Templier şövalyelerinin görevleri; ilk olarak güçleri yettiği kadarıyla Kudüs'e hac ziyaretine gelenleri korumak, onlara yol göstermek ve ana güzergahı kontrol altına almaktı. II. Baldwin, Süleyman Tapınağı'nın yanında yapılan mabedi onlara verdi. Burası onlar için ana karargâh oldu. İslam dünyasında ise Dâviyye⁵⁸² olarak isimlendirilen bu grup, Mabediler, Fakir Kardeşler Templier ve Tapınakçılar⁵⁸³ olarak isimlendirildi.

Tapınak şövalyeleri, başlarda mahrumiyet içerisinde, kendilerine verilenle yetinen, gösterişten ve kadınlardan uzak duran, aynı kapta yemek yiyen, münzevi bir hayat yaşamışlardı. Daha sonraları bir ata ve hizmetçiye sahip olmalarına izin verildi. Bu tarikata girmek için yetmiş üç maddeden oluşan belirli kurallar vardı. Bunlardan bazıları: “Yeni üyelerin kabulü, kaç yaşında olmaları gerektiği, ne kadar hizmet edeceği, imansızlara (Müslümanlara) karşı nasıl mücadele edeceği, tarikattan hangi suçla çıkarılacağı ve savaş meydanını ve kaleyi izinsiz terk etmenin

⁵⁷⁷ Harold Lamp, *Selahaddin Eyyûbî ve Haçlılar Haçlı Seferleri II*, çev. Sinem Ceviz, (İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, 2017), 369-370.

⁵⁷⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 93; Altan, “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, 90.

⁵⁷⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/261.

⁵⁸⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/314 ve 3/270.

⁵⁸¹ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 200-201.

⁵⁸² Ramazan Şeşen, “Dâviyye ve İsbîtiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/19-20.

⁵⁸³ Paine, *Haçlı Seferleri*, 45; Güray Kırpık, *Doğu'nun ve Batı'nın Gözünden Haçlılar*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2009), 113; Pınar Ülgen, *Orta çağ Avrupa Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020), 98; Derya Dünder, *Ortaçağ Avrupasında Şövalyelik* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012), 18.

cezası” gibi maddelerdir.⁵⁸⁴ Tapınak şövalyeleri kendilerine *İsa'nın Yoksul Silah Arkadaşları* ünvanı vererek İsa'yı örgütün sembolik lideri konumuna getirmiştir. Böylece bu örgüt dini-askeri bir rol üstlenmiştir. Kaynaklarda dokuz kişiyle kurulduğu söylense de sekiz kişinin adı geçmektedir. Dokuzuncu kişinin Hz. İsa olduğu varsayılmaktadır.⁵⁸⁵ Tapınak şövalyeleri, zamanla ruhlarını Hristiyanlığın savunulması için adayıp papalığın İslam alemine karşı başlattığı kutsal savaşın en önemli resmi ve profesyonel birliği haline geldi.⁵⁸⁶ Haçlılar, şövalye yiğitliği ile dinsel bağlılığı birleştirmiş oldular.⁵⁸⁷ Katı ve inatçı olan Tapınakçılar genelde Fransız ve rahiplerden oluşurdu.⁵⁸⁸

Kudüs Kralı Amaury, Müslümanların ilerleyişini durdurmak ve Templier şövalyelerinin gücünden faydalanmak için Tartus ile kontluğunun kuzey arazisinin çoğunluğunu ve kalelerin birçoğunu Templier tarikatına verdi. Antakya prinkepsi III. Bohemund da Amaury'i örnek alarak Templier şövalyelerine Suriye kapısından Bağrâs etrafında sahip oldukları araziye genişletti.⁵⁸⁹

Templier şövalyeleri Baybars'a karşı direnmiş olsalar da şövalyelerden Kaysâriyye, Hafya, Safed Şekif (Beaufort) ve Safisa (Chastel Blanc) Kalelerini almıştır. Baybars şövalyelere Müslüman olmalarını teklif etmiştir. Fakat onlar bu teklifi kabul etmeyince kılıçtan geçirilmiştir.⁵⁹⁰ Tapınakçıların ana kalesi olan Aslis ve Antartus ise Eşref Halil döneminde alınmıştır.⁵⁹¹ Tapınak şövalyeleri, Müslümanlarla yaptıkları savaşlarda yaklaşık 23 büyük üstatlarını ve 20 bin şövalyelerini kaybetmiştir. Ayrıca Haçlı birliklerine de parasal anlamda pek çok destek vermişlerdir.⁵⁹²

Tarikat şövalyeleri zamanla güçlenince merkezi otoriteden bağımsız hareket etmeye başlayıp kendi aralarında hâkimiyet mücadelesine giriştiler. Hatta Müslümanlarla ittifak kurup anlaşma dahi yaptılar. Kuruldukları ilk dönemde fakir, hasta hacılara ve Haçlıların askeri gücüne çok fazla fayda sağlamış olsalar da daha sonraları köken farklılığı, elde ettikleri imtiyazlar, ekonomik olarak çok fazla gelir elde etmeleri, Hristiyanlara faydadan ziyade zarar vermeye başladılar.⁵⁹³ Tarikat şövalyeleri bazı kalelere sahip olmakla birlikte Antakya, Trablus ve Akkâ

⁵⁸⁴ Dündar, *Orta Çağ Avrupa'sında Şövalyelik*, 19-22.

⁵⁸⁵ Mühittin Çeken, *Tapınak Şövalyeleri (Kuruluşu, Yükselişi, Düşüşü ve Kurumsal Yapısı)*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 85-86.

⁵⁸⁶ Çeken, *Tapınak Şövalyeleri*, 118, vd.

⁵⁸⁷ Paine, *Haçlı Seferleri*, 45.

⁵⁸⁸ Lamp, *Selahaddin Eyyübî ve Haçlılar Haçlı Seferleri*, 2/ 369.

⁵⁸⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/314.

⁵⁹⁰ Göktuğ Halis, *İlk Haçlılardan Yargılamaya Tapınak Şövalyeleri Tarihi*, (İstanbul: Hermes Yayınları, 5. Baskı, Ekim 2018), 302-304; Çeken, *Tapınak Şövalyeleri*, 159.

⁵⁹¹ Lamp, *Selahaddin Eyyübî ve Haçlılar Haçlı Seferleri*, 2/ 365.

⁵⁹² Çeken, *Tapınak Şövalyeleri*, 163.

⁵⁹³ Cahen, *Haçlı Seferlerinde Doğu ve Batı*, 261; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/314-317.

gibi önemli şehirlerde temsilcilikleri de vardı.⁵⁹⁴ Memlûk sultanları bu iki tarikat şövalyelerine ait kaleleri aşağıda anlatacağımız şekilde ele geçirmiştir.

3.10. Akkâ Taarruzu

Baybars, 4 Cemâziyelâhir 661/15 Nisan 1263 Cumartesi günü akşam atına binerek gece yarısı Tur tarafına doğru askerleriyle birlikte yol aldı. Sabah olduğunda Akkâ'ya hâkim bir yerde konakladı. Askerlerine silahlarını kuşanmaları emrini verip onları denetledi. Ordu Akkâ şehrini karşısına alacak bir şekilde mevzilendi. Memlûk birlikleri mevzilendiği yere yakın bir burca saldırıp burayı kuşattı ve Nakkâblar lağım açtı.⁵⁹⁵ Akşam olunca Sultan Baybars ve birliği çadıra döndü. Sabah saldırı düzenine geçen Memlûk birlikleri akşam Haçlı birliklerinin Tell Fudul denilen yere hendekler kazıp yollara barikat kurduklarını gördü. Sultan Baybars, ordunun sağ ve sol kanatlarını savaş düzenine soktu. Bu arada sultan, askerlerine tekbir ve tehlil getirmelerini ve askeri düzeni bozmamalarını emretti.⁵⁹⁶ Memlûk birlikleri hendekleri doldurup barikatları kaldırmaya başlayıp Tell Fudul'a doğru yürüdü. Memlûk birlikleri Akkâ ve çevresindeki burç ile surları yıkıp, ürünleri yakıp ağaçları ise kesti. O an çıkan toz ve dumandan faydalanan kale dışındaki Haçlı birlikleri Akkâ'ya doğru kaçtı. Memlûk askerleri Akkâ kapısına kadar ilerledi. Bir saat kadar bir zaman diliminde Haçlı birliklerinden bir grup şövalye öldürüldü. Bir kısmı ise atlarıyla birlikte esir alındı. Sultan Baybars, bu kuşatmaya katılan emir ve askerlere bolca ihsanda bulundu. Sultan Baybars'ın niyeti Akkâ'yı almak maksatlı değil, keşif yapmaktı. Haçlılar, "Kimse buraya yaklaşmaya dahi cesaret edemez" diyorlardı.⁵⁹⁷ Sultan Baybars bu kuşatma hareketiyle Haçlılara göz dağı verip, istediğinde Akkâ'yı alabileceği mesajını vermiş oldu.

3.11. Kaysâriyye'nin Fethi

Kaysâriyye, aktif bir şekilde çalışan 300 pazaryeri ile eskiden beri ticaretin canlı olduğu Akdeniz'e kıyısı olan bir yerdir. Bu da şehrin ekonomik açıdan ne kadar önemli olduğunu gösterir. Kaysâriyye'nin elverişli bir limanı olmamasına rağmen çok güzel bahçelere sahipti.⁵⁹⁸ 25 Aralık 1110'da Kudüs hâkimi olan Baldwin, Hristiyan hacıların yolunu emniyete almak ve batıyla irtibatı koparmayıp ticareti canlı tutmak, Filistin sahil kesimindeki şehirleri almak amacıyla ordu topladı. Fakat bu şehirleri alabilmesi için güçlü bir donanmaya ihtiyacı vardı. Cemâziyyevvel 494/Mart 1101'de Cenovalıların donanması Hayfa Limanı'na geldi. Baldwin, Fâtımîlerin elindeki Kaysâriyye'yi alınması halinde Cenovalılarla esirlerin üçte biri,

⁵⁹⁴ Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgiler Hospitalier ve Templier şövalyelerinin kısa tarihi ve onlara ait bazı kaleler idi. Aşağıda Memlûklerin bu iki tarikattan aldığı kale ve onlarla yaptığı anlaşmalarla ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir.

⁵⁹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/163.

⁵⁹⁶ Makrîzî, *Sülûk*, 2/554.

⁵⁹⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 159-160; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 81.

⁵⁹⁸ Şehâbuddîn Ebû Abdullah Yâkut b. Abdullah er-Rumi el-Bağdadi el-Hamevi, *Mu'cemü'l-Büldân*, (Beyrut, Dâru Sâdir, 1977), 4/421; Ahmed b. Yahya b. Cabbar el-Belâzürî, *Futûhü'l-Büldân*, thk. Abdullah Enis et-Tabba-Ömer Enis et-Tabba (Lübnan: Müessesetü'l-Maârif, 1987), 192.

Kaysâriyye’de ticaret yapma ve kendilerine özel bir çarşı kurmaları konusunda anlaştı. Böylece 2 Mayıs 1101 tarihinde Haçlı birlikleri karada, Cenovalılar ise denizde hücumla geçti. Şehrin etrafı mancınıklarla kuşatıldı ve mancınıklar şehre sürekli taş fırlattı. Savaş tecrübesi olmayan Kaysâriyye halkı daha fazla dayanamayarak geri çekilince hücumla geçen Haçlı birlikleri 15 gün sonra şehri emanla teslim aldı.⁵⁹⁹

Kudüs hâkimi olan Baldwin, 25 Aralık 1110’da askerlerine şehri yağmalama izni verdi. Şehir kısa bir zamanda yağmalandı. Bir zamanlar Yahudi Herodes Agrippa’nın sinagog olarak kullandığı yer, Müslümanlar tarafından ele geçirildikten sonra Ulu Cami’ye çevrilmişti. Buraya sığınıp eman dileyen Müslüman halk, kadın-erkek, çoluk-çocuk demeden herkes Haçlılar tarafından kılıçtan geçirildi. Burada büyük bir katliam oldu ve akan kanlar caminin döşemelerinde gölet oluşturdu. Yapılan bu zulüm Haçlı liderlerini bile dehşete düşürdü. Bazı Müslüman esirler, değerli taş ve altınları yuttukları gerekçesiyle Haçlılar tarafından kesilip parçalandı. Baldwin’in, yüksek miktarda kurtuluş parası almak için kendisini kurtardığı birkaç genç kız, şehrin belediye başkanı ve garnizon komutanı hariç kimse kurtulamadı.⁶⁰⁰ Bugüne kadar fakir ve aç olan Haçlı askerleri ilk kez servet sahibi olup bol miktarda ganimet elde etti.⁶⁰¹ Baldwin, bu vahşeti kendisine itaat edenlere karşı vermiş olduğu sözü yerine getirmek, itaat etmeyenlere karşı da her türlü zulmü reva gördüğü imajını vermek için yaptırmıştır.⁶⁰²

Sultan Baybars, adeti olduğu üzere orduyu savaş için hazır hale getirdikten sonra ordunun nereye gideceğini kimseye söylemezdi. Savaşa hazır olan orduyla hiç beklenmedik bir kararla ava gider, av esnasında askerlere savaş taktiği öğretir ve silahları avda kullanırdı. Aynı taktiği düşman üzerinde de uygular. Av bitiminde ise gitmek istediği yere ani bir baskınla giderdi. Ayrıca sefere çıkmadan önce adamlarını göndererek şehir hakkında bilgiler alırdı.⁶⁰³

Sultan Baybars, yeşil kale olarak bilinen Kaysâriyye’yi fethetmeden önce şehrin zayıf noktalarını öğrenmek ve hücum edeceği noktayı belirlemek için önceden gidip şehri inceledi. Emîr-i Candâr’ın naibi olan Emir Alameddin’in mancınıklar için kereste ve zerdhane getirdi. Sultan Baybars, bu kerestelerden mağribi ve frenci mancınıklar yapmasını istedi. Ustalara ve çalışanlara moral vermek için pazartesi günü mancınık yapılan atölyeye gitti. Atölyede mancınık ustalarına ve çalışanlarına moral verdi. O gün ustalar, 4 büyük mancınıkla birlikte

⁵⁹⁹ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/87.

⁶⁰⁰ Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'l-Fâtîmiyyîn fi Şimâli İfrîkiyye ve Mısır ve Bilâdi's-Şâm* (Beyrut: Derrü'n-Nefâis, 2001), 442-443; İbn Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl*, 8; Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 91; Aydın Çelik, *Fatimiler Devleti Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 395-396.

⁶⁰¹ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/88.

⁶⁰² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/60.

⁶⁰³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 229-230.

küçük mancınıklar da yaptı.⁶⁰⁴ Ayrıca diğer kale komutanlarından da mancınık, usta, taşçılar ve askerlerin gerektiğinde kaleye tırmanmaları için merdiven de istedi.⁶⁰⁵ Sonra Uyûnü'l-Esâvir yakınlarına gidip yatsı namazını kıldı. Daha sonra gecenin sonlarına doğru orduya silah kuşanılmasını emretti. Sabah namazını kıldıktan sonra Kaysâriyye halkının haberi olmadan şehrin önüne kadar geldi.⁶⁰⁶

Sultan Baybars ve ordusu Kaysâriyye'nin önüne gelerek burayı kuşattı. Memlûk birlikleri, şehrin etrafına kazılan hendekleri aşmak için atların yularını bağladıkları demir kazık çivileri yere çakararak ve bunlara bağladıkları halatlardan tutunarak şehrin surlarına tırmanıp sancakları surlara dikti. Daha sonra şehre hâkim noktalara mancınıklar kuruldu.⁶⁰⁷

O dönemde Kaysâriyye'den daha sağlam ve emniyetli bir kale bulunmuyordu. Çünkü IX. Louis, kale surlarının temelini birbirlerini kesecek şeklide mermer sütunlarla sağlamlaştırmıştı. Bunun için nakkâblar surların altında lağım açamıyordu. Bu arada kaleye askerlerin saldırıları devam ediyordu. Mancınıklar aralıksız taş fırlatıyordu. Sultan Baybars, bazen kaleye bakan bir kilisenin üzerinden bazen denizden Haçlıların üzerine ok fırlatıyordu. Dabbabe ve Zehhafe⁶⁰⁸ yapıldı. Aclûn'dan getirilen oklardan her 100 süvari, halka ve askerlere 4.000 adet ok dağıtıldı. Memlûk askerleri, Haçlıların kalenin en üst noktasına çıkmamaları için sürekli ok atıyordu. Sultan Baybars tıpkı bir asker gibi bir dabbabenin içine giriyor, surlara ulaşana kadar onu itiyor kaledeki açılan gedikleri inceliyordu. Bazen de eline kalkanını alıp bir asker gibi savaşıyor otağına döndüğünde kalkanın üzerinde oklar saplanmış oluyordu. 15 Cemâziyelevvel 663/5 Mart 1265 Perşembe günü Haçlı birlikleri Memlûk askerlerinin karşısında tutunamayınca kaçtı. Sultan Baybars kale ve içindekileri teslim aldı. Kalenin bütün kapılarını yaktırdı. Kale fethedilince sabah ezanı kalede okundu. Sultan Baybars, kaleyi yıkmaları için asker ve emirler arasında paylaştırdı. Yıkma işine bizzat eline keski alarak kendisi de iştirak etti. Böylece kale kısa zamanda yıkıldı.⁶⁰⁹ Kaysâriyye, Sultan Baybars'ın Memlûk tahtına geçtikten sonra fethettiği ilk şehir oldu.⁶¹⁰

Sultan Baybars, Kaysâriyye'ye Haçlılardan destek gelmesini önlemek için fetih esnasında Emir Şihâbeddin Kaymerî komutanlığında bir bölük askeri Beysân tarafına gönderdi. Arap ve

⁶⁰⁴ Şafî b. Ali b. Abbas, *Hüsünü'l-Menâkibü's-Sirriyeti'l-müntez'a mine's-Sîreti'z-Zâhiriyye*, thk. Abdülaziz b. Abdullah el-Huveytir, (Riyad:1989),181. İki gece bir gün içinde beş adet mancınık yapıldığını ve bunu kimsenin görmediğini belirtmiştir.

⁶⁰⁵ Cobb, bu merdivenlerin atların kayışlarından yapıldığını ve bu beceriye de sadece Kıpçaklıların sahip olduğunu söyler. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 328.

⁶⁰⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 230; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 95-96.

⁶⁰⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 95-96; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/129; 'Aynî, *İkdü'l-cümân*, 396.

⁶⁰⁸ Silahlar kısmında gerekli açıklama yapılmıştır.

⁶⁰⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 230-232; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/130; Makrîzî, *Sülûk* 2/19; Ebü'l-Fidâ *Muhtasar*, 4/7.

⁶¹⁰ 'Aynî, *İkdü'l-cümân*, 396-397.

Türklerden oluşan bir grup askeri de Akkâ üzerine gönderdi. Cemâziyeevvel/şubat veya mart ayı içinde Akkâ'ya akın için gönderilen askerler, Akkâ kapısına kadar gidip ganimet aldıklarını bazı askerleri ve binek hayvanlarını esir aldıklarını, birliğin fire vermeden geldiği haberini mektupla Sultan Baybars'a ilettiler.⁶¹¹

Sultan Baybars'ın ilk olarak sahildeki kaleleri almak istemesi, muhtemelen Haçlıların Avrupa ülkeleriyle deniz yoluyla kurmuş olduğu irtibatı kesmek içindir. Kaysâriyye, Akdeniz sahilinde olduğu için⁶¹² Batılılarla Haçlıların irtibat kurabildiği ve her türlü yardımı kolaylıkla alabilen stratejik bir konuma sahipti. Buna karşılık Memlûk Devleti ise sahildeki şehir ve kaleleri koruyabilecek bir donanmaya sahip değildi.

3.12. Mellûha ve Hayfâ Kalesi'nin Fethi

Sultan Baybars, Kaysâriyye'nin yıkılmasının sonlarına doğru Emir Şemseddin Sungur Zahir ile Emir Seyfettin Müstağribi ve bir grup askeri Mellûha yakınlarındaki Haçlılara ait kaleyi almaları için gönderdi. Memlûk birliği yüksek ve muhkem olan bu kaleyi alıp yerle bir etti.⁶¹³

Sultan Baybars ise kılıcını kuşanıp askeri birliğiyle 26 Cemâziyeevvel 663/16 Mart 1265'te Aslîs'e doğru gitti. Şehre ulaştığında buranın darmadağın edilerek ağaçların kesilmesini emretmiş ve askerler ağaçları kesip evleri yıkmıştı. Aslîs halkının dışarıyla irtibatı kesilince erzak yardımı da gelmedi. Böylece halk kurtulma umudunu kaybetti. Sultan, Aslîs alındıktan sonra Kaysâriyye'ye dönerek buranın yıkımını tamamladı.⁶¹⁴ Bu arada Sultan Baybars, Mellûha yakınlarındaki kale alındıktan sonra Emir Şemseddin Sungur Elfi Zahir ile Emir Seyfettin Müstağribi'yi Hayfâ'ya gönderdi.⁶¹⁵ Bu kaledeki Haçlıların bir kısmı öldürülüp esir alındı, bir kısmı ise gemilere binip kaçtı. Şehir ve kale yıkılıp esirler sultana getirildi. Bu kalenin alınması, şehrin yıkılması ve esirlerin getirilmesi bir gün gibi kısa bir zamanda meydana geldi.⁶¹⁶

3.13. Arsûf'un Fethi

Arsûf, Herod'un babası Antipater tarafından Akdeniz'in kıyısında Hayfa ile Kaysâriyye arasında kurulmuş stratejik konuma sahip, çok güzel ormanları ve merası olan bir şehirdir. Kudüs kralı Godefroi, Arsûf'u teslim olmaya mecbur bırakmak için yakınında bulunan verimli topraklarda tarım yapılmaması için sürekli saldırılarda bulundu.⁶¹⁷ Godefroi, 1100 yılında Arsûf'u kuşatmak için şehrin etrafına ordugâh kurdu. Ayrıca tekerlekli büyük kuleler inşa ettirerek bu

⁶¹¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 232.

⁶¹² Yâkut, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/421.

⁶¹³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 234.

⁶¹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/170.

⁶¹⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 235; Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, 96.

⁶¹⁶ Makrîzî, *Sülûk* 2/20; 'Aynî, *İkdü'l-cümân*, 1/397.

⁶¹⁷ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/151-152; İmâdüddin İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, nşr. (Mac Guckin de Slane, Paris, 1840), 238-239; Takkûş, *Târîhu'l-Fâtîmiyyîn*, 440-441; Çelik, *Fatimiler Devleti Tarihi*, 393.

kuleleri kaleye doğru getirtti. Kulelerin yapımında kullanılan keresteler üzerine çıkan şövalyeleri taşıyamayınca kule askerlerle birlikte yıkıldı. Çöken kulenin altında kalan 100 kadar Haçlı şövalyesinin bir kısmı Fâtımî askerleri tarafından öldürölüp bir kısmı ise esir edildi. Esir edilen Haçlılar arkadaşlarının gözü önünde öldürölüdü. Godefroi'nun deniz gücü olmadığı için bu harekât başarısızlıkla sonuçlandı.⁶¹⁸

Kudüs kralı olan I. Baldwin, Kaysâriyye gibi Arsûf'un da deniz kuvveti olmadan alınmasının zor olacağını bildiği için Cenevizlilerle Kaysâriyye'deki şartlar karşılığında anlaşma yaptı. Arsûf'u karadan Haçlılar, denizden ise Cenevizliler kuşatınca Arsûf halkı bu güç karşısında tutunamayacağını anladı. Halk, I. Baldwin'e şehri teslim edip kadınları, çocukları ve mallarıyla birlikte güvenilir bir şekilde Askalan'a gitmek için eman diledi. I. Baldwin bu teklifi kabul etti. Arsûf, 494/1101 yılında Haçlıların hâkimiyetine geçti.⁶¹⁹

Sultan Baybars, Kaysâriyye gibi önemli sahil kentini aldıktan sonra Arsûf hâkimi Balian d'Ibelin'in şehri, Memlûk birlikleri karşısında koruyamayacağını bildiği için Hospitalier şövalyelerine 659/1261 yılında kiralık olarak verdi. Hospitalier şövalyeleri, Baybars'ın kuşatma ihtimaline karşın Arsûf Kalesi'ne bol miktarda erzak depoladı. İç kalede ise cesaretli ve profesyonel savaşan 275 şövalye bulunmaktaydı.⁶²⁰ Baybars, adeti olduğu üzere ordusuyla birlikte 29 Cemâziyelevvel 663/19 Mart 1265'te Kaysâriyye'den ayrılıp kimsenin bilmediği bir yere doğru yöneldi. Nihayet 1 Cemâziyelâhir 663/21 Mart 1265 tarihinde Arsûf'un önüne geldi. Sultan Baybars, Arsûf çevresinde bulunan odunların taşınıp bunlardan kale çevresine siper yapılmasını istedi. Ayrıca şehrin hendeklerinden kalenin hendeği istikametinde iki siper yapılmasını da emretti.⁶²¹ Haçlı birliklerinin kuşatma için yapılan hazırlığı görmemesi için bu siperlerin üzerini ağaçlarla kapattı. Bu iki siperden birini, Emir Şemseddin Sungur Rumi, Emir Bedreddin Haznedar Zahiri ile Emir Şemseddin Dekiz Kırki ile bazı sancak emirlerine teslim etti. Diğer siperi ise Emir Seyfeddin Kalavun Elfi, Emir Alameddin Halebi Kebir, Emir Seyfeddin Kermun ile diğer emirlerden oluşan gruba verdi.⁶²² Yapılan bu iki siperden Arsûf Kalesi'ne yol açıldı. Durumdan haberdar olan Haçlı birlikleri siperlerin üzerindeki ağaçları yaktı. Sultan Baybars ve emirler çıkan bu yangını söndürdü. Bu yakma işinde başarılı olamayan Haçlı askerleri kalenin içinden siperin altına gelecek şekilde lağım açtı. Gece kazılan bu lağımın içini yağ ve yanıcı madde koyarak yaktı. Sultan Baybars ve askerleri, yangını gece çıktığı için ateş her tarafı sardıktan sonra fark etti. Ateşi söndürmek isteseler de başarılı olamadılar ve kısa zamanda siperin içindeki bütün ağaçlar yandı.⁶²³

⁶¹⁸ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/ 85-86. Herod için bkz. Aynı eser dipnot.

⁶¹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/60.

⁶²⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/270-271.

⁶²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/171; Makrîzî, *Sülûk* 2/20.

⁶²² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 235-236.

⁶²³ Makrîzî, *Sülûk* 2/20.

Baybars, Atabek'in adamlarından olan İzzeddin Aybek Fahri ve iki tane mühendisi çağırıp yeni bir stratejik hamle için istişarede bulundu. Bu istişare sonucunda Emir Şemseddin Sungur Rumi ve beraberindeki emirler sağ tarafa, Emir Seyfeddin Kalavun ve emirlerine de sol tarafa açılan tünellerin kapısından denize kadar sağdan ve soldan tekrardan siper kazmalarını emretti. Haçlıların kazmış olduğu hendekler siperlere perde görevi yapacaktı. Siperlerden kazılan topraklar ise hendeğe atılarak kapılar açıldı. Memlükler, kazmış oldukları siperleri, Haçlıların açtığı hendeklerle aynı seviyede olacak şekilde kazdı. Hendeklerdeki çalışmalar devam ederken Sultan Baybars, hendekleri dolaşarak çalışmalarını yerinde kontrol etti. Ayrıca mancınıkların surlara doğru taşınmasından siperdeki toprağın atılmasına, taş taşınmasına kadar her şeye yardım etti. Sultan Baybars elindeki yayla siperlerin içinde açılan kapılardan Haçlı gemilerine 300 adet ok attı.⁶²⁴ Mancınıkların üzerlerine çıkıp askere savaş için moral verip gerektiğinde her bir askere yaptığı fedakarlıklardan dolayı teşekkür etti. Gayretli işler yapanlara ise hilat giydirdi. Sultan Baybars'ın yapmış olduğu bu davranışlar orduyu savaşa hazırlamak ve motive etmek içindi. Sultan Baybars, siperde ok atılması için yapılan bir tümseğe oturdu. O sırada Haçlı askerlerinden bir grup kaleden çıkarak ellerinde mızrak ve çengellerle siperde doğru hamle yaptı. Siperin yanına gelene kadar Memlük birlikleri bunları fark etmedi. Sultan Baybars, yanındaki emirlerle birlikte Haçlı askerleriyle çarpıştı. Bu çarpışmada iki şövalye öldürdü. Haçlı askerleri bu saldırıda kayıp vererek tekrar kalelerine döndü.⁶²⁵

Arsûf kuşatmasına âbidler, zâhidler, fâkihler, dervişler, askere su taşıyan, yardım eden ve mancınıkları iten kadınlar olmak üzere halkın her katmanından pek çok kişi katılıp destek verdi.⁶²⁶ Memlük birlikleri var gücüyle Arsûf'u kuşatmak için çabaladı. Ordudaki herkes kuşatmadan başka bir şey düşünmedi. Bütün emirler ve maiyetindeki askerler nöbetlerini eksiksiz bir şekilde tuttu. Sultan Baybars, mancınıkları bizzat kontrol etti. Bu arada Kermun Ağa aynı anda 7 adet ok atabilen bir mancınık inşa etti. Dımaşk ve yakın şehirlerden kuşatma için mancınık getirildi. Emir İzzeddin Efrem gece gündüz demeden mancınıkların yanında kalıp onları yönetti. Bu gayretli ve özverili çalışmanın sonunda mancınıkların atmış olduğu taşlar Arsûf Kalesinin duvarlarını yıktı. Böylece iki yönden kaleye doğru kazılan siperler boşaltıldı. Memlük birlikleri 8 Recep 663/ 11 Mayıs 1265 tarihinde Arsûf üzerine tüm gücüyle hücum etti ve şehir aynı gün ele geçirildi.⁶²⁷

Perşembe günü sabah saat dörtte iç kalenin müdafaa rampaları (Bâşûrâ) çöktü. Memlük askerleri Haçlılara fark ettirmeden hemen buraya çıkıp sancağı dikti. Daha sonra burada şiddetli çarpışma başladı. Memlük askerleri kapıları yaktı. Sultan Baybars, sancağı Emir Şemseddin Sungur Rumi'ye verdi. Şayet eman dileyecek olurlarsa onları korumasını söyledi.

⁶²⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'lereb*, 30-31/172.

⁶²⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 237.

⁶²⁶ Makrîzî, *Sülûk* 2/21.

⁶²⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 238-239; Ebü'l-Fidâ *Muhtasar*, 4/7. Cemâzeyilâhir ayında fethedildiğini söyler. Baybars bu ayda Arsuf önüne gelip kaleyi kuşatmaya başlamıştır.

Haçlı birlikleri sancağı görünce savaşmayı bıraktı. Emir Şemseddin Sungur Rumi ise sancağı Hayyât diye bilinen Emir Alameddin Sencer Mesrûrî Hâcib'e verdi.⁶²⁸ Haçlılar kalenin surlarından ip sarkıtarak Hayyât'ı surlara çekip çıkardı. Haçlı askerlerinin silahları alınıp elleri iplerle bağlı bir şekilde Sultan Baybars'ın huzuruna getirildi. Sultan Baybars, emirlere 1000'er adet Haçlı esiri dağıttı.⁶²⁹

Arsûf Kalesi'ni Haçlılar tamamen terk edince Sultan Baybars, Memlük askerlerine kaledeki erzak ve malları yağmalama izni verdi. Yağmalanan mallar arasında katır ve atlar da vardı. Fakat Memlük askerleri bunların parasını verildikten sonra alabildi. Ayrıca Arsûf Kalesi'nde esir olarak bulunan Müslümanlar da kurtarıldı. Müslüman esirlerin ellerindeki zincirler çıkarılıp Haçlı askerlerine takıldı. Böylece hür olan Haçlılar esir oldu. Sultan Baybars, esirlerin Kerek Kalesi'ne götürülmesi için emir ve komutanları görevlendirdi. Arsûf Kalesi'nin burçlarının yıkılması için Emirler arasında paylaştırdı. Kalenin yıkma işlemini ise Haçlı şövalyeleri yaptı.⁶³⁰

Baybars, Arsûf'u fethettikten sonra Yafa kontu Balian d'İbelin'e şu mektubu gönderdi.

“Biz zulüm ve haksızlığa katlanamayız. Kim bizim mezramızı alırsa biz onun yüksekteki kalesini alırız. Kim bizim bir çiftçimizi esir ederse biz onun buna karşılık silahlı 1.000 kişisini esir alırız. Duvarımızı yıkanın surlarını yıkarız. Kılıç vuranın atın dizginleri de binicinin elindedir. Bizde boyunları ve rızıklara uzanan elleri kesen bir el vardır. Kim taciz ederse tecrübe eder. Kim de böyle bir şey isterse bu onun için bir mertebe olur.”⁶³¹

3.14. Safed'in Fethi

Safed Kalesi, Ürdün vadisi üzerinde bulunup yaklaşık 840 metre rakımı olan, batıda Kermel Dağı'na, doğuda ise Golan Tepeleri'ne hâkim Akkâ ve Dımaşk'a giden ana yolları görebilen bir yerdedir. Akkâ'nın 40 km doğusunda, Taberiye'nin ise 20 km kuzeyinde stratejik bir konuma sahiptir. Haçlılar Kudüs'ü aldıktan sonra harabe bir şekilde bulunan Safed Kalesi'ni tahkim etti. Tapınak şövalyeleri zamanla burada itici bir güç oluşturdu. Haçlılar bu kaleyi hem savunma hem de Müslümanlara saldırı amaçlı kullandı. Tampon bir kale olarak kullanılan Safed, Templier şövalyelerine verildi.⁶³²

⁶²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 173.

⁶²⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 242; Runciman, Arsûf'taki Haçlılar hayatta kalan arkadaşlarının geri çekilmeleri karşılığında eman dilediğini, Baybars bu sözü verdiği halde bütün esirlere esarete gönderdiğini belirtir. *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/271.

⁶³⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 243.

⁶³¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 243.

⁶³² Yâkût, *Mucemü'l-büldan*, /412; Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 243-244-358-387; Ersin Gülsoy, “Safed” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/445-447.

Selâhaddîn Eyyûbî, Avrupa'nın III. Haçlı Seferi hazırlığını duyunca stratejik konumda olan Safed Kalesi kuşatmasını hızlandırmıştı. Kale etrafına mancınıklar yerleştirip kaleyi bir ay kadar taş yağmuruna tutmuştu. Selâhaddîn Eyyûbî, kaleye lağımlar açtırdı. Haçlı birlikleri yenileceklerini anlayınca kaledeki esir olan Müslümanları serbest bırakarak eman dilemişti. Haçlılar, 14 Şevval 584/6 Aralık 1188'de kaleyi teslim edip Sur'a gitmişlerdi.⁶³³ Selâhaddîn Eyyûbî, Safed Kalesi'nde pek çok esir ve ganimet ele geçirdi. Haçlılar büyük bir darbe almıştı.⁶³⁴

Stratejik öneme sahip olan Safed, Haçlıların tekrardan alabilme durumu göz önünde bulundurularak Selâhaddîn Eyyûbî tarafından önemli bir bölümü yıktırılmıştı. el-Melikü'l-Muazzâm (1218/1227) 1219 senesinde Kudüs'ün surlarıyla birlikte Safed Kalesi'nin surlarını da yıktırılmıştı.⁶³⁵ Dımaşk sahibi el-Melikü's-Salih İsmail (I. el-Melikü'l-Âdil'in oğlu Ebü'l-Hayş), yaklaşık on yıldır taht için mücadele ettiği Mısır sahibi ve yeğeni Necmeddin Eyyûb'ten Fevâre yenilgisinin intikamını almak istemişti. el-Melikü's-Salih, Haçlıları kendi safına çekebilmek için bütün Müslümanların tepkisine rağmen Sayda, Taberiye, Kevkeb, Askalan, Safed ve çevresinde bulunan dağlık alan ile Dımaşk çarşılarında 638/1240'ta Templier şövalyelerine her türlü silah alma izni vermişti.⁶³⁶ Böylece Safed Kalesi Haçlıların eline tekrardan geçmiş oldu.

Sultan Baybars, 664/1266 tarihinde Mısır'daki emirleri ve iktâdaki askerlerin gelmeleri için her tarafa haber gönderdi.⁶³⁷ Fakat bazı birlikler bu emri hafife alıp gecikince ordunun disiplini bozan ve emirlerini zamanında yerine getirmeyip geciken valilerin ellerini üç gün bağlatarak onlara ceza verdi. Bazı gecikmelere rağmen ordu kısa zamanda toplandı. Sultan Baybars, 1 Şaban/8 Mayıs günü Kal'atü'l-Cebel'de toplandı ve üç gün sonra ise Safed'e doğru hareket etti.⁶³⁸

Sultan Baybars, Gazze'ye gelince Emir Cemaleddin Aydoğdu Azîzî ile Emir Seyfeddin Kalavun'u askerlerle birlikte öncü kuvvet olarak Avca'ya yönlendirdi. Kendisi ise Kudüs'ü ziyarete gitti. Burada halkın şikayetlerini dinledi. Halka ve idarecilere bol bol para dağıttı. Cuma namazını Kudüs'te kıldı ve Aynicâlût'a gitmek için yola koyuldu. Bu arada öncü kuvvet Humus'a yöneldi. Fakat hangi tarafa gideceklerini bilmiyorlardı. Öncü kuvvet, Humus'a ulaştığında Sultan

⁶³³ Ramazan Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 5. Baskı, 2021), 118; Runciman Safed kuşatmasının 6 Aralık 1188 yılında olduğunu söylemiştir. *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/393.

⁶³⁴ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 152; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 74.

⁶³⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 190; Cengiz Tomar, "el-Melikü'l-Muazzam," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 29/71-73.

⁶³⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/188-272-273; Şeşen, Salahaddin'den Baybars'a Eyyübiler-Memluklar (1193-1260), 197; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 207; Hamide Hale Erdem, XIII. Asırda Suriye Bölgesinde Memlük-Haçlı Münasebetleri, 24-25. Salih Necmeddin'in bu davranışını dönemin tefsir alimi İzzeddin Abdülaziz b. Abdüsselam b. Ebi'l-Kasım es-Sülemi çok kızmış hutbesinde bunu dile getirmiş ve dua etmeyi bırakmıştır. Bunun üzerine Sülemi'nin hutbe vermesi yasaklanmış 1241 yılında Mısır'a sürgün edilmiştir. Mustafa Kılıç, *Halep Eyyübileri, el-Melikü'n-Nâsir II. Salahaddin Yusuf Devrinde Eyyûbî Devleti*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 174-175; Ebulfazl Hatıbi, "el-Melikü's-Salih, Ebü'l-Hayş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/80.

⁶³⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 180.

⁶³⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 250.

Baybars'ın Trablus'a yönelmelerini emreden mektubunu aldı. Haçlıların üzerine hücum etmek için bölgenin sınırlarını kontrol ederek saldırıya geçti. Trablus tarafındaki sahilde bulunan şehirleri yağmaladı. Bu birlik Hısnü'l-Ekrâd'ın yanındaki Met Kalesi'ni kuşatıp Haçlı askerlerinin bir kısmını esir alıp kaleyi de yağmaladı. Orada bulunan Halbe Kalesi sakinleri kalelerinin alınacağını anlayınca kaleyi tahrip edip kaçtı. Memlûk askerleri Halbe Kalesi'nde kap-kacak, bakır, sandık, şeker ve diğer gıda malzemelerini ganimet olarak aldı. Daha sonra kaçan Halbelilerin peşine düşüp yakaladığı askerleri öldürerek kadınları ise esir aldı. Akabinde ise Arkâ Kalesi'ne doğru yöneldi. Arkâlular, Halbelilerin kaçtığını görünce onlarda her şeylerini bırakıp geride zahire cinsinden⁶³⁹ iki aylık erzak bırakıp kaçtı. Memlûk birlikleri bu kaleyi de tahrip edip akabinde 4 Ramazan/9 Haziran günü Kuley'at Kalesi'ni eman ile teslim aldı ve kaleyi yıktı. Emir Seyfettin Kalavun, Kuley'at Kalesi'ne yakın bir yerde askerleriyle birlikte dinlenmek için konakladı. Gece olunca askerlerden bir kısmını Haçlı birliklerine pusu kurmaları için gönderdi. Bu birlik, Sâfitâ'dan Hısnü'l-Ekrâd'a gitmek için çarhçılardan oluşan elli kişilik bir birliği yakalayıp hepsini kılıçtan geçirdi ve başlarını ise Kalavun'a getirdi. Templier Süvari birliğine yapılan baskında ise bir kısmı öldürülüp bir kısmı esir edildi. Safitâ sahibinin casusu yakalanıp asıldı. Sultan Baybars, Haçlı askerlerinden birinin kellesini getirene bir çift öküz vereceğini duyurdu. Humus'ta bir birliğin bırakılmasını ve diğer askerlerin ise yanına gelmesi emrini verdi.⁶⁴⁰ Sultan Baybars, yapılan bu saldırılarda Haçlı birliklerini bir yerde toplayıp son öldürücü darbeyi vurmak için çabalıyordu. Nitekim alınan kaleler yıkılınca Haçlılar daha müstahkem olan kalelere sığınıyordu.

Sultan Baybars, Safed etrafında bulunan kalelerin bir kısmını ele geçirip bir kısmını da baskı altında tuttu. Böylece Haçlı birliklerinin olası yardımının önüne geçmiş oldu. Çevredeki kalelerin alınması için gönderilen emirlerin Safed Kalesi önüne gelmeleri için emirler verdi. Akkâ'daki Hospitalier üstadından Atabek'e barış teklifinde bulunan bir mektup verildi.⁶⁴¹ Bu mektupta Trablus ve Ermeni şehirlerine yapılan saldırıları da kınayan bazı ifadeler yer alıyordu. Sultan Baybars bu mektubu okuduktan sonra Akkâ üstadına misliyle cevap verdi. Sultan Baybars, Şam'ın boğazında düğüm, İslam aleminin bağrında ıstırap olan Safed'i kuşatmak için bu kale önünde Memlûk birliklerini topladı.⁶⁴²

Sultan Baybars, Akkâ'ya gelmeden önce Şam emirlerinden Alâeddin Aydeğın Şihâbi ve bir grup askere, Haçlı şehirlerine doğru gitmelerini emretti. Fakat kimse nereye gideceğini bilmiyordu. Sultan Baybars, Emir Şihâbi'ye askerlerin yola çıkmadıkları müddetçe okumamasını emrettiği bir mektup verdi. Bu mektupta Emir Alaaddin Aydeğın'ın Safed Kalesi'ne; Fahreddin Fâizî'nin Şakif (Beaufort) Kalesi'ne gitmesi emri yazılıyordu. Emir Alaaddin, Safed Kalesi'ne saldırıda

⁶³⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 252; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 104; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 180-181.

⁶⁴⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 252; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 180-181.

⁶⁴¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 253

⁶⁴² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 254.

bulunmadan gözetleme amaçlı kaleyi ablukaya aldı. Sultan Baybars, Emir Silah Bedreddin Bektaş Fahriyi de otağıyla birlikte Safed'e gönderdi. Daha sonra Emir Alaaddin Bundukdâr ve Emir İzzeddin Ugan da Safed Kalesi'nin önüne geldi. Bu emirler askerleriyle birlikte Safed Kalesi'ni kuşatarak Haçlılara baskı kurdu.⁶⁴³ Böylece Emirler, Haçlılara gelebilecek muhtemel yardımın önüne geçmiş oldu.

Sultan Baybars, Safed civarındaki akına giden birlikler gelene kadar Akkâ'da kaldı. Burada boş durmayan Sultan, mancınık yaptırdı. Bunları taşımaları için emirlere verdi. Memlûk birlikleri savaş teçhizatını kuşanıp Safed'e doğru yol aldı. Ordu, Tell Fudul'da durdu, daha sonra Aynicâlût'a doğru hareket etti.⁶⁴⁴ Dimaşk'taki mancınıkları getirmek için görevlendirilen Emir Seyfeddin Zeyni ve Emir Cemâleddin Necibi çok büyük çaba gösterdi. Sultan Baybars, 8 Ramazan 664/13 Haziran 1266 Pazartesi günü Safed Kalesi'nin önüne ulaştı.⁶⁴⁵ Safed fethi esnasında bazı şehirlerin elçileri Sultan Baybars'ın huzuruna sulh için geldi. Sultan Baybars, Sur elçisini azarlayıp daha önce Sur hâkimine gönderdiği elçiyle şu mesajı vermişti; "Eman istiyorsan Haçlıların düşman olanlarını yanından uzaklaştır. Çünkü seninle anlaşmamız düşmanıma düşman olmanız üzereydi." Onların Bayâs'a yapılan saldırıda Haçlılara yardım etmeleri ve bu durumda bir kişinin öldürülmesi dahi sulhun bozulması demekti. Sultan Baybars, devamında "Elçilerimizden biri Cenovalıların haklarını belirlemek için yanıma geldi. Onlar büyük Bustâlarıyla gelip Akkâ'da denizde savaşıyorlardı. Ben ve ordum karada iken Sur hâkimi Akkâlılara yardıma gelen Cenovalılarla birlikteydi. Ben sulhu devam ettirmeme rağmen sizden hiç kimse sulhu devam ettirmedi. Efendine sulhun bu sebeple bozulduğunu söyle" dedi. Daha sonra İsmâilerin elçileri geldi. Sultan Baybars onlara şöyle dedi: "Askerlerimiz Trablus beldelerine saldırdığında Haçlıların mallarını ve hayvanlarını koruduğunuz haberi geldi. Haçlılara komşu olmanızdan dolayı meydana gelen şikayetlerimiz size bildirildi. Fakat siz sultanın askerleri uzak olduğundan onlara verdiğimiz araziler hakkında konuşuyorsunuz. Eğer Sultanın askerleri yakınımızda olsaydı hançerlerimizdeki kanlarından bahsederdik diyorsunuz." Sultan Baybars, Haçlıların, İsmâiliyye şehirlerinden faydalandığı için elçiye bu durumdan rahatsız olduğunu da bildirdi. Ayrıca orduya harcanmak için para göndermelerini ve Haçlılara ödedikleri vergiyi kendilerine ödemelerini istedi. Bu görüşmeden sonra İsmâiliyye elçisi gitti. Akabinde Sâhib Cemâleddin çok değerli hediyelerle birlikte Sultan Baybars'ın huzuruna geldi. Sultan Baybars onu da azarladı. Sâhib Cemâleddin, sultanın gönlünü kazanmak için Atabek'i aracı kılıp getirdiği hediyelere pek çok hediye ekledi. Sultan Baybars'a para ödemeyi vaat etti ve bu paraları getirmek için gitti. Daha sonra Beyrut elçisi de hediyelerle birlikte Sultan Baybars'ın huzuruna geldi. Baybars; "Elçiye, bizimle ittifak yapan efendiniz öldü. Ayrıca Beyrut'ta korsanlarınız denizde Atabek'in gemisine müdahale edip ailesine de kötü davrandı ve gemiye de el koydu." diyerek gelen elçileri azarladı. Elçi hiçbir şey elde

⁶⁴³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 182;

⁶⁴⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 254-255.

⁶⁴⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 255.

edemeyerek gitti. Sonra Yafa elçisi geldi. Sultan Baybars, anlaşmayı bozup Yafa Kalesi'ne mancınık kurdukları için onlara da kızdı. Son olarak Seyhun elçisi geldi. Sultan Baybars, efendilerinin gelmediği gibi yardım da göndermediği için kızıp onu da gönderdi.⁶⁴⁶ Farklı grupların elçilerinin hediyelerle gelip anlaşma yapmak istemeleri Memlûk Devleti'nin siyasi ve askeri gücünün geldiği noktayı gösterir.

Sultan Baybars, Haçlılarla yapılan savaşa bizzat katıldı. Askerlere bahşiş dağıttı. Emir İzzeddin Hastürk Zahiri'yi⁶⁴⁷ Haçlılarla savaşması için gönderdi. Taşçılar gelip Safed Kalesi'ne lağım kazmaya başladı. Zerraklar naft şişeleriyle kapıları yaktı. Sultan Baybars, Emir Zahiri'ye göstermiş olduğu başarılarından dolayı 10.000 dirhem, güzel bir at, cevşen, zırh ve hilat verdi.⁶⁴⁸

Safed Kalesi'ne, 21 Ramazan 664/26 Haziran 1266 tarihinde gelen mancınıkları karşılamak üzere Emir Candâr İzzeddin gönderildi. Develer, gönderilen bu mancınıkları taşıyamadıkları için başta Sultan Baybars olmak üzere emirler, askerler ve diğer kişiler Safed Kalesi'ne bir merhale yakınlıkta bulunan Cısr-i Yakup'tan mancınıkları omuzlarıyla taşıdı. Mancınıkların ahşap kısmı ise öküzler yardımıyla çekilerek Safed Kalesi'ne kadar getirildi. Mancınıklar Safed Kalesi'nin etrafına 26 Ramazan/1 Temmuz günü kurulup aktif hale geldi. Sultan Baybars, mancınıkların üzerine çıkıp askerleri ne yapmaları gerektiği konusunda yönlendirdi. Sultan Baybars, Sur ve Akkâ tarafından getirilen Haçlı esirlere karşılık ödüller vererek askerleri savaşa teşvik etti. Savaş devam ederken Şam ve Mısır birlikleri de Safed'e geldi. Gelen bu birlikler emirler komutasında mevzilere yerleştirildi. Bu birliklerin geldiğini gören Haçlı askeri: "Ey Müslümanlar sayınız az, daha fazla asker çağırın ki Tanrı yapacağınız şeye imkân kılsın"⁶⁴⁹ diye alay etti. Bedreddin Aydemiri şevval ayında hilali gözlemek için siperinden çıktı ve kafasına bir taş isabet etti. Baybars, Haçlıların bu durumu kullanmalarından çekinerek bayram için insanların bir araya gelmelerini yasakladı. Bu yasağa uymayanların ölüm cezasına çarptırılacağını söyledi. 2 Şevval/ 7 Temmuz Salı günü Sultan Baybars saldırı hazırlıklarıyla ilgilendi. Safed Kalesi'ne hücumun Hama sahibi el-Melikü'l-Mansûr ve diğer büyük emirler tarafından yapılması kararlaştırıldı. Ordu savaş düzenine sokulup, neft, ok ve mızraklar hazırlanıp zerraklara dağıtıldı. Taşçılara, surlardan ilk taşı sökene 100 dinar, ikinci ve üçüncüyü sökene ise 10 dirhem ödül verileceği söylendi.⁶⁵⁰

Sultan Baybars kendi hizmetinde bulunanlar dahil herkesin savaşa katılmasını istedi. Memlûk askerleri savaş için akşamdan hazırlık yapmaya başladı. Safed kuşatmasına Hanbeli olan Dımaşk kadısı da katıldı. Gece yarısı Sultan Baybars'ın talbhanesi vurmaya başlandı. Sultan

⁶⁴⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 255-257; Makrîzî, *Sülûk* 2/33-34.

⁶⁴⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 182.

⁶⁴⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 256-257; Makrîzî, *Sülûk* 2/34.

⁶⁴⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 257.

⁶⁵⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 258; Makrîzî, *Sülûk* 2/34.

atına binip Bâşûra'nın hendeğine doğru hücum etti. Haçlılarla şiddetli bir şekilde savaştı. Memlük askerleri şehit düşen arkadaşlarının yerine hemen geçerek büyük bir kahramanlık gösterdi. Safed Kalesi'ne açılan lağımlar giderek çoğaldı. Lağımlara giren nakkâblara Sultan Baybars 30 dinar verdi. Sultan Baybars yapılan her türlü fedakarlığı ödüllendirdi. Bu arada sancakların yanına çadır kurdurup buraya hekim ve cerrahlar getirtti. Yaralanan taşçı ve garipleri burada tedavi ettirdi. Askerlere yiyecek ve içecek dağıttı.⁶⁵¹ 8 Şevval/13 Temmuz günü Memlük lağımcılarının açmış olduğu lağımı Haçlı şövalyeleri çökertti. Bu lağımda Seyfettin Kalavun da vardı. Bunun üzerine Memlük askerleri Safed Kalesi'ne kadar uzanan bir köprü yaptı. 11 Şevval/19 Temmuz gecesi Sultan Baybars, atına binip mancınıkları ve lağımları kontrol etti. 14 Şevval/19 Temmuz gecesi Memlük birlikleri Safed Kalesi'ne şiddetli bir saldırı düzenledi. Sultan Baybars kendini tehlikeye atıp kapının önüne kadar ilerledi. Lağımları görüp geri döndü. Bir ara asker ve emirlerin savaştan yorulduklarını ve savaş alanını terk ettiklerini gördü. Bu durum karşısında çarşıda emri altında bulunanlara Savâvin'e gidip buradaki emir ve askerlerin yakalanıp getirilmelerini emretti. Onlara "Müslümanlar bu zor durumdayken sizler nasıl olurda dinlenirsiniz" diyerek yaklaşık 40 kişiyi zerdhaneye hapsetti. Tutuklu emirler için Atabek şefahtan istemiş olsa da Sultan Baybars bunları affetmedi. Diğer taraftan savaş tüm hızıyla devam etti. Lağımlar genişletilip surlar delindi. Korkuya kapılan Haçlı birlikleri Bâşûre'ye çıkılmasını engellemek için buranın önünde bulunan perdeyi yaktı. Fakat bu da onlara bir fayda sağlamadı. Sultan Baybars bunu görünce 25 parçadan oluşan talbhanenin çalmasını emretti. Askerler atlarını Bâşûre'nin yanına doğru sürdü. Sabah olmadan Bâşûre'nin her tarafına Memlük sancakları dikildi. Haçlılar burayı boşaltıp kaleye doğru çekildi. 15 Şevval/20 Temmuz Salı günü⁶⁵² Safed Kalesi'nin yetim burcu ve diğer burçlar lağımlandı. Bu sırada Şeyh Salih Nebbân, Emir Bedreddin Haznedâr'ın çadırında abdest alırken şehit düştü. Haçlılar savaşı kazanamayacaklarını anlayınca Sultan Baybars'a eman dilemek için elçilerini gönderdi.⁶⁵³

Sultan Baybars, yanlarına silah, savaş teçhizatı, gümüş eşyalardan başka bir şey almamaları ve kaleyi tahrip etmemeleri karşılığında onlara eman verileceğini söyleyince elçiler kalelerine gitti. Sultan Baybars, bir hile düşünerek istekleri doğrultusunda bazılarını eman verip mendiller gönderdi. Bazılarıyla da kapıları açmaları için anlaşıldı. Haçlılar bu durumu öğrendikleri zaman aralarında anlaşmazlık çıktı. Safed Kalesi'nden 15 kişi kaleden atlayıp Memlük birliklerine sığındı. Baybars bunlara hilat giydirdi. Bunlar kaledeki arkadaşlarına Memlüklerden iyilikten başka bir şey görmediklerini bildirdi. Sultan Baybars, askerlerine sadece Templier şövalyelerine saldırmalarını, Hristiyan ve Araplardan oluşan kimseye saldırmamalarını emretti. Bu arada Haçlılar eman şartlarını terk ederek, kendilerine verilen hilat ve hediyeleri kalenin surlarından atarak tekrardan savaşmaya başladı. Fakat yenileceklerini anlayınca 18 Şevval/23 Temmuz Cuma günü daha önceki şartlar karşılığında

⁶⁵¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 258; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 182.

⁶⁵² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 259; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31, 183; Makrîzî, *Sülûk* 2/34.

⁶⁵³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 260.

anlaşmak için tekrardan elçi gönderdi. Ama Sultan Baybars bu teklifi kabul etmedi. O sırada Cemâdarların komutanı Emir Cemâleddin Akkuş Kılıcı'nın mendilini alıp Haçlılara verdi. Sonra Haçlı elçileri daha önce belirtilen şartlar karşılığında oradan ayrıldı. Cuma namazından sonra Memlük askerleri için yapılan dua esnasında Safed Kalesi'ndeki Haçlılar "Ey Müslümanlar eman" diyerek bağırdı. İkinci vakti olduğunda Safed Kalesi'nin kapıları açıldı. Memlük sancaklar surlara dikildi. Sultan Baybars atına binip Safed Kalesi'nin kapısının önünde durdu. Haçlı askerleri kaleden çıkıp Sultan Baybars'ın önünde toplandı. Haçlılar anlaşmaya aykırı davranarak yanlarında bazı Müslümanları ve Müslüman çocuklarını Hristiyan'mış gibi yanlarında götürmeye çalıştı. Bazıları da kumaşların içine gümüş kap-kacak ve silah gizledi. Bu kimseler anlaşmaya aykırı davrandıkları için tutuklanarak çadıra götürüldü. Böylece Safed fethedilmiş oldu.⁶⁵⁴

Sultan Baybars, Safed'e vali olarak Emir Necmeddin Turi'yi, naib olarak İzzeddin Alaî'yi ve ordudan sorumlu emir olarak Alaaddin Aydoğdu Silahdâr'ı atadı. Daha sonra Şam ve Mısır askerlerini toplayarak onlara olan memnuniyetini dile getirdi.⁶⁵⁵ Devamında "Şayet sizden birini azarladıysam sizi tenkid edip cezalandırdıysam biliniz ki bu büyük bir fethi gerçekleştirmek içindi. Şu an helalleşelim" dedi. Safed Kalesi'ndeki Haçlı birlikleri anlaşmaya aykırı davrandıkları ve verdikleri söze riayet etmedikleri için atlara bindirilip Safed dışına çıkartıldı. Hospitalier ve Templier şövalyeleri ile diğer Haçlılar getirildi. Kalenin yakınında daha önce Müslümanları öldürdükleri yerde iki kişi hariç hepsinin boynu vuruldu. Kurtulan bu iki kişiden biri Sultan Baybars, lağımında kırmızı içerken ona su ikram eden bu kişi Müslüman olmuş Baybars'ın himayesine girmişti. Baybars ona iktâ vermişti. Diğerleri ise Haçlılarla ilgili her türlü haberi getiren Tapınak şövalyesi, Haçlı elçisi ama Memlük adına casusluk yapan kişiydi.⁶⁵⁶

Haçlılar, Safed Kalesi'ni terk edince Baybars kaleye girip Haçlılardan kalan savaş teçhizatlarını, cariyeleri ve köleleri emirlere dağıttı. Yanındaki zerdhaneyi, okları ve mancınıkları kaleye taşıdı. Dımaşk'tan 80.000 dirhem aylıklı adamlar getirtti. Bütün beldelere emirler tayin etti. Kalenin içine ve rabazına birer cami inşa ettirdi. Sultan Baybars, 27 Şevval/1 Ağustos günü Dımaşk'a gitmek için yola koyulup Cusâra'da konakladı. Orduya Dımaşk'a girmemelerini tembihleyip şehrin dışında kalmalarını istedi. Ayrıca Hama hâkimi Melikü'l-Mansur'u komutan tayin edip Sis üzerine yürümesini emretti. 10 Zilkade/13 Ağustos günü Atabek, Emir Cemâleddin ile mezâlimde bulunup Darü's-Saade'de şikâyet dilekçelerinin üzerine tevki çekti.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/183-184.

⁶⁵⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 261; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/184.

⁶⁵⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 261; Makrîzî, *Sülûk* 2/34.

⁶⁵⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 262-263.

Muharrem 665/Ekim 1266'da Safed'de bulunan Memlûk birliklerine, Haçlıların Taberiye'ye saldırdıkları bilgisi geldi. Memlûk askerleri Akkâ'ya doğru giderken Aslin Vadisi'nde karşılıklarına Kıbrıs ve diğer Haçlı şehirlerinden gelen yardım birliği çıktı. İki taraf savaşa başladı. Haçlıların komutanları başta olmak üzere yaklaşık 1100'den fazla süvarinin çoğu öldürüldü. Haçlı komutanının öldürülmesine Akkâ halkı çok üzüldü.⁶⁵⁸

Safed'in İmar Edilmesi

Sultan Baybars, 20 Cemâziyelâhir 665/18 Mart 1267 Cumartesi günü askerlerin bir kısmını Mısır'da dinlenmeleri için bıraktı. Kendisi de emirleriyle birlikte Safed'e doğru yola çıktı. Gazze'ye geldiğinde Haçlı elçileri Müslüman esirler ve hediyelerle birlikte sultanın huzuruna geldi. Sultan Baybars bu esirleri giydirip serbest bıraktı. Safed'e geldiğinde Moğolların Rahbe'ye saldıracakları haberi geldi. Safed için yapılması gereken imar planını düzenleyip Rahbe'ye doğru hızlı bir şekilde yola koyuldu. 14 Recep 665/10 Nisan 1267'de Dımaşk'a vardı. Hemen hazineden para çıkarıp orduyu hazırladı. Fakat Moğolların saldırı yapmadan geri döndükleri haberi geldi. Rahbe'de bulunan Memlûk askerleri, Moğollara saldırıp bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldı. Sultan Baybars, 5 gün Dımaşk'ta kaldıktan sonra tekrardan 24 Recep 665/20 Nisan 1267 tarihinde Safed'e döndü. Safed Kalesi'nin imarı için hendeklerin büyük bir kısmını kendisi aldı. Bizzat burada çalıştı. Diğer kısmını ise emirlere dağıttı.⁶⁵⁹ Halk canla başla işe koyuldu. Baybars'ın bizzat çalışması halkın çalışma azmini artırdı. Sultan Baybars, Safed'de iken Haçlı elçileri beldelerinin durumunu öğrenmek ve barış yapmak için Baybars'ın yanına geldi. Bu arada Safed'in imarı için halkın canla başla çalışıyor olması Haçlı elçilerini derin bir üzüntüye sevk etti. Sultan Baybars, bu anlaşmanın gerçekleşmesi için Sayda'nın iki tarafının paylaşılması ve Şakif'in yıkılması gerektiğini söyledi. Haçlılar bu şartları kabul etti. Ayrıca Haçlıların Maşgura'ya yaptıkları saldırıyı da kınadı. Sultan Baybars, askerlerine bir akın için hazır olmalarını emretti. Haçlılar gönderdikleri elçilerden dolayı herhangi bir saldırı beklemiyordu. Sultan Baybars ve ordusu Tell Fudul'da konakladı. Buradaki Haçlılara saldırı düzenledi. Memlûk askeri her taraftan Haçlıların kellelerini getirdi. Sultan Baybars, bu akından sonra tekrardan Safed Kalesi'ne döndüğünde Sis ve Haçlı elçileri geldi. Mızrakların ucuna takılı olan Haçlı askerlerinin kellelerini gördü. Baybars esir alınan Haçlıların hepsini öldürdü. Daha sonra gelen elçileri yanına çağırıp "Bu sizin Şakif beldelerine yapmış olduğunuz saldırının karşılığıdır." dedi. Böylece gelen Sis ve Haçlı elçilerine gözdağı vermiş oldu.⁶⁶⁰

Sultan Baybars, 21 Şaban 665/17 Mayıs 1267 tarihinde ordusuyla birlikte ordudan kimsenin nereye gidileceğini bilmedikleri halde Akkâ'ya geldi. Askerleri, grupları ayırıp bahçeleri talan

⁶⁵⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 268.

⁶⁵⁹ Makrîzî, *Sülûk* 2/43

⁶⁶⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 282.

etmeleri, binaları yıkmaları,⁶⁶¹ kuyulara taş doldurmaları ve ağaçları yakıp kesmeleri için gönderdi. Bu talan işi bittikten sonra Hospitalier şövalyelerine ait bir değirmeni de yıktırdı. Memlük uleması düşmanı zayıflatmak için yapılan bu talanı, Hz. Peygamber'in, Taiflilerin bağlarının kesilmesi, Beni Nadir Yahudilerine ait hurma ağaçlarının kesilmesini delil göstererek cevaz verdi. Sultan Baybars, bu şekilde Haçlılara en ağır bir şekilde zarar verip yıpratmayı hedefledi.⁶⁶²

Ramazan 665/Mayıs-Haziran 1267 tarihinde Sur elçileri daha önce yapılan barışın devamı için Sultan Baybars'ın huzuruna geldi. Sultan Baybars, onlara "Sizler hizmetçim olan Sabık Şahin'i öldürdünüz. Onun kardeşi ve çocukları buradadır. Eğer onun diyetini verirseniz barış devam eder." dedi. Bu teklifi kabul eden Sur elçileri 15.000 Sur altını vermeyi kabul etti. Daha sonra diyetin yarısını ve Mağribli esirleri getirdi. Diğer yarısı için biraz zaman istedi. Ayrıca Sultan Baybars, onlara Tıbnîn ve Hunin ile buraya bağlı olan yerlerin Haçlılardan savaş ile alındığını, onun için buraların Müslümanlara ait olduğunu belirtti. Buraya Müslümanlar yerleştirildi. Haçlılar Sur ve 99 köy için 10 yıl geçerli bir anlaşmayı kabul etti.⁶⁶³

Safer 666/Ekim-Kasım 1267 yılında Sultan Baybars, zekât ve öşür alması için Emir Nasîrüddin b. Muhyiddin Cezeri Hacib'i Medine'ye gönderdi. Emir Nasîrüddin 180 deve ve 10.000 dirhem ile geldi. Ayrıca Hicaz Araplarından olup Ben-u Sahr, Ben-u Lam ve Ben-u Anze kabileleri koyun ve deveden zekât vermeyi kabul etti. Bu zekâtları almak için elçiler gönderildi.⁶⁶⁴ Bunlar geldikleri zaman Sultan Baybars, at üzerinde ve yaya olarak Safed'in imarı için çalışıyordu. Hendekleri kazıtıp, lağımları yaptırdı. Emir Seyfeddin Zeyni buraları tamir etti. Kalenin kapıları çok güçlü bir şekilde yapıldı. Sultan Baybars Safed Kalesi'nin surlarına şu şekilde bir kitabe yazdırdı:⁶⁶⁵

"Andolsun zikirten (Tevrat'tan) sonra Zebur'da yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır, diye yazmıştık.⁶⁶⁶... İşte onlar Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."⁶⁶⁷

Sultan Baybars namaz kılmak için bir burca çıktı. Burada Haçlıların kaleyi koruduğuna inandıkları 'Ebu Corc' adında bir heykel gördü. Bu heykeli yıkıp yerine bir mihrap yaptırdı. Çünkü Hz. Peygamber "Melekler, köpek ve suret olan eve girmez"⁶⁶⁸ buyurmuştu. Hz.

⁶⁶¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 281.

⁶⁶² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 282.

⁶⁶³ Makrîzî, *Sülûk* 2/44.

⁶⁶⁴ Makrîzî, *Sülûk* 2/47.

⁶⁶⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l Fikre*, 109

⁶⁶⁶ Enbiya/105.

⁶⁶⁷ Mücadele/22.

⁶⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cufî el-Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, thk. Şuayb el-Arnud Adil Mürşid (Beyrut: Darü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Baskı, 2011), 352.

Peygamber, Mekke'yi fethedip Mekke'deki putları kırınca "Hak geldi batıl zail oldu..."⁶⁶⁹ ayetini okumuştur.⁶⁷⁰

Sultan Baybars kıyıdaki kaleleri yıkarken Safed'i bizzat kendisi de çalışarak müstahkem hale getirdi. Çünkü Safed Kalesi rakımın yüksek olması sebebiyle, Akkâ, Celile ve Dımaşk'a giden ana yolun üzerinde bulunuyordu.⁶⁷¹ Bu fetihle birlikte Şam yolu Haçlı tehdidinden arındırılmış oldu.

3.15. Hospitalier ile Anlaşmalar

Sultan Baybars, Haçlılara askeri ve ekonomik yönden destek veren iki önemli şövalyeden biri olan ve Suriye topraklarında stratejik konumdaki kalelere sahip olan Hospitalier şövalyelerine karşı denge politikası izlemiştir. Onların ticari faaliyetlerinden faydalanırken Haçlılara destek vermelerinin önüne geçmiştir. Baybars bu bağlamda onlarla 1267 yılında Hospitalier kontu Hugh Revel ile on yıl, on ay, on gün ve on saat⁶⁷² sürecek olan bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmanın maddeleri özetle şu şekildedir.⁶⁷³

1. "Bu mübarek ve hayırlı anlaşma Sultan Baybars ile Hospitalier tarikatı başkomutanı, Akkâ ve kıyıdaki kaleler, Hısnü'l-Ekrâd, Markab Kalesi, Hospitalier tarikat üyelerinin komutanı Hugh Revel arasında 4 Ramazan 665/30 Mayıs 1267 tarihinde on yıl, on ay, on gün ve on saat, sürecek şekilde kabul edildi.
2. Bu mübarek ve hayırlı anlaşmaya dahil olan bütün sınır hatları, belirlenen araziler, köyler, ovalar, dağlar, yerleşim yerleri, verimsiz araziler, işlenmiş ve nadasa bırakılan tarlalar, yollar, sular, kalelerin istihkâmlarıyla birlikte Humus, Şeyzer ve Hama'nın bütün şehirlerini kapsayıp bu anlaşma süresince geçerlidir.
3. Bu anlaşma aynı zamanda ortak hâkimiyet alanı olan ve kutsal bir şekilde korunan Humus'un Asi Nehri'nin batısına doğru belirlenmiş batı sınırlarına kadar olan, yaz ekinleri ve kış bitkileri, (hayvan) sürü vergileri ve diğer tüm gelir kaynakları, yerleşim alanları ve çorak arazileri ve köyleri de kapsayacaktır. Anlaşma gereği buraların gelirinin yarısı Baybars'a yarısı ise Hospitalier şövalyelerine verilecektir.
4. Bu anlaşma gereğince her iki taraf için ortak hâkimiyet alanlarının gelişmesi ve refahı için çalışacaktır. Bu bölgeye hayvanları giren her bir köylü yarısı Sultan

⁶⁶⁹ İsra/81.

⁶⁷⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 287.

⁶⁷¹ Holt, *Haçlılar Çağı*, 161.

⁶⁷² Memlûk Devleti'nin anlaşmalarının süresinin on yıl, on ay, on gün, on saat yapmasının sebepleri için bkz. Süleyman Özbek, Esra Çıplak, "Memlûkler ve Haçlılar Arasındaki Antlaşmalarda On Yıl Kuralı", *Türk Tarihine Dair Yazılar-II*, (Ankara, 2017), 57-70.

⁶⁷³ Anlaşma maddelerinin tamamı için bkz. Zeynep Güngör, "Memlûk Sultanı I. Baybars Hospital Şövalyeleri ile İlişkileri", *The Legends Journal of European History Studies (LJEHS)*, E-ISSIN 2718-0190, 3, (2022), 52-56.

Baybars'a yarısı ise Hospitalier tarikatına vergi verecektir. Hayvanlarıyla Asi Nehri'nin batısına geçen herkesten vergi alınacaktır.

5. Sultan Baybars ve Hospitalier şövalyelerinin lideri kendi maiyetindekileri koruyacaktır.

6. Müşterek kullanım alanlarındaki vergilendirme Sultan Baybars'ın temsilcisine aittir. Müslümanlarla ilgili bir problem olduğunda bu durum İslam hukukuna göre çözülecektir. Hristiyanlarla ilgili problemi ise Hısnü'l-Ekrâd yönetimi karar verecektir. Vergisini ödeyen etnik kökenine bakılmaksızın müşterek bölgelerde faydalanabilecektir. Müşterek alanları kullandıkları halde vergilerini vermeyen kişilerin malları rehin alınacaktır.

7. Müşterek alanda avlanan Yunan balıkçılarından alınan vergi yarı yarıya paylaşılacaktır. Alınan vergileri her iki tarafta el koyamayacaktır. Bu alanları her iki tarafta her türlü tehlikeden koruyacaktır.

8. Hayvan vergisine tabi olan müşterek alana girip burayı kullanan ve vergi vermeyen kişinin malı vergisi miktarınca diğer tarafın temsilcisi gelene kadar rehin alınacaktır.

9. Sultan Baybars ve Hospitalier şövalyelerinin bilgisi olmadan hiçbir taraf birbirine baskı düzenleyip zarar vermek için herhangi bir girişimde bulunamayacak.

10. Bu anlaşma gereği Müslümanlardan veya Haçlılardan biri herhangi bir yanlış eylemde bulunursa o kişiye 15 gün müllet verilecektir. Herhangi bir malın çalınması o mal iade edilecektir. Suçlu bulunan kişi bu işe yapmadığına dair yemin edecektir.

11. Hiç kimse Hospitalier ve İsmailiye bölgesinde yaşayan köylülere saldırıda bulunamayacaktır.

12. Anlaşma yapılan yerlerin yöneticilerinin görevden alınması her iki tarafın görüşü alınarak yapılacaktır.

13. Bu ateşkes her iki taraf içinde bağlayıcıdır. Anlaşmaya yapan Sultan Baybars veya Hospitalier şövalyelerinin komutan Hugh Revel ölmesi durumunda anlaşma belirtilen zamana kadar devam edecektir."⁶⁷⁴

Bu anlaşmayla Memlûk Devleti ve Hospitalier şövalyelerinin çıkarları korunmuş, güvenlikleri garanti altına alınmıştır.⁶⁷⁵

3.16. Yafa'nın Fethi

Yafa, günümüz Tel-Aviv şehrinin bir semtidir.⁶⁷⁶ Kudüs, Haçlılar tarafından kuşatılmaya başlandığı zaman Yafa'da Fâtîmîler hüküm sürüyordu. Haçlılar, Kudüs'e en yakın liman olan

⁶⁷⁴ P.M Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290)*, Treaties of Baybars and Qalavun with Christian Rulers, Brill Publishing, 1995, 32-44.

⁶⁷⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Güngör, "Memlûk Sultanı I. Baybars Hospital Şövalyeleri ile İlişkileri", 46-64.

⁶⁷⁶ Ebru Altan, "Yafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/171.

Yafa'yı savaşımadan 17 Haziran 1099'da ele geçirdi.⁶⁷⁷ Haçlılar Avrupa ve İtalyan şehir devletlerinde her türlü lojistik desteği buradan alıyordu. Godefroi, Pisalı denizcilerden yardım alarak o zamana kadar verimli bir şekilde kullanılmayan, rüzgârın etkili olduğu, büyük gemilerin yanaşmasına elverişli olmayan Yafa Limanı'nı tahkim edip surlarını güçlendirdi.⁶⁷⁸

Yafa Limanı tahkim edilince yaklaşık 200 gemiden oluşan İtalyan ve Provence limanlarına mensup gemiler buradaki ticaretten faydalanmak için Yafa Limanı'na geldi. Godefroi bunlardan askeri destek olarak Filistin sahilini kuşatabilecek güce kavuştu.⁶⁷⁹ Fakat Venedikliler Haçlılara yardım etmek için birtakım isteklerde bulundular. Buna göre Haçlıların aldıkları veya alacakları yerlerde kilise ve pazar yeri; Trablus dışında alınacak yerlerde ganimetlerin 1/3 Venediklilere, 2/3 ikisi ise Haçlılara verilecek. Venediklilerin malları her türlü saldırılardan korunacak ve sigortalı olacak. Godefroi şartların ağır olduğunu bildiği halde kabul etmek zorunda kaldı. Çünkü Haçlılar, deniz gücü olmadan Filistin kıyılarında herhangi bir ilerleme sağlayamayacaklarını biliyordu.⁶⁸⁰ Yafa Limanı, 1099 yılından, 1187 yılına kadar Haçlıların hâkimiyeti altında kaldı. Haçlılar limanı tahkim ederek ticareti ve Avrupa ülkelerinden gelen her türlü yardımı bu liman vasıtasıyla aldı. Fâtımî Devleti birçok kez Yafa'yı tekrar ele geçirmek için girişimlerde bulunmuş olsa da başarılı olamadı.⁶⁸¹

Selâhaddîn Eyyûbî, Kudüs'ü aldıktan sonra anlaşma gereği Askalan'ı da aldı. Yafa'yı ise Haçlılara verdi. Yafa, birkaç kez el değiştirdikten sonra 601/1204'te Haçlılar burayı tekrar ele geçirdi. 648/1250 yılında Fransa kralı IX. Louis, Memlûk esaretinden kurtulduktan sonra çok miktarda para harcayarak burayı tamir ettirdi. Haçlılar bu zaman zarfında liman şehri olan Yafa'dan faydalandı. Haçlılar, Yafa'nın etrafındaki bağ ve bahçelerden her türlü meyve ve sebze yetiştirdi. Haçlılar, gemiler vasıtasıyla ticaret yaparak erzak ihtiyaçlarını burada temin ettiler.⁶⁸²

Sultan Baybars ordusuyla birlikte 20 Cemâziyelâhir 666/7 Mart 1268 tarihinde Yafa üzerine sefere çıktı. Yafa halkı Memlûk askerlerinin kaleyi kuşatmasına kadar bunun bir istila olduğunu anlamadı. Atabek şehirden birisiyle Yafa'ya gitti. Fakat şehir halkı Memlûk birlikleri kalenin surlarına çıkıncaya kadar müzakereyi kabul etmedi. Daha sonra kalenin kapıları açıldı ve Memlûk askerleri her yeri kuşatıp aynı gün şehri aldı. Sultan Baybars, emir ve askerlere şehrin yağmalanmaması, halka herhangi bir zarar verilmemesi konusunda yemin etmelerini istedi.

⁶⁷⁷ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 48-96.

⁶⁷⁸ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 93.

⁶⁷⁹ Lamb, *Haçlı Seferleri*, 263.

⁶⁸⁰ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 103.

⁶⁸¹ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 208.

⁶⁸² Ebru Altan, "Yafa", 43/171-174.

Kaleye çıkıp halkı teskin edip morallerini yüksek tuttu. Baybars, Emir Bedreddin Beyseri'den halkın zarar görmemesi için onları Akkâ'ya götürmesini istedi.⁶⁸³

Halk kaleden çıktuktan sonra kale yerle bir edildi. Kaledeki kereste ve mermerler bir gemiye yüklenerek Kahire'ye nakledildi. Keresteler, Baybars'ın Abbâse civarındaki Hüseyiniyye'de yaptığı Zahiri Camisi için maksure, mermerler ise mihrab yapılmak üzere gönderildi. Sultan Baybars, Yafa ve Lüd şehrinde mescid yaptırdı. Burada her türlü haram şeyleri yasakladı.⁶⁸⁴ Sahilin güvenliği için buraya bir devriye birliği bıraktı. Ayrıca burada kalıcı olmak için Emir Alameddin Hac Taybars'a bir köy ve Emir Alameddin Sencer Hamevi'ye de bir köy verdi. Sahilleri korumak ve denizden gelebilecek saldırıları önlemek için buraya Türkmenleri yerleştirdi. Onlara her türlü savaş teçhizatı verildi.⁶⁸⁵ Yafa'nın fethi bittikten sonra Sultan Baybars, Emir Bedreddin Beceke Azizi'yi Şakif'e gönderdi. Safed'deki mancınıklar Şakif'e gönderildi. Sultan Baybars, Yafa'nın fethinden sonra 12 Recep 666/ 28 Mart 1268⁶⁸⁶ tarihinde Safed'in imarını kontrol ettikten sonra Şakif'e doğru gitti.⁶⁸⁷

3.17. Şakif'in (Beaufort) Fethi

Şakif, günümüzde Lübnan'ın güneyinde bulunan 300 metre yüksekliğinde bir yerdir. Bulunduğu yer itibariyle çevresini kontrol eden stratejik bir konuma sahip olup Antakya ve Trablus topraklarını birbirine bağlayan önemli bir yol üzerindeydi. XII. yüzyılda Haçlılar tarafından inşa edilen Şakif Kalesi⁶⁸⁸ 24 Mart 1190'da mübadele anlaşmasına göre Selâhaddîn Eyyûbî'ye verildi. Selâhaddîn Eyyûbî ise bu kaleyi yıktı. Dımaşk sahibi el-Melikü's-Salih İsmail ile yeğeni Mısır sahibi ve yeğeni Necmeddin Eyyûb arasında taht kavgası vardı. el-Melikü's-Salih İsmail yeğeni ile olası bir savaş için Akkâ'daki Haçlı Kontluğu'ndan yardım istedi. Akkâ kontu Theobald de Champagne belirli şartlar üzerinde anlaşma yapılabileceğini söyledi. İmâdeddin İsmail, halkın, din adamlarının ve Şakif Kalesi komutanlarının⁶⁸⁹ tepkisine rağmen Celile ve Lübnan'da kendisine ait olan yerlerle birlikte bu bölgedeki önemli kaleler ve kısmen

⁶⁸³ Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'-Zamân*, 2/ 375; Nüveyrî, *Nihâyetül-ereb*, 30-31/190.

⁶⁸⁴ Baybars el-Mansûrî, *Tüfhetü'l-Mülûkiyye*, 61; Nüveyrî, *Nihâyetül-ereb*, 30-31/190; Makrîzî, *Sülûk* 2/ 48.

⁶⁸⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 293-294; Nüveyrî, *Nihâyetül-ereb*, 30-31/190; Makrîzî, *Sülûk* 2/49.

⁶⁸⁶ Nüveyrî, 18 Recep, *Nihâyetül-ereb*, 30-31/191, Makrîzî, 19 Recep, *Sülûk* 2/49, olarak farklı tarihleri zikretmişlerdir.

⁶⁸⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 295; Nüveyrî, *Nihâyetül-ereb*, 30-31/191.

⁶⁸⁸ Kalesi ilk defa inşa edenin burada daha önce yaşamış medeniyetlerden olan, Roma, Bizans veya Fenike gibi devletlerin yaptığı kanısındadır. Kuvvetle muhtemel o bölgede kurulan Fenike devletinin yaptığı daha ağır basmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Süleyman Zâhir, *Târîhu Kal'ati's-Şakîf, el-Matba'atü'l-'Asriyye*, (Beyrut), 10-11; Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 329.

⁶⁸⁹ Şakif Kalesi'nin komutanı Musa el-Hac, İmaduddîn İsmail'in anlaşmasını hiçe sayarak kaleyi Tapınakçılara vermedi. İmaduddîn İsmail, bu komutanı Dımaşk'a çağırarak öldürdü. Kalenin ikinci komutanı olan eş-Şihab Ahmed eş-Şakifi de kaleyi tapınakçılara teslim etmedi. Kerek sahibi en-Nasır Davud'tan destek istedi. en-Nasır bu bir destek birliği gönderdi. İmaduddîn İsmail kalenin teslim edilmeyeceğini anlayınca kaleyi kuşattı. Musa el-Hac ve kaledekiler İmaduddîn İsmail'e Kalenin Tapınakçılara teslim edilmesinin helal olmadığını ve kaleyi kendisine teslim etmek istediklerini bildirdiler. Kale İsmail'e teslim edildi. İsmail'de tapınakçılara verdi. bkz. İbn Vâsil, *Müferric*, 5/303; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekrî Muhammed el-Hudayr es-Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara fi Târîhi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. M. Ebu'l-Fazl İbrahim, (Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1967. 2/161-162.

kullanılmaz halde yıkık olan Şakif, Safed, Hunin ve Tıbnin Kalelerini Templier şövalyelerine verdi. Templier şövalyeleri stratejik bir konumda bulunan bu kaleleri tahkim edip bitişiğine bir kale daha inşa etti. Bununla birlikte Haçlılara, Dımaşk çarşısında serbestçe savaş aletleri alabilme izni de verdi. Ayrıca Dımaşk ve Halep'teki Haçlı esirlerini de serbest bıraktı. Halbuki bu dönemde Haçlılar kendilerini savunabilecek bir durumda değildi. Templier şövalyeleri buraları alarak güçlü bir hale geldi.⁶⁹⁰ Daha sonraki yıllarda Templier ve Hospitalier şövalyeleri ile Avrupa'dan gelen Haçlılar arasında birtakım anlaşmazlıklar çıktı. Templier şövalyelerinin el-Melikü's-Salih İsmail'e askeri anlamda bir faydası olmadı. Bu anlaşma ile Templier şövalyelerinin zaferi kabul edildi.⁶⁹¹ Templier şövalyeleri 1250 yılında Halep Eyyûbî hükümdarı II. Salahaddin Yusuf ile yapmış olduğu savaşta yenilerek Şakif Kalesi'ni teslim etti. Şakif Kalesi 1260 yılına kadar Halep Eyyûbîlerinde kaldı.⁶⁹²

Sultan Baybars'ın hedeflerinden biri de Safed Kalesi gibi büyük ve stratejik bir noktada bulunan Julien de Sidon tarafından Templier şövalyelerine verilen Şakif Kalesi'ni ele geçirmektir.⁶⁹³ Baybars bu hedefini gerçekleştirmek için Safed Kalesi'nde bulunan mancınık, perde ve keresteleri Şakif'e naklettirdi. Ayrıca Sultan Baybars, Yafa'nın fethinden sonra Emir Bedreddin Bektût Beceke Azizi'yi Mısır askerleriyle birlikte buraya gönderdi. Emir Bedreddin, Şakif önüne gelip kalenin zayıf yerlerini belirledi. Sultan Baybars, imar edilen Safed'i kontrol ettikten sonra 19 Recep 666/4 Nisan 1268'de ordusuyla birlikte Şakif'e geldi. Yafa'nın fethinden sonra göndermiş olduğu 26 adet mancınıkları kalenin zayıf noktalarına kurdurdu.⁶⁹⁴ Sultan Baybars, geldikten iki gün sonra mancınıklar kale surlarını dövmeye başladı. Şakif kuşatmasına, Şeyh Şemseddin Hanbelî, Şam Kâdî'l-Kudât'ı Şeyh Takîyeddin b. Vâsîtî, meşâyih, âlim ve salihlerden birçok kimse destek verdi.⁶⁹⁵

Şakif Kalesi'ndeki Haçlı şövalyeleri, Dımaşk'tan gelen Memlûk askerleri kalenin etrafını sarınca bu durumu Akkâ'daki Haçlılara bildirmek, onlardan yardım ve destek almak için kalenin zayıf noktalarını ve gizli geçitlerini haber vermek üzere bir ulak gönderdi. Memlûk birliklerinin kuşatması tüm hızıyla devam ederken Akkâ'dan gelen ulak, Şakif Kalesi yakınlarında Memlûk askerlerine yakalandı. Sultan Baybars'ın huzuruna getirilen ulağın getirdiği mektupta Şakif Kalesi'nin iç kısmıyla ilgili bilgiler ve komutanların isimleri yazıyordu. Bu mektuptaki bilgiler öğrenildiğinde Sultan Baybars bir hile düşündü. Bu hileye göre mektupta ismi yazan

⁶⁹⁰ Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memlûkler (1193-1260)*, 197-198.

⁶⁹¹ Humphreys R. Stephen, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus 1193-1260* (Albany: State University of New York Press, 1977), 268-269.

⁶⁹² İzzeddin b. Muhammed İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâm vel'l-Cezîre*, nşr. Dominique Sourdel (Halep Kısmı) (Dımaşk: Institut Français de Damas, 1953); Sami Dehhân, (Dımaşk kısmı) (Beyrut, 1954); Sami Dehhan (Lübnan Kısmı) (Beyrut: 1963); Yahya Zekerîyya Abbâre (el-Cezire kısmı) (Dımaşk, 1991); Lübnan kısmında alınmıştır. (Lübnan Kısmı). 159.

⁶⁹³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/276.

⁶⁹⁴ Makrîzî, *Sülûk* 2/49.

⁶⁹⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 296.

komutanlara emannâmeler yazılıp oklarla kale içine atıldı. Sultan Baybars, Haçlıların dilini bilen birine Akkâlîların yazdığı mektubu değiştirip onların diliyle onları tefrikaya düşürecek şeyler yazdırdı. Karşılıklı gelip-giden mektuplarla bu tefrika daha da derinleşti. Mektubun birinde Şakif komutanlarına ve Guillaume'ye dikkat edilmesi gerektiği söylenildi. Sultan Baybars'ın yapmış olduğu taktik sonuç verdi ve Şakif Haçlıları arasında ihtilaf meydana geldi. Ayrıca Şakif komutanlarına verilen emannâmeler de bulununca halk arasında bir kargaşa oluştu.⁶⁹⁶

Bu olaylar olurken Memlûk birlikleri Şakif Kalesi'ni almak için tüm gücüyle saldırıyordu. Haçlılar iki kaleyi aynı anda koruyamayacaklarını anlayınca ve güçlerini birleştirmek için 26 Recep 666/11 Nisan 1268'de⁶⁹⁷ Templier şövalyelerinin yaptırmış olduğu ikinci kaleyi içindeki erzak, değerli kumaş ve eşyalarla birlikte yaktı. Yakılan bu kale, sabah saatlerinde Memlûk askerleri tarafından herhangi bir direnme olmadan ele geçirildi. Bu kalenin en üst kısmına ve diğer kaleye en yakın burcuna mancınık yerleştirildi. Mancınığa, iplerle aşağı inip yukarı çıkılacak şekilde asansör gibi çalışan ve askerlerin malzeme taşımaya yardım eden bir mekanizma yapıldı. Haçlılar, Sultan Baybars'ın bu kalede olduğunu öğrenince buraya mancınıklarla taş fırlattı. Baybars'ın yanına düşen taş üç Memlûk askerini şehit etti. buna rağmen Baybars, askerleriyle birlikte mücadele etmeye devam etti.⁶⁹⁸

Sultan Baybars'ın Mısır'da bulunan naibi Emir İzzeddin Hilli, Şakif kuşatması için hazineden yüklü miktarda para gönderdi. Bu paranın bir kısmıyla mancınık yapıldı. Kalan kısmı ise askerlere dağıtıldı. Savaş iki taraf arasında şiddetlenince daha fazla mukavemet gösteremeyen Haçlılar erkeklerin esir edilmesi, aile ve çocuklarının serbest bırakılması karşılığında eman diledi. Sultan Baybars, bu teklifi kabul edip Emir Bedreddin Beyseri önderliğinde halkın Sur tarafına götürülmesine izin verdi. ⁶⁹⁹ Şakif Kalesi'ndeki erkeklerin tamamı ise köle olarak alıkonuldu.⁷⁰⁰

30 Recep 666/15 Nisan 1268 tarihinde yenilgiyi kabul eden Templier şövalyeleri, Emir Bedreddin Haznedar'a kaleyi teslim etti ve Memlûk sancağı Şakif Kalesi'ne dikildi. Şakif Kalesi'ni teslim alan Sultan Baybars, burada elde edilen bütün ganimeti askerlerine dağıtıp emirlere hilatlar giydirdi. Templier şövalyelerinin sonradan yaptırmış olduğu kaleyi de yıktırdı. Sarımeddin Kaymaz Kafiri'yi⁷⁰¹ Şakif Kalesi'ne naib tayin etti. Ayrıca kalenin korunması için buraya asker yerleştirdi. Şakif Kalesi'nde İslam'a uygun olmayan her şey

⁶⁹⁶ Yûnînî, *Zeylû Mira'ti'z-Zamân* 2/376; Nüveyrî, *Niheyetü'l-Arab*, 30-31/192.

⁶⁹⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 110.

⁶⁹⁸ Nüveyrî, *Niheyetü'l-Arab*, 30-31/193.

⁶⁹⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 298.

⁷⁰⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/276.

⁷⁰¹ Nüveyrî, bu kişinin adını Zâfiri olduğunu söyler. *Niheyetü'l-ereb*, 30-31/193.

kaldırılıp İslami işaretler konuldu. Seyfeddin Balaban Zeyni kalenin imarı için görevlendirildi.⁷⁰²

3.18. Memlük-Ermeni Anlaşması

I. Hetum, oğlu Leon ve önemli komutanları Memlükler tarafından esir edilince Baybars ile anlaşma yapmaktan başka bir çaresi kalmamıştı. 12 Rabülevvel 665/21 Aralık 1267 tarihinde oğlunun bağışlanması için Sultan Baybars'a bir elçi heyeti gönderdi. Elçiler geldiği sırada Sultan Baybars, Birketü'l-Cüb'de Leon ile bunduk oynuyordu. Baybars, gelen elçilere Leon'un bir yıl içinde serbest bırakılacağı sözünü verdi.⁷⁰³ I. Hetum, oğlunun serbest bırakılması karşılığında Memlükler'den aldığı kaleleri ve bir miktar para vereceği sözünü vermişti. Sultan Baybars ise Leon karşılığında Moğolların Haleb'i aldıklarında esir edilen Emir Şemseddin Sungur Aşkar ve Haleb'teki Merzübân, Raban, Şeyhü'l Hadîd, Zerb, Behisni ve Derbsak kalelerinin verilmesini şart koştu.⁷⁰⁴ I. Hetum, Moğollar tarafından esir edilen Sungur Aşkar'ın durumunu öğrenmek için Sultan Baybars'tan müsaade istedi. Daha sonra Moğollarla görüşen ve oğlunun durumunu anlatan I. Hetum, Moğollardan Sungur Aşkar'ın serbest bırakılacağı sözünü aldı. Daha sonra Sungur Aşkar'ın imzasını taşıyan mektubu, alamet ve işaretleri Sultan Baybars'a geldi. Fakat I. Hetum daha önce söz verdiği kaleleri vermeye yanaşmıyordu. Bunun üzerine Sultan Baybars şu minvalde bir mektup yazıp gönderdi: "Eğer sen veliahdın olan oğlun için katı kalpli davranırsan bende benimle hiçbir bağı olmayan arkadaşım için daha katı davranırım. Bu durumdan vazgeç, kitaplarımız üzerine yemin ettik. Sungur Aşkar ne istiyorsan onu yapabilirsin." Elçi bu mektubu ilettikten sonra Sultan Baybars, Antakya'ya gelince I. Hetum korkuya kapıldı. Söz verdiği kaleleri mahsulleriyle birlikte Memlük Devleti'ne verdi.⁷⁰⁵

Sultan Baybars, Emir Seyfettin Balaban Rumi Devâdâr ve Derc Kâtibi Şerifü's-Sadr Fetheddin b. Kaysârânî'yi, Ermeni kralı I. Hetum'un anlaşmaya yemin etmesi için Sis'e gönderdi. 7 yıllık bir anlaşma Antakya'da imzalandı. 13 Ramazan 666/27 Mayıs 1268 Pazar günü Emir Bedreddin Beceke Rumî'yi de Leon'u Mısır'dan getirmesi için gönderdi. Bedreddin Beceke Rumi, Leon ve diğer esirlerle birlikte 26 Ramazan 666/9 Haziran 1268 Pazartesi gecesi Dımaşk'a geldi. Sultan Baybars ile görüştü.⁷⁰⁶ Sultan Baybars, Leon Dımaşk'a gelince ona ihsanda bulunup pek çok hediye verdi. Leon, 3 Şevval 666/16 Haziran 1268'de babasının yemininin bulunduğu nüshayı ayakta ve başı çıplak bir şekilde okuyarak yemin etti. 11 Şevval 666/24 Haziran 1268 tarihinde Seyfeddin Devâdâr, Leon ve diğer esirleri Sis'e götürdü. Leon bir yıl on aydan sonra esaretten kurtulmuş oldu.⁷⁰⁷

⁷⁰² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 298-299; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/193-194; Makrîzî, *Sülûk* 2/49.

⁷⁰³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 272; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/139.

⁷⁰⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 115.

⁷⁰⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 328.

⁷⁰⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/99.

⁷⁰⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 329.

1269 yılında Suriye bölgesinde büyük bir deprem olmuş diğer devletler gibi Ermeniler de bu depremde büyük zarar görmüştü. Ayrıca Moğol Devletlerinin hükümdarları arasında taht kavgası vardı. Bu durumdan istifade etmek isteyen Sultan Baybars, Göynük tarafından tüccarlara saldıran ve ulakların yolunu kesen Ermeniler üzerine yeni bir sefer yaptı. Sultan Baybars, bu durumu bir mektupla Ermeni kralına yazıp bildirse de bir fayda sağlamadı. Ermeniler Serakucat⁷⁰⁸ giyip yoldan geçen kafilelere saldırıyordu. Bunun üzerine Sultan Baybars Ermeniler üzerine 20 Temmuz 1273 yılında Hüsameddin Ayntâbi'yi Göynük üzerine gönderdi. 3 Muharrem 672/20 Temmuz 1273 yılında şehrin önüne gelen Memlük birlikleri, Hüsu'l Barâniyi aldı. Ermeniler kalelerine çekildiler. Memlük birlikleri kaleye saldırıp burayı da fethettiler. Kaledeki erkekleri öldürüp kadınları ise esir aldılar. Memlük birlikleri Tarsus tarafına kadar saldırıp yağmalayıp birçok kişiye de esir aldı.⁷⁰⁹ Sultan Baybars bu seferle Suriye'nin kuzeyinde Anadolu-Suriye ticaret yolunu ve Malatya, Elbistan yolunu Ermenilerin tehdidinden kurtarmış oldu.⁷¹⁰

3.19. Trablus Taarruzu

Sultan Baybars, Şakif'i fethettikten sonra Banyas yakınlarına ordugâh kurup Trablus'a yapılacak olan saldırı için hazırlık yaptı.⁷¹¹ Bu saldırının sebebi, Trablus kontu VI. Bohemond'un 8 Safer 664/19 Kasım 1265 tarihinde Moğollar'ın Şam'a saldırı düzenlediğinde onlarla iş birliği yapması, Gürcü kralına gönderilen elçiler dönerken yanlarında getirdikleri çeşitli hediyelerle birlikte onları tutuklayıp Hülâgû'ya teslim etmesi, Müslümanlara baskı yapması, Müslümanlara ait kaleleri ele geçirmesidir. Bu kaleler; Deyrkuş ve beldeleri, Şakif Kefrdebin ve buraya bağlı araziler, Şakif Kefrtelmis kaleleridir. Sultan Baybars, Lazkiye Limanı'nı da alarak buraya muhkem bir burç yaptırdı. Bunlarla birlikte Müslümanlara ait birçok köyü de aldı.⁷¹² Bununla da kalmayan VI. Bohemond, Templier ve Hospitalier şövalyelerinin desteğini de alarak Humus'a da saldırdı. Fakat Humus askerleri bir varlık gösteremeyen Haçlı birliklerini geri püskürttü.⁷¹³

Sultan Baybars, Emir Cemaleddin Aydoğdu Azizi ve Emir Seyfeddin Kalavun'u Trablus üzerine saldırmaları için gönderdi. Sultan Baybars, Trablus'a karşı saldırı düzenlemeden önce yolların güvenliği ve Haçlıların muhtemel saldırılarını önlemek için Emir İzzeddin Ugan'ı bir grup askerle bir yöne, Emir Bedreddin Aydemir'i de farklı bir yöne gönderdi. Trablus'a giden yollar Memlük askerleri tarafından tutulmuş oldu. Sultan Baybars ise Ba'lebek'e daha sonra da Cibâlû'z-Zenin üzerinden Trablus'a doğru gitti. VI. Bohemund yolları tahrip edip Memlük

⁷⁰⁸ Moğol askerlerinin giymiş olduğu bir başlık.

⁷⁰⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 417; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/215.

⁷¹⁰ Yiğit, "Memlük-Ermeni Münasebetleri", 180.

⁷¹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/194.

⁷¹² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 300.

⁷¹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/179.

ordusunun saldırısını engellemek istedi. Fakat Baybars, Trablus'u çevreleyen sarp ve karlı dağları aşarak ordusuyla birlikte 15 Şaban 666/30 Nisan 1268'de Trablus'a geldi.⁷¹⁴

Memlük ordusu Haçlılara ok atarak savaşmaya başladı. Bir grup Memlük askeri Haçlıların koruduğu burcu ele geçirdi. Buradaki askerlerin tamamı öldürüldü. Baybars bir bölük askeri de Hades Dağı'na gönderdi. Burası da yağmalanıp pek çok mağara da ele geçirildi. Burada esir edilen Haçlı askerlerinin tamamının boynu vuruldu. Elde edilen pek çok ganimetler de sultanın otağının yanına getirildi. Sultan ağaçların kesilmesini ve kiliselerin yıkılmasını emretti. Haçlıların kullandıkları sular kullanılamaz hale getirildi. Romalılar tarafından yapılan şaheser Rumâniye Kanalları yıkıldı. Sultan Baybars, Trablus'ta elde edilen ganimeti askerlere dağıttı. 29 Şaban 666/11 Mayıs 1268'de Trablus'tan ayrıldı.⁷¹⁵

Sultan Baybars, Tarblus'a doğru geldiğinde Safisa ve Antartus sahibi Efrir Mahi Safac (Frere Sauvage) hizmet etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için yol boyunca Memlük askerleriyle birlikte Trablus'a kadar geldi. Sultan'a getirmiş olduğu hediyelerle birlikte 300 Müslüman esir de getirdi. Sultan Baybars, görmüş olduğu bu iyilikten dolayı Efrir Mahi Safac'ın şehirlerine dokunmadı ve ona teşekkür etti.⁷¹⁶

3.20. Antakya'nın Fethi

Antakya, Asi Nehri kıyısında Habibü'n-Neccar Dağı eteklerinde, günümüz Hatay ilinin merkezinde bulunan bir şehirdir.⁷¹⁷ Konumu gereği kervan yollarının geçtiği, Suriye sınırında sağlam surlara sahip, Hristiyan ve Müslümanların ticari ilişkilerinin yoğun yaşandığı, Kudüs'e giden en kestirme yerdir.⁷¹⁸ Haçlı birlikleri, kutsal şehir Kudüs'ü kuşatmadan önce Kudüs yolu üzerinde bulunan Antakya gibi önemli şehirleri ele geçirilmeden Kudüs'ü kuşatmaya kalkışmaları güvenlik açısından uygun değildi. Çünkü Antakya, Suriye ve Kudüs'ün anahtarı konumundaydı.⁷¹⁹ 12 Ocak 1085'te Kutalmış oğlu Süleyman Şah (öl. 479/1086) Antakya'yı Bizans Devleti'nde iken fethetti.⁷²⁰ Süleyman Şah vefat ettikten sonra Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Antakya'ya vali olarak Yağısıyan'ı (öl. 491/1098) atadı.⁷²¹

⁷¹⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 111; Yûnûnî, *Zeylû Mir'ati'z-Zamân*, 2/382; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/179.

⁷¹⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 304-305; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/194; Makrîzî, *Sülûk* 2/49.

⁷¹⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 306.

⁷¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/165; Halil Sahillioğlu, "Antakya" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/228-232.

⁷¹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/164; Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi Kuruluş Devri*, 50; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 82; Abdulkerim Özeydin, "Büyük Selçuklu Emiri Kürboğa", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Fikret İşıltan'a Hatıra Sayısı*, 36, (2000), 410.

⁷¹⁹ Lamb, *Haçlı Seferleri Demir Adamlar ve Azizler*, 156.

⁷²⁰ Urfalı Mateos, Antakya Süleyman Şah tarafından 29 Şubat 1084 veya 28 Şubat 1085 yılında alındığını söyler. *Vekayi-Nâmesi*, 161; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı Ankara, 2000, 111; Halil Sahillioğlu, "Antakya" 3/230.

⁷²¹ Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, 130-131.

Haçlı birlikleri, Antakya'ya 20 Ekim 1097'de Antakya surları önüne kadar geldi.⁷²² Yağısıyan'ın birlikleri de takviye kuvvet olmadan şehri koruyacak kadar askeri güce sahip değildi.⁷²³ Bu sebeple oğlu Şemsüddeve ve Muhammed'i, Selçuklu Sultanı Berkıyaruk (1092/1104), Halep Meliki Rıdvan (1095/1113), Dımaşk Meliki Dukak (1095/1104), Humus Emiri Cenâhüddevle (496/1103), Musul Valisi Kürboğa (öl.495/1102), Serûç (Suruç) hâkimi Sökmenb Artuk (1102/1104), Samsat hâkimi Süleyman b. İlgazi'ye yardım talebinde bulunmak için elçi olarak gönderdi.⁷²⁴

Yağısıyan, I. Kılıçarslan'dan Haçlı birliklerinin savaş taktikleri, araç-gereçleri, askerlerin sayıları hakkında bilgi aldı. Savaş malzemesi olarak kullanacağı kereste, demir, çelik ve çeşitli silahlarla birlikte atlar getirtti.⁷²⁵ Şehrin etrafına hendekler kazdırdı ve surları güçlendirdi. Uzun kuşatma ihtimaline karşı olabildiği kadar yiyecek stokladı. Savaş halinde olduğu şehirlerdeki askerlerinin tamamını kalede topladı.⁷²⁶

Haçlılar, kötü hava koşulları, erzak sıkıntısı, salgın hastalık ve pek çok olumsuzluklara rağmen Antakya kuşatmasından vazgeçmemişlerdi. Haçlı birliklerinin çok fazla yıprandığını ve savaş alanında kaçmaya başladığını gören Bohemund, Doğu'da hile ve ihanetin şehir ve kale kuşatmalarında yaygın olduğunu bildiği için Antakya Kalesi'nde Ermeni dönmesi olan Firuz adında bir komutanla irtibata geçmişti. Firuz, Kız Kulesi ile Aziz Georgius kapısının karşındaki kuleden sorumluydu. Akşam karanlığı çöktüğünde sorumlu olduğu yerden Haçlıları merdiven vasıtasıyla Antakya Kalesi'ne aldı. Sabah olunca Haçlı askerlerinin çoğu Antakya'ya girdi.⁷²⁷

Yağısıyan, sabah uyandığında her tarafta Haçlı askerlerini görünce şehrin alındığını anladı ve şahsi muhafız birliğiyle Demirkapı'dan dağlık alana kaçtı orada atından düşüp ağır yaralandı. Köylü Ermeniler tarafından öldürülüp başı Bohemund'a getirildi.⁷²⁸ Bohemund, erguvani renkteki sancağını şehrin en tepesine dikti. 3 Haziran 1098'de akşam üzeri Antakya'daki bütün evler yağmalandı ve canlı bir Müslüman kalmadı. Sokaklarda o kadar çok ceset vardı ki bir adım atmak bile mümkün değildi. Haçlılar, kadın, yaşlı, çocuk demeden katletti. Bu katliamda Hristiyanlarda nasibini aldı.⁷²⁹ Antakya'nın alınması Haçlılardan Kudüs'ün ve diğer şehirlerin alınmasının yolunu açtı.⁷³⁰

⁷²² Haçlıların Antakya kuşatması için bkz. Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi*, 49-95.

⁷²³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/165.

⁷²⁴ Abdülkerim Özaydın, "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Fikret İşıltan'a Hatıra Sayısı, 36, (2000), 411; Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi*, 50.

⁷²⁵ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/170.

⁷²⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/165.

⁷²⁷ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/224-225.

⁷²⁸ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/227.

⁷²⁹ Daha fazla bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 9/14; Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/226; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/180.

⁷³⁰ Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi*, 81.

Halep ve çevresindeki beldelerde ekonomi düzene girmiş, depolar erzak ile dolmuştu. Antakya Prensi VI. Bohemund, Baybars'ın yapabileceği bir saldırıdan çekiniyordu. Çünkü VI. Bohemund, Memlûklere karşı Moğollarla ittifak kurmuştu. Baybars, Emir Şemseddin Sungur Rumi komutasında başta Hama, Humus ve birçok emirin de yer aldığı bir askeri birliği Antakya'ya saldırmaları için gönderdi. Bu birlikler Antakya Limanı'nı ele geçirip limandaki gemileri yaktı ve oradaki malları da ele geçirdi. Birçok Haçlı şövalyesi öldürüldü ve 250 kadar şövalye de esir edildi. 29 Ramazan 660/6 Ağustos 1263 tarihinde bu birlik Kahire'ye döndü. Baybars bu saldırıya katılan emir ve askerlere çeşitli hediyeler verdi.⁷³¹ Bu saldırı, Baybars'ın sultan olduktan sonra Antakya üzerine yaptırdığı ilk taarruzdur.

Sultan Baybars, Trablus muhasarasından sonra gideceği yeri bildirmeden 27 Şaban 666/12 Mayıs 1268 tarihinde Humus'a gitti. Burada bir cami yaptırıp şarap içmeyi ve haram olan şeyleri de yasakladı.⁷³² Buradan da Hama'ya gelip orduyu üçe böldü. Emir Bedreddin Haznedâr'ı, Antakya'ya denizden gelebilecek yardımı önlemek için Süveydiye tarafına; Emir İzzeddin Ugan'ı ise Çukurova yönünden Ermenilerden gelebilecek yardımı önlemek için Derbisâk/Derbesâk⁷³³ cihetine gönderdi.⁷³⁴ Emirler gittikleri yerlere akınlar düzenleyip esir ve ganimet alarak Antakya'ya geldi. Sultan Baybars ise ana ordu ile Efâmiye'de⁷³⁵ kamp kurdu daha sonra Suğr ve Bekkâs köprülerini de geçerek 1 Ramazan 666/15 Mayıs 1268 tarihinde Antakya'nın her tarafını sıkıca kuşattı. Kuşatmadan önce Antakya prinkepsi VI. Bohemund şehrin yönetimini Simon Mansel'e bırakıp Trablus'a gitmişti. Antakya surlarının sağlam olduğu öteden beri bilinmekteydi. Fakat Haçlıların bu surları koruyabilecek yeterli sayıda askerleri yoktu.⁷³⁶

Üstâdâr⁷³⁷ Emir Şemseddin Aksungur, öncü kuvvet komutanı olarak Antakya önlerine gidip Haçlılara saldırı düzenledi. Bu saldırıya karşılık vermek üzere Simon Mansel, az sayıdaki Haçlı askerleri ile bir çıkış hareketi düzenledi. Memlûk birlikleri bu harekete çok sert bir karşılık vererek birçok Haçlı askerini öldürüp Simon Mansel'i de esir alıp Sultan Baybars'ın huzuruna getirdi. Sultan Baybars, Simon Mansel'e iyi davranıp emirlik verip ihsanda bulundu.⁷³⁸ Sultan

⁷³¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 132-133.

⁷³² Makrîzî, *Sülûk* 2/49.

⁷³³ Antakya'ya ait bir köy olup içinde Karasu Nehri geçmektedir. Ebü'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, 260-261.

⁷³⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 111; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/276.

⁷³⁵ Halep'in güneybatısında olup, Şeyzer ve Hama civarında yüksek bir tepe üzerinde kurulu muhkem bir kaledir. Yâkût, *Mü'cemü'l-Büldân*, 1/227 ve 4/233-234; Ebü'l-Fidâ, *Takvîmü'l-Büldân*, 260-261;

⁷³⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 307;

⁷³⁷ Üstâdâr: sultana ait dairelerin gelir-giderlerinin düzenleyen, buradaki kadın-erkek köleleri idare eden, sultanın talebi doğrultusunda seferlere katılan, tam yetkili olarak, bu dairede yaşayan herkesin yeme-içme ve giyme dahil herkesin her türlü ihtiyacını gideren kimseye denir. Daha fazla bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, "Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)", (*İstanbul: M.Ü.İ.F.V.* 2008), 54-55; Fatih Yahya Ayaz, "Çerkez Memlûkler Döneminde Üstâdârlık (Saray Ağalığı)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.22, Sayı, 1, (2013).

⁷³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/195.

Baybars, Simon Mansel'in oğlunu rehin bırakıp, Simon Mansel'i Antakya halkına gönderip halktan şehri savaşmadan teslim etmelerini istedi. Bu kabul edilmeyince Simon Mansel, şehrin ileri gelenleri, rahip ve keşişlerle birlikte anlaşma yapmak için Sultan Baybars'ın huzuruna geldi. Üç gün boyunca yapılan müzakereler sonucunda VI. Bohemund'tan korkup çekindikleri için anlaşma sağlanamadı.⁷³⁹ Ertesi gün Sultan Baybars gelen heyetin Antakya'ya girmesine izin verdi. Her tarafı kuşatılan şehir ve kaleye aynı anda hücum etti. Kaleyi savunanlarla şiddetli bir şekilde savaşıldı. Memlûk birlikleri, Silpius Dağı'na yakın surlardan delikler açıp Antakya'ya girdi. Antakya halkı iç kaleye doğru kaçmaya başladı. Memlûk askerleri ve Haçlılar arasında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Burada birçok kişi öldürüldü. Neredeyse boynuna kılıç değmeyen kimse kalmadı. Antakya'da 100.000 kişi ve birçok Moğol naibi vardı. Memlûk askerleri getirdikleri her bir Haçlı askeri kellesi için bir dinar bahşiş aldı. Sultan Baybars şehrin kapılarının tutulup güvenliğe alınmasını istedi.⁷⁴⁰

Antakya Kalesi'nde kadın ve çocuklardan hariç 8.000 bin asker vardı. Aşırı kalabalıktan dolayı halk burada sıkıştı ve birçoğu öldü. Bâili⁷⁴¹, Nazır ve vali bu durumu görünce gece dağ yolundan şehri terk ederek kaçtı. Halk sabah olunca yöneticilerden kimseyi bulamadı. Öte yandan kaleyi koruyan asker için yeterli miktarda su ve yiyecek kalmamıştı. Şehir düştükten iki gün sonra durumun vahametini anlayan halk öldürülmemek üzere eman diledi. Sultan Baybars bu durum üzerine kaleye çıkınca halk bembeyaz elbiseler giyinip Baybars'ı karşıladı. Sultan onları öldürmeyip bağışladı. Daha sonra ipler getirildi her bir emir ve komutan bir grubu esir aldı. Kaleden indirilenlerin isimleri kayıt altına alındı.⁷⁴²

Antakya feth olunduktan sonra Baybars tebşirnâmeler yazıldı. Bunlardan biri de Trablus'ta olan Antakya Prinkepsi Bohemund'a idi.⁷⁴³

"Ey yüce, saygın, güçlü, gayretli, cesur aslan, Hristiyan milletinin gururu, Haçlıların lideri, İseviye'nin büyüğü, Antakya alındıktan sonra prenslikten, kontluğa inen Bohemund bil ki! Allah sana akli selim ve güzel amaç nasip etsin, tutabileceğin nasihatler versin. Trablus üzerine yürüdüğümüzde evlerin içine kadar saldırdığımızı biliyorsun. Bu saldırılar akabinde binaların nasıl tahrip edildiğini, mamur yerlerin nasıl yıkıldığını, kiliselerin yağmalanıp yerle bir edildiğini görmedin. Her evin felaketi nasıl yaşadığını, cesetlerin deniz kıyısına ada gibi nasıl

⁷³⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 308; Crowley, "Baybars'ın Antakyalılardan isteği şehirde yaşayan kişi başına bir dinar yıllık haraçtı. Bu vergi, büyük bir meblağ olmuş olsa da Haçlıların Moğollara vermiş olduğu vergiden daha azdı. Antakya'nın asker sayısı az olmasına rağmen bu teklifi kabul etmemesi akıl karı değildir". Bilgisini vermektedir. *Lanetli Kule*, 93.

⁷⁴⁰ Makrîzî, *Sülûk* 2/50.

⁷⁴¹ Ortaçağ'da kralı temsil eden geniş yetkilere sahip kişilere verilen isimdir. <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/bailli>. Erişim Tarihi, 05.06.2022.

⁷⁴² Cobb, Antakya kapılarının kapatıldığını ve Baybars'ın Aynicâlût savaşın katılan Haçlılardan intikam alınmasına müsaade ettiğini belirtir. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 330.

⁷⁴³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/195-196; Yûnînî, *Mir'âti'z-zamân*, 2/382.

biriktiğini, erkeklerin nasıl öldürüldüğünü, çocuk ve kadınların nasıl köleleştirildiğini, mancınık direklerinde kullanılmak ve perde yapmak için ağaçların nasıl kesildiğini, senin ve tebaanın mallarının, kadınlarının, çocuklarının ve sürülerinin nasıl yağmalandığını, fakirlerin nasıl zenginleştiğini, evsizlerin aile, kölelerin köle, yayaların nasıl at kazandığını görmedin. Bir ses işitince korkarak şöyle söyle:⁷⁴⁴ Bu sesler benim suçumdur. Daha sonra mukadder olan sonunu erteleyen senden nasıl ayrıldığımızı, önümüzde sürmediğimiz tek bir davar (Hayvan sürüsü) sahip olmadığımız tek bir cariye ve çapa sapı olamayan tek bir direğin kalmadığı, yağmalanmadık tek bir tarla olmadığını biliyorsun. Yüksek dağların başındaki mağaralar ve sınırları aşan vadiler sana sığınak olmaz. Sen bizim gittiğimizi düşünürken Antakya önlerinde nasıl ortaya çıktığımızı biliyorsun. Eğer gidersek döneriz. Burada sadece olanlar hakkında ve sarıldığın belalar hakkında seni haberdar ediyoruz. 4 Şaban 666/9 Mayıs 1268 Çarşamba günü Trablus'ta senden ayrıldık. 1 Ramazan/15 Mayıs'ta Antakya önlerine geldik. Kampımızı kurar kurmaz askerlerin savaşmak için çıktı ise de mağlup edildiler. Birbiri ardına geldiler ancak kazanamadılar. Kundistabl esir edildi. Sonra adamlarına geri dönmek istedi ve şehre girdi. Ardından ruhbanlar ve ileri gelenler bir grupla çıktı. Bizimle konuştular. Fakat senin kötü ve hilekâr görüşünden etkilendiklerini gördük.⁷⁴⁵

Öyle ki çeşitli iyilikler görmelerine karşın kötülükteki sözleri birdi. Artık çok geç olduğunu ve Allah'ın kendileri için ölümü takdir ettiğini anladılar. Onları şimdi biz kuşattık. Bu size ilk ve son uyarıdır, diyerek geri yolladık. Senin gibi geri döndüler. Yayalar ve süvarilerle geldiğine inandılar. Bir saat içinde şan-ı mürşân geçti. Rahipler Kastellan'ın belası yüzünden birbirine girdi. Ölüm her taraftan onların üzerine geldi. 4 Ramazan/18 Mayıs Cuma günü saat dörtte şehri kılıçla fethettik. Müdafilerden canımızın istediği herkesi öldürdük ve ellerinde dünyalık bir şey kalmadığı gibi bizden de onlardan ve şehirden bir şey almadık kimse kalmadı. Şövalyelerinin atların toynakları altında nasıl secde ettiğini, evlerinin yağmacılar tarafından nasıl yağmalandığını, mallarının kantarlarla nasıl tartıldığını, madamlarının dörder dörder ve bir dinara satıldığını, kiliselerini ve buradaki Haçların nasıl kırılıp saçıldığını, düzmece kitabının sayfalarının nasıl dağıtıldığını, patriklerin mezarlarının yıkıldığını görmeliydin. Düşmanın olan Müslümanların, senin kutsal mekân ve mihrabını nasıl ayaklar altında çiğnediklerini, buradaki rahip, keşiş ve diyokozların boğazlandıklarını, patriklerin hızlı bir şekilde öldüklerini, memleketinin evlatlarının nasıl köle olduğunu görmeliydin. Ateşin

⁷⁴⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 310; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/196.

⁷⁴⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 311; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/197.

sarayları nasıl yaktığını, ölülerinin ahiret ateşinden önce bu dünyada nasıl yandığını görmeliydin. Sarayların tanınmaz haldedir.⁷⁴⁶

St. Paul ve Kusyan Kiliseleri yıkıldı. Lakin sen şöyle demelisin: “Keşke toprak olsaydım.⁷⁴⁷ Keşke bu haberi yazılı olarak almasaydım.” Zira kederinden erir ve o yangınları göz yaşınla söndürürdün. Zenginliklerin elinden çıktığını, Süveydiye’deki gemilerinin ele geçirildiğini ve şinilerini görmeliydin.

Bilmelisin ki Antakya’yı sana veren Allah onu senden aldı. Kalesini sana veren Rab burayı senden aldı ve yeryüzünden kaldırdı. Senin İslam beldelerinden ele geçirdiğin ve Allah’a şükürler olsun ki benim senden aldığım kaleler şunlardır: Deyrikuş, Şakif Telmis, Şakif Kafrdebin ve elindeki bütün Antakya beldeleri...

Adamlarını kalelerden indirdik. Yakın ve uzak olarak ayırdık. Irmağın dışında asilik adına bir şey kalmadı. O da eğer bilseydi böyle isimlendirilmezdi. Gözyaşları pişmanlıkla dökülmüştü. Nehre dökülen gözyaşları ise döktüğümüz kanlardı. Bu mektubu sana fetih sırasında Antakya’da olmadığın, Allah’ın seni sağ salim bırakıp ömrünü uzattığını müjdelemek için yazdık. Diğer türlü ya ölmüş ya yaralanmış ya da esir düşmüş olacaktın. Kurtulanlar ölüleri gördüklerinde hayatta kaldıklarına sevindiler. Belki de Allah itaat ve hizmet etmeyi anlayabilesin diye canını bağışlamıştır. Canının kurtulduğunu ve onun dışında⁷⁴⁸ her şeyinin helak olduğuna dair müjdeyi sana hiç kimse haber vermeyince biz sana bu mektupla müjdeledik. Yine bundan sonra olanları kimseye sormaman gerektiği gibi bu yazışmadan sonra bize yalan söylememelisin.”⁷⁴⁹

Sultan Baybars’ın mektubu Bohemund’a ulaştığında Bohemund çok sinirlendi. Çünkü kendisine gelen ilk ve tek haber Antakya’nın alındığı haberi idi. Sultan Baybars Antakya’yı Emir Bedreddin Haznedar ve Emir Bedreddin Beyseri Şemsi’ye teslim etti. Aile ve yakınlarıyla birlikte Sis’e gitmek isteyen Simon Mansel ise serbest bıraktı.⁷⁵⁰

Sultan Baybars, Antakya’nın yağmalanması bittikten sonra ganimetlerin bir araya getirilmesini emretti. Baybars atına binip çadırlardan uzaklaştı ve elde edilen ganimetlerin saklanılmadan hepsinin bir araya getirilmesini ve herkese eşit şekilde dağıtılacağını bildirdi. Şayet ganimetleri saklayan olursa onun yanında hiçbir kıymetinin olmadığını ve saklayan kimselerin en ağır bir şekilde cezalandırılacağını söyledi.⁷⁵¹ Emir, komutan ve maiyetindeki askerlere ganimetleri

⁷⁴⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü’z-Zâhir*, 312.

⁷⁴⁷ Nebe/40.

⁷⁴⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü’z-Zâhir*, 313; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 30-31/198.

⁷⁴⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü’z-Zâhir*, 314; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 30-31/199; Aydın, *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*, 221-223.

⁷⁵⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü’l-Fikre*, 114.

⁷⁵¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü’z-Zâhir*, 323.

saklamadıklarına dair yemin ettirdi. Her bir emirin de askerlerine yemin ettirmesi emrini verdi. Memlûk birlikleri yanındaki para, mücevher ve birçok malları getirdi. Bunlarla birlikte getirilen altın ve gümüşü tartmak için el tartısı getirildi. Dağıtma işi uzayınca paralar taslarla ve kadehlerle dağıtılmaya başlandı. Öyle ki hizmetçi olan kimseye dahi hizmetçi verildi. Memlûk birlikleri kadın, kız ve çocukları paylaştı. Küçük bir çocuk 12 dirheme, cariyeler ise 5 dirheme kadar satıldı.⁷⁵² Sultan Baybars, kendine düşen ganimeti almak için iki gün Antakya'da kaldı. Ganimetlerin bu kadar çok olmasına rağmen bazı kimseler ganimetleri getirmeyip saklayınca Baybars bunlara kızıp derhal getirmelerini emretti. Saklanan ganimetleri getirip paylaşıldıktan sonra şehir yakıldı. Memlûk askerleri kapıların demirlerini, kilisenin kurşunlarını söküp aldı. Yangın, çarşı ve pazaryerini kullanılmaz hale getirdiği için çarşı ve pazar şehir dışına taşındı. Kısa sürede Antakya pazarı eski canlılığına kavuşup her taraftan gelen tüccarlarla doldu.⁷⁵³

Antakya Memlûkler tarafından alınca yol güvenliği tehlikeye giren Deyrkûş, Keferdebîn/Kefardenin, Kefertelmis Kaleleri, Haçlılar tarafından canları bağışlanıp esir edilmek üzere eman diledi. Bu önemli kaleler Moğollar Halep'i aldıklarında Trablus Kontuna verilmişti. Sultan Baybars, bu teklifi kabul edip kaleleri teslim almak üzere 11 Ramazan 666/25 Mayıs 1268 tarihinde Emir Bedreddin Bîlik Eşrefî, Deyrkûş ve diğer kaleleri teslim aldı. Kaledekiler esir edildi. Böylece savaşılmadan bu önemli kaleler Memlûk Devleti'nin himayesine girdi.⁷⁵⁴

Baybars, Antakya'yı alarak Haçlı-Ermeni ve Moğol olası siyasi birliğinin önüne geçmiş, Haçlıların Ermeni ve İlhanlı Devleti'yle sınırları ortadan kalkmış ve Anadolu ticaret yolunun güvenliğini sağladı.⁷⁵⁵ Runciman, Antakya'nın alınmasının sonuçlarını şu şekilde açıklamıştır.

“Antakya Haçlıların denizaşırı ülkede kurdukları ilk devlettir. Bu devlet varlığını 171 yıl korumuştur. Bu devletin imhası Hristiyan itibarına vurulan korkunç bir darbe oldu. Antakya'nın alınması sonucunda Kuzey Suriye'de Hristiyanlığın süratle çökmesi şeklinde tezahür etti. Haçlılar artık bitmişti, yerli Hristiyanların hali de onlardan farksız değildi. Bu onlara Haçlılara değil, İslam'ın Haçlılardan daha tehlikeli olan Moğolları desteklemiş olmalarının cezasıydı. Antakya hiçbir zaman kendisine gelememi. İktisadi önemini daha önce zaten yetirmişti. Moğol ve Memlûk devletleri arasında sınır Fırat boyunu takip ettiği için Irak ve Uzak Doğu ticaret hareketi artık Halep üzerinden işlemiyordu. Moğol sınırları içinde kalarak denize Çukurova'da Ayas yanında ulaşıyordu. Bu sebeple Müslüman fatihler şehri yeniden canlandırmakta bir çıkar görmediler. Önemi sadece sınırda muhkem bir mevki

⁷⁵² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/203-204.

⁷⁵³ Makrîzî, *Sülûk* 2/ 50-51.

⁷⁵⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 324-335; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/203-204.

⁷⁵⁵ Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri*, 123.

olarak kaldı büyük surların içindeki evlerin pek çoğu bir daha onarılmadı. Mahalli kiliselerin büyük erkânı ruhani hayatın daha canlı olduğu yerlere gitti.”⁷⁵⁶

3.21. Kusayr ve Bağrâs Kalesi'nin Fethi

Sultan Baybars, Kusayr'a yakın bir yerde konaklayınca hâkim oldukları toprakların yarısını savaşmadan Memlûk Devleti'ne verdi.⁷⁵⁷ Antakya civarında Haçlılara ait Deyrûş ve Kusayr beldelerinin kuşatılması ve Sis'teki Ermenilerle de anlaşma yapılması Bağrâs Kalesi'ndeki Templier şövalyelerini korkutmuş ve sıranın kendilerine geleceğini bildikleri için kaleyi terk edip kaçmışlardı. Sultan Baybars, bu kalenin fethi için gönderdiği Emir Şemseddin Aksungur 13 Ramazan 666/27 Mayıs 1268 tarihinde Bağrâs Kalesi'ne⁷⁵⁸ düzenlediği saldırıda kalede yaşlı bir kadından başka kimse yoktu. Muhtemelen buraya saldırı olacağı haberini alan Templier şövalyeleri Memlûk ordusu gelmeden kaleyi terk etti. Bağrâs Kalesi ambarları erzakla dolu bir şekilde ele geçirildi. Emir Aksungur erzakları hediye olarak aldı. Bağrâs Kalesi de savaşılmadan alınmış oldu.⁷⁵⁹

3.22. Cebele'nin Fethi

Suriye'deki Lazkiye'nin güneydoğusunda bulunan küçük liman şehri olana Cebele, eskiden beri muhkem olup önemli ticaret merkezlerinden biridir.⁷⁶⁰ Antalya Prensi Tankred, 29 Temmuz 1109 tarihinde Cebele'ye saldırı düzenledi. Tankred, İbn Ammar'a elçiler göndererek teslim oldukları takdirde halka herhangi bir zarar vermeyeceği sözünü verdi. İbn Ammar Cebele'de erzağın azlığı ve kaledeki askerin şehri koruyamayacağını bildiği için halkın canının bağışlanması karşılığında eman istedi. Tankred, bu teklifi kabul etti ve İbn Ammar'a şehri iktâ olarak vermeyi teklif etti. Ancak İbn Ammar, bunu kabul etmeyerek şehirden ayrıldı. Tankred, Cebele Liman kentini alarak hâkimiyet alanını güneye doğru yaymış oldu.⁷⁶¹

Selâhaddîn Eyyûbî Kudüs'ü fethettikten sonra Kudüs'ün etrafında stratejik öneme sahip kaleleri de almak için seferler düzenledi. Cebele de bu kalelerden biridir. Müslümanlar üzerinde büyük bir etkisi olan ve sözü dinlenen Cebele Kadısı Mansur b. Nabir, Cebele, Lazkiye ve kuzeyde bulunan diğer kalelerin de fethedilmesine yardım edeceği sözünü verdi. Kadı, Selâhaddîn Eyyûbî'yi Cebele Kalesi'ne sefer düzenlemesi için buraya davet etti. Selâhaddîn

⁷⁵⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/277.

⁷⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/204.

⁷⁵⁸ Antakya-İskenderun yolu üzerinde olup Haçlı Seferleri döneminde önemli bir yere sahipti. Daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Bağras" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/450-451.

⁷⁵⁹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 115; Makrîzî, *Sülûk* 2/52.

⁷⁶⁰ Abdülkerim Özeydin, "Cebele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/183-184.

⁷⁶¹ Ebü Ya'lâ er-Reîsülecel Mecdürrüesâ el-'Amîd Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed Dımaşkî et-Temîmî, (İbnü'l-Kalânîsî) *Zeylû Târihi Dımaşk*, Thk. Süheyl Zekkâr, (Dımaşk, Darü Hassân, 1983), 262; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/95.

Eyyûbî'den önce şehre gelen kadı, şehrin surlarına Eyyûbî sancağını dikti. Cebele'deki Haçlıların azınlıkta olması büyük bir avantaj idi. Kadı Mansur, iç kaleye çekilen Haçlıları tehdit edip teslim olmaya ikna etti. Daha önce Bohemund, Cebele'deki Müslümanlardan esirler alıp Antakya'ya götürmüştü. Kadı bu esirler gelmeden Cebele'deki Haçlı esirlerini vermeyeceğini bildirdi. Böylece Bohemund ile esir değiş tokuşu oldu. Cebele, 4 Cemazeyillevvel 584/1 Temmuz 1188 tarihinde yaklaşık 80 yıl sonra Haçlıların elinden alındı. Selâhaddîn Eyyûbî Cebele'yi kuşattıktan sonra Şeyzer hâkimi Emir Sabûkiddin Osman b. Dâye'yi şehrin muhafazası için görevlendirdi.⁷⁶² Cebele, 628/1230-31 yılında Hospitalier ve Templier şövalyelerinin saldırı sonucunda Haçlıların eline geçti.⁷⁶³

Sultan Baybars, Antakya'yı aldıktan sonra yarım bırakmış olduğu sahil şeridindeki kalelerin fethine Cebele ile devam etti. Templier ve Hospitalier şövalyeleri Cebele ve diğer şehirleri ele geçirmişlerdi. Cebele hâkimi Frere Matthew Sauvage, Sultan Baybars Şam'a geldiğinde Sâfîsâ ve Artus için eman diledi. Sultan Baybars, Cebele ve civar şehirlerin teslim edilmesi halinde eman verileceğini bildirdi. Frere Matthew Sauvage, cevabını Akkâ'ya gidip oradaki komutan ve kardeşleriyle görüştüktan sonra Cebele'yi vereceğini bildirdi. Akkâ'ya gittikten sonra Cebele'nin verileceğini bir mektupla Baybars'a bildirdi. Sultan Baybars, bunun üzerine şehre vali olarak Alaeddin b. Kâdî'yı, naib olarak ise Hüsameddin Celdekî'yi tayin etti. Templier şövalyeleri şehirdeki hisselerini teslim etti. Fakat Hospitalier şövalyeleri hisselerini teslim etmek istemedi. Akkâ'dan gelen elçiler naiplere şehre el koyduklarını söyledi. Bu durum Sultan Baybars'a bildirildi. Baybars, kendisinden yazılı emir gelene kadar Hospitalier şövalyelerine ait erzaklara el konulmasını emretti. Bunun üzerine Hospitalier komutanı, Trablus hâkimi Bohemund'tan yardım istedi. Daha sonra Hüsameddin Celdeki komutasındaki askerlere saldırdı. Bu saldırı karşısında Hüsameddin Celdeki ve askerler bir burca çıkmış olsalar da Haçlılar onları yakalayıp bir kısmını şehit etti. Bu olayın akabinde saldırıdan pişman olan Hospitalier komutanı Hama sahibine, Sultan Baybars'a bu olaydan dolayı özrünü beyan edeceğini bildirdi. Hospitalier komutanı Cebele'deki Memlûk naipleri askerlerine eziyet edildiğini, saldırının da kendi rızası dışında cereyan ettiğini söyledi. Hospitalier komutanı her ne kadar böyle bir mazeret öne sürmüş olsa da Sultan Baybars, Humus'taki naib Melikü'l-Mansur'a mektup yazarak Tell Halife'de yakalanan ve hapiste olan Hospitalier askerlerinin Cebele'de şehit edilen Memlûk askerlerine karşılık boyunlarının vurulması emrini verdi.⁷⁶⁴ Bu olaydan sonra Cebele 666/1268 yılında Müslümanların eline geçmiş oldu.⁷⁶⁵

⁷⁶² İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 10/167-168.

⁷⁶³ Özeydın, "Cebele", 7/184.

⁷⁶⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 330-331.

⁷⁶⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 115.

3.23. Akkâ Anlaşması

Şakif, Memlûk ordusu tarafından fethedilince Akkâ halkı kendilerini yönetecek bir melik tayin etmek istedi. Kıbrıs kralı Henri, 18 Ocak 1253 yılında ölünce tahta bebeklik çağında olan oğlu II. Hugh (1253-1267) geçti. Çocuk yaşta olan II. Hugh iktidar yetkisini sağlamlaştırmak için 1258 yılında Trablus'a geldi. Oradan da Akkâ'ya geçip krallığını yüksek mahkemeye teyit ettirdi. Küçük yaşta olduğu için tartışmalı bir şekilde tahta oturan II. Hugh 14 yaşına geldiğinde öldü. Naibi Hugh d'Antioche-Lusignan III. Hugh (1267-1284) adıyla Kıbrıs tahtına oturdu.⁷⁶⁶

III. Hugh, Kıbrıs kralı olduktan sonra Haçlıların daveti üzerine Akkâ'ya geldi. Akkâ halkı ona bağlılık yemini etti. Diğer taraftan Sur meliki Sultan Baybars'a, Baybars'ın akıllı biri olduğunu, komşuluk ilişkilerini düzeltmeyi ve düşmanlık için gelmediğini içeren bir mektup gönderdi. Ayrıca bu mektupta kralın Sultan Baybars'a Haçlılarla barış yapıp yapmayacağı fikri soruldu. Sultan Baybars, Antakya fethinden döndükten sonra Haçlılardan elçilerle birlikte 100 atlı, yanlarında mücevherat, yırtıcı kuş ve birçok değerli hediyelerle birlikte geldi. Haçlılarla Baybars arasında birkaç madde üzerinde anlaşma yapıldı. Buna göre Akkâ ve buraya bağlı 31 köy, Hayfa ve 3 köy, Kureyn ve 10 köyü, Aslîs ve 5 köyü, Haçlıların hâkimiyetinde kalacak, kalan yerler ise Memlûk Devleti'nin hâkimiyetinde olacaktı. Sayda ve Vata Haçlılarda, dağlık alan ise Memlûklerin hâkimiyetinde kalacak, Karmel beldesi ise iki taraf arasında paylaşılacaktı. Yine esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacaktı. Daha sonradan Batılı biri veya denizden gelen herhangi biri (Haçlı hükümdarı) tarafından bozulamayacaktı. 10 yıllık yapılan ve Kıbrıs ve buraya bağlı olan yerleri de kapsayacak şekilde mutabakata varıldı.⁷⁶⁷

Mutabakata varılan bu anlaşmadan sonra İbn Abdüzzâhir ve Emir Kemaleddin b. Şiş, Antakya'da esir edilen rahip ve keşişlerden oluşan 20 esir ve çeşitli hediyelerle birlikte kral III. Hugh'ye yemin ettirmek üzere 24 Şevval 666/7 Temmuz 1268 tarihinde Akkâ'ya gitti. Kral, Memlûk elçilerini en iyi şekilde karşıladı. Sultan Baybars, elçileri kralın huzuruna girdiklerinde mütevazî olmalarını ve çok konuşmamalarını tembihledi. Elçiler kralın huzuruna girdiklerinde kral adamlarıyla birlikte sandalyede oturuyordu. Elçiler, kendilerine yer gösterilene kadar oturmadı. Kral anlaşmanın içeriğini okuyunca Kıbrıs için ayrı bir anlaşma yapılmasını, Batılıları ve denizden gelen hükümdarları kapsamamasını, İsmaililerin bu anlaşmaya dahil edilmemesini, rehineler ve diğer meselelerin başka zamana bırakılmasını istedi. Memlûk elçileri anlaşmayı imzalamadan kralın huzurundan ayrıldı. III. Hugh, Fransa kralı IX. Louis'in kardeşi Charles'ten korktuğu için anlaşma yapmadığını söylemiştir.⁷⁶⁸

Müteferrik Elçiler

Sultan Baybars, (667/1268-1269) Mısır'da iken komşu ülkelerden sulh için elçiler geldi. Bizans imparatoru hoşnutsuzluğa, gerilime ve tehdide yol açan birtakım düşüncelerinden vazgeçtiğini

⁷⁶⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/ 237-242-278.

⁷⁶⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 115-116.

⁷⁶⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 332-333.

bildiren bir mektup gönderdi. Ayrıca Memlûk elçilerinin Bizans'tan gecikmesinin sebebinin de Berke Han'ın ölümü olarak gösterdi. Bizans imparatoru sulhun devam etmesi talebinde bulundu hatta bu sulha Hülâgû'nün oğlu Abaka Han'ın da katılmak istediğini bildirdi. Sultan Baybars, İbn Abdüzzâhir'e İmparatora göndermek üzere "Abaka ile benim aramda sadece kılıç işler. Çünkü o Müslümanlara olan kinini bizden almak istiyor" mealinde bir mektup yazdırdı. Bizans imparatoru anlaşma metnine "Sultanın dostuna dost" maddesini de eklemek istemiş olsa da Baybars bunu kabul etmedi. İmparatorun amacı akrabası olan Abaka'yı anlaşmaya dahil etmekte.⁷⁶⁹

Sultan Baybars, Bizans imparatoru anlaşma üzerine yemin edince Berke Han'a gitmek üzere elçiler hazırladı. Bu elçilere, Mengü Timur b. Togan b. Sûfâ'ya verilmek üzere Bizans imparatoruyla yaptığı anlaşmayı anlatan, onu Moğollara karşı kıskırtıp, kuşatma teklifinde bulunan bir mektup gönderdi. IX. Louis'in kardeşi Kral Charles'in elçileri Baybars'ın sahildeki Haçlılara karşı yapmış olduğu seferleri durdurmasını tavsiye eden bir mektup geldi. Sultan Baybars, kendi kendilerine zarar vermedikleri, büyüklerin yapmış olduğu anlaşmayı bozmadıkları sürece bunu kabul ettiğini bildirdi. Ayrıca Kral Charles'in elçileriyle birlikte Bedreddin b. Muhammed Aziz Hacib'i de bir mektupla birlikte elçi olarak gönderdi. Bu mektubunda, Kral Charles'e Louis ile anlaşma yapmaya önem verdiğini söyledi. IX. Louis Dimyat'ta esir edilince; "Ben, İmparator II. Frederich ile el-Melikü'l-Kâmil ve oğlu el-Melikü's-Salih'in arasındaki dostluk gibi dostluk istiyorum". dedi. Sultan Baybars Kral Charles'in isteği üzerine sahildeki Haçlıları da serbest bıraktı.⁷⁷⁰

Nûbe hâkimi Ebu'l-İzz'in gözleri kör olmuş ve kız kardeşinin oğlu Davud, Ebu'l-İzz'in mallarını gasp etmişti. Davud daha sonra dayısını hapse atmış çocuklarını da sürgüne göndermişti. Davud bu durumu bildiren mektubu çeşitli hediyelerle birlikte zürafa göndermişti. Sultan Baybars, Davud'dan vergi istediğini bildiren bir mektup gönderdi. Sultan Baybars, Haçlılara karşı kazanmış olduğu zaferleri çeşitli ülkelere bildirmek için elçiler gönderiyordu. Bu ülkelerden biri de Mağrib'tir. Buraya Emir Bedreddin Cumak'ı gönderdi. Elçiyle birlikte Memlûk, hizmetçi ve mürver ağacı yağı gönderdi. Aynı şekilde Yemen'e de tebşirnâme gönderdi. Yine Sevilla hükümdarı Alphonso ve Barselona hükümdarından karşılıklı mektuplar gelip gitti. Barselona'da tutuklanan tüccarlar salıverildi.⁷⁷¹

Sultan Baybars'ın hasta olduğunu duyan Akkâ'daki Haçlılar, yapılan anlaşmaya uygun olmayan hareketler yapmaya başladılar. Baybars'ın dört tane Memlûk askeri kaçıp Akkâ'ya sığınmıştı. Sultan bunları Haçlılardan istediğinde Haçlılar bu askerler için fidye istedi. Bu duruma sinirlenen Baybars, Haçlılarla yapılan anlaşmayı feshettiğini bildirdi. Sultan Baybars emriyle, Emir Cemaleddin Akkuş Şemsi Akkâ'daki Haçlılara saldırdı. Bir kısmını öldürdü ve bir kısmını

⁷⁶⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 334-335.

⁷⁷⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 336.

⁷⁷¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 337.

ise esir aldı.⁷⁷² Sultan Baybars'ın çeşitli ülke hükümdarlarına mektuplar göndermesi Memlük Devleti'nin gücünü göstermektedir. Ayrıca bu ülkelerle yapılacak ticaretin önünü açmaktadır.

3.24. İkinci Akkâ Taarruzu

668/1269 tarihinde Haçlılara yardım amacıyla, Batı Hükümdarı olan Reydrakon'un akrabaları, adamları ve askerlerinden oluşan bir grup Akkâ'ya geldi. Reydrakon'un elçileri, Abaka Han ile Sis civarında görüşeceği haberini vermek için gönderildi. Fakat denizde çıkan şiddetli bir fırtına sonucunda Haçlıların bir kısmı boğuldu. Bu gruptan ise bir daha haber alınmadı. Batıdan gelen askerler ile Akkâ'daki Haçlılar ise şehrin dışına çıkıp karargâh kurdu. Haçlılar, Sultan Baybars'ın az sayıdaki askerleriyle birlikte Şam'a geldiği bilgisini almıştı. Bu sebeple Baybars'ın herhangi bir saldırıda bulunamayacağını düşünüyorlardı. Bu sırada Baybars, avlanmak⁷⁷³ için Harisiye tarafına gitti. Merc-i Berguş'ta avlanırken aniden Akkâ'daki Haçlıların üzerine yürüdü. Sultan Baybars, Merc-i Felûs'a geldiğinde Emir İzzeddin Muin/Main Silahdar, memlûkünü savaş teçhizatı, cevşen zırhlarını almaya gönderdi. Emir Rukneddin Ayacı/İyacı'yi ise Şam birliğini çıkarması için gönderdi.⁷⁷⁴ Kendisine ait savaş zırhlarını almak üzere Sultânî gulamlarından Kella'yı gönderdi. 21 Rabûlâhir 668/18 Aralık 1269 sabahı Merc-i Berguş'ta Memlûk askerleri toplandı. Yola koyulan Memlûk ordusu akşama doğru Cisr-i Yakup'a, sabah vakti ise Akkâ ovasına ulaştı. Baybars, Aynicâlût askerleri komutanı Cemaleddin Şemsi ile Safed askerleri komutanı Alaeddin Aydoğdu'yu 22 Rabûlâhir 668/19 Aralık 1269 tarihinde Akkâ'ya akın yapmaları için göndermişti. Sultan Baybars, bu taarruzda Haçlılara tuzak kurdu. Bu tuzağa göre komutanlar Haçlı birliklerine yenilmiş gibi geri çekilecekti. Taarruz sonucu, Zeytûn olarak isimlendirilen Kont Oliver komutasında bir grup Haçlı askeri, Raydrokon ve batıdan gelen diğer Haçlı şövalyeleri Memlûk birliklerine karşılık vermek için Akkâ'dan çıktı. Bu arada Emir İzzeddin Ugan Rukni'nin komutasında bulunan Safed askerleri ve Emir Cemaleddin Hacibi bunlarla birlikte olan Şam askerleriyle Haçlılar savaşa tutuldu. Sultan Baybars, Emir Seyfeddin Ayıtmış Saidi ve Emir-i Meclis Alaeddin Gündoğdu Zahiri ve bunlarla birlikte olan komutanlarla Haçlılara hücum etti. Şamlı emirleri Haçlılara karşı etkili mücadele etti ve İzzeddin Ugan, Raymond de Gual adlı bir şövalyeyi esir aldı.⁷⁷⁵ Haçlı ve Memlûk askerleri arasındaki savaş tüm şiddetiyle sürüyordu. Kont Oliver ve Haçlıların önde gelen kişileri ile Reydrokon'un kız kardeşinin oğlu ve şövalyelerden bir grup uzağa düşürülerek esir alındı. Kont Oliver'in kardeşi ve Fransa kralının Akkâ'daki naibi öldürüldü. Memlûk askerlerinde ise sadece Emir Fahreddin Altunap Fâizî şehit edildi. Sultan Baybars burada öldürülen Haçlı komutanlarının kellelerini alarak Safed'e geldi. Daha sonra 26

⁷⁷² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 346.

⁷⁷³ Baybars'ın av merakı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Av ve Avcı*, (Konya: Çizgi Kitapevi, Temmuz, 2020), 94, vd.

⁷⁷⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/205-206.

⁷⁷⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 362-363.

Rabilevvel 23 Aralık tarihinde esirler ve kesik başlarla birlikte Dımaşk'a geldi. Emirlere hilatler giydirdi.⁷⁷⁶

3.25. VIII. Haçlı Seferleri (1270)

Papa IV. Clement, Memlûk Sultanı Baybars'ın Filistin ve Suriye'deki Haçlıların kalelerini teker teker alması üzerine endişeye kapıldı. Papa Kutsal Topraklar için yapılan savaşın kaybedilip sona ereceği endişesini taşımaya başladı. Papa IV. Clement, küçük çaplıda olsa hemen yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmesi gerektiği kararına vardı.⁷⁷⁷ 1267 Nisan ayından önce bu sefere çıkacak olanlara hareket emri verdi. Ayrıca Bizans İmparatoru VIII. Mihail ve Moğol Hakanı Abaka Han ile de ittifak kurmak için iletişime geçti.⁷⁷⁸

VII. Haçlı Seferi'ne liderlik etmiş IX. Louis'in Papa IV. Clement'in yeni bir Haçlı Seferi hazırlığı içerisinde olduğu haberini 1266 yılının yaz ayının sonlarına doğru aldı. Bu haber IX. Louis'e Mısır topraklarındaki yenilginin öcünü almak için büyük bir fırsat oldu. IX. Louis, VII. Haçlı Seferi'nin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında 1254 yılında Fransa'ya dönmüştü. Ancak doğudaki Haçlılarla irtibatını koparmamıştı. Ülkesinde iç karışıklık olmasına rağmen yeni bir Haçlı Seferi heyecanını onlara sürekli yardım göndererek canlı tuttu. Ayrıca Haçlılarla iş birliği yapabilecek doğulu idarecilerle anlaşmak için siyasi zemin aradı.⁷⁷⁹

IX. Louis zaman kaybetmeden Papa IV. Clement ile irtibata geçerek bu sefere liderlik etmek isteğini bildirdi. 25 Mart 1267 tarihinde Haçlı yemini etti. Bu gelişme karşısında Papa IV. Clement, küçük bir Haçlı Seferi düşüncesinden vazgeçip daha kapsamlı bir sefer için hazırlık yapılmasını istedi. IX. Louis ikinci bir yenilgi almamak için son derece dikkatli bir hazırlık yaptı ve VIII. Haçlı Seferi'ni üç yıl kadar ertelenmek zorunda kaldı. Bu arada ertelemeyi fırsata çeviren Baybars, 1267 yılında Safed'i, 1268 yılında Yafa ve Antakya'yı alarak Haçlılara büyük bir darbe vurdu.⁷⁸⁰

Sultan Baybars, casusları vasıtasıyla IX. Louis'in Doğu'ya yeni bir Haçlı Seferi düzenleyeceği haberi geldi.⁷⁸¹ Baybars, Haçlıların üzerine sefer düzenlemeye ara verip stratejik öneme sahip olan kalelerin surlarını güçlendirmeye başladı. Sultan Baybars, Haçlıların daha önce iki kez alıp askeri üst olarak kullandıkları, Dimyat ile Askalan'ın surlarını yıktırdı, limanlarını ise kereste ve kaya ile doldurdu. Sultan Baybars, VIII. Haçlı Seferi'nin başarılı olması halinde Tunus'tan sonra Mısır'ı ele geçirmek niyetinde olduklarını bildiği için Akkâ'daki Haçlılarla da 10 yıllık bir

⁷⁷⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 362; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 124.

⁷⁷⁷ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 428; George, *Haçlı Savaşları Tarihi*, 251.

⁷⁷⁸ Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/282.

⁷⁷⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 237.

⁷⁸⁰ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 639; Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 231.

⁷⁸¹ Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/278; Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 331.

anlaşma imzaladı.⁷⁸² Tunus sahibine askerlerinin yardımına geldiğini ve askerlerin yolları üzerine kuyular kazmaları gerektiğini bildiren bir mektup yazdı.⁷⁸³

IX. Louis'in kardeşi Charles d'Anjou, Sicilya krallığı ve Güney-İtalya egemenliği altındaydı. Fakat İtalya'nın tamamını Akdeniz ve Konstantinapolis'i de alma niyetindeydi. IX. Louis onun bu düşüncesini destekliyordu. Charles d'Anjou, abisinin Haçlı Seferi düşüncesini kendi emelleri için kullanmak istiyordu.⁷⁸⁴ Onu Tunus Emiri'nin Hristiyanlığı kabul etmeye hazır olduğuna ikna etti. 1 Temmuz 1270 yılında IX. Louis komutasında büyük bir Fransız Haçlı ordusu Aigues-Mortes limanından Tunus'a doğru demir aldı. 18 Temmuz 1270 yılında sıcaktan kavrulan Kartaca kıyısına ulaştı. Haçlıların geldiği haberini alan Tunus emiri kaleleri güçlendirdi. Birtakım tedbirler aldı. Ayrıca Emir'in Hristiyanlığı kabul etme gibi de bir niyeti de yoktu. Fakat Emir'in çok fazla bir şey yapmasına gerek kalmadan Haçlı birliklerinde yayılan bulaşıcı hastalık sebebiyle başta IX. Louis olmak üzere oğlu Jean Tristan, asilzadeler, binlerce şövalye ve asker öldü. Charles d'Anjou, 25 Ağustos 1270 yılında geriye kalan askerlerini de alıp İtalya'nın yolunu tuttu. VIII. Haçlı seferi Müslümanlara herhangi bir zarar vermeden tıpkı IV. Haçlı Seferi gibi sona erdi. Doğu'daki Haçlı birlikleri bu seferden gelecek yardımı bekliyordu. Bu felaketi duyunca büyük bir üzüntüye kapıldılar. Bundan sonra da Batı Kudüs'ü kurtarmak için yeni bir Haçlı Seferi düzenlenmedi.⁷⁸⁵ VIII. Haçlı Seferi'nin hüsrarla sonuçlanması Baybars'ın elini güçlendirdi ve Haçlıların önemli kalelerine seferler düzenlemeye devam etti.⁷⁸⁶

3.26. Sâfisâ/Sâfîtâ'nın (Castel Blanc) Fethi⁷⁸⁷

Sultan Baybars, Tunus'ta IX. Louis'in öldüğünü duyduktan sonra 10 Cemâziyelâhir 669/24 Ocak 1271 tarihinde oğlu Melik Said ile Dımaşk'a gitti. Melik Said 8 Recep 669/20 Şubat 1271 tarihinde Dımaşk'a girdi. Baybars, yönetimi oğluna bıraktı.⁷⁸⁸ Melik Said, Seyfettin Kalavun⁷⁸⁹ ve Emir Seyfeddin Haznedâr ile Kuteyfe/Katîfa tarafına yöneldi. Sultan Baybars ise Ba'lebek tarafına daha sonra ise Trablus'a doğru gitti. Buranın halkından bir kısmını esir edip bir kısmını da öldürdü.⁷⁹⁰ Sefer Sâfisâ'ya doğru ilerledi. Haçlılar, Sâfisâ üzerinden Trablus'a baskı

⁷⁸² Makrîzî, *Sülûk*, 2/69; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 430-431; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 640.

⁷⁸³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 373-374; Maalouf, Baybars'ın, IX. Louis'in ordusuyla birlikte Tunus yakınındaki Kartaca Limanına çıktığı haberini alınca emirleriyle istişare ettikten sonra büyük bir orduyla Tunus'a gitme niyetinde olduğunu; fakat birkaç hafta sonra Haçlı birlikleri arasında salgın bir hastalığın yayıldığını ve birçoğunun öldüğü haberi gelince bu düşüncesinden vazgeçtiğini söylemektedir. *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 231.

⁷⁸⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/280.

⁷⁸⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 237-238; George, *Haçlı Savaşları Tarihi*, 267-268; Nomiku, *Haçlı Seferleri*, 66.

⁷⁸⁶ Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 332.

⁷⁸⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 374 ve Yûnîni, *Mir'ati'z-Zamân*, 2/444 adlı eserinde Safisa olarak bildirmiştir. En-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/207 ve Makrîzî, *Sülûk* 2/69, Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 127 adlı eserinde ise Safita olarak isimlendirmiştir. Biz bu konuda İbn Abdüzzâhir ve Yûnîni'nin isimlendirmesini tercih ettik.

⁷⁸⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 374.

⁷⁸⁹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 127.

⁷⁹⁰ Makrîzî, *Sülûk* 2/69.

kurulmasından çekindikleri için buranın yıkılması kararını aldı. Sultan Baybars ve askerleri Sâfisâ önüne geldi. Baybars, bu kalenin emanla alınmasını teklif etti. Haçlılar önce bu teklifi kabul ettilerse de daha sonra bundan vazgeçti. Baybars, Sâfisâ'yı kuşatacak kadar birlik bırakıp kale önünden ayrıлып Hısnü'l-Ekrâd'a doğru yola koyuldu. Burada Antartus/Tartus Komodoru Frere Sauvage, Baybars'a bir elçi gönderip Sâfisâ Kalesi'ndeki Templier şövalyelerinin affedilmesi karşılığında kaleyi teslim edeceklerini söyledi. Baybars bu teklifi kabul edip adamlarından birini Sâfisâ Kalesi'ne gönderdi. Kadın ve çocukların dışında kaleden 700 Haçlı şövalye Hısnü'l-Ekrâd'a götürülmek üzere yola çıktı. Sultan Baybars, daha önce vermiş olduğu emanı kabul etmedikleri ve onları oyaladıkları için Haçlı şövalyelerini öldürmek istedi. Fakat veliaht oğlu Melik Said'in isteği üzere onları öldürmekten vazgeçti. Hepsini yanındakilerle birlikte geri gönderdi. Baybars, Sâfisâ ve beldelerini aldı. Ayrıca Hısnü'l-Ekrâd'ın etrafındaki Tell Halîfe, burç ve kaleleri de aldı.⁷⁹¹

3.27. Hısnü'l-Ekrâd (Kraak des Chevaliers) Kuşatması

Hısnü'l-Ekrâd, Bukayye vadisinin yukarı kısmında ovaya hâkim bir konumda Humus ile Ba'lebek arasında yüksek bir tepede bulunan bir kaledir.⁷⁹² Haçlı birlikleri Antakya'yı aldıktan sonra Kudüs'e doğru gitmeye karar verince, Kudüs yolu üzerinde Müslümanlara ait olan kaleleri yağmalaya başladı. Bu kaleler arasında Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'de vardı. Haçlılar, 28 Ocak 1099 tarihinde yiyecek almak için Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'ne saldırı düzenledi. Hısnü'l-Ekrâd sakinleri, Haçlıların isteğinin yiyecek olduğunu bildikleri için kalenin kapısını açarak birkaç hayvanı dışarıya saldı. Daha sonra Haçlılar bu hayvanları almak için kale kapısına doğru hareket etti. Bu esnada kaledeki askerler bir çıkış hareketi düzenledi ve birçok Haçlı şövalyesini öldürdü.⁷⁹³ Haçlı birlikleri böyle bir tuzağa düştükleri için hayıflanıp kendilerini ayıpladı ve bir gün sonra bu kaleye ciddi bir taarruzda bulunmak istedi. Müslümanlar bu durumu bildikleri için gece yanına alabildikleri eşyalarını alarak kaleyi terk edip gitti. Haçlılar kaleyi tekrardan kuşatmak istediklerinde kaleyi koruyan kimsenin olmadığını gördüklerinde bunun bir tuzak olduğunu zannetti. Daha sonra kalede kimsenin olmadığını anlayınca kaleyi ele geçirip burada üç hafta kadar dinlendi. (492/1099) Böylece Haçlılar, stratejik öneme sahip Hısnü'l-Ekrâd Kalesini kuşattı.⁷⁹⁴

Sultan Baybars, Trablus'a yapmış olduğu saldırıdan sonra 9 Recep 669/21 Şubat 1271 tarihinde Hospitalier şövalyelerine ait olan Hısnü'l-Ekrâd'ın önüne geldi. 20 Recep 669/4 Mart 1271'de kale civarındaki yerleri ele geçirdi. Bu kalenin üç tane sağlam burcu vardı. Bu arada destek amaçlı Hama sahibi el-Melikü'l-Mansûr askerleriyle birlikte geldi. Baybars, el-Melikü'l-

⁷⁹¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 374-375; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/207-208.

⁷⁹² Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, 2/264; Kalenin fiziksel özellikleri için bkz. Thomas Edward Lawrence, *Haçlı Kaleleri Haçlıların Avrupa Askeri Mimarisine Etkileri*, çev. Ömer Faruk Uyanık, (İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Baskı Şubat, 2023), 90-101.

⁷⁹³ Süheyl Takkûş, *Târîhü'l-Fâtimiyyîn*, 432; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/207.

⁷⁹⁴ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 47.

Mansûr'u karşıladı ve atından indirdi. Saygısından dolayı muhafız birliği ve silahları olmadan sancağının altında yürüdü. Baybars bir otağ kurulmasını emretti. Daha sonra Recep ayının sonlarına doğru Sahyûn sahibi Emir Seyfeddin ve İsmâili lideri Necmeddin de bu kalenin fethine yardım etmek için geldi.⁷⁹⁵ Sultan Baybars hemen kalenin alınması için Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'nin etrafına birçok mancınık kurdurdu. 7 Şaban/21 Mart'ta kalenin başûresi kılıçla alındı. Başûre'de Sultan Baybars'ın ok atması için özel bir yer yapıldı. Baybars, emir ve askerlere para ve hilat verdi. 16 Şaban/30 Mart günü kalenin burçlarından birinde gedik açıldı. Kalede bulunan Hristiyan halktan bir grup bağışlanma dilemek için Baybars'ın yanına geldi. Baybars, oğlu Melikü's-Saîd'in hatırına onları affetti. Memlük askerleri açılan bu gedikten girip kaleye saldırdı ve kaleyi teslim aldı. Kaledeki Haçlı askerleri tepeye çıktı. Baybars, kalenin dışındaki mancınıkları kale içine aldırıp tepeye karşı kurdurdu. Sultan Baybars, tepedeki askerlere Trablus'taki komutanın ağzıyla teslim olmalarını emreden bir mektup yazdırdı. Haçlı askerleri bu mektubu aldıktan sonra eman istedi. 24 Şaban 669/7 Nisan 1271 tarihinde Haçlı birliklerine eman yazıldı ve kale teslim alındı.⁷⁹⁶ Hısnü'l-Ekrâd Kalesi, bulunduğu konumu itibariyle Trablus'a herhangi bir saldırı olduğunda erkenden haber vererek oranın güvenliğini sağlıyordu.⁷⁹⁷ Baybars burayı alınca Trablus'unda güvenliği tehlikeye düşmüş oldu.

Sultan Baybars, Husnü'l-Ekrad sahibine şu mektubu yazdı:

"Bu mektup Allah'ın kader karşısında boyun eğdirdiği Efrir Unk (Hugh)'adır. Hiç kimse onun zafer ve galebe bahşettiği ordusuna karşı koyamaz. Kimse Allah'ın kazasından kurutulamaz. Kapalı mekanlar ve taştan binalar onu koruyamaz. Senin güçlendirip imar ettiğin ve tek başına bıraktığın Hısnü'l-Ekrâd'ın fethini nasıl kolaylaştırdığını bilmelisin. Kalenin korunmasında kardeşlerine güvendirin. Ancak sana bir faydaları olmadı. Aksine buraya yerleştirerek onları telef ettin. Kardeşlerin de kaleyi ve seni mahvetti. Bu askerler ne hizmet ne de düşmanlık etmek için kalede kalmayacaktı."⁷⁹⁸

Sultan Baybars, Hısnü'l-Ekrâd 'a naib olarak Emîr Sârîmeddin Kâfirî'yi atadı. Kalenin tamiri için Emir İzzeddin Efrem ve İzzeddin Aybek Şeyh'i görevlendirdi.⁷⁹⁹

Hısnü'l-Ekrâd Kalesi kuşatması esnasında İsmâilere ait Uleyka Kalesi'nden Trablus hâkimine, iki fedai Baybars'ı öldürmek üzere gönderildi. Bu fedailer yakalandı. Sultan Baybars, İsmâili lideri Necmeddin'i azarladı ve bu iki fedaiyi affetti.⁸⁰⁰ Sağlamlığıyla bilinen ve alınamaz olarak

⁷⁹⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 375; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/283.

⁷⁹⁶ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 127-128; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/209; İbnü'd-Devâdârî, Memlük askerlerinin çok fazla kan döktükleri için Haçlıların kaleyi eman karşılığında verdiğini söylemiştir. *Kenzü'd-Dürer*, 8/152.

⁷⁹⁷ Cobb, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, 332.

⁷⁹⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 376.

⁷⁹⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/209.

⁸⁰⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir* 377.

nitelendirilen Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'nin fethi Müslümanlara büyük bir moral oldu. Haçlıların ise korkusunu artırdı.⁸⁰¹

3.28. Akkâr'ın Fethi

Akkâr Kalesi ulaşılması zor bir dağın tepesine yapılmıştır. Konumu itibariyle önemli bir yere sahipti. Buradaki Haçlılar kaleden inip Müslümanların mallarına zarar veriyordu. Haçlılar bu kaleyi sürekli güçlendiriyorlardı. Akkâr Kalesi'ni birçok hükümdar kuşatmak istese de bunda başarılı olamamıştı. Sultan Baybars, burayı kuşatmadan önce Kâra Hristiyanlarını casusluk yaptıkları için öldürdü. Sultan Baybars, Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'ni fethettikten sonra buraya 17 Ramazan 669/29 Nisan 1271 tarihinde geldi.⁸⁰² Dağa çıkarılacak mancınıkları düzenleyip, mancınıkların ağaç kısmını dağda kurulacağı yere kadar bizzat kendisi götürdü. Taşçıları çağırıp yine kendisi bizzat çalışarak kaleye çıkan yolları düzenledi ve kalenin önüne geldi. 20 Ramazan/2 Mayıs günü büyük mancınığı kalenin önüne kurdu. Emir Rükneddin Menkûbars Devâdârî namaz kıldığı esnada mancınıkla atılan bir taş sonucunda şehit oldu.⁸⁰³ Memlük askerlerinin yoğun bir şekilde ok atışı ile mancınıkların taş atışına daha fazla mukavemet edemeyen Haçlı birlikleri eman istedi. Akabinde Memlük sancakları surlara dikildi. Haçlılar, 30 Ramazan 669/12 Mayıs 1271 tarihinde güvende olacakları yere Trablus'a doğru gitti ve Akkâr Kalesi fethedilmiş oldu. Sultan Baybars, Ramazan Bayram'ını burada geçirdi. Daha sonra ovada kurmuş olduğu karargâha geçti ve Trablus kontuna şu mektubu yazdı:⁸⁰⁴

"Allah'ın kendisini sakındırıp dünden beridir günün akıbetini düşündürdüğü Kums Beymond (Bohemund) bilmelidir ki: Hısnü'l-Ekrâd'dan sonra Akkâr Kalesi'nin önüne geldik. Sonrasında kuşların bile yuva yapmaya zorlandıkları dağlardan mancınıkları nasıl taşıdığımızı, bu nedenle ortaya çıkan sıkıntılara nasıl sabrettiğimizi, yağmurlara katlandığımızı, karıncaların dahi yürüyünce kaydığı yerlerde mancınıklar kurduğumuzu, güneşin bulutlardan görüldüğü taktirde iplerine rüşvet verilemeyeceği vadilere indiğimizi, seçimlerinde kusur etmediğin adamlarının nasıl hakkından geldiğimi, kendilerine büyüklenen naibini onlara yardıma göndermenin nasıl iyi olduğunu görmeliydin. Sana bu mektubu kırmızı sancağımızın yerini sarı sancağımızın, çan sesleri yerini Allahu Ekber nidalarının aldığını müjdelemek için yazdık. Adamlarından kalanlarını serbest bıraktık. Ancak kalpleri ve zihinleri yaralıdır. Kılıç yaralarından sadece pişmanlık gözyaşlarıyla kurtuldular. Onlara konta olanları bildirsinler; senin yalan konuşmalarına aldanmaları hususunda Trablus halkını uyarmaları, üzerlerinde açtığımız yaraları göstermeleri, kalan günlerini yaşamaları ve bunun için de çok az zamanınız kaldığı

⁸⁰¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 239.

⁸⁰² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 379; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/155; Baybars'ın Akkâr Kalesi'ne 18 Ramazan 669 tarihinde geldiğini söyler.

⁸⁰³ Makrîzî, *Sülûk* 2/70; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 128.

⁸⁰⁴ Yûnînî, *Mir'âti'z-Zamân*, 3/448; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/211; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 3/155.

konusunda ahaliyi ikaz etmeleri için serbest bıraktık. Ancak onlar yola çıkıncaya kadar bizi bırakmadılar. Bilmelisin ki yakın zamanda karşı karşıya geldiğinde mancınıklar kiliselerinizi ve duvarlarınızı teslim alacak. Bilmelisin ki, kılıçlar, şövalyelerin cesetleri üzerinde durmaksızın ziyafet çekeceklerini söylüyor. Çünkü Akkâr'dakiler onların açlığını dindiremedi. Öyle ki hedeflerini onların kanlarıyla sulamadan bitirmezler. Kanlarını içip düzelmeden onları bırakmazlar. Kont bu söylenenlerin hepsini bilir ve ona göre amel etmelidir. Aksi takdirde kendisinin ve adamlarının bineklerini hazırlasın ki biz de adamlarının ve onun zincirlerini hazırlayalım.”⁸⁰⁵

Akkâr fethinden sonra İbn Abdüzzâhir bu fethi şu cümlelerle övmüştür:

Ey; yer yüzünün meliki sana müjdeler olsun,

Kesin bir irade edindin,

Akkâr kesinlikle,

*Akkâ ve fazlasıdır.*⁸⁰⁶

Edward Olayı

İngiltere veliahdı Edward, Haçlılarla yapılan anlaşmadan sonra geldiği için anlaşmaya dahil olmadı. Kakun ve Ba'ne çevresine saldırdı. Sultan Baybars, Moğol tehlikesiyle meşgul olduğu için Edward ile ilgilenmesi için Remle Valisi Şâver'i görevlendirdi. Şâver, Edward'ın yanına İsmâili fedailerinden birkaç kişiyi gönderdi. Şâver ona, Baybars hakkında haber taşıyacağını bildirdi. Ayrıca Edward ve eşine kıymetli hediyeler gönderdi. İsmâili fedaileri Edward'ın etrafındaki herkesi kontrol altına aldı. İsmâili fedailerinden biri bir gün Sultan Baybars'tan haber getirdiğini söyleyerek yanına girmek için izin istedi. O anda Edward'ın yanında sadece tercümanı vardı. İsmâili fedaisi Edward'a saldırdı. Onu beş yerinden bıçakladı. Fakat Edward bu olaydan yaralı kurtuldu. Bu olay Zilkade 669/1271 Haziran ayında meydana geldi. Fedai orada öldürüldü. Bu olay üzerine Haçlılar, Akkâ Kalesi'nden çıkıp karşılaştıkları Müslümanlardan birkaç kişiyi öldürdü.⁸⁰⁷ İki ay sonra iyileşen Edward, krallık tacını giymek için 22 Eylül 1272 yılında ülkesi İngiltere'ye gitti.⁸⁰⁸ Edward, Haçlı Seferlerinden umduğunu bulamadan ve başarıya ulaşmadan ülkesine döndü. Böylece Edward'ın Haçlı Seferi sona ermiş oldu.

⁸⁰⁵İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 380-381; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/211-212.

⁸⁰⁶İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 381.

⁸⁰⁷İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 401; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 134; George, *Haçlı Savaşları Tarihi*, 268.

⁸⁰⁸Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, 116; George, *Haçlı Savaşları Tarihi*, 269.

3.29. Kureyn (Montfort, Starkenberg) Fethi

Töton şövalyelerine ait Montfort Kalesi, Akkâ'yı Müslümanların saldırısından korumak ve Müslümanlar üzerine de düzenli bir şekilde saldırmak için stratejik konuma sahip bir dağın zirvesine yapılmıştır. Bu kale, sahilde bulunup 1120-1271 yılları arasında Alman asıllı Töton şövalyelerinin Doğu'daki merkez olarak kullandıkları yerdir.⁸⁰⁹

Sultan Baybars, Akkâr fethinden sonra Hısnü'l-Ekrâd'ın tamir işleriyle ilgilenmeleri için buraya Emir İzzeddin Efrem ve İzzeddin Aybek Şeyh'i bıraktı. Baybars, 15 Şevval 669/27 Mayıs 1271 tarihinde Dimaşk'a gitti. 24 Şevval 669/5 Haziran 1271 tarihinde buradan ayrılıp Kureyn önlerine geldi.⁸¹⁰ Bu kale çok muhkem bir yerde kurulmuş olup Safed bölgesine zararı dokunuyordu. Sultan Baybars, Safed Kalesi'ni ele geçirdikten sonra onlara göz dağı vermek için buraya saldırı düzenledi. Hısnü'l-Ekrâd ve Sâfisâ Kalesi fethedildikten sonra sıra buraya gelmişti.⁸¹¹ Safed Kalesi'ne gidip orada mancınıklar hazırlayıp Kureyn Kalesi'nin önüne geldi. Akabinde Akkâ'dan elçiler geldi. Sultan Baybars, kaleye ok fırlattığı sırada üzerinden geçen bir kuşu okla vurdu. Kuş getirildiğinde üzerinde askerler arasında bulunan bir casustan kendisiyle ilgili bilgilerin olduğu bir not bulundu. Bu kuşu elçiye verip "Haçlıların okumaları için bunu yanında götür. Bu casusunuzdan size yazılan bir nottur. Kuşu okumla vurmuştum. Biz, sizin haberlerimizi almanızdan memnun oluruz dedi."⁸¹²

Memlük askerleri 1 Zilkade 668/11 Haziran 1271 tarihinde Rabaza'yı, bir gün sonra ise Başûreyi aldılar.⁸¹³ Burada lağımcılar gediklerde surlar açmaya başladılar. Sultan Baybars, kale duvarlarından bir taş getirene 1000 dirhem ödül vereceğini duyurdu. Savaş tüm hızıyla şiddetlendi. Bu sırada savaşın şiddetine daha fazla dayanamayan Haçlıların elçileri geldi. Yanlarında silah ve malları olmayarak kaleden ayrılmaları ve istedikleri yere gitmeleri hususunda anlaşıldı. İbn Abdüzzâhir, Sultan Baybars'ın ağzıyla eman belgesini yazdı. Daha sonra Memlük sancakları Kureyn surlarına çekildi. Emir Bedreddin Beyserî, Haçlı tutsaklarını Akkâ Kalesi'ne götürdü.⁸¹⁴ Baybars, atına binip sabaha karşı Akkâ önüne geldi. Fakat Haçlılar tarafından herhangi bir hareket olmadı. Daha sonra Baybars, Kureyn'deki karargâha döndü. Bilahare Akkâ üzerine tekrar hamle yaptı. Yine Haçlılar tarafından herhangi bir karşılık

⁸⁰⁹ Gülşen İstek, *Demir ve Kan Töton Şövalyeleri*, (İstanbul: Beyan Yayınları, Şubat, 2023), 134-139.

⁸¹⁰ Bu kale Haçlı Seferleri döneminde kurulan Töton Tarikati'ne aittir. Bu tarikatın kuruluş amacı sağlık hizmetleri iken daha sonraları askeri bir hüviyet kazanmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Gülşen İstek, *Demir ve Kan Töton Şövalyeleri*; Halil Yavaş, "Töton Şövalyelerinin Ortaya Çıkışı ve Geç Orta Çağ'da Kuzey Avrupa'da Tesiri", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (Aralık-2018), 4.

⁸¹¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 385; Makrîzî, *Sülûk* 2/70,

⁸¹² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 386; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/211-213; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/161.

⁸¹³ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 129.

⁸¹⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 386.

olmayınca Lehun'da kamp kurdu.⁸¹⁵ Kureyn Kalesi, 24 Zilkade 668/4 Temmuz 1271 tarihinde alınıp tamamen yıkıldı.⁸¹⁶

3.30. Kusayr'ın Fethi

Sultan Baybars, emir ve askerlerle birlikte Harim'den Antakya otağına geldi. Askerler atlarını ve ganimet olarak aldıkları koyunları burada otlattı. Baybars keşif için Şemseddin Sungurcak Zahiri, Şemseddin Sungur Elfi ve Emir Sabıkeddin'i Antep tarafına gönderdi. Kusayr Kalesi, Haçlıların vekili Rum patriğine bağlı olup Antakya patriğinin idaresindeydi. Selâhaddîn Eyyûbî 584/1188'de burayı almak istese de buna muvafık olamadı. Sultan Baybars, Antakya'yı fethettikten (668/1268) sonra sıranın kendilerine geleceğini anladıkları için Kusayr hâkimi, Baybars ile anlaşma talebinde bulundu. Baybars bu teklifi kabul etti. Buna göre Kusayr arazileri ikiye bölünüp yarısı Memlûklere verilecekti. Daha sonra bu anlaşmayı kabul etmedikleri gibi şer ve fesat olan halkı, Memlûk Devleti'ne ait olan Fû'â ve çevresine saldırıda bulundu. Moğol ve Haçlılara casusluk yapan Samğar, Harim'e geldiği zaman Moğollara kılavuzluk etmiş ve kale surlarına çıkararak bunu kutlamak için davul eşliğinde eğlence yapmıştı.⁸¹⁷ Sultan Baybars, bu yıl içinde Ermeniler üzerine sefer düzenlemişti. Sefere çıkmadan önce Ermeni askerlerine hiçbir suretle şarap satılmamasını söylemesine rağmen Kusayr halkı bunu dinlemedi. Sultan Baybars, 15 Şevval 673/13 Nisan 1275'te Emir Seyfeddin Devâdâr'ı, Kusayr naibi Guillaume'nin yanına gönderdi. Seyfeddin Devâdâr askerleriyle birlikte Kusayr Kalesi'nin önüne gitti. Guillaume, Seyfeddin Devâdâr ile görüşmekten çekindi. Seyfeddin Devâdâr, bu durum karşısında öfkelenerek geri döner gibi yaptı. Guillaume, bunu öğrenince Seyfeddin Devâdâr'ın gönlünü almak için hızlıca dışarıya çıktı. Seyfeddin Devâdâr, kaleden uzaklaştıktan sonra tekrar dönüyormuş gibi hamle yaptı Guillaume ile karşı karşıya geldi. Seyfeddin Devâdâr, Guillaume'nin yanındaki askerleri kılıçtan geçirdi. Haçlılar kalenin kapılarını kapattı. Seyfeddin Devâdâr, Guillaume'yi yakalayıp Sultan Baybars'ın yanına getirdi. Guillaume, Kusayr Kalesi'ni teslim etmeleri için adamlarına bir mektup gönderdi. Fakat onlar bu teklifi kabul etmedi. Sultan Baybars, Kusayr Kalesi'ni fethetmeleri için Halep emirlerinden Seyfeddin Sarâvî ile Antakya Valisi Şihâbeddin Mervan'ı ve bir grup süvari ile Kusayr'ı kuşatmaları için gönderdi. Bu arada Sultan Baybars, yaşlı Guillaume ile Dımaşk'a doğru hareket etti. Guillaume, Dımaşk'ta esir olan babasıyla görüştüktan sonra orada vefat etti. Kusayr'ın fethi tüm hızıyla devam ederken erzakları azalan Haçlı şövalyeleri eman dilemek zorunda kaldı. 23 Cemaziyevvel 674/14 Kasım 1275'te Haçlılar Kusayr Kalesi'ni Memlûk emirlerine teslim etti. Haçlılar istedikleri yere gönderildi. Kusayr Kalesi'nin alınmasıyla birlikte Antakya kontluğuna bağlı sadece Lazkiye kaldı.⁸¹⁸

⁸¹⁵ Makrîzî, *Sülûk* 2/ 70. Buranın isminin Lecun olduğunu söyler.

⁸¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/213; Makrîzî, *Sülûk* 2/ 70.

⁸¹⁷ İbn Şeddâd, *Târîhü'l-Melikü'z-Zâhir*, 121; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 145; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/219.

⁸¹⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 444-445.

3.31. Sur Kuşatması

Sultan Baybars, Sur hâkimi ile daha önce anlaşma imzalamıştı. Fakat Memlûk elçisi yanına vardığında anlaşmanın bazı maddelerini çıkarıp yemin etmişti. Sultan Baybars, Şam'a geldiğinde yanına bir kadın geldi. Kızı ve kendisinin Sur'da esir olarak tutulduğunu, fidyesini verip özgürlüğüne kavuştuğunu söyledi. Kızı için belirlenen fidyeyi Dımaşk'taki vakıflardan alıp Haçlı diliyle yazılan bir belge düzenleyip Sur'dan onu da kurtardığını belirtti. Kızıyla birlikte Safed beldelerine yaklaşıncı Sur'dan gelen Haçlıların kızını tekrar alıp onu zorla Hristiyan yaptıklarını ve tekrar Sur'a götürdüklerini söyledi. Sultan Baybars, bu olaya çok kızdı. Kızı, Haçlılardan isteyen bir mektup gönderdi. Fakat Haçlılar, kızın Hristiyan olduğunu öne sürerek kızı vermedi.⁸¹⁹ Ayrıca Haçlılar, Nevâkir'deki Müslümanlardan iki kişiyi öldürüp bir kısmını da hapse attı. Sultan Baybars bu esirleri de istemesine rağmen Sur hâkimi, esirleri vermeye yanaşmadı. Bunun üzerine Sultan Baybars, 20 Ramazan 667/23 Mayıs 1269'da hafif süvarilerden oluşan birliğiyle Sur üzerine doğru harekete geçti. Emir Cemâleddin Muhammed ve Atabek'te farklı yönlerden Sur'a saldırdı. Bu esnada Cemaleddin Akkuş Rûmi'nin askerlerinden biri Sur'a kaçtı. Sur hâkimi, bu askeri de hemen Hristiyan yapıp istenilmesine rağmen yine Hristiyanlığını ön plana sürerek vermedi. Bu olayların üzerine Sultan Baybars, Sur beldesinin ekinlerine zarar vermeye başladı. Emirler, kadın ve çocuklardan oluşan çok sayıda esir getirdi. Sultan Baybars, askeri karargahına döndü. Kızın teslim edilmesi için de Sur sahibine zaman tanıdı. Fakat kız ve Memlûk askerleri serbest bırakılmadı. Sultan Baybars, Sur'u yağmalamak ve buraya gelen erzaka engel olmak için bir birlik gönderdi. Böylece Memlûk askerleri Sur'u yağmalayıp geri döndü.⁸²⁰

3.32. Sarmûşâk'ın Fethi ve Haçlıların Şağur ve Ba'ne'ye Saldırısı

Memlûk ordusu, 667-69/1269 yılında Bire (Birecik) tarafına akınlar düzenledi. Daha sonra Kahta ve Gerger arasında yer alan Sarmuşak Kalesi Haçlıların elinden alındı. Kaleyi savunan Haçlı askerleri öldürüldü. Hayvan sürüleri ele geçirildi. Buradaki çiftçilerin çoğu göç etti. Alınan ganimetin 1/5 divana verildi. Sultan Baybars, burada başarılı olan kimselerin Hamise, Şeyzer ve Antakya'ya yerleşmelerini istedi.⁸²¹ Haçlılar, bayram günü sabahında 1500'den fazla süvari ve çok sayıda yaya askerlerden oluşan birlikleriyle Şuğar ve Ba'ne civarına saldırı düzenledi. Buraların mahsulünü toplayıp ekinleri yaktı.⁸²²

3.33. Kıbrıs Seferi

II. Hugh'un yaşı küçük olduğu için Kıbrıs'ı, naibi olan (kuzeni) Antakya hâkimi III. Hugh d'Antioche (1267/1284) yönetiyordu. Sultan Baybars, 661-662/1263 yılında III. Hugh'un

⁸¹⁹ Nüveyrî, *Nihayetü'ereb*, 30-31/205.

⁸²⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 347.

⁸²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/205-206

⁸²² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 390.

Suriye sahilindeki Memlûk limanlarına ve ticaret gemilerine saldırmasından dolayı rahatsızlığını Suriye'deki Haçlı liderleri aracılığıyla bildirmiş olsa da III. Hugh, bu saldırganlığını sürdürdü. III. Hugh'un bunlarla da yetinmeyip Sultan Baybars'ın deniz yoluyla Kıbrıs üzerinden Anadolu Selçuklu Devleti'ne göndermiş olduğu elçilerden birini öldürmesi ve mallarına el koyması bardağı taşıran son damla oldu.⁸²³

1267 yılında II. Hugh ölünce Kıbrıs tahtına III. Hugh geçti. Haçlıların yeni kralı olan III. Hugh, Akkâ hâkimi de oldu. 666/1268 yılında Sultan Baybars ile Akkâ ve civarındaki yerlerin paylaşılması için birtakım müzakerelerde bulunmuş olsa da Baybars'tan istediğini alamadı.⁸²⁴

Kıbrıs Haçlı birlikleri, 1269 yılında İskenderiye'deki limana saldırıp Müslümanların iki gemisini rehin aldı. Baybars bu durum karşısında Haçlı elçilerini çağırıp onları tehdit etti fakat bu tehdit pek fayda sağlamadı.⁸²⁵ Bu yağmadan sonra barış isteyen III. Hugh, Baybars'tan Ba'lebek ve Nablus'u istedi. Bu istek karşısında hiddetlenen Baybars, "Bunun aklı başında mı acaba. Ben onların kalelerini teker teker alırken o benden toprak istiyor" diyerek tepki gösterdi.⁸²⁶

Baybars, Kıbrıs Haçlılarını, devleti için bir tehlike olarak gördüğünden uygun bir zamanda onların üzerine bir sefer yapmayı planladı. Bunun için devletin çeşitli vilayetlerinden gemi ustalarını getirtip gemi yapmalarını emretti. Bu ustalar kısa zamandan 40 adet şini⁸²⁷ yaptı. Ayrıca Dimyat'ın, Nil Nehri'nin ağız kısmını, Haçlı gemilerinin geçmesini engellemek için büyük kayalarla kapattırdı. Reşid vilayetinin sahil kısmına gemi gözetleme kulesi yaptırdı. İskenderiye surlarını güçlendirip buraya 100 mancınık yerleştirdi.⁸²⁸ Baybars'ın aradığı bu fırsat aynı yıl içerisinde Akkâlîlilerin III. Hugh'tan yardım istemesiyle oluştu. III. Hugh, Akkâ'ya yardım amaçlı büyük bir donanma birliği gönderdi. Ancak denizde beklenmedik bir fırtınaya yakalanan 60 donanma gemisi battı. Diğer kalan kısmı ise Akkâlîlilerin yardımında gereken desteği sağlayamadı.⁸²⁹

Tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra filo 669/1271 yılında 17 şini ile Cemaleddin Mekki b. Hassun komutasında denize açıldı. Donanma komutanı olan İbn Hassun, donanmanın herhangi bir Haçlı saldırısına maruz kalmaması ve onları gafil avlamak için şinilerin siyaha boyanıp onlara Haçlı bayraklarının çekilmesini tavsiye etti. Bu planın uğursuzluk getireceği söylene de plan

⁸²³ Makrîzî, *Sülûk* 1/ 552; İsmail Yiğit, *Memlûkler*, 5; Ayaz, *Memlûk-Kıbrıs İlişkileri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016), 55-56; Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hâkimiyetine Girişi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 95 (1995), 83; Ergun Üstün, "Memlûk Devletinin Kıbrıs'ı Hâkimiyeti Altına Alması", *Orta çağ Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 28.

⁸²⁴ Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 331-332; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/278.

⁸²⁵ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/161-162.

⁸²⁶ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/162.

⁸²⁷ Savaşlarda kullanılan bir tür gemi.

⁸²⁸ Makrîzî, *Sülûk* 1/526; Burak Gani Erol, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012), 127.

⁸²⁹ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/161.

uygulandı.⁸³⁰ Ancak Kıbrıs'ın Limasol şehri yakınlarında şiddetli bir fırtına koptu. Bu fırtınada 11 şini çarpışarak ve karaya vurarak kullanılamaz hale geldi. İçinde yaklaşık 1800 Memlük askeriyile birlikte Kıbrıs Haçlılarına esir düştü. Diğer şiniler ise Mısır'a, İbn Hassun komutasında gelebildi.⁸³¹

Kureyn fethi esnasında Kıbrıs kralı III. Hugh, Sultan Baybars'a şinilerin fırtınadan dolayı battığını ve ele geçirilip mürettebatının da esir edildiğini bildiren alaycı bir üslupla kaleme alınmış bir mektup gönderdi.⁸³²

Kureyn alındıktan sonra bu mektuba cevaben İbn Abdüzzâhir, Baybars'ın diliyle şunları yazdı:

Sultan Baybars'tan Hugh'e cevaben: "Hamd, Allah'adır. O, beni hükümdar yaptığından beri hiç yenilmedim. Bana göz değmesinden korkuyorum. Başka bir şey olmadan sadece bu oldu. (Yenilim sadece budur.) Bu mektup soylu Uk de Luzinyal (Hugh de Lusinnan)'adır. Allah, onu ehline karşı doğruyu kazananlardan eylesin. Öncesinde ve sonrasında kazanamadığı zafer, bir iyilik veya buna benzer bir şey için övünmesin. Onun bilmesi gerekir ki; Allah bir kimseyi mutlu etmek isterse o kimsenin sıkıntılarını giderir. Bize fırtınada birkaç tane şinimizin parçalanıp battığını haber vermiş, bununla gururlanıp sevinmiş. Şimdi bizde ona el-Kureyn'nin fethinin müjdesini veriyoruz. Kureyn'e sahip olmanın müjdesi nerde, Allah'ın bize kendisiyle kâfi geldiği göze sahip olmamızın müjdesi nerde! Demir ve tahtaya egemen olmak ne kadar da şaşılacak şey! Asıl şaşılacak olan muhkem kaleleri ele geçirmektir. O söyledi biz de söyledik. Allah bizim sözümüzün doğru olduğunu en iyi bilendir. O güvendi biz de güvendik. Allah'a ve kılıcına güvenme nereden, rüzgâra güvenme nereden. İyi havada kılıçla zafer kazanılır rüzgarla zafer kazanılmaz. Biz bir günde birçok parça yaparken siz bir parça yapmayı unuttunuz. Biz yüzlerce kaleyi donatırken siz yüz yılda bir kale dahi donatamadınız. Kimde atacak varsa atsın. Her kılıcı olan onunla en iyi şekilde vuruşamaz ve bunu bilmez. Eğer denizde gemiler teker teker eksilirse bizde bunlardan binlerce vardır. Denizin ortasında gemileri batırmak, safların içinde mızrakla saptamak gibidir. Sizin atlarınız gemilerdir. Bizim gemilerimiz ise atlarımızdır. Denizin içinde yürüyenler ile bataklıkta duranlar arasında fark vardır. Arap atı ve şahinlerle avlananlar ile kargayla avlanıp övünenler arasında fark vardır. Siz bizden yıkık harabe bir köy aldığınızda biz sizden kaç tane mamur köyü ele geçirdik. Siz buranın halkını yakalayıp esir aldıysanız biz sizin beldelerinizin

⁸³⁰ Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 386-387.

⁸³¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 387-388; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 130; İbnü'd-Devâdârî *Kenzü'd-Düer*, 8/162; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/284; Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri* (İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2009), 134; Yiğit, *Memlükler*, 51; Ayaz, *Memlük-Kıbrıs İlişkileri*, 57-58; Andre Clot, *Kölelerin İmparatoru: Memlüklerin Mısır'ı*, çev. Turhan Ilgaz (İstanbul: Epsilon, 2005), 61.

⁸³² Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 387.

kaçını boşalttık, halkını esir aldık. Siz ne kazandınız biz ne kazandık. İşte bizim neler kazandığımızı gör. Şayet bir kimse mülkünün elinden alınmasını istemiyorsa susmalı ve konuşmamalıdır.”⁸³³

Memlük Devleti'nin deniz savaşında başarısız olmasının temel sebebi; (komutanların denizci olmasına rağmen) bu harekâta katılanların çoğunluğunun köylüler ve deniz savaş sanatından anlamayan kişiler olması, deniz savaşını küçümsemeleri, denize dayanıklı gemiler inşa edememeleri, bu çıkarma için herhangi bir tatbikat yapmamış olmaları olarak değerlendirilebiliriz. Gemi kullanımından anlamayan ve rüzgârın yönünü hesaplayamayan bu birlik, düşmanla karşılaşmadan esir düştü.⁸³⁴

Baybars, bu başarısızlığın karşısında yılmadan denizin sert dalgalarına dayanabilecek güçlü gemiler yapması için farklı meslek gruplarından oluşan 850 kişiyi bir araya toplayıp emirlerin de gözetiminde yeni bir filonun yapılmasını emretti. Bir yıl gibi kısa bir zaman zarfında batan gemilerden daha fazla gemi inşa edildi ve tekrar Kıbrıs üzerine gönderilmek üzere hazırlıklar yapıldı. Sultan Baybars, Mısır'da gemi yapımında görevli kişilere 20 adet şini yapılmasını ve Kus'ta bulunan 5 adet şininin de getirilmesini emretti.⁸³⁵

Sultan Baybars, Kıbrıs harekâtı için hazırlık yaparken Moğolların Bire⁸³⁶ (Birecik)'e saldırdığı haberi geldi. Baybars, ordusuyla birlikte 670-1/1272 yılında harekâta geçerek Bire'ye doğru hareket etti. Giderken develer üzerinde götürdüğü tekneleri Moğollara karşı Fırat Nehri'nde kullandı.⁸³⁷ Burada yapılan savaşta Moğolları bozguna uğrattı. Moğol ordusu Irak'a kadar çekilmek zorunda kaldı. Bu zaferden sonra Sultan Baybars, yarım kalan Kıbrıs fethi için bazı hazırlıklar yapmış olsa da ömrü buna vefa vermedi.

Akkâr ve Kureyn fethedildikten sonra sıranın kendisine geleceğini anlayan ve Memlük ordusunun yaklaştığını öğrenen Sur Hâkimi John de Monfort, Sultan Baybars ile anlaşma yapmak için elçilerini gönderdi. Bu anlaşmaya göre Sur'a bağlı olan 10 beldenin Haçlılara, beş beldenin ise Memlük Devleti'ne verileceği, kalan yerlerin ise paylaşılması üzerine anlaşma sağlandı.⁸³⁸ Sultan Baybars, bu anlaşma üzerine yemin etti. Baybars, Sur hâkimi John de Monfort'a yemin ettirmek üzere elçisi İbn Kaysârâni'yi gönderdi.⁸³⁹

⁸³³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 387-388; Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, 130.

⁸³⁴ Erol, *Memlük Deniz Kuvvetleri*, 130; David Ayalon, "Memlûkler ve Deniz Kuvvetleri, İslâm Âlemi ile Hristiyan Avrupa Arasındaki Mücadelenin Bir Safhası", çev. Salih Özbaran, *Tarih Dergisi* 25 (1971), 44.

⁸³⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 387; Makrîzî, *Sülûk* 2/ 71.

⁸³⁶ Birecik, günümüzde Şanlıurfa İline bağlı bir ilçedir. Denizden 450 metre yükseklikte bulunup Fırat Nehri'nin sol tarafına kurulmuş etrafı ovayla çevrili bir şehirdir. Kuzey Suriye'den Mezopotamya'ya giden anayolun üzerinde bulunur. Daha fazla bilgi için bkz. İdris Bostan, "Birecik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/187-189.

⁸³⁷ Makrîzî, *Sülûk* 2/81-82.

⁸³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/213; Makrîzî, *Sülûk* 2/71.

⁸³⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 389.

Sultan Baybars 672-673/1274-1275 yılında Kıbrıs'ta esir tutulan askerleri, fidyelerini ödeyip kurtarmak için Emir Fahreddin Mukri'yi Sur'a gönderdi. Haçlılar, "Onlar, fırtınada denize düştüler. Bundan dolayı onlar anlaşma dışındırlar" diyerek Memlük denizcilerini vermedi. Buradaki esirler takas edildi sadece sekiz tane memlük esiri kaldı. Bu sekiz kişinin içinde İskenderiye reisi ve Dimyat reisi Ebu'l-Abbas Mağribi de vardı. Haçlılar, bu reisleri Akkâ'da bir kulede hapsedti. Sultan Baybars, Safed naibi Seyfeddin Kutluboğa'ya bunları kaçırmamasını emretti. Kutluboğa, Haçlı yöneticilerinden biriyle para karşılığında reislerin yanına eğe ve testereyle girmesi için anlaştı. Esirler kalenin sarnıcından çıkıp tekneye binip kaçtı. Oradan da atlarla Kahire'ye gitti. Bu olaydan Akkâ'daki Haçlıların haberi bile olmadı.⁸⁴⁰

Mısır'da Memlük Devleti'nden önce, Fâtîmîler ve Eyyûbîler güçlü bir donanma bırakmadığı gibi Memlük Devleti'nin ordusunu da kara birlikleri oluşturduğu için donanma, Haçlılarla mücadele edecek bir güçte değildi. Fakat Haçlıların elinde bulunan Trablus, Akkâ, Sur, Beyrut ve Aslîs gibi sahil kentlerinin fethi ve Haçlıları destekleyen Avrupalı devletlerin gönderdiği yardıma engel olmak için güçlü bir donanmaya ihtiyaç vardı.⁸⁴¹

3.34. İkinci Sis Seferi

1271 yılında Sis kralı I. Hetum öldükten sonra Ermeni tahtına geçen III. Leon, Memlük Devleti'yle imzalanan anlaşmaya uymadı.⁸⁴² Kaleleri tahkim edip binalar yapmaya devam etti. Ayrıca vermesi gereken yıllık hediyeleri de vermedi. Ermeniler yine Moğol serpuşları giyip Memlük tüccarlarına saldırdı. Bu durum Anadolu-Suriye ticaretine büyük bir darbe vurdu. III. Leon, babasının siyasetini devam ettirip Haçlılara tabi olup Moğollarla da iş birliği yapmaya devam etti.⁸⁴³

Sultan Baybars, Anadolu-Suriye ticaret yolunun güvenliğini sağlamak ve Ermenilerin Haçlı-Moğol ittifakını ortadan kaldırmak için Ermeniler üzerine güçlü bir orduyla saldırmak istedi. Bu sebeple Emir Hüsameddin Ayıntâbi'yi Maraş üzerine gönderdi. Maraş ve Sis bölgesine saldıran Ayıntâbi pek çok ganimetle döndü. 674/1275'te Müslümanlardan 30 kişilik bir grup Abbasi halifesi Me'mûn'un mezarını ziyaret etmek için Tarsus'a gitti. Ermeni kralı III. Leon, bu 30 kişilik grubun içinde Sultan Baybars'ın da kılık kıyafet değiştirerek var olduğunu düşündü ve bu birliğin hepsini tutuklattı. Tutuklanan kişilerin kimler olduğunu öğrenmek için sürekli elçiler gidip geldi. III. Leon bu durumdan şüphelenerek bunları serbest bırakmadı. Bunun üzerine Sultan Baybars, Emir Kalavun ve Hazinedâr Bedreddin Bilik komutasında bir orduyu

⁸⁴⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 430; Makrîzî, *Sülûk* 2/89.

⁸⁴¹ Erol, *Memlük Deniz Kuvvetleri*, 131.

⁸⁴² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/216; Urfalı Vahram, *Kilikya Ermeni Kralları Vahram Vakayinâmesi*, 27-28.

⁸⁴³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 431.

Çukurova tarafına sevk etti. Bu birlik Çukurova'ya girip Sis ve Ayas'a kadar yağmaladı. Ermeni kral III. Leon, bunun üzerine Müslüman esirleri öldürtüp mallarına da el koydu.⁸⁴⁴

Sultan Baybars, Ermeni meselesine kökten çözüm bulmak istiyordu. Orduyu Kal'atü'l-Cebel'de teftiş edip Sis üzerine yürümeye karar verdi. Mısır'da yerine Emir Şemseddin Aksungur Furkâni ile Mevla Sahib Vezir Bahaüddin'i bıraktı.⁸⁴⁵ Fakat askerlerin Şam üzerine yürüyeceğini bildirdi. 3 Şaban 673/1 Şubat 1275'te ordusuyla birlikte yola koyuldu. 27 Şubat'ta yoğun kar yağışına rağmen Dımaşk'a ulaştı. Dımaşk askerleri de tam teçhizatlı bir şekilde ana orduya katıldı. 7 Ramazan 673/6 Mart 1275 tarihinde Dımaşk'tan ayrılan ordu, Hama'ya doğru yol aldı. Hama'daki Memlük birlikleri ve bazı Araplar da ana orduya dahil oldu. Sultan Baybars, çok güçlü bir orduyla Sis üzerine hareket etmeye başladı. Öte yandan keşif birliği olarak Mühenna b. İsa ve Hüsameddin Ayntabî'yi, Moğolların hüküm sürdüğü Bire (Birecik) tarafına gönderdi.⁸⁴⁶ Sultan Baybars, Nireb Sermine'ye gelinceye kadar Derbesâk tarafına doğru yürüdü. Emir Şemseddin Sungurca Zahiri'yi ve bir grup askeri ordunun ağırlıklarıyla birlikte burada bıraktı. Emir Candar İzzeddin Efrem ve Mübarezzeddin Turiyi savaş hazırlığı yapmaları ve ordunun karşılaşılabileceği engelleri ortadan kaldırmaları için Kara Nehir tarafına gönderdi. Sultan Baybars, Derbesâk ve Bağrâs arasında ordugâh kurdu. Binlik emirlerinin her birini farklı yönlere göndererek ordugahın güvenliğini sağladı.⁸⁴⁷

Sultan Baybars, Sis üzerine yürümeden önce askerlerin nakli için Akdeniz'de 30 gemi hazırlattı. Sonra kendisi de İskenderun kapısının içindeki surun içine indi. Sonra Miskeb'e doğru yürüdü. Ordu Masisa Köprüsü'nü aldı. Burada pek çok manda, sığır ve koyunu ganimet olarak ele geçirdi. Bu arada bir grup Türkmen ve Arap, Sultan Baybars'a itaat etmek için geldi. Öncü kuvvetler gizli yolları buldu. Memlük ordusu, Rum derbendine ulaştığında Moğolların yaşlı ve gençlerinin de içinde bulunduğu aileleri esir aldı. Sultan Baybars, bayramı Sis'te geçirdi. Ermenilerin dünyadaki cenneti olarak tasvir edilen, insanları hayran bırakan, gül bahçelerinin olduğu Sis şehrinin kilise ve kaleleri, tekfurun sarayları, yakılıp yıkıldı ve şehir yerle bir edildi.⁸⁴⁸

Emir Cemâleddin Muhammedî ve Emir İzzeddin Dimyâti Tarsus'a yöneldi. Buraya da 300 kadar katır ve at alarak geldi. Mübarezzeddin Turi ve İzzeddin Kerki deniz kıyısındaki Ermenilerle savaştı. Buradaki gemileri ele geçirip mürettebatını öldürdü. Emir Seyfeddin Zeyni de Berzin Kalesi'ne hücum etti. Emir Bedreddin Aydemîrî Adana'ya gitti. Burada kadın ve çocukları esir aldı. Memlük askerleri dağlara hücum etti. Dağlara saklanan birçok kimse öldürüldü. Şam

⁸⁴⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 144; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/177; Urfalı Vahram, *Kilikya Ermeni Kralları Vafram Vakayinâmesi*, 31; Simbat, *Vekâyinâme (951-1334)*, 89; Turan, *Türkiye Tarihi*, 511; Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, 2/49.

⁸⁴⁵ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, 2/48.

⁸⁴⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/216.

⁸⁴⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 433.

⁸⁴⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/217.

askerleri burada bulunan Haçlı ve Ermeni halkından birçok kimseyi öldürdü. Emir Bedreddin Beyserî ve Emir Seyfeddin Ayıtmış Saidi Ayâs'a geldi. Memlûk ordusunun geleceği daha önce Haçlılar tarafından Ayas halkına bildirilmişti. Halk değerli eşyalarını gemilere yükleyerek kaçmak istedi. Fakat Haçlı ve Ermenilerden oluşan yaklaşık 2.000 kişi denizde fırtınaya yakalanıp boğuldu. Bire (Birecik) tarafına giden Emir Mühenna b. İsa ve Hüsameddin Ayntâbî, Rasulayn'a kadar gidip Moğollardan pek çok ganimet alıp döndü.⁸⁴⁹

Emirlerin, seferlerden elde ettikleri başarılarından sonra Sultan Baybars, Masisa'ya gelip şehri iki taraftan ateşe verdi. Adası olan bir nehirden geçerken Masisa halkının bir kısmının burada saklandığını gördü ve askerler nehirde atlarını yüzdürerek adaya çıktı. Buradaki halkın bir kısmı öldürüldü bir kısmı ise esir edildi. Daha sonra Tell Hamdûn ve Nekira (Nukra) Kalelerini aldı. Emirlerin elde ettikleri ganimetler ovaya getirildi. Ova ganimetlerle doldu taşı. Sultan Baybars, kendisine hiçbir şey almadan tamamını askerlerine dağıttı. Dağıtım işi bittikten sonra Harim'deki çadırına gitti.⁸⁵⁰

I. Haçlı Seferiyle birlikte Haçlılara yardım için Antakya'da bulunan Ermeni asıllı Firuz, onlara yardım ederek Haçlıların Antakya'yı kuşatmasında büyük rol oynamıştır. Ermeniler, 1260 Aynicâlût savaşında ise Moğolların yanında yer almıştır. Bu savaştan sonra Memlûk Devletinin rakibi olmuştur. Ermeniler, özellikle Moğolların Anadolu'ya gelmesinden sonra onların desteğini alarak Memlûk şehirlerine zaman zaman akınlarda bulunmuştur. Sultan Baybars hem ticaretin devamlılığı hem de Moğol ve Haçlılara verdiği desteği ortadan kaldırmak için Haçlı ve Moğollarla savaşmadığı dönemlerde Ermenileri ortadan kaldırıp Suriye'nin kuzeyini güvence altına almak için onlarla mücadele etmişti. Sultan Baybars döneminde Ermenilere çok büyük kayıplar verdirilmiş olsa da tamamen ortadan kaldırılamadı. Ermenilerle mücadele, Sultan Baybars'ın ölümünden sonra da devam etti.⁸⁵¹

Bu fetihten sonra şair duygularını şöyle dile getirmiştir:

Yarın her evdeki Kılınc harekete geçecek,

Ve her evdeki dört nala koşan atlar,

Bağrâs'ın üzerine yükseldi ve sıkıldı,

Patikalar daraldığında erkeklerin kalplerinin verdiği zarar sebebiyle,

Şüphe yok ki, bu kavim fitne ateşini tutuşturdu,

⁸⁴⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 436; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 145; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/217-218.

⁸⁵⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 437.

⁸⁵¹ Mehmet Ersan, "Türk Ermeni Külliyyatı", *Türk Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları), 2/199; Daha fazla bilgi için bkz. Savaş Sertel, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk- Ermeni İlişkileri*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006).

*Onlara doğru yürüdüm ve ateşlerinin söndüğünü söyledim.*⁸⁵²

3.35. Haçlılarla Yapılan Anlaşmalar

3.35.1. Hospitalier ile 1271'de Antartûs ve Markab Anlaşması

1. "Bu anlaşma Sultan Baybars ve veliahtı Muhammed Berke Han ile Hospitalier şövalyelerinin komutanı Hugh Revel arasında 10 yıl sürecek bir şekilde imzalanmıştır."⁸⁵³
2. Bu anlaşma daha önceki anlaşmada belirtilen yerlerin tamamını kapsar. Ayrıca Badra Kalesi ve civarı, İsmâilere ait topraklar, Markab Kalesi civarının gelirleri de olmak üzere hepsi Baybars'a ait olacaktır.
3. Bu anlaşma gereği Hospitalier şövalyelerine ait mallar güvende olacaktır. İki taraf kendine başına herhangi bir tasarrufta bulunmayacaktır.
4. Bu anlaşma gereği herhangi bir problem yaşanıldığı zaman Müslümanlar şeriat konuna göre yargılanacaktır.
5. Bu anlaşma gereği Uleyka Kalesi (İsmâilere ait) ve içindeki yaşayan kimselerle hiçbir şekilde irtibat sağlanılmayacaktır. Onlarla ticari vb. şeyler yapılmayacaktır.
6. Bu anlaşma gereğince Hospitalier şövalyeleri herhangi bir kale yapamayacak ve Memlûk temsilcilerinin izni olmadan kalelerinde tadilat yapamayacaklardır.
7. Bu anlaşma uyarınca Hospitalier şövalyeleri Memlûk Devleti'nin topraklarına kara ve denizden gelebilecek düşmanlara müsaade etmeyecektir.
8. Bu anlaşma Baybars ve oğlu Berke Han tarafından süresi sona erene kadar değiştirilmeyecek. Aynı zamanda Hospitalier şövalyeleri tarafından da değiştirilmeyecektir.
9. Bu anlaşmayı imzalayan kişilerin ölmesi veya değişmesi durumunda anlaşma aynı şekilde yürürlükte olacaktır. Şayet anlaşma feshedilmek durumunda kalırsa her iki tarafa da 40 günlük mühlet verilecektir."⁸⁵⁴

Bu anlaşma Baybars'ın Hospitalier şövalyelerine ait stratejik öneme sahip Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'ni aldıktan sonra Haçlıların teklifiyle gerçekleştirilmiştir. Muhtemelen Haçlılar, Baybars'ın giderek artan fetih politikasını yavaşlatmak için bu anlaşmayı yapmıştır. Baybars

⁸⁵² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 434.

⁸⁵³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 378-379.

⁸⁵⁴ P.M Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290)*, 48-57; Anlaşmanın tam metni için bkz. Zeynep Güngör, "Memlûk Sultanı I. Baybars Hospital Şövalyeleri ile İlişkileri", 65-60.

ise Haçlılarla etkin bir şekilde mücadele etmek ve zaman kazanmak, savaşlardaki ekonomik kayıplarını önlemek için bu anlaşmayı yapmıştır.

3.35.2. Akkâ Kralıyla Yapılan Anlaşma

Sultan Baybars ile Haçlı elçisi Sevâde'de karşılaştılar. Sultan, elçiyle birlikte Avca'ya gitti. Haçlılara daha öce vermiş olduğu 12 köyün dışında sekiz köy daha verdi. Haçlı elçileri anlaşma yapmak ve Şefr'am, Kâkun ve İskendûne'yi almak için sürekli gelip gidiyorlardı. Sultan Baybars, Şefr'am'ın tamamını ve İskendûne'nin yarısını, buraya ait olan bir köyün de yarısını Haçlılara verdi. Burada çiftçilik yapanlar da buraya gönderildi. Daha sonra anlaşma yemini yapmak için Hospitalier ve Templier şövalyeleri gelip hepsi ayrı ayrı yemin etti. Baybars'da Kıbrıs ve Akkâ kralı Hugh de Lusignana üzerine yemin etti. Baybars'ın elçileri Emir Fahreddin Ayâz Mukri ve Derc Katibi Sadr Fetheddin b. Keysârâni'yi, krala yemin ettirmek üzere gitti. Anlaşma 20 Ramazan 670/20 Nisan 1272 yılında başlamak üzere 10 yıl, 10 ay, 10 gün ve 10 saat olacak şekilde imzalandı.⁸⁵⁵ Sultan Baybars'ın, Haçlılarla anlaşma yapmasının sebebi, doğudan tekrar Moğol tehlikesinin başlamasıdır.

3.35.3. Trablus Kontuyla Yapılan Anlaşma

9 Ramazan/8 Mart günü Trablus kontu Bohemund öldü. Sultan Baybars, Bohemund'un oğluna şöyle bir mektup yazdı: "Lazkiye halen Müslümanlarındır. Halep sahibi buradan ayrılınca baban zulümle ve haddini de aşarak burayı ele geçirdi. Lazkiye'nin yarısı bizim diğer yarısını da size bırakıyoruz. Bu Müslümanların hukukudur." Haçlılar bu mektubu aldıktan sonra Lazkiye'nin burçlarını güçlendirdi. Müslümanlar da Haçlıların saldırmasından korktu. Bu durum karşısında Sultan Baybars, Balâtanus Naibi Rükneddin'e Müslümanların kendi toraklarına getirilmesini emretti. Bu arada Lazkiye'den, yapılan anlaşmaya sadık olduklarını, buradaki Müslümanların ayrılmasına gerek olmadığını bildiren bir mektup geldi. Ayrıca Akkâ'dan, anlaşmanın devam etmesini bildiren bir mektup geldi. Sultan Baybars, Haçlıların anlaşmayı devam ettirme isteklerini kabul etti.⁸⁵⁶

Sultan Baybars, Arka beldelerinde karışıklık olduğu için buraya asker göndermişti. Akkâ ve Kıbrıs kontları problemleri konuşup çözmek için Baybars'tan güvendiği bir elçisini göndermesini istedi. Baybars, daha önceki problemleri çözen Emir Seyfeddin Devâdâr'ı gönderdi. Seyfeddin Devâdâr Arka'ya gidip yerleşti. Balebek Naibi, bölgenin valileri, halktan yaşlı kimseler, Arka'ya hizmet edenler ve Haçlıların elçileri problemi çözmek için onun yanında toplandı. Seyfeddin Devâdâr iyi bir yönetim göstererek naip, vali ve Haçlı elçilerini denetledi. Sultan Baybars'ın saygınlığını arttırmak, Haçlıları da aşağılamak için oradaki topluluğa hilat giydirdi. Elçiler arasında görüşmeler yapıp iddialar yazıldı. Haçlı elçileri maddeleri kabul edemeyeceklerini söyleyip görüşmeyi terk etti. Fakat Sultan Baybars'ın bir sefer yapmasından

⁸⁵⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 398.

⁸⁵⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 445-446.

da korkuyorlardı. Baybars, Seyfeddin Devâdâr'ın Trablus'a gelmesini istedi. Seyfeddin Devâdâr, 8 Muharrem 672/4 Temmuz 1275'de Memlûklerin oluşturduğu büyük bir heyetle Trablus'a geldi. Onu burada kralın oğulları karşıladı. Baybars'ın mektubunu Haçlı kralına verdi. Anlaşma neticesinde Haçlılar, Memlûk Devleti'ne 20.000 Suriye altını ve 20 esirin serbest bırakılması üzerine anlaşma yapıldı. Bu zamana kadar Haçlılar ilk defa bu kadar çok para vermişlerdi.⁸⁵⁷ Trablus heyetinin fazla miktarda para vermelerinin sebebi sıranın kendilerine geldiğini bildikleri içindir. Çünkü etraflarındaki kalelerin birçoğu Baybars tarafından ele geçirilmişti.

3.36. İsmâilerle (Haşhaşilerle) İlişkiler

İsmâiler, liderleri olan Hasan Sabbah'ın 1124 yılında ölümünden sonra Suriye topraklarında hâkimiyet kurmuştu. İsmâilerin Şam bölgesinde Masyaf, Ulleyka/Uleyka, Kehf/Kef, Münife ve Kadmûs adında kalelere sahipti.⁸⁵⁸ İsmâiler, buldukları her ortamda ekonomik, siyasal ve askeri fayda uğruna din ve mezhep ayrımı gözetmeden cinayet işlemişlerdir.⁸⁵⁹ Bu durumdan rahatsız olan Baybars, zamanla güçlenen ve kendi başına buyruk hareket eden İsmâileri 1272 yılında ortadan kaldırmak istemiştir.⁸⁶⁰

İsmâiler, Alamut Kalesi'nin alınmasında Moğollara rehberlik ettikleri için Haçlılara içten içe düşmanlık güdüyordu. Bu durumdan faydalanmak isteyen Sultan Baybars, 1273 yılında Haçlıların infazında İsmâileri kullanmıştır.⁸⁶¹ Bu bağlamda Sultan Baybars, İsmâili fedailerinden birini Sur'a gönderdi. Fedai, Haçlılara kendisini Hristiyanlıktan dönme biri olarak tanıttı. 17 Ağustos 1270'te Philippe de Montfort ve oğlu Jean'a bir manastırda dua ederken saldırdı. Philippe ağır yaralandı ve daha sonra öldü, oğlu Jean ise kurtuldu. Bu suikastla birlikte İsmâiler, Memlûkleri destekleyerek Suriye topraklarındaki Haçlılarla mücadelede önemli rol oynadı⁸⁶² ve Haçlılar büyük bir darbe aldı. İsmâiler, Hospitalier şövalyelerine vermiş olduğu haraçtan kurtulmalarını sağlayan Baybars'a diyet borcunu ödemiş oldu. Sultan Baybars ise etkili Haçlı baronlarından kurtulmuş oldu.⁸⁶³ Sultan Baybars, Suriye bölgesinde Haçlılara büyük bir darbe vurup birçok kalelerini ele geçirdikten sonra sıra, Suriye bölgesinde kendi başlarına hareket eden, Memlûk Devleti ve halkın ticaret kervanları için tehdit unsuru olan ve suikastlar düzenleyen İsmâilere geldi.

⁸⁵⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 446-447.

⁸⁵⁸ Makrîzî, *Sülûk* 2/65.

⁸⁵⁹ Muhammed b. el-Muhtar eş-Şankiti, *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri*, (İstanbul: Mana Yayınları, 2. Baskı, 2016), 174.

⁸⁶⁰ Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler* (İstanbul: Mana Yayınları, 1. Baskı, 2018), 165-166.

⁸⁶¹ Michael Newton, *Famous Assassinations in World History*, (Kaliforniya: ABC-CLIO, 2014), 1/ 24.

⁸⁶² Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, (Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 147-149.

⁸⁶³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/283.

Sultan Baybars, Haçlıların İsmâiliyye şehirlerinden faydalandığı için elçiye bu durumdan rahatsız olduğunu da bildirdi. Ayrıca orduya harcanmak için para göndermelerini ve Haçlılara ödedikleri vergiyi kendilerine ödemelerini istedi. Bu görüşmeden sonra İsmâiliyye elçisi gitti.⁸⁶⁴ İsmâiler, Tapınak ve Hospitalier şövalyelerine yıllık haraç ödüyorlardı. Daha önce ne bir halifeye ne de bir sultana haraç ödememişlerdi. Tam tersine halife ve sultanlar onlara haraç ödüyordu. Cemâziyelâhir 665/Şubat-Mart 1267 yılında İsmâilerin elçileri Haçlılara ödedikleri haracı beytü'l-mâle Memlük askerlerine kullanılmak üzere getirdi.⁸⁶⁵ İsmâili grubu, Haçlı ve Memlük devletlerine karşı mücadele ederken kalıcı olmayı hedefliyordu. Fakat ya Haçlılara veya Memlük Devleti'ne tâbi olmak ya da vergi vermek zorunda kaldılar.⁸⁶⁶

Masyaf Kalesi Fethi

Masyaf Kalesi, İsmâilerin Suriye'deki ana karargahıdır. Örgütün ileri gelenleri ve fedaileri burada ikamet ederlerdi. Ayrıca meliklere buradan elçiler gönderilirdi.⁸⁶⁷ Sultan Baybars, buraya 15 Recep 668/10 Mart 1270⁸⁶⁸ tarihinde İzzeddin el-Adîmî komutasında askeri bir birlik gönderdi. Masyaf Kalesi sakinleri, kaleyi Sultan Baybars'ın naibi gelmeden teslim etmeyeceklerini bildirdi. Adîmî kendisinin Baybars'ın naibi olduğunu söyleyince kale teslim edildi.⁸⁶⁹ Daha önce Sultan Baybars'ın huzuruna gelmeyi kabul etmeyen İsmâilerin lideri Necmeddin eş-Şirâni ve oğlu Şemseddin, Masyaf ele geçirilince Baybars ile görüşmek istedi. Sultan Baybars, 90 yaşlarında olan Necmeddin'in yaşına hürmeten ve kapısına kadar da gelmesi dolayısıyla onu affedip görüşmeyi kabul etti. Görüşme sonucunda Rızâ'nin oğluyla birlikte onu ortak naib tayin etti. Rızâ, Necmeddin Şirani'nin damadıydı. Rızâ'nın babası önemli kararlarda Necmeddin'in görüşüne başvururdu. İsmâilerin lideri Necmeddin'in, Sultan Baybars'a yıllık 120.000 dirhem vergi vermesine, Rızâ'nın oğluna da yıllık 2000 dinar vergi ödemesine karar verildi. Bu durum İsmâiler tarihinde ilk kez gerçekleşmişti. Çünkü onlar vergi alır ama vergi veya haraç vermezlerdi.⁸⁷⁰

Uleyka ve Rusâfe Kalesi'nin Fethi

Uleyka Kalesi Rıza ve oğluna verilen muhkem bir kale olup ele geçirilmesi zor bir dağ kalesidir. Rıza'nın oğlu, Mısır'da tutuklanmasına sebep olacak bir olaya dahil oldu. Halbuki Sultan Baybars, onlara daha önce örneği olmayacak şekilde ihsanlarda bulunmuş ve onlara bolca mal vermişti. Fakat bunların zenginliği Balâtunus'taki askerlere bir fayda sağlamadı. Baybars, buradaki Naib Abdüzzâhir'e ve halkına, bazı kimselerin teslim edilmesi için teşvik edici, aynı

⁸⁶⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 255-256.

⁸⁶⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 270.

⁸⁶⁶ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 36.

⁸⁶⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 366.

⁸⁶⁸ Nüveyrî Masyaf Kalesi'nin fethinin 1268 tarihinde olduğunu söyler *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/157.

⁸⁶⁹ Makrîzî, *Sülûk* 2/65-66.

⁸⁷⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 366.

zamanda onları korkutucu bir mektup gönderdi. Kaledekiler Baybars'ın teklifini kabul etti. Baybars'a elçi gönderip Uleyka'nın karşılığında teklif edilen şeylerin üzerine yemin etti. 11 Şevval 669/23 Mayıs 1271 tarihinde Uleyka, Baybars'ın naiblerine teslim edildi. Baybars buraya yaya askerlerini yerleştirdi.⁸⁷¹ Daha sonra Sultan Baybars'ın naiplerinin, Şevval ayı sonunda Rusafe Kalesi'ni fethettiklerine dair mektuplar geldi.⁸⁷²

Kuley'at Kalesi'nin Fethi

Haçlılarla mektuplaştığı ortaya çıkan Necmeddin, Hısnü'l-Ekrâd fethinde oğluyla ayrı olması gerekirken beraber olduğu anlaşıldığı için Sultan Baybars'a özür dilemeye geldi. Ayrıca Necmeddin'in oğlu Şemseddin ve Atabek ile kaleleri teslim etmek ve Baybars'ın hizmetine girmek için konuştu. Baybars bu teklifi kabul etti. Akabinde Şemseddin Kehf Kalesi'nde işlerini düzenleyip geri dönmek üzere 20 gün kadar müsaade istedi.⁸⁷³ Babası Necmeddin önce Kureyn akabinde ise Mısır'a doğru yolculuk etti. Şemseddin söz vermesine rağmen 20 gün sonra gelmedi ve gelmeyi de kabul etmedi. Sultan Baybars, Şemseddin'e bir mektup yazarak kaleleri teslim edecekleri sözünü verdiğini hatırlatıp sözlerinde durmalarını, kendilerinin verdikleri sözde durduğunu, babasına 40 süvarilik bir emirlik verildiğini bildiren bir mektup gönderdi. Daha sonra Şemseddin, huzura gelmediği için Baybars'tan özür diledi. Kuley'at Kalesi dışındaki bütün kalelerin Sultan Baybars'a teslim edileceği sözünü verdi. Baybars bu teklifi de kabul etti. Şemseddin'in yanına Emir Alameddin Sencer Devâdâri ve Humus kadısını gönderdi. Bunlar Şemseddin'e yemin edip Kehf Kalesi'ni teslim etmesini istedi. Fakat Şemseddin kaledekilerle gizlice anlaşıp kaleyi vermeyince elçiler geri döndü. Bunun üzerine Sultan Baybars, Emir Alameddin Sencer Devâdâri ve ulakların komutanı Alameddin Şukayr ile yeni bir yemin metni yazıp gönderdi. İsmâiler, elçilerin Kehf Kalesi'ne girmelerine mâni olup geri dönmelerini isteyip elçilerin getirmiş olduğu mektubu almayı da reddetti. Elçiler bu durumu Baybars'a haber verince Baybars, Kehf Kalesi'nin ablukaya alınıp sıkıştırılması emrini verdi. Fakat Şemseddin, yapmış olduğu davranışlardan dolayı pişman olup 26 Safer 670/3 Ekim 1271 tarihinde Hama dışında konakladığı bir zaman diliminde Baybars'ın yanına gidip özrünü beyan etti. Baybars, huzuruna gelen Şemseddin'e hürmet edip cömertlik gösterdi. Akabinde Şemseddin Kehf Kalesi'ndekilerin emirlere karşı suikast düzenleyeceğine dair bir not gönderdi. Baybars bu durum karşısında kaledekilerin tekrardan abluka altına alınıp sıkıştırılması emrini verdi. Şemseddin ve adamlarının tutuklanıp Mısır'a götürülmeleri emrini verdi. Kalenin valisi ve Sermin nazırı yakalandı. Vali ve nazırın Havabi'de bulunan akrabaları vardı. Emir Şemseddin Balaban Davâdâr onlara kaledeki akrabalarının teslim olmaları için mektup yazmalarını istedi. Havabi'den bir grup gelip teslim oldu. Baybars, bunlara para verip

⁸⁷¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 384; Farklı tarihlendirmeler için bkz. Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, 129; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/158; Makrîzî, *Sülûk* 2/70.

⁸⁷² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 390; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/158; Makrîzî, *Sülûk* 2/76.

⁸⁷³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 393.

hil'at giydirdi. 670/7 Ekim 1271'de Hısnü'l-Ekrâd naipleri, İsmâilerin kalelerinden biri olan Kuley'at Kalesi'ni eman ile teslim aldı.⁸⁷⁴

Kehf Kalesi'nin Fethi

Sultan Baybars, İsmâilerle savaş yapmadan kalelerini eman yoluyla teslim etmeleri için sürekli iyi niyet mektupları gönderdi. Buna rağmen İsmâiler Kehf Kalesi'ni teslim etmedi. Baybars, Hama sahibi el-Melikü'l-Mansûr'u Kehf Kalesi'ni teslim etmeleri için elçi olarak göndermiş olsa da İsmâiler, kaleyi teslim etmeye yanaşmadı. Baybars, İsmâilere daha fazla baskı kurulmasını emretti. Baybars, İsmâilerden itaat beklerden tam tersine onlar isyan ediyordu. Baybars, teslim olmaları için onlara her türlü kolaylığı sağladı. İsmâilerin durumu gün geçtikçe kötüye gidiyordu. Memlük naipleri, İsmâilerden yakaladıklarını asıyordu. İsmâiler, durumlarının kötüye gittiğini anlayınca el-Melikü'l-Mansûr'un elçilerinin yanına kendi elçilerini de katarak Kehf Kalesi'nin anahtarını gönderdi. Sultan Baybars'a, Şam emiri olan Cemâleddin Akkuş Şihâbî tarafından 22 Zilhicce 671/10 Temmuz 1273 tarihinde Kehf Kalesi'nin teslim alındığına dair bir mektup geldi.⁸⁷⁵

Müneyka Kalesi'nin Fethi

Müneyka Kalesi, Ravâdif Dağı'nın üzerine kuruludur. Nasr b. Müşrif Ravadifi diye bilinen biri bu kaleye hâkim olup dağdakilere ve civarında oturan halka kötü davrandı. Müşrif Revâdîfi yakalanıp zincire vurulu bir şekilde Antakya'ya götürüldü. Yaptıklarından dolayı pişman olduğunu bildirince serbest bırakıldı. Fakat serbest kalınca yine Müslüman ve Rumlara kötü davranmaya devam etti. Rumlar tarafından tekrar yakalanınca yine af dileyip oğlunu da rehin bıraktı. Ayrıca Rumlara Ravâdif Dağı'nın arkasında Müneyka denilen bir köyün bulunduğunu buraya yapılacak bir kalenin bütün bölgeyi koruyacağını söyledi. Müşrif Revâdîfi, Rumlara hitaben Müslümanların Rumlara gücünün yetemeyeceğini, onları oradan uzaklaştıracağını ve kaleyi yapınca da Rumlara teslim edeceğini söyledi. Rumlar bu sözler karşısında Müşrif Revâdîfi'ye kaleyi yapması için yardım etti. Fakat Müşrif Revâdîfi kaleyi yaptıktan sonra Rumlara vermedi. Bu kaleyi korumak için de başka bir kale daha yapmaya başladı. Sonra Antakya komutanı Nikita 422/1030-1031 yılında Müneyka'ya gelip kaleyi kuşattı. Fakat başarılı olamadı. Rumlar daha sonraları kaleyi kuşatıp kalenin burçlarını yıktı. Tamirat gören kale, daha sonraları İsmâilerin eline geçti. O günden itibaren İsmâiler bu kaleye hâkimdi. 3 Zilkade 671/22 Mayıs 1273'te Sultan Baybars'ın naiplerine kale teslim edildi.⁸⁷⁶

Kudmûs Kalesi'nin Fethi

Kudmûs Kalesi, Mısırlıların hâkimiyetinden, Benû Muharrez'in eline geçti. Muharrez öldükten sonra kale oğlu Muniruddevle Hamdân b. Haş b. Muhriz'e geçti. Ondan sonra da akıl yönünden

⁸⁷⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 394; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/160-161.

⁸⁷⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 411-413.

⁸⁷⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/160-161.

zayıf olan oğlu Alemüddeve Yusuf b. Hamdan b. Hâş b. Muhriz geçti. Alemüddeve, Kudmûs Kalesi'ni 523/1128-1129 yılında İsmâilere verdi. İsmâiler kalelerinin teker teker ele geçirildiğini gören Kadmûs sakinlerinden bir grup Sultan Baybars'a itaatin bildirdi. İsmâiler, 8 Zilkade 671/27 Mayıs 1273 tarihinde kaleyi teslim etti. Bu kalenin alınmasıyla birlikte İsmâilerin Suriye'deki bütün kaleleri alınmış oldu. Buralara camiler yapıp kötülükler ortadan kaldırıldı.⁸⁷⁷

Sultan Baybars, İsmâilerin kalelerini savaşmadan eman yoluyla almayı tercih etmiştir. Baybars, onlarla siyasi bir çekişmeye girmek istememiş ve kendi düşmanlarının infazı için onları kullanmıştır. Ayrıca İsmâilere bol bol maddi yardımda bulunmuştur. İlerleyen yıllarda İsmâilerin siyasi otorite ve halk için tehdit oluşturduğunu gördüğünde onların gücünü kırmak için kalelerini zapt etmiştir. Böylece yapmış oldukları suikastlarla bir döneme damga vuran İsmâiler, Moğollar tarafından Alamut Kalesi'nin alınması ve Suriye bölgesindeki kalelerinin de Baybars'ın ele geçmesiyle ortadan kalkmıştır.

3.37. Haçlılarla Mücadelede Ordu

Baybars döneminde ordunun temelini Memlûk birlikleri oluşturmaktaydı. Bu dönemde de Kıpçak ve Kafkasya'dan binlerce genç alınarak gerekli askeri eğitim verilip orduya katıldı. Bu gençler devlete yük olmamaları için emirlere dağıtıldı. Bir yandan tarımla uğraşırken diğer taraftan da hazır asker konumunda idiler. Baybars döneminde Memlûklerin sayısı 40.000 süvariye çıkartıldı. Bunların temelini 4.000 kişilik Memlûk askeri oluşturuyordu. Bu askerler Kahire Kalesi'nde özel eğitime tabi tutuluyorlardı. Günümüz askeri sistemi gibi günlük askeri eğitim yapıyorlardı. Bazı günler bir kılıcı 1000 defa aynı yere vurarak isabetli vuruş tekniğini öğreniyorlardı. At üzerinde yayla ok atmada usta idiler. Baybars, askerlerin eğitimine çok önem verirdi. Bu amaçla Kahire'de eğitim amaçlı iki büyük hipodrom inşa ettirdi. Askerler burada gerekli eğitimi görüyorlardı. Baybars, Kahire'de olduğu zaman bu eğitimlere mutlaka katılırdı. Bu durum askerler üzerinde olumlu etki yapardı. Baybars, askerlere her türlü yeniliği ve yeni teknikleri öğretmede ısrar ederdi. Bu yeniliklerden biri de at üzerinde Bizans ateşine batırılmış ok atışı talimi idi.⁸⁷⁸

Baybars, Memlûk birliklerinin on sekiz yaşında olanlarına aylık para veriyordu. Fakat askerler at, silah ve zırh gibi teçhizatlarını kendileri temin etmek zorundaydı. Ayrıca sıkı denetimler de getirmişti. Mesela askeri geçit törenine katılmayan ve sefer sırasında alkol kullanan askere ölüm cezası vardı. Baybars döneminde balanslı ağırlıklı mancınık, ordunun temel silahı idi. Bu mancınıklar sökülüp taşınabiliyor ve 250 kilo ağırlığındaki taşları fırlatabiliyordu. Baybars, güçlü askeri birlikler oluşturmakla birlikte hızlı, güvenilir ve doğru haberler taşıyan istihbarat örgütü (Berfîd) de kurmuştu. İstihbarat örgütünün, Yakın Doğu'nun tümünde casusları mevcuttu. Kırsal kesimdeki bedevilere bolca ihsanda bulunarak casuslukta onlardan bolca

⁸⁷⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 413.

⁸⁷⁸ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 629.

faydalandı. Baybars bu tür yenilikleri yaparak Haçlı Seferleri döneminde güçlü, disiplinli, kalabalık ve en acımasız orduyu kurdu.⁸⁷⁹

Müslümanlar ve Haçlıların askerleri genel olarak süvari birliklerine dayanıyordu. Baybars askeri birlikleri sık sık denetlerdi. Ordunun ihtiyacı olan malzemeleri hemen tedarik ederdi. Yafa komutanı Sir Jarod Memlük birliklerini tam donanımlı bir şekilde gördüğünde hayranlığını gizleyememiş ve “Haçlıların ve Moğolların askeri birliklerini gördüm. Fakat Memlük birliklerinden daha azametlisini görmedim” demiştir.⁸⁸⁰

Memlük Ordu Yapısı

Memlük Devleti'nin ordu yapısının temeli Büyük Selçuklu Devleti ve Moğollara dayanmakla birlikte Eyyübî Devleti'nin devamı gibidir. Bunlardan almış oldukları sistemi ufak dokunuşlarla değiştirerek kabul etmişlerdir. Bu dönemde ordunun temelini, Memâlikü's-Sultaniyye, kapıkulu askerleri ve emirlerin memlükleri oluştururdu.⁸⁸¹ Ayrıca iktâlara sahip olan Kürt ve Türkmenlerden oluşan gruplar da vardı. Bu birliklerin de tamamı memlüklerden oluşuyordu.⁸⁸²

Baybars, kurmuş olduğu disiplinli orduyla Moğol, Haçlı ve Kilikya Ermenileriyle etkin bir şekilde mücadele etmiş ve bun devletlere karşı yaptığı savaşların hiçbirini kaybetmemiştir. Memlük Devleti'nin siyasi ve askeri teşkilatına yeni düzenlemeler yapan ve bazı teşkilatları da yenileyen Baybars'tır.⁸⁸³ İdari, siyasi ve askeri yapının başında emirler bulunurdu. Bu emirlere kabiliyetlerine göre sultanlığa kadar yükselebillerdi.⁸⁸⁴

Memâlikü's-Sultâniyye

Memâlikü's-Sultâniyye denilen ve Memlük ordusunun bel kemiğini oluşturan bu birlik, askerî alanda seçkin bir gruptur.⁸⁸⁵ Savaşlarda vurucu güce sahip olup özel bir eğitime tabi tutulurlardı. Sayıları yaklaşık olarak 10.000 kişi olan bu birliğe sultanlar en geniş iktâları tahsis ederdi. Bu birlik Kal'atü'l-Cebel'deki kışlalarında her an harekete hazır bir şekilde beklerlerdi. Memâlikü's-Sultâniyye siyasi ve askeri alanda hiçbir birlikle kıyaslanmazdı.⁸⁸⁶

⁸⁷⁹ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 630.

⁸⁸⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 211

⁸⁸¹ Kalkaşandî, *Subhü'l-'Aşâ*, 4/15-16; Makrîzî, *Hitat*, 1/273

⁸⁸² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), 414.

⁸⁸³ Uzunçarşılı, *Medhal*, 294-298.

⁸⁸⁴ Uzunçarşılı, *Medhal*, 324.

⁸⁸⁵ Kalkaşandî, *Subhü'l-'Aşâ*, 4/15-16.

⁸⁸⁶ Ayalon, “Memlük Ordusu Üzerine”, 6.

Sultan Baybars'ın yaklaşık 4.000 memlûkünün olduğu bilinmektedir. Sultan sefere çıkacağı zaman çalış denilen tuğ asılır ve sefere çıkılacağı ilan edilmiş olunurdu. Askerler ona göre sefer için tüm hazırlıklarını yapardı.⁸⁸⁷ Memâlikü's-Sultâniyye kendi içinde üçe ayrılır:

1. Müştevarat: Tahta oturan sultanın satın alıp gerekli askeri-dini eğitimi verip yetiştirdiği birliğe denir.⁸⁸⁸ Ordu içinde en prestijli birliktir. Sultana en yakın olan askeri birlik olup sultanın en fazla iktâ verdiği gruptur. Bu birlik sultanlara karşı derin bir saygı besler ve onlara çok bağlı kişilerdir. Ayrıca kendi aralarında da birbirlerine (Hoşdaşlık) bağlı kimselerdi.⁸⁸⁹ Müştevarat grubu Sultan Baybars döneminde yaklaşık 16.000 kişi olduğu belirtilir.⁸⁹⁰

2. Seyfiyye: Emirlerin ölmesi veya görevlerinden alınmasıyla sultanın emrine giren memlûklere verilen isimdir.⁸⁹¹ Bu birlik Müştevarat gibi birbirlerine sıkıca bir bağları yoktu. Hem kendi içlerinde hem de Müştevarat birliğine karşı düşmanca tavır takınırlardı.⁸⁹² David Ayalon, İbn Tağriberdî'den iktibasla Seyfiye grubunu şöyle tarif etmiştir: "Onların varlığı veya yokluğu belli değildi. Günlerini uyuyarak geçirirlerdi. Bunlardan herhangi birinin bir sultana bağlılığı yoktu. Ama tahta geçen sultana da hizmet ederlerdi." Onların anlayışı şu şekildeydi. "Kim benim annemle evlenirse ben o kimseye baba diye seslenirim."⁸⁹³

3. Karanis: Ölüm vb. gibi durumlardan dolayı iktidarda olmayan daha önceki sultanın memlûklerine verilen isimdir.⁸⁹⁴

Emirlerin Memlûkleri

Memlûk Devleti'nde emirlere bağlı askerlerin oluşturmuş olduğu birliklere denirdi. Memlûk olarak alındıktan sonra kabiliyetlerine göre devletin çeşitli kademelerinde görev yapan emir veya sultan dahi olabilen askerlerdir.⁸⁹⁵ Bu sınıf ordunun muharip gurubudur. Emirlerin memlûkleri, sultanın memlûklerinin yetiştiği okullarda eğitim alamadıkları için askeri eğitimleri zayıftır.⁸⁹⁶

Ecnâdü'l-Halka

⁸⁸⁷ Uzunçarşılı, *Medhal*, 420.

⁸⁸⁸ Garsuddin Halil b. Şâhîn ez-Zâhirî, *Zübdetü Keşfi'l-Memâlik ve Beyânü't-Turuk ve'l-Mesâlik*, thk. Paul Ravaisse (Paris: Bi'l-Matbaati'l- 1894), 116.

⁸⁸⁹ Kalkaşandi, *Subhü'l-'Aşa*, 4/15-16; Ayalon, "Memlûk Ordusu Yapısı Üzerine", 8-9.

⁸⁹⁰ Halil b. Şâhîn, *Zübde*, 116.

⁸⁹¹ Halil b. Şâhîn, *Zübde*, 116.

⁸⁹² Ayalon, "Memlûk Ordusu Yapısı Üzerine", 29-30.

⁸⁹³ Ayalon, "Memlûk Ordusu Yapısı Üzerine", 29-30.

⁸⁹⁴ Halil b. Şâhîn, *Zübde*, 115.

⁸⁹⁵ Uzunçarşılı, *Medhal*, 324.

⁸⁹⁶ Uzunçarşılı, *Medhal*, 421; Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007), 114-115.

Ecnâdü'l-Halka, Memlûk sultanlarının yerli olan halktan askere almış oldukları birliğe denir. Bu birlik sefere çıkmadan önce belirlenen yerde yoklama yapılırdı. Sultan veya emir, atıcılık ve binicilik testine tabi tutar ona göre savaşa gidecekleri seçerdi. Memlûk Devleti'nde en önemli askeri birliklerinde biridir. Sultan, bunların eğitim, yeme içme ve her türlü şeylerinde sorumluydu.⁸⁹⁷

Memlûk Savaş Düzeni

Memlûk ordusunun savaş düzeni kalb, meymene, meysere, mukaddeme ve saka şeklinde dizilirdi. O dönemde orduların savaş düzeni bu şekildeydi. İki birlik arası birbirilerini görecektir. Bu şekilde veya bir ya da iki günlük mesafe şeklinde olurdu.⁸⁹⁸ Ordunun bu şekilde dizilişi meydan savaşlarında yapılırdı. Baybars Moğollarla yapmış olduğu Elbistan savaşında bu düzeni kullanarak onları yenmiştir. Memlûkler'in Haçlılarla yapmış oldukları savaşlar, kale ve şehir kuşatması şeklinde olduğu için yukarıda bahsedilen şekilde herhangi bir savaş düzeni oluşturulmamıştır.

Tecrid Seferleri

Tecrid; düşman hakkında ön bilgi alma, düşmanın askeri gücünü tespit etme ve ganimet alma gibi durumlara önemli bir saldırdır. Memlûk Devleti'nde bir yere sefere çıkmadan önce baskın veya keşif amaçlı yapılan seferlere denir. Baybars, Aynicâlût savaşında tecrid komutanı olarak Moğolların üzerine gitmiştir. Aynicâlût'un kazanılmasında bu birliğin çok önemli rolü olmuştur.⁸⁹⁹ Ayrıca Baybars sultanlığı döneminde Sis, Aslîs, Hayfa, Şevbek gibi yerlere tecrid seferi göndermiştir.⁹⁰⁰

Bunduk

Bunduk; ilk dönemlerde yay ile daha sonraları mızrak ve havanın sıkıştırılmasıyla bir tüpten fırlatılan fındık büyüklüğünde, ateşte pişirilen veya güneşte kurutulan malzemeye denir. Sultan Baybars askerleriyle birlikte çok kez Kahire meydanında oynamıştır. Bu oyun askeri eğitim amaçlı at üzerinde oynanmaktaydı.⁹⁰¹

3.37.1. Kullanılan Silahlar

Bir devletin askeri sistemi, bu sistemin sahadaki durumu, silahlarının tahrip gücü, çeşitliliği ve gelişmişliği o devletin sanayi alanındaki ilerleyişini yansıtır. Memlûk Devleti'nin askeri sistemine ve silahlarının gelişmişliğine baktığımız zaman sanayileşmenin de geliştiğini görebiliriz. Çünkü elde edilen zaferler, kullandıkları gelişmiş silahlar ile sanayileşme doğru

⁸⁹⁷ Kalkaşandi, *Subhü'l-'Aşâ*, 4/16; Uzunçarşılı, *Medhal*, 422-423.

⁸⁹⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Çetin, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*, 169.

⁸⁹⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 64; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/303.

⁹⁰⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Çetin, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*, 181.

⁹⁰¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 200.

orantılıdır. Doğu Asyalıların metal eritme ve silah yapma konusunda tecrübeleri olduğu iyi bilinmektedir. Memlûkler, aslen Doğu Asyalı olduğu için bölgenin teknolojisi, silah endüstrisindeki bilgi ve birikimini Mısır'daki silah sanayisiyle de entegre ederek Mısır'ın silah alanında sanayileşmesine önemli katkıda bulundular.⁹⁰²

Baybars, Memlûk tahtına oturduktan sonra devletin bütün gücünü Moğol ve Haçlılarla mücadele için harcamıştır. Askeri teçhizat bakımından güçlü ve iyi bir savaş geleneğine sahip olan düşmanlara karşı koymak için etkin kullanabileceği savaş aletlerine ihtiyacı vardı. Zira askeri başarının elde edilmesi için askeri teçhizatın sağlam, dayanıklı ve bol olması gerekmektedir. Memlûk Devleti, Eyyûbî Devleti'nden miras almış olduğu silah yapma teknolojisini geliştirerek devam ettirdi. Fakat askeri teçhizatının ham maddesi olan demir, çelik ve kereste Haçlı Devletlerinden geliyordu. Yukarıda da bahsedildiği gibi Baybars, Haçlı Devletleriyle etkin bir mücadeleye girdiğinde Avrupa Devletleri, Memlûk Devleti'ne ekonomik ambargo koyup her türlü alış-verişi yasakladı. Baybars, bu durum karşısında gerekli olan silah malzemesinin ham maddesini İtalyan şehir devletleri olan Venedik, Ceneviz ve Pisalarla⁹⁰³ ve Anadolu Selçuklu Devleti üzerinden iş birliği kurarak elde etti.⁹⁰⁴ Böylece Moğol ve Haçlılarla mücadele için gerekli olan askeri araç gereç ihtiyacını karşıladı. Şimdi Memlûklerin Haçlılara karşı kazanmış oldukları zaferlerde kullanmış oldukları silahlara kısaca değinelim.

3.37.2. Mancınık

Kuşatma silahlarının en önemlisi olan mancınık, mekanik olarak kullanılan ilk silah olarak bilinir. Germe, bükme, çekme ve karşılıklı ağırlık koyma şeklinde çalışır. Mancınıklar, genelde taş fırlatmak için kullanılsa da bazen demir, kurşun, ok, neft, akrep, hayvan leşi, insan ölüsü, yanan ot, cam parçaları, zırhın (Arsenik) afyon gibi şeylerde fırlatmak için de kullanılmıştır.⁹⁰⁵ Mancınıkların baş kısmı çok ağır olup uç kısmı ise hafif bir yapıya sahipti. Mancınık hem kuşatmalarda sağlam kalelere karşı hem de kaleden düşmana karşı kullanılabilen en etkili silahtır. Mancınık, Memlûk ordusunun kuşatma silahlarının en önemlisidir. Memlûk Devleti, Haçlı kalelerini kuşatmada 250 kilo ağırlığında taş fırlatabilen mancınıkları etkin bir şekilde kullanmıştır.⁹⁰⁶

⁹⁰² Abdülkadir Donuk, "26-30 Ağustos 1922 Ta'arruzu ve Turan Taktiği", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 12 (Prof. Tayyib Gökbilim Hatıra Sayısı 1982), 461.

⁹⁰³ Bahattin Keleş, *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*, (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2019), 155; Ahmet Usta, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar-Ortaçağ Akdenizi'nde Ticaret ve Tüccarlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2022), 172-173.

⁹⁰⁴ Mesut Abdullah Ağır, *Memlûklarda Ticaret*, Konya: Çizgi Yayınevi, Nisan 2015), 151-157; Usta, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar*, 188-189.

⁹⁰⁵ Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilat*, 212-213; Erkan Göksu, "İslam Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Antakiyat/Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 4-5.

⁹⁰⁶ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 629.

Baybars'ın Akkâr Kalesi'ni fethettikten sonra Trablus hâkimi Bohemund'a yazmış olduğu mektubunda mancınık kurmadaki maharetlerini yazmış olduğu şu mektupta görüyoruz. "Sonrasında kuşların bile yuva yapmaya zorlandıkları dağlardan mancınıkları nasıl taşıdığımızı, bu nedenle ortaya çıkan sıkıntılara nasıl sabrettiğimizi, yağmurlara katlandığımızı, karıncaların dahi yürüyünce kaydığı yerlerde mancınıklar kurduğumuzu görmeliydin."⁹⁰⁷ Mancınık, Memlûk Devleti'nde önemli bir kuşatma silahı olmuş ve dayanıklı kale surlarının yıkılmasında etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Mancınık Çeşitleri

Debbâbe: Genelde kale muhasaralarında kullanılan birkaç kata sahip tekerlekleri vasıtasıyla yeri değiştirilebilen kuledir. ⁹⁰⁸ Debbâbe içinden taş, yanan cisimler ve ok atılabiliyordu. Bazen iki debbâbe arasına köprü yapıp geliş gidişler sağlanıyordu. Memlûk Devleti bu mancınık türünü birçok savaşta kullanmıştır. Sultan Baybars, bu aletin üzerine çıkararak askerleri denetler, bazen kendisi de bizzat buradan düşmana ok fırlatırdı. Kaysâriyye'nin fethinde debbâbe ve hücum kuleleri yapıldı. Sultan Baybars, buraya çıkıp buradan Haçlıların üzerine ok fırlattı.⁹⁰⁹ Debbâbenin içine kale surlarını yıkmak ve kale kapısını kırmak için Kebş denilen koç başı da konuluyordu.⁹¹⁰

Arrâde: Kalın halatların bükülüp gerilmesiyle küçük boyutta taş güller atan, küçük ve hafif mancınığa denir.⁹¹¹ Bu mancınık türü hafif olduğu için kale surlarının üzerinde kurulabiliyordu. Mancınık türlerinden bazıları şunlardır:

Mağribi mancınık, Kaysâriyye kuşatmasından önce yapıldı ve bu kuşatmada kullanıldı. Frenci/Ferengi mancınık, Mancınık-ı Karaboğa, taş atan mancınık, ok atan mancınık, cam parçası ve gaz atan mancınık, yılan ve akrep atan mancınık, çürümüş veya hastalıklı insan ve hayvan ölüsü atan mancınık, nefes ve ateş topu atabilen mancınık gibi çeşitleri vardır. Bunların içinde en meşhur olanı, dört tarafa atış yapabilen Mancınık-ı Arus'tur. Bu mancınığı yaklaşık 500 kişi idare ediyordu.⁹¹²

Zehhafe

⁹⁰⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 380; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/211-212.

⁹⁰⁸ Kâtibü'l-İsfahânî İmâdüddin Muhammed b. Muhammed b. Hamîd, *el-Barkü's-Şâmî, el-Fethü'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî*, thk. Muhammed MahmudSubh (Kahire: Darü'l-Kavmiyye Neşriyat, 1965), 105.

⁹⁰⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 230-232.

⁹¹⁰ Muhammed Ahmed Duhmân, *Mu'cemü'l-Elfâzi't-Târîhi fi'l-'Asri'l-Memlûkiyyi*, (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1990), 73.

⁹¹¹ V. J. Parry, "İslam'da Harb Sanatı", çev. E. Merçil-S. Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 28-29, (1974-1975), 199.

⁹¹² İbn Erenboğa ez-Zeredkâş, *el-Anîk fi'l-Menâcîk*, thk. İhsan Hindi (Câmi'atü Haleb, 1985), 16-26-30-42-45-94-104-110-172-174-182.

Memlük ordusunda surlardan gedik açmak için kullanılan tekerlekli burçlara denir. Baybars döneminde Kaysâriyye'nin fethinde kullanılmıştır.⁹¹³

Kılıç

Demir ve çelikten yapılan kılıç, her ortamda kullanılır olmasıyla (rüzgârlı yağışlı vs.) savaş araçlarının en önemli silahıdır. Savaşlarda kılıç, bele bağlanabildiği gibi omuzdan aşağı çapraz da taşınabiliyordu.⁹¹⁴ Metal eritme ve silah yapma konusunda mahir olan Doğu Asya asıllı Memlükler, silah endüstrisi ve teknolojisi yapımında belirli bir birikim ve tecrübeye sahipti. Doğu Asya'da elde etmiş oldukları kazanımlarını, bilgi ve birikimlerini burada kullanmışlardır.⁹¹⁵

Memlük askerleri, Baybars döneminde Kal'atü'l-Cebel'de özel askeri eğitim görüyorlardı. Burada öğretilen en önemli savaş araçlarından biri de kılıçtır. Memlük askerleri kılıcı aynı yere 1000 defa saplayarak isabetli vurma becerisi kazanıyorlardı. Memlük askerleri genelde uzun, ince, geniş ve kavisli kılıçları tercih ederlerdi. Kılıç, göğüs göğüse yapılan mücadelede vazgeçilmez bir savaş aletiydi. Haçlıların kılıçları ağır çelikten yapılmış ve nokta atışı yapabilen bir kapasiteye sahipti. Müslüman süvarilerin kılıçları ise kavisli ve kıvrak bir yapıya sahipti.⁹¹⁶

Yine IX. Louis, Dimyat kuşatmasından sonra Joinville hatıratında bu savaşın kılıç ile topuzun savaşı olduğunu söyler.⁹¹⁷ Memlük döneminde; Dımaşk, Kahire ve Zahle kılıç yapılan yerlerdi. Ayrıca Kahire'de Beyne'l-Kasreyn denilen bir yerde kılıç satılırdı.⁹¹⁸

Merdiven

Demir veya kalın iplerden yapılan kale gibi yüksek yerlere çıkmak için kullanılan bir savaş aletidir. Memlük askerleri merdiveni, Kaysâriyye kuşatmasında kullanmışlardır.⁹¹⁹

Çengel ve Kancalar

Memlük birlikleri, Kaysâriyye şehrinin etrafına kazılan hendekleri aşarak atlarının dizginlerini, çengel ve kancaları kullanarak şehrin surlarına tırmandılar. Bu tırmanış esnasında kalelerden dökülen kızgın yağ vs. gibi şeylerden korunmak için deriden yapılan korunaklı elbiseler giyerlerdi.

⁹¹³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 231.

⁹¹⁴ Çetin, *Memlük Devletinde Askeri Teşkilat*, 225.

⁹¹⁵ Sıddık b. Hasan el-Kannevci, *Ebcedü'l-Ulûm el-Vesü'l-Merkûm fi Beyâni Ahvâli'l-Ulûm*, thk. Abdulcebbar Zekkâr (Dımaşk: 1978), 1/343.

⁹¹⁶ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 629.

⁹¹⁷ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 128.

⁹¹⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 57.

⁹¹⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 231.

Ok ve Yay

Türk toplumlarında egemenlik ve hâkimiyet anlamına gelen ok ve yay savaşlarda etkin bir şekilde kullanılmıştır. Selçuklular, Zengiler ve Eyyûbîlerde olduğu gibi Memlûk Devleti'nde de ok ve yay savaşlardaki önemini devam ettirmiştir. Memlûk Devleti'nin askeri okulu olan Tıbaklarda ok eğitimine ayrı bir önem verilmiştir. Ayrıca ok, Memlûk ordusunun vurucu gücü olup savaşlarda düşman askerini yıpratana en etkili silah olmuştur.⁹²⁰ Joinville, hatıratında Türklerin ok atmada usta⁹²¹ kimseler olduğunu, Mansûra savaşında çok fazla ok attıkları için neredeyse yer görünmüyordu diye bahsetmesi Müslümanların savaşlarda oku çok fazla kullandığını göstermektedir.⁹²²

Sultan Baybars, askerlerinin ok eğitimine ayrı bir önem vermiş ve onları ok talimine özendirme için şu hadisi paylaşmıştır. “Hz. Peygamber’in; bir ok sebebiyle üç kişi cennete girecektir. Hayırlı bir iş için onu yapanlar, onu atanlar ve atana ulaştıranlar. Ok atın ve ata binin. Sizin ok atmanız bana daha sevimli gelir. Kuvvet ok atmaktır.” Baybars bizzat ok atmış emirlere, oğluna ve bütün naiblere ok talimi için emirler vermiştir.⁹²³ Memlûklere Moğol ve Haçlılara karşı yaptıkları savaşlarda üstünlük sağlayan en önemli savaş aletlerinin başında ok gelir.⁹²⁴ Şihab Mahmud el-Halebi 1324 yılında bir Cuma hutbesinde “Atıcılık düşmana (küffara) vurulan en mükemmel helak elbisesidir. Savaşçıya gönderilen en tesirli ölüm elçisi, savaşta düşmanların ödediği borçların en faydalı olanıdır. Ok, hedefe ulaşılan en hızlı savaş aletidir. Hilallerden atılan ölüm yıldızlarının en yaralayıcısı, mızraklar yerine gitmeden ve kılıçlar yerini bulmadan hedefe ulaşanların önderidir.”⁹²⁵ diyerek atıcılığın önemini vurgulamıştır. Memlûkler birçok savaşta ok kullanmışlardır. Düşmana yaklaşmadan onları geri püskürtmede en etkili silahtır. Memlûkler’de ata binme, yay, mızrak ve kılıç kullanma her şeyden üstündür.⁹²⁶

Makdisî: “Sultan Baybars’ın, ok atma ve mızrak kullanma şenlikleri kurardı. Zafer kapısı dışında bayram meydanında mastaba yaptırırdı. Her gün öğle vakti ok talimi yapmak için buraya gider akşam kaleye dönerdi. İnsanları ok atmaya, at yarışı yapmaya teşvik ederdi. Bütün emirler, Memlûkler bu işle uğraştılar. Ok atmaya ve mızrak kullanmaya ilgi gösterdiler.”⁹²⁷

⁹²⁰ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 629.

⁹²¹ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 234.

⁹²² Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 125-132-142.

⁹²³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü’z-Zâhir*, 401-402.

⁹²⁴ Altan Çetin, “Memlûk Devletinde Okçuluk”, *Gazi Türkiyat*, 1/9 (2011), 68.

⁹²⁵ Necdat Gürkan, *Arap Edebiyatında Memlûkler (Moğollar) Dönemi*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000), 252.

⁹²⁶ V. J. Parry, “İslam’da Harb Sanatı”, 204.

⁹²⁷ Muhibeddin Ebu Hamid Makdisî, *Mısır’daki İslam Devletleri ve Türk Memlûklerin Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2019), 37-38.

demmiştir. Baybars savaşlarda kendisi de ok kullanmış Kureyn fethi esnasında havadaki kuşu vurmıştır.⁹²⁸ Kaysâriyye'nin fethinde her 100 süvari birliğine 4000 adet ok dağıtılmıştır.⁹²⁹

Akkâr'ın fethinde Memlûk askerlerinin yoğun bir şekilde ok atışı ile mancınıkların taş atışına daha fazla mukavemet edemeyen Haçlı birlikleri eman istedi. Memlûk sancakları surlara dikildi.⁹³⁰ Memlûk askerleri ok atışında o kadar mahirdiler ki, mancınık taş atmasına rağmen oklarla onları yenebilmişlerdir. Memlûk ordusunda Arap yayı ve Farisi yayı olmak üzere iki çeşit yay kullanılırdı. Kale burçlarının dört tarafına yerleştirilen yaylar üzerine 4'er adet ok yerleştiriliyordu. Bir kişinin kullandığı bu yaylar aynı anda 16 adet ok atabilme kabiliyetine sahipti.⁹³¹

Gürz

Gürz, ateşli silahlar icat edilmeden önce askerlerin yakın dövüş için kullanmış oldukları vurucu, ezici, parçalayıcı bir saldırı silahına denir.⁹³² Haçlıların Dimyat kuşatmasında iken Müslüman askerler Lord Walter'i gürzleriyle vurarak öldürmüşlerdir.⁹³³

Nüşşab

Nüşşab, genelde kaleleri korumak için kullanılan uzak mesafelere ok atan bir silahtır. Baybars döneminde Nüşşab talimi yapılan alanlar yapılmıştır.⁹³⁴

Cevşen

Cevşen, Memlûk askerlerinin savaşlarda kullanmış olduğu bir tür zırha denir. Sultan Baybars askerlerine Safed kuşatmasında bu zırhtan dağıtmıştır.⁹³⁵

Mızrak

Memlûk askerlerinin savaşlarda kullanmış olduğu en önemli silahlardan biridir. Mızrak, hurma dalından veya kamıştan yapılırdı. Kamıştan yapılan siyah renkli mızrağa el-Kana denilirdi.

⁹²⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 386; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/211-213.

⁹²⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 231.

⁹³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30/211; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/155.

⁹³¹ Çetin, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*, 222.

⁹³² Tulin Çoruhlu, "Gürz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/327-328.

⁹³³ Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, 111.

⁹³⁴ Çetin, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*, 221,

⁹³⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 257.

Batlıların mızrakları sağlam ve ağırdı. Müslümanların mızrakları ise hafif ve uzundu. Mansûra savaşında Memlük askerleri mızraklarla birçok Haçlı şövalyesini öldürmüştür.⁹³⁶

Ordunun Yardımcı Birimleri

Taşçılar

Düşman kalesine ait surlardan taşları sökmek için oluşturulan birliğe Taşçılar denir. Baybars, Kaysâriyye kuşatmasından önce de askeri birliklere taşçıların da getirilmesini emretmişti.⁹³⁷ Safed kuşatmasında ise Sultan Baybars, taşçılardan faydalanmış Safed surlarında ilk taş sökene 100 dinar, ikinci ve üçüncü taş sökene ise 10 dirhem ödül vereceğini söylemişti.⁹³⁸ Baybars, çok tehlikeli bir görev üstlenen taşçı birliğine ödül vererek onları kale surlarında taş sökmeye teşvik etmiştir.

Nakkâb/Lağımcılar

Kaleler kuşatılırken duvarları delen kimselere nakkâb, kale surlarının altında tüneller kazarak oyan kimselere de lağımcı denir. Kale duvarına keresteler destek amaçlı konulduktan sonra tünel odunla doldurulup ateş yakılır böylece kalenin duvarları taşların ağırlığına dayanamayıp çökerdi.⁹³⁹ Memlük askerlerinin kale kuşatmalarında en çok kullandıkları yöntem bu idi. IX. Louis, Yafa Kalesi'nin temel taşlarını sağlam mermerden güçlendirdiği için Memlük lağımcıları buranın temelini ulaşamamışlardı. Ayrıca Kaysâriyye'nin fethinde de Haçlı birlikleri açılan lağımı, Memlük askerlerinden önce odun ve domuz yağıyla yakmaları sonucu birçok asker lağımdan çıkmadan şehit olmuştu. Lağımcılar genelde açtıkları bu çukurlarda odun kullanmakla birlikte neft'te kullanırlardı. Neft kullanma konusunda Müslümanlar Haçlı birliklerinden daha üstün idi. Bunun için kale kuşatmalarında başarılı oluyorlardı.⁹⁴⁰ Yine Safed Kalesi'nin fethinde nakkablar birçok lağım açtılar. Sultan Baybars, 300 dinar vererek bunları ödüllendirdi.⁹⁴¹ Kureyn fethinde de nökkablar kalenin her yerine lağımlar kazıp buradan da surların üzerine gedikler açmaya başladılar. Sultan Baybars, kale duvarlarından bir taş gitirene 1000 dirhem ödül vereceğini duyurdu. Kale kısa bir zaman sonra düştü.⁹⁴²

Neffâta/Zerrâkûn

Zerrâkûn, içindeki sıvı maddeyi püskürten bir tür siringaya denir. Bu sıvı madde neft, kömür, yağ, cıva, kükürt gibi yanıcı maddelerin karıştırılması sonucunda oluşurdu.⁹⁴³ Bu madde

⁹³⁶ Joinville, *Bir Haçlı'nın Hatıraları*, 126-127.

⁹³⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/168.

⁹³⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 258; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/182.

⁹³⁹ Kâtibü'l-İsfahânî, *Barkü's-Şâmî el-Fethü'l-Kussî*, 241-242.

⁹⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/183.

⁹⁴¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 258.

⁹⁴² İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 7/153.

⁹⁴³ Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyübî ve Devlet*, (Ankara: Kelepir Yayınları, 1987), 246.

genelde mancınık ve neft borularıyla atılırdı. Memlûk ordusu bunu Safed Kalesi'nin kapısını yakmak için kullanmış ve başarılı olmuştur.⁹⁴⁴ Nefti hazırlamak için orduda bu işi yapan görevli askerler vardı. Onlar nefti tutuşturup mancınığa yerleştirir ve atarlardı.⁹⁴⁵

Savaşlarda Kullanılan Hayvanlar

At

Ortaçağ'da hızı, kuvveti ve kıvraklığıyla bilinen at, savaşlarda en çok kullanılan hayvandır. Cahız, yazmış olduğu eserinde, Türklerin atla olan mesaisini ve biniciliğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Türk'ün ömrünün günlerini toplasan atın üzerinde geçen günleri, yerin üzerinde oturarak geçirdiği günlerden fazladır. Türk, aygırına gaza yapmak, yolculuk etmek, avlanmak veya herhangi bir maksatla aygırına binip yurdundan çıkarsa kısrağı ve tayları onu takip eder. Türk ve Horasanlılar, atlı ve süvariler olup vur-kaç taktiği uygulayarak düşman ordusunu tomar dürer gibi düren ve saç dağıtır gibi dağıtan kimselerdir. Pusu kuranlar, öncüler artçılar, ancak onlardan seçilir. Onlar büyük harb ve fetihleri meydana getirir.”⁹⁴⁶

Haçlıların askerlerinin atları dayanıklı ve ağır zırhlı silahları taşıyacak kadar kuvvetliydi. Müslümanların atları ise hafif kıvrak olmakla birlikte hızlı manevra kabiliyeti olan çabucak yer değiştirebilen düşmana şaşkınlık veren bir yapıdaydı. Bu da düşmana çok sayıda kayıp verdiriyordu. Memlûk atları, vur-kaç taktiği için uygundu. Atlar, hızlı bir şekilde koşarken geriye dönüp ok atma, atların üzerinde durabilme kabiliyetine sahip olan Türkler, savaşlarda büyük avantaj sağlıyordu. Türk okları, doğuda büyük bir öneme sahipti. Bizans'la yapılan savaşlarda da etkili bir biçimde kullanılmıştır.⁹⁴⁷ Kahire'de Beyne'l-Kasreyn denilen bir yerde savaş atı satılırdı.⁹⁴⁸ Memlûk Devleti savaşlarda cephane, yiyecek-giyecek ve diğer malzemeleri taşımaları için deve, katır ve öküzden faydalanmıştır.⁹⁴⁹

3.38. Donanma

Baybars, Memlûk tahtına oturduğunda kendinden önceki sultanların donanmayı ihmal ettiklerini biliyordu. Haçlılara destek veren güçlü Venedik, Ceneviz ve Pisalıların donanmalarıyla mücadele etmek için iyi bir donanmaya ihtiyaç vardı. Baybars, donanmayı el-Melikü's-Salih dönemindeki gibi güçlü hale getirmek için kolları sıvadı. Gemi yapımında

⁹⁴⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/182.

⁹⁴⁵ Uzunçarşılı, *Medhal*, 108.

⁹⁴⁶ Ebu Osman Amr b. Bahr el-Câhız, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1988), 68-70.

⁹⁴⁷ Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, 98-99; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 629.

⁹⁴⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 57.

⁹⁴⁹ Çetin, *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*, 257-259.

kullanılan kereste satışını yasaklayıp ormanları koruma altına aldı. Tersaneleri bizzat kontrol etti. İskenderiye ve Dimyat'ta şini inşa ettirdi. Ülkenin farklı limanlarında bulunan yaklaşık kırk kadar gemiyi Mısır'a getirtti. Mısır sınırına tersane inşa ettirdi. Bu tersanede Harraka, Tarida ve Selalir gibi gemiler yapıldı.⁹⁵⁰

Şevval 669/Mayıs-Haziran 1271 tarihinde Memlûk Devleti'ne ait şiniler, Kıbrıs sularında şiddetli fırtınaya dayanamayıp battıktan sonra Sultan Baybars, şini yapımına önem vermiştir. 12 Zilhicce 669/22 Temmuz 1271 tarihinde Kal'atü'l-Cebel'e gitti. Daha sonraki günlerde Fustat'ta tersaneye gidip gemi yapımı bizzat denetledi.⁹⁵¹ Sultan Baybars, tahta geçtiği ilk yıllarda donanma yapılmasına fazla önem vermemiştir. Bu sebeple Haçlılardan alınan sahil şeridinde kaleleri kullanılamaz hale getirmiştir.

Şini

Memlûk Devleti'nde donanmanın en önemli gemisi olan şiniler, karada süvarilerin üstlendiği rolü denizde üstleniyordu. Haçlılarla mücadelede en çok kullanılan gemi türü olup donanmanın vurucu gücüydü. Şinilerin üzerinde düşman gemilerine ok atılan kuleler mevcut olup 150 kadar asker taşıma kapasitesine sahiptir. Bu gemileri, geminin alt katında bulunan 140 kürek hareket ettiriyordu.⁹⁵²

Taride

Atları taşımak için özel olarak yapılan gemidir. Bu gemi 40 adet at taşıma kapasitesine sahiptir. Atların rahat binip inmeleri için uygun kapılar yapılmıştı. Yelken ve yaklaşık 140 kişiden oluşan kürek ile hareket ettirilirdi.⁹⁵³

Harraka

Büyük savaş gemilerinden olup şiniden daha küçüktü. 100 küreğe sahipti. Bu geminin Arrâde türünün mancınık taşıyabilme özelliği vardı. Bu gemiden düşmana mancınıklar vasıtasıyla nef ve grek ateşi atılıyordu. Akdeniz ve Nil Nehri'nde Haçlılara karşı kullanılmıştır. Ayrıca sultanlar resmi geçit törenlerinde ve gösterilerde bu gemiyi kullanırlardı⁹⁵⁴

3.39. Memlûkler'in Savaş Stratejisi

Ortaçağ'ın en güçlü devletlerinden biri olan Memlûk Devleti, din savaşlarının yoğun bir şekilde yaşandığı bir coğrafyada kurulmuştur. Memlûk Devleti kurulduğunda kendini bu savaşın

⁹⁵⁰ Doğan Mert Demir, *Selâhaddin'in Gemileri, Akdeniz'de Eyyübi Deniz Kuvvetleri*, (İstanbul: Babil Yayınevi, 2019), 78-79.

⁹⁵¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 389.

⁹⁵² Daha fazla bilgi için bkz. Doğan Mert Demir, *Selâhaddin'in Gemileri*, 72-75.

⁹⁵³ Abd el-Fettâh 'Abbâde, *Sufûn el-Ustûlü'l-İslâmî ve Evnâuhu ve Mu'addâtuhe*. (Mısır: 1923), 6.

⁹⁵⁴ Erol, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, 52; İdris Bostan, "Gemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 14/52.

içinde bulmuştur. Onlar inanmış oldukları İslam dininin müdafaası için savaşmış ve savaşlar genel olarak müdafa, kuşatma ve misilleme olarak cereyan etmiştir.⁹⁵⁵ Memlûk Devleti'nin iyi şekilde teşkilatlanması, askeri disiplin, ordunun elindeki savaş aletlerinin mükemmelliği ve bu aletleri etkili bir şekilde kullanmaları, savaştaki tecrübe ve yetenekleri onları savaşlarda üstün kılmıştır. Memlûkler, Moğolların İslam dünyasının iç kesimlerine girmelerini engellemiş ve Haçlıları ise bu topraklardan tamamen çıkartmışlardır.⁹⁵⁶

Memlûkler, devleti tehdit eden düşmana karşı yapılacak savaş konusunda sultan veya atabetü'l-asâkîr başkanlığında toplanır devletin ileri gelenlerini bir araya toplar, onlarla görüş alış-verişinde bulunurdu. Bu toplantıya halife, dört mezhep imamı, baş kadılar, ümera el-mi'in rütbesinde olan emirler de katılırdı. Böylece yapılacak savaş için fetva alınıp ve savaş meşru bir zemine oturtulmuş olurdu.⁹⁵⁷

Memlûkler, düşmanı şaşkırtıcı mücadele ve çevirme tekniğiyle, kalelerin önüne mancınık kurup kale surlarını taşlarla döverek, kale kapılarına nefit atıp yakarak, kale surlarının altlarına lağımlar açarak, ani manevralar yaparak, bir grup askeri öncü kuvvet gönderip ani baskın yapıp geri çekilme tekniğiyle ve yağmur gibi ok atma becerileriyle savaşlar kazanmışlardır.⁹⁵⁸

3.40. Berîd

Berîd: İslam devletlerinde istihbarat ve posta teşkilatına verilen isimdir.⁹⁵⁹ Sultan Baybars'ın Yakın Doğu'daki en büyük ve en önemli icraatlarından biri de berîd⁹⁶⁰ teşkilatını bağımsız ve sistemli bir şekilde kurmasıdır. Kurduğu bu sistemle Doğu Akdeniz'i Mısır'dan yönetebilen ilk sultan olmuştur. Bu teşkilatı kurmak için büyük yatırımlar yapıp hiçbir masraftan kaçınmamıştır. Bu dönemde berîd teşkilatı en etkili dönemini yaşamıştır. Baybars, kurmuş olduğu bu sistemle merkezi otoriteyi güçlü ve dinamik kılp, devletin çıkarlarını korumuş, olası iç karışıklıklara anında müdahale etmiştir.⁹⁶¹ Kahire'deki Kal'atü'l-Cebel, berîd teşkilatının

⁹⁵⁵ Çetin, "Memlûk Devleti'nde Savaşın Kültürel Esaslarına Dair", *Belleten*, Cilt, 71, Sayı, 262, Aralık 2007), 912-913.

⁹⁵⁶ Çetin, "Memlûk Devletinde Okçuluk", 83.

⁹⁵⁷ Hammâd 'Âşûr, *'Alâkâtü's-Siyâsiyye*, 18.

⁹⁵⁸ Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, 452.

⁹⁵⁹ İbrahim Harekât, "Berîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/498-501.

⁹⁶⁰ Berîd kelimesinin kökeni ve gelişmesiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. M. Mahfuz Söylemez, "Berîd Teşkilatının Menşesine Dair Bazı Yeni Bulgular," *İslâmiyyât Dergisi*, IV/2, 2001.

⁹⁶¹ Abdulğani Abdulaziz Ziyâdat, *"Turukü'l-Berîd fi'l-Mısır", Dirâsetü fi'l-Coğrâfiyye et-Târîhiyyeti* (Kahire: Câmia'tü'l-Kahire), 155; Yiğit, *Memlûkler*, 204.

bilgilerinin toplandığı ana komuta merkeziydi.⁹⁶² Şam, Yemen, Hicaz ve Mısır'a bağlı diğer şehirlerden gelen bütün haberler burada toplanırdı.⁹⁶³

Baybars'tan önceki sultanlar berîd teşkilatına gereken önemi vermemiştir. Öyle ki, Şam'daki bir haber Kahire'ye yedi günde gelirdi. Gelen bu bilgi muhatabını bulmak için bir müddet beklerdi. Muhatap bulduktan sonra gereken cevap verilir yedi günde tekrar Şam'a gönderilirdi. Bu arada devletin müdahale etmesi gereken bir durum olduğunda geç kalınırdı. Devletin menfaatine zararı olurdu.⁹⁶⁴ Baybars, ülke genelinde olay ve haberlerin en kısa zamanda merkeze gelip ve bunlara hemen cevap verilecek şekilde düzenledi. Her cuma günü bir veya iki defa ulaklar tarafından haberler getirilirdi. Bu haberlere istinaden iktâlar verir, görevden alma veya göreve tayin etme gibi emirler verirdi. Baybars, Mısır'da iken Şam'ın sahil bölgelerinden Haçlı beldelerinden ve ülkenin birçok yerindeki olaylardan haberdar olurdu. Bu olaylara mektuplarla anında cevap verirdi.⁹⁶⁵ 1263 yılında Baybars Şam'da banyoda iken Moğolların Bire (Birecik)'e saldırdıkları haberi geldi ve gelen bu habere hemen cevap verdi. Hama sahibinin ordu hazırlayıp Bire üzerine yürümesini emretti.⁹⁶⁶ Baybars'ın posta teşkilatını düzenli ve hızlı bir şekilde işlevsel hale getirmesi ülkedeki birçok olaya zamanında müdahale etmesini sağlamıştır. Böylelikle olaylar ülke geneline sıçramadan gereken önlemler alınmıştır.

Baybars döneminde Şam'dan çıkan sâhibü'l-berîd, Kahire'ye dört günde gelirdi. Baybars, gelen bilgiye aynı gün içinde gereken cevabı verir ve ivedi bir şekilde gönderirdi. Baybars, bizzat tebdil-i kıyafetle berîd teşkilatını denetlemiş ve üç günde Kahire'den Şam'a ulaşmıştır. Şam'dan da Kahire'ye dönüşü ise yine üç günde olmuştur. Böylece berîd teşkilatındaki görevlileri Şam-Kahire arasını üç günde kat etmeleri konusunda uyardı. Bu zamanı aşanları ise çarmla germekle tehdit etti.⁹⁶⁷ Baybars tahta çıktığında şehirler arasındaki bütün yol ve güzergahları berîd teşkilatına uygun bir hale getirdi.

670/1271 yılında berîd teşkilatının getirmiş olduğu habere göre Moğolların Antep'e baskın yaptığı haberi geldi. Baybars, ordunun hazırlanması için Kahire'ye haber gönderdi. Berîd memuru 18 Rabîülevvel 670/1271 24 Ekim Pazartesi günü Dımaşk'tan ayrıldı. Aynı ayın 21 Rabîülevvel 670/27 Ekim 1271 Çarşamba günü Kahire'ye vardı. Bu olaydan dört yıl sonra Baybars, Dımaşk'ta iken (674/1275) Kahire'de olan oğlu el-Melik's-Said'i Dımaşk'a getirtmek için yine Emir Bedreddin Haznedâr'ı gönderdi. Emir Haznedâr gün batmadan önce 24

⁹⁶² Bazı kaynaklarda ana merkezin Kahire ve Şam olmak üzere iki tane olduğu söylenir. bkz. Nazir el-Hassan el-Su'dâvi, *Nizâmü'l-Beridi fi ed-Devleti'l-İslâmiyye*, (Dârü'l-Mısırî, 1935), 124; Ayrıca ana merkeze bağlı diğer şehirlerde kolları da vardı. Daha fazla bilgi için bkz. el-Kâdi b. Fazlullah el-Ömerî Şihâbuddin Ahmed b. Yahya, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1988), 242-253.

⁹⁶³ Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşâ*, 14/272; Abdulğani Abdulaziz Ziyâdat, *Turukü'l-Beridi fi'l-Mısır*, 157.

⁹⁶⁴ Ebu el-Fadl Abdurezzâk el-Fûti Abbâsî, *el-Havâdisü'l-Câmiatü ve't-Tecâribü'n-Nâfiatü fi'l-Miâti's-Sâbiati*, thk. Mustafa Cevvâd, (Bağdad: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 392.

⁹⁶⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 95.

⁹⁶⁶ Makrîzî, *Sülûk* 2/17-18.

⁹⁶⁷ Fûti, *Havâdisü'l-Câmiatü*, 392.

Muharrem çarşamba günü Dımaşk'tan ayrıldı. Aynı ayın 27. günü güneş batmadan Kahire'ye ulaştı. Dört gün el-Melikü's-Said hazırlık yaptı. Hicri 2 Safer cumartesi günü yola çıktılar. 6 Safer çarşamba günü Dımaşk'a vardılar.⁹⁶⁸ Böylece Dımaşk ile Kahire arası berîd memurlarıyla dört günde gidilip gelinebiliyordu. Savaş gibi acil bir durum olduğunda bu üç güne düşüyordu. Fakat ordu ile yaklaşık bir ayda geliniyordu.⁹⁶⁹

Sultan Baybars, saltanatın merkezi olan Kahire ile diğer önemli şehirler arasındaki mesafeyi olabildiği kadar kısa bir zamanda kat edebilmek için gerekli olan bütün tedbirleri almıştır. Kahire'ye giden anayollarda son derece bakımlı duraklar inşa ettirmiştir. Ayrıca bu duraklarda görevli, bineğini değiştirebiliyor ve kendisi için gerekli olan bütün ihtiyaçlarını burada karşılayabiliyordu.⁹⁷⁰ Örneğin; Kahire'den Kerek'e üç günde, Fırat sınırındaki Bire (Birecik)'e altı günde, Antep'e on günde, Sis'e yedi günde, Mısır sınırları içinde olan Kus'a üç günde, İskenderiye Limanı'na bir günde ulaşırdı.⁹⁷¹ Baybars, berîd teşkilatını düzenlemek için hiçbir çaba ve masraftan kaçınmamıştır. Eğer berîd teşkilatına harcanan paralar hesaplansaydı hazineler tutardı.⁹⁷² Bu yolları denetleyip düzenlemek için hazineden yıllık yaklaşık 10 bin dinar harcanıyordu.⁹⁷³

Baybars, Moğol ve Haçlıların içine sokmuş olduğu casuslarla onların bütün planlarını öğreniyor ve gereken tedbirleri alıyordu.⁹⁷⁴ Casuslar, devletin sınırlarındaki herhangi askeri bir hareketliliği ve baskınları anında merkeze (Kahire) bildiriyordu. Böylece Baybars, kendisine aktarılan bilgileri değerlendirip yapılacak savaş planına karar veriyordu.

Berîd ulaklarının kullanmış olduğu avuç içi büyüklüğünde özel işaretli levhaları vardı. Bu levhanın bir tarafında besmele ve halifenin ismi, diğer tarafında ise "Ey Muhammed biz seni bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."⁹⁷⁵ manasına gelen ayet yazılıydı. Ulak bu levhayı sarı bir kurdele ile boynuna takardı. Ayrıca hükümdar, emir ve ulak arasında belirli bir şifre vardı. Şayet bu şifrenin işareti yoksa sahib-i berîd hattıyla yazılmış olsa da bu habere güvenilmezdi.⁹⁷⁶

Baybars yapacağı savaş veya baskınlarda gizliliğe çok önem vermiştir. Bazen bir şehre gider orada müsait bir yerde gizlenir şehrin kadı ve önde gelen devlet adamlarının hal ve hareketlerini takip eder halka onların durumlarını sorardı. Bazen de buraya yerleştirdiği berîd

⁹⁶⁸ İbn Şeddâd, *Târihü'l-Melikü'z-Zâhir*, 120.

⁹⁶⁹ Makdisî, *Kitâbü'l-Ravzateyn*, 2/33.

⁹⁷⁰ Kalkaşandî, *Subhü'l-'Aşâ*, 14/272-373; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 625.

⁹⁷¹ İbn Şeddâd, *Târihü'l-Melikü'z-Zâhir*, 313.

⁹⁷² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 95.

⁹⁷³ Su'dâvi, *Nizâmü'l-Berîdi*, 124.

⁹⁷⁴ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 629.

⁹⁷⁵ Feth Süresi 48/8.

⁹⁷⁶ Harekât, "Berîd", 500.

memurlarından günü birlik haberler alırdı. Baybars, Akdeniz bölgesinde göçebe yaşayan bedevilerden de savaş ve istihbari bilgi alma konusunda onlardan faydalanmıştır.⁹⁷⁷

Baybars, denize kıyısı olan yerlere kuleler inşa ettirdi. Mısır ve Suriye arasında düzenli olarak bilgi akışını sağlamak için nöbetleşe postacılar görevlendirdi. Ayrıca güvercinleri de etkili bir şekilde kullandı.⁹⁷⁸ Memlûk Devleti'ndeki emirlerin almış oldukları iktâlar karşılığında; ticaret yollarının güvenliği, bakımı ve onarımını sağlama, atları postaya hazırlama, elde edilen ürünlerin bir kısmını beytü'l-mâle taşımakla sorumluydular.⁹⁷⁹ Cemâziyelâhir 662/Mart-Nisan 1264 tarihinde Sultan Baybars'ın, Kârâ'da yaptırdığı burç tamamlandı. Bu burçtan daha büyük bir burcun yapılması kararlaştırıldı. Böylece Haçlı saldırılarından önceden haberdar olunup ona göre önlem alındı.⁹⁸⁰ Reşit Limanı'nda düşmanların gemilerini gözetlemek amacıyla kule inşa ettirdi.⁹⁸¹

Sultan Baybars, tahtta kaldığı süre boyunca ülkesini sürekli gezmiştir. Bu durum şairlerin şiirlerine konu olmuş ve "Gökteki güneş gibi bakınca her yerde onun görüldüğünü belirterek bir gün Mısır'da bir gün Şam'da bir gün Fırat'ta bir gün Haleb'in bir köyünde bir gün Hicaz'da bir gün Sis'te"⁹⁸² diyerek sultanın tahtında oturmadığını sürekli bir şekilde ülkeyi gezdiğini belirtmiştir. Baybars ülkeyi İran-Abbasi Devleti'nin haber alma servislerini örnek alarak Memlûk Devleti'ni güvenlik çemberine aldı. Casusluk işleri de berîd teşkilatı üzerinden yapıldı.⁹⁸³

662-1263 yılında Ermeni kralı Hetum'un Heraklia (Ereğli) şehrine ve Serfendikar Kalesi'ne saldırdığı haberi gelince hemen sahibü'l-berîd mensubunu Humus ve Hama'ya gönderip ordunun acilen hazırlanıp Haleb'e doğru yola koyulmasını emretti.⁹⁸⁴ Emir Nasurüddin el-Kaysâriye'ye orduyu hazırlayıp Aslîs ve Kaysâriyye önlerine gitmelerini sahibü'l-berîd ile bildirmiştir.⁹⁸⁵ Yine 671-1272 yılında Şam bölgesindeki şehirlerin durumunu kontrol amaçlı o tarafa doğru giderken sahibü'l-berîd vasıtasıyla Moğolların el-Bire (Birecik)'e saldırdıkları haberini aldı. Hemen berîd atlarına binip Kal'atü'l-Cebel'e gitti. Memlûk ordusunun Moğollarla savaşmaları için Şam'a doğru gitmelerini istedi.⁹⁸⁶

⁹⁷⁷ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 630.

⁹⁷⁸ Lamb, *Haçlı Seferleri*, 2/460.

⁹⁷⁹ Kalkaşendî, *Subhü'l-Aşâ*, 3/319; Keleş, *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*, 41.

⁹⁸⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 194.

⁹⁸¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 91.

⁹⁸² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/212.

⁹⁸³ Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, 196.

⁹⁸⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 193.

⁹⁸⁵ Makrîzî, *Sülûk* 2/9.

⁹⁸⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 406-407.

Baybars döneminde güvercin de acil durumlarda kullanılırdı. Güvercinlerin menzilleri, normal berîd menzillerinin üç katı daha uzun idi. Usulünce eğitilen güvercinler belirlenen menzilleri geçmezlerdi. Yorulan güvercinler dinlenmiş olanlarla değiştirilip kanadındaki bitâka denilen haber alınıp diğer güvercine takılır ve o güvercin zaman kaybetmeden hemen gönderilirdi. Berîd güvercinlerinin belirlenmiş menzilleri vardır.⁹⁸⁷

Baybars döneminde Moğol, Haçlı ve diğer unsurlara karşı yapılan savaşlarda berîd teşkilatı etkin bir rol oynamıştır. Baybars, adeta tüm ülkeyi berîd teşkilatının ağırlarıyla örmüştü. Devletin merkezi olan Kahire'den Filistin ve Ürdün'e oradan Suriye topraklarına kadar kurmuş olduğu bu sistemle her yerde kısa zamanda ülkenin her tarafından haberdar oluyordu.⁹⁸⁸

Baybars, berîd teşkilatını güçlü tutmuştur. Çünkü istihbarat bir devletin olmazsa olmaz kurumlarından. Devletin sınırlarının genişliği, Moğol, Haçlı ve Ermeni tehlikeleri, olası problemlere büyümeden anında müdahale edilebilmesi, idari sistemi güçlü tutma isteği, devlet politikasında gizliliğe vermiş olduğu önem, berîd teşkilatının güçlü ve aktif olmasını gerektiriyordu.

3.41. Haçlılarla Ticaret

Memlük Devleti yaklaşık iki buçuk asır Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Sudan, Libya, Yemen, Hicaz ve Anadolu (Fırat'a kadar) gibi siyasi, dini ve ekonomik öneme sahip bölgelerde hüküm sürmüştür. Hüküm sürdükleri yerler göz önüne alındığında Memlükler, Doğu Akdeniz ile Yakın Doğu'da önemli bir konuma sahip olmuştur.⁹⁸⁹ Memlük Devleti'ni yöneten sultanların, (Baybars ve Kalavun gibi) uyguladıkları başarılı siyasi, dini ve ekonomik politikalar, bu bölgelerde uzun süre hüküm sürmelerine imkan sağlamıştır. Özellikle Kahire'ye Kızıldeniz yolunu kullanarak gelen Avrupalı ve diğer tüccarların faydalanmaları için funduk (otel), han, kervansaray ve çarşılar inşa ederek ticaretin canlanmasına katkı da bulunmuştur.⁹⁹⁰ Coğrafi konumuyla Mısır, Yakın Doğu ile Batılı tüccarları buluşturan önemli bir ticaret merkezi olmuştur.⁹⁹¹ Ayrıca Avrupalı tüccarlar tarafından bilinen Mısır'ın coğrafi konumu, bereketli toprakları, Akdeniz sahilinde bulunan İskenderiye, Dimyat, Kahire ve Fustat gibi önemli şehirleri, uluslararası bir üne sahip çarşıları vardı. Bu sebeple doğudan ve batıdan getirilen

⁹⁸⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Ömerî, *Ta'rif*, 254-255.

⁹⁸⁸ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 406-407.

⁹⁸⁹ Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993), 8.

⁹⁹⁰ Saîd Abdulfettâh 'Âşûr, *el-Asrû'l-Memâlik fî Mısır ve's-Şâm*, (Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 2. Baskı, 1976), 314-315; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/306.

⁹⁹¹ Ağır, *Memlûklerde Ticaret*, 54.

mallar bu çarşılara getirilir ve buralarda satılırdı.⁹⁹² Her ürünün satıldığı özel bir çarşısı olup nüfusun yoğun olduğu çarşılardaki satışlar gece-gündüz devam ederdi.⁹⁹³

Memlûk Devleti'nde tarıma elverişli arazilerin çoğunluğu sultan, ümera, emir ve askerler tarafından iktâ olarak kullanıldığı için daimî olarak ticaretin içindeydiler. Bu sebeple ticaretin gelişmesi için tüccarlara her türlü kolaylığı sağlamışlardır.⁹⁹⁴ Memlûkler döneminde yabancı ülkelerden gelen tüccarların ihtiyaçlarını karşılamak, can, mal ve haklarını korumak amacıyla Kahire'de "Vekalet'i-Koson" denilen hanlar vardı. Memlûk Devleti, önemli liman kenti olan İskenderiye'de Avrupalı tüccarlar başta olmak üzere tüccarların ihtiyaçlarını giderebilecek 400 yatak kapasiteli 360 adet otel yapmıştı.⁹⁹⁵ Ayrıca ülkeyle ticaret yapan Venedikliler için iki, Cenevizliler için ise bir adet; Katalonlar, Marsilyalılar, Habeşiler, Moritanyalılar, Tatarlar ve Türk tüccarların da kalabileceği büyük oteller mevcuttu. Yabancı tüccarlar buraya gelip serbestçe alış-veriş yapar ve buralarda dinlenirdi.⁹⁹⁶

Baybars, devletinin ticari ihtiyaçlarını, iç ve dış tehlikelerden korumayı amaçlamış, gerekli tesisleri kurmak için de çaba sarf etmiştir.⁹⁹⁷ Bu amaçla Anadolu ile yapılan ticarete engel oldukları için Ermeniler üzerine seferler düzenlemiştir.

Memlûk Devleti kurulduğu dönemde Haçlılar, sahilde bulunan Lazkiye, Beyrut, Akkâ, Sur, Sayda, Yafa ve Askalan gibi liman şehirlerini ele geçirince Doğu-Batı arasında ticari bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Batı Avrupa ile Doğu Akdeniz ülkeleri arasında ticaretin canlanması bunlardan birisi idi.⁹⁹⁸ Haçlılar, o dönemde güçlü donanmalara sahip olan Venedik ve Cenevizlerle askeri iş birliğiyle birlikte ticaret yapma imkânı buldular.⁹⁹⁹ Böylece kıyı şeridinde hâkim olarak ticarete de yön vermiş ve Ceneviz ile Venediklerle siyasi, askeri ve ekonomik birtakım anlaşmalar yaparak onlara bazı imtiyazlar verip onların deniz gücünden faydalanmışlardır.¹⁰⁰⁰

Avrupa Devletlerinin desteklemiş olduğu Haçlı birlikleri, Orta Doğu'ya geldikten sonra birçok alanda olduğu gibi kağıt sanayisinde de bazı gelişmelerin yaşanmasına katkı sağlamıştır.

⁹⁹² 'Âşûr, el-Asrû'l-Memâlik fi Mısır ve's-Şam, 308-309; Usta, Hilal ile Haç Arasında Hayatlar Ortaçağ Akdeniz'inde Ticaret ve Tüccarlar, 102.

⁹⁹³ Abdullah Kâsım, *Dirâsâtü Târîh-i Mısri'l-İctimâ-i' 'Asrû's-Selâtini'l-Memâlik* Dâru's-Şurûk, 1. Baskı, 1994), 61; 'Âşûr, *'Asrû'l-Memâlik*, 308; Bahattin Keleş, "Memlûklerde Ticaret", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 5/819.

⁹⁹⁴ Makrîzî, *İğâsetü'l-Ümme bi-Keşf'l-Ğumme*, thk. Kerem Hilmi Ferhat (Mısır: 'Aynü'd-Dirâsât ve'l Buhûsu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye, 2007), 147; Yiğit, *Memlûkler*, 230.

⁹⁹⁵ Keleş, "Memlûklerde Ticaret", 5/820.

⁹⁹⁶ Dumît, *Devletü'l-Memlûkiyye*, 209.

⁹⁹⁷ 'Âşûr, *'Asrû'l-Memâlik*, 298.

⁹⁹⁸ Ahmed Rıza Berkin, *İpek Yolu*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1981), 72.

⁹⁹⁹ Ali Seyyid Ali, *el-Alakatü'l-İktisâdiyye Beyne'l-Müslimîn ve's-Salâbiyyîn*, (Kahire: 1996), 16; Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 147-148.

¹⁰⁰⁰ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 143-154.

Böylece Müslümanlar, Haçlılardan almış oldukları teknikler ile Kus, Kahire, Vech-i Bahri ve Vech-i Kiblî gibi şehirlerde kâğıt üretimini önemli bir merhaleye ulaştırmıştır.¹⁰⁰¹ O dönemde birçok alanda eserler yazılmış, kütüphaneler, ciltler dolusu eserler kazanmıştır. 1291 yılında Haçlıların Müslüman topraklarından çıkarılmasından sonra kâğıt sanayisinde belirli bir şekilde gerileme oldu. Öyle ki XV. yüzyıl başlarında Müslümanlar, ihtiyaçları olan kâğıdı İtalyan tüccarlar vasıtasıyla Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden ithal ettiler.¹⁰⁰²

Memlükler döneminde Mısır'da dokuma sanayisinin gelişmişliği Avrupalı yöneticiler tarafından biliniyordu. Özellikle Dimyat'ta üretilen *Eba Kalman* adıyla bilinen kumaş, bulunduğu ortama göre renk değiştirebiliyordu.¹⁰⁰³ Bu kumaş, Avrupalı yöneticilerin en çok tercih ettiği kumaşlardan olup saray görevlileri tarafından kullanmakla birlikte melik ve hâkimlere hediye olarak da gönderiyorlardı.¹⁰⁰⁴

Steven Runciman, İtalyan deniz ticaret şehirlerini sadece kendi menfaatlerini düşündükleri için şu cümlelerle eleştirmiştir:

“İtalyanlar kibirli, rekabetçi oluşlarıyla Haçlılara onulmaz yaralar açıp birçok zarara sebep oluyorlardı. Hayati öneme sahip olan savaşlara katılmıyorlardı. Hristiyanlar arasındaki anlaşmazlıkları tüm dünyaya duyuruyorlardı. Müslümanların orduları için elzem olan savaş aletlerini onlara satıyorlardı. İsyan çıkarıp Haçlıların şehirlerinde birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Haçlılar, bu tehlikeli ve azgın müttefiklerinden şikayetçiydiler. Buna rağmen onların ticareti ve desteği olmasaydı Haçlı Devletlerinin tarihi doğuda kısa ve karanlık olurdu.”¹⁰⁰⁵

Memlük Devleti Katalan, Kıbrıs, Floransa, Bizans gibi yerlerle de ticaret yapmış olsa da Baybars döneminde Haçlılarla yoğun bir şekilde mücadele edildiği için Papalık ekonomik ambargo koyarak Avrupa-Memlük arasındaki ticari ilişkilere büyük bir darbe vurmuştur. Bu durum karşısında Baybars, alternatif olarak Anadolu Selçuklu devletiyle ticaret yapmıştır.¹⁰⁰⁶ Haçlılarla ticari ilişkiler, 1291 Akkâ'nın fethine kadar sürdü. Daha sonraları Haçlıların bölgeden atılmasından dolayı ilişkiler zayıfladı.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰¹ Halid Antuvan Dumît, *ed-Devletü'l-Memlûkiyye-Tarih-i Siyasiyye ve'l-İktisadî ve'l-Askeri*, 172; Keleş, *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*, 124.

¹⁰⁰² Eliyahu Ashtor, *Studies en the Lavantine Trade in the Middle Ages*, (London: Variorum Reprints, 1978), 24-25.

¹⁰⁰³ Muhammed Cemâleddin Sürûr, *Devletü Zahir Baybars fi Mısır*, (Kahire: 1960), 296.

¹⁰⁰⁴ Dumît, *Devletü'l-Memlûkiyye*, 156.

¹⁰⁰⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/310.

¹⁰⁰⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Ağır, *Memlûklarda Ticaret*, 151-157; Usta, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar*, 188-189.

¹⁰⁰⁷ Seyyid Ali, *'Alâkatü'l-İktisâdiyye*, 136; Altan Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları Bir Kültür Denemesi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020), 30.

3.41.1. Cenevizlilerle Ticari İlişkiler

Baybars döneminde başlayan Cenevizlilerle ticari ilişkiler, Memlûk Devleti'nin ana unsuru olan Memlûk askerlerinin Orta Doğu'ya gelişine etki eden hususlardan birisi olmuştur. Cenevizliler, ticari anlaşma yapmak için Baybars'a 660-661/1262 yılında elçiler göndermiş, Baybars bu elçileri en güzel şekilde karşılamıştır. Ayrıca 674/1275-76 yılında Kahire'ye çok değerli hediyelerle gelen Ceneviz elçileri, Sultan Baybars ile ticari anlaşma yapmıştır. Böylece Memlûk-Ceneviz ilişkileri güçlenmiş ve Cenevizliler bazı ticari imtiyazlar kazanmıştır.¹⁰⁰⁸ Cenevizliler, Haçlılara karşı ticari çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve onlara askeri destek verdikleri gibi Baybars'ın Haçlılarla yapmış olduğu başarılı mücadeleden dolayı da sevinmiştir.¹⁰⁰⁹

Memlûk Devleti'nin, Cenevizlilerden almış oldukları en önemli şey kölelerdir. Bununla birlikte keten, ipekli ve pamuklu kumaş, züccaciye takımları, kıymetli taşlar, abanoz ağacı, şap, hurma, her çeşit baharat, karanfil, zencefil, misk, anber, buhur vb. şeyleri satın ithal etmişlerdir.¹⁰¹⁰ Memlûk Devleti'nin, Kıbrıs, Katalanlar gibi devletlerle de ticari ilişkileri olmuştur. Fakat ticari çeşitlilik fazla olmadığı için bu ülkelerden genelde kereste, köle ve demir gibi şeyleri almışlardır.

3.41.2. Venediklilerle Ticari İlişkiler

Venedikliler, zorlu okyanus sularında uzun menzil gidebilen dayanıklı gemiler vasıtasıyla uluslararası ticarete söz sahibi olup dünyanın dört bir yanında ticaret kolonileri kurdular.¹⁰¹¹ 1257 yılında Memlûk sultanı Aybek, Venediklilere, Eyyûbî Devleti'nde olduğu gibi ticari ayrıcalık vererek onların mallarını garanti altına almış ve Venedikli tacirlerle anlaşma imzalamıştır.¹⁰¹²

Maria Pia Pedani'nin aktardığına göre anlaşmanın içeriği şu şekildeydi:

1. "Venedikli bir tüccar Müslüman topraklarında öldüğünde mirası olduğu gibi varislerine verilecek. Şayet mirası yoksa kişisel eşyaları Venedikli yetkililere teslim edilecek.
2. Müslüman ve Venedikli tüccarlar arasında çıkan bir anlaşmazlığa Müslüman ve Venedikli yargıçlar karar verecek. Şayet sultan bir karar vermişse sultanın bu kararı bir üst mahkemeye götürülebilecek.

¹⁰⁰⁸ Keleş, "Memlûklerde Ticaret", 827.

¹⁰⁰⁹ Keleş, *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*, 257.

¹⁰¹⁰ Cozîf Nesîm Yûsuf, *Dirâsâtü fî Târîhi'l-'Alâkâti Beyne's-Şarki ve'l-Ğarbi fî 'Usûril el-Vustâ*, (İskenderiye: 1988), 309.

¹⁰¹¹ Keleş, *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler*, 155; Maria Pia Pedani, "Venedik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43-44.

¹⁰¹² Maria Pia Pedani, "Bahri Memlûklerle Venedikliler Arasındaki Ticari Anlaşmalar", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 5/804-805.

3. Denizde Venedikli korsanların vermiş olduğu zararı Venedikliler ödemeyecek. Aynı zamanda Müslüman korsanların verdiği zarardan da Memlûk Devleti sorumlu olmayacak.
4. Bir Venediklinin borcunu başka bir Venedikli ödemek zorunda olmayacak, fakat birbirlerine kefil olabilecekler.
5. Venedikli bir tüccarın gemisi batarsa Memlûk Devleti ona her türlü yardımı yapacak kurtarılan mallar onlara iade edilecek.
6. Müslüman ve Hristiyanlar arasında yapılan savaşlar, Venediklilerin Müslüman şehirlerinde ticaret yapmasına engel olmayacak.¹⁰¹³
7. Venediklilerin, mallarını istedikleri kişilere satabilme özgürlüğü vardı. Şarabı sadece Hristiyanlara satabiliyorlardı.
8. Ayrıca dinler arası hoşgörünün bir gereği olarak Hristiyan tüccarlar cuma günleri dükkanlarını açmazlardı. Müslüman yöneticiler yabancı tüccarların haklarını azami ölçüde korurlardı.”¹⁰¹⁴

1261 yılında Kostantiniyye'deki Latin Krallığı yıkılınca Bizans'ın başına gelen yeni yöneticiler Venediklilerle olan ticari ilişkilerini askıya alıp Cenevizlerle ilişki kurmaya başladı. Bunun üzerine Venedikliler de rotasını Mısır'a çevirdi.¹⁰¹⁵

Venedikliler ile Memlûk Devleti arasındaki ticari alışveriş sorunsuz bir şekilde devam ediyordu. Ancak Sultan Baybars, Haçlılarla etkin bir şekilde mücadeleye başlayınca, 1274 yılında Papa X. Gregorius (1271-1276) II. Lyons Konsilinde Memlûk Devleti ile altı yıl ticaret yapılmasını yasakladı. Buna rağmen Haçlıları destekleyen Venedikliler, Memlûk Devleti'yle olan ticari ilişkisini tamamen bitirmedi. Avrupa'daki Haçlı Devletleri Müslümanların ticaretine engel olmak istese de Venedikliler, Müslümanlarla ticari ilişkileri sürekli canlı tutma taraftarı oldu. Venedikliler, Müslüman-Hristiyan düşmanlığının zirvede olduğu bu dönemde ekonomik ambargoyu delerek Memlûkler'le ticareti devam ettirdiği için onlara Memlûkler tarafından ticari imtiyaz verildi.¹⁰¹⁶ Çünkü savunma sanayinde kullanılan maden ve kerestelerin çoğu Avrupa ülkelerinden geldiği gibi ordunun ana unsuru olan memlûk köleler de Venedikliler tarafından getiriliyordu.¹⁰¹⁷

¹⁰¹³ Pedani, "Bahri Memlûklerle Venedikliler Arasındaki Ticari Anlaşmalar", 5/805-808; Ağır, *Memlûklarda Ticaret*, 112.

¹⁰¹⁴ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 460-461.

¹⁰¹⁵ Ağar, *Memlûklarda Ticaret*, 111.

¹⁰¹⁶ Keleş, *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler*, 155; Usta, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar*, 172-173; Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları*, 31; Janet Abu Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, çev. Cansen Mavituna, (İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020), 225.

¹⁰¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/303-304.

Sultan Baybars, 1263 yılında Venedikli tüccarlardan 95.000 takım elbise ve bol miktarda Venedik kumaşı almıştı. Ayrıca Memlûk Devleti, Avrupa Haçlı Devletlerinde mescit, hamam ve medrese yapımı ve süslemede kullanılan yeşil, siyah, kırmızı, beyaz çeşit çeşit renklerde mermer ithal etmişti.¹⁰¹⁸ Bunlarla birlikte özellikle mancınık ve gemi yapımında kullanılan ve İskenderiye Limanı kullanılarak getirilen kereste, silah yapımında ve diğer şeylerde kullanılan demir, katran, kurşun, kalay ve gümüş madeni, Cuh-ı Bunduk adında Avrupa'da üretilen kumaş, saraylarda ve evlerde kullanılan züccaciye, zeytin ve zeytin yağı, tuz, balık almıştı.¹⁰¹⁹

Venediklilerin, Memlûk Devleti'nden almış olduğu ürünlerin başında Mısır keteni gelmektedir. Ayrıca ipek, pamuk ve yünlü kumaşlar ile şeker kamışı da alırlardı. Venedikli tüccarlar buradan almış oldukları malları Avrupa ve Bizans şehirlerinde büyük kârlarla satmaktaydılar. Ayrıca keçe, boya, dokuma ve deri imalatında kullanılan ve Said bölgesinden çıkarılan şap da en çok alınan maddeler arasındaydı.¹⁰²⁰ Venedikliler, Mısır'da bol miktarda çıkarılan sodyum karbonat ve sodyum bikarbonat bileşiminden meydana gelen Natrun'u, yeşil ve kırmızı renkte çıkarıp ithal ederlerdi.¹⁰²¹ Bununla birlikte sadece Mısır'da yetişen Belsem ağacının yağını da alırlardı.¹⁰²² Tüm bunlara ilaveten her çeşit baharatla birlikte özellikle zencefil, tuz, papağan yemi, boya ve Arap sakızı gibi birçok maddeyi satın alırlardı. Venedikliler, genel olarak İskenderiye, Dimyat, Kahire, Beyrut, Trablus, Cidde, Yenbu ve Aden limanlarını kullanarak ticaret yapmaktaydı.¹⁰²³

3.41.3. Pisa/Pizalılarla Ticari İlişkiler

Pisalılar, Eyyûbîler döneminde 568-569/1173 yılında Aldeprandus adında birini Mısır elçisi olarak göndermişti. Daha sonra Selâhaddîn Eyyûbî Pisalılar'a, İskenderiye'de rahat bir ticari ortam oluşturmaları için funduk (otel), hamam ve kilise yapabilecekleri imtiyazını vermişti. Pisalılar, Müslümanların Haçlılarla yaptığı mücadele döneminde ve daha sonraları Mısır'ın önemli limanlarında açmış oldukları konsolosluk ve ticaret hanelerini kapatmayarak ticareti devam ettirmiş, Doğu Akdeniz, Suriye ve Mısır'la ticareti canlı tutmuştur. Memlûk Devleti'nden ticari imtiyaz alan İtalyan şehir devletlerinden biri de Pisalılardır. Memlûk Devleti'ne kereste, demir ve zift gibi savaş sanayisinde kullanılan mallar getirirlerdi. Memlûk Devleti ise Pisalılara, Dimyat, İskenderiye ve diğer limanlarını kullanarak şeker, tuz, şap, baharat, karabiber, kıymetli taşlar, zümrüt, mercan vb. birçok ürün satardı. Pisalılar getirmiş oldukları ticari mallardan %16, altın ve gümüşten ise %10 oranında Memlûk Devleti'ne gümrük vergisi verirlerdi.

¹⁰¹⁸ Seyyid Ali, *'Alâkatü'l-İktisâdiyye*, 11.

¹⁰¹⁹ Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, 163; Keleş, *Bahri Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler*, 161.

¹⁰²⁰ Es'ad b. Mammâtî, *Kavânînü'd-Davâvîn*, Metbatü Mısır, 1943, 328.

¹⁰²¹ Makrîzî, *Hıtat*, 1/314.

¹⁰²² İbn Zahîra Muhammed b. Muhammed, *el-Fezâil el-Bahîra fi Mehâsini Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Mustafa Saka- Kâmil Mühendîs, (Kahire: 1969), 133.

¹⁰²³ Daha fazla bilgi için bkz. Keleş, *Bahri Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler*, 233-236.

Pisalılar, gıda maddesi ve şaraptan herhangi bir vergi vermezlerdi.¹⁰²⁴ 673/1274 yılında Pisalı tüccarlar Ayas Limanı'nı kullanarak Dimyat Limanı'na 35-40 kantar demir taşımışlardır. 676/1277 yılında ise yine Pisalılar Levant kıyılarından 40 kantardan fazla demir taşıyacağı belgesi bulunmaktadır.¹⁰²⁵

3.42. Ölümü

Sultan Baybars, 17 yıl 2 ay 12 gün Memlük tahtında kaldı. Baybars tahta geçtiğinde Haçlıların hâkimiyeti Akdeniz sahil boyunca Gazze'den Çukurova'ya kadar uzanmaktaydı. Saltanatı boyunca Haçlılara büyük bir darbe vurmuş ve onlarla karşı yirmi zafer kazanmış yaptığı hiçbir savaşı kaybetmemiştir. Baybars, Haçlıları Ortadoğu topraklarından tam olarak atamadı ama bunun kaçınılmaz bir hale gelmesini sağladı.¹⁰²⁶

Baybars'ın ölümüyle ilgili Makrizi, aşırı derecede kırmızı içtiği için¹⁰²⁷ Ebü'l-Ferec ise Moğollarla savaşta uyruğuna almış olduğu bir ok yarasından dolayı¹⁰²⁸ veya kendi adamları tarafında kımızına zehir katılıp öldürüldüğü¹⁰²⁹ gibi bilgiler vermektedirler. Steven Runciman Baybars'ın ölümü için şu cümleyi kurmuştur. "Ölüm, Selâhaddîn'den beri Haçlıların en büyük düşmanını ortadan kaldırmıştır."¹⁰³⁰ 13 gün süren hastalığından sonra 27 Muharrem 676/30 Haziran 1277 tarihinde vefat etmiştir.¹⁰³¹ Naaşı ise Zahiriyeye Medresesi (Suriye Ulusal Kütüphanesi) metfundur.¹⁰³²

Baybars'ın ölümü üzerine İbn Abdüzzâhir hüznünü şu dizelerle dile getirmiştir.

Bunun gibi bir felaketi kalp taşıyamaz.

Hayır hayır, güzel bir sabır da iyi olmaz.

Allahu ekber gerçekten bu musibettir.

Bundan dolayı yüksek dağlar bile yerinden oynar.

Mızrak tutanlar onu titretemez.

¹⁰²⁴ Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, 463; Keleş, *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*, 268; Ağır, *Memlûklarda Ticaret*, 137;

¹⁰²⁵ Seyit Özkutlu'nun *Orta Çağ'da Papalık Yasakları ve Müslüman Doğu* adlı makalesinde Laura Baletto'nun editörlüğünde yazılmış olan *Notai Genovesi in Oltremare* adlı eserde iktibasla bu bilgiler kaydedilmiştir, 499.

¹⁰²⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/ 296; Murat Çaylı, *Bir Haçlı'nın Rüyası Philippe De Mezieres ve Haçlılar*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1. Baskı Ekim, 2021). 31.

¹⁰²⁷ Makrîzî, *Sülûk* 1/104.

¹⁰²⁸ Gregory Abu'l-Farac, *Abûl Farac Tarihi*, çev. Rıza Doğrul, (Ankara, 1950), 2/601.

¹⁰²⁹ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı*, çev. A. Tayfun Özcan, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 21.

¹⁰³⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/ 296.

¹⁰³¹ Makrîzî, *Sülûk* 1/104.

¹⁰³² Holt, *Haçlılar Çağı*, 163; Karakuş, *Baybars*, 120.

*Onu bırakmak anlaşılır, anlaşılır değil.
Senin adına çok üzüldüm. Ey kendisiyle,
Dünya güzel, her eve yuva olan,
Sultan Zahir kimin var,
Her mahluka iyilik ve cömertliği,
Senin adına çok üzüldüm. Ey düşünceleri şu olan,
Faydalara atılan oklar gibi.¹⁰³³*

¹⁰³³ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 161.

IV. BÖLÜM

KALAVUN DÖNEMİ

4.1. Melikü's-Salih Muhammed Berke (Bereke) Han

4.1.1. Hayatı

Sultan Baybars'ın oğlu Melikü's-Said Muhammed Berke Han, 659/1260 yılında Kahire'de dünyaya geldi. Annesi Berke Han Hârizmi'nin kızıdır.¹⁰³⁴ Babası Baybars tarafından 671/1262 yılında veliaht tayin edildi.¹⁰³⁵ Memlük tahtına oturduğunda 19 yaşını geçmemiştir.¹⁰³⁶

Berke Han'ın Memlük Tahtına Geçiş ve Azli

Sultan Baybars, 30 Haziran 676/1277 tarihinde Şam'da vefat etti. Dımaşk'ta bulunan emirler Baybars'ın cenaze namazını kıldırdı. Naaşı türbesi yapılıncaya kadar Dımaşk Kalesi'nde Memlüklerin kaldığı bir odaya konuldu. Bedreddin Bilik Heznadar, o sırada Kahire'de olan Memlük tahtının varisi el-Melikü's-Said Berke'ye babasının vefat haberini bildirmek üzere bir mektup gönderdi.¹⁰³⁷ Berke Han kendisine bu haberi getiren iki kişiye 50'er bin dirhem bahşiş verdi.¹⁰³⁸ Baybars'ın emirlerinden Kalavun, Bedreddin Beyseri, Şemseddin Sungur Aşkari, Bedreddin Bilik Haznedar ve diğerleri Dımaşk'tan Kahire'ye doğru yola koyulup 676/1277 3 Temmuz tarihinde Kahire'ye ulaştı. Emirleri Kahire'de Berke Han karşıladı. Bu esnada Bilik Haznedar: "Ey emirler! Sultan Melikü'z-Zâhir'e merhamet dileyiniz" deyip külahını yere vurup ağlayınca Sultan Baybars'ın öldüğü bütün saray efradı tarafından anlaşılmış oldu. Oradakiler de yüksek sesle ağlamaya başladı. Taziye merasimi düzenlendi ve sultanın giyabi cenaze namazı kılındı. Dımaşk'a Sultan Baybars'ın öldüğü haberi bildirildi. Daha sonra el-Melikü's-Said Berke'nin sultanlığı ilan edilip adına hutbe okunup para basıldı. Halife Hâkim Biemrillah ona sultanlık taklîdi¹⁰³⁹ gönderdi. 30 Muharrem 676/17 Ağustos 1277 tarihinde Kahire sokaklarında saltanat alametleriyle sultanlık alayı düzenlendi.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/235.

¹⁰³⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 123.

¹⁰³⁶ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 43; Baybars el-Mansûrî ise 20'li yaşlarda olduğunu söyler. *Zübdetü'l-Fikre*, 162; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/237;

¹⁰³⁷ Makrîzî, *Sülûk* 2/108.

¹⁰³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/235; Joseph Deguignes, *Büyük Türk Tarihi*, (İstanbul: Türk Kültür Yayınları,1975), 7/2228.

¹⁰³⁹ Taklîd: Tahta yeni geçen bir sultanı hâkimiyetinin halife tarafından onaylandığını gösteren belge veya tayin menşuruna denir. Bu belge tahta geçen hükümdarın isteği üzere verilir. Daha fazla bilgi için bkz. Aydın Usta, "Taklid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/465-467.

¹⁰⁴⁰ Makrîzî, *Sülûk* 2/107-108.

Berke Han, Memlûk tahtına geçtikten sonra devlete hizmet etmiş devlet tecrübesi olan değerli emirleri görevinden alıp, saltanat naibi Şemseddin Fârikânî gibi emirleri ise tutuklattı. Dayısı Muhammed Berke'yi tutuklatmak iste de annesinin araya girmesiyle bu niyetinden vazgeçti. Kendine yakın olan ve herhangi bir devlet tecrübesi olmayıp sadece yalakalık yapan emirleri göreve getirdi. Onlarla eğlenmeye dalıp devlet yönetimine gereken önemi vermedi. Bu durum diğer emirlerin tepkisini çekti. Emirler, kendi aralarında istişare edip Berke Han'ın bu tutumunu terk etmesi, aksi takdirde kendisini cezalandıracaklarını söyledi. Berke Han, yaptıklarından dolayı özür dileyerek aynı hataya düşmeyeceği sözünü emirlere verdi.¹⁰⁴¹ Bu olaylardan sonra Berke Han, 678/1278 yılında Dımaşk'a gitti. Bedreddin Beyseri'yi Rum Kalesi tarafına, Kalavun'u ise Sis Ermeni Krallığı'na sefere gönderdi.¹⁰⁴² Kendisi ise Hüsameddin Laçın ve diğer komutanlarla Dımaşk'ta oyun ve eğlenmeye daldı. Hüsameddin Laçın ve Berke Han'ın düşüncesi ise Kalavun ile Beyseri'yi sefer dönüşünde tutuklatmaktı. Bu durumu anlayan Seyfeddin Gündek, kendini destekleyenlerle birlikte Katife denilen yerde Kalavun ve Beyseri'yi bekledi. Kalavun ve Beyseri Dımaşk'a doğru gelince bu durumu onlara haber verdi. Onlar da Mercü's-Suffer denilen yerde konakladı. Berke Han'a bir mektup gönderip Hüsameddin Laçın'ın tutumlarından dolayı şikâyet etti. Berke Han, Kalavun ve Beyseri'nin yanındaki Memlûklere onlardan ayrılıp kendisini desteklemelerini içeren bir mektup gönderdi. Bu mektubu Gündek'in adamları ele geçirdi. Berke Han'ın niyetinin kötü olduğunu anlayınca Kalavun ve Beyseri isyan ettiklerini söyleyip Kahire'ye gitti.¹⁰⁴³ Berke Han, bu isyanın başarıya ulaşacağını düşündüğü için annesi ve hazinelerini Kerek'e gönderdi. Kendisi ise askerleriyle birlikte 1 Rabîülevvel 678/11 Ağustos 1279 tarihinde Kahire'ye doğru yola çıktı. Kahire'ye gelen isyancılar, Kal'atü'l-Cebel'in kapısını kapatıp sultan ve askerlerinin içeriye girmesine izin vermedi.¹⁰⁴⁴ Bu arada Berke Han, Kahire'ye doğru giderken yanında bulunan Memlûk askerlerinin çoğu onu terk etti ve az bir askerle Kahire'ye geldi.¹⁰⁴⁵

Emirler, Berke Han'ın tahtan çekilmesini istedi. Berke Han ise Kerek'in kendisine verilmesi halinde tahtı bırakacağını söyledi. Emirler Kerek'ten başka bir yer istemeyeceğine, emir ve askerlerle iş birliği yapmayacağına ve emrindeki askerleri kötüye kullanmayacağına dair ondan söz aldı. Berke Han, bu sözü verdikten sonra Memlûk tahtından kardeşi Sülemiş adına vazgeçti ve Kerek'e gitti.¹⁰⁴⁶

Berke Han, bazı emirlerin baskısıyla Memlûk Devleti'ne hizmet etmiş, birçok savaşlarda kahramanlık göstermiş, babası Baybars'ın yakın emirlerine karşı menfi bir tutum sergilemiş ve devleti iç savaşa doğru sürüklemiştir. Fakat emirler onun devlete daha fazla zarar vermesinin

¹⁰⁴¹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 162-163; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/238-239; Makrîzî, *Sülûk* 2/109.

¹⁰⁴² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/248.

¹⁰⁴³ Makrîzî, *Sülûk* 117.

¹⁰⁴⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 169.

¹⁰⁴⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 170-171; Makrîzî, *Sülûk* 118;

¹⁰⁴⁶ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 172; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/255; Makrîzî, *Sülûk* 119.

önüne geçmiştir. Berke Han da işlerin çıkmaza girdiğini görünce Annesi ve hazinesini Kerek'e göndermiştir. Böylece iç isyan patlak vermeden kardeşi Sülemiş adına Memlûk tahtından feragat etmiştir. Berke Han, iki yıl gibi kısa bir zaman diliminde Memlûk tahtında kalmıştır.

4.2. Sülemiş Han'ın Tahta Geçiş ve Azli

Berke Han, Memlûk tahtını kardeşi Sülemiş adına bırakınca o sırada yedi yaşında olan Sülemiş 679/1280 yılında Memlûk tahtına geçti. Adına para basıldı ve hutbelerde ismi okundu. Kalavun yeni sultanın atabegi oldu. Sülemiş'in yaşının küçük olmasından dolayı devletin yönetiminin tamamı Kalavun'a kaldı. 100 gün kadar Memlûk tahtında kalan Sülemiş'in yaşının küçük olmasını öne süren Kalavun, devletin ileri gelenlerinde desteğini alarak Memlûk tahtına geçti. Sülemiş, akıllı, edepli, hayalî, güzel bir görünüme sahip biriydi.¹⁰⁴⁷

4.3. Kalavun'un Hayatı

1220 yılında doğduğu tahmin edilen Kalavun, Kıpçak asıllı olup Burçoğlu kabilesindedir. Babasının adı Abdullah'tır.¹⁰⁴⁸ Hayatının ilk dönemleriyle ilgili bilgiler mevcut değildir. Moğollar'ın 642/1244 yılında Dest-i Kıpçak'ı istila etmesiyle Memlûk tüccarları tarafından Mısır'a 20'li yaşlarında getirilmiş ve burada Alaaddin Sungur Saki'ye 1000 dinara satılmıştır.¹⁰⁴⁹ Aksungur vefat ettikten sonra 647/1257 yılında Ebu Bekir Eyyüp, 1000 dinara satın aldığı için *Elfi* nisbesiyle anılmıştır.¹⁰⁵⁰ Daha sonra Eyyûbî sultanı el-Melükü's-Salih'in Bahriye Memlûklerine katılıp *Salihî* nisbesini aldı. 647/1257'de Bahri memlûklerin asker olarak yetiştirildiği Tıbak denilen okulu bitirip özgürlüğüne kavuştu.¹⁰⁵¹

el-Melikü's-Salih vefat ettikten sonra Eyyûbî Devleti'nin başına Turanşah geçti.¹⁰⁵² Onun yönetiminde Kalavun, Baybars ve arkadaşlarıyla birlikte Mansura'da Haçlılara karşı son derece önemli bir zafer kazanan kişiler arasındaydı.¹⁰⁵³ Eyyûbî Devleti yıkılıp Memlûk Devleti kurulunca Aybek'in hâkimiyetine girdi. Aybek, hoşdaşları olan Aktay'ı öldürünce Baybars ve Kalavun gibi Memlûkler Aktay'ın intikamını almak istedi. Aybek onları da tutuklatmak isteyince Baybars ve Kalavun başta olmak üzere bazı Bahri Memlûklerin ileri gelen

¹⁰⁴⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/255-256.

¹⁰⁴⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/292; Küçük yaşta memlûk olarak geldiği için doğum yılı tam olarak bilinmemektedir. Doğum yılını öldüğü yaşından çıkartarak takribî yıl baz alınmıştır.

¹⁰⁴⁹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 175; Nuveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/3; Nüveyrî, Aksungur'un Kalavun'u 1000 dinara satın aldığı söylemiştir; Ağır, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti*, 78.

¹⁰⁵⁰ Makrîzî, Kalavun'un küçük yaşlarda Mısır'a getirildiğini söyler. Makrîzî, *Sülûk* 2/122; İbn Tağriberdî, Zehebî'nin *Târîhü'l-İslâm* adlı eserinden iktibasla yaşının büyük olduğunu söylemiştir. İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/325.

¹⁰⁵¹ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/292.

¹⁰⁵² Makrîzî, *Sülûk* 1/445.

¹⁰⁵³ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 112-113.

komutanları 652/1254'te Suriye'deki Eyyûbî meliki el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a sığındı.¹⁰⁵⁴ Daha sonra ise Kerek sahibi Fahreddin Umar'ın hizmetine girdi.¹⁰⁵⁵

657/1259 yılında Kutuz, Moğollarla mücadele amacıyla onları Mısır'a davet edip en güzel şekilde karşıladı. Kutuz'un hizmetine giren Kalavun, Baybars ve arkadaşları Aynicâlût savaşının kazanılmasında önemli rol oynadı.¹⁰⁵⁶ Baybars, Aynicâlût savaşından sonra Kutuz'u öldürünce Memlûk Devleti'nin yeni sultanı oldu.¹⁰⁵⁷ Kalavun ise Baybars'ın hizmetine girdi. Baybars döneminde birçok başarılar imza attı. Moğollara karşı ilk kez Fırat nehrini geçen komutan oldu. 1000 kişilik bir birliğe komutanlık yaptı.¹⁰⁵⁸ Baybars'tan sonra Memlûk Devleti'nin tahtına oturan Berke Han döneminde 16 Zilhicce 677/30 Nisa 1279 tarihinde Ermeniler üzerine gönderilen orduya komutan oldu.¹⁰⁵⁹

Fiziksel Özelliği ve Kişiliği

Kalavun, geniş omuzlu, kısa boylu, güzel görünümlü, yakışıklı ve heybetliydi. Büyük yaşlarda Memlûk olarak geldiği için Arapçayı iyi konuşamayan Kalavun, Türkçe ve Kıpçak dilini güzel konuşurdu. Kalavun; cömert, yumuşak huylu, cesaretli, girişken, adil, erdemli, dürüst, az kan döken ama iyilik için kan dökmekten çekinmeyen, insanları affetmeyi seven, hedefine uygun siyaset izleyen, vakarlı ve buna benzer birçok kahramanlığı olan biriydi.¹⁰⁶⁰

Kalavun'un Tahta Geçişi

Sultan Baybars'ın oğlu Berke Han, Memlûk tahtından çekildikten sonra tahta yedi yaşındaki küçük kardeşi Melik Adil Sülemiş geçti.¹⁰⁶¹ Yaşının küçük olmasından dolayı o zaman Atabetü'l-Asâkîr¹⁰⁶² olan Kalavun, devleti yöneten kişinin yetişkin birisi olması gerektiği fikrini beyan etti. Kalavun'un bu fikrine muhalif bir fikir beyan edilmedi. Memlûk Devleti'nin ileri gelenlerinin de bu görüşü desteklemesiyle Kalavun, 3 Şaban 678/26 Kasım 1279 Cumartesi günü ordunun da desteğini alarak Memlûk tahtına oturdu ve *el-Melikü'l-Mansûr* ünvanını aldı.

¹⁰⁶³

Kalavun'un tahta geçişini İbn Abdüzzâhir şu dizeleriyle dile getirdi:

¹⁰⁵⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 13; Makrîzî, *Sülûk* 1/483-484.

¹⁰⁵⁵ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 263.

¹⁰⁵⁶ Makrîzî, *Sülûk* 1/508-509; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 47/75.

¹⁰⁵⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 68-72.

¹⁰⁵⁸ Makrîzî, *Sülûk* 2/82; Moritz Sobernheim, "Kalavun", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 1977), 6/122.

¹⁰⁵⁹ Makrîzî, *Sülûk* 2/114.

¹⁰⁶⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 325-326; Makrîzî, *Sülûk* 2/218; Hasan b. Ömer b. Hasan b. Ömer el-Habîb, *Tezkiratü'n-Nebîh fi Eyyami'l-Mansuri ve Benîh*, thk. Muhammed Emin-Saîd Abdulfettâh 'Aşûr, Dârü'l-Kütüb, 1972), 135.

¹⁰⁶¹ Ömer b. Habib, *Tezkiratü'n-Nebîh*, 48.

¹⁰⁶² Uzunçarşılı, *Medhal*, 47-48; Ayalon, "Memlûk Ordusu Üzerine Araştırma", 93.

¹⁰⁶³ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/292; Uzunçarşılı, *Medhal*, 302.

Öyle bir melik ki, sanki denizin sahip olduğu cömertliktir,
Sanki güneş yüzünün aydınlığıdır,
Yıldızlar ışık saçar, yıldızlarsa daima,
Yol göstericidir bu ise onun kale ve kalelerindedir,
Mahlukata ait kaç nimet onun vermesiyledir,
HAKKâ yardım onun belirlemesiyledir,
Onun fatih olduğunu söylemiştir, kaç bölge,
Şehir, Allah onun gücünü artırmıştır,
Bu Kalavundur bu da Helavin evi,
Yakında sakinleri ve durgunluğu yok olacak.¹⁰⁶⁴

Onun tahta oturmasıyla adet olduğu üzere Kahire sokakları süslendi. Yedi gün yedi gece şenlikler düzenlendi. Adına hutbe okunup para basıldı. Kalavun'un ilk yaptığı icraatı, Müslüman halktan alınan Devlebe¹⁰⁶⁵ denilen vergiyi kaldırmak oldu. Daha sonra 18 yıldır dinar üzerinden ehli zimmeden alınan bir vergiyi de iptal etti. Bunların etkisiyle fiyatlar düşüp ekonomi canlandı.¹⁰⁶⁶ Daha sonra Berke Han tarafından hapse atılan Emir İzzeddin Aybek Efrem Salihî'yi hapisten çıkartıp saltanat naibi yaptı. Emir Hüsameddin Toruntay'ı ise naibi olarak atadı. Hüsameddin Toruntay okuma yazma bilmediği halde keskin zekalı, cesur, yiğit, kabiliyetli, çok zeki ve ileri görüşlüydü.¹⁰⁶⁷ Sultan Kalavun, Toruntay'ın bu özelliklerinden faydalanmak istedi.

Sultan Kalavun, Memlük tahtına geçtikten sonra Dımaşk'a mektup gönderip kendisine bağlılıklarını bildirmelerini istedi. Buradaki emirler, askerler, devletin ileri gelenleri ve halk olumlu yanıt verirken Dımaşk'ta bulunan Sungur Aşkar, bağlılığını bildirmedeği gibi Dımaşk'ta kendi sultanlığını ilan etti.¹⁰⁶⁸

4.4. Kalavun Döneminde İç İsyanlar

Kalavun, Memlük tahtına geçtikten sonra iç isyanlarla mücadele etmek zorunda kaldı. Bu isyanlar, devletin otoritesini sarsacak şekilde olmadığı için kısa zamanda kontrol altına alındı. Kalavun, ilk olarak halefi Berke Han'ın isyanıyla mücadele etti. Bu isyan daha fazla büyümeden

¹⁰⁶⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 177.

¹⁰⁶⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 178; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/4; Devlebe sanatkarların kullandıkları aletlerden alınan vergiye denir.

¹⁰⁶⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/4; Makrîzî, *Sülûk* 2/122;

¹⁰⁶⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 178; Makrîzî, *Sülûk* 2/123.

¹⁰⁶⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/8; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/292.

önlendi. Daha sonra ise Sungur Aşkar isyanı ile mücadele etmek zorunda kaldı. Kalavun'u en çok uğraştıran isyan bu oldu. Bu isyanı bastırmak amacıyla Sungur Aşkar'a; Antakya, Sahyun, Lazikiyye ve beldeleri verilerek buraların valisi olma yetkisi tanındı. Kalavun, son olarak Sülemiş isyanı ile mücadele etti ve bu isyanda fazla büyümeden bastırıldı. Daha sonra Kalavun, Sultan Baybars'ın Haçlılarla mücadelesini kaldığı yerden devam ettirdi.

Berke Han'ın İsyanı

Sultan Kalavun, Memlûk tahtına oturduktan sonra karşılaştığı ilk isyan, sonrasında Memlûk tahtını bırakmak zorunda kaldığı Berke Han'ın isyanıdır. Berke Han, Memlûk tahtını bırakıp Kerek'e sürgün edildiğinde Memlûk Devleti'nin ileri gelenleri ondan naiplerle herhangi bir ilişki kurmaması, uhdesindeki askerleri Memlûk Devleti'ne karşı kullanmaması ve orada herhangi bir huzursuzluk çıkarmaması konusunda söz alarak göndermişti.¹⁰⁶⁹ Fakat Berke Han, bazı naiplerle iletişime geçerek onları isyana teşvik etti. Husâmeddîn Laçin Şevbek'e sahip oldu. Berke Han kardeşi Necmüddîn Hızır'ı buraya yerleştirdi. Bunun üzerine Kalavun, Emir Bedreddin Aydemir komutasındaki askeri birliği Şevbek üzerine gönderdi. Memlûk askerleri karşısında tutunamayan Şevbek 679/1280 yılında alındı. Burada bulunan Necmüddîn Hızır abisi Berke Han'ın yanına kaçmak zorunda kaldı.¹⁰⁷⁰

Bu olaydan bir ay sonra Berke Han, cevgen¹⁰⁷¹ oynarken atından düşüp 20 yaşındayken vefat etti. Berke Han'ın Kalavun tarafından zehirlendiği iddiası kaynaklarda geçmektedir. Sultan Kalavun, Berke Han vefat edince Kal'atü'l-Cebel'de bir ay kadar Kur'ân-ı Kerim okuttu. Diğer kalelerdeki naipler de Berke Han'ın gıyabi cenaze namazını kıldı. Cenazesi, babası Baybars'ın yanına defnedildi.¹⁰⁷² Böylece Berke Han'ın ölümüyle birlikte desteklediği isyanlar da sona erdi.

Sungur Aşkar İsyanı

Kalavun, Sülemiş'in sultanlığı döneminde Atabeg iken devletin önemli kademelerindeki Zahiriyeye Memlûklerini tasfiye etmeye başladı. Çünkü Zahiriyeye, Kalavun'un tahta geçişinde ona muhalefet edecek önemli bir gruptu. Bunların yerine kendini destekleyen Mansuriye Memlûklerini getirdi. Kalavun'un Şam valisi olarak Emir Şemseddin'i ataması Sungur Aşkar'ı kuşkulandırdı.¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁹ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 56-57; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/16.

¹⁰⁷⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 179; Makrîzî, *Sülûk* 2/124.

¹⁰⁷¹ Orta Çağ'da, orta ve Uzakdoğu'da ucu eğri bir sopayla at üzerinde topa vurularak oynanılan oyuna denir. Daha fazla bilgi için bkz. Ali Çavuşoğlu, "Çevgen/Çöğen Oyunu Kültürü ve Edebî Tasavvufî Metinlerde Yansıması", *İSTEM*, 6/11, (2008), 162; Feyzi Halıcı, "Çevgân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 4/294; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1983), 1/359.

¹⁰⁷² Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 179-180; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/17; Makrîzî, *Sülûk* 2/126.

¹⁰⁷³ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 61.

Kalavun, Memlûk tahtına oturunca Sungur Aşkar'a kendisine bağlılığını bildirmesi için haber gönderdi.¹⁰⁷⁴ Fakat Sungur Aşkar, Dımaşk'taki emirleri bir araya toplayıp Kalavun'un kırmızı içtiği bir mecliste öldürüldüğü haberini onlara bildirdi. Oradaki bulunan emirlere kendisine itaat edip bağlılık yemini etmelerini istedi. Ayrıca Hama ve Haleb'e Şemseddin Balaban el-Habeşi'yi göndererek kendisine itaat etmelerini istedi. Buradaki emirler de ona itaat etti.¹⁰⁷⁵ Daha sonra *Melik Kâmil* unvanıyla 2 Muharrem 680/3 Mayıs 1281 yılında Dımaşk'ta tüm camilerde adına hutbeler okundu.¹⁰⁷⁶ Kalavun, bu haberi duyduktan sonra emirleri ve hoşdaşlarıyla birlikte Sungur Aşkar'a bu isyandan vazgeçip itaat etmesini, isyanın Müslümanlara büyük zararlar vereceğini bildiren mektuplar gönderdi. Sungur Aşkar, gönderilen bu mektuplara olumsuz cevaplar verdi.¹⁰⁷⁷ Böylece Memlûk Devleti'ni parçalamak isteyen Sungur Aşkar ile Kalavun arasında savaş kaçınılmaz oldu. Kalavun, Emir Alameddin Sencer el-Halebi, Emir Alameddin Keştegadi eş-Şemsi, Emir Bedreddin Bektaş en-Necmi ve Emir Bedreddin Bektut gibi önemli emirlerini ordusuyla birlikte Dımaşk üzerine gönderdi. Mısır ordusu ile Dımaşk ordusu Gazze'de 19 Safer 679/20 Haziran 1280 tarihinde karşı karşıya geldi. Kalavun'un ordusu ani bir şekilde Sungur Aşkar'ın ordusuna saldırınca Sungur'un ordusu bozguna uğradı ve Remle'ye çekilmek zorunda kaldı. Remle'de ordu toparlanıp tekrar Mısır ordusunun üzerine saldırmak istese de kıtlık baş gösterince burada yenildiler. Bozguna uğrayan Sungur'un ordusunda Emir Bedreddin el-Bilig el-Halebi, Emir Bedreddin Sencer Tikriti, Emir Sencer Bedri ve Sahyun Meliki Sabık Din Süleyman gibi önemli emirler mallarıyla birlikte esir alındı. Sultan Kalavun, savaş esnasında yardımını gördüğü Emir Bedreddin Bektaş'a ihsanda bulunmuş ve diğer esir edilen emirleri de serbest bıraktı.¹⁰⁷⁸

Sungur Aşkar bu savaşta ordusunun bozguna uğradığını öğrenince bazı emirlerden yardım talebinde bulundu. Bu talebe Arap Emiri Şahabeddin Ahmed b. Hacı, olumlu yanıt verdi. Ayrıca Haleb, Hama ve Ba'lebek dağlarında birçok asker de Sungur'a destekledi. Sungur Aşkar, bu seferde işi sıkı tutup Kalavun'a karşı zafer kazanmak zorundaydı. Çünkü savaşı kaybetmesi Suriye'de hâkimiyetini kaybetmesi demektir. Onun için orduyu teçhiz ederken hiçbir masraftan kaçınmadı. Kalavun'un ordusu Emir Bedreddin Bektaş el-Fahri ve Hüsameddin Aytemiş b. Atlas Han komutasında 4.000 süvari ile Emir İzzeddin Efrem ve Emir Bedreddin el-Başkirdi'nin maiyetindeki orduyla birlikte Kisve'ye ulaştı. İki ordu 19 Safer 679/20 Haziran 1280 tarihinde karşı karşıya geldiler. Savaşın ilk anlarında Sungur'un ordusu başarılı iken Hama ve Halep emirleri askerleriyle birlikte Kalavun'un tarafına geçince Sungur'un ordusu daha fazla karşılık veremedikleri için yenildiler. Sungur Aşkar yenilme ihtimalini düşündüğü için ailesi ve hazinelerini Sahyun'a gönderdi. Sungur Aşkar ise Rahbe'ye kaçtı. Başsız kalan askerleri ise

¹⁰⁷⁴ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/292.

¹⁰⁷⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 178-179; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/8; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/235;

¹⁰⁷⁶ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 62; Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/20.

¹⁰⁷⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/9-10; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/235.

¹⁰⁷⁸ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 64-65; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/10.

Dımaşk, Humus ve Ba'lebek dağlarına kaçtılar. Askerlerin bazıları ise Kalavun'un ordusuna katıldı.¹⁰⁷⁹ Bu savaştan sonra Dımaşk, Kalavun'un askerleri tarafından ele geçirmesinden korkulduğu için şehrin kapıları kapatıldı. Daha sonra herhangi bir çatışma olmadan emirler eman dilediler. Bu durum Kalavun'a bildirildi. Şehir, Kalavun'un emiri Alameddin Halebi'ye teslim edildi. Esir edilen emirler serbest bırakıldı. Dımaşk naipliğine ise Emir Bedreddin Bektut atandı.¹⁰⁸⁰

Sungur Aşkar, bu savaşta da yenilince askerleri dağıldı ve kendisini destekleyen emirler desteğini çekti. Aşkar ise saltanat hırsıyla Moğol Hanı Abaka'ya Bağdat valisi Cüveyni aracılığıyla mektup göndererek Suriye üzerine yapacağı bir saldırıda onu destekleyeceğini söyledi. Sungur Aşkar'ın bu davetine olumlu cevap veren Abaka Han, müsait zamanda ordusuyla Suriye üzerine sefer düzenleyeceği haberini verdi.¹⁰⁸¹

Sungur Aşkar, alimleri toplayarak Moğollara yardım konusunu istişare etti. Alimler, Allah'ın kendisini kafirlerin elinden kurtararak İslam ile şereflendirdiğini, kendisinin kafirlere yardım etmekle Müslümanlara çok büyük zararlar vereceğini ve büyük bir vebale gireceğini söylediler.¹⁰⁸²

Kalavun, Sungur Aşkar olayını tamamen ortadan kaldırmak için Emir Aybek Efrem ve Emir Güçdoğdu Şemsi'yi Sungur'a gönderdi. Bu arada Sungur da Moğollarla yapmış olduğu ittifaka pişman olarak Kalavun'la anlaşmak istedi. Kalavun hem Moğol tehlikesi hem de Haçlı tehlikesini göz önünde bulundurarak bu teklifi kabul etti. İki taraf arasında yapılan anlaşmaya göre Antakya, Sahyun, Lazikiyye ve beldeleri Sungur Aşkar'a verilecek ve buraların valisi olacaktır.¹⁰⁸³ Böylece Kalavun, kendisine karşı yapılan en büyük isyanı bastırmış oldu. Şimdi tüm gücünü Suriye kapılarına kadar dayanan Moğollarla mücadeleye adadı. Daha sonra ise yaklaşık iki asırdır Suriye topraklarında olan Haçlılarla mücadeleye devam etti.

Kalavun, kendisine karşı yapılan isyanlara başlangıçta iyi niyetle yaklaşmış, ilk olarak isyanda vazgeçmeleri için elçi ve emirlerini göndermiştir.¹⁰⁸⁴ Geremediği müddetçe savaşa başvurmamış, diplomasiyi öncelemiştir. Çünkü Kalavun'un mücadele etmesi gereken önünde iki büyük düşman bulunmaktaydı. Bunlar; Moğol ve Haçlılar idi.

Sülemiş İsyanı

¹⁰⁷⁹ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 66; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/11.

¹⁰⁸⁰ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 67.

¹⁰⁸¹ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/237.

¹⁰⁸² Mufaddal b. Ebü'l-Fadâil İbn Assâl, *en-Nehcü's-Sedîd ve'd-Dürrü'l-Ferîd fî mâ ba'de Târîhi İbni'l-Amîd*, thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali es-Seyyid, Dârü's-Sadeddîn, 2016), 259.

¹⁰⁸³ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/220.

¹⁰⁸⁴ Makrîzî, *Sülûk* 2/131.

Sultan Kalavun, ümeranın da desteğini alarak Sülemiş'in yaşının küçük ve tecrübesiz olmasını öne sürerek Sülemiş'i Memlûk tahtından indirip, kendisi Memlûk tahta oturmuştu. Sülemiş ise abisi Berke Han'ın yanına Kerek'e sürgün edilmişti.

Sülemiş, abisi Berke Han'ın isyanından yedi yıl sonra emirlerin de desteğini alarak Kalavun'a karşı isyan etti. Kalavun, Sülemiş'i bu konuda uyarılmış olsa da Sülemiş, Kalavun'un uyarısını dikkate almadı. Bu durum karşısında Kalavun, Sülemiş'in üzerine Bedreddin Bektaş komutasında bir birlik gönderdi. Kalavun, ordudan sorumlu emir Bedreddin Bektaş'a Sülemiş ile mücadeleye girmeyip onu korkutarak isyandan vazgeçirmeye çalışmasını istedi. Memlûk birliği birkaç gün Kerek civarında konakladı.¹⁰⁸⁵ Kerek halkı askerlere sert davranınca bu durum Kalavun'a bildirildi. Kalavun ise saldırı emrini verdi. Sülemiş'i destekleyen komutanlar, Kalavun'dan korktuğu için desteğini geri çekti ve Memlûk ordusu karşısında daha fazla direnemeyen Sülemiş, teslim olmak zorunda kaldı. Sülemiş, tutuklanarak Kahire'ye getirildi. Burada Kalavun'un gözetiminde kaldı. Böylece Sülemiş isyanı da sonlanmış oldu. Sultan Kalavun isteseydi Sülemiş ve Necmüddîn Hızır'ı rahat bir şekilde ortadan kaldırılabirdi. Fakat yakın dostu olan Baybars'ın bu iki emanetine karşı vefalı davranmış ve onları uyarmakla yetinmiştir.¹⁰⁸⁶

Kalavun'a Suikast Girişimi

Emir Seyfeddin Koynuk, Baybars'ın emirlerinden biridir. Berke Han döneminde de saltanat naibi olarak görev yapmıştı. Berke Han, Memlûk tahtından feragat edince yerine kardeşi Sülemiş geçti. Sülemiş döneminde atabeg olan Kalavun, diğer emirlerin de desteği ile Koynuk'u bulunduğu makamdan aldı.¹⁰⁸⁷ Bu durum karşısında Emir Konyuk, Memlûk Devleti'ne karşı muhalif hareketlerde bulunarak emri altındaki gücü Kalavun aleyhine kullanmaya başladı. Sultan Kalavun, Ravha'ya yaptığı bir seferinde Konyuk gibi düşünen emirlerden Aydoğmuş hâkimi, Baybars Raşidi, Satılmış Silahdar Zahiri ve Cenevizlerden de yardım alarak bir suikast düzenlemeyi düşündü.¹⁰⁸⁸ Bu suikast girişiminden haberi olan Emir Bedreddin Beysari eş-Şemsi, Konduk ve arkadaşlarının suikast düzenleyecekleri haberini hemen Kalavun'a bildirdi. Ayrıca bu suikasttan haberi olan Kalavun'un yakın arkadaşı Roger de San Severino durumu bir mektupla Kalavun'a bildirdi. Konsuk ve arkadaşlarının planı, Kalavun Ravda'da iken gece baskın yaparak çadırına girip onu orada boğmaktı. Kalavun, gelen bu haberler doğrultusunda gerekli olan tüm önlemleri alıp suikastçıları tutuklattı. Kalavun, Baybars Raşidi ve Satılmış Silahdar Zahiri'yi yanına çağırdı ve onlara:

“Ben hükümdar olmak istemedim. Siz üstadınızın oğluna karşı geldiniz. Ben Sis seferinden döndükten sonra senden yardım istiyoruz dediniz. Sizi bağışlaması

¹⁰⁸⁵ Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3, 242-243.

¹⁰⁸⁶ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 115-116.

¹⁰⁸⁷ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 84.

¹⁰⁸⁸ Makrîzî, *Sülûk* 2/140.

canımı evlatlarımı ve malımı tehlikeye atıp affedilmeniz için ona adam gönderdim. Allah niyetimi bildiği için bana hükümdarlık verdi. Ben size bol bol mal verip pek çok iyilik ettim. Siz ise beni Haçlılarla anlaşarak öldürmek istediniz.” dedi. “Emirler ise haklısın biz dediklerini yaptık diyerek suçlarını itiraf ettiler.”¹⁰⁸⁹

Kalavun, 4 Muharrem 680/4 Mayıs 1281 Pazar günü suikastçılarının tutuklanmasını emrini verdi. Konduk ve arkadaşları Kalavun’dan özür dileyip bağışlanmalarını istemiş olsalar da Kalavun, suikastçılarının idam edilmesini emretti. Mısır saltanat naibi Toruntay, Konduk’u Taberiye gölünde boğdurdu.¹⁰⁹⁰

4.5. Moğollarla İlişkiler

Baybars döneminde, Hristiyan ve Moğol elçileri karşılıklı olarak gidip geldiler fakat istenilen ittifak bir türlü sağlanamadı. Aslında, Hristiyanların çekindiği konu, Moğollarla iş birliği yapıp Memlük Devleti’ni ortadan kaldırdıktan sonra Moğolların kendilerine saldıracağı endişesiydi.¹⁰⁹¹ Haçlılarla kurmak istediği ittifak boşa çıkınca Moğollar, Memlük Devleti’ne tek başına mücadele etmek istedi.¹⁰⁹² Bunun üzerine Abaka Han, Memlük Devletiyle 676/1277 yılında Baybars’ın ölümünü fırsat bilerek tek başına mücadele etmek üzere savaş açtı.¹⁰⁹³

Humus Savaşı

Moğollar, 679/1280 yılında ilk olarak Suriye’nin kuzeyi Halep, Antep, Bağrâs ve Derbsak tarafından saldırıya geçip birçok kimseyi öldürüp bu şehirleri de yağmaladı. Bu yağma haberi Humus, Hama ve Dımaşk’ta duyulunca halk büyük bir korkuya kapıldı. Moğollar, bu şehirlerde iki gün kaldıktan sonra aldıkları pek çok ganimetle birlikte burayı terk edip gitti.¹⁰⁹⁴ Abaka Han, keşif amaçlı yapmış olduğu bu seferden bir yıl sonra 680/1291 yılında 30 bin Ermeni, Gürcü ve Markab Kalesi’ne hâkim olan Hospitalier şövalyelerinin de desteğiyle yaklaşık 80 bin kişilik güçlü bir orduyla tekrardan Memlük Devleti’nin üzerine yürüdü.¹⁰⁹⁵

Kalavun, Moğolların Humus’a doğru hareket ettiği haberini alınca Suriye ve Mısır’daki emirlerin maiyetindeki askerleri toplayıp güçlü bir ordu ile Moğollara karşılık vermek için Humus’a doğru yola çıktı. İki ordu, 14 Recep 680/30 Ekim 1281 tarihinde Humus civarında karşı karşıya geldi. Savaşın ilk anından Moğol ordusunun sağ cenahı, Memlük ordusunun sol cenahını hezimete uğrattı. Memlük ordusunda Dımaşk ve Gazze’ye doğru kaçmaya başladı.

¹⁰⁸⁹ Aynî, *İkdü’ül-Cümân*, 3/364-365.

¹⁰⁹⁰ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü’l-Eyyâm*, 84; Makrîzî, *Sülûk* 2/141.

¹⁰⁹¹ Marshall, *Moğollar*, 118.

¹⁰⁹² Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 31/13.

¹⁰⁹³ Güneş, *Abâkâ Hân Devrinde İlhanlı Devleti*, 195.

¹⁰⁹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 31/46.

¹⁰⁹⁵ Makrîzî, *Sülûk* 2/145.

Daha sonra Memlük ordusunun sağ cenahını oluşturan Eyyûbî ve Sahra emirlerine bağlı birlikler Moğolların sağ cenahına saldırdı ve onları bozguna uğrattı. Bu arada atından düşen Mengü Timur yaralandı. Memlük ordusunun saldırılarına daha fazla dayanamayan Moğol ordusu panikle savaş meydanını terk etmeye başladı.¹⁰⁹⁶ Ayrıca Arap Meliki İsa b. Muhanne, Moğol ordusunun arka tarafından saldırıya geçip savaş teçhizatlarını ve erzaklarını ele geçirdi. Daha fazla direnemeyen Moğollar savaş alanını terk edip Fırat Nehri'ne doğru kaçmaya başladı.¹⁰⁹⁷ Böylece Abaka Han, büyük bir umutla gelmiş olduğu Suriye topraklarında pek çok kayıplar vererek yenildi ve 20 Zilhicce 680/3 Nisan 1282 tarihinde Hemedan'a bağlı Nayil'de öldü.¹⁰⁹⁸ Humus savaşından sonra Moğolları yenen Kalavun, Haçlıların sahildeki kalelerine yöneldi.

4.6. Moğol/İlhanlı-Haçlı İlişkileri

Argun Han, 683/1284 yılında İran Moğol/İlhanlı tahtına çıktı. Babası Abaka Han'ın Humus'ta Kalavun'a yenilmesinin ardından Memlüklere karşı tek başına mücadele edemeyeceğini anlayınca ittifak arayışına girdi. Bunun için Suriye bölgesindeki kaleleri Baybars tarafından alınan ve Haçlıları destekleyen Avrupa Devletleriyle irtibata geçti. Argun Han, bu desteği sağlamak için Avrupa Devletlerine dört defa elçi gönderdi.¹⁰⁹⁹ Gönderilen bu heyetlerin hiçbirinde anlaşma sağlanamadı. Moğollar ve Halılar Memlük Devleti'yle tek başına mücadele etmek zorunda kaldı.

4.7. Haçlılarla İlişkiler

Kalavun döneminde Memlük Devleti, Baybars döneminde olduğu gibi Moğol ve Haçlı tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Aynı anda iki cephede savaşmak hem askeri hem de ekonomi ve insan gücü bakımından zordu. Bu durumları göz önünde bulunduran Kalavun, Baybars'ın Markab Kalesi şövalyeleriyle yapmış olduğu anlaşmayı 3 Mayıs 1281 yılında Akkâ'da yeniledi. Bu ateşkes, iki grup arasında 10 yıl 10 ay 10 gün ve 10 saat olmak üzere kararlaştırıldı. Daha sonra tüm gücüyle Moğollarla mücadele etti. Moğolları, Humus savaşında yenmesi sonrasında diğer tehlike olan ve aralarında mevcut bulunan anlaşmaya rağmen Moğollara yardım eden Haçlılarla mücadele etmeyi Baybars gibi sürdürmüştür.¹¹⁰⁰

4.7.1. Haçlılarla Anlaşma

Sultan Kalavun, Memlük tahtına oturduktan sonra birtakım iç isyanların ortaya çıkması ve Moğol tehlikesi olduğu için Haçlılarla anlaşma yoluna gitti. Kalavun, Memlük tahtına çıktığında Haçlılarla daha önce durgun olan diplomatik hareketlilik canlandı. Haçlıların farklı gruplarıyla

¹⁰⁹⁶ Makrîzî, *Sülûk* 2/146-147.

¹⁰⁹⁷ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/243.

¹⁰⁹⁸ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 3; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 218; Spuler, *İran Moğolları*, 88.

¹⁰⁹⁹ Hilal, *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, 132-133.

¹¹⁰⁰ Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, 232.

-Hospitalier ve Templier- yedi anlaşma imzalandı ve daha önce Baybars tarafında yapılan iki anlaşmada yenilendi. Bunun yanı sıra Aragon ve Cenevizlerle de iki anlaşma yapıldı. Bu son iki anlaşma daha çok iktisadi meselelerle ilgilidir. Bununla beraber anlaşmayı bozmaya yeltenen taraflara karşı da cihat hareketi devam etti. Bu cihat hareketlerinin sonucunda Markab, Merâkiyye Lazkiye ve Trablus gibi önemli yerler fethedildi.

Trablus Kontu ile Anlaşma

Kalavun aynı şekilde 27 Rabîülevvel 680/16 Temmuz 1281 tarihinde Trablus VII. Bohemund ile başka bir ateşkes imzaladı. Bu ateşkesin içeriği şu şekilde idi: ¹¹⁰¹

1. “Bu anlaşma Mısır Sultanı Kalavun, oğlu Salih Ali ile Trablus kralı arasında 10 yıl 10 ay ve 10 gün olmak üzere kararlaştırılmıştır.
2. Sultanın temsilcisi ve Trablus’un sahibi vergilerin alınıp ve yarı yarıya pay edilmesinin denetimi için Lazkiye şehrinde ikamet edecektir.
3. Trablus sahibi gerek şehrinin dışında gerekse anlaşmasının gerçekleştiği şehirde herhangi bir kale veya hisar inşa edemeyecek bu şart aynı zaman da Sultan Kalavun için de geçerli olup anlaşmanın yapıldığı şehrin etrafına herhangi bir kale inşa edilmeyecektir.
4. Bu varılmış olan anlaşma şartları taraflardan bir tanesinin ölmesi veya tahtın başkasına intikal ettiği zaman ateşkes şartları anlaşılan süre zarfında tamamlanacak ve anlaşma devam edecektir”

4.7.2. Akkâ Kralı ile Anlaşma

5 Rabîülevvel 682/3 Haziran 1283 Perşembe günü imzalanmış olunan bu anlaşma şu şekildedir:

1. “Bu anlaşma Sultan Kalavun ve oğlu Sultan Melikü’s-Salih Alaaddin Ali ile Akkâ, Sayda, Aslîs şehirleri ve buralara bağlı bölgelerin sorumluları arasında 10 yıl 10 ay ve 10 gün olarak gerçekleştirilmiştir.¹¹⁰²
2. Gerek anlaşma yapılan şehir de ve gerekse kıyı bölgelerinde sık sık yolculuk yapıldığı sürece sultanın tebaası ve şehre gelen tüccarların canları, malları ve çocukları hakkında güvende olacaklardır.
3. Gerek Akkâ şehrinde gerekse kıyı bölgelerinde yurt edinmiş Avrupa halkları yerlerinden çıkarılmayacak. Anlaşma yapılan şehirde yaşayan tüm Avrupa halkı onların

¹¹⁰¹ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 82-83; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 201-212; İbnü'l-Furât, *Târîhü İbnü'l-Furât*, 7/204-206.

¹¹⁰² İbnü'l-Furât, *Târîhü İbnü'l-Furât*, 7/262-270; Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, 233-238.

tebaası olup olmaması gözetilmeksizin hiçbir şekilde ne sultan ne de sultanın askeri tarafından herhangi kötü bir muameleye maruz kalmayacaklardır.

4. Haçlılar, Akkâ, Aslîs ve Sayda da herhangi bir kale ve hisar yenilemeyecek.
5. Bir kimse Sultan'ın ve Sultan'ın oğlunun ülkesinden Akkâ'ya ve bu mütareke içinde olan belirli kıyı bölgelerine kaçsa, bununla beraber Hristiyanlık dinini benimserse, beraberinde bulunan tüm malları iade eder. Eğer Hristiyanlığı benimsemeyecek olursa, kendisine eman verildikten sonra beraberinde bulunan tüm mallar Sultan'a iade edilir. Yine bir kimse Müslüman olmak niyeti ile Akkâ'ya ve bu mütareke bölgesi içerisinde bulunan kıyı bölgelerine gelse ve kendi tercihiyle Müslüman olsa, beraberinde bulunan tüm malları iade eder. Şayet İslam'a girmeyi tercih etmezse, kendisine eman verildikten sonra beraberinde bulunan tüm malları Akkâ hükümdarlarına iade eder.
6. Anlaşmanın yapıldığı Akkâ ve kıyı bölgelerinde Müslüman tüccarlardan birisinde (yanında bulunmaması gereken yasak olan şeylerden bir şey bulunursa örneğin silah gibi) satın aldığı kişiye o silah tekrar teslim edilecek ve parası tüccara iade edilecektir. Aynı şekilde anlaşmanın yapıldığı Akkâ ve kıyı bölgelerinde Avrupalı tüccarlardan birisi Müslümanların beldesine yolculuk yapar da yanında bulunmaması gereken şeylerden herhangi bir şey onun yanına bulunursa satın aldığı kişiye o almış olduğu şey verilip parası ona tekrardan iade edilecektir.
7. Sultan ve oğlunun ülkesinin tüccarlarından birinin gemisi Akkâ ve bu mütareke alanı içerisinde bulunan kıyı beldeleri limanlarında zarar görürse, gemide bulunanların her biri canı, malı ve eşyasından dolayı emniyette olur. Şayet bu gemilerin sahipleri bulunursa, onlara hem gemileri hem malları teslim edilir. Gemi sahipleri bulunmadığı takdirde, gemideki malları koruma altına alınır ve sultanın naiplerine teslim edilir. Sultanın ülkesine giden Haçlı gemileri ile ilgili durum da böyledir. O gemi içindekilerle beraber koruma altına alınır, gemi sahibi kayıp kabul edilirse, Akkâ bölgesinin hâkimine teslim edilir.
8. Sultan'ın beldesinden birisi Akkâ, Sayda, Aslîs ve anlaşmanın yapıldığı kıyı bölgelerinde vefat ederse malı Sultan'ın naibine gönderilecek ve aynı şekilde Akkâ beldesinden bir tüccar Sultan'ın ülkesinde vefat ederse onun parası Akkâ'nın sorumlusuna gönderilecektir.
9. Avrupalı krallardan veya Moğollardan bir tanesi İslam beldesine hücum etmeye cüret ederse Akkâ naibinin bu hareketten anlaşmanın yapıldığı İslam beldesine saldırı birliklerinin ulaşmadan iki ay önceden haber etmesi gerekmektedir.
10. Bu anlaşmaya iştirak etmiş olup da Avrupalıların beldesinde ikamet eden çiftçiler bu anlaşma ile beldelerine dönecektir. Aynı şekilde bu kural Avrupalı çiftçiler içinde geçerli olup Müslümanların beldesinde ikamet etmelerine müsaade edilmeyecektir.
11. Akkâ ve kıyı bölgelerinden heyet halinde Nasıra bölgesindeki kilise ziyareti için yola koyulan Hristiyan hacılara anlaşmanın geçerli olduğu beldeler de onların gidiş ve

dönüşlerinin güvencesi sağlanıp bununla beraber rahipler ve keşişlere herhangi bir kötü muamele de bulunulmayacaktır.

12. Anlaşmanın yapıldığı şehrin himayesini üstlenen sultan şehri saldırılardan, tecessüs ve bozgunculara karşı himaye edeceği aynı şekilde Akkâ emirinin de hükmü altında olan fesatçıların fesatlarını Müslümanların beldesinden savuşturması ön görülmüştür.”

Kalavun, bu zikredilen hususları uygulayacağı noktasını şu aşağıdaki yazılı yemin metni ile taahhüt etmiştir:

“Vallahi vallahi vallahi, billahi billahi billahi, tallahi tallahi tallahi ismi yüce ola galip zarar verici fayda verici her şeyden haberdar olan istediği zaman helak edici gizli ve açık her şeyi bilen, açık ve gizliye vakıf rahman ve rahim Allah’ın adıyla... Kur’ân-ı Kerim’in, onu indirenin ve kendisine Kur’ân-ı Kerim inen ki o Abdullah’ın oğlu Muhammed’e salât ve selam ona olsun o indirilen Kur’ân-ı Kerim’in içindeki surelerin ve ayetlerin ve Ramazan ayının hakkı için muhakkak ki ben benim Akkâ ve Aslîs, Sayda memleketleri arasında gerçekleşmiş olan bu mübarek anlaşmayı 10 sene 10 ay 10 gün ve 10 saat olarak 5 Rabûlevvel 682/3 Haziran 1283 Perşembe günü imzalamış olduğumuz bu anlaşmayı başından sonuna kadar muhafaza edeceğime yemin ederim. Bununla beraber zikredilmiş bütün şartları yerine getirip muhafaza edeceğimi ve müddeti bitene kadar zikredilen hükümleri icra edeceğime, bu zikredilen şartlardan herhangi birisini tevîl etmeyeceğime, şayet bu yeminimi bozarsam Allah’ın evi olan Kabe’yi yalın ayak, başı açık 30 defa haccedeceğime, yasaklı günler hariç ömür boyu oruç tutacağıma yemin ederim Allah söylediklerimize vekildir.”

Aynı şekilde zikredilen bu şartlara iltizam edileceğine Şam bölgesi Fransa kralı Odoבוşya’nın yemin metni aşağıdaki zikredildiği şekildedir;

“Vallahi vallahi vallahi, billahi billahi billahi, tallahi tallahi tallahi, mesih’in hakkı için, mesih’in hakkı için, mesih’in hakkı için, haç’ın hakkı için, haç’ın hakkı için, haç’ın hakkı için, bir özden oluşan; baba, oğul ve kutsal rûh olarak sıfatlanmış tek ilah ekânîm-i selâse (üçlü ilah)’ın hakkı için, ulu beşeriyete/cismaniyete hulul eden kutsal ilah/varlık hakkı için, temiz İncil ve içindekilerinin hakkı için, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna’nın naklettiği 4 İncil hakkı için, 12 talebe hakkı için, 72’ler hakkı için, anlaşmaya varmak için bir araya gelen 318 kişi hakkı için, Ürdün nehrinin üzerine inen ve ona konan o ses hakkı için, İncili, Meryem Oğlu İsa’ya indiren Allah hakkı için, Ümmün Nur Seyyide Maria’nın hakkı için, büyük perhiz (kırk günlük oruç) hakkı için, dinim, ma’budum ve Hristiyanlık’ta itikat ettiğim şeyler hakkı için, atalardan ve vaftizin kısımlarından edindiğim bilginin hakkı için, muhakkak ki ben bu vakit ve bu saatte niyetimi halis kıldım ki Sultan Mansur, onun oğlu ve her ikisinin çocukları ile Akkâ Şehri hakkında yapılmış olan bu 10

yıl 10 ay 10 gün 10 saat 5 Rabûlevvel 682/3 Haziran 1283 Perşembe günü bir anlaşma imzaladım. Zikredilen müddetin tamamlanması noktasında vefayı esas alacağıma yemin ederim.”

4.7.3. Hospitalier ile Anlaşma

Hospitalier şövalyeleri ve öncüleri endişe duymalarına rağmen Sultan Kalavun, Ravha bölgesinde iken sultana bir elçi göndererek onunla anlaşma yapmak istediklerini bildirdiler. Bu anlaşma metni şöyledir:

“Sultan Kalavun ve oğlunun hâkim olduğu bütün şehirleri bölgeleri, kaleleri, hisarları, köyleri limanları denizleri, gemileri Nüba ve Fırat boyunu, tüccarları, kara ve deniz yolcularını, gece ve gündüz, dağ ve ovaları Markab Kalesi’ni ve kenar mahallelerini kapsayacak şekilde yapıldı. Bu anlaşma 10 yıl 10 ay, 10 gün ve 10 saat sürecek şekilde Tarblus kontu VII. Bohemund ile Sultan Kalavun ve oğlu arasında yapıldı. Bu anlaşmanın kapsamı Ba’lebek bölgesine yakın-uzak, dağlık-düz, yüksek-alçak, Trablus’a komşu olan ve sınırları olan şehirleri, köyleri dağları da kapsar.

Zikredilen bu bölgelerle birlikte Hospitalier’e ait yerler, Markab ve orta kısmı kaleler ve köylerde dahildir. Ayrıca Tunus ve şehirleri, Karkus ve şehirleri, Lazkiye Dağı, Antakya, Süveyde¹¹⁰³ ve buraya ait şehirlerde dahildir. Bağrâs Kalesi, Sahyun/Burziyye Kalesi’de dahildir. Ateşkeste belirtilen Arka şehirlerinin sayısı 51 tanedir.

Kışın ve yazın yetişen ürünlere ve bu ürünlerin depolarına zarar vermeyecekler. Mürşi bunlarla ters düşmeyecek Memlük Devleti’ne getirilen ürünlerden vergi alınacak. Aynı zamanda Memlüklerin Haçlı devletine götördükleri üründen de Haçlılar vergi alacak. Bu yapılan ateşkes maddelerinin dışında herhangi bir şey yapılmayacak Sultan Kalavun barış yapılan ve komşu olan yerlere yeni kale yapamayacak. Haçlılarda barış yapılan yerlerde kale inşa edemeyecek. İki devletinde gemileri güvende olacak herhangi bir saldırıya uğramayacak.

İki liderden biri ölürse anlaşma sona ermeyecek bozulup değiştirilmeyecek. Sultanın düşmanlarından herhangi birine yardım edilip ittifak kurulmayacak. Yazılı sözlü, mektup işaret vb. yollarla asla düşmanla ittifak kurulmayacak.”¹¹⁰⁴

Şu ana kadar aktardığımız anlaşmalarla Sultan Kalavun, Moğolların Şam sınırlarına dayanmasından ve Haçlıların bu siyasi ve askeri koşulları değerlendirip düşmanca saldırılarda bulunmasından çekindiği, saltanatının ilk yıllarında iç çekişme ve tehlikelerle uğraştığı için bu

¹¹⁰³ Suriye’nin illerinden biri olup Dımaşk’ın güneyinde bir şehirdir. Daha Fazla bilgi için bkz. Yâkût, *Mü’cemü’l-Büldân*, 3/286.

¹¹⁰⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 30/48-51

anlaşmaları yapmak zorunda kaldı. Böylece sultan hem onlardan gelecek tehlikeyi bertaraf etmiş oldu hem de gelecekte onlara karşı gerçekleştireceği mücadele için zaman kazanmış oldu.

4.7.4. Markab'ın Fethi

Markab Kalesi, denizden 120 metre kadar yükseklikte bazalt kayalardan oluşan yarımadaının üzerindeki tepeye inşa edilmiş, metrelerce ileriden rahatça görünebilen etrafı kulelerle çevrili, alınması neredeyse imkânsız muhkem bir kaledir. Burada ani bir düşman saldırısında kaleyi korumak için 4 şövalye ve 28 asker atlarıyla birlikte her gece nöbet tutardı. Bununla birlikte Hospitalier şövalyeleri burada 1000 adet askerini tam teçhizatlı hazır bulundururdu. Haçlılar bu kalenin ortasına dışarıdan atılacak ok ve mancınık taşlarının dahi isabet edemeyeceği yükseklikte bir kule yapmışlardı.¹¹⁰⁵ Herhangi bir saldırıya karşı kendilerine kalede 5 yıl yetecek erzakları da vardı. Horald Lamp, bir Haçlı şövalyesinin bu kaleyi şu cümlelerle tasvir ettiğini anlatır:

“Birçok kule tarafından desteklenen çift çevrimli duvarlara sahip olan, geniş ve oldukça korunaklı Margat (Markab)’a tırmandık. Kuleler bu yerin savunmasına destek olmak için değil gökyüzünü tutmak için şekillendirilmiş gibi görünüyordular. Çünkü kalenin üstünde durduğu dağ o kadar yüksekti ki gökyüzünün devamını sağlamak için duran bir atlas gibi görünüyordu. Dağın yamaçları iyi tarım alanlarından oluşuyordu ve bölgeden her yıl 500 yük ürün elde ediliyordu. Düşmanlar her yıl sık sık bu zengin hasatları yağmalamaya teşebbüs ediyorlardı fakat genelde bu yağmalama sonuçsuz kalıyordu.”

Çok korunaklı olan bu kale hakkında Müslümanlar dahi kalenin sadece melekler tarafından ele geçirilebileceğini söylüyorlardı.¹¹⁰⁶ Sultan Kalavun, sağlam ve büyük bir kale olan Markab Kalesi’ni fethetmek için her türlü görüş ve önerileri göz önünde bulundurarak çözüm yolları aradı. Muhkem bir yapıya sahip olan bu kaleyi daha önce Selâhaddîn Eyyûbî almak istedi fakat muvaffak olamadı.¹¹⁰⁷ Baybars da bu kaleyi almak için Hama tarafından saldırıya da kışın yağın kar, yağmur ve dolu hava şartlarının olumsuzluğu ve Markab Kalesi’nin dar ve patika yolları

¹¹⁰⁵ İbnü'l-Furât, *Târîhu İbnü'l-Furât*, 8/17; Lawrence, *Haçlı Kaleleri*, 99-100.

¹¹⁰⁶ Harold Lamp, Markab kalesiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Hospitalier şövalyeleri orada açık bir ev kurmuşlar akşamları farklı guruplar akşam yemeği sofrasının etrafına otururlardı. Orada Alman, İtalyan, Fransız Provans, İngiliz, Katalan ve İspanyol gibi farklı yerlerden gelen soylu kimseler vardı. Haçlılar ve subayları buraya gelen misafirlere Doğu prenslerinin konuşmaları ve Hospitalier şövalyelerinin okumuş oldukları sanat eserlerine hayranlık duyuyorlardı. Onlara okunan eserler arasında Arap şairlerinden, coğrafyacı İdrîsî’nin eserleri ve Roma mahkemesi tarafında yasaklanana İbn Rüşd’ün eseri vardı. İstavroz çıkarmadan Hz. Muhammed hakkında konuşurlardı. Burada özgür bir ilmi ortamın oluşunu söyleyebiliriz.” *Selahaddin Eyyûbî ve Haçlılar*, 2/369-370; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 462.

¹¹⁰⁷ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/317.

buna engel oldu.¹¹⁰⁸ Baybars'ın ikinci bir saldırısı da Hama dışından saldırıda bulundu fakat yine muvaffak olamadı.¹¹⁰⁹

Hospitalier şövalyeleri, hâkim olduğu bu kale civarında bulunan müslim, gayri-müslim halka her türlü zulmü reva görmüş ve buradaki halka adeta hapis hayatı yaşatmıştır. Ayrıca Hospitalier şövalyeleri, güç harikası olarak adlandırdıkları bu kaleyi herhangi bir gücün alamayacağını düşünüyordu.¹¹¹⁰ Kalelerinin muhkem oluşuna güvenen Hospitalier şövalyeleri saldırganlıklarını sürdürmüş, Memlük Devleti'yle yapmış olduğu anlaşmaya riayet etmeyip yeminlerini de bozmuş Bukayye'ye saldırmış ve Kerek'e kadar olan yerleri yağmalamıştı. Sultan Kalavun'un bunları durdurmaları için gönderdiği Memlük birliğini de Maraclea denilen yerde yenmişti. Daha sonra gönderilen Memlük birliğini Hospitalier şövalyeleri Markab Kalesi'nin önünde yine yendi.¹¹¹¹

Hospitalier şövalyeleri, civardaki Hristiyan halk da dahil herkesi esir alıp mallarını yağmalıyor, onlara her türlü çirkinliği reva görüyordu. Moğollarla da sık sık ittifak kurarak Müslüman tüccarlara saldırıp onlara zarar vermişlerdi. Bu durum karşısında Kalavun, Markab Kalesi'ni almak için harekete geçti.¹¹¹²

Sultan Kalavun, Şam'dan getirilen ve civardaki bulunan kalelerdeki mancınıklar, ülkenin çeşitli yerlerinde gelen binlerce askerle kalenin fethi için gizliden hazırlıklara başladı. Fakat toplanan asker nereye gideceğini bilmiyordu. Bir kısmı Rum Kalesi'ni düşünürken bir kısmı ise farklı yerleri düşünüyordu. Sultan Kalavun, buranın fethi için Mısır'da içinde oklar ve diğer savaş malzemelerinin de bulunduğu çok güçlü bir Zerdhane (Cebhane) hazırlattı. Ayrıca emir ve askerlere yanlarına yedek ok almalarını da tembihledi. Bunlarla birlikte nef ve demirden pek çok silah hazırlanmasını emretti. Bu hazırlıkların tamamı sefere çıkmadan önce yapıldı. Markab Kalesi'nin sağlam kuleleri ve savaş stratejisi hakkında tecrübesi olan kişilerden görüş alış-verişinde bulundu.¹¹¹³

Sultan Kalavun, tüm bu hazırlıkları yaptıktan sonra 10 Safer 684/17 Nisan 1285 tarihinde tedbirli bir şekilde Uyunü'l-Kasab yolunu kullanarak ordu ve mancınıklarla birlikte Markab Kalesi'nin önüne geldi. Sultan Kalavun, burada karargâh kurduktan sonra omuzlarda güçlkle getirilen mancınıkları kalenin etrafına kurdurdu. Bu mancınıklar, üç büyük frenki mancınığı, üç karaboğa mancınığı, dört adet ise şeytani mancınığıydı. Böylece Markab Kalesi'nin etrafını

¹¹⁰⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/147.

¹¹⁰⁹ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 77.

¹¹¹⁰ Lamp, *Selahaddin Eyyûbî ve Haçlılar*, 2/367.

¹¹¹¹ Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/331-332.

¹¹¹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 27; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbnü'l-Furât*, 8/17; Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, 237-238; Şeşen, *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melikü'l-Eşref Devri*, 51.

¹¹¹³ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 77-48; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 252-253.

büyük bir musibet kuşatmış oldu.¹¹¹⁴ Kalavun, hemen mancınıkları aktif hale getirterek Markab Kalesi'ne taş, nefit ve askerlere zarar verecek her türlü madde fırlatmaya başladı. Nakkâblar, kaleye her taraftan delik açmaya çalıştı. Kalavun'un kurdurduğu frenki mancınığının fırlattığı bir taş Markab Kalesi'ndeki frenki mancınığına denk geldi ve mancınığına zarar verdi. Fakat Haçlılar bu mancınığı tamir edip hemen aktif hale getirdi. Bu durumdan habersiz olan Memlük askerleri kaleye doğru ilerledi. Bu esnada Markab Kalesi'nde fırlatılan bir taş Memlüklerin mancınığına zarar verdi. Kale surlarına yaklaşan Memlük emirlerinden Alamuddin Sencer Devâdârî ve Şemseddin Sungur Üstüdar ve askerlerinden bir kısmı şehit oldu.¹¹¹⁵

Savaş, mancınıkların fırlatmış olduğu taşlarla tüm hızıyla devam ederken bir ay geçmesine rağmen Markab Kalesi yıpratılmış ama kaleye ciddi bir zarar verilememişti. Kalenin düşeceğini anlayan Hospitalier şövalyeleri, Kalavun ile anlaşmak üzere bir elçi heyeti gönderdi. Fakat Kalavun, bu anlaşmayı kabul etmedi. Mancınıklar Markab Kalesi'ne taş fırlatmaya devam etti.¹¹¹⁶

Lağımçılar yoğun çalışma sonucunda kale surlarının kuzey burcundaki Ümit Kulesi'nin altına delik açtı. 17 Rabûlevvel 684/1285'te lağım odunla doldurulup yakıldı. Bâşûra'nın ortasında yakılan ateş sonucunda müdafaa duvarlarının ucundaki burç çöktü. Memlük birlikleri çöken bu burcu ele geçirdi.¹¹¹⁷

Savaş tüm şiddetiyle devam ederken Memlük askerleri bâşûra'ya çıkmak için sürünerek ilerlemek istedi. Fakat Haçlıların yoğun savunması sonucunda daha fazla ilerleyemedi. Memlük askerlerinin daha önce aldıkları burcu Haçlılar tekrar ele geçirdi. Müslüman askerler kaleye ulaşamayacakları vehmine kapıldı. Dağın tepesine kurulan sağlam ve iyi korunan bu kalenin kuşatılması, mancınıklarla dövülmesi kolay değildi.¹¹¹⁸ Memlük askerleri endişe içinde gelecek bir yardımı bekledi. İbn Abdüzzâhir bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Cuma günü gelince Allah lütuf ve şefkatini üzerimize indirdi. Mukarrabûn melekleri ve bütün ordularıyla bize yardım etti. Melekler hızlı bir şekilde İslam'ın zaferi için indiler. Allah, Haçlılara surların delik açılmamış kısmını delikler açılmış izlenimini verdi. Müslüman askerlerin bu deliklerden hendeklere, hendeklerden ise burçlara çıkacak vehmini verdi. Burçlara hâkim olan Memlük askerlerinin surlara saldıracağı düşüncesine kapıldılar.”

Lağımçılar, boş durmayıp hendeklerin altından bir tünel açarak burçların altına doğru Haçlılar farkına varmadan sızmaya başladılar. Burçların altında Memlük askerlerini

¹¹¹⁴ Steven Runciman, Sultan Kalavun'un getirmiş olduğu mancınıkların çokluğunu belirlemek için bu zamana kadar bir arada görülmemiş mancınık bir araya getirdiğini söylemiştir; *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/336.

¹¹¹⁵ İbn Tağriberdî, *Nücûm* 7/315.

¹¹¹⁶ İbn Tağriberdî, *Nücûm* 7/315.

¹¹¹⁷ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 244.

¹¹¹⁸ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 79; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 244.

gören Haçlılar, kalelerinin düşeceğini bildiler. Onların içlerine şüphe götürmeyen bir ölüm, bir korku, hayal kırıklığı ve kurtulamayacakları bir son olan esaretin beklediğini anladılar. Sultan Kalavun'un merhametine sığınıp af dileyerek Sultan'dan eman talebinde bulundular. Haçlılar böylece ölümü hayata tercih ederken, yaşamayı ölüme tercih ettiler.¹¹¹⁹

Bu savaşa 12 yaşında babasıyla birlikte katılan Memlûk tarihçisi Ebü'l-Fidâ şu bilgileri vermektedir:

"Bu katıldığım ilk savaştı. Markab Kalesi'nin surları lağımcılar tarafından açılınca Haçlılar eman dilediler. Sultan Kalavun, Haçlıların daha önce yapılan anlaşmaya riayet etmedikleri, anlaşma için yaptıkları yemini bozdukları halde kalenin daha fazla tahrip olacağını da göz önünde bulundurarak onların dilemiş olduğu emanı kabul etti. 24 Haziran 1285 Cuma günü Memlûk sancakları Markab Kalesi'nin burçlarına dikildi. O gün Hospitalier şövalyelerinin korunaklı kalesindeki yanan ateş (yenilmeleri) görülmeye değeri. Böylece hak batıla galip geldi."¹¹²⁰

Sultan Kalavun, Markab Kalesi'ni uzun sürecek bir kuşatma yerine kaleye zarar vermeden ele geçirilmesinin daha uygun olduğunu düşündü. Ayrıca kuşatma da geciktikçe Memlûk ordusu da yıpranacaktı. Burçların çöktüğünü ve Memlûk askerlerinin kaleye girdiğini gören Haçlılar, daha fazla direnmenin can ve mal kaybına yol açacağını düşündükleri için Sultan Kalavun'dan eman istedi. Kalavun, onların bu talebini şu şartlar karşılığında kabul etti.¹¹²¹

Anlaşmaya göre Haçlılar, kaleye ait silah ve herhangi bir şeyi yanlarında götürmeyip, sadece kendilerine ait olan şahsi eşyaları götürebilecekti. Haçlıların liderlerine ise sadece 25 baş at ve öküzü eyerlenmiş kuşandırılmış olarak binmeleri için izin verildi. Haçlılar, sultanın önünde yeri öptü.¹¹²² Bazı kişilerden ise kurutuluş akçesi olarak 2.000 resimli dinar alındıktan sonra bunlara eman yazıldı. Emir Fahrüddin Makri, Markab Kalesi'ne gidip Cestalin ve diğer şövalyelere yemin ettirdi. Hospitalier şövalyeleri, 18 Rabülevvel 684/24 Mayıs 1285 tarihinde sekiz saat içinde Markab Kalesi'ni teslim etti.¹¹²³

Kalavun'un sancağı Markab Kalesi'nin surlarında dalgalandı. Müslümanlar, Hospitalier şövalyelerinin güç harikası olarak adlandırdıkları bu kaleyi herhangi bir güç veya hile dahi alamaz dedikleri kalenin surlarında geziyordu.¹¹²⁴ Müslümanlar, Mesih'e kulluk edenlerin helak olmasını Allah'a bir şükür olarak ezan ve tesbih ile ilan etti. Bu müjdeli haber tüm

¹¹¹⁹ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 79.

¹¹²⁰ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/30.

¹¹²¹ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 79.

¹¹²² İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 79.

¹¹²³ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 253.

¹¹²⁴ Lamp, *Selahaddin Eyyûbî ve Haçlılar*, 2/367.

bölgelere bildirildi. Sultan Kalavun, kalenin yıkılması veya böylece bırakılması konusunu istişare etmek için cumartesi günü komutan ve devletin ileri gelenleriyle birlikte Markab Kalesi'ne çıktı. Devletin ileri gelenlerinin bazıları kalenin yıkılması; bazıları ise onarılmasını savundu. Sultan Kalavun, kalenin sağlamlaştırılması ve askeri teçhizatla donatılması görüşündeydi. Bu görüşme sonucunda Hospitalier şövalyelerinin manevi duygularının yıkılması ve kalplerindeki acı bir hasretin var olması için Markab Kalesi'nin onarılmasına karar verildi. 1.000 kadar yaya Ufciyye ve Cerhiyye'yi¹¹²⁵ 4.000 kadar zanaatkarı, askerlerden 1.000 kadarını, komutanlardan aşçılardan denizcilerden 150 kişilik bir grubu Markab Kalesi'nde bıraktı. Markab Kalesi'ni kuşatmak için kurulan mancınıkları kaleyi savunması için kale surlarına yerleştirdi. Ayrıca kale savunması için neft, zerdhane, ok, kalas, tahta ve diğer araç-gereçlerin hepsini kaleye taşıttı. Kaleye lazım olan araç-gereçleri ise Mina, Lazkiye, Antakya ve Kefer Tab şehrinde hazırlattı. Sultan Kalavun daha sonra Banyas şehrine giderek burada konakladı.¹¹²⁶

Markab Kalesi, Müslümanların eline geçince Trablus kontu endişeye kapılıp Sultan Kalavun'a birtakım hediyeler gönderdi. Ayrıca esir olarak tutmuş olduğu Müslümanları serbest bırakacağını, Müslüman tüccarlara saldırmayacağı sözünü verip anlaşmanın devam etmesini istedi.¹¹²⁷ Markab'ın fethinden sonra Akkâ halkı da endişeye kapıldı.¹¹²⁸

Hospitalier şövalyelerinin muhkem oluşuna güvendikleri ve kimse tarafından alınmaz diye düşündükleri Markab Kalesi, Kalavun'un liderliğinde alınmış oldu. Böylece buradaki halk önce Tartus (Antarsus) daha sonra ise Trablus ve diğer yerlere gitmek zorunda kaldı. Suriye topraklarında bulunan Haçlılara büyük bir darbe vurulmuş oldu.¹¹²⁹

4.7.5. Marakiyye (Maraclea)'nin Fethi

Sultan Kalavun, güçlü Markab Kalesi'ni aldıktan sonra Marakiyye Kalesi'ni vücudun içindeki bir iç organın rahatsızlığı gibi gördü ve bu organı çekip alınmadığı müddetçe bu hastalığın devam edeceğini düşündü. Bu kale alınmadığı taktirde Müslümanlara huzurun ve güvenin gelemeyeceğini, Haçlıların Müslümanlara zararlarının devam edeceğini belirtti. Baybars, Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'ni fethedilince Marakiyye sahibi Bartholome bu durumu kabullenememişti. Yanında pek çok yiyecek yardımı vs. ile Moğollara sığındı ve Baybars ölene kadar burada kaldı. Baybars ölünce Marakiyye kendisinden alınır korkusuyla tekrar Marakiyye'ye döndü. Baybars'ın ölümünü fırsat bilip Marakiyye Kalesi'ni tekrardan imar etmek istedi fakat buna gücü yetmedi. Ayrıca kalenin kendisinden tekrar alınmasından korktu. Bu durum karşısında Trablus Kontu, Hospitalier şövalyeleri, Markab halkı ve diğer Hristiyan

¹¹²⁵ Memlük ordusunda görevli bir gruba verilen isim.

¹¹²⁶ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 80-81; Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/30.

¹¹²⁷ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 87.

¹¹²⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/336.

¹¹²⁹ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/315; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/335-336; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 244.

halk ona yardım ederek Marakiyye'nin tam karşısı olan Antartus ve Markap Kalesi'nin arasında bir yere bir kale inşa etti. Bu kale ile deniz arasında iki ok atımlık veya daha fazla mesafe vardı.¹¹³⁰

Kalenin Fiziki Özelliği

Kalenin burçları kare şeklinde olup, genişliği ve uzunluğu her yönüyle 25 ziradır.¹¹³¹ Burcun yarısı kullanılabilir bir alandır. Kale surununun genişliği ise 7 zira olup 7 kattır. Bu kale, yükü taş olan 900 batık geminin üzerine bina edildi. Kulenin içinde taşlar, her iki taşın arasında demirler, demirler arasına da eritilip dökülen kurşun vardı. Kulenin içinde büyük bir su sarnıcı, sarnıcın üzerinde bir mahzen, mahzenin üzerinde tahtalar, tahtaların üzerinde küçük çakıl taşları, onların üzerinde çul, onun üzerinde ise ketenden yapılmış ipler vardı. Bu kale öyle muhkem inşa edilmiştir ki, karadan mancınıklarla atılan taşlar ona herhangi bir zarar vermeden denize düşerdi. Kale'de birbirine bitişik iki kule; kulelerin içinde de 100 adet asker ve üç adet mancınık vardı. Kale ne kuşatmayla ne de baskıyla alınamayacak şekilde muhkem yapılmıştı. Bu kale yapılırken Hısnü'l-Ekrâd kale sakinleri, kalenin yapımını engellemek istemişlerdi fakat başaramadı. Çünkü kale için gerekli olan inşaat malzemesi denizden getirildi. Hısnü'l-Ekrâd sakinleri burcun yakınlarına Mayar adlı köyün civarına bir kule yaptı.¹¹³²

Sultan Kalavun, Marakiyye Kalesi'ni sağlam görünce onun karşısına yapılan kalenin bu kaleye fayda ve zararının olamayacağını düşündü. Çünkü bu kale denizin ortasındaydı. Müslümanların gemileri olmadığı için bu kaleye girene ve çıkana engel olamazdı. Hatta kalenin bakımını bile yapamazlardı. İbn Abdüzzâhir: "Kalenin fethi tedbir ordusuyla olur asker ordusuyla değil." demektedir.¹¹³³

Kalavun, Marakiyye'yi kuşatmak için yeterli imkânı olmayınca farklı bir yola başvurarak Trablus Kontu'na bir mektup gönderdi bu mektupta:

"Haçlı şövalyeleri kaleyi boşalttı böylece burç sana kaldı. Bu burcu sen yaptın. Senin yardımın olmasaydı burası yapılmazdı. Bize burada gelecek saldırı ve kötülüklerden sen sorumlusun. Ya bu kaleyi yıkarsın ya da Marakiyye'yi savunduğun için senden maddi karşılığı olan bir şeyler alırız. Son pişmanlığın fayda vermediği bir zamanda pişman olursun."

Trablus Kontu ilk önceleri kalenin sahibinin kendisi olmadığı gerekçesinden ötürü Kalavun'un isteğini yerine getirmek istemedi. Trablus Kontu bu mektuptan sonra sıranın kendisine geleceğini, şehrinin alınacağını, kalesinin yıkılıp yok edileceğini anladı. Bu durum karşısında

¹¹³⁰ İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 87.

¹¹³¹ Zamana ve mekana göre değişiklik gösteren bir uzunluk ölçüsüdür. Daha fazla bilgi için bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005), 141.

¹¹³² İbn Abdüzzahir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 88.

¹¹³³ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 88.

kaleyi yıkıp teslim etmek için Marakiyye'ye geldi. Marakiyye sahibine kalenin değeri karşılığında yıkılmasını ve buna mukabil Trablus'ta kendisine bir yer verileceğini söyledi. Bu arada Marakiyye sahibinin oğlu (babasının haberi olmadan) gizlice Kalavun ile anlaşmak ve kaleyi ona teslim etmek için onun huzuruna geldi. Daha sonra mektup ve yazışmayı taşıyan bir binekle Akkâ'ya gitti. Bu durumdan babası haberdar olunca Trablus'tan Akkâ'ya geldi ve Akkâ'nın ortasında kendi elleriyle oğlunu öldürdü. Marakiyye sahibi kaleyi yıkıp teslim etmeyi kabul etti. Trablus sahibi de kalenin yıkılması için bir grup asker gönderdi. Fakat yıkım için kullanılan kazma, kürek ve balyoz gibi malzemelerin geri getirilmesini istedi. Kalavun, Marakiyye Kalesi'nin yıkılması için Emir Bedreddin ile taşçı, yıkıcı ve işçi olmak üzere 100 kişilik bir ekip gönderdi.¹¹³⁴ Ayrıca Kalavun, Emir Rükneddin Taksu Mansuri'yi silahsız bir grup askerle Cebele'nin karşısına gönderdi. Kalavun bunlara Marakiyye Kalensi'nin yıkılmasına yardım etmelerini bildiren bir haber gönderdi. İbn Abdüzzaahir: "Allah Müslümanlara kalenin izlerini ve temelini yok edilmesini lütfetti. Allah Haçlıların şerrinde müminlere kâfi geldi. Onların zararlarını engelleyip tuzaklarını boşa çıkardı. Marakiyye Haçlıların kalbinde bir özlem olarak kaldı." demektedir.¹¹³⁵

Bu fetihle birlikte Müslümanlar ve tüccarlar için büyük bir tehlike olan Marakkiye Kalesi fethetti. Ayrıca Haçlıların Avrupalı devletlerle ticaret yapmasının ve askeri yardım almasının önüne geçildi. Böylece Haçlılar Suriye sahilindeki en muhkem kalelerinden birini de kaybetti.

4.7.6. Lazkiye (La Riche, Latakia, Laodikeia)'nin Fethi

Lazkiye, Şam sahilinde günümüz Halep bölgesinde Antakya'ya 48 mil uzaklıkta¹¹³⁶ eski bir kent olup, Suriye'deki Bizans'a ait tek şehirdir.¹¹³⁷ Haçlı Kontu Bohemund, 1099 yılında Lazkiye'yi almak için girişimde bulundu. Bohemund, bu sırada Papanın elçisini getirmek için gelen Pisalılardan da yardım alarak Lazkiye'yi kuşatmayı düşündü. Fakat Kudüs kuşatmasında gelen Haçlılar, Bizans'a karşı yapılacak olan bu kuşatmanın uygun olmayacağını söyleyince Bohemund kuşatmayı kaldırdı.¹¹³⁸

Antakya Kontu Tancred, 1103 yılında uzun bir kuşatmadan sonra Antakya için büyük bir öneme sahip olan, Antakya'nın batıya açılan limanını ele geçirdi.¹¹³⁹ Daha sonraki yıllarda Bizans, Lazkiye'yi Haçlılardan geri aldı.¹¹⁴⁰ Tancred, 1104 yılında bahar aylarında Pisalıların denizden destek vermesiyle Bizans'ın elinden tekrardan Lazkiye'yi aldı. Bu yardımdan dolayı

¹¹³⁴ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 89.

¹¹³⁵ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 90.

¹¹³⁶ Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, 5/5-6.

¹¹³⁷ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/302-303.

¹¹³⁸ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 81.

¹¹³⁹ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 155-156.

¹¹⁴⁰ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 82-84.

Pisahlara Lazkiye'den bir mahalle verdi. Liman şehri olan Lazkiye, Bizans ve Haçlılar arasında el değıştirdi.¹¹⁴¹

Selâhaddîn Eyyûbî, 24 Cemâziyelevvel 584/21 Temmuz 1188'de Lazkiye'ye geldi ve mancınıkları kurdurdu. Askerler şehrin etrafını sardı ve kuşatma başladı. Şehir kısa zamanda iki burç hariç ele geçirildi. Cuma sabahı Eyyûbî askerleri burçlardan bir gedik açtı. Saldırıları artınca Haçlılar yenileceklerini anlayınca 22 Temmuz akşamı eman istedi. Haçlılara çocuklarını, kadınlarını ve mallarını yanlarına alıp gitmeleri; zahireleri, silahları ve binekleri ise Eyyûbî askerlerine bırakmaları şartıyla eman verildi. Lazkiye surlarına İslam bayrağı çekildi. Burası liman kenti olduğu için Eyyûbî askerleri bolca ganimet elde etti.¹¹⁴²

Lazkiye daha sonraları Eyyûbî Devleti kendi içinde ayrılınca Halep Eyyûbîlerinde kaldı. Moğollar, Eyyûbîlerin Halep kolunu ortadan kaldırıncaya Haçlılar, Lazkiye'yi 1260 yılında tekrardan aldı.¹¹⁴³ Bulunmuş olduğu konumu itibariyle önemli bir yere sahip olan Lazkiye şehri Antakya Prinkepsliği'ne bağlı, Suriye'nin kuzeybatısında bulunan ve Haçlılardan alınamayan son kaleydi. Müslümanlar buranın alınmasının gece gündüz özlemini çekiyordu. Çünkü bu kale içinde 5 adet çarşı vardı. Lazkiye, İskenderiye Limanı gibi Haçlıların bol miktarda ticari gelir elde ettiği önemli liman şehirlerinden biriydi. Lazkiye Kalesi denizin ortasında olup Haçlıların toplandığı korunaklı bir yerdirdi.¹¹⁴⁴

1290 Muharrem ayında Suriye bölgesinde pek çok deprem meydana geldi. Bu depremlerde Safed ve Humus kaleleri çok büyük zarar gördü. Sultan Kalavun bu iki kaleyi eskisinden daha sağlam hale getirtti. 5 Safer 686/22 Mart 1287 tarihinde Lazkiye tarafında büyük bir deprem daha oldu. Lazkiye'nin denize bakan taraflarındaki burçların çoğu bu depremde yıkıldı. Özellikle deniz feneri olarak kullanılan burcun yıkılması fethi kolaylaştırdı. İbn Abdüzzâhir bu durumu "Allah, Müslümanlara hayır dilediği için Lazkiye burçlarını yıktığını, bu burçlarda artık güvercinlerin uçmadığı ve kandillerin yanmadığını, deprem ve melekelerin Sultan Kalavun'a bu fetih için yardım ettiği," şeklinde yorumladı.¹¹⁴⁵ Kalavun, Trablus Kontu'yla imzalanan anlaşmanın Lazkiye'yi kapsamadığını öne sürerek Emir Hüsameddin Toruntay'ı Lazkiye'yi alması için gönderdi. Hüsameddin Toruntay, Sahyun'dan askerleri alıp Lazkiye önüne geldi. Emir Toruntay, ada üzerine kurulan kaleye rahat ulaşmak için denizin karaya en yakın olan yerine taşlardan yol yaptırdı. Nakkablar depremin yıktığı yerlerden tüneller açtı. İbn Abdüzzâhir'in "Dilleri sürekli zafer konuşan, parmakları zaferi işaret eden mancınıkları insanların ayakta bile durmaya zorlanacakları sarp ve kayalık yerlere kurdurdu." diye övdüğü mancınıklar taş fırlatmaya başladı. Bu durum karşısında yenileceklerini anlayan Haçlılar, eman

¹¹⁴¹ Barber, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 134.

¹¹⁴² İbn Şeddâd, *Navadir*, 145-147.

¹¹⁴³ Şit Tufan Buzpınar, "Lazkiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/117.

¹¹⁴⁴ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyam*, 151.

¹¹⁴⁵ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyam*, 151-152.

dilemek zorunda kaldı. 5 Rebiulevvel 686/1287 tarihinde kalenin üzerine çıktı. Haçlılara silah ve araç gereçlerini bırakmaları, malları ve canlarıyla istedikleri yere gitmelerine izin verildi. Öğlen vakti kale teslim alındı. Müezzinin ezana başlayarak “Allahu Ekber” demesiyle birlikte “haç” kalenin üstünden yere atıldı. Lazkiye Kalesi’nin yıldızı söndü ve kale yıkıldı. Kaleyi kuşatmak için getirilen mancınıklar ise Markab Kalesi’ne götürüldü.¹¹⁴⁶ Lazkiye’nin efendisi olan VII. Bohemund Lazkiye alındıktan sonra daha fazla dayanamayarak 19 Ekim 1287 yılında arkasından herhangi bir varis bırakmadan öldü.¹¹⁴⁷

4.7.7. Trablus’un Fethi ve Akkâ Kuşatmasına Hazırlık

Urfa, Antakya ve Kudüs’ten sonra dördüncü Haçlı Kontluğu olan ve günümüz Lübnan Cumhuriyetine bağlı olan Trablus,¹¹⁴⁸ Doğu Akdeniz’in, önemli bir liman şehri olması, Kıbrıs’a yakınlığı, Şam sahilinin ortalarında olması ve ticari konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. I. Haçlı Seferi’nde Toulounse Kontu Raymond de St. Gilles, Antakya’yı aldıktan sonra Kudüs’e doğru giderken Trablus’u da almak istemiş, fakat Kudüs’ün işgaline engel olur diye daha sonraya bırakıp Trablus’un yakınında bulunan Tartus (Tortosa) şehrini kuşatmıştır. Kudüs’ü işgal ettikten sonra tekrar burayı almak için Bizans imparatoru Aleksios’tan almış olduğu filolarla 1101 yılında Suriye’ye geldi ve Tortosa’ya girdi. Trablus’u kuşatmak için hazırlık yaptı. Fakat Raymond 28 Şubat 1105 yılında öldü ve kuşatma kaldırıldı.¹¹⁴⁹

Haçlı liderleri kendi aralarındaki anlaşmazlığı giderdikten sonra tüm güçlerini birleştirerek Trablus’u kuşatmak için ittifak kurup şehrin surlarına dayandı.¹¹⁵⁰ Bertrand liderliğindeki Haçlı birlikleri Trablus halkına korku salmak için şehrin etrafına kurdukları mancınıklarla şehrin surlarını dövmeye başladı. Haçlı askerleri kalenin surlarına dayadıkları merdivenlerle de halkın üzerinde baskı kurdu. Korkuya kapılan halkın gıda maddeleri de tükenmeye yüz tutunca iyice panikledi. Bu arada Trablus valisi Şerefüddeve Mısır’dan takviye kuvvet ve gıda yardımı istedi. Fakat yöneticilerin donanma gönderme konusundaki ihtilafları, bu yardımı bir yıl kadar geciktirdi. Gemilerle gelen ve geciken askeri ve erzak yardımı, denizde ters esen rüzgâr sebebiyle gemilerin Trablus Limanı’na yanaşmasını güçlendirdi.¹¹⁵¹ Zor durumda kalan Trablus valisi Şerefüddeve, Kral I. Baldwin ve Bertrand’a elçiler vasıtasıyla bazı şartlar

¹¹⁴⁶ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyam*, 152; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/343.

¹¹⁴⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/343.

¹¹⁴⁸ Ömer Abdüsselâm Tedmürî, *Târîhü Trablus es-Siyâsi ve'l-Hadârî 'abre'l-'Usûr Asru's-Sirâa'l-Garbî'l-Bizantini ve'l-Hurûbu's-Salibîyye*, (Beyrut: 2. Baskı, 1984, /41-42; Murat Zengin, *Memlûk Türk Devleti Döneminde Trablus (1289-1316)*, (Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Baskı, Kasım, 2022), 1; Trablus’un mimari yapısı için bkz. Khaled Tadmori, “Türk Memlûk Döneminde Ortadoğu Arap-İslam Şehirlerinin Oluşumu: Trablusşam Örneği”, Editör Kurulu: Abdullah Bakır, Bulut Yılmaz, Ahmet Altungök, *(Uluslararası Merv'den Söğüt'e Türk Tarihi, Kültür Ve Medeniyeti Sempozyumu, 11-12- Eylül, Bilecik, 2014)*.

¹¹⁴⁹ Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 2/119; Demirkent, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 97-98; Altan Çetin, “Doğu Akdeniz’de Memlûk-Haçlı Mücadelesinde Trablus Şehri”, *Türkiyat Mecmuası* 31/1 (2021), 188.

¹¹⁵⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 9/136; Daha fazla bilgi için bkz. Birsal Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu 1109-1187*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2003), 60-71.

¹¹⁵¹ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 33-34.

sunarak anlaşma teklifinde bulunmak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre Trablus'tan gitmek isteyenler kendi şahsi eşyalarıyla birlikte ailesini de alıp istedikleri yere gidebilecek, burada kalmak isteyen Müslümanlar ise Konta yıllık vergi ödeyerek rahatça ve güven içinde burada kalıp işlerini yapabilecekti. I. Baldwin ve Bertrand ve diğer Haçlı liderleri teklif edilen bu şartları kabul ettiklerinin bildirdi.¹¹⁵²

Deniz kuvveti olarak yetersiz olan Bertrand, kuşatma için Cenovalılardan şehrin üçte birini vermek şartıyla yardım istediler. Cenevizlilerin yardımıyla 11 Zilhicce 502/12 Temmuz 1109'da Haçlılar Trablus'a girdiler.¹¹⁵³ Haçlılar anlaşmaya muhalif bir tavır sergileyip buldukları her şeyi yağmaladılar. Halkın çoğunluğunu kılıçtan geçirdiler. Erkekleri esir alıp kadın ve kızlara tecavüz ettiler ve çocukları ise köleleştirdiler. Müslümanların paralarını, altın ve gümüşlerini zorla alıp eşyalarına da el koydu. İbn Ammar kütüphanesindeki kitapları ve halka ait özel kitapları yaktılar. Vali Şerefüddeve ve bazı askerleri Trablus alınmadan önce eman dilediği için onlara karışılmadı ve Dımaşk'a gittiler.¹¹⁵⁴ Urfalı Mateos Haçlıların bu tahribatını şu şekilde açıklar: "Şehri ele geçirdikten sonra halkı kâmilten kılıçtan geçirdiler ve her tarafı kana boyayıp yakıp yıktılar."¹¹⁵⁵

Liman şehri olan Trablus, Bertrand tarafından ele geçirildikten sonra Haçlılar tarafından kurulan dördüncü kontluk oldu ve uzun yıllar Haçlıların hâkimiyetinde kaldı. Selâhaddin Eyyûbî ve Baybars burayı almak için girişimde bulunsa da buna muvaffak olamadılar.¹¹⁵⁶ Haçlılar, Trablus'u alarak Müslümanların donanmasının hareket alanını büyük ölçüde kısıtladılar.¹¹⁵⁷

Lazkiye alındıktan altı ay kadar sonra 10 Ramazan 686/19 Ekim 1287'de ölen VII. Bohemund¹¹⁵⁸ arkasında varis olarak Apulya'da yaşayan kız kardeşi Lucia'yı bıraktı. Fakat Trablus'un asilzadeleri ve halkı hiç tanımadıkları birini başlarına geçirmeyi düşünmedi. Bunun yerine VII. Bohemund'un Ermenistan kraliçesi olan ve burada yaşayan annesi Sibylle'ye teklif etti. Sibylle, bu teklifi alınca hemen kabul edip vekili olması için Tartus piskoposu Bartholome'ye kendi adına Trablus'u yönetmesi için bir mektup gönderdi. Gönderilen bu mektup Trabluslular tarafında ele geçirilince Bartholome'nin kabul edilmeyeceğini bildirdi. Sibylle ve Trablus'un asilzadeleri arasında çok hiddetli bir tartışma yaşandı. Daha sonra ise Trablus'un asilzadeleri ve tüccarlar, kendi aralarında istişare ederek hanedanın azline ve

¹¹⁵² Tyrensis, *Haçlı Kroniği*, 1/ 2/134-135.

¹¹⁵³ Bu tarihle ilgili farkı rivayetler vardır. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu 1109-1187*, 71.

¹¹⁵⁴ Muhammed Kâmil Bâbâ, *Trablûs fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Trablus, 1995, 44; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 98-99.

¹¹⁵⁵ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi*, 237.

¹¹⁵⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu 1109-1187*, 71.

¹¹⁵⁷ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 146.

¹¹⁵⁸ Şâfi b. Ali, *Fazli'l-Me'sûr*, 149.

bağımsız bir Commune (Belediye Meclisi) kurulmasına karar verdi. Bu kurumun başına Bartholome Embriaco getirildi.¹¹⁵⁹

Bartholome, Trablus'ta kontluğu kendi hâkimiyetine almak düşüncesindeydi. Fakat bunun için askeri ve siyasi güce ihtiyacı vardı. Kontluğu kendi hâkimiyetine aldığı zaman Kalavun'un kendisini desteklemesi için elçi gönderdi. Bu durumdan şüphelenen Trablus halkı Lucia'ya haber göndererek Commune'nin siyasi durumunu tasdik etmesi şartıyla onu kontluğun varisesi ilan edeceğini bildirdi. Lucia bu teklifi kabul etti ve Trablus kontesi olarak tanındı. Bu anlaşma, Bartholome ve Venedikliler'in çıkarlarına ters düştü. Kalavun ile görüşmeleri devam ettiren Bartholome veya Akkâ Venedikleri Kalavun'u Trablus'a müdahale etmesi için davet etti. Cenevizliler, Kalavun'a Trablus'u ele geçirdiği takdirde bütün doğuya ve İskenderiye'nin ticaretine hâkim olacaklarını bildirdi. Steven Runciman, "Trablus'u kuşatması için Kalavun'u kimin davet ettiğini tam olarak bilinmediğini, bu daveti ya Bartholome ya da Kahire'ye iki elçi gönderen Akkâ Venedikleri'nin yaptığını" söyler.¹¹⁶⁰

Markab, Marakiyye ve Lazkiye gibi şehirlerin alınmasından dolayı buradaki Haçlılar, Trablus'a sığınıp burada bir güç oluşturdu. Böylece Trablus, Memlûk Devleti'nin açık hedefi haline geldi. Fakat 680/1281 yılında Sultan Kalavun ve VII. Bohemund tarafından imzalanan anlaşma gereği Kalavun, Trablus'a bir saldırıda bulunamadı. Ancak Trablus'u alma fikrinden vazgeçmeyen Kalavun, uygun zaman ve zeminin oluşmasını bekledi. Haçlılar, Müslüman tüccarlara saldırıda bulunmasıyla bu uygun zemin oluştu.¹¹⁶¹ Fakat bazı kaynaklarda ilk saldırının Haçlılardan değil, Haçlıların zayıflığını ve siyasi iç çekişmelerini fırsat bilen Kalavun'dan geldiği belirtilir.¹¹⁶²

Trablus'un iç karışıklıklarını fırsat bilen Kalavun, Bartholome'ye herhangi bir şey vermeden şehri ele geçirmek istedi. Trablus'ta 687/1288 yılının sonunda Müslüman tüccarlara saldırılması ve yolcuların yollarının kesilmesini sebep göstererek daha önce yapılan anlaşma bozulmuş oldu.¹¹⁶³ Böylece kuvvetlerini hazırladı ve Muharrem ayının ortasında 688/1289 yılından oğlu Eşref Halil'i yerine vekil, Emir Bedreddin Baydara'yı onun veziri olarak bırakıp Kahire'den Şam'a doğru harekete geçti. Hareketi esnasında Şam'daki Memlûk birliklerine ve sahildeki kale emirlerine de Trablus'a karşı savaşa hazırlanmalarını emretti.¹¹⁶⁴

Sultan Kalavun'un Trablus'u fethedeceğini öğrenen Bedruddin Bektaş Fahri rüşvet yoluyla Templier şövalyelerinin büyük üstadı Guillaume Beaujeu'ye sultanın hedefinin Trablus

¹¹⁵⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/343.

¹¹⁶⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/344.

¹¹⁶¹ Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, 238-240.

¹¹⁶² Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, 237.

¹¹⁶³ Makrîzî, *Sülûk* 2/208.

¹¹⁶⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 266; İbnü'l-Furat, *Târîhi İbnü'l-Furât*, 8/80; Makrîzî, *Sülûk* 2/211;

olduğunu bildirmiş ve bu hususta Trablus'u uyardı. Ancak iç karışıklıklarla meşgul olan Trablus bu uyarıları dikkate almadığı gibi Guillaume'nin bir entrikası olduğunu düşündü.¹¹⁶⁵

Sultan Kalavun, Dimaşk'a vardıktan sonra savaş hazırlıklarına başladı. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra 40.000 atlı ve düzenli ve düzensiz olmak üzere 100.000 askerden oluşan büyük bir orduyla 20 Muharrem 13 Şubat günü Şam'dan yola çıkarak 1 Rabülevvel, 25 Mart'ta Trablus'a ulaştı. Kalavun, Trablus'a yakın bir yere karargâh kurduktan sonra surların stratejik yerlerine 19 adet büyük mancınık ve pek çok küçük mancınık kurdurdu. Mancınık ve askerleri korumak içinde savunma perdeleri yaptırdı. 1.500 taşçı ve zerraktan oluşan askerler kuşatma için gerekli olan hazırlığı yaptı.¹¹⁶⁶ Trablus Kalesi'nin büyük bir kısmı denizle çevrili olduğu için kara ile bağlantısı sadece doğu kısmında az bir yerdirdi.¹¹⁶⁷ Çok güçlü surlara sahip olan Trablus'un surlarının genişliği üç atlının yan yana gidebileceği genişlikteydi.¹¹⁶⁸

Haçlılar, Memlûk ordusunun Trablus'a doğru geldiğini öğrenince aralarındaki ihtilafı bir kenara bırakıp savaş için gerekli hazırlığa başladı. Templier şövalyeleri Trablus'a, Geoffroi de Vendac komutanlığında bir askeri birlik ile Hospitalier şövalyeleri ise Matthieu de Clermont komutanlığında bir askeri birlik ile destek verdi. Aralarında düşmanlık olmasına rağmen Fransızlar Jean de Grailly komutanlığında bir askeri birlik Akkâ'dan Trablus'a doğru yola çıktı. Trablus Limanı'nda dört adet Ceneviz, 2 adet Venedik ve Pisalılara ait küçük gemilerde hazır. Kıbrıs kralı Henri, kardeşi Amaury komutasında bir birlik ve dört adet gemi gönderdi. Trablus halkının silah kullanamayacak derecede güçsüz olanları Kıbrıs'a gitti.¹¹⁶⁹ Bütün yardımlara rağmen Haçlılar, teçhizat ve asker sayısı bakımından üstün olan Memlûk ordusunun karşısında daha fazla direnemedi. Kaleyi savunan ve en zayıf nokta olan Piskopos Kulesi mancınıkların taş atışına daha fazla dayanamayarak zarar gördü. Hospitalierlerin savunduğu kulede bir yarık açıldı. Bu durumu gören Cenova ve Venedikliler canları ve mallarından dolayı savunma saflarından çekilip gemilerine alabildikleri malları alıp kaçtı. Bunların şehri terk etmesi halkı endişeye sevk etti ve şövalyelerin savunma gücü kırıldı. Böylece Memlûkler başarılı mancınık atışları ile güney doğu surlarını çökertip kale surlarından gedik açmasıyla birlikte askerler şehre akın etti ve 34 gün süren kuşatma sona erdi.¹¹⁷⁰ Trablus 4 Rabülevvel 688/24 Nisan 1289 tarihinde fethedildi.¹¹⁷¹ Şehrin düşeceğini anlayan Kontes Lucia, Kıbrıs prensi Amaury ve

¹¹⁶⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/344-345; Seyyîd Abdülazîz Sillîm, *Trablus's-Şâm fi't-Târîhi'l-İslâmî*, İskenderiye, 288-289; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 463; Emir Bedreddin Bektaş el-Fahri'nin biyografisini yazan eserlerin herhangi birinde Templier şövalyelerine casusluk yaptığına dair bir bilgi yoktur. Muhtemelen Bedreddin Fahri anlık bir reflekse bu bilgiyi Haçlılara bildirmiştir. Salâhaddîn Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vafâyât*, nşr. Ahmed el-Arnaut- Tezekkî Mustafa, (Beyrut: 2000), 10/119-120.

¹¹⁶⁶ Makrîzî, *Sülûk* 2/211.

¹¹⁶⁷ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 4/32.

¹¹⁶⁸ Makrîzî, *Sülûk* 2/211.

¹¹⁶⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/345;

¹¹⁷⁰ Makrîzî, *Sülûk* 2/211.

¹¹⁷¹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 266-267; Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/32.

şövalye tarikatlarının ileri gelenleri Kıbrıs'a kaçtı. Bu savaşta Templier komutanı Pierre de Moncada ve Bartholome Embriaco öldürüldü.¹¹⁷²

Kuşatma esnasında şehir halkı panik halinde Trablus'a yakın olan St. Thomas adasına doğru gitti. Memlük askerleri onları takip edip erkekleri öldürüp, kadın ve çocukları ise esir aldı. Burada sağ kalanlar ise açlık ve sefalet içinde öldü.¹¹⁷³ Paul Cobb Müslüman askerlerin VII. Bohemond'un mezarında kemiklerini çıkartıp rüzgarla etrafa savrulduğunu söyler.¹¹⁷⁴

Bu sefere katılmış olan Ebu'l-Fidâ' şu bilgileri aktarır:

"Bu savaşa babam el-Melikü'l-Efdal ve Hama sahibi olan amcam el-Melikü'l-Muzaffer ile katıldım. Trablus şehri, Sultan Kalavun'un emriyle yıkılıp dümdüz edildi ve halkın çoğu öldürülüp malları yağmalandı. Trablus, Müslümanlar tarafından alınınca Hristiyan halk, St. Thomas Kilisesi'nin bulunduğu adaya sığındı. Memlük askerleri atlarını suyun sığ yerinden yüzdürerek bu adaya gittiler. Oradaki erkekler öldürülüp kadın ve çocuklar ise esir edildi. Memlük askerlerinin yağması bittikten sonra o adaya gittim. Ada, öldürülüp çürümüş insanların cesetleriyle dolu olduğu için kokudan durulmuyordu."¹¹⁷⁵

Trablus alındıktan sonra Sultan Kalavun, şehri Haçlılardan korumak için yıkılmasını emredip Haçlılar tepesine yeni bir Trablus şehri kurdurdu.¹¹⁷⁶ Haçlılar, Ceneviz, Venedik ve Pisalılardan aldıkları donanma yardımıyla şehir, Haçlıların açık hedefi halindeydi. Ayrıca şehrin deniz tarafından gelecek saldırılara karşı savunulması için Şam ve sahil tarafına birkaç burç yaptırdı.¹¹⁷⁷

Trablus ele geçirildiği için Haçlılar, Sahyûn dağının doğusuna düşen Enefe (Nepin) şehrini Memlükler'e verdi. Kalavun, buranın da yıkılmasını emretti. Haçlılar, Trablus'un güneyindeki Betrûn ve civar yerleri de boşaltıp Memlük Devleti'ne teslim etti. Trablus'a bağlı olan iki köy ise anlaşma gereği Trablus kontesi Lucia'ya verildi.¹¹⁷⁸ Kalavun'a itaatini bildiren Cübeyl hâkimi Pierre Embriaco'ya 10 yıllık bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Cübeyl'in, Memlük Devleti'nin kontrolünde kalmak şartıyla topraklarında hâkimiyetini devam ettirmesi kararlaştırıldı.¹¹⁷⁹

¹¹⁷² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/346.

¹¹⁷³ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 266-267; 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 6/381.

¹¹⁷⁴ Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 339.

¹¹⁷⁵ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/33.

¹¹⁷⁶ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/32.

¹¹⁷⁷ Sillîm, *Trablus's-Şâm*, 292.

¹¹⁷⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/34.

¹¹⁷⁹ Makrîzî, *Sülûk* 2/211; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 463.

Trablus alındıktan üç gün sonra Kıbrıs kralı II. Henri, Kalavun'la anlaşma yapmak için Akkâ'ya geldi. Çünkü Trablus'un alınması Akkâ ve Kıbrıs içinde bir uyarı niteliğindedi. II. Henri 10 yıllığına Akkâ ve Kıbrıs adına Kalavun ile anlaşmayı yeniledi.¹¹⁸⁰

Steven Runciman, Haçlıların içinde bulunduğu durumu şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Sahil kıyısında bulunan tüccarlar ve halk düzenli bir hayat ve çok güzel işleyen bir ticaret ağı oluşturdukları için savaş istemiyorlardı. Akkâ ve çevresindeki liman şehirleri hem Müslümanlara hem de Hristiyan halka ekonomik bir ferahlık sağlamaktaydı. Haçlılar, Moğollarla ittifak kurmayarak iyi niyetlerini Müslümanlara göstermiş oldular. Fakat Akkâ'nın da Trablus gibi aynı akibeti beklediğinin bilincindediler. II. Henri'nin Kalavun'a güveni kalmamıştı. Sultan Kalavun ile yapılan anlaşma gereği Moğollardan da yardım isteyemezdi. Bu anlaşmanın iptali demektir. II. Henri bu durumları göz önünde bulundurarak Avrupa'ya Jean de Grailly'i göndererek yeni bir Haçlı Seferi talebinde bulundu.”¹¹⁸¹

II. Henri'nin bu talebini Papa IV. Nicolaus dikkate alarak Batılı krallara yardım göndermelerini rica eden mektuplar gönderdi. Fakat Avrupalı devletler, Sicilya sorunundan dolayı yardım talebine duyarsız kaldı. Papanın yardım talebine ise İtalya'da Toskana ve Lombardiya'da işsiz güçsüz, ayak takımının oluşturduğu serseri bir grup destek verdi. Papa bu gruptan hoşlanmadığı halde yardımlarını kabul etmek zorunda kaldı. Bu arada Kalavun ile yapılan anlaşma neticesinde Akkâ Limanı ve çevresinde ticari faaliyetler artmış, Dımaşk'lı Müslüman tüccarlar 1290 tarihinde kervanları tekrardan limanlara göndermeye başlamıştı. Celile'de bol miktarda ürün elde edilmiş, Müslüman köylüler mallarını Akkâ pazarlarında satmaya başlamıştı. Akkâ hiçbir zaman bu kadar sükûnet içinde huzuru yaşamamıştı. 1290 yılının ağustos ayı geldiğinde İtalya'dan yola çıkan 3.540 kişilik piyade Akkâ'ya geldi. Bunlar komutanlarını dinlemeyen disiplinsiz, sarhoş ve serseriydi. Bu birlikler buraya dinsizlerle (Müslümanlarla) savaşmak için geldiklerini düşündükleri için başıboş bir şekilde çarşı pazardaki Müslüman tüccarlara saldırmaya başladı. Onlar burada yaklaşık 20 kadar tüccar 30 kadar da köylü Müslüman öldürdü. Her sakallıyı Müslüman zannettikleri için sakallı olan Hristiyanları da öldürdü. Akkâ baronları ve Tarikat şövalyeleri bu durum karşısında dehşete düştü. Bazı Müslümanları şehrin iç kalesine alarak kurtarıldı. Bu olaya katılan İtalyan askerlerinin ele başlarını da tutukladı.¹¹⁸²

Sultan Kalavun, bu olayı haber alır almaz Akkâ'daki yetkililerden bu olaya karışanların elebaşlarının kendisine teslim edilmesini talep etti. Akkâ Haçlıları Kalavun'dan özür dileyip bunu yapanların bir grup serseri olduğunu söylese de bu inandırıcı olmadı. Haçlılar kendi

¹¹⁸⁰ Şâfi b. Ali, *Fazli'l-Me'sûr*, 161-162; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/346.

¹¹⁸¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/346-347.

¹¹⁸² Nüveyrî, *Niheyetül-ereb*, 31/110-111; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/301; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 650; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/346-349; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 463.

aralarında bu olayı görüşmek için toplandı. Templier şövalyelerinin büyük üstadı Guillaume de Beaujeu bunların derhal Kalavun'a teslim edilmesini talep etti. Ancak istişareye katılanların çoğunluğu bunlar inançsız (Müslüman) kimselere teslim edilmesinin doğru olmadığı görüşünü beyan etti. Kalavun'u ikna etmek için bu olaya sebep olanların birkaç Müslüman tüccar olduğu söylenilse de inandırıcı olmadı.¹¹⁸³

Kalavun'un isyancıları teslim etmeleri meselesini kendi aralarında görüşen Haçlılar, teslim edilmemesi yönünde karar aldı. Bu durum karşısında Kalavun yapılan anlaşmanın bozulduğunu ve bunun savaş suçu olduğunu bildirdi ve Akkâ kuşatması için gerekli savaş hazırlıklarına başladı.¹¹⁸⁴

4.8. Ermenilerle İlişkiler

Ermenilerle Memlük Devleti'nin ilk teması Baybars dönemiyle başlamıştı. Ermeniler Haçlılara ve Moğollara destek vererek Memlük Devleti'nin açık hedefi haline gelmiştir.¹¹⁸⁵ Sultan Kalavun, 1283 yılında Küçük Ermenistan'a sefer düzenledi ve Ermenilere büyük bir darbe vurarak birçok askerini öldürüp bir kısmını da esir etti. Bu seferin en önemli sebebi 1280 ve 1281 yılında Ermenilerin Moğollara vermiş olduğu destekledi.¹¹⁸⁶

Sultan Kalavun, Moğollarla iş birliği içinde olan, Humus savaşında 30.000 askerle onları destekleyen ve Halep'e saldırıp camiye yakan ve Anadolu ile Mısır arasındaki ticarete engel olan tüccarları tutuklatıp mallarına el koyan Ermeniler, Memlük Devleti'nin hedefi haline geldi. Kalavun, Ermenilerin yapmış oldukları bu davranışlardan dolayı 682/1283 yılında Halep naibini Sis üzerine gönderdi.¹¹⁸⁷ Sis'e bağlı Ayas üzerine hücum eden Memlükler, Ayaslıların direnişiyle karşılaştı. Fakat Ermeniler, Memlüklerin yoğun bir şekilde saldırısına daha fazla dayanamayarak teslim oldu. III. Leon anlaşma yapması için elçi olarak Kemendur'u göndermiştir. Kemendur, III. Leon'un özrünü bildirmiş ve getirmiş olduğu kıymetli hediyeleri Sultan Kalavun'a verdi. Kalavun, Ermeni kral III. Leon'un özrünü kabul edip anlaşma yapmayı kabul etti. Bu anlaşmaya göre:

1. "Mısır'da tutuklu bulunan Ermeni tüccarlar serbest bırakılacak bu tüccarlar ölmüşse başka tüccarlar serbest bırakılacak. Bu tüccarların malları bir elçi heyetiyle ülkesine getirilecek.
2. Ermeniler her yıl 1 milyon dirhem vergi verecek.

¹¹⁸³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/348-349; Holt, *Haçlılar Çağı*, 173; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 463.

¹¹⁸⁴ Richard, Aragon kralının casuslarının bildirdiğine göre Kalavun'un zaten Akkâ'ya yazın bir saldırı düzenleyeceği bilgisine ulaştıklarını bildirir. *Haçlı Seferleri Tarihi*, 463.

¹¹⁸⁵ Ali Aktan, "Bahrî Memlüklerden Sultan Kalavun ve Hânedanı", 616.

¹¹⁸⁶ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 30-31.

¹¹⁸⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/27.

3. Ermeniler, iyi katır ve atlardan 50 adet verecekler. Bu hayvanların mıhları da verilecek. 10.000 adet nal verilecek.
4. Ermeniler ülkelerinden çıkan madenlerden bir kısmını verecekler.
5. Ermeniler ellerindeki tutsak Müslüman tüccarları serbest bırakacak mallarını onlara iade edecek. Ölen tüccarların malları da iade edecek.
6. Bütün Müslüman esirler serbest bırakılacak.
7. Anlaşmayı imzalayan sultanlar ölmesi veya taht değişikliği halinde anlaşma iptal edilmeyip belirtilen yıllara kadar devam edecek.
8. Bu anlaşma 10 yıl, 10 ay, 10 gün, 10 saat olarak 2 Cemâziyelevvel 684/6 Temmuz 1285 tarihinde karara bağlandı. Her iki tarafta kutsal saydıkları şeyler üzerine yemin ederek anlaşma metnini imzaladı.”¹¹⁸⁸

Bu anlaşmadan sonra Sultan Kalavun, Emir Fahreddin’i esirleri ve vergiyi alması için Sis’e gönderdi. Ermeniler bu anlaşmayı bir zafer olarak gördü.¹¹⁸⁹ Şayet bu anlaşmayı imzalamamış olsalardı. Kalavun Ermenileri tamamen ortadan kaldırılabirdi. I. Hetum ve oğlu III. Leon Memlük Devleti’yle girişmiş oldukları mücadelede herhangi bir zafer elde edemedikleri gibi sahip oldukları kaleleriyle birlikte pek çok asker kaybına da uğramıştır.

4.9. Kalavun Döneminde Haçlılara Karşı Kullanılan Silahlar

Kalavun döneminde 9.000 veya 12.000 Memlük askerinin olduğu bilinmektedir. Kalavun zamanının büyük kısmını da Kal’atü’l-Cebel’deki askeri eğitim alanında geçirir ve buraya yerleştirdiği Çerkez Memlükleri’nin talimiyle ilgilenirdi. Buradaki Memlükere verilen et ve yiyeceklerin kalitesini kontrol ederdi.¹¹⁹⁰ Kalavun, memlükler arasından seçmiş olduğu 3.700 Çerkes’i Kal’atü’l-Cebel’deki burçlara yerleştirdi. Bu sebeple bu birliğe Burci Memlükleri adı verildi.¹¹⁹¹

Silahlar

Baybars döneminde kullanılan silahların tanımlarından bahsettiğimiz için burada sadece silahların Haçlılara karşı kullanıldığı yerlerden bahsedeceğiz. Baybars döneminde olduğu gibi Sultan Kalavun döneminde de ordunun kullandığı en etkili silah mancınıklar olmuştur. Bununla birlikte diğer silahlarda etkin bir şekilde kullanılmıştır.

¹¹⁸⁸ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü’l-Eyyâm*, 92-93; Holt, *Haçlılar*, 253.

¹¹⁸⁹ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü’l-Eyyâm*, 93.

¹¹⁹⁰ Makrîzî, *Hitat*, 1/272.

¹¹⁹¹ İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 7/330; Burci Memlükler hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. C. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1961).

Sultan Kalavun, Markab Kalesi'ni kuşatmak için Mısır'da içinde oklar ve diğer savaş malzemelerinde bulunduğu çok güçlü bir Zerdhane (Cephane) hazırlattı. Ayrıca emir ve askerlere yanlarına yedek ok almalarını, neft ve demirden pek çok silah hazırlanmasını emretti.¹¹⁹²

Sultan Kalavun, mancınıkları omuzlarda güçlkle getirterek Markab Kalesi'nin etrafına kurdurdu. Bu mancınıklar, üç büyük frenki mancınığı, üç karaboğa mancınığı, dört adet ise şeytan mancınığıydı.¹¹⁹³ Kalavun, hemen mancınıkları aktif hale getirterek Markab Kalesi'ne taş, neft ve askerlere zarar verecek her türlü madde fırlatmaya başladı. Nakkâblar kaleye her taraftan delik açmaya için başladı. Kalavun'un kurdurduğu frenki mancınığının fırlattığı bir taş Markab Kalesi'ndeki frenki mancınığına denk geldi ve mancınığına zarar verdi. Haçlılar, bu mancınığı tamir edip hemen aktif hale getirdi. Bu mancınıktan fırlatılan bir taş kale surlarına yaklaşan Memlük emirlerinden Alamuddin Sencer Devâdârî ve Şemseddin Sungur Üstüdar ve askerlerinden bir kısmı şehit etti.¹¹⁹⁴

Markab Kalesi'nin fethinde lağımçılar kale surlarının kuzey burcundaki Ümit Kulesinin altına delik açtı. 17 Rabîülevvel 684/23 Mayıs 1285'te lağım odunla doldurulup yakıldı. Bâşûra'nın ortasında yakılan ateş sonucunda müdafaa duvarlarının ucundaki burç çöktü. Memlük birlikleri çöken bu burcu ele geçirdi.¹¹⁹⁵

Lazkiye fethi esnasında İbn Abdüzzâhir mancınıkları ve nakkâbları şöyle anlatmıştır.

“Dilleri sürekli zafer konuşan ve parmakları zaferi işaret eden mancınıkları insanların ayakta bile durmaya zorlanacakları sarp ve kayalık yerlere kurdurdu. Emir Toruntay ada üzerine kurulan kaleye rahat ulaşmak için denizin karaya en yakın olan yerine taşlardan yol yaptırdı. İstihkam birliğine mensup nakkablar depremin yıktığı yerlerden tüneller açtılar. Bu arada mancınıklarda taş fırlatmaya başladılar. Daha fazla dayanamayan Haçlı birlikleri 5 Rabîülevvel 686/1287 tarihinde kaleyi teslim ettiler. Haçlılara silah ve araç-gereçlerini bırakmaları malları canlarıyla istedikleri yere gitmelerine izin verildi. Öğlen vakti kale teslim alındı.”¹¹⁹⁶

Sultan Kalavun, Trablus fethi için 40.000 atlı ve düzenli ve düzensiz olmak üzere 100.000 askerden oluşan büyük bir orduyla 20 Muharrem, 13 Şubat günü Şam'dan yola çıkarak 1 Rabîülevvel, 25 Mart'ta Trablus'a ulaştı. Kalavun, Trablus'a yakın bir yere karargâh kurduktan sonra surların stratejik yerlerine 19 adet büyük mancınık ve pek çok küçük mancınık

¹¹⁹² İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 77-48; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 252-253.

¹¹⁹³ Steven Runciman, Sultan Kalavun'un getirmiş olduğu mancınıkların çokluğunu belirlemek için bu zamana kadar bir arada görülmemiş mancınık bir araya getirdiğini söylemiştir. *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/336.

¹¹⁹⁴ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/315.

¹¹⁹⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 244.

¹¹⁹⁶ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 152; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/343.

kurdurdu. Mancınık ve askerleri korumak içinde savunma perdeleri yaptırdı. 1.500 taşçı ve zerraktan oluşan askerler, kuşatma için gerekli olan hazırlığı yaptı.¹¹⁹⁷

Memlük ordusunun, Haçlılara karşı en büyük avantajı istihkam birliklerinin etkili bir şekilde kullanması olmuştur. Özellikle lağımçılar hemen işe koyulup kalenin en stratejik bölgesine lağım açıp kaleyi kısa zamanda ele geçiriyordu. Ayrıca sahip olmuş oldukları güçlü mancınıkları da etkili bir şekilde kullanmışlardır.

Sultan Kalavun, 687/1288'de Emir Alâmuddîn Sancar Şücâî'nin ve Mısır vezirinin Haçlılara ok ve kılıç sattığı haberini aldı. Şücâî bu fiilinden dolayı sorgulandı ve o da bunu yaptığını itiraf etti. Şücâî silahların eskisini ve artık kullanılmaz olanları değerinden kat kat fazlaya sattığını söyledi. Şücâî'nin bu konuda ileri sürdüğü gerekçelerden birisi de onlara silah satarak onları önemsemediklerini ve onları küçük gördüklerin ortaya koydukları şeklindeydi. Ancak Şücâî'nin ileri sürdüğü bahaneler Sultan Kalavun ve onun hükümetini ikna etmedi. Şücâî, Kalavun ve askerinin adını kötüye çıkarmakla itham edildi. Ona "Düşmanlar silah satmayı senin zannettiğin gibi ele almazlar. Aksine Mısır'ın ve Şam'ın sahibi o kadar muhtaçtı ki silah sattı" şeklinde düşüleceğini ifade edildi. Bunda ötürü sultan onu azledip, tutukladı ve mallarına el koydu.¹¹⁹⁸

4.10. Berîd

Sultan Baybars, Kalavun'a ülkenin her tarafındaki olayları en kısa zamanda haber veren ve mükemmel işleyen bir berîd teşkilatı bıraktı. Kalavun, bu sistemli teşkilatı Baybars gibi saltanatı boyunca etkin şekilde kullandı.

Moğolların Humus'a saldıracağı haberi, Moğolların asker sayısı ve savaş düzeni hakkındaki bilgiler Kalavun'a berîd güvercinleri tarafından haber verildi. Moğol ordusunun içinde Kalavun'un casusu vardı. Tam iki ordu savaşmak üzereyken Moğol ordusundaki Kalavun'un casusu Hama naibine Moğol ordusunun 80.000 kişi olduğunu ve ordunun sağ kanadının kuvvetli olduğu bilgisini verdi. Casus bu haberleri vermekle birlikte Memlük ordusunun Moğollarla savaşması için bir savaş planı da yaptı. Memlük birliklerine, ordunun sol kanadını güçlendirip arka tarafını korumalarını istedi. Bu bilgilerin tamamı Sultan Kalavun'a berîd güvercini vasıtasıyla bildirildi. Bu bildirimler üzerine hareket eden Kalavun, Moğol ordusunu Humus'ta yendi. Bundan sonra berîd güvercini, Humus zaferini Ka'latü'l-Cebel ve diğer Müslüman şehirlere bildirdi.¹¹⁹⁹ Ayrıca Sultan Kalavun, Markab Kalesi'ni de Haçlılardan aldığı bu zaferi müjdelemek için berîd güvercinleri ile ülkenin her tarafına duyurdu.¹²⁰⁰ Bu zaferi duyan Müslüman halk, sevinç gösterileri düzenlendi. Savaşın bitmesinden sonra Hısnü'l-

¹¹⁹⁷ Makrîzî, *Sülûk* 2/211.

¹¹⁹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31, 100-101.

¹¹⁹⁹ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/244.

¹²⁰⁰ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 80.

Ekrâd'dan berîd güverciniyle Kalavun'a haber geldi. Bu habere göre Moğolların yenilen ordusunun bir kısmının Trablus tarafından Memlûk üzerine saldıracağı haberi geldi. Bunun üzerine Kalavun, Trablus sahibine bulunduğu yerden asla ayrılmaması gerektiğini ve Moğollar görüldüğünde kendisine hemen haber vermesini istedi. Daha sonra bu haberin Haçlılar tarafından Memlûk saflarında kargaşa ve endişe çıkarması için uydurulduğu haberi geldi.¹²⁰¹

Memlûk Devleti'nde savaştan sonra berîd güvercini göndermek adettendi. Bu güvercinler beyaz ve mavi ise başarı ve zafere delalet ederdi. Ayrıca gönderilen mektuba zaferan gibi çeşitli kokular sürülürdü. Bu güvercinleri gören halk sevinir ve zafer için şehri süslerdi. Yapılan savaşta yenildiği durumda ise berîd güvercini siyaha boyanırdı. Bu durum karşısında halk hüzünlenir ve korkuya kapılırdı.¹²⁰²

4.11. Haçlılarla Ticaret

4.11.1. Venediklerle Ticari İlişkiler

Haçlıların önemli şehir ve kaleleri Baybars ile Kalavun döneminde alınınca Papa Memlûk Devleti'ne karşı ekonomik ambargo uyguladı. Bu ambargoya rağmen Ceneviz, Venedik ve Pisalılarla ticari ilişkiler gizliden de olsa sürdürüldü.¹²⁰³ Venedikliler 687-688/1289 yılında Kalavun ile bir anlaşma imzalayarak yeni imtiyazlar elde etti. Bu anlaşmada gümrük vergileri düşürüldü.¹²⁰⁴

Baybars döneminde olduğu gibi bu dönemde de Venediklilerden özellikle Memlûk, demir, kereste ve zift alımı yapılıyordu. Venedikliler ise Memlûk Devleti'nden kumaş, her türlü baharat, şap, vb. ürünleri satın alıyorlardı.¹²⁰⁵

4.11.2. Cenevizlerle Ticari İlişkiler

Kalavun döneminde Cenevizlerle ticari ilişkiler zaman zaman sekteye uğrasa da yapılan anlaşmalarla bu sıkıntı giderilip ticarete devam edilmiştir. 683/1284 yılında Kalavun en önemli ticaret merkezi olan Trablus'u fethedince¹²⁰⁶ Cenevizliler'in Trablus'ta ve Orta Akdeniz'de ticari etkinliği zaafa uğradı.¹²⁰⁷ Kalavun, Cenevizlilere ait içinde değerli malların olduğu bir gemiyi Suriye'den dönerken İskenderiye'de gemiye el koydu. Gemi ve mürettebatı güvenli bir yere çekildi. Kıymetli bir kurtulmalık verilmediği müddetçe de gemi ve mürettebatını vermeyeceğini bildirdi. 687-688/1289 yılında ise Cenevizliler, Müslümanlara ait

¹²⁰¹ Şâfi b. Ali, *Fazli'l-Me'sûr*, 73-74.

¹²⁰² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/245.

¹²⁰³ Asthor, *East-West Trade*, 544.; Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları*, 31.

¹²⁰⁴ Affâf Seyyid Muhammed Sabra, *el-'Alâkatü'l-Bundûkiyye bi Mısır ve's-Şâm min Bidâyeti Karni Sâni- 'aşara hattâ Nihayeti Karni rabi' 'aşar*, (Kahire), 91.

¹²⁰⁵ Baybars döneminde alış-verişle ilgili detaylar verildiği için burada aynı konuları tekrar etmeyeceğiz.

¹²⁰⁶ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 165.

¹²⁰⁷ Charles Raymond Beazley, *The Down of Modern Geography* (Hansebooks, 2020), 3/477.

içinde şeker, biber ve keten olan bir gemiye el koydular. Bu Trablus'un fethine karşılık verilen bir misillemedir. Kalavun bu olaya tepki göstererek Cenevizli tüccarları İskenderiye'de tutuklatıp Ceneviz, Akkâ ve Avrupalı tüccarları Mısır'dan kovdu.¹²⁰⁸

Cenevizliler, bozulan ticari ilişkileri yeniden düzeltmek için 687-688/1289 yılında Alberto Spinola'yı, Kalavun'a gemideki yolcuları ve ticaret eşyalarını veya bu eşyaların bedelini ödemek için gönderdi. Elçi bedeli ödedikten sonra Kalavun ile bir anlaşma yapmak istedi. Sultan Kalavun, önceleri anlaşmayı kabul etmese de kendi ülkesinin çıkarlarına da göz önünde bulundurarak 2 Cemâziyelevvel 689/13 Mayıs 1290 tarihinde naibi Hüsametdin Toruntay'ı, Cenevizli elçi ile anlaşma imzalamaya gönderdi.¹²⁰⁹ Bu anlamaya göre:

1. "Venedikli tüccarlara saygı gösterilecek Cenevizlilere herhangi bir saldırı olduğunda onlardan bilinmeyecek.
2. Cenevizlilere her türlü ticari güvence verilecek.
3. Cenevizlilere açılan bir davayı Cenevizliler Sultan Kalavun'a kadar iletebilecek.
4. Cenevizliler, anahtarları kendilerinde olan depoları kullanabilecek ve buradaki mallarda gümrük görevlisi sorumlu olacak.¹²¹⁰
5. Cenevizliler, bir gümrük memuru bulduracak ve bu memurlar onların borçlarını kayıt altına alacak.
6. Cenevizliler, Mısır dışına çıktıkları zaman ya borçlarını ödeyecek veya halktan kendilerine kefil olacak birini bulacaklar.
7. Cenevizliler Mısır'a getirmiş oldukları malları satmak zorunda olmayacak. Ayrıca satmadığı mallar için haraç vermeyecek."

Bu anlaşmada vergiler tekrardan gözden geçirildi. Buna göre malın ham madde olması veya işlenilmiş olması üzerinden kıymetinin %10 oranında vergi alınacaktır. Zeytin yağı ve hububat gibi tartılabilen mallar da kıymeti üzerinde %12, eritilmiş altın ve gümüşten ise %4 oranında vergi alınacağı kararlaştırıldı. Ayrıca inşaat kerestesi, ipek ve ipekli çuhalarda %10, gümrükte tartılması zorunlu olan mallardan %12, sikke halinde altın ve gümüşten %4, çubuk halinde olan altından ise %6 gümrük vergisi alınması kararlaştırıldı.¹²¹¹

Cenevizler, Baybars döneminde olduğu gibi Kalavun döneminde de kumaş, pamuk, züccaciye, abanoz ağacı, şap, hurma, baharat, karanfil, zencefil, zaferan, misk ve anber gibi ürünleri

¹²⁰⁸ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 165; Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 465-466.

¹²⁰⁹ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 466.

¹²¹⁰ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 467.

¹²¹¹ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 468; Keleş, *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*, 261.

alırlardı.¹²¹² Memlûk Devleti, Cenevizlilerden kereste, demir, zift ve memlûk alıyordu. İtalya şehir devletlerinde en çok memlûk Cenevizlilerden alınmaktaydı.¹²¹³ Kalavun'un sultanlığı döneminde yaklaşık 7.000 memlûk almıştır.¹²¹⁴

4.11.3. Aragonla Ticari İlişkiler

Papa X. Gregoire 1272 yılında Memlûk Devleti'yle gemi yapımında kullanılan kereste ve yapılmış gemi satımını yasaklamasına rağmen diğer ticari şeyleri satmak serbest idi. Aragon Krallığı da bu yasağa uydu. Fakat daha sonraki yıllarda Aragon kralı III. Alphonse ve Sicilya kralı Jacques ile anlaşarak Kalavun ile ticari anlaşma yapmaları için Kahire'ye bir elçi heyeti gönderdi. 25 Mayıs 1290'da yapılan anlaşmaya göre:

1. "Ticari giriş-çıkışların o güne kadar İskenderiye, Dimyat ve Mısır'ı diğer şehirlerine bağlı olan yerlerde alışlagelmiş şekilde devam edilecek Aragon'a bağlı tüccarlar için aynı şekilde korunacak.
2. Mısırlı tüccar ile Mısır'da yapılan alış-veriş işlemleri İslam hukukuna göre düzenlenecek.
3. Alphonse ve diğer Haçlıların Mısır'a; demir, kereste ve silah vb. maddeler satmalarını engelleyecek herhangi bir şey yapılmayacak."¹²¹⁵

Sultan Kalavun, halefi Baybars gibi savaşçı bir özelliği olmasına rağmen devletin çıkarları gereği Haçlıları destekleyen Avrupalı devletlerle her türlü ticari iş birliği yapmaktan çekinmemiştir. Aynı zamanda aktif bir şekilde Müslüman topraklarındaki Haçlılarla mücadele etmiş ve onlara ait önemli kaleleri ele geçirmiştir.

4.12. Akkâ Kuşatma Hazırlığı ve Ölümü

Akkâ kuşatmasının arka planının gerekçesi hakkında tarihçi İbnü'd-Devâdârî babasından duyduğu bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Bir fakir Aynü'l-Bakara'ya yakın mübarek bir mescitte namaz kılmak istedi. Orada fakirlerden bir grup Müslüman vardı. Ezan vakti geldi ve ezan mescidin dışında duyulmayacak bir şekilde okundu. O fakir bu durumu kınadı. Oradaki yoksul kimseler buranın kafirlere ait olduğunu, ezanın sesinin dışarıya duyulacak şekilde okumaya korktuklarını söyledi. Fakir, Allah yolunda cihad şimdi güzel oldu dedi ve "İnsanlardan korkuyorlar oysa korkulmaya en layık olan Allah'tır."¹²¹⁶ ayetini okudu. Sonra öğlen namazını bekledi ve ezanı dışarıda da duyulacak şekilde okudu. Ezan sesini duyan ve oralı olmayan Haçlılar gelip camideki fakirleri öldürüp kanlarını duvara sürüp daha sonra da gitti. Bu olayı

¹²¹² Keleş, *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*, 262.

¹²¹³ Aziz Suryal Atiya, *The Crusades in the Later Middle Ages* (London: Kraus Reprint Co, 1938), 18.

¹²¹⁴ Ağır, *Memlûklarda Ticaret*, 165.

¹²¹⁵ Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 475.

¹²¹⁶ Ahzab/37.

duyan Kalavun, suçluların iadesini istedi. Haçlılarda sadece özür dilemekle yetindi. Kalavun, bu olay üzerine Akkâ'yı kuşatmak için sefer düzenlemek istedi.¹²¹⁷

Kalavun, Akkâ'daki bu gelişmeler neticesinde Akkâ'yı Haçlıların almak için Emir İzzeddin Aybek'i sefer hazırlığı yapması için Dımaşk'a gönderdi. 6 Şevval 689/12 Ekim 1290 tarihinde hapiste olan Emir Alededdin Sencer Halebi'yi hapisten çıkarttı. Ona 100 tavaşi,¹²¹⁸ bol miktarda para ve iktâ verdi. Ülkedeki bütün marangoz, taşçı, demirci ve diğer ustaları orduya yardım için çağırtdı. Civar şehirlerdeki emirlere mancınık, silah ve çeşitli kuşatma aletleri hazırlamaları için emirnameler gönderdi. Kerek, Hama ve Safed'teki mancınıkları getirtti. Yine Kermen dağında mancınık için gerekli olabilecek keresteler için oraya bir birlik gönderdi. Bu zorlu kuşatma için Dımaşk halkından 500 ile 2.000 dirhem arasında değişen vergi toplattı. Bütün bu hazırlıkları tamamladıktan sonra ordusuyla birlikte Kahire'den ayrılarak Mescid-i Tin denilen yerde ordugâh kurdu. Bu arada bir süredir hasta olan Sultan Kalavun'un hastalığı nüksetti. Hekimlerin tüm çabasına rağmen 6 Zilkâde 689/10 Kasım 1290 tarihinde 70 yaşlarındayken burada vefat etti. Kalavun, 11 yıl üç ay Memlûk tahtında kaldı.¹²¹⁹ Kalavun'un naaşı oğlu Eşref Halil ve saltanat naibi Hüsameddin Toruntay tarafından Kahire Kalesi'ne götürüldü. Burada yıkanıp kefenlendi ve cenaze namazı kılındı. Türbesi yapılana kadar naaşı burada bekletildi.¹²²⁰

¹²¹⁷ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/301.

¹²¹⁸ Harem hizmeti gören erkekliği giderilmiş kişilerde denir. Daha fazla bilgi için bkz. Aydın Taneri, "Hadım" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/1-3.

¹²¹⁹ Makrîzî, 11 yıl 4 ay 20 gün Memlûk tahtında kaldığını söylemektedir. *Sülûk 2/217*; Çaylı, *Bir Haçlı'nın Rüyası*, 31;

¹²²⁰ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 177-179; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/111-112; Makrîzî, *Sülûk 2/217-218*.

V. BÖLÜM

EŞREF HALİL DÖNEMİ

5.1. Eşref Halil'in Hayatı

666/1267 yılında Kahire'de doğan Eşref Halil,¹²²¹ abisi Ali Salih vefat edince babası Kalavun tarafından veliyaht tayin edildi. Eşref Halil, babası vefat ettikten bir gün sonra 7 Zilkade 689/11 Kasım 1290'da 30 yaşlarında iken Memlûk tahtına oturdu. Emirlerden biat alıp onlara bolca bahşîş dağıtıp hilat giydirdi.¹²²²

Eşref Halil, Memlûk tahtına oturduktan sonra Kadı Fahreddin b. Abdüzzâhir'den veliyahtlığı yazılan resmi belgeyi birkaç defa istedi. Bu belge yazılmasına rağmen Kalavun, "Müslümanların başına Halil'i veliyaht tayin etmem" diyerek imzalamamıştı. Yine Eşref Halil, Fahreddin b. Abdüzzâhir'den bu belgeyi istedi. Abdüzzâhir'de imzalı olmadığı için belgeyi vermekten çekiniyordu. Daha sonra bu imzasız belgeyi gören Halil Eşref, "Ya Fetheddin! Sultanın bana vermediği saltanatı Allah bana verdi" deyip o belgeyi fırlatıp attı.¹²²³ Daha sonra emirler, askerler ve hizmetindekilerle beraber cuma günü namazdan sonra Maydanü'l-esved'e doğru yürüdü. Kendisi için süslenen Kahire sokaklarını mutlu bir şekilde gezdi.¹²²⁴

Kalavun'un, Eşref Halil'in veliyahtlık belgesine imza atmamasının sebebi, oğlunun ahlakını ve yaşantısını beğenmemesiydi.¹²²⁵ Kalavun ölmeden önce oğluna, Memlûkleriyle iyi geçinmesini, Mısır ve Şam'da görevlerine devam etmelerini sağlamasını, onlara değer verip iktâlar vermesini, mallarını müsadere etmemesini tembihlemişti.¹²²⁶ Çünkü Memlûk Devleti'nin Moğol ve Haçlılara karşı kazanmış oldukları zaferlerde en önemli destek onlardan gelmişti. Kalavun, dönemdeki iç isyanlar ve düşmanlara karşı yine en büyük desteği onlar vermişti. Ayrıca Memlûk askerlerinin tepkisini alıp onlarla mücadele etmesi, otoritesinin yıpranması ve askeri güç kaybına neden olacak, bu durum da halihazırda devam eden Haçlı ve Moğollarla mücadelesine zarar verecekti.

Toruntay Olayı

¹²²¹ Ekrem Hasan el-Ülebî, *el-Melikü'l-Eşref Halil b. Kalavûn*, (Beyrut: 1987), 9.

¹²²² Nüveyrî, *Niheyetü'ereb*, 31/114; Sârimüddîn İbrahim b. Muhammed b. Aydemir İbn Dokmak, *Nüzhetü'l-En'âm fi Târîhi'l-İslâm*, nşr. Semir Tabbâre, Mekke 1982. 327.

¹²²³ Nüveyrî, *Niheyetü'ereb*, 31/114-115; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/4.

¹²²⁴ 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/24; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/303-304.

¹²²⁵ Makrîzî, *Sülûk* 2/218.

¹²²⁶ 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/23.

Saltanat naibi Toruntay ile Eşref Halil arasındaki husumet Kalavun dönemine kadar dayanmaktadır. Eşref Halil, saltanat naibi Hüsameddin Toruntay'ın kardeşi Ali Salih'i zehirleterek ölümünden sorumlu tutulduğu için aralarında husumet vardı.¹²²⁷ Toruntay ile Eşref Halil'in arasındaki bu husumet Kalavun öldükten sonra da devam etti. İkisi de ilk fırsatta birbirlerini ortadan kaldırmak için fırsat kolladı. Eşref Halil ondan önce davranarak 16 Kasım 1290'da Toruntay'ı tutuklayıp hapse attırdı.¹²²⁸ 28 Zilkade 689/22 Kasım 1290 tarihinde hapiste öldürttü. Naaşı sekiz gün hapiste kaldı. Daha sonra Şeyh Ebu Su'üd tarafından yıkanıp kefenlendi ve türbesine defnedildi.¹²²⁹

Eşref Halil, Memlûk tahtına oturduktan sonra ciddi bir iç isyanla karşılaşmadı. Zaten babası Kalavun'dan kalan düzenli bir ordu ve devlet sistemi mevcuttu. Toruntay'ı ortadan kaldırdıktan sonra da babası Kalavun'un başlatmış olduğu Akkâ kuşatması hazırlıklarını kaldığı yerden devam ettirdi.

İdari Değişiklikler

Eşref Halil, Memlûk tahtına oturduktan sonra babası döneminde hapiste olan bir grubu hapisten çıkardı ve otoritesini sağlamak için birtakım değişikliklere gitti. 669/1270 yılında hapse atılan 20 yıldan beri hapiste olan ve tek suçunun Eyyûbî hanedanına mensup olmak olan el-Melikü'l-Muğis'in oğlu Fahreddin Osman'ın masumiyetini görünce onu hapisten çıkarttı.¹²³⁰ Babası döneminde savaşlarda cesareti ve kahramanlığı, siyasi olaylardaki dahiliği, insani ilişkilerinin iyi olması ve kendisine hemen taraftar toplayabilme gibi bazı özellikleri göz önünde bulundurularak olası taht kavgasına girişebilecek potansiyeli olan ve 683/1284-1285 yılından beri tutuklu olan Emir Alameddin Sencer'i de hapisten çıkarttı. Yine hapis hayatı yaşayan halife Hâkim Biemrillah'ı özgürlüğüne kavuşturdu ve ona hilat giydirip hutbe okuttu. Halife hutbede sultana dua etti. Toruntay'ın adamı olan ve Halil Eşref tarafından hapse atılan Ketboğa'yı Emir Baydara ve Emir Şuçai'nin araya girmesiyle hapisten çıkarttı.¹²³¹

Eşref Halil Emir Bedreddin Baydara'yı saltanat naibi olarak atadı.¹²³² İbnü's-Selûs'ü ise veziri yaptı.¹²³³ Hüsameddin Laçın Silahdar'ı Dimaşk naibi,¹²³⁴ Şemseddin Karasungur'u Halep naibi, Seyfeddin Balaban'ı sahil bölgesindeki kalelerin naibi olarak atadı. Seyfeddin Balaban Cavakendar'i Safed naibi, Emir Bedreddin Keykulat Mansuri'yi Humus naibi, Emir Alauddin

¹²²⁷ Makrîzî, *Sülûk*, 2/207; daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Kılıç, "Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1, (2010), 136.

¹²²⁸ 'Aynî, *İkdü'l-Cumân*, 3/26-27.

¹²²⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/117; Makrîzî, *Sülûk* 2/219.

¹²³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/119; Baybars döneminde 14 Rebiülevvel 669 yılında hapse atıldı. Hapiste 20 yıl 9 ay 22 gün kaldı. Makrîzî, *Sülûk* 2/221; 'Aynî, *İkdü'l-Cumân*, 7/36;

¹²³¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/124; Makrîzî, *Sülûk* 2/222; 'Aynî, *İkdü'l-Cumân*, 3/37-38.

¹²³² Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 34; Makrîzî, *Sülûk* 2/219;

¹²³³ Makrîzî, *Sülûk* 2/221.

¹²³⁴ 'Aynî, *İkdü'l-Cumân*, 3/50; Makrîzî, *Sülûk* 2/220.

Keştağdı'yi Şevbek naibi, tarihçi Baybars Mansuri'yi de Kerek naibi olarak atadı.¹²³⁵ Eşref Halil böylece kendine yakın adamlarını Memlûk Devleti'nin önemli şehirlerine naib olarak atayarak siyasi otoritesini sağlamış oldu. Bu atamaları yaptıktan sonra Akkâ kuşatmasının ön hazırlıklara başladı.

Kişiliği

Eşref Halil; heybetli, yiğit, iyi kalpli ve cömert biriydi. Üç yıllık saltanat hayatında tahta geçtiğinde, Akkâ fethi ve Kal'atü'r-Rûm fethinden önce olmak üzere üç defa para dağıttı. Eşref Halil, Memlûk sultanlarının en cesurlarındandı. Bir şey düşündüğünde o fikri kimseyle istişare etmeden hemen uygulanmasını isterdi.¹²³⁶ Eşref Halil, binicilik ve okçulukta ustaydı. Eşref Halil cesur enerjik ve acımasızdı. Ordusunu bizzat komuta ederdi. Her gün ordugâhı kontrol eder halkın ihtiyaçlarını gözetmeye özen gösterirdi.¹²³⁷

5.2. Haçlılarla İlişkiler

5.2.1. Akkâ'nın Fethi

Akkâ, doğal korunaklı körfeze sahip, deniz kıyısına inşa edilmiş, savunması güçlü, gemilerin yaz-kış rahatça yanaşabileceği ticaretin canlı olduğu bir liman şehridir.¹²³⁸ Fâtimî Devleti'nin elinde olan Akkâ, 496/1103'te I. Baldwin tarafından kuşatılmıştı. Fakat Baldwin denizden yardım gelmediği için kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştı. 497/1104 yılında asker, tüccar ve hacı taşıyan 70 adet Ceneviz gemisi Hayfa Limanı'na gelmişti. Kral Baldwin, hemen onlarla irtibata geçip daha önceki Cenevizlilerle yapmış olduğu anlaşmayı bunlarla da yapmıştı.¹²³⁹ Baldwin'un ordusu karadan Cenevizliler de denizden saldırıya başlamıştı. Akkâ'nın hâkimi Zehrüddevle Cüyûşi ise şehri savunmuştu. Fakat Mısır'dan destek kuvvet gelmeyince 20 gün sonra emanla Akkâ'yı Haçlılara teslim etmek zorunda kalmıştı. Haçlılarla yapılan anlaşmaya göre; Akkâ halkı, yanlarına alabildikleri malları, aileleri ile can güvenlikleri sağlanacak ve istedikleri yere gidebileceklerdi. Akkâ'da kalmak isteyenler de Haçlılara belirli bir miktarda vergi vererek kalabileceklerdi.¹²⁴⁰

Baldwin, Akkâ'yı teslim aldıktan sonra Cenevizliler, Akkâ'nın zenginliğini görünce Baldwin'un yapmış olduğu anlaşmayı bozarak şehri talan edip buradaki Müslüman ve Yahudi halka çok büyük zulümler yaptılar ve çoğunu öldürdü. Akkâ'nın Haçlılar tarafından alınması Müslümanların sahildeki gücüne büyük bir darbe vurdu. Haçlılar ise Akkâ'yı alarak Avrupa ile

¹²³⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 273-274.

¹²³⁶ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/26-28.

¹²³⁷ Crowley, *Lanetli Kule*, 139.

¹²³⁸ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 74; Daha fazla bilgi için bkz. Michal Artzy, *Akka Şehrinin Tarihsel Süreçteki Değişimi: Akko, Ptolemais, Akka, Acre*, çev. Mustafa Yıldırım, TAD, C. 39/5, 67, 2020.

¹²³⁹ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 5/188; Takkûş, *Târîhü'l-Fatimiyyîn*, 446; İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, 143-144; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/72.

¹²⁴⁰ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 9/72; Cemalüddîn Ali b. Zafir, *Ahbârü'd-Düveli'l-Munkatia*, thk. A. Feree (Kahire: 1972), 87.

irtibat kurabilecek ve gemilerini buradaki limanda muhafaza edebilecekti. Konstantinapolis Limanı'ndan sonra ikinci öneme sahip olan Akkâ Limanı, Kudüs'ün de ana limanı oldu. Avrupa ve diğer ülkelerden gelen her türlü lojistik destek buraya gelmeye başladı. Akkâ'nın Haçlılar tarafından alınması Akkâ için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Şehir pek çok yönüyle gelişmeye başladı ve ticaret merkezi haline geldi.¹²⁴¹

Kudüs, Selâhaddîn Eyyûbî tarafından alındıktan sonra Akkâ, Kutsal Krallığın başkenti ve siyasi merkezi olmuştu. Haçlıların dini ve siyasi merkezi burada toplanmaya başlamıştı. Böylece şehir de kozmopolit bir toplum oluşmuştu. Hospitalier ve Templier şövalyelerinin ana merkezi haline gelince çok zengin olan bu tarikat şövalyeleri Akkâ'da saraylar ve muhkem kaleler yapmaya başlamıştı.¹²⁴²

Akkâ, 1 Cemâziyelevvel 583/9 Temmuz 1187 tarihinde Selâhaddîn Eyyûbî tarafından Haçlılardan alındı. Selâhaddîn Eyyûbî Akkâ'da bulunan 4.000 Müslüman esiri kurtardı. Akkâ, ticaret merkezi olduğu için buradaki ticaret mallarının tamamına el koydu.¹²⁴³ Böylece Haçlılar, askeri üst olarak kullandıkları, Avrupa devletleriyle irtibat kurdukları, stratejik öneme sahip ve aynı zamanda önemli ticaret merkezi olan Akkâ'yı kaybetmiş oldu. Daha sonra 27 Recep 587/20 Ağustos 1191 tarihinde Akkâ Haçlılar tarafından kuşatıldı. Şiddetli çarpışmalar sonunda çaresiz kalan Eyyûbî askeri, canları, malları ve ailelerinin güvende olması ve Selâhaddîn Eyyûbî'ye gönderileceği karşılığında eman istedi. Haçlılar bu emanı onayladı. Fakat 3.000 kadar Müslümanı iplerle birbirlerine bağlayıp hepsini şehit etti.¹²⁴⁴

Akkâ Kuşatması İçin Ön Hazırlık

Kalavun'un beklenmedik ölümüne çok sevinen Haçlılar, Akkâ'ya yapılacak seferin iptal edileceğini düşünüyorlardı. Fakat Kalavun, ölmeden önce oğlu Eşref Halil'den Akkâ'ya düzenlenen seferi devam ettirmesi için söz almıştı. Hava koşulları kötü olduğu için sefer yaz ayına ertelendi. Böylece Akkâ kuşatması için yapılacak hazırlıklar içinde zaman kazanılmış olundu.¹²⁴⁵

Haçlılar, Eşref Halil'e babası Kalavun hayattayken 682/1283'te yapılan ve sonra da 689/1289'da yenilenen ateşkese dair istediği koşulları karşılığında anlaşmayı yenilemek için elçilik heyeti gönderdi. Bu heyette iyi derecede Arapça bilen Akkâlî Philippe Mainboeuf, Templier şövalyesine mensup Bartholome Pizan ve Hospitalier şövalye temsilcisi Lope de Linares ve George isimli bir kâtip vardı.¹²⁴⁶ Bu elçilik heyetinin amacı Eşref Halil'i Akkâ'ya

¹²⁴¹ Takkûş, *Târîhü'l-Fatimiyyîn*, 446; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/73; Artzy, *Akka Şehrinin Tarihsel Süreçteki Değişimi*, 720; Feridun Emece, "Akkâ", 265.

¹²⁴² Crowley, *Lanetli Kule*, 26-31.

¹²⁴³ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 132.

¹²⁴⁴ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 262-263.

¹²⁴⁵ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/302.

¹²⁴⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/350.

saldırmaktan vazgeçirmeye ikna etmek ya da en azından onunla mücadeleye hazırlanabilmek için onu oyalayarak zaman kazanmaktı.¹²⁴⁷ Ayrıca tahta çıkmasından dolayı onu tebrik etmek, Müslümanların öldürülmesinden dolayı özür dilemek de istediler. Fakat Eşref Halil, elçilerin getirmiş oldukları mektup ve hediyeleri kabul etmeyip bunlarla görüşmeyi de reddetti. Elçilik heyetini de tutuklatarak hapse attırdı.¹²⁴⁸

Eşref Halil'in anlaşma yapmak için gelen Haçlı elçilerini tutuklatıp hapse attırması, bir savaş suçu sayılmaktadır. Eşref Halil, Haçlıların zayıflığını ve İslam topraklarında son demlerini yaşadıklarını bildiği için bu yola başvurmuştur. Ayrıca haleflerinin Haçlılarla başlatmış olduğu mücadeleyi, Akkâ ve diğer kaleleri de alarak bitirmek istemiştir. Bu sebeple anlaşmayı kabul etmemiştir. Elçileri hapse attırarak da savaş için kararlılığını ve savaşa hazır olduğunu göstermiştir. Akkâ Kalesi'ndeki Templier şövalyelerinin lideri Guillaume de Beaujeu'ya mektup göndererek savaş için kararlılığını net bir şekilde göstermiştir.

“Sultanlar sultanı, krallar kralı, lordlar lordu, kudretli, heybetli, isyankarların cezalandırıcısı, Haçlı, Tatar ve Ermeni avcısı, zalimlerin elinden kaleleri çekip alan, iki denizin efendisi, iki hac yerinin muhafızı (Mekke-Kudüs) Halil Eşref'ten, Templier şövalyelerinin soylu ve bilge üstadına selam ve muhabbetle! Doğru bir kişi olduğunuz için sana niyetimizi açıklıyor ve yapılan hataların bedelini ödetmek için topraklarınızı almaya geliyoruz. Bu nedenle Akkâ'dan bize herhangi bir mektup veya hediye gönderilmesini istemiyoruz. Zira gönderilen hiçbir şeyi kabul etmiyoruz.”¹²⁴⁹

Haçlılar, Eşref Halil'in Akkâ kuşatması kararlılığını görünce hemen savaş hazırlıklarına başladı. Avrupa devletlerinde yardım istenildi fakat istenilen yardım çağrıları tam olarak karşılık bulamadı. İngiltere kralı I. Edward güvendiği vekili Otto von Grandson ile 60 İngiliz asker gönderdi. I. Edward'ın bu vekili gönderme amacı da Aziz Thomas şövalyelerini emri altına almaktı.¹²⁵⁰ Haçlılar, Kıbrıs'tan yardım isteyip Templier ve Hospitalier şövalyeleri bütün savaşçıları topladı.¹²⁵¹ Alman şövalye tarikatı lideri Burghard von Schwanden, Akkâ savaşından önce istifa etti. Yerine geçen Konrad von Feutwangen ise az sayıda şövalye getirebildi. Kıbrıs kralı II. Henri başkomutan olarak Akkâ'daki Haçlılara lojistik destek sağladı. Kardeşi Amaury'ı da komutan olarak Akkâ'ya gönderdi. Akkâ'daki Haçlı askerlerin sayısı yaklaşık 30.000 ile 40.000 kişi civarındaydı. Akkâlılar şehrin surlarını ve kalenin duvarlarını güçlendirdi.¹²⁵²

¹²⁴⁷ Sürûr, *Devletü Benî Kalavun*, 241.

¹²⁴⁸ Makrîzî, *Süluk*, 2/222; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/350; Crowley, *Lanetli Kule*, 141.

¹²⁴⁹ Crowley, *Lanetli Kule*, 140.

¹²⁵⁰ Crowley, *Lanetli Kule*, 126.

¹²⁵¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/125-126; 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/57.

¹²⁵² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/350-351.

Akkâ kuşatmasına karar verdikten sonra babası Kalavun'un mezarının bulunduğu Mansûra'yı ziyaret edip kurrâlara burada gece boyu Kur'ân-ı Kerim okuttu. Aynı zamanda alimler, kadılar ve toplumun önde gelenleri de burada hazır bulundular. Daha sonra sultan burada bulunanlara, fakir halka, medrese, zaviye ve hânekâh (Hânegâh)'taki bulunan kimselere bolca para verip elbise dağıttı.¹²⁵³

Savaş Hazırlığı

Sultan Eşref Halil, babasının başlatmış olduğu savaş hazırlıklarını kaldığı yerden devam ettirmek için hazırlıklarla bizzat ilgilenerek fetih için gerekli hazırlıkları yapmaya koyuldu. Haçlı casuslarının haber götürmesini engellemek için yapılan hazırlığın Afrika'ya olacağı söylentisini yaydı.¹²⁵⁴ Bunun için Şam ve sahil bölgelerindeki emirlere kalelerindeki mancınık ve her türlü cephanenin hazırlanması, taşçılar başta olmak üzere ordularının bünyesinde bulunan tüm birimlerinde silahlarıyla birlikte hazırlanıp ivedilikle yola koyulmaları için emirler gönderdi. Halil Eşref, Akkâ fethinin hazırlıklarıyla ilgilenmeleri, mancınık ve cephane hazırlamak için safer ayının sonlarına doğru Emir İzzeddin Aybek'i Dımaşk'a gönderdi. Dımaşk halkı, Rabûlevvel 690/1291 yılında Akkâ kuşatması için hazırlığa başladı.¹²⁵⁵ Mancınık yapım merkezi olan Şam'da Rabûlevvel ayının ilk günlerinde çevre şehirlerden getirilen keresteler ile mancınık yapımına başlandı.¹²⁵⁶

Eşref Halil, Kahire'den Dımaşk'a halkı savaşa teşvik etmek ve halkın desteğini topyekûn sağlamak için Emir Seyfeddin İgani (Aygani)'yi görevli olarak gönderdi. Seyfeddin İgani'nin yapmış olduğu teşvik sayesinde halkın bütün tabakaları zor şartlarına rağmen Akkâ kuşatmasına destek verdi.¹²⁵⁷ Müslüman halkın desteğini Roger Crowley şu şekilde açıklamaktadır:

“Haçlı Seferleri'ni başlatan kıvılcımla şu an İslam dünyasını saran dini coşku arasında bir benzerlik vardır. İki asır önce Hristiyan Avrupa'yı Kutsal Topraklara sürükleyen benzer duygulardır. O dönemde Müslümanlar parçalanmış dağınık haldeydi. Şimdi de papanın büyük bir Haçlı Seferi yakarışları sağır kulaklarla karşılaşıyordu. (Avrupa Hristiyan dünyası papanın çağrısını duymazlıktan geliyordu.) Ancak Müslümanların kutsal savaş çağrısı kışkırtıcıydı. Din adamları, dinsiz Hristiyanların başlarına gelmekte olan kaderi öngörüyordu. Davaya katılma çağrısı cami vaazlarıyla yayılıyordu. Bu durumu gönüllüleri cihat ruhu

¹²⁵³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/125; Makrîzî, *Sülûk* 2/223; 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/56.

¹²⁵⁴ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 465.

¹²⁵⁵ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/307; İbnü'l- Furât, *Târîhu İbn Furât*, 8/110-111; Makrîzî, *Sülûk* 2/223; 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/56; Çaylı, *Bir Haçlı'nın Rüyası*, 31.

¹²⁵⁶ Crowley, *Lanetli Kule*, 141.

¹²⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/125.

kadar Trablus'ta elde edilen ganimetler sayesinde maddi ödül beklentisi de etkiliyordu.”¹²⁵⁸

Daha sonra emirler arasında görev dağılımı yapıldı. Her emir kendi maiyetindeki askerleri ve savaş için gerekli olan malzemeleri alarak Akkâ'ya doğru yola çıktı.¹²⁵⁹

Bu fethetilen tarihçi Ebü'l-Fidâ savaş için yapılan hazırlığı ve çekilen zorluğu şu şekilde anlatmaktadır:

“Hama naibi ve amcam el-Melikü'l-Efdâl ile parçalarını yüz arabanın taşıyabildiği el-Mansur adlı mancınığı taşıyorduk. Kış mevsimi olduğu için hava çok soğuk ve yağışlıydı. Dımaşk ile Hısnü'l-Ekrâd arasında yoğun bir şekilde yağın yağmur ve kar fırtınasına tutulduk. Çok büyük zorluklar çektik mancınığı çeken öküzler ya güçsüz düştü veya öldü. Normal şartlarda sekiz günde gidilen Hısnü'l-Ekrâd ve Akkâ arasını olumsuz hava şartlarında dolayı bir ayda gidebildik.”¹²⁶⁰

Eşref Halil, savaş hazırlıklarının eksiksiz yapılması, mancınık yapımı ve taşınmasında Baybars döneminden beri yaklaşık yirmi beş yıllık tecrübesi olan İzzeddin Aybek'i mancınık ve diğer savaş aletlerini yapılmasını, denetlemesi ve Akkâ'ya taşınmasını komuta etmesi için Dımaşk'a gönderdi.¹²⁶¹ Eşref Halil, Akkâ kuşatması için gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra 3 Rabiulahir 690/6 Mart 1291 tarihinde Kahire'den Akkâ'ya doğru yola çıktı. 9 Rabiulahir 690/7 Nisan 1291 günü Akkâ önlerine geldi.¹²⁶²

Savaş Düzeni

Eşref Halil, emirler ve komutanlarla orduyu organize etti ve 92 adet mancınığı Akkâ Kalesi'nin uygun yerlerine dört günde kurdurdu.¹²⁶³ Daha sonra ordugâhı Akkâ'ya bir mil kadar yakın bir yere kuruldu. Beşinci gün ise kuşatma başladı. Eşref Halil, kırmızı çadırını Akkâ'nın yaklaşık 300 metre doğusuna yerden yüksekliği otuz metre kadar yüksek bir tepeciğe kurup orduyu burada yönetti.¹²⁶⁴ Ruciman'ın belirttiğine göre Eşref Halil'in komutasında 60.000 atlı asker 160.000 ise yaya ve gönüllülerden oluşan kalabalık bir ordu vardı.¹²⁶⁵ Roger Crowley ise Surlu bir tapınak şövalyesinin ifadesine göre Eşref Halil'in maiyetinde 70.000 süvari olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde Eşref Halil'e bağlı Memlûk sayısı 7.000 ilen 12.000 kişi arasındadır. Surlu tapınakçı, piyade olarak da 150.000 kişinin olduğunu belirtmiştir. Yine Surlu tapınakçıya

¹²⁵⁸ Crowley, *Lanetli Kule*, 144.

¹²⁵⁹ Makrîzî, *Sülûk* 2/223.

¹²⁶⁰ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/34.

¹²⁶¹ Crowley, *Lanetli Kule*, 143.

¹²⁶² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/125.

¹²⁶³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/125; Makrîzî, *Sülûk* 2/223.

¹²⁶⁴ Crowley, *Lanetli Kule*, 150-151.

¹²⁶⁵ Ruciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/350.

göre Akkâ'daki Haçlı asker sayısı kadın ve çocuklar 700-800 kadar atlı şövalye, 13.000 piyade de dahil toplamda 30.000 ile 40.000 arasındadır.¹²⁶⁶ Bu dönemdeki asker sayısı abartılmış olsa da gerçek olan Memlûk asker sayısının Haçlılardan fazla olduğudur.

Hama naibi el-Melikü'l-Muzaffer, dizilimin en kuzey ucundaki kayalık sahilini yanlarına alacak şekilde Tapınak şövalyelerinin karşısında konumlandı. Şam naibi Hüsameddin Laçın Hospitalier şövalyelerinin koruduğu Aziz Anthony kapısının karşısına, bunların soluna Kerek naibi Baybars el-Mansûrî'nin birlikleri geçti. Eşref Halil'in bulunduğu tepelik alanın altında ise limana kadar olan kısımda Memâlîkû's-Sultâniyye birliği vardı. Eşref Halil, düşmanlardan gelebilecek ok, mızrak mancınıktan atılacak her türlü tehlikelere karşı uygun yerlere siperler kazdırdı.¹²⁶⁷

Akkâ'nın Fethi

Eşref Halil, Akkâ'nın etrafını ordu ve mancınıklarla kuşattıktan sonra aynı anda hücumu geçti. Yoğun bir şekilde mancınıklar Akkâ'ya taş, yanıcı madde, fırlattı. Okçular ise yağmur gibi ok yağdırdı. Orduda bulunan ve Halep'ten getirilen profesyonel lağımçılar kalenin surlarına lağım açmaya başladı.¹²⁶⁸ Akkâ'da savaş tüm şiddetiyle devam ederken Haçlılar şehrin kapısını açık bırakıp Memlûk askerleriyle çarpışıyordu.¹²⁶⁹ Haçlılar, derilerle kaplanmış direkli gemilerden denizden Memlûk askerlerine ok ve mızrak atarak birçok Memlûk askerini yaraladı. Ayrıca denizde üzerinde büyük bir mancınık bulunan bir gemi de bulunmaktaydı. Fakat bu gemi gece çıkan bir rüzgârda dalgalara daha fazla dayanamayarak battı. Templier şövalyeleri, Hama ordusunun bulunduğu yere çıkış harekâtında bulundu. Müslümanları gafil avladı. Fakat şövalyelerin ayakları çadırların iplerine takıldı, bir kısmı esir edilip bir kısmı ise öldürüldü. Hospitalier şövalyeleri de gece karanlığından faydalanarak bir çıkış harekâtında bulundu. Memlûk ordusu bu hareketten haberdar olunca gece ateş yakarak onları geri püskürttü. Bu iki çıkış harekâtında da başarısız olan Haçlı askerlerin moralleri bozuldu.¹²⁷⁰

3 Cemâziyelevvel 690/4 Mayıs 1291 tarihinde Kıbrıs kralı II. Henri 100 atlı, 2.000 yaya ve 40 adet gemiden oluşan bir birlikle Kıbrıs'tan Akkâ'ya yardıma geldi. Akkâ halkı kralın gelişini sevinçle karşıladı. Kral II. Henri her bakımdan Memlûk ordusunun üstünlüğünü görünce savaşın kazanılamayacağını anladı. Eşref Halil'in isteklerinin neler olduğunu öğrenmek ve barışı tesis etmek için Templier şövalyelerinden Guillaume de Cafran ve Guillaume de Villiers adında iki şövalyeyi elçi olarak gönderdi. Eşref Halil, Haçlı elçilerini çadırın dışında kabul etti. Sultan, elçilere, şehrin anahtarını getirip getirmediğini sordu. Şehrin anahtarını getirilip teslim edildiğinde herkesin hayatını bağışlayacağını söyledi. Elçiler bunun bir ihanet olacağını

¹²⁶⁶ Crowlev, *Lanetli Kule*, 152.

¹²⁶⁷ Crowlev, *Lanetli Kule*, 153-154.

¹²⁶⁸ Makrîzî, *Sülûk* 2/223.

¹²⁶⁹ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 3/34.

¹²⁷⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/352.

söyleyince Eşref Halil bu sırada gelen elçileri öldürmek için hamle yapmış olsa da Emir Şücâi ona engel oldu. Tam bu sırada mancınıklardan atılan bir taş Akkâ surlarında bir taş düşürdü. II. Henri Akkâ'nın düşeceğini anlayınca Akkâ'yı kaderine terk ederek Kıbrıs'a geri gitti. II. Henri'nin gidişi Haçlılar üzerinde olumsuz etki oluşturdu.¹²⁷¹

Eşref Halil, 17 Cemâziyelevvel 690/18 Mayıs 1291 tarihinde askerlerini cesaretlendirmek ve savaşa teşvik etmek için atını herkesin rahatlıkla görebileceği tümsek bir yere sürdü. Ayrıca din adamları ve dervişler askerlerin çadırlarını dolaşarak ilâ-i kelimetullah için savaşmanın öneminde bahsedip ahirette şehitlerin faydalanacağı nimetleri hatırlatarak askere moral-motivasyon verdi. Bu motivasyondan sonra Memlük askerleri Akkâ'ya dört bir yandan umumi bir saldırıda bulundu. Eşref Halil'in ilk hedefi stratejik bir yerde olan Aziz Anthony kapısı ile Aziz Nicholas kapısı arasını ele geçirmektir. Yoğun saldırılar sonucunda bu iki kapı ele geçirildi. Ayrıca Eşref Halil, Haçlı şövalyelerinin ve Hristiyan halkın moralini bozup korkutmak için 300 devenin üzerine kös, davul, zil ve trampeti aynı anda çaldırarak onları korkuttu.¹²⁷² Ordunun en önünde zorla veya gönüllü olarak Mısır'da yaşayan Hristiyanlar canlı kalkan olarak kullanıldı. Hristiyanlar şayet Akkâ alınırsa varisleriyle birlikte ömür boyu herhangi bir vergi ödemedi Mısır'da yaşayabileceklerdi. Akkâ kaybedildiği takdirde ise vergileri iki katına çıkarılacaktı. Bunların arkasına ise derviş ve fakir Müslümanlar cennet vaadiyle konuldu. Bunların arkasında da savaş tekniğinde uzmanlaşmış 150-200 kadar asker Akkâ surlarına doğru ilerledi.¹²⁷³

Memlük askerleri, Haçlı şövalyelerinden gelecek saldırıya karşı gerekli önlemleri aldıktan sonra 18 Mayıs Cuma günü surlar arasındaki açılan gediklerden girerek Akkâ'ya umumi bir saldırı daha gerçekleştirdi. Bu saldırı St. Anton Kapısı'ndan Patrik Kapısı'na kadar olan sur boyunca gerçekleşti ve kalenin köşelerinde bulunan Lanetli kuleye yoğunlaştı.¹²⁷⁴

Eşref Halil'in başlatmış olduğu umumi saldırı sonucunda Memlük askerleri, Lanetli Kule ve Aziz Anton kapısının ve Aziz Nicolas kapısının kontrolünü ele geçirdi. Eşref Halil, Memlük ordusunun moralini yükseltip, Haçlıların moralini bozmak için ele geçirilen yerlere Memlük sancaklarını astırdı. Aynı anda Akkâ'ya hücum eden Memlük birlikleri, Haçlıları savunmasız buldu. Çünkü karşılarında Memlük askerleri, arkalarında ise deniz vardı. Müslüman askerler burada birçok Haçlı askerini öldürdü veya esir aldı. Akkâ'nın düşeceğini anlayan Haçlılar teknelere binerek kaçmaya başladı. Fakat tekne sayısı insan sayısına kıyasla çok azdı. Bazı tekneler yüklerinin ağırlığı nedeniyle denizde battı. Birçoğu kalabalığın yoğunluğu nedeniyle izdihamda hayatını

¹²⁷¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/352-353.

¹²⁷² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/126; Makrîzî, *Sülûk* 2/223; 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/68.

¹²⁷³ Crowley, *Lanetli Kule*, 218-219.

¹²⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/353.

kaybetti ve yine birçoğu ya öldürülmek ya da esir alınmak üzere Müslümanların eline düştü. Bu yüzden kaderleri denizde boğulmak veya öldürülmek arasında oldu.¹²⁷⁵

Tapınak ve Hospitalier şövalyeleri tüm güçleri ile Lanetli Kuleyi geri almak için bir karşı saldırı gerçekleştirmeye çalıştılar fakat başarılı olamadı. Tapınak şövalyeleri komutanı Guillaume de Beaujeu bu saldırılarda öldürüldü. Hospitalier şövalyelerinin komutanı Jean de Villiers ise yaralandı. Bu saldırıdan sonra Akkâ'da Templier şövalyelerine ait tarikat binası hariç her yer Memlük ordusunun kontrolüne geçti.¹²⁷⁶ Bu güçler aceleyle kalelerine çekildi ve Memlük ordusu, onları iç kalelerinde on gün boyunca kuşattı. Bu yüzden Haçlılar, Eşref Halil ile müzakere etmeye, onunla pazarlık etmeye ve ondan herhangi bir taviz koparmaya çalıştılar ancak bunu başaramadı. Sonunda eman istediler ve Eşref Halil, buldukları müstahkem yerin verilmesi halinde tüm silah ve eşyalarıyla Kıbrıs'a gitmelerine izin verileceğini teklif etti ve bu kabul edildi. Bir emir ve yüz kadar Memlük askeri, iç kaleye sultanın sancağını asmak için girdi. Fakat bunlar disiplinsiz davranıp Haçlıların kadın ve çocuklarını almak isteyince Haçlılar buna karşılık verip onların hepsini öldürüp sancağı da yırtıp attı.¹²⁷⁷ Gece olunca Templier şövalyelerinin başkanı Pierre de Sevrey tarikat komutanı Tibaut Gaudin ile tarikatın hazinesini bir kayıkla Sayda şehrine gönderdi. Yaşanan bu olumsuz olaydan sonra Hospitalier şövalyelerinin burcunda bulunan Ermeniler aynı şartlar karşılığında eman istedi. Emir Ketboğa aracılığıyla bunların istediği eman verildi. Templier şövalyeleri ise iç kaleye çekilerek 19 Cemâziyelevvel 690/20 Mayıs 1291 tarihine kadar direndi. Daha fazla direnemeyen Templier şövalyelerine de eman verildi.¹²⁷⁸

Akkâ'nın iç kalesinde Memlük askerleriyle Haçlılar arasındaki mücadele devam ediyordu. Bu arada Memlük lağımclarının açmış olduğu karaya yakın surlardan birine lağım açılırken ve pek çok Memlük askeri içeriye girmeye çalışırken burası çöktü. Çöken kule sokağa devrildiği için kuşatma için sokakta bulunan atlı ve diğer Memlük askerleriyle birlikte Haçlı şövalyeleri de de çöken duvarın altına kalarak ezilip öldü.¹²⁷⁹

28 Cemâziyelevvel 690/29 Mayıs 1291 Salı günü bu son burç da ele geçirilince Akkâ tamamen alınmış oldu. Böylece Akkâ kendi limanında köle olarak satılan kimseler tarafından alınmış oldu. Buradaki bulunan Haçlılara istedikleri yere gitmek üzere eman verildi. Teslim olan kadın ve çocuklar serbest bırakıldı. Fakat erkekler kaleden inmeden önce malları Müslümanların ellerine geçmesin diye onları imha eden ve atlarını öldüren erkeklerin bir kısmı esir edildi ya da öldürüldü.¹²⁸⁰

¹²⁷⁵ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/308-310; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbnü'l-Furât*, 8/112.

¹²⁷⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/354.

¹²⁷⁷ Makrîzî, *Sülûk* 2/223; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/6-7.

¹²⁷⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/7.

¹²⁷⁹ Crowley, *Lanetli Kule*, 244.

¹²⁸⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/7-8; Crowley, *Lanetli Kule*, 31.

Akkâ fethine katılan ve aynı zamanda tarihçi olan Baybars el-Mansûrî ve Ebü'l-Fidâ, Akkâ'nın fethi olarak 17 Cemâziyelâhir¹²⁸¹ ayını göstermektedirler. Akkâ'nın fethi bu şekilde tarihlendirildiğinde Haçlıların Akkâ'yı Selâhaddîn Eyyübî dönemindeki aldıkları tarihe denk gelmektedir. Tarihçiler muhtemelen bu fethi, Sultan Eşref Halil'i ön planda tutmak, ordunun kahramanlığını göstermek için bu yolu tercih etmişlerdir.¹²⁸²

Ebü'l-Fidâ'nın bu şekilde tarihlendirmesini Roger Crowley şu şekilde eleştirmiştir:

“Akkâ kuşatmasıyla ilgili İslam dünyasında hikayeler uyduruldu. Kuşatma esnasında orada bulunan, tarihlendirmeyi gayet iyi bilen ve mucizevi bir durum ortaya çıkarmak isteyen Ebü'l-Fidâ tarihleri değiştirerek” şu yorumda bulundu: “Her şeye gücü yeten ve gaybı bilen Allah, Akkâ'yı bu yılın 17 Cemâziyelâhir cuma günü Sultan el-Melikü'l-Eşref Selâhaddîn Halil'in eliyle feth olunmasını gerektiğine hükmetti. Böylece bu fetih Haçlıların Akkâ'yı ele geçirdiği güne, aynı şekilde iki sultanın unvanları da birbirine benzedi.”¹²⁸³

Akkâ fethedilince İbn Abdüzzâhir duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

Mülkte umudun en son noktasına ulaştın.

Birinci asrın saltanat tepesi parçalandı.

En yüce dereceye çok çalışarak ulaştın.

Onun sınırlarına yavaş yavaş ilk ulaştın.

Çalışarak insanlardan önce tek başına nail oldun.

Yer yüzünün saltanatına hileyle ulaştımadı.

Uğurlu devletin güzel oldu.

Çünkü o devletlerin yüzünde bir beyazlıktır.

Gayretinle ulaştığın en üstüne yüksel.

Kopuk olmayan bir iple yükseliş sanadır.

Din ve dünyanın doğruluğu sensin.

Her ikisinde de dayanılmaz bir haksızlık taşır.

Derin düşündüğün kaç muradına ulaştın.

¹²⁸¹ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 3/34; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 280.

¹²⁸² Kılıç, “Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri”, 150-151.

¹²⁸³ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 3/34; Crowley, *Lanetli Kule*, 250.

Yenilgiden ari keskin azminle.

Kaç kale fethettin, uzun süredir geri durdukları.

Utanç içinde avlanan kralların umudunu yitirerek.

Alaca Akkâ'yı hürriyetine kavuşturdu, yapamadıkları.

Sultanların tavizsiz kararlılıkla.

Şehirlerin hanımı dokunulmazlığından.

Gönülde onu ebedi gecelerden korudu.¹²⁸⁴

Mahmud el-Halebi ise duygularını şu şekilde dile getirdi.

Akkâ'ya surları yıkıldıktan sonra uğradım,

Ateşin sıcaklığı ortasında tutuşturulduktan sonra,

Gözlemedim ki, Hristiyanlıktan sonra başlamış,

Burçların Mecusilerinin ateşe secde etmesi,

Allaha hamd olsun Hristiyan devleti yok oldu,

Arap Mustafa'nın dini Türkle izzet buldu,

İşte arzular buydu şayet isteseydim,

Rüyada istemekten haya ederdim,

Akkâ'dan sonra yıkıldı temelleri,

Denizde şirk için yapılan karada amaç¹²⁸⁵

Akkâ'nın Yıkılması

Eşref Halil, Akkâ'yı 44 günde fethetti. Daha sonraki dönemlerde Haçlılara bir üst olmasın diye şehrin surları ve limanı yıkıldı. Yıkım işi içinde Emir Alameddin Devâdâr ve Emir Şücâî görevlendirildi. Akkâ'da bulunan kiliseler yıkıldı veya yakıldı. Sütunları ise Eşref Halil'in yaptırdığı camiye götürüldü.¹²⁸⁶

¹²⁸⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/127.

¹²⁸⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/127-128.

¹²⁸⁶ Surların yıkımı esnasında bir sanduka içinde Rumca kurşun bir tablet bulundu bunun üzerinde şu not vardı: 222 yılında yazıldı. Arapların peygamberinin cemaatinden adamların bu topraklara ayak basacakları kaydedildi. O peygamber ki din ve şeriat ona gösterilmiştir. O'nun dini, dinlerin en yücesidir. O yeryüzünü kafirlerden temizleyecek ve şeriatı ebediyete dek sürecektir. Onun topluluğu tüm Pers, Frank ve diğer bölgelere sahip olacaklar ve şayet 700 yılına girerlerse topluluğu Haçlıların bütün topraklarına sahip olacaklar. 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/62-63.

Bu fetihde Memlûk emirlerinden Emir Alâuddin Kuştağdı/Keştağdı, İzzeddin Aybek İzzi, Seyfeddin Akkuş Gatmi, Bedreddin Bilik Mesudi, Şerafeddin Kıran Sekiz ve askerlerden bir grup şehit oldu.¹²⁸⁷ Eşref Halil, Akkâ zaferinden sonra 12 Cemâziyelâhir 690/12 Haziran 1291 tarihinde Dımaşk'a gitti. Şehrin tamamı süslendi. Sultanın valilik sarayına kadar gideceği yerlere kırmızı halı serilmişti. Eşref Halil bu törende beyaz sarık, altın işlemeli cübbe, kırmızı bot ve başının üzerinde onu güneşten korumak için şemsiye tutuluyordu.¹²⁸⁸ Sultanın alayında zincire vurulmuş 280 esir vardı. Bu esirlerden biri ters çevrilmiş Haçlı sancağı, diğeri ise ucuna öldürülmüş arkadaşlarının saçları asılmış bir mızrak ve sancak taşıyordu. Şam halkının tamamı ve civar köylerden gelenler yolun iki tarafına sıralanmış, alimler, imamlar, sufiler, şeyhler, Hristiyan ve Yahudiler vakit öğle olmasına rağmen ellerinde kandillerini yakıp onu sevinçle karşıladı.¹²⁸⁹

Eşref Halil, Dımaşk'tan sonra 9 Şaban 690/7 Ağustos 1291 tarihinde sabah saatlerinde Kahire'ye geldi. Halk, Kahire sokaklarını süsledi ve büyük bir coşkuyla sultanı karşıladı. Eşref Halil, Akkâ kuşatmasından önce babasının türbesine uğramış ve orada Kur'ân-ı Kerim okutup dualar etmişti. Yaklaşık altı ay sonra yine babasının türbesine gidip dua edip Kur'ân-ı Kerim okuttu. Böylece babasının kabriyle başlamış olduğu zafer babasının kabrini ziyaretle bitti.¹²⁹⁰

Akkâ fethi için Memlûk ordusu çok büyük kahramanlıklar gösterip halkın bütün kesimi de bu kuşatmaya destek verdi. Haçlılar bu fetihle birlikte Suriye topraklarında tamamen atıldı. Eşref Halil, bu fetihle rüştünü tamamladı. Müslümanlar nezdinde bir kahraman ilan edildi. Bu fethi öven birçok şiir yazıldı. Akkâ'yı alarak babası Kalavun'a vermiş olduğu sözü yerine getirdi. Buradaki Hristiyan halkın birçoğu köle olup zimmi statüsüne girdi ve inşaat alanlarında çalıştırıldı. Bir kısmı ise Müslüman oldu. Memlûk sultanları Haçlılara üst olabilecek sahil şeridindeki kaleleri yıktırıp kullanılamayacak hale getirdi.¹²⁹¹

Hristiyan dünyası ve Batı Avrupa ülkeleri, Akkâ'nın düşmesi ve Şam'daki Haçlı varlığının ortadan kaldırılması ile bölgedeki nüfuzlarının ve kazanımlarının kaybedilmesi sonucunda büyük şok yaşadı. Bu nedenle kutsal toprakları yeniden işgal etmek ve doğuya yeni Haçlı Seferleri düzenlemek için çağrıda bulundu. Papalık bu çağrılara sadece dini amaçlar için değil

¹²⁸⁷ Makrîzî, *Sülûk* 2/224.

¹²⁸⁸ Ahmet N. Özdal bu konuda bizlere şu bilgileri vermektedir. Tüccarlıktan devlet adamı olan kişilerin ufukları geniştir ve her türlü yeniliğe açıktır. Yeni şeyleri denemede rahattırlar. Fakat silsile yoluyla gelenlerde bu durumu göremeyiz. Bu durumu en ilginç örnek Memlûk veziri İbn Selüs'tür. O Akkâ kuşatıldıktan sonra 1292 yılında Eşref Halil için düzenlenen merasimde ilk sultanın geçeceği yola ipek kırmızı halı serdirdi. O ilerledikçe arkadaki halılar dürülüp hemen öne seriliyordu. Çin'den ortaya çıktığı düşünülen bu uygulama ilk kez Yakındoğu'da İbn Selüs tarafından tanışmış oldu. Daha sonraki dönemlerde bu uygulama zaman zaman yapıldı. *Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar (X-XIV Yüzyıllar)*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2016),400-401.

¹²⁸⁹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 283; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/312. 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/65; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 8/9-10;

¹²⁹⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 284; 'Aynî, *İkdü'l-Cüman*, 3/69; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 8/10; Crowley, *Lanetli Kule*, 251;

¹²⁹¹ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 467.

aynı zamanda Papalığın Avrupa kralları ve prensleri üzerindeki hegemonyasını yeniden kazanma ve Memlûklere karşı tek çatı altında savaşma arzusuna öncülük etti.¹²⁹²

Akkâ, Eşref Halil tarafından alınınca II. Henri, Papalık, askeri tarikat şövalyeleri ve halk birbirlerini ihanetle suçladı. Hristiyan halkın çoğu Kıbrıs'a gitti ve burada Famagusta (Gazimağusa) şehri kuruldu. Akkâ'nın alınmasıyla birlikte yeni bir Haçlı Seferi yapılmak istenirse de bu tam olarak gerçekleştirilemedi. Akkâ'nın alınmasından sonra IV. Nicolaus daha önce iptal etmiş olduğu ticaret yasağını 23 Ağustos 1291 tarihinde bir kararnameyle tekrardan getirdi. Bu yasağı ihlal edenleri aforoz etmekle tehdit etti.¹²⁹³ Papa'nın bu kararnamedeki amacı, savaşla yenemedikleri Memlûk Devleti'ni gelir ve zenginlik kaynaklarından mahrum etmek, ekonomik olarak çökertmek, Şam ve sahil kentleri ile mukaddes toprakları yeniden ele geçirmektir.¹²⁹⁴ Fakat Papa, Memlûk Devleti'ne ekonomik bir abluka uygulayamadı. Çünkü Avrupalı tüccarlar, özellikle İtalyan Şehir devletleri, kendi çıkarları için endişe duydukları ve çıkarlarının Memlûk Devleti ile ticaret ve iş birliğinde yattığına inandıkları için bu kararı reddetti.¹²⁹⁵ Bu tüccarlar, özellikle Venedikliler, Şam'daki Haçlı varlığının zail olması ve Papa'nın onlara olan öfkesinden kaynaklanan yeni durum ışığında, Akkâ'nın düşmesinden sonra Memlûk sultanlığı ile ticaretlerini güvence altına almak için Eşref Halil ile müzakere ve temas kapılarını açmayı amaçladı. Eşref Halil, onlara Memlûk Devleti'nin limanlarına erişimlerini garanti eden bir güvenlik sağladı. Venedik, Pisa, Ceneviz, Peçenek, Katalan ve diğer tüccarların Müslümanların limanlarına huzur içinde giriş-çıkışlarını sağlayan bir eman yazdı.¹²⁹⁶

Papa IV. Nicolas, Küçük Ermenistan Krallığı'nı Memlûklerle olan çatışmasında destekledi. Kralının isteği üzerine, Akkâ'nın yeniden işgali için hazırladığı bir orduyu gönderdi. İskenderiye şehrine yönelik tehdide katılmak için de Kıbrıs'a bir deniz filosu gönderdi. Ayrıca Memlûklere saldırmak için Moğollarla temaslarını sürdürdü.¹²⁹⁷

Papa IV. Nicolas'ın Batı Avrupa prenslerini ve krallarını Şam kıyıları için yeni bir Haçlı Seferi yürütmeye kışkırtma girişimleri başarısız oldu. Çünkü Avrupa halkı yeni bir refaha ve daha

¹²⁹² 'Ulyân, *Mesîretü'l-Cihâd fî Ahdi'l-Memâlik*, 103.

¹²⁹³ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 467-468.

¹²⁹⁴ Ahmed Saîd Bircâvî, *el-Haraketü's-Salîbiyye fî'l-Maşrik*, (Beyrut: Dârü'l-Efaki'l-Cedîde, 1984), 642; Ahmed Derrâc, *el-Memâlikü ve'l-Frenc*. (Kahire: Dârü'l-Fikriyyi'l-'Arabi, 1961), 7.

¹²⁹⁵ Yusuf Jusif (Joseph) Nesim, *Mektebetü el-Hurûbi's-Salîbiyyeti'l-Arabi ve'l-Rûmi ve'l-Lâtîn*, (Beyrut: Darü'n-Nehdati'l-Arabiyyi, 1981), 37.

¹²⁹⁶ Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 468.

¹²⁹⁷ Bircâvî, *Haraketü's-Salîbiyye*, 642-643.

güzel bir hayat şartlarına kavuşmuştu.¹²⁹⁸ Papa IV. Nicolas 1291 yılında ölünce yeni bir Haçlı Seferi düşüncesi başarısızlığa uğradı.¹²⁹⁹

5.2.2. Sur'un Fethi

Sur, günümüz Lübnan'ın Akdeniz sahil şeridinde bulunan bir liman şehridir.¹³⁰⁰ Akkâ'nın doğusunda bulunup Akkâ'ya yaklaşık 6 fersah uzaklıktadır.¹³⁰¹ Muhkem surlarla çevrildiği için deniz gücüne sahip olmayan bir ordunun burayı kuşatması neredeyse imkansızdır. Haçlı şövalyeleri, Venediklilerden almış oldukları donanma desteğiyle Sur şehrini 518/1124 yılında karadan ve denizden abluka altına aldı. Haçlılar, Sur'a karadan gelebilecek desteği ve su veren kaynağı kesip şehrin etrafını; Venedikliler ise denizden gelebilecek yardımı engellemek için gemilerle şehri denizden kuşattı.¹³⁰² Bu arada Trablus kontu da bu kuşatmaya destek vermek için Haçlılara yardıma geldi.¹³⁰³ Sur'un etrafı bu şekilde abluka altına alındı ve kuşatma uzun sürdü. Sur halkı dışarıdan destek alamayınca su ve erzak sıkıntısı baş gösterdi. Halk şehri daha fazla koruyamayacaklarını anlayınca Haçlılarla anlaşma yapmak için bir elçi heyeti gönderdi. Yapılan anlaşmada şehri terk etmek isteyeneler taşınabilir mallarıyla herhangi bir saldırıya maruz kalmadan gitmesine, kalanların ise her iki tarafın vereceği kararla şehirde yaşamalarına karar verildi. Haçlılar, 23 Cemâziyelâhir 518/7 Ağustos 1124 tarihinde Sur'u teslim aldı.¹³⁰⁴ Haçlılar, Sur şehrini alarak önemli bir liman ve tersane şehrini ele geçirmiş oldu. Stratejik konumuyla da Haçlı Seferleri esnasında önemli bir merkez haline geldi.¹³⁰⁵

Selâhaddîn Eyyûbî, 9 Ramazan 583/12 Kasım 1187 tarihinde Sur'a bir saldırıda bulundu. Sur'un kale burçlarının sağlamlığı, deniz savaşında mahir olan Haçlıların etkili bir şekilde karşılık vermesi, Eyyûbî emir ve askerlerinin isteksizliği orduda salgın hastalığın baş göstermesi ve III. Haçlın Seferi'nin başlaması sebebiyle Sur'u alamadan geri döndü.¹³⁰⁶

Selâhaddîn Eyyûbî ve Selâhaddîn Yusuf b. Eyyüb burayı kuşatmak istese de şehrin surlarının muhkem oluşu buna izin vermedi.¹³⁰⁷ Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil ve II. Frederich ile

¹²⁹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/362.

¹²⁹⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/363.

¹³⁰⁰ Ebru Altan, "Sûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/535.

¹³⁰¹ Yâkût, *Mücemül-büldân*, 3/433.

¹³⁰² İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 9/227-228.

¹³⁰³ Takkûş, *Târîhü'l-Fatimiyyîn*, 468.

¹³⁰⁴ İbnü'l-Esir, *Kâmil*, 9/229; Takkûş, *Târîhü'l-Fatimiyyîn*, 470.

¹³⁰⁵ Altan, "Sûr", 536.

¹³⁰⁶ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 136-138; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 103-105.

¹³⁰⁷ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/8.

15 Rabûlevvel 626/11 Şubat 1229 tarihinde yapılan Yafa anlaşmasıyla Kudüs, Akkâ, Sur, Yafa, Sayda ve Kaysâriyye gibi şehirler Haçlılara verildi.¹³⁰⁸

Baybars döneminde Sur, 664-665/1266¹³⁰⁹ ve 667-668/1269 yıllarında kuşatılmasına rağmen alınamadı.¹³¹⁰ Baybars, 1270 yılında Sur hâkimi Philippe'yi İsmâileri kullanılarak öldürttü.¹³¹¹ Baybars Sur ile 670/1271 yılında bir anlaşma imzaladı.¹³¹² Sultan Kalavun ise 1285 yılında Sur Prenses'i Marguerite ile Sur'un gelirlerinin yarısının kendisine verilmesi karşılığında on yıllık bir anlaşma imzaladı.¹³¹³

Akkâ fethi sürerken Eşref Halil, Haçlılara civar şehirlerden gelebilecek desteği önlemek ve yolları kontrol etmek istedi. Akkâ'dan kaçanların yeni bir güç oluşmasının önüne geçmek ve bilgi toplamak için Akkâ'ya yakın ve önemli sahil kalelerinden biri olan Sur şehrine Emir Alamuddin Sevabi'nin komutasında bir birlik gönderdi.¹³¹⁴ Bu arada Sur Prensesi Marguerite Sur'un yönetimini, Memlûk ordusu burayı fethetmeden birkaç ay önce yeğeni ve aynı zamanda II. Henri'nin kardeşi Amaury'a vermişti. Amaury ise vekil olarak Adam da Cafran'ı atadı. Adam da Cafran Memlûk birliklerinin geldiğini görünce şehri savunmadan Kıbrıs'a kaçtı. Adam da Cafran'ın kaçtığını gören Templier şövalyeleri şehri savunmak istedi.¹³¹⁵

Sur'da bulunan Hristiyan halk, can ve mal güvenliği karşılığında teslim olmak ve şehri teslim etmek için Emir Sencer'den eman istedi. Emir Sencer onların bu teklifini kabul etti. Şehri terk etmek isteyenlere izin verildi. Memlûk askerleri Akkâ'nın düşmesinden bir gün sonra 19 Cemâziyelevvel 690/19 Mayıs 1291'de direnişle karşılaşmadan Sur'a girdi.¹³¹⁶ Sur şehrinin emanla alınmasından iki gün sonra Eşref Halil, buranın yıkılması için Emir Seyfeddin Nebe'yi gönderdi ve şehrin muhkem surları yıkıldı.¹³¹⁷

5.2.3. Sayda'nın Fethi

Günümüz Lübnan topraklarında bulunan Sayda, Akdeniz'in kıyısında kurulmuş Beyrut'a 45 km uzaklıktadır.¹³¹⁸ Sur'a ise yaklaşık 6 fersah uzaklıktadır.¹³¹⁹ Haçlılar, Norveç ve Venediklilerin

¹³⁰⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/271-272; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/163-164; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 327.

¹³⁰⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/181.

¹³¹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/205.

¹³¹¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/283.

¹³¹² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 389; a.mlf. *Teşrifü'l-Eyyâm*, 103; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/213.

¹³¹³ İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-Eyyâm*, 103.

¹³¹⁴ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/8.

¹³¹⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/356.

¹³¹⁶ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 282.

¹³¹⁷ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/310.

¹³¹⁸ Cengiz Tomar, "Sayda" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2009), 36/207.

¹³¹⁹ Yâkût, *Mücemül-büldân*, 3/437.

deniz gücünü kullanarak Sayda üzerine bir akın düzenlemişti. Norveç kralı Sigur Jorsalfar içi asker ve erzak dolu 60 adet gemiyle Müslümanların topraklarına saldırmak için gelmişti. Baldwin karadan Norveç ve Ceneviz donanması ise denizden saldırıya geçmişti. Bu arada Sur'da bulunan Müslümanların donanması Sayda'ya yardım için gelmeye cesaret bile edememişti. Bugüne kadar böyle bir saldırıya maruz kalmayan Sayda halkı, Haçlılar karşısında kırk yedi gün dayanabilmişti. Sayda kadısı ve şehrin önde gelenleri Dımaşk'a gitme, canları ve mallarının güvenliği karşısında Baldwin'den eman dilemişlerdi. Baldwin bunu kabul etti. Böylece Sayda 5 Aralık 1110'de Haçlıların elini geçmişti.¹³²⁰

Selâhaddîn Eyyûbî, Sayda'nın önüne gelerek burada karargâh kurmuştu. 77 yıl kadar Haçlıların hâkimiyetinde kalan şehri 20 Cemâziyelevvel 583/28 Temmuz 1187'de teslim almıştı.¹³²¹ Daha sonra Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil 15 Rabûlevvel 626/11 Şubat 1229 yılında yapılan Yafa anlaşmasıyla burayı II. Frederich'e vermişti.¹³²²

Eşref Halil, Sur alındıktan sonra Haçlılara ait diğer kalelerin de alınması için Emir Alamuddin Şücâî'yi Sayda'ya gönderdi. Şücâî, 4 Recep/3 Temmuz 1291 Salı günü şehre yöneldiler. Şücâî askerleriyle birlikte Sayda'ya gelince sayıca az olan Templier şövalyeleri şehri koruyamayacaklarını anladılar. Şövalyeler, deniz kıyısına yüz metre kadar uzaklıkta olan denizin ortasındaki ada üzerindeki kayalıklar üzerine kurulmuş muhkem iç kaleye çekildiler. Memlük istihkam birlikleri burayla bağlantı kurmak için köprü yapmaya başladılar. Akkâ'dan kaçıp buraya gelen Templier şövalyelerinin lideri Tibaut Gaudin Kıbrıs'a destek kuvvet almak için gitti. Fakat bir daha geri dönmedi. Sayda kalesinde kalan Templier şövalyeleri kaleyi koruyamayacaklarını anlayınca burayı terk ederek Tartus'a gittiler.¹³²³ Sayda halkı fazla direnmeden malları ve canlarının korunması karşılığında 15 Recep 690/4 Temmuz 1291'de emanla Sayda'yı Emir Şücâî'ye teslim ettiler.¹³²⁴ Emir Şücâî, berîd atıyla Sultan Eşref Halil'in Mısır'a gittiği güne denk gelen 19 Recep 690/9 Temmuz 1291 tarihinde Dımaşk'a geldi.¹³²⁵

5.2.4. Beyrut'un Fethi

Baldwin, Trablus'u aldıktan sonra Cenevizlilerden donanma desteğini de alarak Beyrut üzerine yürüdü. Cenevizliler kırk adet tam teçhizatlı gemilerle Beyrut Limanı'na yanaştı. Karadan ve denizden kuşatılan Beyrut, Haçlı saldırılarına 75 gün dayanabildi. Baldwin, Şevval 503/Nisan 1110 tarihinde Beyrut'u kılıç zoruyla ele geçirdi. Beyrut halkının birçoğu ya esir edildi ya da köle olarak satıldı. Haçlılar şehri yağmalayıp yaklaşık 20.000 savunmasız Müslümanı

¹³²⁰ İbn Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl*, 171; Barber, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 147.

¹³²¹ İbn Şeddâd, *Nevadır*, 132; Cengiz Tomar, "Saydâ", 36/208

¹³²² İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 7/271-272; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/163-164; Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 327.

¹³²³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/356-357; Crowley, *Lanetli Kule*, 247.

¹³²⁴ İbnü'l-Furât, *Târîhü İbnü'l-Furât*, 8/121; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 8/10; Makrîzî, *Sülûk* 2/226.

¹³²⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/134-135.

öldürdü.¹³²⁶ Selâhaddîn Eyyûbî, Sayda'yı aldıktan sonra Beyrut üzerine yürüdü. 29 Cemâziyelevvel 583/6 Ağustos 1187 tarihinde burayı ele geçirdi.¹³²⁷ 1197 yılında Haçlılar Beyrut'u tekrar aldı.¹³²⁸

Emir Şücâi' Sayda'yı aldıktan sonra Beyrut üzerine yürüdü. Emir Şücâi' Beyrut'a gelmeden önce sıranın kendilerine geleceğini bilen halkın çoğunluğu şehri terk etti. Beyrut hâkimesi Eschiva, Akkâ kuşatması esnasında Eşref Halil'e bir mektup göndererek eman istemişti. Eşref Halil, bu isteğe olumlu karşılık verdi.¹³²⁹

Emir Şücâi' Beyrut'a gelince, halk yapılan anlaşmanın hala geçerli olduğunu düşünüyordu. Şücâi, Beyrut halkından mallarını ve evlatlarını alarak iç kaleye geçmelerini istedi. Halk ise Emir Şücâi'nin kendilerine merhametli davranacağını düşünerek istenileni yaptı. Emir Şücâi' erkeklerin ellerini bağlayıp hendeğe attı ve onları öldürdü. Bunun sebebi ise Beyrut halkı sözünden durmamış ve Müslümanlara saldırmıştı. Kadın ve çocuklarını da esir alarak Kahire'ye götürdü. Esirler Kahire'ye geldiğinde Eşref Halil ihanetlerine rağmen Beyrut'a dönmek veya Kıbrıs'a gitmek arasında onları serbest bıraktı. Fakat Beyrut halkının hepsi Kıbrıs'a gitmek istedi. Böylece 23 Recep 690/22 Temmuz 1291 tarihinde Beyrut'ta alınmış oldu.¹³³⁰ Daha sonra Beyrut'un surları ve İbelin'in Kalesi yıkılıp Kadetral ise camiye çevrildi.¹³³¹

5.2.5. Hayfa Fethi

Kuzey Filistin'in tarihi bir liman şehri olan Hayfa, Akdeniz kıyısındaki Kermil (Kirmil) Dağının eteklerinde kurulmuş önemli bir liman ve ticaret kentidir.¹³³² Godefroi öldükten sonra Daimbert ve Tankred Akkâ üzerindeki yapılacak kuşatmadan vazgeçip Hayfa üzerine yürüdüler. Haçlılar, Kermil Dağı eteklerine ordugâh kurdu.¹³³³ Bu arada Venedik filosu da Hayfa Limanı'na gelip şehri tamamen kuşatarak dışarı ile bağlantısını kesti.¹³³⁴ Hayfa'da Müslümanlarla birlikte Yahudiler de yaşıyordu. Hayfa halkı, güçlü Venedik donanması ve Haçlılar karşısında mücadele etseler de daha fazla dayanamadı. Halk, şehrin düşeceğini anlayınca Kaysâriyye ve Akkâ'ya kaçtı. Haçlılar, Hayfa'da büyük bir yağma ve katliam yaparak şehri 20 Ağustos 1100 tarihinde aldı.¹³³⁵

¹³²⁶ Ebû Ya'la Hamza b. Kalânîsî, *Zeylu Tarihi Dimaşk*, nşr. H. F. Amedroz, (Beyrut: 1908), 167-168; Takkûş, *Târîhü'l-Fatimiyyîn*, 455;

¹³²⁷ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 133.

¹³²⁸ Davut Dursun, "Beyrut", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/81.

¹³²⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/357.

¹³³⁰ İbn Furât, *Tarihü İbnü'l-Furât*, 8/121.

¹³³¹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 256.

¹³³² Mustafa L. Bilge, "Hayfa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/41.

¹³³³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/245

¹³³⁴ Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, 104-208.

¹³³⁵ Takkûş, *Târîhü'l-Fatimiyyîn*, 442.

Selâhaddîn Eyyûbî, Akkâ'yı alınca burayla birlikte Hayfa'yı almıştır.¹³³⁶ Hayfa, Haçlılara bir üst olmasın diye şehrin surlarını yıktırmıştır. Daha sonra Haçlılar buraya hâkim oldu. IX. Louis, Hayfa'nın duvarlarını tahkim ettirdi. Baybars, 1265 yılında Hayfa'yı alıp şehri yıktırdı.¹³³⁷ Haçlılar Baybars ile yapmış oldukları anlaşma da şehre tekrardan hâkim olup surları yeniden yaptılar.¹³³⁸

Beyrut alındıktan kısa bir zaman sonra Hayfa üzerine gidildi. Hayfa halkı, Memlük birliklerine karşı herhangi bir direniş göstermeden şehri terk edip gitti. Memlük birlikleri Hayfa'yı aldıktan sonra Kermil Dağı'na gidip oradaki manastırları yaktılar ve manastırdaki keşişleri de öldürdüler. Hayfa yıkıldı daha sonra ise uzun müddet onarılmadı.¹³³⁹

5.2.6. Antartus (Tartûs) ve Aslîs'in Fetihi

Antartus, Suriye sahilinin kıyı çizgisine 2 km. kadar yakınında Ervad Kalesi'nin karşısında bulunan bir liman kentidir.¹³⁴⁰ Raymond Pilet ve Kont Raymond de Turenne, Lazkiye askeri birliğinin sahil ile bağlantı kurulması için Trablus ve Lazkiye arasındaki Antartus (Tartûs)'u almak istedi. 13 Şubat 1099'da az sayıdaki askerle Antartus'un önüne gelip sayıyı çok göstermek için çok sayıda ateş yaktı. Antartus valisi Haçlıların sayılarının çok olduğunu ve bunlara karşı mücadele edemeyeceğini düşünüp gece askerleriyle birlikte şehri terk edip kaçtı. Sabah olduğunda Antartus'un kapıları Haçlılara açıldı. 16 Şubat 1099 tarihinde Antartus'un alınmasıyla birlikte Haçlılar büyük bir nefes aldı. Raymond burayı askeri üst yaptı ve daha sonra buradan aldığı destekle Trablus'u aldı. Haçlı gemileri rahat bir şekilde Antakya, Kıbrıs ve Avrupa'ya yelken açabildi. Avrupa'da ve diğer yerlerden gelen Haçlılar, güvenli bir şekilde Kudüs'e gidebildi.¹³⁴¹

Baybars, 666/1268'de Suriye bölgesindeki Haçlılar üzerine sefer başlatınca Antartus'a hakim olan Templier şövalyeleri, Baybars'a çeşitli hediye verip 300 esir Müslümanı serbest bırakınca Baybars, buraya saldırmaktan vazgeçti. Baybars, 10 Cemâziyelevvel 669/24 Ocak 1271 tarihinde Templier şövalyeleri Antartus'u, Baybars'a anlaşma yaparak Baybars'a verdi. Antartus daha sonra Haçlıların eline geçti.¹³⁴²

Antartus ise Emir Seyfeddin Balaban tarafında 5 Şaban 690/3 Ağustos 1291 tarihinde alındı.¹³⁴³ Templier şövalyelerine ait Aslîs 16 Şaban 690/14 Ağustos 1291 tarihinde Emir Şücâi'

¹³³⁶ İbn Şeddâd, *Nevâdir*, 132.

¹³³⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/170

¹³³⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 115-116; Bilge, "Hayfa", 17/42.

¹³³⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/357.

¹³⁴⁰ Abdülkerim Özeydın, "Tartûs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 40/116.

¹³⁴¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/208

¹³⁴² Abdülkerim Özeydın, "Tartûs", 40/117.

¹³⁴³ Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/35.

tarafından ele geçirildi.¹³⁴⁴ Eşref Halil, Akkâ, Sur, Sayda, Hayfa, Beyrut, Aslîs ve Antartus gibi önemli yerleri alınca buralarda bulunan Haçlılar Kıbrıs¹³⁴⁵ ve Ervad (Arvad-Ruad) Adasına sığındı. Bu ada, Muhammed b. Kalavun döneminde 18 Safer 702/12 Ekim 1032 tarihinde Haçlılardan alındı.¹³⁴⁶

5.3. Ermenilerle İlişkiler

Kal'atü'r-Rûm'un Fethi

Kal'atü'r-Rûm,¹³⁴⁷ bir tarafından Fırat Nehri diğer tarafından Merzuban çayının aktığı üç tarafı akarsuyla çevrili dik yamaçlı bir kaya parçası üzerine kurulmuştur.¹³⁴⁸ Kal'atü'r-Rûm halkı Moğollarla birlikte Müslüman tüccarların yolunu kesip mallarına el koyuyor ve onların birçoğunu esir ediyor ve Müslüman halka da huzursuzluk veriyordu.¹³⁴⁹ Eşref Halil de buradaki halkın şikayetini göz önünde bulundurarak Kal'atü'r-Rûm'un alınmasına karar verdi.

Sultan Eşref Halil, 4 Cemâziyelâhir 691/1292'de Halep'e gitti. Savaş hazırlıklarını yaptıktan sonra Mısır, Şam, Halep, Hama ve sahildeki Memlük askerleriyle birlikte hareket etti. 8 Cemâziyelâhir 691/1292 tarihinde Kal'atü'r-Rûm'un önüne geldi ve burada karargâh kurdu.¹³⁵⁰ Kalenin stratejik yerlerine 5 frenki, 15 tane de şeytani ve karaboğa mancınığı kurdurdu.¹³⁵¹ Lağımçılar kalenin surları atında lağım açmaya başladı. Bu arada Emir Alâmuddîn Şücâi', bir zinciri kalenin bir burcuna geçirip onun ucunu da yere bağladı. Memlük askerleri ve Emir Bedreddin Bektaş'ın memlûğü olan Seyfeddin Akçaba bu zincirlerden tutunarak kale burcuna tırmandı ve kahramanca savaştı, yaralanınca geri döndü. Eşref Halil, Seyfeddin Akçaba'nın bu cesaretini gördü ve bundan dolayı ona hilat gönderdi ve hediyeler verdi. Ayrıca ikta sözü verdi. Kale, kılıç zoruyla 33 günde alındı. Kadınlar, çocuklar ve Ermeni

¹³⁴⁴ İbnü'l-Cezeri, *Havâdisü'z-Zamân*, 1/45.

¹³⁴⁵ Memlük, Kıbrıs ilişkileri ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, *Memlük-Kıbrıs İlişkileri*.

¹³⁴⁶ Ervad Adası'nın fethi: Akkâ Kalesi fethedilince buradaki Tapınak şövalyeleri ve Hristiyan halk Ervad Adasına ve Kıbrıs'a gitmek zorunda kaldılar. Ervad Adası'ndaki Haçlılar zamanla sahil şeridinde bulunan Müslümanlara saldırmaya başladı. Bu durum Kahire'ye bildirilince Muhammed b. Kalavun Emir Cemaleddin Akkuş komutasında bir gemi gönderdi. 1346 Fakat bu gemi fırtınaya yakalanınca battı. Daha sonra Emir Seyfeddin Güherdaş komutasında bir gemi Trablus üzerinden Ervad'a gönderildi. Sabah erken saatlerinde Memlük ve Haçlı birlikleri arasında kısa süren bir çatışma başladı. Daha sonra Haçlılar eman dilediler. Ervad Adası 18 Safer 702/12 Ekim 1302 yılında Haçlılardan alınmış oldu. Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, 336; Ebü'l-Fidâ, *Muhtasar*, 4/60. Bu konuyla ilgili farklı bilgiler için bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 32-33/10.

¹³⁴⁶ Makrîzî, *Sülûk* 2/108.

¹³⁴⁷ Günümüzde Gaziantep ili Nizip ilçesi Kamışlı köyü sınırları içinde bulunur.

¹³⁴⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 288; Kalenin fiziki özellikleri için bkz. Güray Alpar, "Antropolojik Yönüyle Yaşayan Rumkale ve Çevresi", *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 18/41 (2021), 3681-3704; H. Basri Karadeniz, "XVI. Yüzyılda Rumkale", *Belleten* 62/234 (1998), 425-456.

¹³⁴⁹ 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/110.

¹³⁵⁰ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/323; 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/111; İbn Tağrıberdî, *Nücûm*, 8/12;

¹³⁵¹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 288; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/143;

bir Patrik esir edildi.¹³⁵² Kal'atü'r-Rûm olan kalenin ismi Kal'atü'l-Müslim olarak değiştirildi.¹³⁵³ Eşref Halil kaledeki Zerdhane, 1.200 esir ve pek çok ganimetle birlikte Dımaşk döndü. Bu fetihle Emir Şerafeddin b. Hatir ve Emir Şihabuddin b. Rukneddin şehit oldu.¹³⁵⁴

Eşref Halil, Emir Alamuddin Şücai'yi kalenin savaşta hasar gören yerlerini tamir etmesi için görevlendirdi. Eşref Halil, Emir Alamuddin Şücâi'ye kalenin bitişiğindeki mahzenin yıkılıp kaleye uzak bir yere yapılmasını ve bu işte Şam askerlerinin yardım etmesini emretti.¹³⁵⁵ Stratejik bir bölgede bulunan Kal'atü'r-Rûm'un fethiyle birlikte Anadolu-Suriye güzergahındaki ticaret yolu güvenli hale geldi.¹³⁵⁶ Ayrıca Suriye topraklarından tamamen atılan Haçlıların bu gibi kalelerde Ermeni ve Moğollarla olası ittifakın önüne geçilmiş oldu.

5.3.1. Sis Seferi

Eşref Halil, Mısır naibi Emir Baydara'ya gerekli teçhizatı hazırlayıp askerleriyle birlikte Dımaşk'a gitmesini emretti. Eşref Halil ise emirlerden bir grup ve devletin ileri gelenleriyle birlikte Kerek'e gitti. Burada devletin işleyişini ve kaleyi kontrol ettikten sonra Dımaşk'a gitti. Emir Baydara, Eşref Halil'den üç gün önce Dımaşk'a geldi.¹³⁵⁷

Eşref Halil ve mahiyetindekiler, Dımaşk'a geldikten sonra Sis üzerine sefer yapılması için askeri hazırlığın yapılmasını emretti. Sis seferi için hazırlıklar yapılırken Ermeni elçileri anlaşma yapmak için geldi. Eşref Halil elçilerin anlaşma isteklerini kabul etti. Bu anlaşmaya göre Behisni (Besni), Maraş ve Telhamdun kaleleri Memlük Devleti'ne verildi. Behisni'de bulunan Müslüman halk bu duruma çok sevindi. Çünkü buradaki Ermenilerden çok fazla baskı görüyorlardı. Behisni naipliğine Emir Bedreddin Bektaş Zerdekeşi atandı.¹³⁵⁸ Eşref Halil, Ermenilere ait kaleleri de alınca Memlük Devleti'nin Anadolu ticaret yolu güvence altına alınmış oldu.

5.4. Moğollarla İlişkiler

692/1293 yılında Moğol hükümdarı Geyhatu'nun elçileri, dedesi Hülâgû'nün kuşattığı Halep'in kendisine verilmesi gerektiğini aksi takdirde Şam'ın tamamını almakla tehdit eden bir mektupla Eşref Halil'e geldiler. Eşref Halil, Geyhatu'ya şöyle cevap verdi:

“Kağan benim içimde taşıdığım şeyi ortaya çıkardı. Hedefim Bağdat'ı almak ve orayı İslam yurduna döndürmektir. Han'ın ülkesine nereden saldıracağımıza bakacağız.

¹³⁵² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, 8/332-333.

¹³⁵³ Eşref Halil, buranın adını Kal'atü'l-Müslimîn olarak değiştirmiş olsa da burası hala Rumkale olarak bilinir.

¹³⁵⁴ Makrîzî, *Sülûk* 2/233-234.

¹³⁵⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/144.

¹³⁵⁶ Kılıç, “Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri”, 156.

¹³⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/157; Makrîzî, *Sülûk* 2/240;

¹³⁵⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 340-341; Makrîzî, *Sülûk* 2/241; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/14-15.

Bağdat üzerine bir sefer düzenlemek için Şam'daki emirlere ordunun ve askeri teçhizatın sefere hazırlanmasını istedi.”¹³⁵⁹

Eşref Halil, Moğol üzerine bir sefer düzenlemek ve Bağdat'ı Moğollardan almak istedi. Fakat bu düşüncesini gerçekleştiremeden öldürüldü.

5.5. Eşref Halil Döneminde Haçlılara Karşı Kullanılan Silahlar

Eyyübîler satın aldıkları memlükleri çoğunlukla hür kişilerden oluşan bir ordunun seçkin askerleri olarak kullanırken, Memlükler bu askerleri ordu ve devletin temeli olarak görmüştür. Eyyübî ile Memlük devletlerinin arasındaki en önemli fark da tam olarak bu noktaydı.¹³⁶⁰

Memelikü's-Sultaniyye, Memlük ordusunun temelini oluşturan, savaşa hazır askeri birliğidir. Bu grup, sıkı bir askeri eğitimden geçirilir, sürekli askeri eğitim görür, savaş tekniklerini iyi bilir, savaşlarda kahramanlıklar gösteren disiplinli askeri birliklerdir.¹³⁶¹ Eşref Halil'in memlük sayısı 12.000'e ulaşmaktaydı.¹³⁶²

Eşref Halil'in, Memlük tahtında kaldığı üç yıl gibi kısa bir zaman zarfında Haçlılarla yaptığı en önemli savaş Akkâ kuşatmasıdır. Bu kuşatmada Memlüklerin sahip olduğu bütün silahları etkin bir şekilde kullanmıştır. Akkâ'ya 92 adet mancınık götürmüştü. Bunlardan en önemlisi “Mansûr” adlı mancınık idi. Bu mancınığın parçalarını 100 adet arabanın oluşturduğu bir birlik, Hısnü'l-Ekrâd'dan Şam'a götürdü.¹³⁶³ Eşref Halil, Akkâ kuşatmasında lağımçılarıyla meşhur Halep'ten bu işte mahir 1000 adet istihkam birliği getirtmişti. Bu lağımçıların gayretiyle Akkâ Kalesi'nin surları delinmiş, Akkâ kısa bir zaman sonra alınmıştır. Bu dönemde Şam, mancınık ve diğer silahların yapılmasında önemli bir yere sahipti. Eşref Halil, Şam'daki silahların hazırlanması ve taşınması için bu işte uzman olan Aybek'i görevlendirdi.¹³⁶⁴

Eşref Halil, ülke genelinde seferberlik ilan ettiği için Mart ayı başlarında Memlük Devleti'ne bağlı bütün şehirlerde ne kadar savaş malzemesi varsa her emir kendi birliğiyle birlikte bunları Akkâ'ya getirdi.¹³⁶⁵ Mancınık gülleri, nef, siper için odunlar, tüneller için destek kirişleri,

¹³⁵⁹ Makrîzî, *Sülûk* 2/ 242.

¹³⁶⁰ David Nicolle, *Haçlılar Çağ'ında İslam Orduları 1071-1300*, çev. Kahraman Şakul, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2020), 43.

¹³⁶¹ Dumît, *Devletü'l-Memlûkiyye*, 145.

¹³⁶² Makrîzî, *Hitat*, 1/ 272; Eşref Halil döneminde askeri yapı Babası Kalavun'un zamanında olduğu gibi aynı şekilde devam ettiği için bu bölümde konuyu tekrar etmeyi uygun görmedik.

¹³⁶³ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/307; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbn Furât*, 8/110-111; Makrîzî, *Sülûk* 2/223; 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3/56.

¹³⁶⁴ Crowley, *Lanetli Kule*, 143.

¹³⁶⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/125.

yiyecek, at ve develer, uzman birlikler, lağımçılar, taş ustaları, yangın uzmanları, mancınık ekipmanları, baskın birlikleri, okçular, levazım birlikleri ve savaş için gerekli olan bütün malzemeler getirildi.¹³⁶⁶ Tüm Müslüman şehirlerinde genel seferberlik ilan edilmişti. Baybars el-Mansûrî, Memlûk askerlerinin Akkâ'ya saldırılarını şu şekilde açıklamıştır: "Akkâ'ya yıldırımlar gibi taşlar, şimşek parıltıları gibi oklar fırlatıyorlardı."¹³⁶⁷ Sayıca çok olan Memlûk birlikleri vardiyalı bir şekilde Akkâ kuşatmasına katılmışlardır.

Roger Crowley Hristiyan olan bir kronikçiden şu bilgileri almıştır:

"Şehre her seferinde altı saat boyunca ani taarruzlar yapıyorlardı. Ne gece ne gündüz şehir sakinleri neredeyse hiç dinlenmiyorlardı. Kimi öküzler gibi böğürüyor, diğerleri köpekler gibi havlıyor, aslan kükremesi gibi sesler, korkunç gürültüler çıkarıyorlardı. Adetleri üzere düşmanı korkutmak için eğri büğrü sopalarla kocaman davullara vuruyorlardı. Şehir savunmasının zayıf noktalarını müdafaa eden Hristiyanlara kimi kargı atıyor, kimi taş fırlatıyor, kimi ok atıyor, kimi de tatar yaylarıyla oklar fırlatıyordu."¹³⁶⁸

Eşref Halil, Kal'atü'r-Rûm'un fethinde 5 frenki, 15 tane de şeytanı ve karaboğa mancınığı olmak üzere yirmi adet mancınık kurdurdu.¹³⁶⁹ Lağımçılar kalenin surları atında lağım açmaya başladı. Bu arada Emir Alamuddin Şücâi' bir zinciri, kalenin burcuna geçirip onun ucunu da yere bağladı. Bu zincirden Memlûk askerleri ve Emir Bedreddin Bektaş'ın memlûğü olan Seyfeddin Akçaba bu zincirlerden tutunarak kale burcuna tırmandı. Burada kahramanca savaştı, yaralanınca geri döndü. Kale, kılıç zoruyla otuz üç günde alındı.¹³⁷⁰ Emir Şücâi'nin zinciri kale burcuna bağlayıp merdiven gibi kullanması Memlûk tarihinde ilk defa kullanılan bir tekniktir. Bu zincir merdiven gibi kullanılmış ve askerler kaleye çıkarak savaşmıştır.

5.6. Berîd

Eşref Halil döneminde berîd teşkilatı, Haçlıların son kalesi olan Akkâ'nın fethinde aktif bir rol oynamıştır. 690/1291 yılında Akkâ'yı fethetmek için babasına vermiş olduğu sözü yerine getirmek için hazırlıklara başlamış ve Şam'daki saltanat naibine fetih için gerekli olan mancınık

¹³⁶⁶ Crowley, *Lanetli Kule*, 146.

¹³⁶⁷ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 279.

¹³⁶⁸ Crowley, *Lanetli Kule*, 179.

¹³⁶⁹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 288; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/143;

¹³⁷⁰ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/332-333.

ve diğ er savaş aletlerinin hazırlanması için berîd teşkilatının mensuplarıyla haber göndermiştir.¹³⁷¹

Eşref Halil, Akkâ fethinin müjdesini Şam ve diğ er Müslüman şehirlere Berîd (posta) güvercinleri vasıtasıyla duyurmuştur. Ayrıca Eşref Halil, Dımaşk'ta iken Sayda Kalesi'nin alınması emrini Emir Alemuddin Sencer Şücai'ye aynı yıl (690/1291) içerisinde berîd teşkilatı mensuplarıyla iletmiştir. Alemuddin Sencer, Sayda'yı aldıktan sonra Sultan Eşref Halil Kahire'ye dönmeden önce ona bu haberi ulaştırmak için berîd atına binip hızlıca Dımaşk'a gelmiştir.¹³⁷²

5.7. Ölümü

Eşref Halil, 3 Muharrem 693/1293¹³⁷³ yılında veziri İbnü's-Selûs,¹³⁷⁴ saltanat naibi Bedreddin Baydara ve bir grup emirle birlikte avlanmak için Teruce'ye gitti.¹³⁷⁵ Burada ise İskenderiye kıyısına Batıdan gelen güvercinleri (Kumru) avlamak istedi. Eşref Halil, buraya gitmeden önce av için gerekli hazırlıkları yapması için İbnü's-Selûs'ü gönderdi. İbnü's-Selûs, buraya geldiğinde Bedreddin Baydara'ya bağılı kişilerin buradaki boşluktan faydalanarak ticarethanelerdeki geliri komisyoncu gibi haksız şekilde aldıklarını,¹³⁷⁶ sultana ait yerlere el koyduklarını gördü. Bu durumu sultana bildirmek için bir mektup gönderdi.¹³⁷⁷ Eşref Halil, gelen bu mektubu okuyunca Baydara'yı yanına çağırıp ona herkesin bulunduğu bir ortamda hakaret ve tehdit edip ağır sözler söyledi. Eşref Halil, bu sinirle Baydara'ya vurmak için kalktı fakat diğ er emirler buna izin vermedi.¹³⁷⁸

Eşref Halil, İbnü's-Selûs'e, Baydara'ya ait mallara el koymasını ve adamlarının da tutuklamasını emreden bir mektup gönderdi. Baydara, bu olup bitenlerden sonra sultan tarafından öldürüleceğini anlayınca kendisi gibi sultanla aralarında problem olan Emir Hüsameddin Laçın ve Karasungur gibi emirlerle bir araya geldi. Sultanın kendilerini öldürmeden önce kendileri sultanı öldürmeye karar verip bu iş için uygun zamanı bekledi. Eşref Halil'in yanına avlanmak

¹³⁷¹ 'Aynî, *İkdü'l-Cümân*, 3, 56.

¹³⁷² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31, 135; İbnü'l-Furât, *Târîhü İbnü'l-Furât*, 8, 121.

¹³⁷³ İbn Tağriberdî, *Nücüm*, 16.

¹³⁷⁴ Daha fazla bilgi için bkz; Fatih Yahya Ayaz, "Memlükler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Selûs (ö. 693/1294)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.5, Sayı, 1, Ocak-Haziran, (2005).

¹³⁷⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Av ve Avcı*, 105, vd.

¹³⁷⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/162-163.

¹³⁷⁷ Kılıç, "Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri", 165.

¹³⁷⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 295.

için gelen emirler iktâlarına gitmek için ondan izin istedi. Böylece sultan, emir Şihâbuddîn Eşel ile kuşun çok olduğu Tervece'ye gitti. Burada avlandıktan sonra kendilerine doğru gelen bir grubun olduğunu gördü.¹³⁷⁹ Bu grupta Baydara, Dımaşk naipliğinden alınan Hüsameddin Laçın, Halep naipliğinden alınan Karasungur ve Nevbet lideri Bahadır ile diğer emirler de vardı. Sultanın yanında kimse olmadığı gibi kendini savunacağı bir kılıçtan başka silahı da yoktu. Bunu fırsat bilen Emir Baydara, sultana ilk kılıç darbesini indirdi ve elini kopardı. Emir Laçın kılıçla boynuna vurdu, sultan yere düştü. Emir Bahadır ise vahşi duygularla 12 Muharrem 693/13 Aralık 1293 tarihinde Eşref Halil'i öldürttü.¹³⁸⁰ Daha sonra Emir Baydara'ya "Melik Ehvad" ünvanı verip kendi aralarında onu sultan seçip Kahire'ye doğru gitti. Kahire'ye gelmeden önce Eşref Halil'in öldürülmesi olayını duyan ve sultanın memlûkü olan Eşrefiyye grubuyla karşılaştı.¹³⁸¹ Bu grupta Zeyneddin Ketboğa ve Üstâdâr Hüsameddin de vardı. Eşrefiyye grubu, kısa zamanda Baydara ve adamlarını bozguna uğrattı. Eşrefiyye grubu, Eşref Halil'e yapılan muamelenin aynısını Baydara'ya yaptı.¹³⁸² Eşrefiyye grubu, Cize'ye geldiklerinde Eşref Halil'in Kahire'de saltanat naibi olarak bıraktığı Emir Alâmuddin Sencer Şücâî', Baydara ve arkadaşlarını öldüren Eşrefiyye grubunun Kahire'ye girmelerine izin vermedi. Emir Şücâî', Eşref Halil'in küçük kardeşi Muhammed b. Kalavun'un 14 Muharrem 693/15 Aralık 1293 tarihinde Memlûk tahtına geçmesini sağladıktan sonra onların Kahire'ye girmelerine izin verdi.¹³⁸³ Böylece Emir Şücâî', olabilecek siyasi kargaşanın önüne geçmiş oldu.

Eşref Halil'in cesedi iki gün boyunca kimse dokunamadığı için öldürüldüğü yerde kaldı. Daha sonra Emir İzzeddin Aydemir Acemi ve Tervece'ye geldi. Sultanı öldürüldüğü yerde anadan üryan bir şekilde buldu ve devesine koyarak hükümet konağına götürdü. Onu yıkadıktan sonra kefenledi. Sonra da tabutunu beytü'l-mâle koydu. Daha sonra Kahire'den gelen Emir Saduddin Kocaba Nasiri tabutunu alarak Kahire'ye götürdü. Seyyide Nefise şehitliğinin yakınında kardeşi el-Melikü's-Salih'in yanına günümüzde Türbetü'l-eşrefiyye denilen yere 22 Safer perşembe günü defnedildi.¹³⁸⁴

¹³⁷⁹ Makrîzî, *Sülûk* 2/246.

¹³⁸⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/17.

¹³⁸¹ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/348.

¹³⁸² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/350.

¹³⁸³ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 297-298.

¹³⁸⁴ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 8/25; Makrîzî, *Sülûk* 2/246, Makrîzî, cuma günü defnedildiğini söylemiştir; Abdülkerim Özeydin, "Halil b. Kalavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/320;

SONUÇ

Müslüman ile Hristiyanlar arasında yapılmış en uzun soluklu mücadelelerden biri olan Haçlı Seferleri, Papa II. Urbanus'un öncülüğünde, Hristiyan Avrupa Devletleri'nin de desteğiyle Kudüs'ü kurtarma düşüncesiyle yapılan, dinin itici bir güç olarak kullanıldığı, aslında sosyal ve ekonomik gereksinimlerden dolayı başlatılmıştır.

Haçlılar, Avrupa devletlerinin de desteğini alarak Müslüman yöneticiler arasında siyasi iç çekişmelerin olduğu bir dönemde harekete geçmiş, Urfa, Antakya, Kudüs, Trablus gibi şehirleri ve birçok kaleyi ele geçirmiştir. İmâdüddîn Zengî (1127-1146) Haçlıların ele geçirdiği bu yerleri onlardan geri almak için kararlı bir şekilde onlarla mücadele etmiş ve Urfa'yı 1144 yılında Haçlılardan almayı başarmıştır. Daha sonra ise Haçlılara karşı bu mücadeleyi ordusundaki Memlük askerlerinin de katkısıyla Selâhaddîn Eyyûbî (1171-1193) Kudüs'ü ve birçok Haçlı kalesini alarak sürdürmüştür. Fakat Selâhaddîn Eyyûbî vefat ettikten sonra tahta geçen varisleri, kendi aralarında siyasi mücadelelere girişmiş ve Selâhaddîn Eyyûbî'nin Haçlılardan aldığı yerlerin bir kısmını tekrardan Haçlılara kaptırmışlardır.

Memlükler, genelde Türklerden oluşan paralı askerler olup Müslümanların ordu teşkilatına düzenli bir şekilde girmesi Abbasi halifeleri Me'mûn (813-833) ve Mu'tasım (833-842) dönemi ile başlamıştır. Abbasi Devleti'nde giderek güçlenen ve devlet yönetiminde söz sahibi olan Memlükler, zamanla Mısır'da Tolunoğulları (868-905) ve İhşidiler Devletlerini (935-969) kurmuşlardır. Mısır'da kurulan Fâtîmîler Devleti'nde (909-1171)'de savaşlarda önemli görevler üstlenerek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü's-Salih (1240-1249) döneminde Memlükler, sıkı bir dini ve askeri eğitimden geçerek savaşlarda göstermiş oldukları kahramanlıklarıyla ön plana çıkmış, Haçlılara karşı kazanmış oldukları Mansûra zaferiyle kendilerini ispat etmiş, VII. Haçlı Seferi'nin lideri Fransa Kralı IX. Louis'i esir almış ve ordu içinde nüfusları giderek artmıştır. el-Melikü's-Salih vefat ettikten sonra siyasi boşluktan faydalanarak kendi devletlerini kurmuşlardır.

Memlük Devleti, iç karşılıklar sebebiyle Şecerüddür (1250) ve Aybek (1250-1257) döneminde Haçlılarla anlaşma yaparak mücadelelerini pasif bir şekilde sürdürmüşlerdir. Memlük Devleti ilk siyasi mücadelesini Kutuz döneminde Bağdat'ı yakıp-yıkan, Abbasi Devletini ortadan kaldıran, Müslümanlar için büyük bir tehlike olan Moğollara karşı yapmış ve Aynicâlût Savaşı'nda (1260) onları yenerek büyük bir bozguna uğratmıştır. Memlükler bu zaferle birlikte

İslam dünyasında saygınlık kazanmış ve Moğolların İslam dünyasının iç kısımlarına girmesine engel olmuştur.

Memlûk Devleti, Haçlılara karşı aktif bir şekilde mücadeleye devletinde gerçek kurucusu kabul edilen Sultan Baybars (1260-1277) döneminde başlamıştır. Akıllı, pragmatik siyaseti, iç ve dış dengeleri gözetme yeteneğiyle ön plana çıkan Baybars; disiplinli, itaatkâr, teçhizat yönünde kuvvetli ve güçlü bir ordu; devletin dört bir yanında olup-biten olayları olabildiği en kısa zamanda Kahire'deki merkeze aktaran mükemmel bir şekilde işleyen berîd teşkilatını kurmuştur. Baybars, Moğolların 1261'de ortadan kaldırdığı halifeliği Kahire'de tekrardan ihya ederek Müslümanlar nezdinde Memlûk Devleti'ne meşruiyet ve saygınlık kazandırmıştır. Ancak Baybars, Moğol Hükümdarı Hülâgû'nün (öl.1265) ölümüne kadar Haçlılarla doğrudan savaşa girişmemiş, yeni kurulan devleti siyasi ve askeri yönden güçlendirmiştir.

Baybars, mücadeleye ilk olarak 1261'de Moğolların müttefiki olan Ermenilerle başlamıştır. Daha sonra stratejik öneme sahip, Haçlıların, Avrupalı devletlerle askeri ve ekonomi başta olma üzere her türlü irtibat sağladığı, Akdeniz sahil şeridinde bulunan Kaysâriyye, Sayda Arsûf ve önemli yol güzergahında bulunan Şakif, Antakya ve Hısnü'l-Ekrâd gibi yerleri alarak devam etmiştir. Böylece hem Haçlılar yıkılan kaleleri için tekrardan mücadele etmemiş; hem de Baybars'ın Haçlılarla mücadele alanını daraltmış oldu. Baybars, elde ettiği bu zaferler neticesinde halkın tam desteğini almış ve Memlûkleri Müslümanların hamisi konumuna getirmiştir. Baybars, Haçlıları Suriye topraklarında tam olarak atamasa da onlara büyük bir darbe vurmuştur.

Baybars, Haçlılarla mücadele ederken devletin önemli gelir kaynağı olan ticareti de devam ettirmek için Avrupalı devletler ve İtalyan şehir devletleriyle irtibatı koparmamış, onlarla ticarete dayanan anlaşmalar yapmıştır. Böylece onlarla savaş alanında mücadele ederken ticareti de devam ettirmiştir.

Baybars, sultanlığı döneminde at üzerinde geçirdiği hayatı yerden bulunduğu hayatından fazladır. O, ülkenin dört bir yanına gidip oralardaki halkın sıkıntılarını giderip yöneticileri de denetleyerek devlet otoritesini sağlam tutmuştur. Toplumun her kesimine suikast düzenleyen, halkın üzerine korku salan İsmâilerin de kalelerini zapt edip onları da ortadan kaldırmıştır. Böylece toplum rahat bir nefes almıştır. Baybars, bu örgütü kendi emelleri için Haçlılara karşı kullanmıştır.

Sultan Kalavun, Memlûk tahtına geçtikten sonra ilk olarak iç karışıklıklarla mücadele etmiştir. Sultan Kalavun da Moğollarla mücadeleye girişmeden önce halefi Baybars gibi Haçlılarla

birtakım saldırmazlık anlaşması yaparak olası Moğol-Haçlı ittifakının önüne geçmiştir. Bu karışıklıkları bertaraf ettikten sonra Memlûk Devleti için tehlike arz eden Moğollarla savaşmış ve onları Humus savaşında büyük bir bozguna uğratmıştır. Daha sonra yapılan saldırmazlık anlaşmasına rağmen Moğolları destekleyen ve Memlûk askerlerine baskın yaparak birçoğunu şehit eden Haçlılarla mücadeleye başlamıştır. Sultan Kalavun, Haçlılardan ilk olarak *Tanrı'nın bile kuşatamayacağı* dedikleri muhkem Markab Kalesi'ni almıştır. Daha sonraki dönemlerde Merrakiyye, Lazkiye ve ticari alanda önemli olan Haçlıların Avrupalı devletlerden her türlü desteği aldığı Trablus şehrini almıştır. Buranın alınmasıyla birlikte Haçlıların sahil şeridinde hareket alanı kısıtlanmıştır. İslam coğrafyasında sayıları giderek azalan Haçlılar, Akkâ ve diğer şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Sultan Kalavun, Ermenistan üzerine de seferler düzenleyerek tıpkı Baybars gibi Anadolu-Mısır ticaret yolunu güvence altına almıştır. Ayrıca Moğol ve Haçlılara destek veren Ermenistan'a büyük bir darbe vurmuştur. Halefi Baybars'tan miras aldığı orduyu güçlendirerek Burci Memlûk birliğini kurmuştur. Yine Baybars'tan miras kalan askeri teçhizatı geliştirerek Haçlılarla mücadelede etkili bir şekilde kullanmıştır. Sultan Kalavun, İtalyan şehir devletleriyle ticari anlaşmalar yaparak devletin ekonomisini ve asker (Memlûk) ihtiyacını gidermiştir. Haçlılar yapmış oldukları anlaşmalara sadık kalmadıkları için Sultan Kalavun, Akkâ üzerine sefer düzenlemeye karar vermiş fakat sefer hazırlığı yaptığı dönemde vefat etmiştir.

Sultan Kalavun'dan sonra Memlûk tahtına geçen Eşref Halil, babası Kalavun'dan sistemli bir devlet yönetimi ve ordu devralmıştır. Eşref Halil ilk olarak halkın üzerinde büyük bir yük olan vergileri kaldırmıştır. Daha sonra ise iç isyanları bastırarak siyasi birliği kurmuştur. Akabinde babasına söz verdiği gibi Akkâ kuşatması için gerekli hazırlığı özveriyle tamamlamıştır. Eşref Halil, bu fethi Müslümanların topyekûn katılmasını sağlamıştır. Eşref Halil, 1291 yılında Akkâ'yı fethetmiştir. Eşref Halil, her Müslüman sultanın gönlündeki yatan hedefe ulaşmıştır. Yaklaşık 200 yıldır Müslüman topraklarında bulunan Haçlılar bu zaferle birlikte Suriye topraklarından atılmıştır.

Sonuç itibariyle Avrupa'dan istenilen desteğin gelmemesi, şövalye tarikatlarının iç çatışması ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri, Hristiyan Avrupa'ya, Doğu'da kalıcı bir başarı sağlayamamıştır. Memlûkler de Haçlılara karşı vermiş oldukları başarılı mücadeleden dolayı 250 yıl kadar İslam dünyasının en güçlü devleti ve hamisi olmuştur. Moğollara ve yaklaşık 200 yıldır Müslüman topraklarında bulunan Haçlılara karşı yapmış oldukları başarılı mücadeleden dolayı Müslümanları bu iki büyük tehlikeden kurtarmıştır. Bu zaman zarfında Doğu-Batı arasında askeri, mimari, savaş teknikleri, savaş aletleri ekonomik, kültürel alanında

etkileşim olmuştur. Çok sayıda Hristiyan ve Müslümanlardan insan kaybı yaşanmıştır. Ayrıca birçok Hristiyan, ülkesine fakir bir şekilde acı ve ızdırap içinde dönerken birçoğu da bu topraklarda ölmüştür.

KAYNAKÇA

Abbâde, Abd el-Fettâh. *Sufûn el-Ustûlü'l-İslâmî ve Evnâuhu ve Mu'addâtuhu*. Mısır: 1923.

Abbâdî, Ahmed Muhtâr. *fî Târîhi'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*. Beyrut, 1995,

Abbâsî, Ebu el-Fadl Abdurezzâk el-Fûti. *el-Havâdisül'l-Câmiatü ve't-Tecâribü'n-Nâfiatü fi'l-Miâti's-Sâbiati*, thk. Mustafa Cevvâd, Bağdad: el-Mektebetü'l-'Arabiyye.

Abdürrâzık, Ahmed. *el-Alâkâtü'l-Üseriyye fi'l-Mustalahi'l-Memlûki*. el-Mecelletü't-Târîhiyyetü'l-Mısriyye, 1976.

Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah b. Abdüzzâhir. *er-Ravzü'z-zâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*. nşr. Abdülazîz el-Huveytır. Riyad: 1976.

Abdüzzâhir. Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah İbn, *Teşrîfü'l-Eyyâm ve'l-'Usûr fî Sîreti'l-Meliki'l-Mansûr*, nşr. Murâd Kâmil-Muhammed Ali en-Neccâr Kahire: 1961.

Abeşi, Hasan Ata. *Türk Kavimleri Tarihi*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Baskı, 2021.

Abu'l-Farac, Gregory. *Abûl Farac Tarihi*. çev. Rıza Doğrul, Ankara, 1950.

Aguilers, Raimundus. *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi*, çev. Süleyman Genç, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.

Ağır, Abdullah Mesut. "Sultan Kalavun Devri Memlûk-İlhanlı Münasebetleri II. Humus Savaşı H. 679/M. 1281". *Akademik Bakış*, 2008.

Ağır, Abdullah Mesut. *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti*. İstanbul, Selenge Yayınları, 1. Bası, Eylül, 2021.

Ağır, Abdullah Mesut. *Memlûklarda Bir Kadın Sultan: Şecere d-Durr İsmet ed-Din Umm-i Halil (1250)*. Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, Volume: 3, Issue: 13, Year: 2010.

Ağır, Abdullah Mesut. *Memlûklerde Ticaret*. Konya: Çizgi Yayınevi, Nisan 2015.

Ağırakça, Ahmet. "İhşid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/550-551. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Aktan, Ali. "Bahrî Memlûkler'den Sultan Kalavun ve Hânedanı". *Bellekten* 59/226. 1995.

Aktan, Ali. "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Bellekten* 63/237, 1999.

Aktan, Ali. "Mu'temid-Alellah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/387-388. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Aktan, Ali. "Sultan Kalavun Döneminde (M. m.1279-1290) Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Beşinci Uluslara Arası Ortadoğu Semineri*. ed. Mustafa Öztürk-Enver Çakar. 59-75. Elazığ: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Şam 2-4 Kasım 2010.

Alan, Murray. *The Crusades: an Encyclopedia*. California: Library of Congress Cataloging in Publication Data, 2006.

Albrecht, Fuss. "Rotting Ships And Rozed Harbours; The Noval Policy Of The Mamluks". *Mamlûk Studies Review*. 5 Cilt. Chicago: 2001.

Ali, Seyyid Ali. *el-Alakatü'l-İktisâdiyye Beyne'l-Müslimîn ve's-Salibiyin*. Kahire: 1996.

Alpar, Güray. "Antropolojik Yönüyle Yaşayan Rumkale ve Çevresi", *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi* 18/41, 2021.

Altan, Ebru, "Yafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/171-174. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Altan, Ebru. "Sûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/535-537. İstanbul, TDV Yayınları, 2009.

Altan, Ebru. "Templer ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu". *Bellekten* 66/245. 2002.

Altan, Ebru. *Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Altan, Ebru. *İkinci Haçlı Seferleri (1147-1148)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Amîd, el-Mekîn Ebü'l-Mekârim Circis. *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.

Andreasyan, Hrant D. vd. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Archer, Thomas Andrew. *The Crusades; The Story of the Latin Kingdom of Jerusalem*. New York: Publisher, 2015.

Artzy, Michal. *Akkâ Şehrinin Tarihsel Süreçteki Değişimi: Akko, Ptolemais, Akkâ, Acre*. çev, Mustafa Yıldırım, TAD, C. 39/5, 67, 2020.

Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2014.

Ashtor, Eliyahu. *Studies en the Lavantine Trade in the Middle Ages*. London: Variorum Reprints, 1978.

Aşûr, Fâйд Hammâd. *el-'Alâkâtü's-Siyâsiyye beyne'l-Memâlik ve'l-Muğûl fi'd-Devleti'l Memlûkiyyeti'l-Ûlâ*. Kahire: 1976.

Aşûr, Saïd Abdulfettâh. *el-'Asrû'l-Memâlik fi Mısır ve's-Şâm*. Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-'Arabiyyeti, 2. Baskı, 1976.

Aşûr, Saïd Abdulfettah. *Mısır fi 'Asr Devleti'l-Memâliki'l-Bahriyye*. Kahire: 1959.

Atiya, Aziz Suryal. *The Crusades in the Later Middle Ages*. London: Kraus Reprint Co, 1938.

Avcı, Casim. "Kudüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 26/327-329. Ankara 2002.

Avcı, Casim. "Yâkût el-Hamevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/288-291. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Ayalon, David. *Memlûkler ve Deniz Kuvvetleri, İslâm Âlemi ile Hristiyan Avrupa Arasındaki Mücadelenin Bir Safhası*". çev. Salih Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 25, 1971.

Ayalon, David. "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 4/1, 1989.

Ayalon, David. *Memlûk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar, I-II-III*. çev, Abdullah Mesut Ağır, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.

Ayaz, Fatih Yahya "Hoşdaş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-1, 562-563. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Ayaz, Fatih Yahya. "Müslüman Türk Devletleri II". *İslam Tarihi ve Medeniyeti*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.

Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûk-Kıbrıs İlişkileri. Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.

Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler (1250-1517)*. İSAM Yayınları, 1. Baskı, Haziran, 2015.

Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Selûs (ö. 693/1294)". *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt.5, Sayı, 1, Ocak-Haziran, 2005.

Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler Döneminde Vezirlik 1250-1517*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2009.

Ayaz, Fatih Yahya. *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık (1250-1382)*. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. 2008.

Ayaz, Yahya. *Çerkez Memlûkler Döneminde Üstâdârlık (Saray Ağalığı)*, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.22, Sayı, 1, 2013.

Aydınlı, Osman. *Fethinden Sâmânilerin Yıkılışına Kadar 39-389/711-999 Semerkan Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed. *İkdü'l-Cümân fî Târîhi Ehli'z-Zamân* nşr. Muhammed M. Emin, I-IV, Kahire, 1987-1992.

Azimli, Mehmet. *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004.

Azimli, Mehmet. "Abbasiler Dönemi Türklerden Oluşturulan Özel Ordu ve Aile İlişkileri," *Marife*, 10/1, Bahar 2010.

Bâbâ, Kâmil, Muhammed. *Trablûs fî't-Târîh*. Thk.: Ömer Abdüsselam Tedmürî, Trablus, 1995.

Barber, Malcom. *Haçlı Devletleri Tarihi*. İstanbul: kronik Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2021.

Barthold, Vasiliy Vladimiroviç. *İslâm'da İktidarın Serüveni Halife ve Sultan*. çev. İlyas Kamalov. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2012.

Basuğuy, Bedrettin. "Yedinci Haçlı Seferi: el-Melikü'l-Muazzam Tûrânşâh Saint Louis ve Mansûra Savaşı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2017.

Basuğuy, Bedrettin. *Haçlılar Karşısında İslâm'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbiler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.

Baybars el-Mansûrî, Rükneddîn en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî. *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye*. nşr. Abdulhamid S. Hamdân. Kahire: 1987.

Baybars el-Mansûrî, Rükneddîn en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî. *Muhtârü'l-Ahbâr: Târihü'd-Devleti'l-Eyyûbiyye ve Devleti'l-Memâliki'l-Bahriyye*, thk. Abdülhamid Said Hamdan, Kahire: Darü'l-Mısriyyeti'l-Lübânîyye, 1993.

Baybars el-Mansûrî, Rükneddîn en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî. *Zübdetü'l-Fikre fi Târihi'l-Hicre*. nşr. Donald S. Richards Beyrut: 1998.

Bayhan, Ahmet Ali. "Eyyûbiler Devrinde Günümüze Kahire Kalesi'nin Mimari Gelişimi ve Önemi". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 7/2, 2017.

Beazley, Charles Raymond. *The Down of Modern Geography*. Hansebooks, 2020.

Bekar, M. Serdar. "el-Melikü'l-Kâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/68-70, Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Belevi, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Medenî. *Sîratü Ahmed b. Tûlûn*, thk. Muhammed Kürdî Ali, el-Mektebetü'l-'Arabîyyetü fi'd-Dımaşk.

Berkin, Ahmed Rıza. *İpek Yolu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1981.

Bilge, L. Mustafa. "Hayfa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/41-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Binsse, Henry. *A History of France*. London: Universty Paperback Methuen&Co Ltd., 1941.

Bircâvî, Ahmed Saîd. *el-Haraketü's-Salîbiyye fi'l-Maşrik*. Beyrut: Dârü'l-Efaki'l-Cedîde, 1984.

Bostan, İdris. "Birecik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/187-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Bozkurt, Nahide. "Me'mûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/101-104. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Bozkurt, Nahide. *Halife Me'mûn Dönemi ve İslam-Kültür Tarihindeki Yeri*. Ankara: Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1991.

Bradbury, Jim. *The Medieval Siege*. Suffolk: Boydell & Brewer, 1992.

Brockelmann, Carl. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1992.

Buharalı, Eşref. "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlük Hâkimiyetine Girişi". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 95, 1995.

Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cufi. *el-Câmiü's-Sahîh*. thk. Şuayb el-Arnud Adil Mürşid, Beyrut: Darü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Baskı, 2011.

Bury, Richard Girard. *Histoire de St. Louis, Roi de France*. Qontro Classic Books, 2010.

Buzpınar, Şit Tufan. "Lazkiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/117-118. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Cahen, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*. çev. Mustafa Daş, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 4. Baskı, 2018.

Cahen, Claude. *The Mongols and the Neareast*. London: The History of Crusades, 1969.

Câhız, Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *Fezâilü'l-Etrâk (Rasâilü'l-Câhız)*. thk. A. M. Harun Kahire: 1964.

Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr. *Hilafet Ordusunun Menkibeleri ve Türklerin Faziletleri*. çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1988.

Carnotensis, Fulcherius. *Kudüs Seferi Kutsal Toprakları Kurtarmak*. çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Cozif, Nesîm Yûsuf, *Dirâsâtü fî Târîhi'l-'Alâkâti Beyne's-Şarki ve'l-Ğarbi fî 'Usûril el--Vustâ*. İskenderiye: 1988.

Clot, Andre. *Kölelerin İmparatoru: Memlûklerin Mısır'ı*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Epsilon, 2005.

Cobb Paul M. *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2018.

Cox, George W M. A, *Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. İhsan Duru, İstanbul: Ark Yayınları, 2018.

Crowley, Roger. *Lanetli Kule Akka Kuşatması ve Haçlı Çağının Sonu*, çev. Süleyman Genç, İstanbul: Kronik Yayınları, 1. Baskı, 2020.

Çalık, Gülay Sultan. *Baybars ve Haçlılarla Mücadelesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Çavuşoğlu, Ali. "Çevgen/Çöğen Oyunu Kültürü ve Edebî, Tasavvufî Metinlerde Yansıması". *İSTEM* 6/11, 2008.

Çaylı, Murat. *Bir Haçlı'nın Rüyası Philippe De Mezieres ve Haçlılar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2021.

Çeken, Muhittin. *Tapınak Şövalyeleri (Kuruluşu, Yükselişi, Düşüşü ve Kurumsal Yapısı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

Çelik, Aydın. *Fatimiler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Çetin, Altan. "Doğu Akdeniz'de Memlûk-Haçlı Mücadelesinde Trablus Şehri". *Türkiyat Mecmuası* 31/1, 2021.

Çetin, Altan. "Memlûk Devletinde Okçuluk", *Gazi Türkiyat* 1/9, 2011.

Çetin, Altan. *Memlûk Devletinde Askeri Teşkilat*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007.

Çetin, Altan. "Memlûk Devleti'nde Savaşın Kültürel Esaslarına Dâir". *Belleten*, Cilt, 71, Sayı, 262, Aralık, 2007.

Çetin, Altan. *Türk Tarihinde Memlûk Asırları Bir Kültür Denemesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020.

Çetin, Atilla. "Dimyat". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 9/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Çoruhlu, Tulin. "Gürz", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 14/327-328. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Çoşkun Alptekin, "Atabeg". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 4/38-40, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Dalkılıç, Mehmet. *Sâmâniler Devleti (M. 875-1005)*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 1. Baskı, Aralık, 2022.

Daftary, Farhad. *İsmaililer Tarih ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 2017.

Deguignes, Joseph. *Büyük Türk Tarihi*. İstanbul: Türk Kültür Yayınları, 1975.

Delice, Ali. "Ubeydullah b. Ziyad'ın Siyasi Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3, 1999.

Demir, Doğan Mert. *Selâhaddin'in Gemileri, Akdeniz'de Eyyübi Deniz Kuvvetleri*. İstanbul: Babil Yayınevi, 2019.

Demirkent, Işın. "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri". *Tarih Dergisi*.

Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayınları, 1999.

Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi 1098-1118*. 2. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Derrâc, Ahmed. *el-Memâlikü ve'l-Frenc*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabi, 1961.

Donuk, Abdülkadir. "26-30 Ağustos 1922 Ta'arruzu ve Turan Taktiği". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 12, Prof. Tayyib Gökbilim Hatıra Sayısı 1982.

Dûmit, Halil Antuvan. *ed-Devletü'l-Memlûkiyye-Târîh-i Siyâsiyye ve'l-İktisâdî ve'l-'Askerî*. Dârü'l-Hadâse, 1980.

Duhman, Muhammed Ahmed. *Mu'cemü'l-Elfâzi't-Târîhi fî'l-'Asri'l-Memlûkiyyi*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1990.

Dumlupınar, Songül. *Kalavun Dönemine Kadar Memlûk-Haçlı İlişkileri*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Durmuş, İsmail. "Su'lûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. ek-2, 528-530. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Dursun, Davut. "Beyrut". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/81-84, Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Dündar, Derya. *Ortaçağ Avrupasında Şövalyelik*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Düzgün, Şaban Ali. "İki Dünyanın Karşılaşması: Müslüman ve Latin Batı Dünyası Arasında Haçlı Seferleri Dönemindeki İlişkiler". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 14, Sayı:3-4, (2001).

Ebû Osman 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız el-Kinâni. *Fezâilü'l-Etrâk (Rasâ'ilü'l-Câhız)*. thk. A. M. Harun. Kahire: 1964.

Ebü Ya'lâ er-Reîsülecel Mecdürrüesâ el-'Amîd Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed Dımaşkî et-Temîmî, (İbnü'l- Kalânîsî). *Zeylû Târîhi Dımaşk*. Thk. Süheyl Zekkâr, Dımaşk Dârü Hassân, , 1983.

Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehabüddîn) Muhammed b. Şehabiddîn Ahmed b. 'İyâs, *Bedâ'iz-Zuhûr fî Vekâi'd-Duhûr*, thk. Muhammed Mustafa, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, el-Ma'hedü'l-Almâni li'l-Ebhâsi's-Şarkıyye, 2010.

Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin İsmail b. Ali. *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-beşer*, nşr. Muhammed Azb vd. I-IV. Kahire: 1998-1999.

Ebü'l-Fidâ, İmâdüddîn İsmail b. Ali. *Takvîmü'l-Büldân*. nşr. Mac Guckin de Slane, Paris, 1840.

Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdi. *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*. thk. Abdullah İsmail es-Sâvî. Kahire: Mektebetü's-Şarkî'l-İslâmiyye, 1938.

Elçibey, Ebülfez. *Tolunoğulları Devleti, 868-905*. haz. Fazıl Gezenferoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.

Erdem, Hamide Hale. *XIII. Asırda Suriye Bölgesinde Memlûk-Haçlı Munasebetleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Erer, Râşid. *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*. haz. Ahmed Yüksel Özemre, (İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2002.

Erkoçoğlu, Fatih. *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*. İstanbul: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2018.

Ernoul, Kroniği. *Haçlı Seferleri Tarihi Selâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi*. çev. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul: Kronik Kitap, 2. Baskı, 2019.

Erol, Burak Gani. *Memlûk Deniz Kuvvetleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

Ersan, Mehmet. *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*. Ankara: 2007.

Ertuğ, Zeynep Tarım. "Tablhâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/333-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Fırat, Nurullah. *Şii Büveyhi İktidarında Bir Halife: Kâdir-Billâh (381-422/991-1031)*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2023.

Gerz, Büşra. *Fransa Kralı IX. Louis Dönemi 1226-1270*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Gibbon, Edward. "Motives of the Crusades". *The Crusades, Motives and Achievements*. ed. James A. Brundage, USA, 1964.

Goddard, Hugh. *Ortaçağdan Günümüze Hıristiyan Müslüman İlişkileri*. çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları, 2018.

Gökhan, İlyas. "Memlûk Devleti'nde Askerî Kölelik Hukuku", *Nevşehir Barosu Dergisi* 1/1, 2014.

Gökhan, İlyas. "Memlûk Devletinin Kilikya Ermeni Devletiyle Siyasi İlişkileri". *Türk Dünya Araştırmaları* 165, 2006.

Gökhan, İlyas. Çakır, Ömer Faruk. "Sultan ve Başkadı: Baybars'ın Hukuk Reformu", *Tarihçi*, 1, no, 1, Ocak, 2021.

Göksu, Erkan. "İslam Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Antakiyat/Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/2, 2019.

Güler, Hatice. *Memlûk Sultanlığı*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.

Güler, Hatice. *Memlûkler 1250-1517*. İstanbul: Selenge Yayınları, Ocak, 2021.

Gülsoy, Ersin. "Safed" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 35/445-447. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Güneş, Hasan Hüseyin. "Güneş, Abdullah Me'mûn ve Muhammed Emin'in Hilafet Mücadelesi". *Çem-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2015.

Güneş, İbrahim. *Abâkâ Hân Devrinde İlhanlı Devleti (663-680/1265-1282)*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021.

Güneş, Kadir. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2014.

Güngör, Zeynep. *Memlûk Sultanı I. Baybars Hospital Şövalyeleri ile İlişkileri*. The Legends Journal of European History Studies (LJEHS), E-ISSIN 2718-0190, Issue/Sayı: 3, Year/Yıl: 2022.

Gürkan, Necdat. *Arap Edebiyatında Memlûkler (Moğollar) Dönemi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2000.

Grigor, Aknerli. *Okçu Milleti Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.

Ğanîm, İsmet. *ed-Devletü'l-Eyyûbiyye ve's-Salibiyûn*. İskenderiye: Dârü'l-Ma'rifeti'l-Câmi', 1190.

Habîb, Hasan b. Ömer b. Hasan b. Ömer. *Tezkiratü'n-Nebîh fi Eyyami'l-Mansuri ve Benîh*. thk. Muhammed Emin-Said Abdulfettâh 'Aşûr, Dârü'l-Kütüb, 1972.

Halaçoğlu, Yusuf. "Bağras" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4/450-451. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Halıcı, Feyzi. "Çevgân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/294-295, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Halil b. Şâhîn, Garsuddin ez-Zâhirî. *Zübdetü Keşfi'l-Memâlik ve Beyânü't-Turuk ve'l-Mesâlik*, thk. Paul Ravaisse, Paris: Bi'l-Matbaati'l-Cumhûriyye, 1894.

Halis, Göktuğ. *İlk Haçlılardan Yargılamaya Tapınak Şövalyeleri Tarihi*. İstanbul: Hermes Yayınları, 5. Baskı, Ekim 2018.

Harekât, İbrahim. "Berîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Harithy, Howayda. "The Patronage Of Al-Nâsir Muhammed İbn Qalâvûn, 1310-1341". *Mamlûk Studies Review*. Chicago: 2000.

Hatıbı, Ebulfazl. "el-Melikü's-Salih, Ebü'l-Hayş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/80. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Hayton, Korykoslu. *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı*. çev. A. Tayfun Özcan, İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.

Heyd, William. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Hilal, Adil. *Moğol Batı Avrupa İlişkileri ve İslâm Dünyasına Etkileri*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2019.

Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Tarih Yayınları, 2015.

Hinz, Walter. "İslâm'da Ölçü Sistemleri". çev. Acar Sevim. *Türklük Araştırmaları Dergisi* 5, 1989.

Hitti, K. Philip. *Haçlı Seferlerinin Doğu Hıristiyanlığı Üzerindeki Etkileri*. (CIU CYYPRUS International University, folklor/edebiyat, Cilt: 16, Sayı: 61, 2010.

Holt, Peter Malcolm. *Haçlı Devletleri ve Komşuları*. çev. Mehmet Tanju Akad. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Holt, Peter Malcolm. *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*. çev. Özden Arıkan. İzmir: Işık Yayınları, 2020.

İbn Erenboğa, ez-Zeredkâş. *el-Anîk fi'l-Menâcîk*. thk. İhsan Hindi, Câmi'atü Haleb, 1985.

İbn Hurdâzbih, Ebü'l-Kasım Ubeydullah b. Abdillâh. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Beyrut: Dârü Sadr.

Irwin, Robert. *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultanete*. London: 1986.

İbn Dokmâk, Sarîmüddîn İbrahim b. Muhammed b. Aydemir. *el-Cevherü's-Semîn fi Siyeri'l-Hulefâ' ve'l-Mulûk ve's-Selâtîn*. nşr. Said. A. 'Âşûr-Ahmed Seyid Derrâc, Mekke: 1982.

İbn Dokmak, Sârimüddîn İbrahim b. Muhammed b. Aydemir. *Nüzhetü'l-En'âm fî Târîhi'l-İslâm*, nşr. Semir Tabbâre, Mekke 1982.

İbn Fazlullâh el-Ömerî, Şihâbeddin Ahmed b. Yahya. *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr, Memâlikü Mısr ve's-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Yemen*. nşr. Eymen Fuâd Seyyid. Kahire: 1985.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali. *ed-Dürerü'l-Kâmine fî 'Âyâni'l-Mieti's-Sâmine*. nşr. Abdülvâris Muhammed Ali. 1-4 Cilt. Beyrut: 1997.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübted-i ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-'Arab ve'l-Acem-i ve'l-Berber ve men 'Asarahüm men Zevi's-Sultâni'l-Ekber*, nşr. Halil Şehhâde, I-VIII, Beyrut, 2001.

İbn Haldûn, *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Baskı, 2021.

İbn Kalânîsî. *Şam Tarihine Zeyl-I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Ali. Ahmed el-Ensâri er-Rüveyfi. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dârü Sadr, 1414.

İbn Memmâti, Es'ad b Mühezzeb. *Kitâbu Kavânînü'd-Devâvîn*, thk. Aziz Süryal Atiyye, Kahire: 1943.

İbn Miskeveyh. Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb b. *Tecâribü'l-Ümem ve Te'âkibü'l-Himem*. thk. Seyyid Kûsrevî Hasan. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Şeddâd, İzzeddîn Muhammed b. Ali b. İbrahim. *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir*. nşr. Ahmed Hutayt, Beyrut: 1983.

İbn Şeddâd, İzzeddin b. Muhammed. *el-'Alâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâm vel'l-Cezîre*, nşr. Dominique Sourdel (Halep Kısmı) (Dımaşk: Institut Français de Damas, 1953); Sami Dehhân, (Dımaşk kısmı) (Beyrut, 1954); Sami Dehhan (Lübnan Kısmı) (Beyrut: 1963); Yahya Zekeriyya Abbâre (el-Cezire kısmı), Dımaşk, 1991.

İbn Şeddâd, Bahâuddîn, en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye. thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Kahire: Mektebetü'l-Hancî bi'l-Kahire, 1994.

İbn Tağriberdî Ebü'l Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi ba'de'l-Vâfi*. nşr. Muhammed M. Emin-Nebîl Muhammed Abdülaziz. 1-12 Cilt. Kahire: 1984.

İbn Tağriberdî Ebü'l Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*. nşr. Fehim M. Şeltut. Kahire: 1970.

İbn Tağriberdî Ebü'l Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*. nşr. Cemal M. Muhriz Fehim M. Şeltut. Kahire: 1971.

İbn Tağriberdî Ebü'l Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*. nşr. İbrahim Ali Tarhan. Kahire: 1972.

İbn Tağriberdî Ebü'l Mehâsin Cemâleddîn Yusuf. *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*. nşr. Cemal M. Muhriz Fehim M. Şeltut. Kahire: 1972.

İbn Tağriberdî Ebü'l Mehâsin Cemâleddin Yusuf. *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*. Kahire: 1956.

İbn Vâsıl, Cemâleddin Muhammed b. Sâlim, *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, I-V, nşr Hüseyin Muhammed Rabi'- Said Abdülfettah 'Aşûr, 1975.

İbn Vâsıl, Cemâleddin Muhammed b. Salim. *Müferricü'l-Kürûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl Haseneyn Muhammed Rebi' I-V, Kahire, 1953-1977.; a.g.e. nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî, VI, Kahire, 2004.

İbn Zâfir, Cemalüddin Ali. *Ahbârü'd-Düveli'l-Munkatîa'*, thk. A. Feree, Kahire: 1972.

İbn Zahîra, Muhammed b. Muhammed. *el-Fedâil el-Behira fi Mehâsini Mısır ve'l-Kahire*. thk. Mustafa Saka-Kâmil Mühendîs, Kahire: 1969.

İbnü'd-Devâdârî, Seyfeddin Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek. *Kenzü'l-Dürer ve Câmi'u'l-Gurer*, I-IX (nşr. Bernd Ratke-Edward Badeen-Ulrich Haarmann-Hans R. Roemer-Saîd A. Aşûr vd. (Kahire-Beyrut: 1960-1994; a.g.e. VIII, nşr. Ulrich Haarmann, Kahire: 1971, nşr. Hans R. Roemer, Kahire 1960).

İbnü'l Cezerî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim. *Havâdisü'z-Zamân ve Enbâüh ve Vefeyâtü'l-Ekâbir ve'l-'A'yân min Ebnâih*. 1-3 Cilt. nşr. Ömer A. Tedmürî, Beyrut:1998.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târih*. nşr. Muhammed Ali, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

İbnü't-Tiktakâ, Muhammed b. Tabâtaba. *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultâniyyeti ve'd-Düveli'l-İslâmiyyeti*. Beyrut: Dâru Sâdr.

İdris Bostan, "Gemi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/8-11. İstanbul: TDV Yayınları 1996.

İstek, Gülşen. *Demir ve Kan Töton Şövalyeleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, Şubat, 2023.

İşş, Yusuf. *Târîhü 'Asri'l-Hilâfeti'l-'Abbâsiyye*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1982.

Jean, de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*. çev. Cüneyt Kanat, Ankara: Yeditepe Yayınevi, 3. Baskı, 2020.

Kaçar, Yasemin. *Bahri Memlûk Devleti'nin Eğitim Sistemi ve Medreseler (1250-1382)*. Tokat: Gaziosman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Kâdî b. Fazlullâh el-Ömerî Şihâbuddîn Ahmed b. Yahya. *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, 1988.

Kahraman, Ali Doruk. *Tarihte Rum Ateşi: Kökenleri, Bileşimi, Gelişimi ve Kullanımı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih Programı, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2019.

Kalkaşandî, Şeyh Ebü'l-'Abbâs. *Subhü'l-'Aşâ*. Kahire: el-Matbaâtü'l-Emîra, 1917.

Kan, Kadir. "Vâsık-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/548-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Kanat, Cüneyt "Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlen Bazı Suikastlar". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 3, 2000.

Kanat, Cüneyt. *Memluklar ve Çukurova, Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana; Köprübaşı*, haz. Doç. Dr. Erman Artur- M. Sabri Koz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Kanat, Cüneyt- Devrim, Burçak. *Sorularla Haçlı Seferleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

Kannevci, Siddîk b. Hasan. *Ebcedü'l-'Ulûm el-Veşyü'l-Merkûm fî Beyâni Ahvâli'l-'Ulûm*. thk. Abdulcebbar Zekkar, Dımaşk: 1978.

Kapanşahin, Muhittin. "Mu'tasım Dönemi İsyanları". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 2007.

Kara, Adnan. "Memlûklü Eğitim Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies* 13/1, 2018.

Karadeniz, H. Basri. "XVI. Yüzyılda Rumkale", *Belleten*, 1998.

Karaimamoğlu, Tolgahan. *Ortaçağ Avrupa'sında Salgın Hastalıklar*. Selenge Yayınları, İstanbul, 2021.

Karakuş, Nadir. *Abbasî Halifesi ve Frenk Hükümdarı Büyük Kral İlişkisi*. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 16, sayı: 32, 2017.

Karakuş, Nadir. *Baybars*. Ensar Yayınevi, İstanbul: 1. Basım, Ekim, 2022.

Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Av ve Avcı*. Konya: Çizgi Kitapevi, Temmuz, 2020.

Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*. İstanbul: Mana Yayınları, 1. Baskı, 2018.

Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Tıp*. İstanbul: Hiper Yayın 2020.

Kasım, Abdullah. *Dirâsâtü Târîh-i Mısri'l-İctimâ-î 'Asrû's-Selâtinî'l-Memâlik*. Dâru's-Şurûk, 1. Baskı, 1994.

Kâtibü'l-İsfahânî, İmâdüddîn Muhammed b. Muhammed b. Hamîd. *el-Barkü's-Şâmî, el-Fethü'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî*. thk. Tahkîk ve şerh Muhammed Mahmud Subh. Kahire:1965.

Kehhâle, Ömer Rıza. *'Â'lâmün'n-Nisâ fi 'Âlemeyyi'l-'Arab-i ve'l-İslâm*. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1959.

Keleş, Bahattin. *Bahrî Memlûkler İktisadî ve Ticarî Hayat*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.

Keleş, Bahattin. *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2018.

Keleş, Bahattin. "Memlûklerde Ticaret". *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Kılıç, Mustafa. *Halep Eyyübileri, el-Melikü'n-Nâsır II. Salahaddin Yusuf Devrinde Eyyübi Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Kılıç, Mustafa. "Memluk Sultanı Eşref Halil ve Siyasi Faaliyetleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Dergisi*. 14/1, 2010.

Kırpık, Güray. "Haçlıların Balkanlardaki Faaliyetleri ve Tesirleri". *EKEV Akademi Dergi*, 39, 2009.

Kırpık, Güray. *Birinci Haçlı Seferinin Başlaması ve Anadolu'da Haçlı İstilas*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Kızıltoprak, Süleyman. "Memlûk Sistemi". *Türkler*, Ankara: 2002.

Kindî el-Mısırî. Ebû Ömer Muhammed b. Yusuf. *Kitâbü'l-Vulât ve Kitâbü'l-Kudât*, thk. Rhuvon Guest, Beyrut: 1908.

Koca, Salim. "Haçlı Seferleri ve Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?" *Gazi Akademik Bakış*, Cilt, 10, Sayı: 20, Yaz, 2017.

Komisyon. "el-Mevsûa'tü'l-Müeyyera fi't-Târîhi'l-İslâm". *Müessesetü İkra' li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve't-Terceme (Endülüs Bölümü)*. 2. Cilt. İstanbul: Beka Yayınları, 2012.

Kommena, Anna. *Alexiad Malazgirt Sonrası*. çev. Bilge Umar, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1996.

Kopraman, Kazım Yaşar. "Baybars I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/221-223, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kopraman, Kazım Yaşar. "Memlûkler". *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. 6/440-441. İstanbul: 1992.

Kopraman, Kazım Yaşar. "Mısır Memlûkleri". *DGBİT*, İstanbul: 1992.

Kopraman, Kazım Yaşar. "Baybars I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/221-223. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kortantamer, Samira. *Bahri Memluklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İletişim*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993.

Kortantamer, Samira. "Memluklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1/2, 1984.

Kuşçu, Ayşe Dudu. *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Küçüksipahioğlu, Birsal, *Haçlılar Karşısında İlk Türk Lider: Sultan I. Kılıçarslan*. Geçmişten Günümüze Türkistan Tarihinin Bilinmeyenleri, Tarih Bilincine Adanan Bir Ömür Prof. Dr. Abdulkadir Donuk Armağanı, ed. Muallâ Uydu Yücel-Aysel Dıngıl Ilgın, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.

Küçüksipahioğlu, Birsal. *Haçlı Devletleri-Türkler*. 6 Cilt. Ankara: 2002.

Küçüksipahioğlu, Birsal. *Trablus Haçlı Kontluğu 1109-1187*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2003.

Lamb, Harold. *Haçlı Seferleri Demir Adamlar ve Azizler I*. çev. Gaye Yavuzcan, İstanbul: İlgı Kültür Sanatı Yayınevi, 2. Baskı, 2016.

Lamp, Harold. *Selâhaddîn Eyyûbî ve Haçlılar, Haçlı Seferleri II*. çev. Sinem Ceviz. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.

Lawrence, Thomas Edward. *Haçlı Kaleleri Haçlıların Avrupa Askeri Mimarisine Etkileri*. çev. Ömer Faruk Uyanık, İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Baskı Şubat, 2023.

Lewis, Bernard. *Orta Doğu'da Irk Kavram ve Kölelik*. çev. Özgür Balkılıç, Ankara: Akılçelen Kitapları, 2. Baskı, 2018.

Lewis, Bernard. *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 16. Baskı, 2021.

Lock, Peter. *The Routledge Companion to the Crusades*. New York: Taylor&Francis Group, 2006.

Lughod, Abu Janet. *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları arasında Dünya Sistemi*. çev. Cansen Mavituna, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020.

Maalouf, Amin. *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*. çev. Ali Berktaş. Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2021.

Makdisi, Muhibeddin Ebu Hamid. *Mısır'daki İslam Devletleri ve Türk Memlûklerin Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2019.

Makdisi, Ebû Şâme el- ez-Zeyl 'ale'r-Ravzeteyn (*Terâcümü Ricâli'l-Karneyni's-Sâdis ve's-Sâbi*). thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Makdisi. Mutahhar b. Tahir. *el-Bed ve't-Târîh*. 6 Cilt. Kahire: Mektebü's-Sekâfeti'd-Diniyye.

Makrîzî, Takîyüddîn Ahmed b. Ali. *İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Ğumme*. thk. Kerem Hilmi Ferhat Mısır: 'Aynü'd-Dirâsât ve'l Buhûsu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye, 2007.

Makrîzî, Takîyüddîn Ahmed b. Ali. *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. nşr. M. Mustafa-Saîd A. 'Âşûr. 1-12 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1997.

Makrîzî, Takîyyüddîn Ahmed b. Ali *el-Mevâiz ve'l-İtibâr bi-Zikri el-Hıtat ve'l-Âsâr*. thk. Muhammed Zeynuhum-Mediha eş-Şerkavi. Mektebetü Medbûlâ: 1998.

Mantran, Robert. "Humus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/327-328. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Marsahall, Robert. *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*. çev. Füsün Doruker, Sabah Kitapları Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Ağustos, 1996.

Mateos, Urfalı. *Vekayi-Nâmesi (952-1136 ve Papaz Grigor'un Zeyli 1136-1162)*. çev, Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı Ankara, 2019.

Mekkî, Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik eş-Şâfiî' el-Âsimî'. *Sumtü-n-Nücümü'l-'Avâlî fî Enbâi'l-Evâilî ve't-Tevâlî*. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*. thk. Abdullah İsmail es-Sâvî, el-Mektebetü't-Târîhiyye.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali. *Murûcû'z-Zeheb*. 2. Cilt. Darü'l-Kutübi'l-İlmiyye.

Michaud, J. F. *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, çev. Güray Kırpık, Ankara: Lotus Yayınevi, Nisan 2011.

Mihail, Suryani. *Suryani Patrik Mihail'in Vakainamesi*. çev. Hrant D. Andreasyan Ankara: Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, T/0044-2, No: 44'te yayınlanmamış Nüsha.

Mikhail, Süryani Keşiş. *Vekâyinâme (1042-1195)*. çev. H. D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Basılmamış Tercüme,1944.

Mombert, I. Jacob. *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Çağrı Yüksel, İstanbul: 3. Baskı Ekim, 2022.

Moritz Sobernheim, "Kalavun", *İslam Ansiklopedisi*, 6/121-123. İstanbul: MEB. Yayınları, 1977.

Morrisson, Cecile. *Haçlılar*, çev, Nermin Acar, Ankara: Dost Kitapevi, 2. Baskı, 2021.

Mufaddâl b. Ebü'l-Fadâil İbnü'l-'Assâl, *en-Nehcüs-Sedîd ve'd-Dürrü'l-Ferîd fîmâ ba'de Târîhi İbni'l-Amîd*, thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali es-Seyyid, Dârü's-Sadeddin, 2016.

Muhammed b. Tabâtabâ (İbnü't-Tiktakâ). *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*. Beyrut: Dâru Sadr.

Muhy ed-Dîn İbn Abdüzzâhir, *Baybars the First of Egypt*, çev. Syedah Fatima Sadekue (Dacca: Geoffrey Cumberlege, Oxford University Press, 1956.

Muttavî, Muhammed el-'Arûsî. *el-Hurûbu's-Salîbiyye fi'l-Meşriki ve'l-Mağribi*. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmi, 1982.

Münâvî, Muhammed Hamdi. *el-Vizâretü ve'l-Vüzerâu fi 'Ahdî'l-Fâtımî*. Kahire: Dârü'l-Maârifî bi-Mısır, 1970.

Nesim, Yusuf Jusif (Joseph). *Mektebetü el-Hurûbi's-Salîbiyyeti'l-Arabi ve'l-Rûmi ve'l-Lâtîn*, Beyrut: Darü'n-Nehdati'l-'Arabiyyi, 1981.

Newton, Michael. *Famous Assassinations in World History*. Kaliforniya: ABC-CLIO, 2014.

Nicolle, David. *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-1204*. çev. Gürkan Engin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı 2011.

Nicolle, David. *Haçlılar Çağında İslam Orduları 1071-1300*. çev. Kahraman Şakul, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2020.

Niketas Khoniates'in *Historia'sı* (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Yağmalanması ve Zaptı. çev. Işın Demirkent, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004.

Nomiku, H.A. *Haçlı Seferleri*. çev. Kriton Dinçmen, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, nşr. el-Bâz el-Arînî-Abdülaziz el-Ehvânî, Kahire: 1992.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhab. *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, nşr. M. Ebü'l-Fazl-Ali M. El-Bicâvî Hüseyin Nassâr vd. Kahire: 1975-1985.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhab. *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*, nşr. Mi Ziyâeddin er-Reyyis-M. Mustafa Ziyâde, Kahire: 1992.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhab. *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*, nşr. Muhammed A. Şâire-M. Mustafa Ziyâde, Kahire: 1990.

Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*, nşr. Fehim M. Şeltût-Abdülaziz el-Ehvânî-Saîd A. 'Aşûr, Kahire: 1998.

Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*, nşr. Mustafa Hicâzî-M. Mustafa Ziyâde, Kahire: 1997.

Odo, Deuilli Devillı. *II. Haçlı Seferleri II. Haçlı Seferi: VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.

Oğuzoğlu. Yusuf. "Hasankeyf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/364-368. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Ötenkaya, Yusuf. "El-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın Sultanlığı Meselesi: Sultan Öldüren Sultan Olur mu?" *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, XX 1-11, 2023.

Öz, Mustafa. "Hâkim Biemrillah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/199-201. TDV Yayınları, İstanbul, 2007.

Özaydın, Abdülkerim. "Ayncâlût Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/275-276. İstanbul: TDV Yayınları 1991.

Özaydın, Abdülkerim. "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Fikret İşıltan'a Hatıra Sayısı*. 36, 2000.

Özaydın, Abdülkerim. "Cebele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/183-184. (İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özaydın, Abdülkerim. "Halil b. Kalavun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/319-320. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Özaydın, Abdülkerim. "Mekîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/553-554 Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Özaydın, Abdülkerim. "Mühtedi-Billah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/526-527. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Özaydın, Abdülkerim. "Tartûs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/116-118. İstanbul: TDV Yayınları, 2021.

Özbek, Süleyman. "el-Melikü'z-Zahir Ruknü'd-Din Baybars Zamanı Memlûk Devleti Dini Siyaseti", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi*, 9, 1994.

Özbek, Süleyman. "Çıplak, Esra. Memlûkler ve Haçlılar Arasındaki Antlaşmalarda On Yıl Kuralı". *Türk Tarihine Dair Yazılar-II*, (Ankara, 2017).

Özbek, Süleyman. *Geçmişten Günümüze Göç I: Bahri Memlûkler Zamanında Suriye ve Mısır'a Moğol Göçü ve Sonuçları*. 7. Canik Sempozyumu 17-19 Şubat 2017, ed. Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Özbek, Süleyman. *Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı Ayn Calud*. ed. Hasan Celal Güzel ve ark., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Özcan, Abdülkadir. "Âteş'i-Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/57. İstanbul: TDV Yayınları 1991.

Özdam, N. Ahmet. *Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar (X-XIV Yüzyıllar)*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2016.

Özdemir, Kübra Gül. *VII. Haçlı Seferleri*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları Yayınları (Siyasi Tarih)*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.

Özdemir, Mehmet. "Endülüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/211-225, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Özdemir, Mehmet. "Hakem I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/173-174. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Özer, Serkan. "Haçlıların, Askalân Şehrini Zaptı". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 34/58, 2015.

Özkuyumcu, Nadir. "Tolunoğulları İslam Tarihi ve Medeniyeti". *Müslüman Türk Devletleri-I*, İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Baskı, 2018.

Paine, Mike. *Haçlı Seferleri*, çev. Cumhur Atay, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 1. Baskı, 2011.

Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1983.

Papp, Sandor. "Vasal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42/531-534. İstanbul: TDV. Yayınları, 2012.

Paris, Mathew. *Chronicles of Matthew Paris: Monastic life in the Thirteenth Century*. London: 1872.

Parry, V. J. "İslam'da Harb Sanatı". çev. E. Merçil-S. Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 28-29, 1974-1975.

Pedani, "Maria Pia. Bahri Memlüklerle Venedikliler Arasındaki Ticari Anlaşmalar", *Türkler Ansiklopedisi*. 5/804-805. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Perry, Frederick. "Saint Louis (Louis IX. of France): The Most Christian King Saint Louis, (Louis IX. of France)". *The Most Christian King*. New York: Andesite Press, 2017.

Perry, Frederick. *Saint Louis (Louis IX. of France): The Most Christian King*. New York: The Knickerbocker Press, 1901.

Polat, İbrahim Ethem. "Kıpçak Türklerinin Arap Medeniyetine Katkıları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/7, 2009.

Polat, İbrahim Ethem. *Haçlılara Kılıç & Kalem Çekenler*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.

Poole, Stanley Lane. *Sîretü'l-Kahire*. çev. Hasan İbrahim Hasan- Ali İbrahim Hasan. Kahire: 1997.

Poole, Stanley Lane. *İslam Devletleri Tarihi Başlangıçta 1927 Yılına Kadar*. çev. Samet Alıç, İstanbul: 1. Baskı, Ekim, 2020.

Richard, Jean. *Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Özge Özdemir, İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Baskı, Şubat, 2022.

Richard Karuts, Mangışlak'taki Türkmen ve Kırgızlar, çev. Hüseyin Polat, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.

Richard, Jean. *Saint Louis: Crusader King of France*. New York: Cambridge University Press, 1992.

Roux, Jean-Paul. *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1. Baskı, Aralık, 2021.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan. 1-3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara, 2019.

Sabbâğ, Hassan Hallâk- Abbas. *el-Mu'cemü'l-Câmi' fi'l-Müstalahati'l-Eyyûbiyye ve'l-Memlûkiyye ve'l-Osmâniyye*, Beyrut: Dârü'l- 'İlmi li'l-Melâyin, 1999.

Sabra, Affâf Seyyid Muhammed. *el-'Alâkatü'l-Bundûkiyye bi Mısır ve's-Şâm min Bidâyeti Karni Sâni- 'aşara hattâ Nihayeti Karni rabi' 'aşar*, Kahire.

Safedî, Salâhaddin Halil b. Aybek. *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vafâyât*, nşr. Ahmed el-Arnaut-Tezekkî Mustafa, Beyrut: 2000.

Sağlam, Ahmet. *Sorularla Memlûk Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, Nisan 2013.

Sahillioğlu, Halil. "Antakya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/228-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Salim, Seyyid Abdülaziz. *Trablus eş-Şami fi Târihi'l-İslami*. İskenderiye: Müessesetü's-Şebâbi'l-Câmiati.

Sarı, İbrahim. *Türk'ün Savaşları*. İstanbul: Kitap Oku Yayıncılık, 2006.

Saydâm, Ferîd Vâhid. *Cihâdü's-Sultâni's-Sâlih Necmedîn Eyyûb ve Cuhûduhu fi Tevhîd-i Mısır ve's-Şâm*. el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Sehavî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Davü'l-Lâmi' li-Ehli Karni't-tâsi'*. Beyrut: Dârü'l-Ceyl.

Sepet, Marius. *Saint Louis*. London: Duckworth Publisher, 1899.

Sercânî, Râgîb. "Endülüs Bölümü". *el-Mevsûatü'l-Muyessera fi't-Târihi'l-İslami*. Kahire.

Sertel, Savaş. *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk- Ermeni İlişkileri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türki el-'Avnî el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-Zamân fi Tavârîhi'l-'A'yân*. thk. İbrahim Zeybek, Dâru'r-Risâleti'l-'İlmiyye, Dımaşk, 2013.

Sırma, İhsan Süreyya. *Haçlı Seferleri*. İstanbul, Beyan Yayınları, 2014.

Sillîm, Seyyîd Abdülazîz. *Trablus's-Şâm fi't-Târîhi'l-İslâmî*, İskenderiye.

Simbat. *Vekâyinâme (951-1334)*. çev. H. D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1946.

Smith-Riley, Jonathan. *Haçlılar Kimlerdi.?* çev. Berna Kılınçer, İstanbul Bilişim Yayınevi, Ocak, 2005.

Söylemez, M. Mahfuz. "Berîd Teşkilatının Menşesine Dair Bazı Yeni Bulgular," *İslâmiyât Dergisi*. IV/2, 2001.

Spuler, Bertold. *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*. çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

Strayer, J. R. *The Crusades of Louis IX, Wolff, R. L. Hazard, H. W. (ed.) A History of The Crusades*. II.487-518. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1969.

Su'dâvî, Nazir el-Hassan. *Nizâmü'l-Berîd fi'd-Devleti'l-İslâmiyye*. Dâru'l-Mısırî, 1935.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekrî Muhammed el-Hudayr, *Hüsnü'l-Muhâdara fi Tarihi Mısır ve'l-Kahire*. thk. M. Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1967.

Sürûr, Muhammed. Cemâlüddîn. *Devletü Benî Kalavûn fi Mısır*. Kahire: 1947.

Sürûr, Muhammed Cemâleddin. *Devletü Zahir Baybars fi Mısır*. Kahire: 1960.

Şâfiî, Askalânî, Nâsirüddîn b. Ali. *Kitâbü'l-Fazli'l-Me'sûr min Sîreti's- Sultân el-Meliki'l-Mansûr*. nşr. Ömer Abdüsselam Tedmürî. Beyrut:1998.

Şâfiî, b. Ali b. Abbas. *Hüsnü'l-Menâkibü's-Sirriyeti'l-müntez'a mine's-Sîreti'z-Zâhiriyye*. thk. Abdülaziz b. Abdullah el-Huveytir, Riyad:1989.

Şahabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", Tarih Dergisi 25, 1971.

Şankiti, Muhammed b. El-Muhtar. *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri*. çev. İdris Çakmak, İstanbul: Mana Yayınları, 2. Baskı, 2016.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: 1998.

Şeşen, Ramazan. "Dâviyye ve İsbîtiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/19-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Şeşen, Ramazan. "el-Melikü'l-Âdil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/59-60. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Şeşen, Ramazan. *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.

Şeşen, Ramazan. *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 5. Baskı, 2012.

Şeşen, Ramazan. *Sultan Baybars ve Devri*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2009.

Şeşen, Ramazan. *Salahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memlûklar (1193-1260)*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2007.

Şeşen, Ramazan. *Selahaddin Eyyûbî ve Devlet*. Ankara: Kelepir Yayınları, 1987.

Şeyban, Lütfi *Kudüs'ün Haçlılar Tarafından Alınması ve İlk Kralları Godefroi ile Halefi I. Baldwin (17 Temmuz 1099-18 Temmuz 1100)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Doç. Dr. Mahmut Pehlivan Armağanı, 2000.

Tabak, Fehmi. *Enfeksiyon Hastalıkları el Kitabı*, İstanbul Medikal Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Taberî, Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Mısır: Dârü'l-Meârifî bi-Mısır, 1971.

Tadmori, Khaled. "Türk Memlûk Döneminde Ortadoğu Arap-İslam Şehirlerinin Oluşumu: Trablusşam Örneği". Editör Kurulu: Abdullah Bakır, Bulut Yılmaz, Ahmet Altungök, (*Uluslararası Merv'den Söğüt'e Türk Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, 11-12- Eylül, Bilecik*, 2014.

Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'l-Fâtimiyyîn fi Şimâley İfrîkiyye ve Mısır ve Bilâdi's-Şâm*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2001.

Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'l-Eyyûbiyyîn fi Mısır ve Bilâdi's-Şâm ve İklîmi'l-Cezîre*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1999.

Tamer, Sönmez Gülten. "Kocaeli'de Sıtma Epidemiyolojisi", *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 34(4), 2008.

Taneri, Aydın. "Çaşnigîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/232. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Taneri, Aydın. "Hadım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Taşkın, Ünal. *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Tate, George. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu*. çev. Orçun Türkay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Tedmürî, Ömer Abdüsselâm. *Târîhü Trablus es-Siyâsî ve'l-Hadârî 'abre'l-'Usûr Asru's-Sirâa'l-Garbî'l-Bizantînî ve'l-Hurûbu's-Salibîyye*, Beyrut: 2. Baskı, 1984.

Tekindağ, M. C. Şahabeddin. "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış". *Tarih Dergisi* 25. 1971.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin. *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1961.

Tilmisânî, Ahmed b. Muhammed b. Makkârî. *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endülûsi'r-Râtib*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sadr, 1968.

Tomar, Cengiz. "el-Melikü'l-Muazzam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/71-73. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Tomar, Cengiz. "Sayda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/207-209, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Tomar, Cengiz. "Şecerüddür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/404-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Tudebodus, Peter. *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*. çev. Süleyman Genç. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

Turan, Osman. *Selçuklu Zamanında Türkiye Tarihi*. İstanbul: 1984.

Türker, Özgür- Ükten, Serkan. "Haçlılar, Moğollar ve Ortadoğu'da Haçlı- Moğol Münasebetleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54/1, 2014.

Tyerman, Christopher. *Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır? Yüksek Orta Çağ'da Akıl ve Dinî Savaş*. çev. Murat Çaylı, İstanbul: Selenge Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2021.

Tyrensis, Willermus. *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zabtına Kadar*, çev. Ergin Ayan, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Tyrensis, Willermus. *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Kudüs'ün Zabtından Urfa'nın Fethine Kadar 1099-1143*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 1. Baskı, 2018.

Ulyân, Azmi Abd Muhammed. *Mesîratü'l-Cihâdi'l-İslâmî did Salîbiyyine fi Ahdi'l-Memâlîk*. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1994.

Uslubaş, Tolga- Dağ, Sezgin. *İlk Çağlardan Günümüze Dünya Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Karma Kitaplar Yayınevi, 2008.

Usta, Ahmet. Hilal ile Haç Arasında Hayatlar-Ortaçağ Akdeniz'inde Ticaret ve Tüccarlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2022.

Usta, Aydın. "Taklid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/465-467. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Usta, Aydın. *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2. Baskı, 2016.

Usta, Aydın. *Katibinin Gözünden Sultan Baybars*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2021.

Uzun, Kâzım. "VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devleti'nin Kuruluşu". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXXV, 2020.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Üçok, Bahriye. *İslâm Devletlerinde Türk Naibeleri ve Kadın Hükümdarlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.

Ülebî, Ekrem Hasan. *el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavûn*. Beyrut: 1987.

Ülgen, Pınar. *Orta çağ Avrupa Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.

Üstün, Ergun. "Memlûk Devletinin Kıbrıs'ı Hâkimiyeti Altına Alması". *Orta çağ Araştırmaları Dergisi*. 1/1, 2018.

Vahram, Urfalı. *Kilikya Ermeni Kralları, Vahram Vakayinâmesi*. çev. H. D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1946.

Vartabet, Vardan. "Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1262)". çev. H. D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi* 1/2, 1937.

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. el-Cafer. *Târîhü'l-Ya'kûbî*. thk. Abdü'l-Emir Muhanna. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü'l-İlmiyyetü'l-Matbûât.

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Yakûb b. el-Cafer. *Kitâbü'l-Büldân*. Beyrut: Şirketü'l-İlmiyyetü'l-Matbuât.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdullah. *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dâru Sadr.

Yaltkaya, Şerafeddin. *Baypars Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Yavaş, Halil. "Töton Şövalyelerinin Ortaya Çıkışı ve Geç Orta Çağ'da Kuzey Avrupa'da Tesiri". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Aralık-2018.

Yalvar, Cihan. "Dest-i Kıpçak'ta Moğol Hakimiyeti ve Kuman-Kıpçakları". *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi* 2/1. 2018.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Ahmed b. Tolun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/141-143. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Memlûkler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. 6, İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbâsiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. 3, İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Emeviler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 2, İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.

Yıldız, Hakki Dursun. *İslâmiyet ve Türkler*. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayınları, 2019.

Yıldız, Hakki Dursun. "Abdurrahman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/147-150, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yılmaz, Hasan, *Memlûkler ve Memlûk Halifeleri*. Ankara: 1. Baskı, Ekim, 2019.

Yılmaz, Sayime. "Yüksek Orta Çağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 2002.

Yiğit, Fatma Akkuş- Akkuş, Ali. "Memlûk Sultanı Kalavun Zamanında Ermeniler". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, 2012.

Yiğit, Fatma Akkuş. "Memlûk-Ermeni Münasebetleri". *Akademik Bakış* 8/16, 2015.

Yiğit, İsmail. "Kuteybe b. Müslim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/490-491, Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yiğit, İsmail. "Kutuz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/500-501. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yiğit, İsmail. *Memlûkler 648-923/1250-1517*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, Nisan, 2015.

Yûnûnî, Ebü'l-Feth Kutbüddîn Musa b. Muhammed. *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, nşr. Hamza Abbâs Haydarâbât: 1954-1961, a.g.e. I-III, Abudabi, 2007.

Yüksel, Ahmet Turan. "Ubeydullah b. Ziyad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42/29-30. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Zâhir, Süleyman. *Târîhu Kal'ati eş-Şakîf*, el-Matbaatü'l-Asriyye, Beyrut.

Zehebî, İmâm Şemseddîn b. Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyerü'l- 'A'lemi'n-Nübelâ. el-Müessesetü'r-Risâle*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: 1975.

Zengin, Muhammet Fatih. *Ortaçağ İslâm Devletlerinde Türk Memlûkleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Zengin, Murat. *Memlûk Türk Devleti Döneminde Trablus (1289-1316)*. (Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Baskı, Kasım, 2022.

Ziyâdât, Abdulğani Abdulaziz. "Turukü'l-Berîd fi'l-Mısır". *Dirâsetü fi'l-Coğrâfiyye et-Târîhiyye*. Kahire: Câmiatü'l-Kahire.

Ziyade, Nicola. Ayn-ı Calud'ta Moğolların Yenilgisi Arap Medeniyetini Kurtardı. çev. Hüseyin Ethem Polat, Nüsha 11, 2003.

<https://www.bayraksepeti.com.tr/urun/memluk-sultanligi-bayragi/>. Erişim Tarihi. 10.05.2023.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Markab#/media/Dosya:Marqab-crusader-castle-donjon.jpg>. Erişim Tarihi, 12.01.2022.

<https://twitter.com/AkademikTarihTR/status/1307715391712501761/photo/1>. Erişim Tarihi, 15.02.2023.

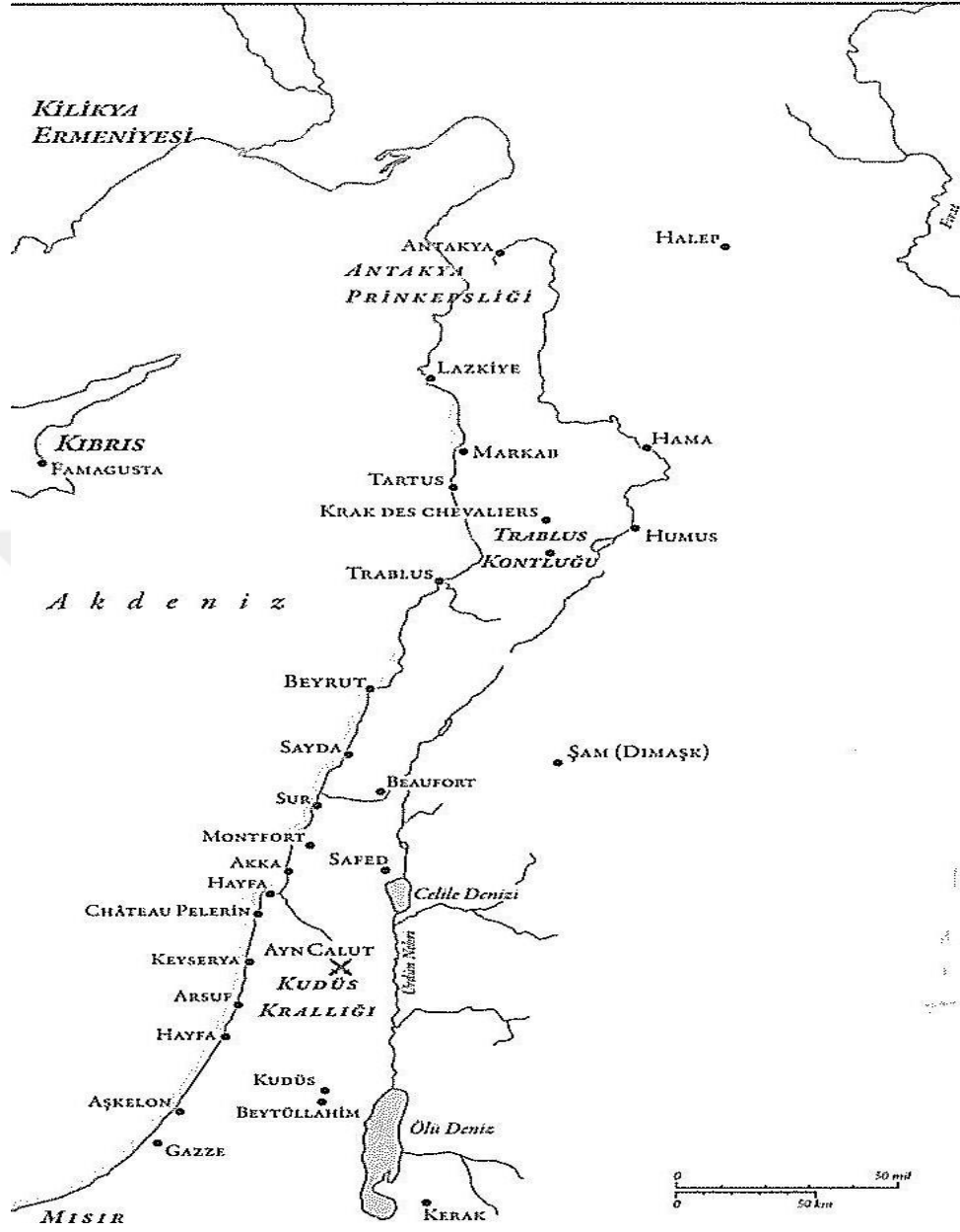
EKLER

Harita Ek-1.

Haçlı Seferleri Güzergahı¹³⁸⁵

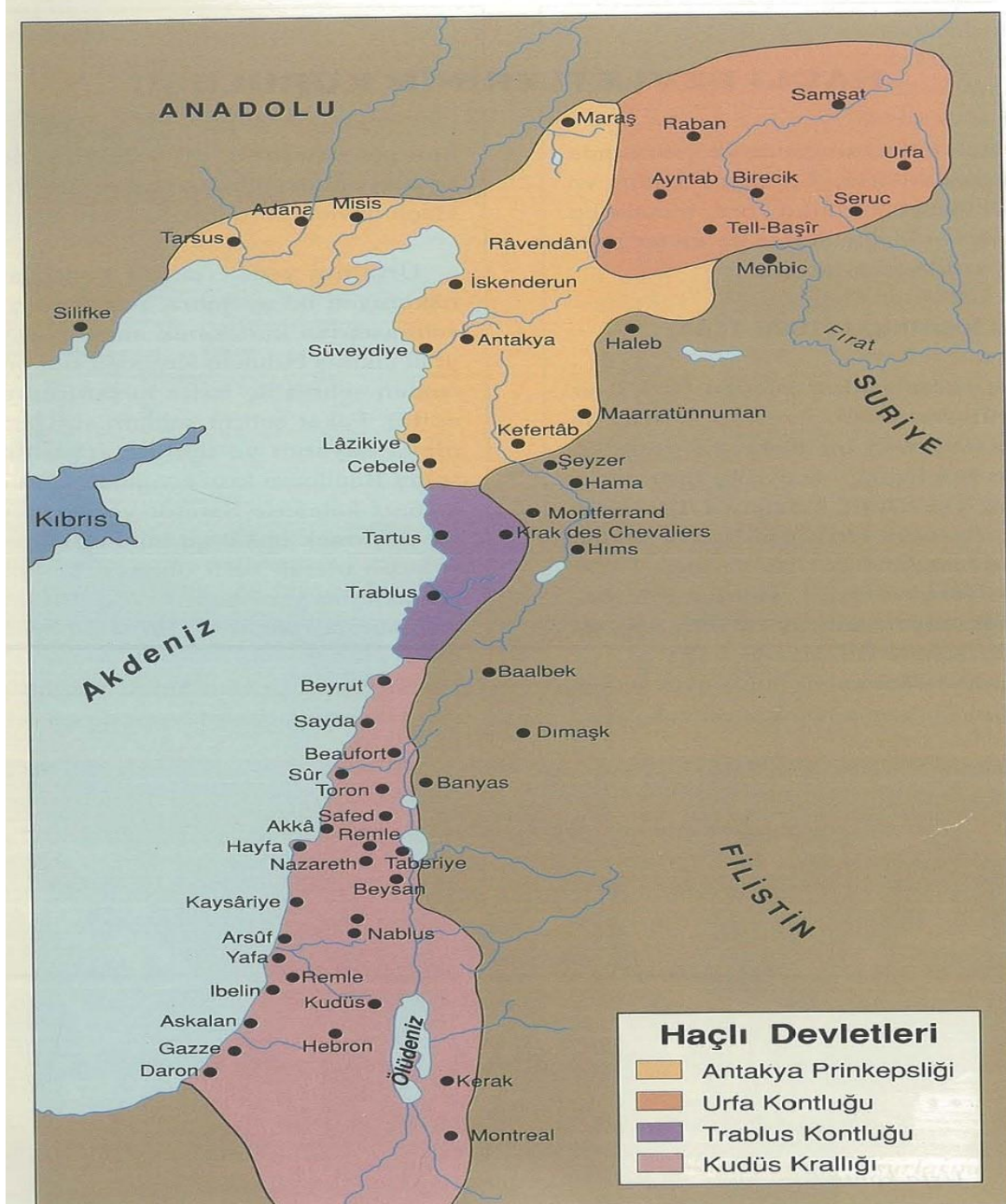
¹³⁸⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 308-309.

Harita Ek-2.

Haçlılardan alınan yerler. ¹³⁸⁶

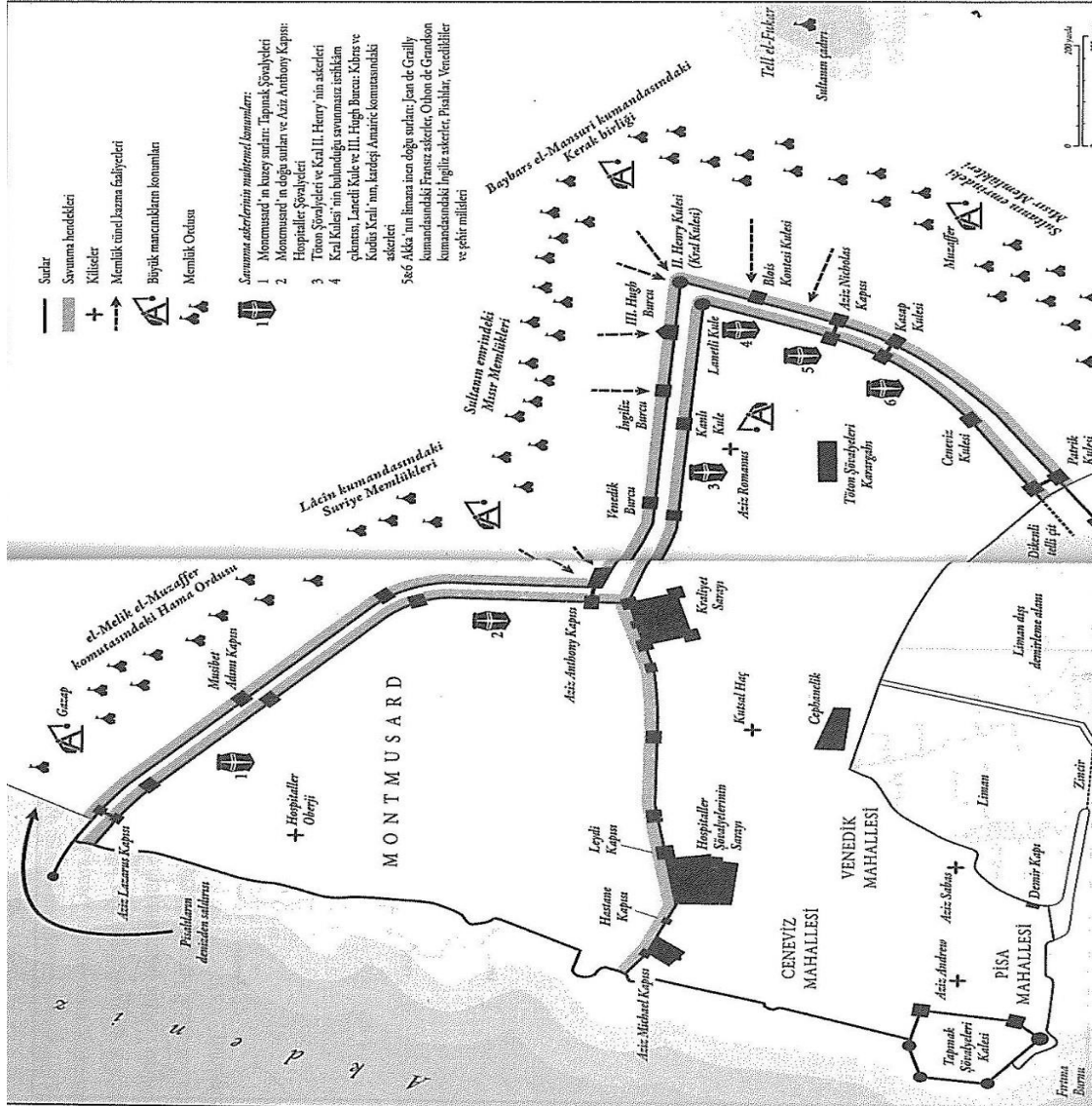
¹³⁸⁶ Crowley, *Lanetli Kule*, 13.

Harita Ek-3.

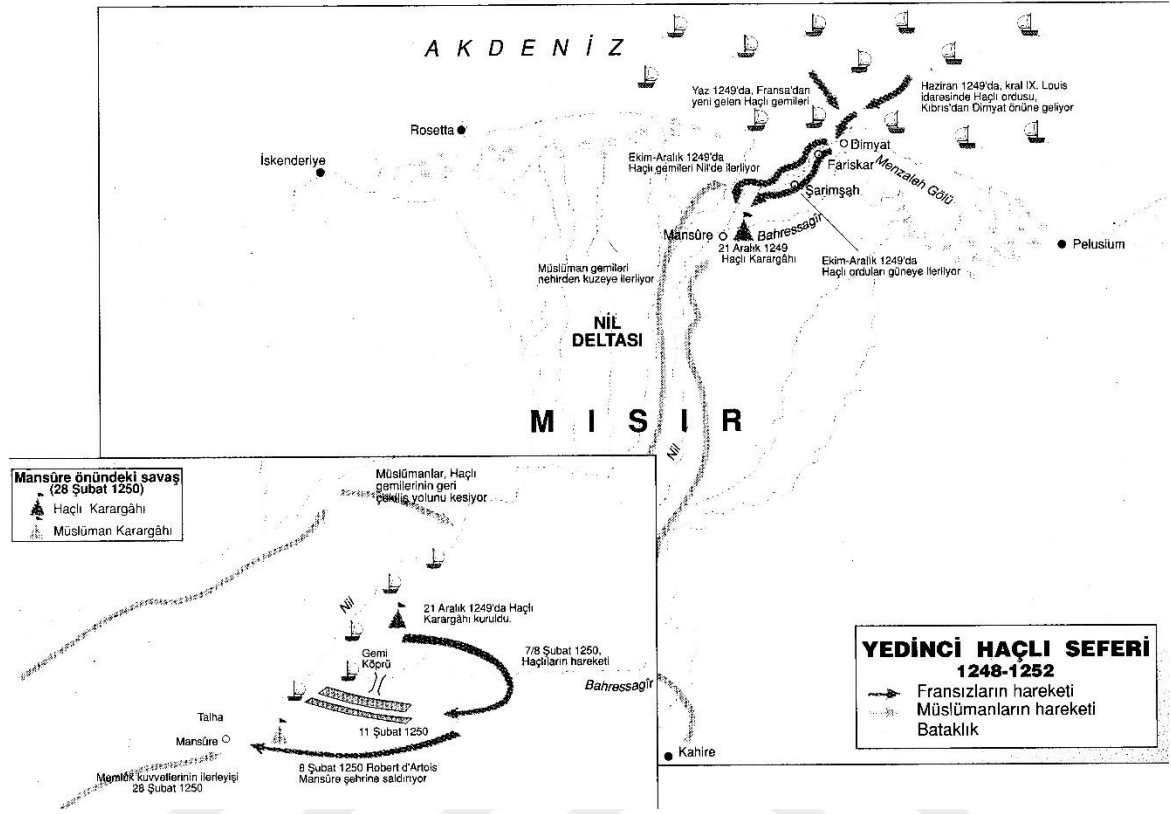
Haçlı Devletleri Haritası¹³⁸⁷

¹³⁸⁷ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 74.

Harita Ek-4.
Akka Kuşatması¹³⁸⁸

¹³⁸⁸ Crowley, *Lanetli Kule*, 14-15.

Harita Ek-5.

VII. Haçlı Seferi¹³⁸⁹

¹³⁸⁹ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 212.

Harita Ek- 6.

Baybars Döneminde Güney Şam Bölgesi¹³⁹⁰

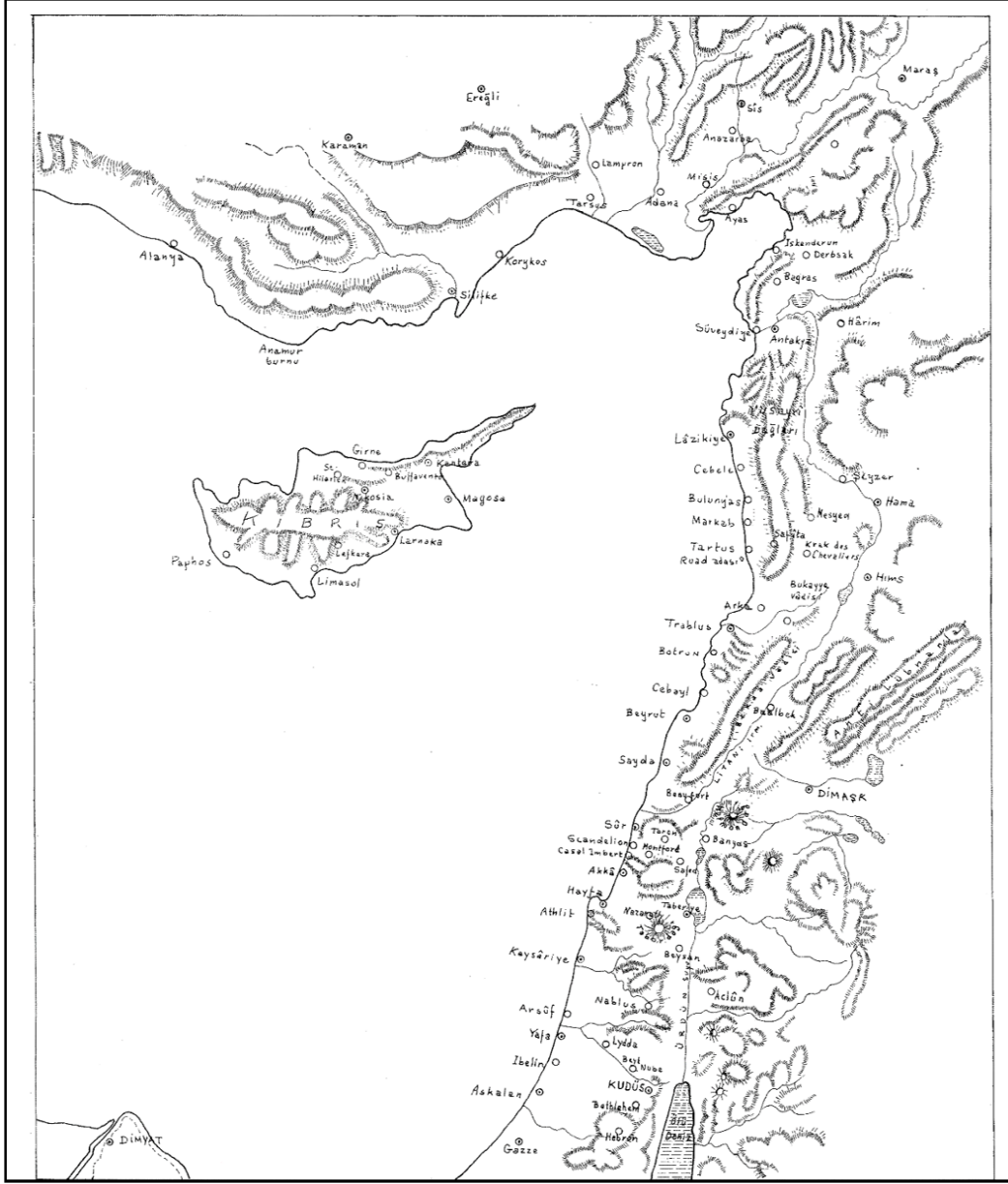
¹³⁹⁰ Şeşen, *Sultan Baybars*, 149.

Harita Ek-7.

Baybars Döneminde Kuzey Şam Bölgesi¹³⁹¹

¹³⁹¹ Şeşen, *Sultan Baybars*, 151.

Harita Ek- 8.

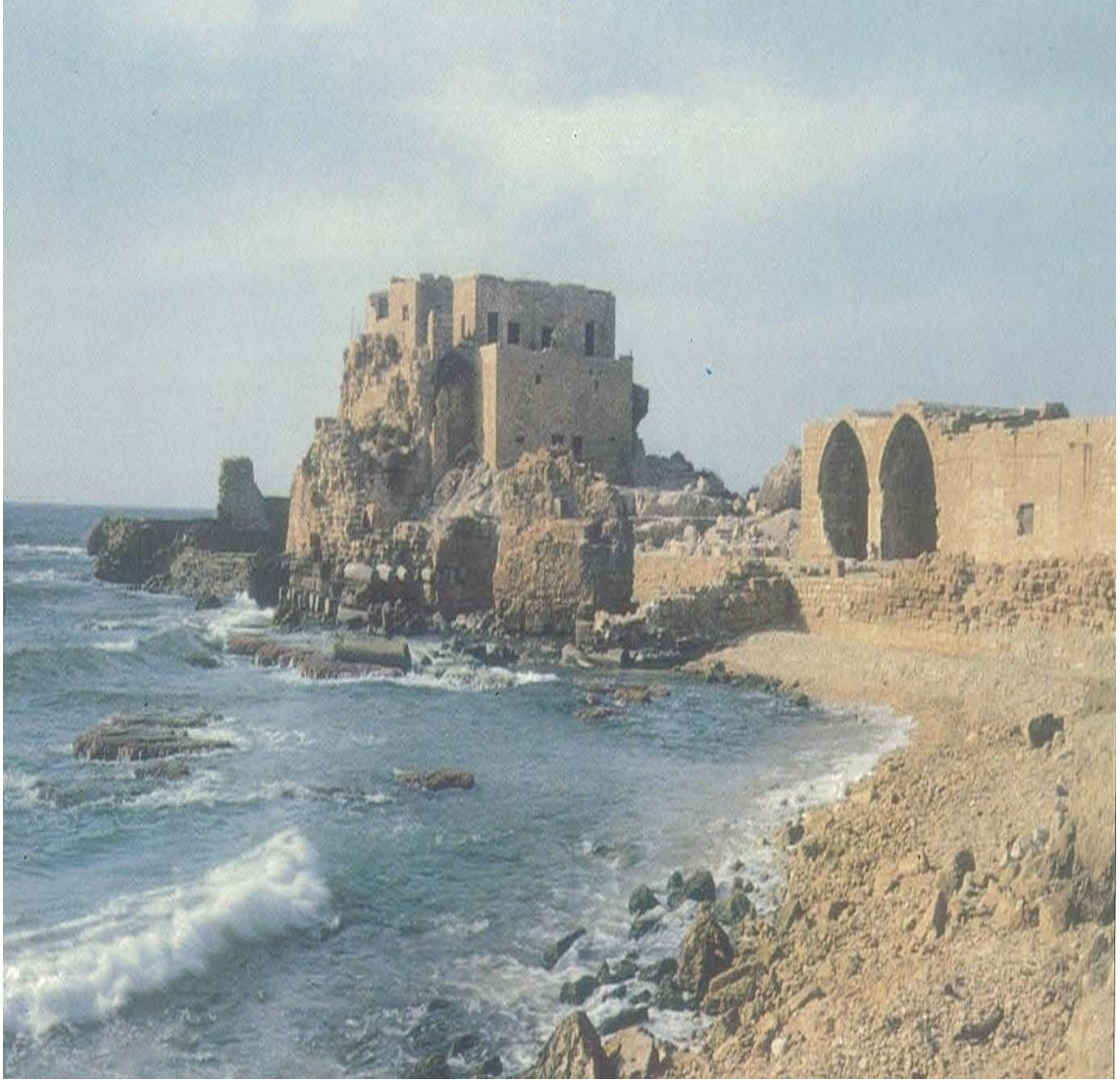
Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi- III.*

Harita Ek- 9.

Memlûk Devleti'nin En Geniş Sınırları¹³⁹²

¹³⁹² <https://twitter.com/AkademikTarihTR/status/1307715391712501761/photo/1>. Erişim Tarihi, 15.02.2023.

Resim Ek-1.

Kaysâriyye Kalesi¹³⁹³

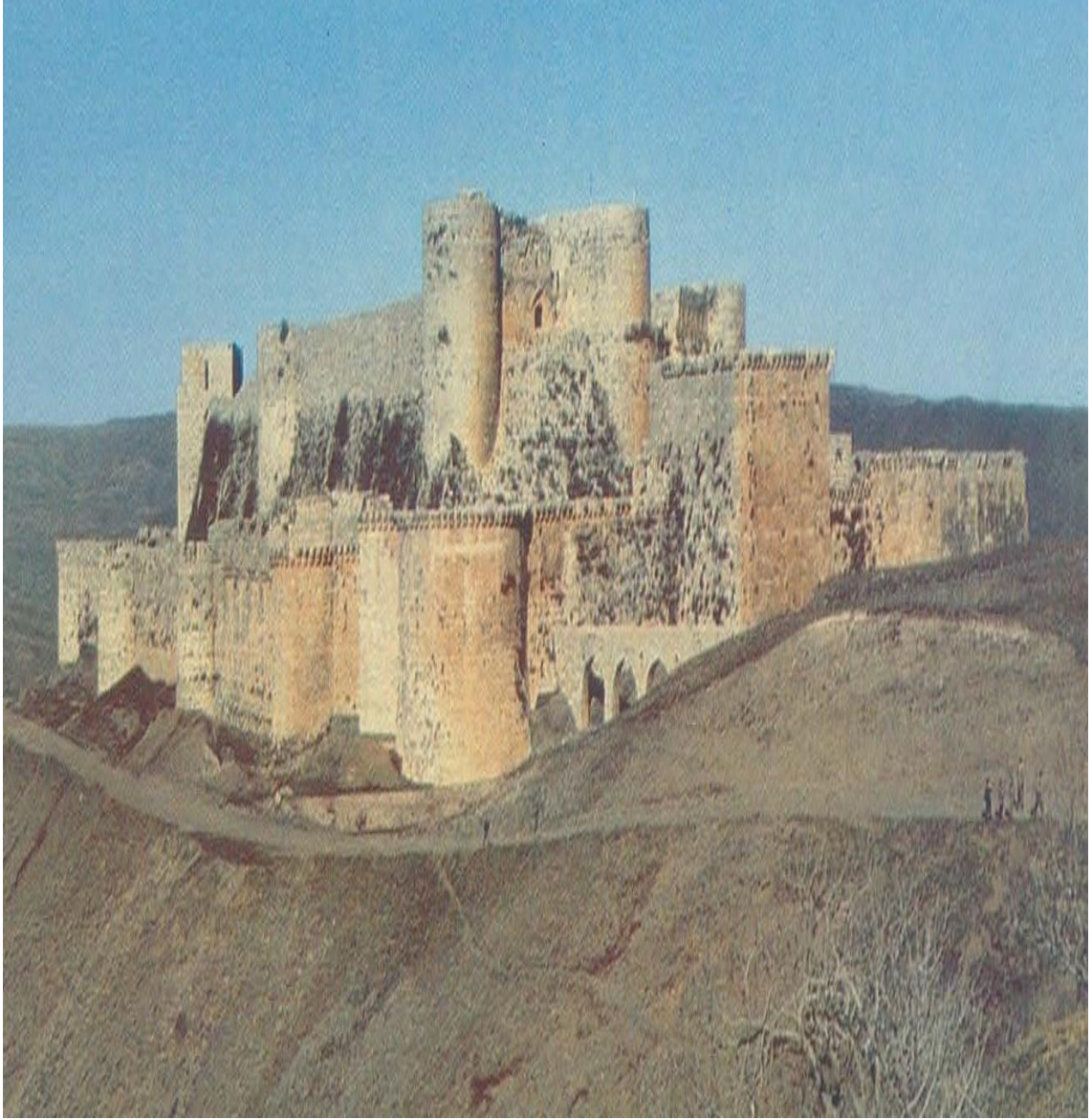
¹³⁹³ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 91.

Resim Ek-2.

Trablus Kalesi¹³⁹⁴

¹³⁹⁴ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 99.

Resim Ek-3.

Hısnu'l-Ekrâd (Krak des Chevaliers) Kalesi¹³⁹⁵

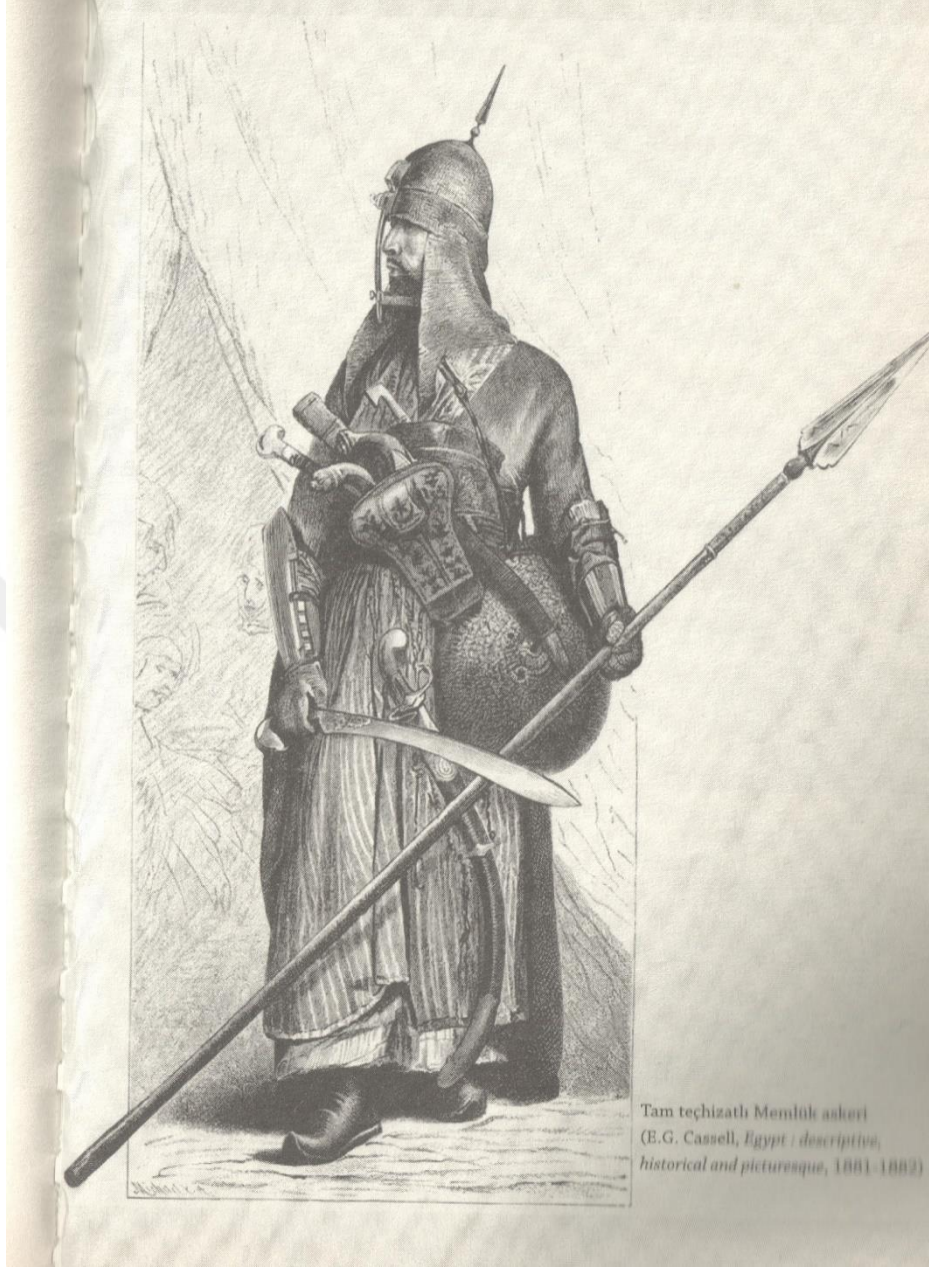
¹³⁹⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 240.

Resim Ek-4.

Markab Kalesi¹³⁹⁶

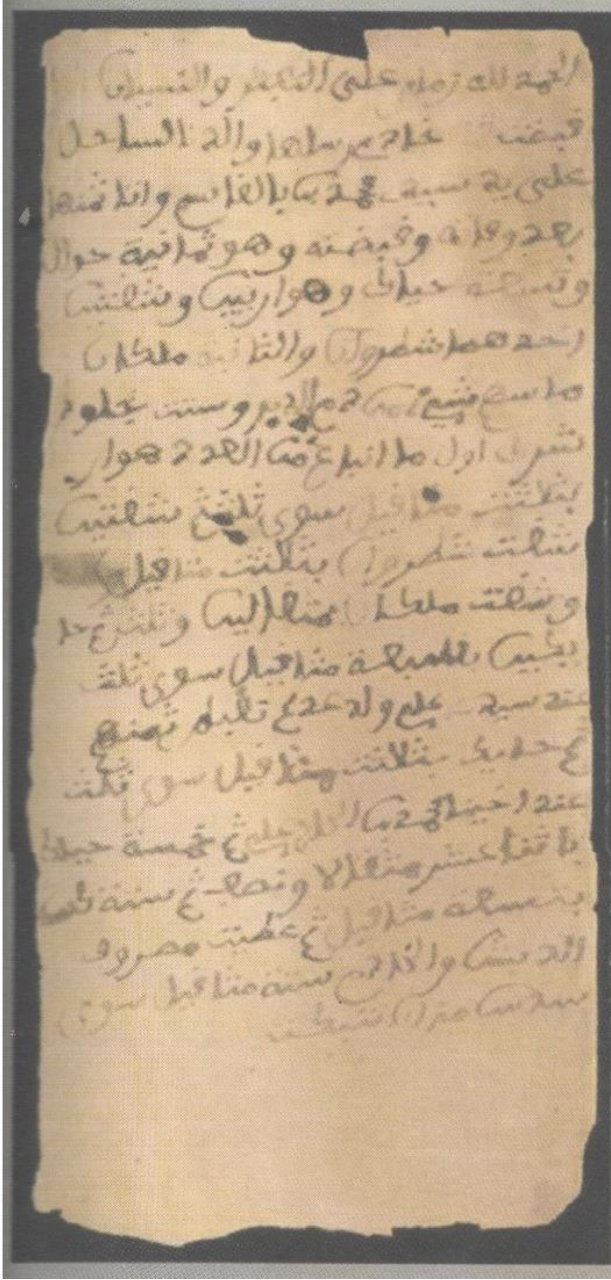
¹³⁹⁶ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Markab#/media/Dosya:Marqab-crusader-castle-donjon.jpg> Erişim Tarihi, 12.01.2022.

Resim Ek-5.

Memlük Askeri¹³⁹⁷

¹³⁹⁷ Ayaz, *Memlükler (1250-1517)*, 199.

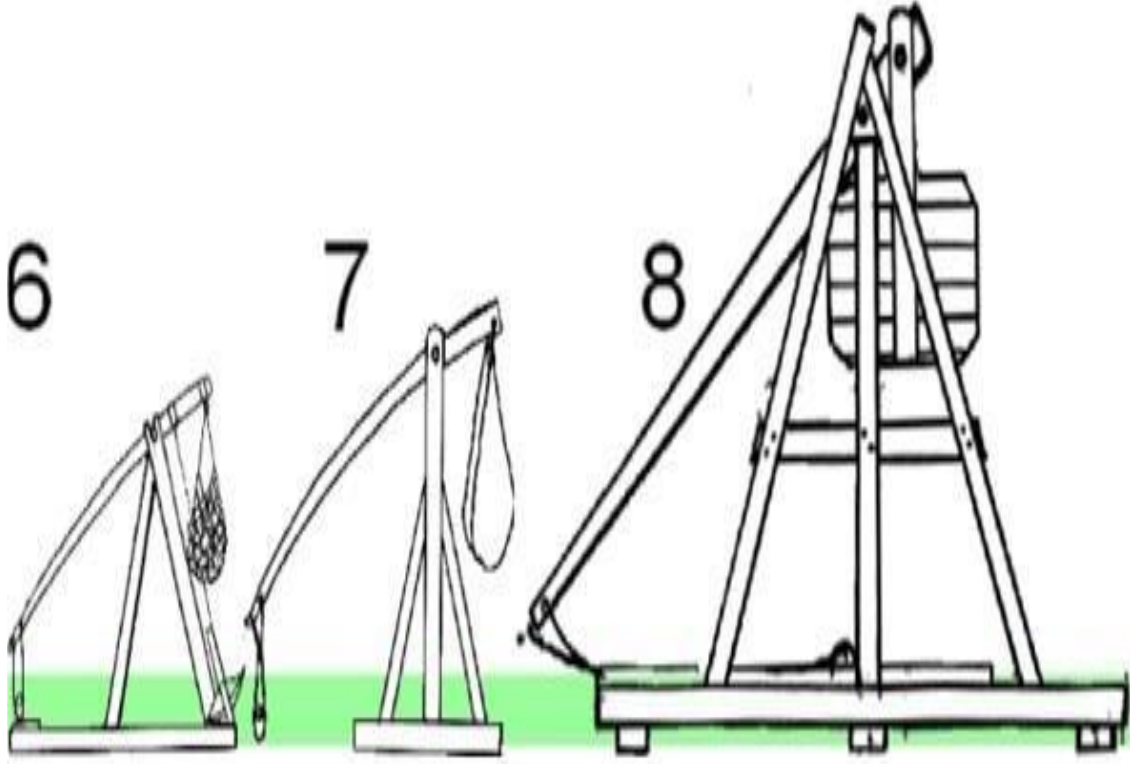
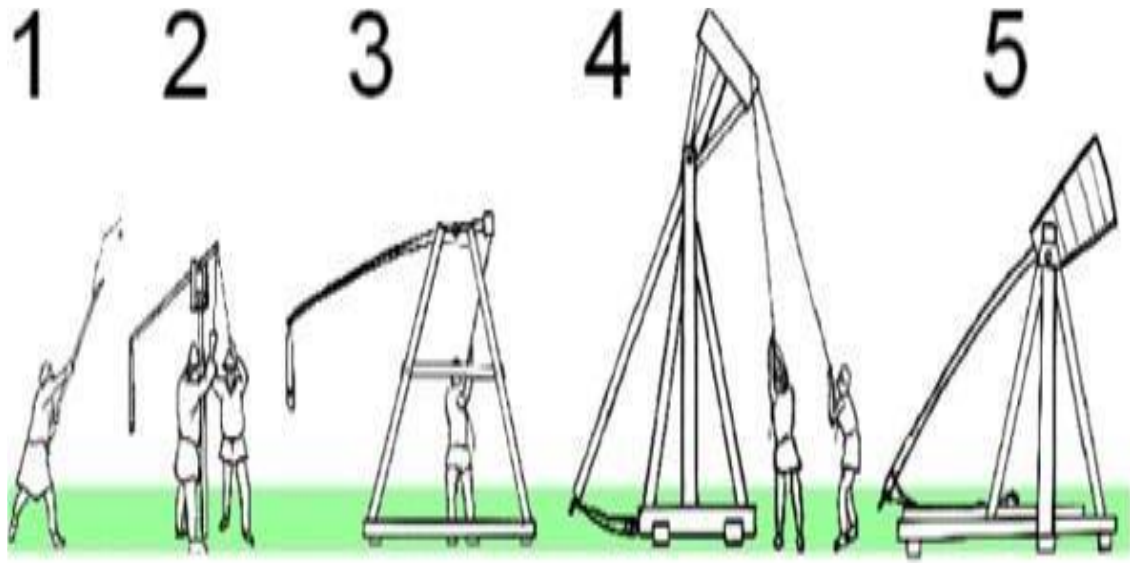
**Köle Ticareti Hakkında
Ticari Anlaşma Vesikası**

Anlaşma, Mali-Libya
güzergahındaki köle
satışı, ulaşımı vs.
konularını da
içermektedir.

Timbuktu elyazmaları
Mamma Haidara
Commemorative Library,
Timbuktu, Mali

Resim Ek-6.

Köle Ticareti Anlaşması

Resim Ek-7.

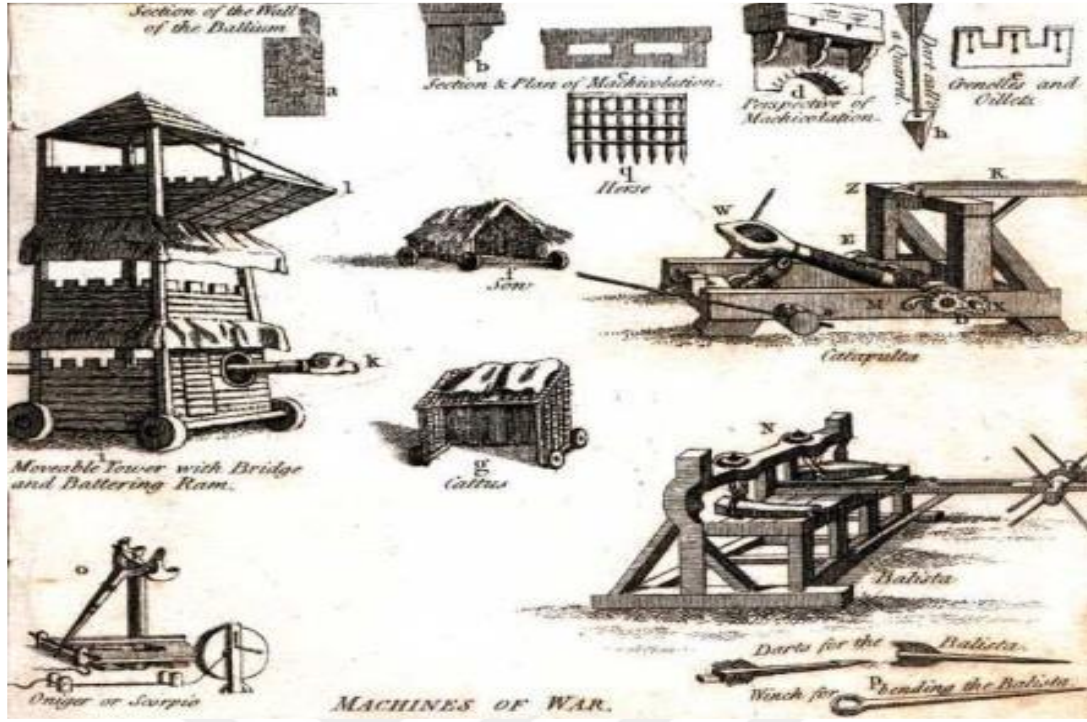
Mancinğın Gelişme Aşamaları

Resim Ek-8.

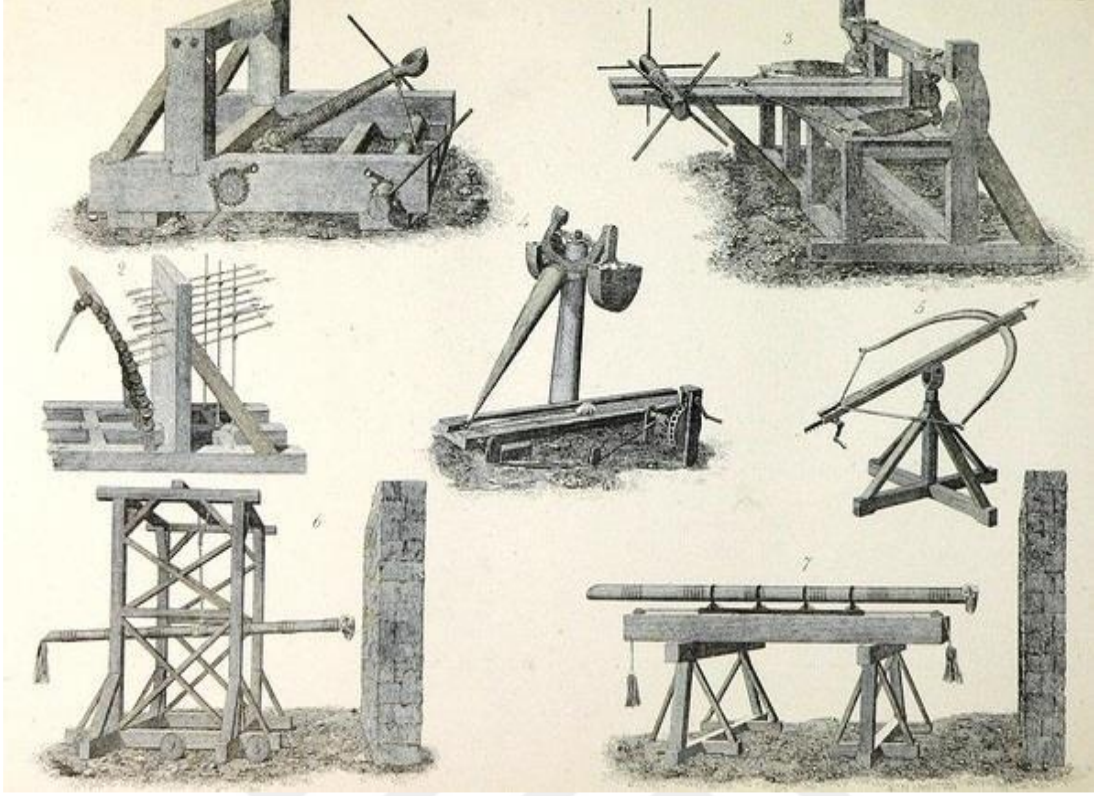
Memlük Mızrağı¹³⁹⁸

¹³⁹⁸ Güler, *Memlük Sultan Alayları*, 163.

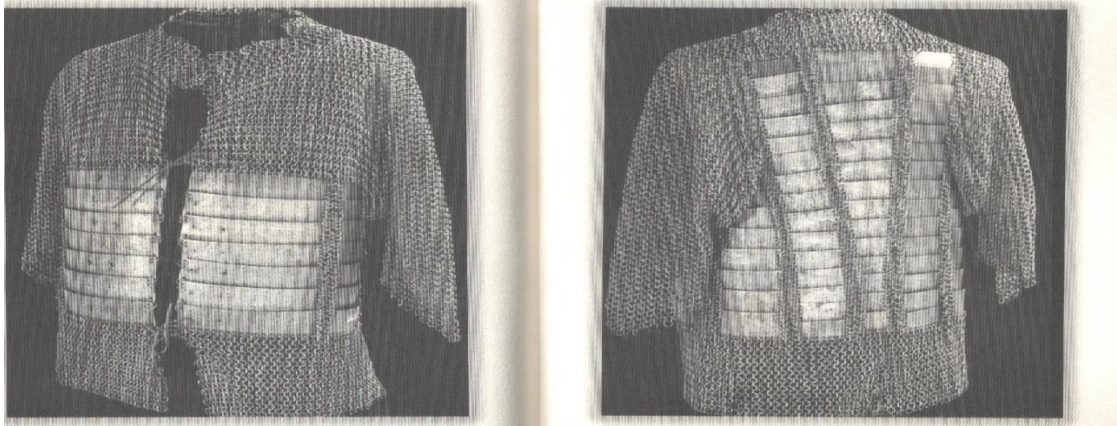
Resim Ek-9.

Memlûklere Ait Bazı Silahlar

Resim Ek-10.

Mancınık Türleri

Resim Ek-11.

Memlük Askerlerinin Giymiş Olduğu Zırh¹³⁹⁹

¹³⁹⁹ Güler, *Memlük Sultan Alayları*, 164-165.

Resim Ek-12.

Memlük Devleti Bayrağı¹⁴⁰⁰

¹⁴⁰⁰ <https://www.bayraksepeti.com.tr/urun/memluk-sultanligi-bayragi/>. Erişim Tarihi. 10.05.2023.

